Raftul
Denisei
Amos Oz
Poveste
despre dragoste
și întuneric
roman
HUMANITAS
fiction

Amos Oz

Poveste despre dragoste şi întuneric

Traducere din limba engleză de

Dana Ligia Ilin

după versiunea semnată de

Nicholas de Lange

Editura Humanitas

2008

HUMANITAS fiction

Amos oz

A Tale of Love And Darkness

2002

1

M-am născut şi am crescut într-un apartament micuţ, cu tavanul scund, aflat la parter. Părinţii mei dormeau pe o canapea care, atunci când era desfăcută, seara, aproape că umplea încăperea de la un perete la celălalt. În fiecare dimineaţă trăgeau patul la loc, ascundeau aşternuturile în lada de dedesubt, răsturnau salteaua, apăsau bine şi ascundeau totul sub o cuvertură de un cenuşiu şters, peste care împrăştiau apoi nişte pernuţe orientale, brodate, aşa încât orice urmă a somnului lor de peste noapte se făcea nevăzută. Astfel, dormitorul lor era deopotrivă birou, bibliotecă, sufragerie şi salon.

În faţa acestei camere se afla odăiţa mea verde, pe jumătate ocupată de un şifonier pântecos. Un coridor lung şi strâmt, întunecat şi puţin curbat, ca un tunel prin care evadezi din închisoare, lega de cele două odăiţe bucătărioara şi baia cu closetul. Un bec chior, închis într-o cuşcă de fier, arunca asupra acestui coridor o penumbră lugubră chiar şi în timpul zilei. În partea din faţă, amândouă camerele aveau câte o singură fereastră, străjuită de obloane de metal, care se străduia să arunce o ocheadă către priveliştea de la răsărit, dar nu descoperea decât un chiparos prăfuit şi un zid scund, din pietre cioplite grosolan. Printr-o deschizătură cât palma în pereţii lor din spate, aproape de tavan, bucătărioara şi baia se uitau la o curte mică de închisoare, înconjurată de ziduri înalte şi aşternută cu ciment, unde o muşcată decolorată, plantată într-un bidon de măsline ruginit, se prăpădea încetişor tânjind după o rază de soare. Pe pervazurile acestor deschizături ţineam întotdeauna borcane cu castraveţi muraţi şi mai era acolo un cactus încăpăţânat, pus într-o vază crăpată ce slujea drept ghiveci.

De fapt, apartamentul era la subsol, întrucât parterul clădirii fusese săpat în coasta pietroasă a dealului. Dealul acesta era vecinul de alături, un vecin greoi, introvertit, tăcut, un deal

bătrân şi posac, cu manii de burlac, un deal somnoros, iernatic, care nu hârşâia mobila şi nu primea pe nimeni în vizită, nu făcea nici un zgomot şi nu ne deranja defel, însă prin pereţii ce ne despărţeau se furişau tot timpul către noi, ca un iz de mucegai slab, dar persistent, friguroasa tăcere întunecată şi umezeala posomorâtului nostru vecin.
Aşadar, chiar şi vara în casa noastră plutea un strop de iarnă.
Musafirii ziceau: întotdeauna e tare plăcut aici în toiul valului de căldură, atâta răcoare, chiar frig, dar cum vă descurcaţi iarna? Nu trece umezeala prin pereţi? Nu vi se pare deprimant?

*

Casa era plină-ochi cu cărţi. Tata putea citi în şaisprezece sau şaptesprezece limbi şi vorbea unsprezece (toate cu accent rusesc). Mama vorbea patru sau cinci limbi şi citea în şapte sau opt. Vorbeau între ei în rusă sau polonă când nu voiau să pricep eu. (Adică în cea mai mare parte a timpului. Când s-a întâmplat ca mama să vorbească în ebraică despre un armăsar, cu mine de faţă, tata a repezit-o, furios, în ruseşte: *Şto s toboi? Vidis malcik riadom s nami!* – Ce te-a apucat? Doar vezi că băiatul e aici!) Din considerente culturale, citeau mai ales în germană sau engleză şi presupun că visau în idiş. Însă pe mine mă învăţau o singură limbă, ebraica. Poate se temeau că, dacă ştiu mai multe limbi, o să fiu şi eu vulnerabil la linguşirile Europei, continentul ăsta minunat şi ucigaş.
Pe scala de valori a părinţilor mei, cu cât un lucru era mai occidental, cu atât era considerat mai cultural. Oricât de mult i-ar fi îndrăgit sufletele lor ruseşti pe Tolstoi şi Dostoievski, bănuiesc că Germania – în ciuda lui Hitler – le părea mai culturală decât Rusia sau Polonia, iar Franţa şi mai mult decât Germania. Anglia era şi mai sus pe scala lor decât Franţa. Cât despre America, nu erau prea lămuriţi: la urma urmei, era o ţară în care oamenii împuşcau indieni, jefuiau trenurile poştale, goneau după aur şi vânau fete.
Pentru ei, Europa era o ţară a făgăduinţei interzisă, un peisaj mult râvnit, cu foişoare şi piaţete pavate cu lespezi vechi, cu

tramvaie, poduri şi clopotnițe, sate pierdute pe coclauri, stațiuni balneare, păduri şi pajişti înzăpezite.
Cuvinte precum „cabană”, „pajişte” sau „gâscăriță” m-au entuziasmat şi m-au fermecat toată copilăria. Aveau aroma senzuală a unei lumi adevărate şi tihnite, departe de acoperişurile de tinichea, prăfuite, de maidanele acoperite de fiare ruginite şi ciulini, de coastele secetoase ale dealurilor din Ierusalimul nostru ce se sufoca sub povara verii încinse până la alb. Îmi era destul să murmur „pajişte”, şi pe dată auzeam mugetele vacilor cu talăngi la gât şi clipocitul pâraielor. Dacă închideam ochii puteam vedea gâscărița desculță, a cărei ispită îmi umplea ochii de lacrimi înainte să fi avut măcar habar de toate astea.
Cu trecerea anilor, mi-am dat seama că Ierusalimul, aflat sub guvernare britanică în anii ‘20, ‘30 şi ‘40, trebuia să fie un oraş cu o cultură fascinantă. Avea mari oameni de afaceri, muzicieni, învățați şi scriitori: Martin Buber, Gershom Scholem, S.Y. Agnon şi o pleiadă de alți savanți şi artişti de frunte. Uneori, pe când treceam pe strada Ben Yehuda sau pe bulevardul Ben Maimon, tata îmi şoptea: „Uite, acela e un savant de renume mondial”. Nu pricepeam ce voia să zică. Mă gândeam că a avea renume mondial era cumva legat de nişte picioare neputincioase, pentru că omul acela era adesea un bătrân sprijinit în baston care şontâcăia şi purta un costum gros de lână chiar şi vara.
Ierusalimul pe care îl admirau părinții mei se afla departe de zona în care trăiam: era în Rehavia cea plină de verdeață, cu grădinile şi acordurile ei de pian, era în trei-patru cafenele cu policandre aurite de pe Calea Jaffa sau strada Ben Yehuda, în holurile din YMCA sau din hotelul Regele David, unde evreii şi arabii setoşi de cultură se amestecau cu englezi culți, cu maniere desăvârşite, unde doamne visătoare, cu gâtul lung, pluteau în rochii de seară, la brațul domnilor în costume închise la culoare, unde englezi cu mintea destupată cinau cu evrei culți sau cu arabi şcoliți, unde aveau loc recitaluri, baluri, serate literare, *thés dansants* şi se purtau conversații rafinate, artistice. Sau poate că un astfel de Ierusalim, cu ale sale policandre şi *thés dansants*, nu exista decât în visurile bibliotecarilor, profesorilor, funcționarilor şi

legătorilor de cărți care trăiau în Kerem Avraham. În orice caz, acolo unde eram noi nu exista. Kerem Avraham, zona în care trăiam, ținea de Cehov.
După mai mulți ani, când l-am citit pe Cehov (tradus în ebraică) am fost convins că este unul dintre noi: unchiul Vania trăia chiar la etajul de deasupra, doctorul Samoilenko se aplecase asupra mea şi mă cercetase cu mâinile-i mari şi puternice când am avut febră şi, o dată, difterie, Laevski, cu veşnica lui migrenă, era vărul de-al doilea al mamei mele şi ne duceam la sala de concerte Beit Haam să-l ascultăm pe Trigorin, la matineele de sâmbătă.
Eram înconjurați de tot felul de ruşi. Erau mulți tolstoieni. Unii dintre ei chiar arătau ca Tolstoi. Când am dat peste o fotografie a lui Tolstoi, pe coperta din spate a unei cărți, am fost convins că-l zărisem adesea prin cartier, preumblându-se pe strada Malachi sau în jos, pe Obadiah, cu capul gol, cu barba lui albă zbârlită de vânt, la fel de măreț ca patriarhul Avraam, cu ochii aruncând fulgere, având în loc de baston o creangă, cu rubaşca purtată peste pantalonii largi şi încinsă cu o sfoară.
Tolstoienii din cartierul nostru (cărora părinții mei le ziceau *tolstoişciki*) erau, până la unul, vegetarieni aprigi, reformatori ai lumii cărora le păsa foarte mult de natură, moralizatori iubitori ai omenirii, iubitori ai fiecărei făpturi, tânjind veşnic după viața de la țară, după muncile agricole simple, pe câmpuri şi prin livezi. Dar nu izbuteau nici măcar să-şi cultive plantele din ghivece: poate că le omorau udându-le prea mult sau poate că uitau să le ude, sau poate o fi fost vina nesuferitei administrații britanice care ne punea clor în apă.
Unii dintre ei erau tolstoieni care păreau să iasă drept din paginile unui roman de Dostoievski: frământați, vorbăreți, reprimându-şi dorințele, arzând în flacăra ideilor. Dar în cartierul nostru, Kerem Avraham, cu toții, şi tolstoieni, şi dostoievskieni, roboteau pentru Cehov.
Restul lumii era numit, în general, „lumeaceamare”, dar avea şi alte epitete: luminată, exterioară, liberă, ipocrită. O cunoşteam aproape numai din colecția mea de timbre: Danzig, Boemia şi Moravia, Bosnia şi Herțegovina, Oubangui-

Chari, Trinidad şi Tobago, Kenia, Uganda şi Tanganika. Lumeaceamare era departe de tot, atrăgătoare, minunată, dar pentru noi ea era şi periculoasă, şi amenințătoare. Ei nu-i plăceau evreii, pentru că sunt deştepți, le scapără mintea, au succes din plin, dar şi pentru că sunt zgomotoşi şi arivişti. Nu-i plăcea nici ce făceam aici, pe pământul Israelului, pentru că ne pizmuia până şi pentru fâşia asta îngustă de mlaştini, bolovăniş şi deşert. Acolo, în lume, toți pereții erau acoperiți cu graffiti: „Jidanilor, duceți-vă înapoi în Palestina", aşa că am venit înapoi în Palestina, şi acum lumeaceamare zbiera către noi: „Jidanilor, căraţi-vă din Palestina".

Nu numai lumeaceamare era foarte departe: chiar şi Țara Israelului era destul de departe. Undeva, peste dealuri, hăt-departe, răsărea un nou neam de eroi evrei eroici, un neam de oameni arşi de soare, duri, tăcuți, cu spirit practic, cu totul altfel decât evreii din diaspora, cu totul altfel decât locuitorii din Kerem Avraham. Pionieri cutezători şi hârşiți, care au izbutit să-şi facă un prieten din întunericul nopții şi au depăşit toate hotarele şi în privința relațiilor dintre un băiat şi o fată, şi invers. Nu se ruşinau de nimic. Bunicul Aleksandr a spus odată: „Ei cred că în viitor o să fie foarte uşor, un băiat va putea să meargă la o fată şi să i-o ceară, pur şi simplu, sau poate că fetele nici n-o să mai aştepte să vină la ele, o să se ducă ele la băieți să le-o ceară, cum ai cere un pahar de apă". Miopul unchi Betsalel a zis, cu mânie politicoasă: „Asta nu-i bolşevism curat, să calci în picioare toate tainele, toate misterele?! Să pui cruce emoțiilor?! Să prefaci întreaga noastră viață într-un pahar cu apă călâie?!" Unchiul Nehemia, din ungherul lui, a lăsat să-i scape câteva versuri dintr-un cântec care îmi părea mârâitul unei fiare încolțite: „Of, lungă mi-e calea şi drumul strâmbat / Pe munte, pe câmpul pustiu / Of, maică, prin arşiți şi nea eu te cat / Mi-e dor, dar departe te ştiu!..." Atunci mătuşa Zipporah a spus în ruseşte: „Da' potoliți-vă odată. Aţi luat-o razna cu toții? Vă aude băiatul!" Şi atunci au dat-o pe ruseşte.

*

Pionierii trăiau dincolo de orizontul nostru, în Galileea, Sharon şi în Văi. Tineri duri, inimoşi, chiar dacă sunt, fireşte, tăcuți şi chibzuiți, şi tinere solide, sincere şi reținute, care păreau să ştie şi să înțeleagă totul; te înțelegeau şi îți înțelegeau încurcătura sfioasă, şi totuşi se purtau cu tine cu tandrețe, cu seriozitate şi cu respect, ca şi cum nu ai fi fost un copil, ci un bărbat, chiar dacă unul mai mititel.
În mintea mea, aceşti pionieri erau oameni puternici, serioşi, independenți, în stare să şadă roată intonând cântece de dor sfâşietor sau de batjocură, sau scandaloase cântece fără perdea; sau în stare să danseze atât de sălbatic, încât să pară că-şi ies din trup; dar, de asemenea, în stare să fie singuri şi să privească în sine, să trăiască sub cerul liber, să doarmă în corturi, să muncească pe rupte, cântând *Suntem gata totdeauna*, *Fiii tăi ți-au adus pacea cu fierul plugului, azi aduc pacea cu puşca*, *Oriunde suntem trimişi, ne du-u-ucem*, oameni în stare să călărească pe cai sălbatici sau pe tractoarele cu roți ce lasă urme late, care vorbesc araba, care cunosc fiecare grotă şi ued, care se pricep la pistoale şi grenade, şi totuşi citesc poezie şi filozofie: bărbați voinici cu mintea iscoditoare şi sentimentele bine ascunse, care pot discuta aproape pe şoptite în corturile lor, la licărul lumânărilor, către orele mici ale dimineții, despre sensul vieților noastre şi despre alegerile crude între iubire şi datorie, între patriotism şi dreptatea universală.
Uneori mă duceam cu prietenii la depozitul unde se livrau produsele de la Tnuva, ca să-i privim venind de peste dealuri, de hăt-departe, cu un camion învârfuit cu produse agricole, „în veşminte de lucru, cu bocanci încălțați", şi mă duceam aproape de ei, ca să trag pe nări mirosul de fân, aromele amețitoare ale locurilor îndepărtate; în locul de unde vin ei, îmi ziceam, se petrec cu adevărat lucruri mărețe. Acolo se construieşte țara şi se reface lumea, acolo se făureşte o nouă societate. Ei îşi pun pecetea pe fața pământului şi pe istorie, ară câmpuri şi plantează vii, scriu un cântec nou, îşi înşfacă puştile, sar pe cai şi le răspund la împuşcături jefuitorilor arabi: ei iau jalnicul nostru lut omenesc şi îi dau forma unei națiuni luptătoare.

Visam în taină că într-o zi o să mă ia cu ei. Şi o să mă prefacă şi pe mine într-o naţiune luptătoare. Că şi viaţa mea va deveni un cântec nou, o viaţă la fel de curată, sinceră şi simplă ca un pahar cu apă într-o zi cu zăduf.

*

Peste dealuri, hăt-departe, oraşul Tel Aviv era şi el un loc senzaţional din care veneau ziare, zvonuri despre teatru, operă, balet şi cabaret, precum şi despre arta modernă, politica de partid, ecourile unor dezbateri furtunoase şi frânturi de bârfă rătăcite. La Tel Aviv erau marii sportivi. Şi tot acolo era marea, plină de evrei bronzaţi care ştiau să înoate. Cine ştie la Ierusalim să înoate? Cine a mai pomenit evrei care înoată? Astea erau alte gene. O mutaţie. „Ca minunata naştere a unui fluture dintr-un vierme."
Era o vrajă anume în însuşi numele Tel Aviv. De cum am auzit cuvântul „Telaviv", am văzut cu ochii minţii imaginea unui tip zdravăn, cu un maiou albastru-închis, bronzat şi cu umerii laţi, un poet-muncitor-revoluţionar, un tip în a cărui plămadă n-a intrat şi frica, genul numit *Hevreman*, cu şapca pusă pe o parte, neglijent şi totuşi provocator, peste părul cârlionţat, care fumează ţigări Matusian, cineva care se simte în largul lui în lume: toată ziua munceşte la câmp sau cu nisip şi mortar, seara cântă la vioară, noaptea dansează cu fetele sau le fredonează cântece sentimentale printre dune, la lumina lunii pline, iar înainte de ivirea zorilor îşi ia din ascunzătoare pistolul sau mitraliera şi se furişează prin întuneric ca să păzească locuinţele şi câmpurile.
Ce departe era Tel Avivul! În toată copilăria mea n-am fost acolo decât cel mult de cinci-şase ori: mergeam câteodată să petrecem sărbătorile cu mătuşile, surorile mamei. Nu numai că lumina din Tel Aviv era şi mai diferită de cea din Ierusalim decât acum, dar chiar şi legile gravitaţiei erau cu totul altele. Oamenii mergeau altfel la Tel Aviv: săltau şi pluteau, ca Neil Armstrong pe Lună.
La Ierusalim oamenii mergeau întotdeauna ca după un mort sau ca întârziaţii la un concert. Mai întâi puneau jos vârful pantofului şi încercau pământul. Apoi, după ce aşezau piciorul, nu se grăbeau deloc să-l mişte: aşteptaserăm două

mii de ani ca să putem pune piciorul în Ierusalim, şi nu voiam să renunţăm la asta. Dacă ridicam piciorul s-ar fi putut să vină cineva şi să ne înşface fâşiuţa de ţară. Pe de altă parte, după ce ai ridicat piciorul, nu te pripi să-l pui iar jos: cine ştie în ce cuib de vipere poţi călca. Sute de ani ne-am plătit cu sânge impetuozitatea, am căzut iar şi iar în mâinile duşmanilor pentru că am pus picioarele pe pământ fără să ne uităm pe unde mergem. Cam aşa păşeau oamenii în Ierusalim. Dar la Tel Aviv – măiculiţă! Întreg oraşul era o lăcustă uriaşă. Oamenii săltau, ca şi casele, străzile, pieţele, briza mării, nisipul, bulevardele, şi chiar norii de pe cer.

Odată ne-am dus la Tel Aviv de Paşte şi a doua zi m-am sculat dis-de-dimineaţă, când toată lumea dormea, m-am îmbrăcat, am ieşit şi m-am jucat de unul singur într-un scuar unde erau vreo două bănci, un leagăn, o groapă cu nisip şi trei-patru copaci tineri în care păsărelele ciripeau deja. Peste câteva luni, de Anul Nou, ne-am întors la Tel Aviv, şi scuarul nu mai era acolo. Fusese mutat, cu tot cu copăcei, bănci, groapă cu nisip, păsărele şi leagăn, la celălalt capăt al străzii. Am rămas uimit: nu pricepeam cum de Ben Gurion şi autorităţile desemnate legal puteau îngădui aşa ceva. Cum poate să ia cineva dintr-odată un scuar şi să-l mute? Ce urmează acum – o să mute Muntele Măslinilor sau Turnul lui David? O să schimbe locul Zidului Plângerii?

Oamenii din Ierusalim vorbeau despre Tel Aviv cu invidie şi mândrie, cu admiraţie, dar aproape confidenţial: ca şi cum oraşul ar fi fost un soi de proiect secret crucial al poporului evreu, despre care era mai bine să nu vorbeşti prea mult – la urma urmei, zidurile au urechi, spionii şi agenţii inamicului pot pândi la orice colţ.

Tel Aviv. Mare. Lumină. Nisip, schele, chioşcuri pe bulevarde, un oraş evreiesc alb, nou-nouţ, cu linii simple, care creşte printre crângurile de citrice şi dune. Nu doar un loc pentru care cumperi un bilet şi călătoreşti cu un autobuz Egged, ci cu totul alt continent.

*

Ani la rând am ţinut regulat legătura prin telefon cu neamurile de la Tel Aviv. Îi sunam noi o dată la trei sau patru

luni, cu toate că nu aveam telefon nici noi, nici ei. Mai întâi le scriam mătuşicii Hayya şi unchiului Tsvi, ca să-i anunţăm că, să zicem, aveam să-i sunăm pe 19 din acea lună, care era miercuri, iar miercurea unchiul Tsvi pleca de la serviciul lui de la clinică la trei, aşa că la cinci telefonăm de la drogheria noastră la drogheria lor. Scrisoarea era trimisă cu mult înainte şi apoi aşteptam răspunsul. În scrisoarea lor, mătuşica Hayya şi unchiul Tsvi ne asigurau că acea miercuri, 19, le convenea de minune, şi vor fi la drogherie puţin înainte de cinci, şi că să nu ne facem griji dacă nu reuşim să telefonăm la cinci fix, că n-o să fugă nicăieri.
Nu-mi amintesc dacă ne puneam cele mai bune haine în expediţia până la drogherie pentru telefonul la Tel Aviv, dar nu m-aş mira s-o fi făcut. Era o acţiune solemnă. Încă din duminica dinainte tata îi zicea mamei: „Fania, n-ai uitat că e săptămâna în care sunăm la Tel Aviv?" Luni, mama zicea: „Arieh, nu cumva să ajungi târziu acasă poimâine, să nu iasă vreo încurcătură". Iar marţi amândoi îmi ziceau: „Amos, nu care cumva să ne faci vreo surpriză, auzi, nu cumva să te îmbolnăveşti, auzi, să nu răceşti ori să cazi până mâine după-amiază". Şi în seara aceea îmi ziceau: „Du-te la culcare devreme, ca să fii în formă pentru telefon, nu vrem să-ţi sune vocea de parcă nu te-am hrăni cum trebuie".
Aşa că emoţia creştea. Locuiam pe strada Amos, iar drogheria era la cinci minute de mers pe jos, pe strada Zephaniah, însă pe la trei tata îi zicea mamei:
— Să nu te mai apuci acum de nimic, ca să nu trebuiască să te zoreşti.
— Eu n-am probleme, dar cum rămâne cu tine, cu nasul în cărţi, ar putea să-ţi iasă cu totul din minte.
— Eu? Să uit? Din cinci în cinci minute mă uit la ceas. Şi apoi, Amos o să-mi amintească.
Poftim, n-am decât cinci sau şase ani şi deja trebuie să-mi asum o răspundere istorică. N-aveam ceas – cum să fi avut? – aşa că tot timpul fugeam la bucătărie să văd ce zice ceasul, şi apoi anunţam, ca numărătoarea inversă la lansarea unei nave spaţiale: încă douăzeci şi cinci de minute, încă douăzeci de minute, încă cincisprezece minute, încă zece minute şi jumătate – şi în clipa aceea ne ridicăm, încuiem cu grijă uşa

din față și purcedem, toți trei, o luăm la stânga până în dreptul băcăniei domnului Auster, apoi la dreapta pe strada Zechariah, la stânga pe Malachi, la dreapta pe Zephaniah și drept în drogherie, zicând:
— Bună ziua, domnule Heinemann, ce mai faceți? Am venit să telefonăm.
Omul știa perfect, desigur, că miercurea venim să ne sunăm neamurile din Tel Aviv și știa că Tsvi lucrează la clinică și că Hayya are o slujbă importantă la Liga Femeilor Muncitoare, că Yigal vrea să se facă sportiv când o să fie mare și că sunt buni prieteni cu Golda Meyerson (care a devenit apoi Golda Meir) și cu Mișa Kolodny, căruia pe aici i se zicea Moshe Kol, însă noi tot îi aminteam: „Am venit să ne sunăm neamurile de la Tel Aviv". Iar domnul Heinemann zicea: „Da, firește, vă rog să luați loc". Apoi ne spunea obișnuita lui glumă despre telefon. „Odată, la Congresul Sionist de la Zürich, s-au auzit niște zbierete cumplite dintr-o încăpere vecină. Berl Locker l-a întrebat pe Harzfeld ce se întâmplă, iar Harzfeld i-a explicat că tovarășul Rubashov vorbește cu Ben Gurion, care e la Ierusalim. «Vorbește la Ierusalim», a exclamat Berl Locker, «păi atunci de ce nu folosește telefonul?»"
Tata zicea: „Acuma formez numărul". Și mama zicea: „E prea curând, Arieh. Mai sunt câteva minute". El răspundea: „Da, dar mai trebuie să ne dea legătura (pe atunci nu era telefon direct)". Mama: „Da, dar dacă se nimerește să ne dea imediat legătura și încă n-au ajuns?" Tata răspundea: „Atunci o să încercăm mai târziu". Mama: „Nu, o să-și facă griji, o să creadă că au ratat convorbirea".
Pe când se ciorovăiau așa, dintr-odată era aproape cinci. Tata lua receptorul, ridicându-se în picioare, și-i spunea operatoarei: „Bună ziua, doamnă. Vă rog să-mi dați Tel Aviv 648". (Sau cam așa ceva: trăiam încă în lumea numerelor cu trei cifre.) Uneori operatoarea răspundea: „Vă rog să așteptați câteva minute, domnule, vorbește șeful poștei". Sau domnul Sitton. Sau domnul Nashashibi. Și eram destul de agitați: ce-o să-și închipuie despre noi?
Puteam vedea ca aievea această singură linie care lega Ierusalimul de Tel Aviv și, prin Tel Aviv, de restul lumii. Și dacă această unică linie era ocupată, eram rupți de lume.

Linia şerpuia prin deşerturi şi stânci, peste dealuri şi văi, şi mă gândeam că asta e o mare minune. Tremuram: dacă vin noaptea fiarele şi rup linia cu colţii? Sau dacă o taie nişte arabi răi? Sau dacă pătrunde în ea ploaia? Sau dacă e un incendiu? Nu se ştie niciodată. Linia asta şerpuia, atât de vulnerabilă, nepăzită, se cocea la soare, nu se ştie niciodată. Mă simţeam plin de recunoştinţă faţă de oamenii care au pus linia asta, aşa de curajoşi, aşa de îndemânatici, doar nu-i lucru de şagă să întinzi o linie de la Ierusalim la Tel Aviv. Ştiam din experienţă: o dată am întins o sârmă din odaia mea până în odaia lui Eliyahu Friedmann, aflată doar peste două case şi o grădină, şi câtă trudă, cu copacii din cale, vecinii, şopronul, zidul, treptele, tufele.
După ce aşteptam un pic, tata îşi spunea că şeful poştei sau domnul Nashashibi trebuie să fi sfârşit de vorbit, aşa că lua iar receptorul şi-i spunea operatoarei: „Vă rog să mă scuzaţi, doamnă, vă cerusem să-mi faceţi legătura cu Tel Aviv 648". Ea zicea: „Am scris numărul, domnule. Vă rog să aşteptaţi" (sau „Vă rog să aveţi răbdare"). Tata zicea: „Aştept, doamnă, fireşte că aştept, dar şi acolo sunt oameni care aşteaptă". Acesta era felul lui de a-i sugera politicos că, deşi suntem într-adevăr oameni culţi, există o limită a răbdării noastre. Eram persoane bine-crescute, dar nu eram fraieri. Nu puteam fi mânaţi ca oile la înjunghiat. Acea idee – că te poţi purta cu evreii oricum pofteşti – era moartă, o dată pentru totdeauna.
Apoi, brusc, telefonul ţârâia acolo, în drogherie, şi întotdeauna era un sunet foarte emoţionant, o clipă de vrajă, şi conversaţia suna cam aşa:
— Alo, Tsvi?
— La telefon.
— Aici e Arieh, din Ierusalim.
— Da, Arieh, bună, aici e Tsvi, ce mai faci?
— Toate bune pe aici. Vorbim de la drogherie.
— Şi noi. Ce noutăţi ai?
— Nimic nou pe aici. Dar pe la voi, Tsvi? Spune-mi cum o duceţi.
— Totul e bine. Nimic special. Suntem bine cu toţii.

— Lipsa veştilor e o veste bună. Nici aici nu-s noutăți. Suntem bine cu toții. Şi voi?
— Şi noi suntem bine.
— Asta e bine. Vrea şi Fania să vorbească.
Şi apoi totul de la capăt, la fel. Ce mai faceți? Ce mai e nou? Şi apoi: „Acum Amos vrea să zică şi el ceva”.
Şi asta era toată discuția. Ce mai e nou? Bine. Păi, o să vorbim iar în curând. Ce bine că am aflat cum o mai duceți. Ce bine că am aflat cum o mai duceți şi voi. O să scriem şi stabilim următoarea convorbire. O să vorbim. Da. Sigur. Curând. Pe curând. Aveți grijă de voi. Toate cele bune. Şi vouă.

*

Dar nu era o glumă: viețile noastre atârnau de un fir. Acum îmi dau seama că nu erau deloc siguri că vor mai vorbi cu adevărat vreodată, aceasta ar putea fi ultima oară, cine ştie ce se poate întâmpla, ar putea fi răzmerițe, un pogrom, o baie de sânge, arabii s-ar putea ridica să ne ucidă pe toți, ar putea fi război, un dezastru cumplit, la urma urmei, tancurile lui Hitler aproape că ne ajunseseră în prag din două direcții, nordul Africii şi Caucazul, cine ştie ce ne mai aşteaptă? Aceste replici goale nu erau cu adevărat goale, erau doar stângace.
Ceea ce înțeleg acum din acele conversații telefonice este cât de greu le era – tuturor, nu doar părinților mei – să-şi exprime sentimentele personale. Nu le era deloc greu să exprime sentimentele obşteşti – erau oameni inimoşi şi ştiau să vorbească. O, cum mai ştiau să vorbească! Erau în stare să converseze ore în şir, cu mare însuflețire, despre Nietzsche, Stalin, Freud, Jabotinski, punând tot sufletul, dându-le lacrimile de atâta patetism, dezbătând scandat colonialismul, antisemitismul, dreptatea, „chestiunea agrară”, „problema femeilor”, „arta în opoziție cu viața”, însă în clipa în care încercau să-şi exprime un sentiment personal nu ieşea decât ceva oarecum crispat, sec, chiar speriat, rezultatul unui şir de generații care îşi reprimaseră sau îşi negaseră adevăratele sentimente. O dublă negație, de fapt, două rânduri de ghilimele, întrucât manierele burgheze

europene întăreau constrângerile comunității evreilor religioşi. Practic, totul era „interzis” sau „nu se face” sau „nu-i frumos”.
Pe lângă aceasta, era o mare lipsă de cuvinte: ebraica era o limbă încă insuficient de naturală, cu siguranță nu era o limbă intimă, şi era greu de ştiut ce-o să iasă de fapt când o vorbeşti. Nu puteau fi siguri niciodată că nu vor rosti ceva ridicol, şi ei trăiau cu spaima de ridicol. Se temeau de el ca de moarte. Chiar şi cei ca părinții mei, care cunoşteau bine ebraica, nu o stăpâneau pe deplin. O vorbeau cu un soi de obsesie a preciziei. Se răzgândeau adesea şi spuneau cu alte cuvinte ceea ce tocmai rostiseră. Poate că aşa se simte un şofer miop când încearcă să-şi dibuiască drumul noaptea printr-un labirint de străduțe dosnice dintr-un oraş necunoscut, într-o maşină străină.
Într-o sâmbătă a venit la noi în vizită o prietenă de-a mamei, o profesoară pe nume Lilia Bar-Samkha. Ori de câte ori zicea, în conversație, că s-a speriat sau că cineva era speriat, eu izbucneam în râs. În argou, cuvântul folosit de ea pentru „spaimă” însemna „pârț”. Nimănui dintre ceilalți nu i se părea amuzant sau poate doar se prefăceau. Tot aşa, când tata vorbea despre „cursa înarmărilor” sau tuna şi fulgera împotriva deciziei țărilor NATO de a reînarma Germania, ca factor de descurajare împotriva lui Stalin. Habar n-avea că acel cuvânt de prin cărți pe care îl folosea pentru „înarmare” însemna „f..” în argou.
Pe de altă parte, tata se încrunta ori de câte ori foloseam cuvântul „impas”: o vorbă destul de nevinovată, nu pricepeam deloc de ce îl scotea din fire. Desigur, nu zicea de ce, şi nici nu începea vorbă să-l întreb. După mulți ani am aflat că, înainte de a veni eu pe lume, prin anii ‘30, dacă o femeie ajungea în impas însemna că e însărcinată. „În noaptea aia, în magazie, a adus-o în impas, iar a doua zi cutărică se făcea că n-o cunoaşte.” Aşa că, atunci când ziceam „Sora lui Uri e într-un impas” în nu ştiu ce problemă, tata îşi încrețea buzele şi îşi prindea între degete rădăcina nasului. Fireşte, nu zicea de ce – cum să zică aşa ceva?
În clipele lor de intimitate nu vorbeau niciodată între ei în ebraică. Poate că în clipele lor cele mai intime nu vorbeau

deloc. Nu spuneau nimic. Totul era umbrit de teama de a părea ridicoli sau de a spune ceva ridicol.

2

Aparent, în acea vreme pe cea mai înaltă treaptă a scării prestigiului se aflau pionierii. Însă pionierii trăiau departe de Ierusalim, în Văi, în Galileea şi în sălbăticia ţărmului Mării Moarte. Le admiram siluetele masive şi gânditoare, aşezate între tractor şi pământul arat, care apăreau pe afişele Fondului Naţional Evreiesc.
Pe locul de sub pionieri stătea „comunitatea afiliată", cei care citeau ziarul socialist *Davar* în maiou, pe verandă, membri în Histadrut, Haganah şi Fondul Sănătăţii, bărbaţi îmbrăcaţi în kaki şi contribuabili ai fondului voluntar de solidaritate Cutia Comunitară, mâncători de salată cu omletă şi iaurt, fanatici ai cumpătării, responsabilităţii, vieţii sănătoase, lucrurilor făcute în casă, clasei muncitoare, disciplinei de partid şi măslinelor necondimentate din cunoscutul borcan Tnuva, „Albastru jos şi albastru sus / Construim ţara cu drag nespus, nespus!"
Opuşi acestei comunităţi consolidate erau „neafiliaţii", adică terorişti, precum şi pioşii evrei din Meah Shearim şi comunişti ultraortodocşi „care urăsc Sionul", alături de o hoardă de intelectuali excentrici, carierişti şi artişti egocentrici de tipul cosmopolitan-decadent, amestecaţi cu tot soiul de paria, individualişti şi nihilişti dubioşi, evrei germani care nu au reuşit să scape de comportamentul nemţesc, snobi anglofili, bogătaşi levantini franţuziţi care aveau, după părerea noastră, manierele exagerate ale unor majordomi înfumuraţi, şi apoi yemeniţi, georgieni, nord-africani, kurzi şi locuitori ai Salonicului, cu toţii, desigur, fraţii noştri, cu toţii, fără îndoială, material uman promiţător, dar ce să-i faci, ar fi fost nevoie de răbdare şi trudă uriaşă.
În afară de toţi aceştia mai erau refugiaţii, supravieţuitorii, pe care îi tratam în general cu compătimire şi un strop de silă:

biete epave, dar era oare vina noastră că au preferat să stea şi să-l aştepte pe Hitler în loc să vină aici cât mai era timp? De ce s-au lăsat mânaţi ca oile la înjunghiere în loc să se organizeze şi să riposteze? Şi măcar de n-ar mai trăncăni mereu în idiş şi nu ne-ar mai împuia urechile cu toate lucrurile pe care le-au îndurat acolo, că asta nu-i punea într-o lumină prea bună, şi nici pe noi, de fapt. Oricum, feţele noastre, aici, sunt întoarse spre viitor, nu spre trecut, şi dacă chiar trebuie să scormonim trecutul, ne ajunge şi chiar ne prisoseşte istoria evreilor, din vremurile biblice şi de la Hasmoneeni, nu-i nevoie să stricăm totul cu această poveste evreiască deprimantă care nu înseamnă altceva decât o droaie de necazuri (ei foloseau întotdeauna cuvântul din idiş, *tsores*, cu o mutră dezgustată, aşa încât băiatul să-şi dea seama că aceste *tsores* sunt un soi de boală de-a lor, nu de-a noastră). Supravieţuitori ca domnul Licht, căruia puştii din cartier îi zic „Milion de *Kinder*”. Închiriase o gheretă pentru bilete pe strada Malachi, în care dormea pe o saltea noaptea, iar ziua făcea salteaua sul şi îşi desfăşura mica afacere numită „Curăţătorie chimică şi călcat la aburi”. Colţurile gurii îi erau veşnic trase în jos, într-o expresie de dispreţ sau dezgust. De obicei şedea în pragul prăvăliei, aşteptându-şi clienţii, iar când trecea vreun copil din cartier întotdeauna scuipa într-o parte şi şuiera printre buzele pungite: „Un milion de *Kinder* au omorât! Puştani ca tine! I-au măcelărit!” Nu spunea asta cu tristeţe, ci cu ură, cu scârbă, de parcă ne-ar fi blestemat.

*

Părinţii mei nu aveau un loc clar pe scara asta, între pionieri şi făcătorii de *tsores*. Stăteau cu un picior în comunitatea afiliată (erau înscrişi la Fondul Sănătăţii şi îşi plăteau cotizaţia la Cutia Comunitară) şi cu celălalt în aer. În inima lui, tata era apropiat de ideologia celor neafiliaţi, Noii Sionişti disidenţi ai lui Jabotinski, cu toate că era foarte departe de bombele şi puştile lor. Contribuţia lui maximă era să-şi pună cunoştinţele de engleză în slujba conspiratorilor şi să scrie din când în când un manifest ilegal şi incendiar despre „perfidul Albion”. Părinţii mei erau atraşi de elita intelectuală

din Rehavia, însă idealurile pacifiste din Brit Shalom-ul lui Martin Buber – înrudire sentimentală între evrei şi arabi, abandonarea completă a visului la un stat evreiesc, aşa încât arabii să se îndure de noi şi să catadicsească să ne îngăduie să trăim aici, la picioarele lor –, idealurile astea le păreau părinților mei un împăciuitorism lipsit de coloană vertebrală, defetism plin de laşitate, de tipul celor care au caracterizat viața de secole întregi a diasporei evreieşti.

*

Mama, care a studiat la Universitatea din Praga şi a absolvit Universitatea din Ierusalim, dădea meditații studenților care se pregăteau pentru examene la istorie şi, uneori, la literatură. Tata şi-a luat licența în literatură la Universitatea din Vilna (acum Vilnius) şi a doua licență la Universitatea de pe muntele Scopus, dar nu avea vreo şansă să ocupe o funcție didactică la Universitatea Ebraică într-o vreme în care numărul experților în literatură din Ierusalim îl depăşea cu mult pe cel al studenților. Ceea ce înrăutățea şi mai mult lucrurile era faptul că cei mai mulți dintre lectori aveau licențe adevărate, diplome strălucitoare de la universități germane celebre, nu ca jigărita calificare polono-ierusalimică a tatălui meu. Aşadar, s-a mulțumit cu un post de bibliotecar la Biblioteca Națională de pe muntele Scopus şi stătea până târziu nopțile să-şi scrie cărțile despre romanul scurt ebraic sau scurta istorie a literaturii universale. Tata era un bibliotecar cult, politicos, sever şi în acelaşi timp destul de sfios, cu cravată, ochelari rotunzi şi o haină cam jerpelită, care se înclina în fața superiorilor, se grăbea să le deschidă uşa femeilor, îşi susținea neabătut cele câteva drepturi, recita cu pasiune versuri în zece limbi, se străduia întotdeauna să fie plăcut şi amuzant, şi repeta la nesfârşit acelaşi repertoriu de bancuri (pe care le numea „anecdote" sau „vorbe de duh"). În general, aceste bancuri erau destul de căznite: nu erau atât specimene de umor viu, cât o declarație limpede de intenție în ceea ce priveşte obligația noastră de a fi amuzanți în vremuri grele.
Când se trezea față în față cu un pionier în kaki, un revoluționar, un intelectual devenit muncitor, tata era în

mare încurcătură. În lumea mare, la Vilna sau la Varşovia, era foarte clar cum trebuie să te adresezi unui proletar. Fiecare îşi cunoştea lungul nasului, cu toate că puteai, dacă voiai, să-i arăţi acestui muncitor că eşti democrat şi nu umbli cu nasul pe sus. Însă aici, la Ierusalim, totul era echivoc. Nu cu susul în jos, ca în Rusia comunistă, doar echivoc. Pe de o parte, tata era, fără îndoială, un vlăstar al clasei de mijloc, chiar dacă mai din josul clasei de mijloc, era un om instruit, autor de articole şi de cărţi, deţinătorul unei poziţii modeste la Biblioteca Naţională, în vreme ce interlocutorul lui era un muncitor din construcţii, plin de sudoare, în salopetă şi bocanci. Pe de altă parte, se spunea că acel muncitor are un soi de diplomă de chimist şi mai era şi un pionier devotat, sarea pământului, erou al Revoluţiei Evreieşti, care trudea cu mâinile, în vreme ce tata se considera – cel puţin în adâncul inimii – un fel de intelectual dezrădăcinat, miop şi deloc îndemânatic. Într-un fel, dezertor de pe frontul pe care se clădea patria.

*

Mulţi dintre vecinii noştri erau funcţionari mărunţi, mici comercianţi cu amănuntul, casieri la bancă sau la cinematograf, profesori la şcoală, meditatori ori dentişti. Nu erau evrei religioşi; mergeau la sinagogă doar de Yom Kippur şi câteodată la procesiunea de Simhat Torah, totuşi aprindeau lumânări în noaptea de vineri, pentru a păstra un rest de iudaism şi poate şi din prudenţă, ca să fie în siguranţă, că nu se ştie ce-o mai fi. Aveau cu toţii studii mai mult sau mai puţin înalte, dar lucrul acesta le dădea o oarecare crispare. Aveau cu toţii păreri foarte limpezi despre Mandatul Britanic, despre viitorul sionismului, clasa muncitoare, viaţa culturală a ţării, atacul lui Dühring împotriva lui Marx, romanele lui Knut Hamsun, chestiunea arabă sau drepturile femeilor. Erau gânditori şi predicatori de tot soiul, care pledau, de pildă, pentru ridicarea interdicţiei puse de evreii ortodocşi asupra lui Spinoza sau pentru o campanie în care să li se explice arabilor palestinieni că nu sunt în realitate arabi, ci descendenţii vechilor evrei, sau făceau o dată pentru totdeauna sinteza ideilor lui Kant şi

Hegel, a învățăturilor lui Tolstoi şi sionism, sinteză care ar da naştere aici, în Țara Israelului, unui mod de viață minunat de curat şi sănătos, sau pentru promovarea laptelui de capră, sau pentru o alianță cu America şi chiar cu Stalin în vederea alungării englezilor, sau pentru ca toată lumea să facă în fiecare dimineață nişte exerciții fizice simple, care să alunge posomorala şi să purifice sufletul.

Aceşti vecini, care se adunau în curticica noastră în după-amiezile de sâmbătă ca să soarbă ceai rusesc, erau aproape cu toții neîndemânatici. Ori de câte ori cineva avea nevoie să repare o siguranță, să schimbe o garnitură la robinet sau să dea o gaură în perete, îl chema pe Baruh, singurul bărbat din cartier în stare de o atare vrăjitorie, şi de aceea poreclit „Baruh-Mâini-de-Aur". Toți ceilalți ştiau să analizeze, cu o retorică aprigă, importanța pe care o are pentru poporul evreu întoarcerea la o viață bazată pe agricultură şi munca manuală: avem aici mai mulți intelectuali decât ne trebuie, declarau ei, dar ne lipsesc cei care lucrează cu mâinile. Dar în cartierul nostru, în afara lui Baruh-Mâini-de-Aur, nu se mai vedea picior de muncitor. Nu aveam nici vreun intelectual de categorie grea. Toată lumea citea o grămadă de ziare şi toată lumea adora să vorbească. Unii poate că erau pricepuți la tot soiul de lucruri, alții poate că aveau mintea ascuțită ca briciul, dar cei mai mulți dintre ei pur şi simplu declamau cam ceea ce citiseră prin ziare sau în ploaia de pamflete şi de manifeste ale partidului.

Copil fiind, nu puteam să simt decât vag prăpastia dintre dorința lor avântată de a reface lumea şi felul în care îşi frământau borul pălăriei când li se oferea o cană de ceai ori cumplita stânjeneală care îi făcea să se îmbujoreze când mama se apleca (doar un pic) ca să le pună zahăr în ceai şi frumosul ei decolteu dezgolea ceva mai multă piele: zăpăceala degetelor lor, care încercau să se chircească în ele şi să nu mai fie degete.

Toate astea veneau direct din Cehov – şi îmi dădeau, de asemenea, o senzație de provincialism: că sunt pe lume locuri în care mai există viață adevărată, hăt-departe de aici, într-o Europă dinaintea lui Hitler, în care se aprind în fiecare seară sute de lumini, doamne şi domni se adună să bea cafea

cu frişcă în încăperi cu lambriuri de stejar sau şed în tihnă în cafenele, sub candelabrele aurite, se îndreaptă braţ la braţ spre un spectacol de operă sau de balet, urmăresc îndeaproape viaţa marilor artişti, poveşti de dragoste înflăcărată, inimi sfărâmate, iubita pictorului se îndrăgosteşte de prietenul lui cel mai bun, compozitorul, şi iese în toiul nopţii cu capul gol în ploaie, şi stă singură pe podul cel vechi a cărui imagine tremură în apa râului.

*

Nimic din toate astea nu se întâmpla în cartierul nostru. Astfel de lucruri se petrec doar dincolo de dealuri, hăt-departe, în locuri în care oamenii trăiesc nechibzuit. De exemplu, în America, unde oamenii sapă după aur, jefuiesc trenuri poştale, stârnesc goana dezlănţuită a cirezilor peste câmpii nesfârşite, iar cel care ucide mai mulţi indieni capătă fata. Asta era America pe care o vedeam la cinematograful Edison: fata cea frumoasă era premiul celui mai bun ochitor. Ce puteai face cu un astfel de premiu n-aveam nici cea mai mică idee. Dacă ne-ar fi arătat în acele filme o Americă unde bărbatul care împuşcă cele mai multe fete este răsplătit cu un indian chipeş, aş fi crezut pur şi simplu că aşa stau lucrurile. Cel puţin în acele lumi îndepărtate. În America şi în alte locuri minunate din albumul meu cu timbre, la Paris, Alexandria, Rotterdam, Lugano, Biarritz, St. Morritz, locuri în care bărbaţi asemenea zeilor se îndrăgosteau, se încăierau politicos, erau învinşi, renunţau la luptă, plecau în pribegie, şedeau şi beau singuri noaptea prin baruri slab luminate din hoteluri de pe bulevarde din oraşe potopite de ploaie. Şi trăiau nechibzuit.

Chiar şi în acele romane de Tolstoi şi Dostoievski, pe tema cărora tot discutau, eroii trăiau nechibzuit şi mureau pentru iubire. Sau pentru vreun ideal înalt. Sau de tuberculoză şi inimă rea. Şi pionierii aceia arşi de soare, de pe vreun deal din Galileea, trăiau nechibzuit. Nimeni din cartierul nostru n-a murit vreodată din pricina tuberculozei, a iubirii neîmpărtăşite sau a idealismului. Erau tot ce vreţi, în afară de nechibzuiţi. Nu numai părinţii mei. Cu toţii.

*

Aveam o regulă de fier, că nu trebuie să cumpărăm nimic importat, nimic străin, dacă putem cumpăra un produs echivalent de-al nostru. Însă când mergeam la băcănia domnului Auster, la colțul dintre străzile Obadiah şi Amos, trebuia să alegem între brânză de la kibbutz, făcută de cooperativa evreiască Tnuva, şi brânză arăbească: brânza arăbească din satul apropiat, Lifta, era produs autohton sau de import? Grea întrebare. E adevărat, brânza arăbească era un pic mai ieftină. Dar dacă iei brânză arăbească nu cumva trădezi sionismul? Undeva, într-un kibbutz sau *moshav*, în valea Jezreel sau pe dealurile Galileii, o pioniereță extenuată şedea, poate cu lacrimi în ochi, şi împacheta această brânză evreiască pentru noi – cum am putea să-i întoarcem spatele şi să cumpărăm brânză străină? Ne lasă inima să facem asta? Pe de altă parte, dacă boicotăm produsele vecinilor noştri arabi sporim şi perpetuăm ura dintre popoarele noastre. Şi vom fi în parte răspunzători de sângele ce se va vărsa, Doamne fereşte! Cu siguranță umilul *fellah* arab, truditor simplu şi cinstit al pământului, al cărui suflet încă nu a fost pângărit de miasmele vieții la oraş, nu e nici mai mult, nici mai puțin decât fratele negricios al *mujik*-ului simplu, cu suflet nobil, din povestirile lui Tolstoi! Am putea fi oare aşa de lipsiți de inimă încât să întoarcem spatele brânzei sale țărăneşti? Am putea fi oare atât de cruzi încât să-l pedepsim? De ce? Pentru că viclenii britanici şi *efendi*-i corupți l-au asmuțit împotriva noastră? Nu. De data asta chiar că vom cumpăra brânza din satul arab, care, fie vorba între noi, e cu adevărat mai gustoasă decât cea de la Tnuva şi, pe deasupra, e şi un picuț mai ieftină. Dar iarăşi, dacă ne gândim şi mai bine, dacă brânza arăbească nu e prea curată? Cine ştie cum arată fermele lor? Dacă se dovedeşte, prea târziu, că brânza lor e plină de germeni?

Germenii erau unul dintre cele mai cumplite coşmaruri. Erau ca antisemitismul: nu reuşeai niciodată să dai cu ochii de un antisemit sau de un germen, dar ştiai foarte bine că te pândesc din toate părțile, ascunşi vederii. De fapt, nu e adevărat că nimeni dintre noi nu a zărit vreodată un germene: eu da. Aveam obiceiul să mă uit foarte atent vreme

îndelungată la o bucată de brânză veche, până ce deodată începeam să văd mii de chestii micuțe şi zvârcolitoare. La fel cu forța de gravitație din Ierusalim, care era mult mai mare decât acum, şi germenii erau mult mai mari şi mai puternici. I-am văzut cu ochii mei.
Între clienții din băcănia domnului Auster se isca o mică dispută: să cumperi sau nu brânză arăbească? Pe de o parte, „mila începe de-acasă", aşa că era datoria noastră să cumpărăm numai brânza Tnuva; pe de altă parte, „trebuie să fie o singură lege pentru voi şi pentru străinii din sânul vostru", aşa că uneori ar trebui să cumpărăm brânza vecinilor noştri arabi, „pentru că străini eraţi în ţara Eghipetului". Şi, oricum, închipuiți-vă cu ce dispreț s-ar fi uitat Tolstoi la cineva care cumpără sau nu o brânză şi nu alta doar din cauza diferenței de religie, de naționalitate sau de rasă! Cum rămâne cu valorile universale? Umanismul? Frăția dintre oameni? Şi totuşi, cât de jalnic, cât de neconvingător, cât de meschin e să cumperi brânză arăbească doar pentru că te costă cu câteva parale mai puțin, în loc de brânza făcută de pionieri, care se spetesc pentru binele nostru!
Ruşine! Ruşine şi iar ruşine! Oricum ai da-o, ruşine şi iar ruşine!
Viața era plină-ochi de astfel de ruşine şi iarăşi ruşine.

*

Iată altă dilemă tipică: trebuie sau nu să trimiți flori de ziua naşterii? Şi dacă da, ce flori? Gladiolele erau foarte scumpe, dar erau flori sensibile, aristocratice, culte, nu cine ştie ce ierburi asiatice pe jumătate sălbatice. Puteam culege câte anemone şi ciclame voiam, dar nu se considera că ar fi potrivit să le trimiți cuiva de ziua lui sau la lansarea unei cărți. Gladiolele aminteau de recitaluri, petreceri mărețe, teatru, balet, cultură, sentimente profunde şi delicate.
Bun, trimitem gladiole. Şi la naiba cu zgârcenia. Dar apoi se punea întrebarea dacă şapte nu sunt prea multe? Iar cinci prea puține? Poate că şase, atunci? Sau trimitem şapte, la urma urmei. La naiba cu zgârcenia. Putem înconjura gladiolele cu o pădure de asparagus şi scăpăm cu şase. Pe de

altă parte, nu cumva chestia asta e demodată? Gladiole? Cine naiba mai trimite în zilele noastre gladiole? În Galileea, pionierii îşi trimit oare unul altuia gladiole? La Tel Aviv oamenii îşi mai pierd vremea cu gladiole? Şi, oricum, la ce sunt bune? Te costă ochii din cap şi după patru-cinci zile ajung la gunoi. Aşadar, ce să dăm în locul lor? Ce ziceți de o cutie cu bomboane de ciocolată? O cutie cu bomboane de ciocolată? Păi, e chiar mai ridicolă decât gladiolele. Poate că ideea cea mai bună ar fi să luăm, pur şi simplu, nişte şervete sau un set de suporturi pentru pahare, din alea rotunjite, făcute din metal argintiu, cu mânere drăgălaşe, pentru ceaiul fierbinte, un dar ce nu sare în ochi şi e atât frumos, cât şi foarte util, şi n-o să fie azvârlit, ci folosit mulți ani şi, ori de câte ori îl vor folosi, o să se gândească, pentru o frântură de clipă, la noi.

3

Peste tot puteai desluşi tot soiul de mici emisari ai Europei, tărâmul făgăduinței. De exemplu, *manikin*, omuleții care țineau obloanele deschise în timpul zilei, figurinele acelea de metal: când voiai să închizi obloanele îi răsuceai, aşa că toată noaptea atârnau cu capul în jos. Aşa au atârnat Mussolini şi amanta lui, Clara Petacci, la sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial. Era cumplit, era înfiorător, nu faptul că i-au spânzurat, asta o meritau, ci faptul că i-au atârnat cu capul în jos. Aproape că îmi părea rău pentru ei, cu toate că n-ar fi trebuit: ți-ai ieşit cumva din minți? Să-ți pară rău pentru Mussolini? E ca şi cum ți-ar părea rău pentru Hitler! Dar am făcut o experiență, m-am lăsat să atârn cu capul în jos, prins cu picioarele de o țeavă din perete, şi după câteva minute tot sângele mi s-a năpustit în cap şi am simțit că o să leşin. Iar Mussolini şi amanta lui au atârnat aşa nu numai câteva minute, ci trei zile şi trei nopți, şi asta după ce i-au ucis! Mă gândeam că e o pedepsă peste măsură de crudă. Chiar şi pentru un ucigaş. Chiar şi pentru o amantă.

Nu că aş fi avut habar ce e aceea amantă. În vremea aceea în tot Ierusalimul nu se afla picior de amantă. Erau „tovarăşe de viaţă", „partenere", „prietene", în ambele sensuri ale cuvântului, poate era chiar şi treaba aceea. De exemplu, se vorbea, cu mare fereală, că era ceva între domnul Cernianski şi iubita domnului Lupatin şi am simţit, în vreme ce inima îmi bubuia, că „era ceva între" e o expresie misterioasă, fatidică, ascunzând ceva dulce, cumplit şi ruşinos. Dar o amantă?! Asta era ceva de-a dreptul biblic. Ceva al naibii de impresionant. Era de neînchipuit. Poate că la Tel Aviv existau astfel de lucruri, îmi ziceam eu, acolo au tot soiul de lucruri care nu există sau nu sunt îngăduite aici.

*

Am început să citesc aproape singur, foarte devreme. Ce altceva să fi făcut? Serile erau pe atunci mult mai lungi, pentru că pământul se învârtea mai încet, pentru că galaxia era mult mai destinsă decât în zilele noastre. Lumina electrică era de un galben şters şi era întreruptă de multe căderi de tensiune. Chiar şi astăzi mirosul lumânărilor care fumegă sau al unei lămpi cu parafină care umple totul de funingine îmi stârnesc dorinţa să citesc o carte. Pe la şapte eram ţintuiţi în casele noastre din cauza restricţiei de circulaţie impuse în Ierusalim de către englezi. Şi chiar dacă n-ar fi fost restricţia de circulaţie, cui îi ardea pe vremea aceea să stea pe afară noaptea în Ierusalim? Totul era închis şi oblonit, străzile pietruite erau pustii, orice umbră care trecea pe străduţele acelea înguste era urmărită de alte trei-patru umbre.
Chiar şi când nu era vreo cădere de tensiune trăiam într-o lumină slabă, pentru că era important să faci economie: părinţii mei înlocuiau becurile de 40 de waţi cu unele de 25, nu doar pentru a face economie, ci din principiu, pentru că lumina puternică e risipă, iar risipa e imorală. Apartamentul nostru micuţ era întotdeauna ticsit cu suferinţele întregii omeniri. Copiii care mureau de foame în India, de dragul cărora eram eu silit să mănânc tot ce mi se punea în farfurie. Supravieţuitorii din infernul lui Hitler, pe care englezii îi deportaseră în lagăre din Cipru. Orfanii zdrenţăroşi care încă

mai bântuiau prin pădurile copleşite de zăpadă din Europa în ruine. Tata lucra la biroul lui până la două dimineaţa, la lumina unui bec anemic de 25 de waţi, chinuindu-şi ochii, pentru că nu i se părea corect să folosească o lumină mai puternică: pionierii din kibbutzurile Galileii şedeau în corturile lor noapte de noapte scriind cărţi de poezii sau tratate filozofice la lumina unor lumânări ce picurau, şi cum ai putea să uiţi de ei şi să şezi aici ca Rothschild, la un bec orbitor de 40 de waţi? Şi ce-ar zice vecinii dacă ar vedea dintr-odată la noi lumină ca într-o sală de bal? Mai bine să-şi distrugă vederea decât să atragă privirile furişe ale celorlalţi.
Nu ne număram printre cei mai nevoiaşi. Slujba pe care o avea tata la Biblioteca Naţională îi aducea un salariu modest, dar regulat. Mama dădea meditaţii. Eu udam în fiecare vineri grădina domnului Cohen din Tel Arza, pentru un şiling, iar miercurea mai câştigam patru piaştri pentru că aşezam sticlele goale în lăzi, în dosul băcăniei domnului Auster, şi pe lângă astea îl învăţam pe fiul domnului Finster să citească o hartă, cu doi piaştri pe lecţie (dar asta era pe credit, şi nici până în ziua de azi nu m-au plătit Finsterii).
În ciuda tuturor acestor surse de venit, făceam tot timpul economii. Viaţa din apartamentul nostru micuţ semăna cu viaţa dintr-un submarin, aşa cum se arăta într-un film pe care l-am văzut cândva la cinematograful Edison, unde marinarii închideau după ei o trapă ori de câte ori treceau dintr-un compartiment în altul. În clipa în care aprindeam cu o mână lumina la baie stingeam cu cealaltă lumina de pe coridor, ca să nu irosesc curentul. Trăgeam lanţul uşurel, pentru că nu se cuvenea să goleşti toată Niagara din rezervor pentru un pipi. Erau alte funcţii (pe care nu le numeam niciodată) care puteau justifica, uneori, golirea completă a rezervorului. Dar pentru un pipi? Toată Niagara? În vreme ce pionierii din Negev păstrau apa cu care se spălaseră pe dinţi pentru udatul plantelor? În vreme ce în lagărele din Cipru o întreagă familie trebuia să se descurce cu o găleată de apă timp de trei zile? Când plecam de la toaletă stingeam lumina cu mâna stângă şi în aceeaşi clipă aprindeam lumina de pe coridor cu dreapta, pentru că Shoah a fost doar ieri, pentru că erau încă evrei fără adăpost care bântuiau prin Carpaţi şi

Dolomiți, lâncezeau prin lagărele de deportare şi pe corăbii greoaie, gata-gata să se scufunde, scheletici, acoperiți de zdrențe, şi pentru că şi prin alte părți ale lumii erau greutăți şi sărăcie: culii din China, culegătorii de bumbac de pe Mississippi, copiii din Africa, pescarii din Sicilia. Era de datoria noastră să nu fim risipitori.
Şi, în plus, cine ştie ce se poate întâmpla în orice zi? Necazurile noastre încă nu se isprăviseră, puteai băga mâna-n foc că lucrurile cele mai rele încă nu veniseră. Naziştii or fi fost ei învinşi, dar în Polonia încă mai erau pogromuri, vorbitorii de ebraică erau persecutați în Rusia, iar aici englezii încă nu-şi spuseseră ultimul cuvânt, Marele muftiu vorbea de măcelărirea evreilor şi cine ştie ce plănuiau pentru noi statele arabe, în vreme ce lumea cinică îi sprijinea pe arabi datorită petrolului, piețelor şi altor interese. Situația nu avea să fie prea roz, până şi eu puteam vedea asta limpede.

*

Cea ce aveam din belşug erau cărțile. Se găseau peste tot: de la un perete ticsit până la celălalt, pe coridor şi în bucătărie şi în holul de la intrare şi pe toate pervazurile. Mii de cărți, în toate ungherele apartamentului. Mi se părea că oamenii pot să vină şi să plece, să se nască şi să moară, dar cărțile erau veşnice. Când eram mic, dorința mea era să mă fac o carte. Nu un scriitor. Oamenii pot fi omorâți ca furnicile. Nici scriitorii nu sunt greu de omorât. Dar cărțile nu: oricât te-ai trudi să le distrugi, întotdeauna e o şansă să supraviețuiască un exemplar şi să continue să se bucure de viața lui de pe raft, în cine ştie ce ungher al vreunei librării, la Reykjavik, Valladolid sau Vancouver.
Când s-a întâmplat o dată sau de două ori să nu fie destui bani pentru mâncarea de sabat, mama se uita la tata, iar el pricepea că venise vremea să facă un sacrificiu şi se ducea la rafturile cu cărți. Era un om cu principii şi ştia că pâinea e mai presus de cărți şi că binele copilului e mai presus de toate. Îmi amintesc de spatele lui încovoiat, pe când se îndrepta spre uşă, ca să meargă la anticariatul domnului Meyer cu două-trei volume dragi sub braț, arătând de parcă i se rupea inima. Aşa trebuie să fi fost încovoiat spatele lui

Avraam când a purces dis-de-dimineață din cortul lui, cu Isaac pe umăr, spre Muntele Moriah.
Îmi pot închipui durerea lui. Tata avea o relație senzuală cu cărțile sale. Îi plăcea să le pipăie, să le mângâie, să le amuşine. Îi stârneau o plăcere fizică: nu se putea stăpâni, trebuia să întindă mâna şi să le atingă, chiar şi cărțile altora. Iar cărțile de atunci erau cu adevărat mai pline de nuri decât cele de azi: erau plăcute la amuşinat, atins şi dezmierdat. Erau cărți cu litere de aur pe legăturile de piele înmiresmată, un pic zgrunțuroasă, de ți se făcea pielea de găină când puneai mâna pe ele, de parcă ai fi pipăit ceva intim şi inaccesibil, ceva care părea să se zbârlească şi să tremure la atingerea ta. Şi erau alte cărți, legate în carton pânzat, lipite cu un clei ce avea un miros încântător de senzual. Fiecare carte îşi avea propriul miros intim, aţâţător. Uneori pânza se desprindea de carton, ca o fustiță cochetă, şi era greu să rezişti ispitei de a arunca o privire în despărțitura întunecoasă dintre trup şi acoperământ şi de a adulmeca acele mirosuri amețitoare.
De obicei tata se înapoia peste o oră sau două, fără cărți, încărcat cu pungi de hârtie cafenie cu pâine, ouă, brânză, uneori chiar şi o conservă de vită. Dar uneori se întorcea de la sacrificiu cu fața plină de zâmbet, fără cărțile dragi, dar şi fără nimic de mâncare: şi-a vândut cărțile, într-adevăr, însă a cumpărat pe dată altele în locul lor, pentru că a găsit la anticariat nişte comori uriaşe, genul de ocazie care nu ți se arată decât o dată în viață, şi nu s-a putut abține. Mama îl ierta şi îl iertam şi eu, pentru că rareori aveam poftă de altceva decât de porumb fiert şi înghețată. Uram omletele şi conservele de vită. Sincer să fiu, uneori chiar îi invidiam pe copiii ăia care mureau de foame în India, pentru că nimeni nu le spunea vreodată să termine tot din farfurie.

*

Când aveam vreo şase ani, a fost o zi mare în viața mea: tata mi-a eliberat o bucățică din rafturile lui cu cărți şi m-a lăsat să-mi pun acolo cărțile mele. Mai exact, mi-a dat cam un sfert din lungimea ultimului raft de jos. Mi-am adunat cărțile, care până atunci zăcuseră pe un taburet alături de

patul meu, le-am cărat în braţe până la raftul tatei şi le-am aşezat în picioare aşa cum se cuvine, cu spatele către lumea de afară şi faţa spre perete.
Era un ritual iniţiatic, trecerea la vârsta adultă: cel ale cărui cărţi stau în picioare nu mai e copil, e bărbat. Acum eram ca tata. Cărţile mele stăteau smirnă.
Am făcut o greşeală îngrozitoare. Când tata a plecat la lucru, am fost liber să fac ce vreau cu colţul meu de bibliotecă, dar aveam o viziune complet copilărească a felului în care se fac lucrurile astea. Aşa că mi-am aranjat cărţile după înălţime. Cele mai înalte erau cărţile care de acum nu mai erau de rangul meu, cărţi pentru copii, în versuri, cu poze, pe care mi le citiseră când abia începeam să merg. Am făcut-o pentru că voiam să umplu întregul spaţiu de pe raft care îmi fusese destinat. Voiam ca partea mea să fie plină, îndesată, să dea pe dinafară, ca rafturile tatei. Eram încă într-o stare euforică atunci când tata s-a întors de la lucru, şi-a aruncat ochii scandalizat spre raftul meu cu cărţi şi apoi, în tăcere deplină, mi-a aruncat o privire lungă şi aspră pe care n-am s-o uit cât trăiesc: era o privire de dispreţ, de dezamăgire amară, mai mult decât se poate spune în cuvinte, aproape o privire de disperare pur genetică. În cele din urmă a şuierat către mine printre buzele strânse: „Ai înnebunit de-a binelea? Să le aşezi după mărime? Ce-ţi închipui că sunt cărţile, nişte soldaţi? Un soi de gardă de onoare? Brigada de pompieri la paradă?”
Apoi n-a mai zis nimic. Şi a venit dinspre el o tăcere lungă, înspăimântătoare, un fel de tăcere a lui Gregor Samsa, ca şi când m-aş fi prefăcut sub ochii lui într-un gândac de bucătărie. Şi eu am tăcut copleşit de vinovăţie, ca şi cum aş fi fost tot timpul cine ştie ce gânganie scârboasă, şi iată că taina mea ieşise la iveală şi de acum totul era pierdut.
La capătul tăcerii tata a început să vorbească şi, în douăzeci de minute, mi-a dezvăluit marile adevăruri ale vieţii. N-a trecut nimic sub tăcere. M-a iniţiat în cele mai adânci taine ale ştiinţei bibliotecarilor: a scos la lumină autostrada, precum şi cărăruile de prin păduri, perspective ameţitoare ale variaţiilor, nuanţelor, fanteziilor, bulevarde exotice, scheme îndrăzneţe şi chiar mofturi excentrice. Cărţile pot fi aranjate după subiect, în ordine alfabetică, în funcţie de

autori, pe serii sau pe edituri, în ordine cronologică, pe limbi, pe teme, pe domenii sau pe specialități, sau chiar după locul tipăririi. Există atât de multe feluri de a o face!
Şi aşa am aflat secretul diversității. Viața este făcută din diferite bulevarde. Orice se poate petrece în unul dintre mai multe feluri, conform unor diferite partituri muzicale şi logici paralele. Fiecare dintre aceste logici paralele este compatibilă şi coerentă în propriii termeni, perfectă în sine, neinteresată de toate celelalte.
În zilele următoare am petrecut ore în şir aranjându-mi mica bibliotecă, douăzeci sau treizeci de volume pe care le mânuiam şi le amestecam ca pe nişte cărți de joc, aşezându-le iar şi iar, în fel şi chip.
Aşa că am învățat de la cărți arta compunerii, nu din ceea ce era în ele, ci din ele însele, din existența lor fizică. Ele m-au învățat despre acea amețitoare zonă nedefinită sau crepusculară dintre cele îngăduite şi cele neîngăduite, dintre legitim şi excentric, dintre normativ şi bizar. Această lecție n-am uitat-o niciodată. În momentul descoperirii iubirii nu eram un ageamiu. Ştiam că există diferite meniuri. Ştiam că există o autostradă şi un drum pitoresc, precum şi ramificații pe care rareori calcă piciorul omului. Există lucruri îngăduite care sunt aproape interzise şi lucruri interzise care sunt aproape îngăduite. Există atât de multe feluri de-a o face!
Câteodată părinții mă lăsau să scot în curte cărți din rafturile tatei, ca să le scutur de praf. Nu mai mult de trei o dată, ca să nu le stric ordinea, ca fiecare să ajungă înapoi la locul ei. Era o răspundere mare, dar minunată, pentru că mirosul prafului de pe cărți îmi părea atât de îmbătător, încât uneori îmi uitam sarcina, datoria, răspunderile, şi stăteam afară până ce mama se îngrijora şi îl trimitea pe tata în misiune de salvare, să se asigure că nu am făcut insolație, că nu m-a muşcat vreun câine, şi întotdeauna mă găsea ghemuit într-un colț al curții, cufundat în vreo carte, cu genunchii strânşi sub mine, capul într-o parte, gura pe jumătate deschisă. Când tata mă întreba, pe jumătate mânios, pe jumătate duios, ce-i cu mine, reveneam cu greu pe lumea asta, ca o persoană care s-a înecat sau a leşinat şi se întoarce încet,

fără voia sa, din nişte locuri neînchipuit de îndepărtate, în această vale a plângerii a treburilor casnice.
Toată copilăria mi-a plăcut să aşez în fel şi chip lucrurile, de fiecare dată puţin altfel. Trei sau patru păhărele pentru ouă, goale, puteau deveni o linie de fortificaţii sau un grup de submarine, ori o întâlnire de la Yalta a conducătorilor marilor puteri. Câteodată făceam raiduri fulgerătoare în lumea dezordinii nestăvilite. Era în asta ceva tare îndrăzneţ şi captivant: îmi plăcea să golesc pe podea o cutie de chibrituri şi să încerc toate combinaţiile posibile.
În anii războiului mondial pe peretele coridorului atârna o hartă mare a focarelor de război din Europa, plină de ace cu gămălie şi steguleţe colorate diferit. Zilnic sau la două zile o dată, tata le deplasa conform ştirilor de la radio. Iar eu construiam o realitate personală, paralelă: îmi împrăştiam pe rogojina de trestie propria zonă de război, realitatea mea virtuală, şi deplasam armatele, executam mişcări de cleşte şi diversiuni, capturam capete de pod, învăluiam inamicul prin flanc, mă resemnam la retrageri tactice pe care le transformam apoi în breşe strategice.
Eram un copil fascinat de istorie. Am încercat să corectez greşelile comandanţilor din trecut. Am reluat marea revoltă evreiască împotriva romanilor, am salvat Ierusalimul de la distrugere şi din mâinile armatei lui Titus, am împins campania pe teritoriul inamicului, am adus trupele lui Bar Kochba sub zidurile Romei, am cucerit cu un asalt Coloseumul şi am înfipt steagul evreu în vârful Capitoliului. În acest scop am transferat Brigada Evreiască din armata britanică în secolul întâi e.n. şi în zilele celui de-al Doilea Templu şi m-am delectat cu distrugerile pe care le puteau produce vreo două mitraliere splendidelor legiuni ale blestemaţilor de Hadrian şi Titus. Un avion uşor, un singur Piper, a îngenuncheat mândrul Imperiu Roman. Am transformat lupta dusă de apărătorii Massadei, sortită eşecului, într-o victorie evreiască decisivă cu ajutorul unei singure mortiere şi a câtorva grenade.
Şi, de fapt, acelaşi ciudat imbold pe care îl simţeam când eram mic – dorinţa de a mai da o şansă unui lucru care poate că nu avusese nici una – există şi acum printre

imboldurile care mă pun în mişcare ori de câte ori mă aşez să scriu o poveste.

*

Multe lucruri s-au petrecut la Ierusalim. Oraşul a fost distrus, construit la loc, distrus şi construit iarăşi. Au venit cuceritorii unul după altul, au domnit o vreme, au lăsat în urmă câteva ziduri şi turnuri, câteva crăpături în piatră, o mână de cioburi şi documente şi au dispărut. Au pierit precum ceaţa dimineţii pe coastele dealurilor. Ierusalimul este o bătrână nimfomană care stoarce amorez după amorez până îl omoară şi apoi se scutură de el sau de ea căscând, o văduvă neagră care îşi devorează bărbăţuşii în vreme ce aceştia încă o mai pătrund.
Între timp, departe de tot, de cealaltă parte a lumii, erau descoperite noi continente şi insule. Mama spunea adesea: „Ai întârziat, copile, las-o baltă, Magellan şi Columb au descoperit deja până şi cele mai îndepărtate insule". Eu o contraziceam. Îi spuneam: „Cum poţi fi aşa de sigură? La urma urmei, înainte de Columb oamenii credeau că toată lumea e cunoscută şi că n-a mai rămas nimic de descoperit".
Între rogojina de trestie, picioarele mobilelor şi spaţiul de sub patul meu descopeream uneori nu numai insule necunoscute, dar şi stele, sisteme solare şi galaxii întregi necunoscute. Dacă o să ajung vreodată la închisoare, fără îndoială că-mi vor lipsi libertatea şi încă unul sau două alte lucruri, însă n-o să sufăr niciodată de plictiseală câtă vreme mi se îngăduie să am o cutie cu piese de domino, un pachet de cărţi de joc, câteva cutii de chibrituri sau o mână de nasturi. Mi-aş petrece zilele aranjându-le iar şi iar, despărţindu-le şi adunându-le, formând mici compoziţii. Poate pentru că am fost singur la părinţi: nu aveam fraţi sau surori şi aveam foarte puţini prieteni, care se săturau repede de mine pentru că voiau mişcare şi nu se puteau adapta la ritmul epic al jocurilor mele.
Uneori începeam un joc nou lunea, apoi petreceam toată dimineaţa de marţi la şcoală gândindu-mă la mişcarea următoare, făceam una sau două mutări în acea după-amiază şi lăsam restul pe miercuri sau joi. Prietenii nu

puteau suferi asta, mergeau afară şi alergau unii după alţii prin curţile din spate, în vreme ce eu mergeam mai departe cu jocul meu despre istorie de pe podea, zi după zi, deplasări de trupe, asediul unui castel sau al unui oraş, retrageri în derută, cuceriri prin asalt, demararea unei mişcări de rezistenţă în munţi, atacarea cetăţilor şi fortificaţiilor, eliberare şi apoi recucerire, lărgirea sau strâmtarea graniţelor marcate de chibrituri. Dacă un adult călca din nebăgare de seamă peste mica mea lume declaram greva foamei sau un moratoriu asupra spălatului pe dinţi. Însă în cele din urmă venea şi ziua Judecăţii de Apoi, iar mama, nemaiputând să rabde prăfăraia, mătura totul, vapoare, oştiri, oraşe, munţi şi ţărmuri, continente întregi, ca într-un holocaust nuclear.

Odată, când aveam vreo nouă ani, un unchi mai în vârstă, pe nume Nehemiah, m-a învăţat un proverb francez, „În dragoste e ca la război". Pe atunci nu ştiam nimic despre dragoste, în afara obscurei legături pe care o făcusem la cinematograful Edison între dragoste şi indienii morţi. Însă din cele spuse de unchiul Nehemiah am dedus că cel mai bine e să nu te grăbeşti. Ulterior, mi-am dat seama că mă înşelasem cu totul, cel puţin în privinţa războiului: pe câmpul de bătălie viteza, se spune, este esenţială. Poate că greşeala mea venea din faptul că unchiul Nehemiah însuşi era un bărbat cu mişcări lente, care ura schimbarea. Când stătea în picioare era aproape imposibil să-l faci să şadă şi, odată aşezat, nu putea fi convins să se ridice. Scoală-te, Nehemiah, îi ziceau, pentru numele lui Dumnezeu, mişcă-te, ce-i cu tine, e foarte târziu, cât ai de gând să mai şezi acolo, până mâine-dimineaţă, până anul viitor, până la sfârşitul veacurilor?

Iar el răspundea:

— Cel puţin.

Apoi cugeta, se scărpina, zâmbea pentru sine, cu şiretenie, ca şi cum ne-ar fi desluşit stratagema, şi adăuga:

— Unde arde?

Trupul lui, ca toate trupurile, avea o înclinaţie firească să rămână acolo unde este.

Nu sunt ca el. Îmi plac nespus schimbarea, întâlnirile, călătoriile. Dar îmi plăcea şi de unchiul Nehemiah. Nu

demult l-am căutat, fără să-l găsesc, în cimitirul Givat Shaul. Cimitirul s-a mărit; în curând va ajunge la malul lacului Beit Neqfa, la periferia Motsei. Am stat pe o bancă vreo jumătate de oră; prin chiparoşi bâzâia o viespe încăpăţânată, iar o pasăre a repetat de cinci-şase ori o frază muzicală, însă nu vedeam decât pietre de mormânt, copaci, dealuri şi nori.
O femeie subţirică, în negru, cu un voal negru pe cap a trecut pe lângă mine cu un copil de cinci sau şase ani agăţat de ea. Degeţelele copilului înşfăcaseră dintr-o parte poala rochiei ei şi amândoi plângeau.

4

Singur acasă, într-o după-amiază de iarnă târzie. Era cinci sau cinci şi jumătate, şi afară era frig şi întuneric, ploaia măturată de vânt şfichiuia obloanele de fier închise, părinţii plecaseră la un ceai la Mala şi Staszek Rudnicki, în strada Cancelarului, colţ cu strada Profeţilor, şi aveau să se întoarcă, după cum mi-au promis, puţin înainte de opt sau la şi un sfert, sau cel mai târziu la opt şi douăzeci. Şi chiar dacă ar fi întârziat, nu era nici un bai, că erau doar la familia Rudnicki, la mai puţin de un sfert de oră distanţă de noi.
În loc de copii, Mala şi Staszek Rudnicki aveau două pisici persane, Chopin şi Schopenhauer. Mai era într-un ungher al salonului o colivie cu o pasăre bătrână şi pe jumătate oarbă. Ca pasărea să nu se simtă singură, îi puseseră în colivie altă pasăre, făcută de Mala Rudnicki dintr-un con de pin vopsit, aşezat pe picioare de lemn, cu aripi multicolore din hârtie împodobite cu câteva pene adevărate. Singurătatea, zicea mama, e ca o lovitură de ciocan care sparge sticla, dar întăreşte oţelul. Tata ne oferea un discurs savant despre etimologia cuvântului „ciocan”, cu toate ramificaţiile din diferite limbi.
Tatălui meu îi plăcea să-mi explice tot felul de legături între cuvinte. Origini, relaţii, ca şi cum cuvintele ar fi fost o altă familie complicată din Europa răsăriteană, cu o droaie de veri

de-a treia, mătuşi prin căsătorie, strănepoate de unchi, rude prin alianță, strănepoți şi stră-strănepoți. Chiar şi cuvinte ca „mătuşă” sau „văr” îşi aveau povestea lor de familie, propria rețea de relații. Ştiam noi, de exemplu, că „mătuşă” vine din latinescul *amita*, care are sensul exact de sora tatălui, în vreme ce „unchi” vine de la latinescul *avunculus*, care înseamnă fratele mamei? Iar cuvântul în ebraică pentru unchi, *dod*, înseamnă şi iubit, cu toate că nu sunt convins că este la origine acelaşi cuvânt. Trebuie să-mi aminteşti cândva, zicea tata, să mă uit în dicționarul cel mare şi să verific de unde vin cuvintele astea şi cum s-a schimbat folosirea lor de-a lungul generațiilor. Sau, şi mai bine, nu-mi mai aminti, du-te şi adu chiar acum dicționarul şi hai să ne instruim pe loc, tu şi cu mine, şi dacă tot mergi du-ți cana murdară la bucătărie.

*

În curți şi pe străzi tăcerea e atât de întunecată şi de întinsă, încât poți auzi sunetul norilor care plutesc jos peste acoperişuri, atingând vârfurile chiparoşilor. Sunetul apei care picură în chiuveta din baie şi un fâşâit sau un zgrepțănat atât de slab, încât aproape că nu se aude, îl simți cu vârful perilor de pe ceafă, venit din spațiul dintre şifonier şi perete.
Aprind lumina în odaia părinților şi iau de pe biroul tatei opt sau nouă agrafe, o ascuțitoare, câteva carnețele, o călimară cu gât lung plină cu cerneală neagră, o gumă, o cutie cu piuneze, şi mă folosesc de toate astea ca să construiesc un nou kibbutz de la graniță. Un zid şi un turn în inima deşertului de pe rogojină; aşez agrafele în semicerc, pun în picioare ascuțitoarea şi guma de-o parte şi de alta a călimării înalte, care e turnul de apă, şi înconjur totul cu un gard făcut din creioane şi tocuri şi întărit cu piuneze.
Curând va avea loc un raid; o bandă de tâlhari setoşi de sânge (vreo două duzini de nasturi) o să atace aşezarea pe la est şi sud, dar las' că le jucăm noi o festă. O să deschidem poarta, îi lăsăm să înainteze în curtea fermei, unde va fi măcelul, poarta va fi închisă în urma lor, să nu poată scăpa, şi apoi am să dau ordin să se tragă şi, în clipa aceea, de pe fiecare acoperiş şi din vârful călimării ce slujeşte drept turn

de apă, pionierii reprezentați de piesele mele de şah albe vor deschide focul şi, cu câteva salve mânioase, vor mătura forța inamică prinsă în capcană, „imn de slavă înălțând / povestirea depănând / din măcelul sângerând / şi-am să cânt, fălos / laudă, prinos", iar rogojina o să fie înaintată la rangul de Mare Mediterană, cu biblioteca în chip de coastă a Europei, canapeaua va fi Africa, strâmtoarea Gibraltar o să treacă printre picioarele scaunului, cărțile de joc împrăştiate o să închipuie Ciprul, Sicilia şi Malta, carnețelele pot fi avioane de transport, guma şi ascuțitorile – contratorpiloare, piunezele – mine, iar agrafele vor fi submarine.

*

Era frig în casă. În loc să-mi mai iau un pulover, cum mi se spusese să fac, ca să economisesc curentul electric, am aprins radiatorul, pentru vreo zece minute numai. Radiatorul avea două rezistențe, dar exista un comutator pentru economie care stătea întotdeauna în poziția în care aprindea doar una dintre ele. Pe cea de jos. Mă uitam țintă la spira care începea să strălucească. S-a aprins treptat: mai întâi nu s-a văzut nimic, se auzea doar o serie de pocnituri, ca atunci când calci pe zahăr tos, iar apoi la amândouă capetele rezistenței s-a ivit o pâlpâire slabă, roşiatică, şi un pic de roz a purces să se întindă spre centru ca o uşoară îmbujorare pe un obraz sfios, care a devenit îmbujorare deplină ce s-a dezlănțuit iute într-o etalare neruşinată de galben dezgolit şi verde-gălbui lasciv, până ce strălucirea a ajuns la mijlocul spirei şi nu s-a mai întrerupt, un foc roşu-aprins, ca un soare sălbatic în platoul de metal strălucitor al reflectorului, încât nu te puteai uita la el fără să-ți mijeşti ochii, şi rezistența era acum incandescentă, orbitoare, incapabilă să se abțină, în orice clipă s-ar putea topi, curgând peste Mediterana mea ca un vulcan în erupție care revarsă cascade de lavă topită, distrugându-i flota de contratorpiloare şi submarine.
În tot acest răstimp, partenera ei, rezistența de sus, dormea rece şi nepăsătoare. Cu cât strălucea mai tare una, cu atât mai nepăsătoare părea cealaltă. Ridicând din umeri, privind totul de pe un scaun de la marginea ringului, dar deloc

impresionată. M-am cutremurat deodată, ca şi cum aş fi simţit pe pielea mea toată tensiunea acumulată între cele două spire, şi mi-am dat seama că exista o cale simplă, rapidă, pentru ca şi spira nepăsătoare să n-aibă încotro şi să strălucească, aşa încât şi ea să palpite, gata să explodeze în revărsarea de foc – dar era strict interzis. Era complet interzis nu numai din cauza risipei flagrante, ci şi din cauza riscului ca circuitul să se supraîncarce, să sară o siguranţă şi casa să se cufunde în întuneric, şi cine se duce în toiul nopţii să mi-l aducă pe Baruh-Mâini-de-Aur?

De cea de-a doua spiră putea fi vorba doar dacă mă lovea nebunia, nebunia deplină, şi apoi ce-o fi o fi. Dar dacă părinţii se întorc înainte să reuşesc s-o sting? Sau reuşesc s-o sting la timp, dar spira n-are vreme să se răcească şi să facă pe mortu'n păpuşoi, şi atunci cum m-aş putea dezvinovăţi? Aşa că trebuie să mă împotrivesc ispitei. Să mă stăpânesc. Şi aş mai putea şi să încep să curăţ mizeria pe care am făcut-o şi să le pun pe toate la locul lor.

5

Uneori faptele se opun adevărului. Am scris cândva despre adevăratul motiv al morţii bunicii mele. Bunica Shlomit a venit la Ierusalim direct de la Vilna, într-o zi toridă din vara lui 1933, a privit cu groază pieţele unde se îmbulzea lumea, tarabele viu colorate, furnicarul străduţelor pline de strigătele vânzătorilor ambulanţi, răgetul măgarilor, behăitul caprelor, cârâiala puilor care atârnau de picioarele legate şi sângele care picura din gâtul puilor ucişi, a văzut umerii şi braţele bărbaţilor din Orientul Mijlociu şi culorile stridente ale fructelor şi legumelor, a văzut dealurile de jur împrejur şi coastele stâncoase, şi pe dată a pronunţat verdictul definitiv: „Levantul e plin de germeni".

Bunica a trăit la Ierusalim vreo 25 de ani, a avut momente grele şi câteva fericite, dar până în ultima ei zi n-a găsit nici un motiv să-şi schimbe verdictul. Se spune că încă din a

doua zi după sosire i-a poruncit bunicului, aşa cum a făcut în fiecare zi cât au trăit la Ierusalim, fie iarnă, fie vară, să se scoale la şase sau şase şi jumătate dimineaţa şi să dea cu Flit prin toate ungherele apartamentului ca să alunge germenii, să dea pe sub pat, pe după şifonier şi chiar prin rafturi şi între picioarele bufetului, şi apoi să bată toate saltelele, aşternuturile şi plăpumile de puf. Din copilărie mi-l amintesc pe bunicul Aleksandr stând pe balcon dimineaţa, în flanela de corp şi papuci, bătând la perne ca Don Quijote când atacă burdufurile de vin, altoindu-le iar şi iar cu bătătorul de covoare, cu toată forţa nefericirii sau disperării sale. Bunica Shlomit stătea la câţiva paşi în spatele lui, mai înaltă decât el, într-un capot din mătase înflorată încheiat de sus până jos, cu părul prins într-o fundă verde ce arăta ca un fluture, ţeapănă şi dreaptă ca directoarea unui pension de fete, dând ordine pe câmpul de luptă până la victoria din acea zi.

În veşnicul ei război cu germenii, bunica fierbea toate fructele şi legumele. Ştergea pâinea de două ori cu o cârpă înmuiată într-o soluţie dezinfectantă rozalie numită Cali. După fiecare masă nu spăla vasele, ci proceda aşa cum se face de obicei doar în ajunul Paştelui, fierbându-le multă vreme. Bunica Shlomit îşi fierbea şi propria persoană, de trei ori pe zi: fie iarnă, fie vară, făcea trei băi în apă aproape clocotită, ca să stârpească germenii. A trăit până la o vârstă destul de înaintată, goangele şi viruşii fugeau pe partea cealaltă a străzii când o vedeau de departe, şi când a trecut de optzeci de ani, după câteva crize de inimă, doctorul Kromholtz a avertizat-o: „Doamnă dragă, dacă nu termini cu aceste abluţiuni fervente, îmi declin răspunderea pentru posibilele consecinţe nefericite şi regretabile”.

Dar bunica n-a putut renunţa la băile sale. Teama de germeni era mai tare decât ea. A murit în baie.

Atacul ei de cord este real.

Însă adevărul este că bunica a murit dintr-un exces de igienă, nu de inimă. Faptele tind să întunece adevărul. Curăţenia e cea care a ucis-o. Cu toate că mottoul vieţii ei la Ierusalim, „Levantul e plin de germeni”, poate fi mărturia unui adevăr anterior, mai profund decât demonul igienei, un

adevăr ce a fost reprimat şi ascuns vederii. La urma urmei, bunica Shlomit venea din Europa de nord-est, unde erau la fel de mulţi germeni ca la Ierusalim, ca să nu mai vorbim de tot soiul de alte lucruri vătămătoare.

Aici este, aşadar, o fisură care ne-ar putea ajuta să întrezărim efectul pe care înfăţişarea Orientului, culorile şi mirosurile lui l-au avut asupra bunicii mele, şi poate şi a altor emigranţi şi refugiaţi care, la fel ca ea, au venit din *ştetluri* mohorâte din Europa răsăriteană şi au fost atât de tulburaţi de senzualitatea omniprezentă a Levantului, încât s-au hotărât să se apere de ameninţarea ei construindu-şi propriul ghetou.

Ameninţare? Sau poate adevărul este că nu ameninţarea Levantului a fost cea care a făcut-o pe bunica mea să-şi mortifice şi să-şi purifice trupul prin acele abluţiuni clocotite, dimineaţa, la prânz şi seara, în fiecare zi trăită la Ierusalim, ci mai degrabă farmecele lui senzuale şi însuşi trupul ei şi puternica atracţie a acelor pieţe supraaglomerate care o făceau să gâfâie şi să simtă că i se înmoaie genunchii în faţa acelei abundenţe de legume şi fructe necunoscute, brânzeturi condimentate, mirosuri de mirodenii şi alimente ce glăsuiau gutural, care o torturau şi o excitau, şi acele mâini lascive ce pipăiau şi scormoneau prin cele mai intime adâncituri ale fructelor şi legumelor, ardeii iuţi şi măslinele condimentate, şi goliciunea acelor cărnuri pline, roşii, din care picura sânge, atârnând neruşinat de despuiate în cârligele măcelarilor, şi paleta ameţitoare de mirodenii, ierburi şi prafuri, toate momelile lubrice şi multicolore ale acelei lumi picante, foarte condimentate, ca să nu mai vorbim de mirozna pătrunzătoare a cafelei proaspăt prăjite, aromată cu nucşoară, şi recipientele de sticlă pline cu băuturi viu colorate, cu bucăţi de gheaţă sau felii de lămâie plutind prin ele, şi acei hamali din piaţă, vânjoşi, arşi de soare şi împăroşaţi, dezgoliţi până la brâu, cu muşchii de pe spate unduind sub pielea lor fierbinte, care strălucea sub pârâiaşele de sudoare ce se scurgeau pe ea în bătaia soarelui. Poate că acel cult al bunicii pentru curăţenie era, nici mai mult, nici mai puţin, un costum spaţial ermetic? O centură de castitate aseptică pe care şi-a pus-o de bunăvoie

încă din prima zi aici şi a ferecat-o cu şapte lacăte, distrugând toate cheile?
Sau poate că n-au ucis-o nici igiena, nici dorinţele ei, nici teama de dorinţe, ci veşnica ei furie tainică faţă de această teamă, o mânie reprimată, malignă, ca un furuncul care nu e spart, furia faţă de propriul trup, de propria tânjire, şi încă o mânie, mai profundă, faţă de însăşi sila pe care o stârnea această tânjire, o mânie mohorâtă, veninoasă, îndreptată atât împotriva prizonierei, cât şi a gardianului ei, ani şi ani de jelanie tainică pentru trecerea neîntreruptă a timpului şi smochinirea trupului ei şi dorinţele acelui trup, dorinţele, săpunite şi clătite şi răzuite şi dezinfectate şi fierte de o mie de ori, faţă de acel Levant, murdar, transpirat, bestial, excitant până la leşin, dar furnicar de germeni.

6

Au trecut de atunci aproape şaizeci de ani, şi totuşi îmi amintesc încă mirosul lui. Îl chem şi se întoarce la mine, un miros un pic aspru, prăfos, însă puternic şi plăcut, care mă duce cu gândul la pipăirea unei pânze de sac, învecinat în minte cu amintirea atingerii pielii lui, buclele lui mari, mustaţa groasă care se freca de obrazul meu şi-mi dădea o senzaţie plăcută, ca într-o bucătărie veche, caldă şi întunecoasă, într-o zi de iarnă. Poetul Saul Cernikovski a murit în toamna lui 1943, când aveam ceva mai mult de patru ani, aşa că această amintire senzuală ar fi putut supravieţui doar trecând prin mai multe etape de transmitere şi amplificare. Mama şi tata îmi aminteau adeseori acele momente, pentru că le plăcea să se fălească pe la cunoscuţi că ţâncul a şezut în poala lui Cernikovski şi s-a jucat cu mustaţa lui. De fiecare dată se întorceau spre mine ca să le confirm povestea: „Nu-i aşa că îţi mai aminteşti de acea după-amiază de sâmbătă în care nenea Saul te-a luat în poală şi ţi-a zis «drăcuşor»? E adevărat, nu-i aşa?”

Sarcina mea era să le recit refrenul: „Da, aşa e. Îmi amintesc foarte bine”.
Nu le-am spus niciodată că tabloul pe care mi-l amintesc e un pic diferit de versiunea lor.
Nu voiam să li-l stric.
Obiceiul părinților mei de a repeta povestea asta şi de a se întoarce spre mine ca să confirm mi-a întărit şi păstrat, într-adevăr, amintirea acelor clipe, care în lipsa mândriei lor poate că s-ar fi şters şi ar fi dispărut. Însă diferența dintre povestea lor şi tabloul din amintirea mea, faptul că amintirea pe care am păstrat-o nu e o simplă reflectare a poveştii părinților, ci are o viață anterioară, că imaginea marelui poet şi a țâncului, în scenariul părinților mei, era un pic diferită de a mea, este dovada că povestea mea nu este pur şi simplu moştenită de la ei. În versiunea părinților mei, cortina se trage, dezvăluind un copil blond cu pantalonaşi scurți, ce şade în poala gigantului poeziei ebraice, mângâindu-i şi smucindu-i mustața, în vreme ce poetul îi conferă puştiului investitura de „drăcuşor”, iar copilul – o, dulce inocență! – îi plăteşte cu aceeaşi monedă, zicând „Ba nu, tu eşti drac!”, la care, în versiunea tatălui meu, cel care a scris *În fața statuii lui Apollo*, a replicat astfel: „Poate că amândoi avem dreptate”, şi chiar m-a sărutat pe frunte, lucru pe care părinții mei l-au interpretat ca un semn al lucrurilor ce aveau să vină, un fel de ungere, ca şi cum, să zicem, Puşkin s-ar fi aplecat să-l sărute pe cap pe micuțul Tolstoi.
Însă în tabloul din mintea mea, pe care repetatele raze ale proiectorului părinților mei se poate să mă fi ajutat să-l păstrez, dar în nici un caz nu mi l-au imprimat, în scenariul meu, care e mai puțin dulce ca al lor, n-am şezut în poala poetului, nici nu l-am smucit de faimoasa mustață, ci de fapt m-am împiedicat şi am căzut, acasă la unchiul Joseph, iar în cădere mi-am muşcat limba care a sângerat un pic, şi am plâns, şi poetul, fiind şi doctor pediatru, a ajuns la mine înaintea părinților mei, m-a ridicat cu mâinile lui mari, îmi amintesc şi acum cum m-a săltat cu spatele la el şi cu fața schimonosită de plâns spre încăpere, apoi m-a răsucit în brațele lui şi a zis ceva, apoi altceva, cu siguranță nu despre trecerea coroanei lui Puşkin în mâinile lui Tolstoi, şi în vreme

ce încă mă zbăteam în brațele lui m-a silit să deschid gura şi a cerut să i se aducă nişte gheață, apoi mi-a cercetat rana şi a declarat:
— Nu-i nimic, doar o zgârietură, şi, aşa cum plângem acum, curând o să râdem.
Fie pentru că vorbele poetului ne includeau pe amândoi, fie datorită atingerii aspre a obrazului lui de al meu, ca asprimea unui prosop gros şi cald, sau într-adevăr datorită mirosului lui puternic, simplu, pe care mi-l amintesc şi azi (nu miros de aftershave sau de săpun, nu miros de tutun, ci un miros trupesc plin, dens, ca gustul supei de pui într-o zi de iarnă), curând m-am liniştit şi s-a dovedit că, aşa cum se întâmplă de multe ori, spaima fusese mai mare ca durerea. Iar nietzscheeana mustață stufoasă m-a zgâriat şi m-a gâdilat un pic, şi apoi, din câte îmi amintesc, doctorul Saul Cernikovski m-a culcat cu grijă, dar fără tevatură, pe canapeaua unchiului Joseph (adică profesorul Joseph Klausner), iar poetul-doctor sau mama mi-a pus pe limbă nişte gheață pe care mătuşica Zipporah o adusese în graba mare.
Din câte îmi amintesc, cu acea ocazie nu s-a lansat vreun aforism demn de imortalizare între gigantul poeților din formatoarea „Generație a Renaşterii Naționale" şi micul reprezentant suspinător al ulterioarei aşa-zise „generații a statului Israel".
De-abia la doi-trei ani după acest incident am fost în stare să pronunț numele Cernikovski. N-am fost surprins când mi s-a spus că e poet: aproape oricine din Ierusalimul acelei vremi era poet, prozator, cercetător, gânditor, savant sau reformator al lumii. Nici n-am fost impresionat de titlul de doctor: acasă la unchiul Joseph şi mătuşica Zipporah toți musafirii bărbați erau numiți profesor sau doctor.
Dar el nu era doar un bătrân doctor sau poet. Era pediatru, un bărbat cu o chică zbârlită, nesupusă, cu ochi care râd, mâini mari şi calde, un tufiş de mustață, obraz ca de pâslă şi un miros aparte, puternic şi blând.
Până în ziua de azi, când văd o fotografie sau un desen al poetului Saul, sau bustul lui de la intrarea în Casa

Scriitorilor „Cernikovski”, sunt învăluit pe dată, ca şi cum m-aş înfăşura cu o pătură groasă, de mirosul lui liniştitor.

*

La fel cu atâția evrei sionişti din vremea noastră, tata era în taină un pic canaanit. Era jenat de *ştetl*, cu toate lucrurile din el, şi de reprezentanții lui în literatura modernă, Bialik şi Agnon. Voia să ne naştem cu toții din nou, ca europeni de neam evreiesc blonzi, musculoşi, arşi de soare, în loc de europeni de neam iudaic răsăritean. Detesta şi dialectul idiş, pe care îl numea *jargon*. Îl considera pe Bialik poetul eternului statut de victimă, al „veşnicelor chinuri ale morții”, în vreme ce Cernikovski era vestitorul zorilor noi pe cale să se arate, zorii „Cuceritorilor Canaanului prin Asalt”. Putea să recite pe nerăsuflate *În fața statuii lui Apollo*, pe de rost, cu imensă încântare, fără măcar să observe că poetul, în vreme ce se înclină încă în fața lui Apollo, izbucneşte inconştient într-un imn al lui Dionysos.
Ştia pe de rost mai multe poezii ale lui Cernikovski decât toți oamenii pe care i-am cunoscut şi le recita cu patos şi încântare, un poet atât de inspirat de muze, şi prin urmare muzical, fără complexele şi complicațiile atât de tipice *ştetl*-ului, scriind fără ruşine despre iubire şi chiar despre plăcerile senzuale. Tata zicea: Cernikovski nu se bălăceşte prin tot soiul de *tsores* şi *krechtzen*.
În astfel de momente, mama îi arunca o privire sceptică, de parcă ar fi fost surprinsă în sine de natura grosolană a plăcerilor lui, dar se abținea de la comentarii.
Tatăl meu avea un temperament incontestabil „lituanian” şi îi plăcea grozav să folosească cuvântul „incontestabil” (Klausnerii veneau de la Odessa, dar înainte trăiseră în Lituania, iar înainte de asta se pare că la Mattersdorf, acum Mattersburg, din Austria răsăriteană, aproape de granița cu Ungaria). Era un om sentimental, plin de entuziasm, însă în cea mai mare parte a vieții lui a detestat toate formele de misticism şi de magie. Considera că supranaturalul este apanajul şarlatanilor şi escrocilor. Credea că poveştile hasidice nu sunt altceva decât folclor, un cuvânt pe care îl

pronunța întotdeauna cu aceeaşi strâmbătură de dezgust ce însoțea la el cuvintele *jargon*, „extaz”, „haşiş” sau „intuiție”.
Mama îl asculta vorbind şi, în loc să riposteze, ne oferea zâmbetul ei trist sau, uneori, îmi zicea: „Tatăl tău e un om înțelept şi rațional; e rațional chiar şi când doarme”.
Peste ani şi ani, după moartea ei, când i se cam ofilise voioşia optimistă, împreună cu volubilitatea, i s-au schimbat şi gusturile, şi se poate să se fi apropiat de cele ale mamei mele. În subsolul Bibliotecii Naționale a descoperit un manuscris necunoscut al lui I.L. Peretz, un caiet din tinerețea autorului, care conținea, pe lângă tot felul de schițe, mâzgăleli şi încercări poetice, o poveste necunoscută intitulată „Răzbunare”. Tata a stat câțiva ani la Londra, unde a scris o teză de doctorat despre această descoperire, şi prin întâlnirea cu Peretz cel înclinat spre misticism s-a îndepărtat de înclinația lui precedentă către *Sturm und Drang* de la începuturile lui Cernikovski. A început să studieze miturile şi legendele popoarelor îndepărtate, a aruncat o ocheadă literaturii idiş şi treptat a cedat, aşa cum cineva îşi descleştează în fine mâna de pe o balustradă, farmecului misterios al poveştilor lui Peretz în special, şi al povestirilor hasidice în general.

*

Totuşi, în anii în care obişnuiam să ne ducem sâmbăta după-amiază pe la unchiul lui Joseph, în Talpiot, tata încă mai încerca să ne deprindă pe toți să fim la fel de luminați ca el. Părinții mei se ciorovăiau adesea pe tema literaturii. Tata îi iubea pe Shakespeare, Balzac, Tolstoi, Ibsen şi Cernikovski. Mama îi prefera pe Schiller, Turgheniev şi Cehov, Strindberg, Gnessin, Bialik şi, de asemenea, pe domnul Agnon, care locuia în Talpiot, peste drum de unchiul Joseph, deşi am impresia că cei doi nu se prea înghițeau.
O răceală politicoasă, dar arctică, se lăsa pe moment peste străduță când se întâmpla să se întâlnească profesorul Joseph Klausner şi domnul S.Y. Agnon; îşi săltau pălăriile cam de-un deget, făceau o uşoară plecăciune, şi probabil că fiecare îi dorea celuilalt din adâncul inimii să ajungă pe veci în fundul iadului uitării.

Unchiul Joseph nu avea o părere bună despre Agnon, îi considera scrierile prolixe, provinciale şi împodobite cu tot soiul de bibiluri de cântăreț bisericesc. Cât despre domnul Agnon, îşi clocea ranchiuna şi până la urmă s-a răzbunat, când l-a străpuns pe unchiul Joseph cu una dintre lăncile lui de ironie, în figura grotescă a profesorului Bachlam din romanul *Shira*. Din fericire pentru unchiul Joseph, a murit înainte să apară *Shira*, fiind astfel cruțat de multă supărare. În ce-l priveşte, domnul Agnon a mai trăit mulți ani, a câştigat Premiul Nobel pentru literatură şi o faimă mondială, cu toate că a fost condamnat la amarul chin de a vedea cum mica alee din Talpiot, pe care locuiseră amândoi, este rebotezată strada Klausner. Din acea zi şi până la moarte a trebuit să rabde înjosirea de a fi celebrul scriitor S.Y. Agnon de pe strada Klausner.
Şi aşa, până în zilele noastre, ironia sorții a făcut ca locuința lui Agnon să fie pe strada Klausner, în vreme ce o soartă nu mai puțin ironică a făcut ca locuința lui Klausner să fie demolată şi înlocuită cu un foarte banal bloc pătrățos, cu foarte banale apartamente, ce privesc de sus hoardele de vizitatori din pragul casei lui Agnon.

7

În fiecare a doua sau a treia sâmbătă porneam în pelerinaj la Talpiot, la vila micuță în care locuiau unchiul Joseph şi mătuşica Zipporah. Casa noastră din Kerem Avraham era la vreo şase-şapte kilometri de Talpiot, o suburbie evreiască îndepărtată şi oarecum periculoasă. La sud de Rehavia, de Kiriat Shmuel şi de Moara de vânt a lui Montefiore, se afla o extindere a Ierusalimului străin: suburbiile Talbieh, Abu Tor şi Katamon, Colonia Germană, Colonia Grecească şi Bakaa. (Abu Tor, ne-a explicat odată profesorul nostru, domnul Avisar, şi-a luat numele de la un vechi războinic, însemnând „tatăl taurului”, Talbieh a fost cândva moşia unui bărbat pe nume Taleb, Bakaa înseamnă câmpie sau vale, biblica Vale a

Uriaşilor, în vreme ce numele Katamon este forma coruptă în arabă a grecescului *kata monÄ“s*, însemnând „alături de mânăstire”.) Mai departe, spre sud, dincolo de toate acele lumi străine, peste dealuri şi hăt-departe, la capătul lumii, străluceau puncte evreieşti izolate, Mekor Hayyim, Talpiot, Arnona şi kibbutzul Ramat Rahel, care aproape că ajungea la marginile Bethlehemului. Din Ierusalimul nostru, Talpiotul se zărea doar ca o mică masă de copaci prăfuiţi pe culmea unui deal aflat în depărtare. De pe acoperişul casei noastre, într-o noapte, vecinul nostru, domnul Friedmann, inginerul, a arătat odată spre un ciorchine de lumini palide şi tremurătoare de la orizont, atârnate între cer şi pământ, şi a zis: „Acolo e Cazarma Allenby, şi dincolo se văd luminile din Talpiot sau Arnona. Dacă o să sporească violenţa, a zis el, n-aş vrea să fiu în pielea lor. Ca să nu mai vorbim de războiul total”.

*

Porneam după prânz, când oraşul se închidea în dosul obloanelor ferecate şi se cufunda în somnul din după-amiaza de sabat. Tăcere deplină peste străzi şi curţi, printre casele construite din piatră, cu şoproanele lor de tablă ruginită. De parcă întregul Ierusalim ar fi fost închis într-o sferă de cristal limpede.

Traversam strada Geulah, intram pe străduţele ca un labirint din mizerul cartier ultraortodox, sus pe Ahva, treceam pe sub sârme cu rufe puse la uscat, pline de haine negre, galbene şi albe, printre balustradele de fier ruginit ale unor verande şi scări exterioare neîngrijite, urcam prin Zikhron Moshe, veşnic scăldat în mirosurile bucătăriei askenazilor săraci, *chollent*, borş, usturoi, ceapă şi varză acră, şi mergeam mai departe pe strada Profeţilor. Nu era nici suflare de om pe străzile Ierusalimului la ora două, în după-amiaza de sâmbătă. De pe strada Profeţilor coboram pe strada Strauss, veşnic scăldată în umbră de bătrânii pini ce perdeluiau două ziduri, de o parte zidul cenuşiu, cu muşchi pe el, al spitalului protestant, condus de diaconese, iar de cealaltă, zidul sumbru al spitalului evreiesc, Bikkur Holim, cu simbolurile celor douăsprezece triburi ale lui Israel în relief pe splendida

lui poartă de bronz. Mirosul de leacuri, de bătrâneţe şi cel usturător, al soluţiei Lysol, se revărsa dinspre cele două spitale. Apoi traversam Calea Jaffa pe la celebrul magazin de îmbrăcăminte Maayan Shtub şi zăboveam o vreme în faţa librăriei Fraţii Ahiasaf, ca să-i îngăduim tatei să-şi sature ochii flămânzi cu bogăţia de cărţi ebraice noi din vitrină. De acolo străbăteam toată Calea Regele George V, pe lângă splendide magazine, cafenele cu candelabre înalte şi prăvălii bogate, toate goale şi ferecate de sabat, dar cu vitrine ce ne făceau semn prin grilajele de fier încuiate, atrăgându-ne cu farmecul irezistibil al altor lumi, arome ale bogăţiei de pe continente îndepărtate, parfumuri ale oraşelor pline de lumini şi de zarvă ce vieţuiesc în siguranţă pe malurile unor râuri late, în care doamne elegante şi domni prosperi, care nu îşi duc zilele între un atac sau un decret guvernamental şi altul, nu cunosc greutăţile, lipsiţi de grija de a-şi număra fiecare bănuţ, liberi de regulile oprimante ale pionieratului şi sacrificiului de sine, scutiţi de povara contribuţiei la Cutia Comunitară sau la Fondul Sănătăţii şi a cumpărăturilor raţionalizate, instalaţi confortabil în case frumoase, cu hornurile şemineurilor cocoţate pe acoperişuri sau în apartamente spaţioase din blocuri moderne, aşternute cu covoare, cu portar în uniformă albastră care păzeşte intrarea şi liftier în uniformă roşie care acţionează liftul şi servitori, bucătari, majordomi şi agenţi imobiliari care le stau la dispoziţie. Doamne şi domni care se bucură de o viaţă uşoară, nu ca a noastră.

Aici, pe Calea Regele George V, ca şi în Rehavia evreilor germani şi în bogatul Talbieh grecesc şi arăbesc, domnea acum alt calm, deosebit de calmul cucernic al acelor străduţe est-europene sărmane şi părăginite: un calm diferit, excitant, tainic, stăpânea Calea Regele George V, pustie acum, într-o după-amiază de sâmbătă la ora două şi jumătate, un calm străin, de fapt specific britanic, de vreme ce Calea Regele George V (nu doar din cauza numelui ei) îmi păruse întotdeauna în copilărie că e o prelungire a acelei minunate Londre pe care o ştiam din filme: Calea Regele George V, cu şirurile ei de clădiri măreţe, cu aer oficial, întinzându-se pe ambele părţi ale străzii ca o faţadă continuă, uniformă, fără

acele goluri ale curților jalnice, părăginite, urâțite de gunoaie şi de fiare ruginite, care despărțeau casele din zonele noastre. Aici, pe Calea Regele George V, nu erau verande dărăpănate, obloane stricate la ferestre care se cască precum o gură bătrână şi ştirbă, ferestre de nevoiaşi care le dezvăluie trecătorilor respingătoarele mărunțaie ale casei, perne pestrițe, carpete în culori țipătoare, înghesuială de mobile, tigăi înnegrite, oale mucegăite, cratițe strâmbe şi o harababură de cutii de tinichea ruginite. Aici, de ambele părți ale străzii era o singură fațadă mândră, neîntreruptă, ale cărei uşi şi ferestre cu perdele de dantelă vorbeau cu discreție despre bogăție, respectabilitate, voci blânde, țesături scumpe, covoare moi, cristal şlefuit şi bune maniere.
Aici uşile clădirilor erau împodobite cu plăcuțe din sticlă neagră cu nume de avocați, brokeri, doctori, notari şi agenți acreditați ai unor bine-cunoscute firme străine.
În vreme ce treceam pe lângă blocurile Talitha Kumi tata ne explica originea numelui, de parcă n-ar mai fi făcut-o deja acum două săptămâni şi acum o lună, iar mama se plângea că o să ne adoarmă pe toți cu explicațiile lui. Treceam de Groapa Schiber, fundația căscată a unei clădiri care nu s-a mai construit, şi de blocul Frumin, unde Knessetul avea să-şi afle mai târziu locaşul temporar, şi de fațada *bauhaus* semicirculară a lui Beit Hamaalot, care le promitea tuturor celor care intră desfătările sobre ale pedantei estetici germano-evreieşti, şi ne opream o clipă să privim peste zidurile Oraşului Vechi spre cimitirul musulman Mamillah, îndemnându-ne unul pe altul să iuțim pasul (E deja trei fără un sfert, şi mai e destul de mers!), trecând pe lângă sinagoga Yeshurun şi semicercul masiv al clădirii Agenției Evreieşti (tata spunea aproape în şoaptă, de parcă ar fi dezvăluit secrete de stat: „Aici îşi ține şedințele cabinetul nostru, prin doctorul Weizmann, Kaplan, Shertok, uneori însuşi David Ben Gurion. Aici bate inima guvernului evreu. Ce păcat că nu e un cabinet național mai impunător!" Şi continua, explicându-mi ce înseamnă un „cabinet-fantomă" şi ce se va întâmpla în țară când vor pleca în sfârşit englezii, pentru că într-un fel sau altul tot o să plece).

De acolo coboram dealul către Facultatea Terra Sancta (unde tata avea să lucreze timp de zece ani, după Războiul de Independență şi asediul Ierusalimului, când clădirile universității de pe muntele Scopus au fost izolate, iar secția periodicelor din Biblioteca Națională, ca şi altele, şi-a aflat refugiul temporar aici, într-un colț de la etajul trei).
De la Terra Sancta o plimbare de douăzeci de minute ne aducea la blocul David, cel arcuit, unde se oprea brusc oraşul şi treceai peste nişte câmpuri până să ajungi la gara din Emek Refaim. Pe stânga se vedeau aripile morii de vânt de la Yemin Moshe, iar sus, pe coasta din dreapta, ultimele case din Talbieh. Simțeam o tensiune tăcută în vreme ce părăseam hotarele oraşului evreiesc, de parcă treceam o graniță invizibilă şi pătrundeam într-o țară străină.
Puțin după ora trei străbăteam drumul care despărțea ruinele sălaşului pelerinilor turci, peste care se înălțau biserica scoțiană şi gara cea închisă. Era o lumină diferită pe aici, o lumină mai noroasă, cenuşie, ca muşchiul vechi. Acest loc îi amintea mamei de o străduță musulmană din mahalalele oraşului ei natal, din vestul Ucrainei. În acest punct nu se putea ca tata să nu înceapă să vorbească despre Ierusalimul de pe vremea turcilor, despre edictele lui Jemal Paşa, despre descăpățânări şi biciuiri care se făceau în fața unei mulțimi adunate chiar aici, în piața pavată din fața acestei gări, care fusese construită, după cum ştiam, la sfârşitul secolului al XIX-lea de către un evreu din Ierusalim pe nume Joseph Bey Navon, care obținuse concesiunea de la turci.

*

Din piața aflată în fața gării coboram pe Calea Hebron, trecând prin fața instalațiilor militare britanice, fortificate, şi a unui morman de bidoane mari de combustibil pe care era scris în trei limbi ULEI DE VIDANJ, înconjurate de un gard. Era ceva ciudat şi comic în cuvântul ebraic, lipsit de toate vocalele. Tata râdea şi zicea că asta e încă o dovadă că a venit vremea să se modernizeze scrisul ebraic, introducând litere separate pentru vocalele care, spunea el, sunt poliția rutieră a citirii.

La stânga noastră, câteva străzi duceau la cartierul arab Abu Tor, în vreme ce în dreapta erau minunatele alei ale Coloniei Germane, un sătuc bavarez liniştit, plin de păsări cântătoare, de câini care latră şi de cocoşi cârâitori, cu porumbare şi acoperişuri roşii de ţiglă presărate ici şi colo, printre chiparoşi şi pini, şi grădini micuțe cu ziduri de piatră, umbrite de copaci cu frunziş bogat. Toate casele de acolo aveau pivniță şi pod, cuvinte al căror simplu sunet îi dădea furnicături unui copil ca mine, născut într-un loc unde nimeni nu avea un beci întunecat sub picioare sau un pod slab luminat deasupra capului, sau o cămară sau o comodă înaltă ori un bufet cu sertare, un orologiu sau o fântână cu roată în grădina lui.

Mergând mai departe pe Calea Hebron treceam pe lângă vilele din piatră trandafirie ale efendilor bogați, ale specialiştilor arabi creştini şi ale slujbaşilor de rang înalt ai administrației mandatare şi ale membrilor Înaltului Comitet Arab, Mardam Bey al-Matnawi, Haj Rashed al-Afifi, doctorul Emile Adwan al-Boustani, avocatul Henry Tawil Tutakh şi ceilalți rezidenți bogați ai suburbiei Bakaa. Toate magazinele de aici erau deschise şi din cafenele răzbăteau râsete şi muzică, de parcă am fi lăsat sabatul însuşi în urma noastră, reținut de un zid imaginar care îi tăia calea undeva între Yemin Moshe şi Azilul Scoțian.

Pe pavajul lat, la umbra aruncată de doi pini bătrâni din fața unei cafenele, trei sau patru domni în puterea vârstei şedeau pe scaune de răchită în jurul unei mese joase de lemn, toți în costume maro şi fiecare etalând un lanț de aur care răsărea la butonieră, îi ocolea burta şi dispărea într-un buzunar. Beau ceai din pahare sau sorbeau cafea din ceşcuțe împodobite şi rostogoleau zarurile în cutiile cu table din fața lor. Tata îi saluta voios într-o arabă care în gura lui suna mai degrabă a rusă. Domnii amuțeau o clipă, se uitau la el oarecum surprinşi, şi unul dintre ei mormăia ceva nedesluşit, poate că un singur cuvânt sau poate chiar ne răspundea la salut.

La trei şi jumătate treceam de gardul din sârmă ghimpată al cazărmii Allenby, baza militară britanică din sudul Ierusalimului. Am năvălit adesea în tabăra asta, am cucerit-

o, am supus-o, am curățat-o şi am înălțat deasupra ei steagul evreu, în jocurile de pe rogojina de trestie. De aici continuam drumul către inima ocupantului străin, trimițând grupuri de comando spre zidurile reşedinței Înaltului Comisar de pe Dealul Sfatului Nelegiuit, care era capturat iar şi iar de trupele mele evreieşti într-o spectaculoasă mişcare de cleşte, o coloană blindată forța reşedința pe la vest, dinspre cazărmi, în vreme ce cealaltă falcă a cleştelui se închidea, printr-o surpriză deplină, de la est, dinspre coastele golaşe care coboară spre Deşertul Iudaic.

Când aveam ceva mai mult de opt ani, în ultimul an al Mandatului Britanic, am construit în curtea din spatele casei noastre, împreună cu câțiva tovarăşi de conspirație, o rachetă uimitoare. Plănuiam să țintim cu ea palatul Buckingham (descoperisem în colecția tatălui meu o hartă la scară mare a centrului Londrei).

Am bătut la maşina de scris a tatălui meu un ultimatum politicos adresat Maiestății Sale Regelui George VI al Angliei din Casa de Windsor (am scris în ebraică – trebuie să aibă acolo pe cineva care să-i poată traduce): „Dacă nu plecați din țara noastră în cel mult şase luni, Ziua Marii Iertări de la noi va fi Ziua Judecății de Apoi a Marii Britanii". Însă proiectul nostru n-a dat roade, pentru că n-am reuşit să facem dispozitivul complicat de ghidare (plănuiam să lovim palatul Buckingham, dar nu şi trecătorii englezi nevinovați) şi pentru că am avut oarece probleme cu inventarea combustibilului care să ne poarte racheta de la colțul străzilor Amos şi Obadiah din Kerem Avraham până la o țintă aflată în centrul Londrei. Pe când noi eram încă prinşi cu cercetarea şi dezvoltarea tehnologică, englezii s-au răzgândit şi au părăsit în grabă țara, şi iată cum se face că Londra a supraviețuit zelului meu național şi rachetei mele mortale, care era făcută din bucățile unui frigider stricat şi rămăşițele unei biciclete vechi.

*

Puțin înainte de ora patru făceam în sfârşit la stânga de pe Calea Hebron şi intram în suburbia Talpiot, pe un bulevard mărginit de chiparoşi întunecați în al căror frunziş un

vânticel de la vest cânta o melodie ce trezea în mine în acelaşi timp uimire, umilinţă şi respect. În acea vreme Talpiotul era o suburbie liniştită, cu multe grădini, aflată la marginea deşertului, foarte departe de centrul oraşului şi de forfota lui comercială. Era proiectat după modelul locuinţelor foarte îngrijite din Europa Centrală, făcute pentru pacea şi liniştea cărturarilor, doctorilor, scriitorilor şi cugetătorilor. De-o parte şi de alta a străzii erau căsuţe plăcute, fără etaj, înconjurate de grădini frumoase, şi în fiecare dintre ele, ne închipuiam noi, sălăşluia vreun cărturar de frunte sau profesor celebru ca unchiul nostru Joseph, care, cu toate că nu avea copii, era faimos în toată ţara şi chiar în ţări depărtate, prin traducerile cărţilor lui.

Coteam la dreapta pe strada Kore Hadorot, până în dreptul pădurricii de pini, apoi la stânga, şi ajungeam în dreptul casei unchiului. Mama zicea: „E de-abia patru fără zece, poate că se odihnesc încă? Ce-ar fi să şedem liniştiţi pe banca din grădină şi să mai aşteptăm câteva minute?" Sau: „Azi am întârziat un pic, e patru şi un sfert, samovarul trebuie să clocotească deja, iar mătuşa Zipporah a pus deja pe tavă fructele".

Doi palmieri stăteau ca nişte santinele de o parte şi de cealaltă a porţii, şi dincolo de ei era o cărare pietruită, mărginită pe ambele părţi de un gard de tuia, ce ducea de la poartă la treptele late pe care ajungeam la veranda din faţă şi la uşa deasupra căreia era gravat, pe o placă fină de alamă, mottoul unchiului Joseph:

IUDAISM ŞI UMANISM

Pe uşă era o placă mai mică şi mai strălucitoare, din cupru, pe care era gravat cu litere ebraice şi latine:

PROFESOR DOCTOR JOSEPH KLAUSNER

Şi dedesubt, cu scrisul rotunjit al mătuşii Zipporah, pe un cartonaş prins cu o piuneză, stătea scris:

Vă rugăm să nu sunaţi între orele două şi patru.

Vă mulţumim.

Încă din hol eram cuprins de o teamă respectuoasă, ca şi cum chiar şi inimii mele i s-ar fi cerut să-şi scoată încălţările şi să păşească în şosete, pe vârfuri, respirând politicos cu gura închisă, aşa cum se cuvine.
În acest hol, în afară de un cuier-pom din lemn cafeniu, cu ramuri răsucite, care stătea lângă uşa de la intrare, o mică oglindă de perete şi un preş în culori întunecate, nu era centimetru neacoperit de şiruri de cărţi: rafturi peste rafturi se înălţau din podea până la tavanul înalt, pline cu cărţi în limbi cărora nu le puteam identifica nici măcar alfabetul, cărţi în picioare şi alte cărţi culcate peste ele, cărţi străine dolofane, strălucitoare, care se lăfăiau, şi alte cărţi sărmane, care se chiorau la tine dintr-o mare strâmtoare, zăcând ca imigranţii ilegali înghesuiţi în cuşetele vaporului. Cărţi grele, respectabile, în legături de piele aurită, şi cărţulii legate în hârtie subţire, superbi domni corpolenţi şi cerşetori ponosiţi, în zdrenţe, şi peste tot în jurul lor şi printre ele şi în spatele lor şi pe o masă şi mai ticsită de broşuri, prospecte, pamflete, articole tipărite separat, periodice – ziare şi reviste, acea mulţime zgomotoasă care se adună întotdeauna în orice piaţă publică sau în piaţa de alimente.
Singura fereastră din acest hol privea, printre gratii de fier amintind de chilia unui pustnic, la frunzişul melancolic al grădinii. Mătuşa Zipporah ne întâmpina în hol, aşa cum îşi întâmpina toţi musafirii. Era o bătrânică plăcută, cu faţa strălucitoare şi zâmbetul larg, într-o rochie cenuşie şi cu un şal negru pe umeri, în stil foarte rusesc, cu părul ei alb pieptănat peste cap şi prins într-un mic coc elegant, cu obrajii întinşi pe rând pentru pupat, cu faţa ei rotundă şi blândă zâmbindu-ţi de bun venit, întotdeauna prima care să te întrebe ce mai faci şi de obicei neaşteptând să-i răspunzi, ci trecând direct la veştile despre dragul nostru Joseph, care n-a pus geană pe geană noaptea trecută sau al cărui stomac a revenit la normal după îndelungate probleme sau care tocmai a primit o scrisoare minunată de la un foarte celebru profesor din Pennsylvania sau pe care iar îl chinuie pietrele de la fiere sau care trebuie să termine până mâine un articol important şi lung pentru *Metsuda* lui Ravidovitci sau care s-a

hotărât iarăşi să ignore altă insultă din partea lui Eisig Silberschlag sau care s-a hotărât în fine să dea un răspuns zdrobitor abuzului comis de unul dintre conducătorii bandei Brit Shalom.
După acest buletin de ştiri, mătuşa Zipporah zâmbea dulce şi ne ducea în faţa unchiului însuşi.
„Joseph vă aşteaptă în sala lui de recepţie", anunţa ea, izbucnind în râs, sau „Joseph este deja în salon, cu domnul Krupnik şi familia Netanyahu şi domnul Jonitchman şi familia Schochtman şi mai sunt pe drum câţiva musafiri distinşi". Iar uneori zicea: „E înfundat în biroul lui de la şase dimineaţa, a trebuit chiar să-i duc acolo mâncarea, dar nu-i nimic, nu-i nimic, veniţi încoace, haideţi, o să se bucure, e întotdeauna tare bucuros să vă vadă, şi o să mă bucur şi eu, e mai bine pentru el să se oprească un pic din lucru, să facă o pauză, că-şi distruge sănătatea! Nu se cruţă deloc!"

*

Din hol se deschideau două uşi: una, cu sticlă, având tăbliile împodobite cu flori şi ghirlande, ducea în salon, care slujea şi de sufragerie; cealaltă, o uşă grea, întunecată, ducea în biroul profesorului, uneori cunoscut şi ca „biblioteca".
Biroul unchiului Joseph îmi părea, copil fiind, anticamera unui palat al înţelepciunii. Sunt peste douăzeci şi cinci de mii de volume, mi-a şoptit odată tata, în biblioteca particulară a unchiului tău, printre care tomuri vechi, neprețuite, manuscrisele celor mai mari dintre prozatorii şi poeţii noştri, prime ediţii cu dedicaţii pentru el, volume scoase pe sub mână din Odessa sovietică prin tot soiul de subterfugii complicate, articole prețioase de colecţie, lucrări sacre şi laice, practic toată literatura ebraică, precum şi o bună parte din cea mondială, cărţi pe care unchiul le-a cumpărat la Odessa sau la Heidelberg, cărţi pe care le-a descoperit la Lausanne sau le-a găsit la Berlin sau la Varşovia, cărţi pe care le-a comandat în America şi cărţi cum nu mai există nicăieri în afară de Biblioteca Vaticanului, în ebraică, aramaică, siriacă, greacă veche şi modernă, sanscrită, latină, arabă medievală, rusă, engleză, germană, spaniolă, polonă, franceză, italiană şi limbi şi dialecte de care

nici n-am auzit, cum sunt ugaritica sau slovena, malteza sau slavona bisericească.
Era ceva sever şi ascetic la acea bibliotecă, în liniile drepte şi negre ale zecilor de rafturi care se întindeau de la podea până la tavanul înalt, până şi deasupra uşilor şi ferestrelor, un fel de măreție tăcută şi aspră, care nu îngăduia nici un fel de frivolitate şi ne silea pe toți, chiar şi pe unchiul Joseph, să vorbim în şoaptă.
Mirosul enormei biblioteci a unchiului m-a însoțit în toate zilele vieții: aroma prăfoasă, ademenitoare, a celor şapte înțelepciuni tainice, mirosul unei vieți tăcute, retrase, dedicate muncii ştiințifice, viața unui pustnic secretos, tăcerea severă a fantomelor care se ridică din cele mai adânci fântâni ale cunoaşterii, şoapta înțelepților morți, revărsarea gândurilor tainice ale autorilor trecuți în neființă, dezmierdarea rece a dorințelor generațiilor trecute.
Şi din birou, prin trei ferestre înalte şi înguste, se putea vedea grădina sumbră, destul de sălbăticită, dincolo de zidul căreia începeau pustietatea Deşertului Iudaic şi coastele pietroase care coborau în cascadă către Marea Moartă. Grădina era tighelită cu chiparoşi înalți şi pini şoptitori, printre care se strecurau leandri, bălării, tufe de trandafiri necurățate, tuia prăfuite, cărări cu pietriş înnegrit, o masă de grădină din lemn care putrezise sub ploile multor ierni şi un pom din specia *Melia azedarah*, bătrân, gârbovit şi pe jumătate uscat. Chiar şi în cele mai calde zile ale verii era ceva iernatic, rusesc şi deprimant la grădina asta, pe ale cărei pisici unchiul Joseph şi mătuşa Zipporah, lipsiți de copii cum erau, le hrăneau cu resturi de la bucătărie, dar în care nu l-am văzut niciodată pe vreunul dintre ei preumblându-se sau şezând în vânticelul serii pe una dintre băncile decolorate.
Eu eram singurul care bântuia prin grădină, întotdeauna singur, în după-amiezile de sabat, fugind de conversația plicticoasă a cărturarilor din salonaş, vânând leoparzi prin tufărişuri, săpând pe sub pietre ca să găsesc un depozit secret de pergamente, visând la cucerirea dealurilor aride de dincolo de zid într-un iureş sălbatic al trupelor mele.

*

Toți patru pereții înalți şi lați ai bibliotecii erau acoperiți de cărți înghesuite, dar bine rânduite, şiruri peste şiruri de volume prețioase, legate în albastru, verde sau negru, cu reliefuri aurite sau argintate. În unele locuri erau atât de ticsite, încât două rânduri de cărți erau silite să stea unul în spatele altuia pe acelaşi raft împovărat. Erau zone cu litere gotice înzorzonate, care mă duceau cu gândul la clopotnițe şi foişoare, şi zone cu cărțile sfinte ebraice, talmuduri şi cărți de rugăciune şi coduri de legi şi compilații *midras*-ice, un raft cu lucrări ebraice din Spania şi altul cu cărți din Italia; o secțiune cu scrierile Iluminismului Evreiesc, de la Berlin şi din alte părți, precum şi un spațiu substanțial rezervat pentru înțelepciunea şi istoria evreiască, istoria Orientului Apropiat, istorie greacă şi romană, istoria Bisericii, atât veche, cât şi modernă, şi pentru diferitele culturi păgâne, gândirea islamică, religiile răsăritene, istoria medievală; erau acolo zone mari slave care mă dezorientau, teritorii greceşti şi zone cenuşii-maronii de bibliorafturi şi mape de carton înțesate cu articole tipărite separat şi cu manuscrise. Chiar şi podeaua era acoperită cu zeci de cărți puse una peste alta, unele dintre ele deschise, cu fața în jos, unele pline de semne mici, în vreme ce altele se înghesuiau ca oile speriate pe scaunele cu spătar înalt destinate vizitatorilor sau chiar pe pervazuri; o scară neagră care putea fi mişcată de jur împrejurul bibliotecii pe o şină metalică îți îngăduia să ajungi la rafturile de sus, care atingeau tavanul înalt. Uneori îmi dădeau voie să o mişc de la un corp de bibliotecă la altul, cu mare băgare de seamă, pe roțile ei de cauciuc. Nu existau tablouri, plante sau bibelouri. Doar cărți şi iarăşi cărți, liniştea care umplea încăperea şi un miros minunat de bogat, de coperți legate în piele, hârtie care se îngălbeneşte, mucegai, o ciudată dâră de alge şi lipici vechi, de înțelepciune, taine şi praf.

În centrul bibliotecii, ca un contratorpilor uriaş şi întunecat ce a ancorat în apele unui golf înconjurat de munți, stătea biroul profesorului Klausner, acoperit cu totul de teancuri peste teancuri de lucrări de referință, carnete, un asortiment de tocuri, albastre, negre, verzi sau roşii, creioane, gume, călimări, cutii pline de agrafe, elastice şi capse, plicuri

galben-maronii, plicuri albe şi plicuri având pe ele ispititoare timbre colorate, coli, fituici, note şi fişe de cartotecă, volume străine deschise îngrămădite peste volume ebraice deschise, dintre paginile cărora apăreau foi smulse dintr-un carnet cu spirală, acoperite cu păienjenişul scrisului unchiului meu, pline de tăieturi şi corecturi, ca trupurile unor muşte puhave, ticsite cu fâşiuţe de hârtie, iar ochelarii cu ramă aurită ai unchiului Joseph zăceau în vârful teancului, de parcă ar fi plutit peste vid, în vreme ce a doua pereche, cu rame negre, zăcea pe alt teanc de cărţi, de pe un cărucior aflat lângă scaunul lui, şi a treia pereche se iţea dintre paginile unei broşuri deschise de pe un dulăpior aşezat lângă canapeaua de culoare închisă.

Pe această canapea, ghemuit cu genunchii la piept, acoperit până la umeri cu o cuvertură în carouri verzi şi roşii, asemănătoare kiltului unui soldat scoţian, cu o expresie vulnerabilă şi copilăroasă pe faţa fără ochelari, zăcea unchiul Joseph însuşi, subţire şi mic ca un copil, cu o privire fericită şi un pic pierdută în ochii lui căprui migdalaţi. A fluturat slab spre noi mâna-i albă, străvezie, a surâs cu buzele trandafirii dintre mustaţa albă şi ţăcălie şi a glăsuit cam aşa:

— Intraţi, dragilor, intraţi, intraţi (chiar dacă noi suntem deja în odaie, stând drept în faţa lui, deşi fără să ne fi îndepărtat de uşă, mama, tata şi cu mine, ca o turmă micuţă rătăcită pe o păşune ciudată), şi iertaţi-mă că nu mă ridic să vă întâmpin, vă rog să nu mă judecaţi prea aspru, pentru că de două nopţi şi trei zile nu m-am urnit de la birou şi n-am închis un ochi, întrebaţi-o pe doamna Klausner care mi-e martor: nu mănânc şi nu dorm, nici măcar nu-mi arunc ochii pe ziar până ce nu isprăvesc acest articol care, când o să apară, o să facă mare senzaţie în ţara asta a noastră, şi nu doar aici; întreaga lume culturală urmăreşte această dezbatere cu sufletul la gură, şi de data asta cred că am reuşit să-i amuţesc o dată pentru totdeauna pe obscurantişti! De data asta vor fi siliţi să fie de acord şi să zică amin sau măcar să accepte că nu mai au nimic de zis, au pierdut partida, jocul s-a încheiat. Şi ce se aude pe la voi, Fania dragă? Dragul meu Lonia? Şi drăguţul Amos? Ce mai faceţi? Ce mai e nou în lumea voastră? I-aţi citit deja drăguţului de

Amos câteva pagini din cartea mea *Când un popor luptă pentru libertatea sa*? Cred, dragii mei, că din tot ce am scris nimic nu e mai potrivit decât *Când un popor luptă pentru libertatea sa* ca să-i fie sprijin spiritual dragului de Amos în particular şi întregului nostru tineret evreiesc minunat în general, în afară, poate, de descrierile eroismului şi revoltei presărate în paginile cărţii mele *Istoria celui de-al Doilea Templu*. Şi ce se aude pe la voi, dragii mei? Trebuie că aţi venit pe jos până aici. Şi drumul e aşa de lung. De acasă de la voi, din Kerem Avraham? Îmi amintesc cum, pe când eram încă tineri, acum treizeci de ani, pe când mai trăiam în pitorescul şi atât de originalul cartier buharian, obişnuiam să ieşim sâmbăta şi să mergem de la Ierusalim la Bethel sau la Anatot, şi uneori chiar până la mormântul profetului Samuel. Draga de doamna Klausner o să vă dea acum ceva de mâncat şi de băut, dacă o urmaţi în tărâmul ei, iar eu o să mă alătur vouă de îndată ce isprăvesc acest paragraf dificil. Aşteptăm azi familia Voislavski şi pe poetul Uri Tsvi, şi pe Even-Zahav. Şi dragul de Netanyahu cu încântătoarea lui soţie ne vizitează aproape în fiece sâmbătă. Acum veniţi mai aproape, dragilor, veniţi mai aproape să vedeţi cu ochii voştri, şi tu, drăguţule de Amos, uitaţi-vă la ciorna de pe biroul meu: după moartea mea ar trebui să aducă aici grupuri de studenţi, generaţie după generaţie, ca să poată vedea cu ochii lor chinurile pe care le îndură scriitorii în slujba artei lor, bătăliile pe care le-am dat şi până unde am mers ca să mă asigur că stilul meu e simplu, fluent şi limpede ca un cristal, vedeţi câte cuvinte am tăiat pe fiecare rând, câte ciorne am rupt, uneori mai bine de o jumătate de duzină de ciorne diferite, înainte de a fi mulţumit de cele scrise. Succesul izvorăşte din transpiraţie, iar inspiraţia din sârguinţă şi efort. Cum zice cartea sfântă, binecuvântările raiului acolo sus şi binecuvântările adâncului la fund. E doar mica mea glumă, fireşte, să mă ierte doamnele. Acum, dragii mei, ţineţi-vă după doamna Klausner şi stingeţi-vă setea, iar eu n-am să zăbovesc.

*

Din capătul cel mai îndepărtat al bibliotecii puteai ieşi pe un coridor lung şi îngust, care reprezenta măruntaiele casei, şi pe acest coridor ajungeai pe dreapta la baie şi la o debara, în vreme ce drept înainte erau bucătăria, cămara şi camera servitoarei, care dădea în bucătărie (cu toate că n-au avut niciodată servitoare), puteai coti la stânga, ajungând drept în salon sau să o ţii tot înainte către capătul coridorului, până la uşa dormitorului alb şi înflorat al unchiului şi mătuşii, în care era o oglindă mare, în ramă de bronz, încadrată de sfeşnice bogat împodobite.
Aşa că puteai ajunge în salon pe una din cele trei căi: făceai la stânga din hol, cum intrai în casă, sau mergeai drept înainte în birou, treceai din el în coridor, coteai pe dată la stânga, aşa cum făcea unchiul Joseph când era sabat, şi te trezeai direct la locul de onoare din capul mesei lungi şi negre, care se întindea pe aproape toată lungimea salonului. Şi apoi mai era o arcadă joasă într-un colţ al salonului, care dădea într-un salonaş rotunjit pe o parte, ca un foişor, cu ferestrele spre grădina din faţă, palmieri, străduţa liniştită şi casa domnului Agnon, aflată chiar peste drum.
Acest salonaş era cunoscut şi sub numele de „odaia de fumat". (Fumatul era interzis în casa profesorului Klausner în timpul sabatului, cu toate că sabatul nu-l împiedica întotdeauna pe unchiul Joseph să lucreze la articolele sale.) Erau acolo câteva fotolii masive, moi, canapele presărate cu perniţe brodate în stil oriental, un preş mare şi moale şi un tablou în ulei, mare (pictat de Maurycy Gottlieb?), care înfăţişa un evreu bătrân, cu filactere şi şal de rugăciune, ţinând o carte de rugăciune, din care nu citeşte, pentru că are ochii închişi, gura îi este deschisă şi faţa lui exprimă smerenie dureroasă şi exaltare spirituală. Întotdeauna aveam senzaţia că acest evreu pios îmi cunoaşte toate tainele ruşinoase, însă, în loc să mă dojenească, mă imploră în tăcere să mă îndrept.
În acele vremuri, când tot Ierusalimul era înghesuit în apartamente cu un dormitor şi jumătate sau două dormitoare, împărţite între două familii rivale, vila profesorului Klausner mi se părea un model pentru palatul sultanului sau cel al împăraţilor romani, şi deseori, înainte

de a adormi, stăteam în pat închipuindu-mi restaurarea Regatului Davidic, cu trupele evreieşti străjuind palatul din Talpiot. În 1949, când Menachem Begin, liderul opoziției din Knesset, l-a propus pe unchiul Joseph candidat din partea mişcării Herut ca rival al lui Chaim Weizmann la preşedinția Israelului, mi-am imaginat reşedința prezidențială a unchiului meu, din Talpiot, încercuită de trupe evreieşti, cu două santinele strălucitoare de-o parte şi de cealaltă a uşii, sub placa de alamă care le promite tuturor celor ce se apropie că valorile evreieşti şi umanitare vor fi unite, şi niciodată în conflict între ele.

„Copilul ăsta zăpăcit iar aleargă prin casă", ziceau, „ia uite-l cum fuge încolo şi încoace, aproape fără suflare, roşu şi transpirat, de parcă ar fi înghițit argint viu". Şi mă cicăleau: „Ce-i cu tine? Ai mâncat ardei iute? Sau te învârți în jurul cozii? Te crezi o sfârlează de Hanukkah? Sau o molie? Sau un ventilator? Ți-ai pierdut mireasa cea frumoasă? Ți s-au înecat corăbiile? Ne dai tuturor dureri de cap. Şi îi stai în cale mătuşii Zipporah. Ce-ar fi să şezi un pic liniştit? Ce-ar fi să-ți iei o carte frumoasă şi să citeşti? Sau să-ți căutăm nişte creioane şi hârtie ca să stai cuminte şi să ne desenezi ceva frumos? Ce zici?"

Dar eu eram deja departe, galopând înfierbântat din hol pe coridor şi în odaia servitoarei, afară, în grădină, şi înapoi, cu capul plin de închipuiri, pipăind pereții şi ciocănind în ei ca să descopăr încăperi ascunse, spații invizibile, treceri secrete, catacombe, tuneluri, vizuini, compartimente secrete sau uşi camuflate. N-am renunțat nici în ziua de azi.

9

În bufetul întunecat din salon erau aşezate un serviciu de masă cu flori, carafe de sticlă cu gâtul lung, bibelouri prețioase din porțelan şi cristal, o colecție de lămpi de Hanukkah vechi şi farfurii speciale pentru Paşte. Deasupra unei vitrine erau două busturi de bronz: un Beethoven

îmbufnat față în față cu un Vladimir Jabotinski calm, cu buzele strânse, care stătea acolo bine şlefuit, strălucind în uniformă, cu un chipiu ofițeresc cu vizieră şi cu o impunătoare diagonală de piele peste piept.

Unchiul Joseph şedea în capul mesei, vorbind cu vocea lui stridentă, feminină, care pleda, dezmierda, uneori aproape că suspina. Vorbea despre starea națiunii, statutul scriitorilor şi cărturarilor, responsabilitățile personajelor însemnate din cultură sau despre colegii săi şi lipsa lor de respect față de cercetarea sa, descoperirile sale, poziția sa pe plan internațional, în vreme ce el nu era deloc impresionat de ei, de fapt le disprețuia meschinăria provincială şi ideile mediocre, egoiste.

Uneori se întorcea către lumea mai largă a politicii internaționale, exprimându-şi neliniştea față de subversivitatea agenților lui Stalin de pretutindeni, disprețul față de ipocrizia britanicului moralizator, teama de intrigile Vaticanului, care n-a acceptat şi nu va accepta niciodată controlul evreiesc asupra Ierusalimului în particular şi a Țării Israelului în general, optimismul prudent față de scrupulele democrațiilor luminate şi admirația, nu fără rezerve, față de America, cea care în vremurile noastre stătea în fruntea tuturor democrațiilor, chiar dacă era infectată de vulgaritate şi de materialism şi lipsită de profunzime culturală şi spirituală. În general, figurile eroice ale secolului al XIX-lea, bărbați precum Garibaldi, Abraham Lincoln, Gladstone erau mari eliberatori naționali şi exponenți de vază ai valorilor civilizate şi luminate, în vreme ce acest nou secol se afla sub cizma celor doi măcelari, fiul cizmarului georgian din Kremlin şi acel coate-goale smintit care luase în stăpânire țara lui Goethe, Schiller şi Kant...

Musafirii lui ascultau în tăcere respectuoasă sau îşi arătau aprobarea prin câteva vorbe discrete, ca să nu-i curme fluxul expunerii. Vorbele de la masă ale unchiului Joseph erau monologuri pline de emoție: de pe scaunul lui din capul mesei, profesorul Klausner cenzura şi denunța, evoca sau îşi împărtăşea părerile, ideile şi sentimentele în legătură cu lucruri ca ticăloşia plebeiană a conducerii Agenției Evreieşti, mereu gudurându-se pe lângă neevrei, statutul limbii

ebraice, veşnic între Scylla şi Charybda idişului, pe de o parte, şi a limbilor europene, pe de alta, meschina invidie a unora dintre colegii săi de profesorat, lipsa de profunzime a prozatorilor şi poeţilor mai tineri, în special a celor născuţi în ţară, care nu numai că nu stăpânesc nici o limbă din cultura europeană, dar se împleticesc chiar şi în ebraică, sau evreii din Europa, care n-au fost în stare să priceapă avertismentele profetice ale lui Jabotinski, şi evreii din America, care chiar şi acum, după Hitler, încă se mai agaţă de prosperitatea lor materială în loc să se stabilească în Ţara Mumă.

Uneori, vreunul dintre bărbaţii aflaţi în vizită se încumeta la o întrebare sau la un comentariu, ca şi cum ar fi aruncat o crenguţă pe rug, foarte rar cineva dintre ei îndrăznea să comenteze un detaliu sau altul din discursul gazdei, în cea mai mare parte a timpului şedeau respectuoşi, scoţând exclamaţii politicoase de aprobare şi mulţumire, sau râdeau când unchiul Joseph lua un ton sarcastic sau glumeţ, în care caz explica, invariabil: „glumeam doar când am spus ce am spus adineaori”.

Cât despre doamne, rolul lor în conversaţie era limitat la cel de ascultător care dă din cap, care trebuie să zâmbească la momentul potrivit şi să transmită prin mimică încântarea faţă de perlele de înţelepciune pe care unchiul Joseph le răspândea în faţa lor cu atâta generozitate. Nu-mi amintesc să o fi văzut vreodată pe mătuşa Zipporah aşezată la masă: era într-o veşnică alergătură între bucătărie sau cămară şi salon, umplând din nou farfuria cu biscuiţi sau bolul cu fructe, turnând în ceai apă clocotită din samovarul cel mare şi argintat, întotdeauna grăbindu-se, cu un şorţuleţ prins în talie, iar când nu avea de turnat ceai sau nu era nevoie să mai aducă prăjituri, biscuiţi, fructe sau fiertura dulce căreia i se zicea *varinie*, stătea aproape de uşa dintre salon şi coridor, în dreapta unchiului Joseph şi la câţiva paşi în spatele lui, cu mâinile încrucişate pe burtă, aşteptând să vadă dacă e nevoie de ceva sau dacă vreunul dintre musafiri mai doreşte ceva, de la un şervet umed până la o scobitoare, sau ca unchiul Joseph să-i ceară politicos să-i aducă de pe colţul cel mai depărtat, din dreapta, al biroului din biblioteca lui

ultimul număr din periodicul *Leshonenu* sau noul volum de poezii al lui Itzhak Lamdan, din care vrea să citeze ceva în sprijinul celor afirmate.
Aşa era invariabila ordine a lucrurilor în acea vreme: unchiul Joseph aşezat în capul mesei, răspândind vorbe de înțelepciune, de polemică şi de duh, şi mătuşa Zipporah în picioare, cu şorțul ei alb, servind sau aşteptând până era nevoie de ea. Şi totuşi unchiul şi mătuşa îşi erau cu totul devotați unul celuilalt şi se copleşeau reciproc cu semne de afecțiune, un cuplu în vârstă, cu veşnice beteşuguri, fără copii: el îşi trata soția ca pe un prunc şi se purta cu ea cu imensă blândețe şi afecțiune, ea îşi trata soțul ca pe un copil singur la părinți, răsfățat, îl înfofolea în eşarfe şi tot soiul de veşminte când răcea şi îi dădea lapte cu ou şi miere, ca să-şi dreagă gâtul.
S-a întâmplat o dată să-i văd aşezați alături pe marginea patului lor, el cu mâna-i străvezie între mâinile ei, ea tăindu-i cu grijă unghiile, şuşotindu-i vorbe de alint în limba rusă.

*

Unchiului Joseph tare-i mai plăcea să scrie pe cărți lucruri pline de simțire: în fiecare an, de când am împlinit nouă sau zece ani, mi-a dăruit câte un volum din *Enciclopedia copiilor*, şi pe unul dintre ele a scris, cu litere care o luau un pic pieziş spre spate, ca şi cum s-ar fi tras înapoi:
Pentru inteligentul şi sârguinciosul
Amos cel mic
cu speranța sinceră
că atunci când va fi mare va face cinste poporului său,
de la
unchiul Joseph
Ierusalim-Talpiot, Lag Ba-Omer, 5710
Acum, când mă uit la aceste cuvinte, după mai bine de cincizeci de ani, mă întreb ce ştia cu adevărat despre mine unchiul meu Joseph, care obişnuia să-şi aşeze mâna mică şi rece pe obrazul meu şi să mă întrebe, cu un surâs blând sub mustața lui albă, ce am citit în ultima vreme şi pe care dintre cărțile lui am citit-o, şi ce li se preda la şcoală copiilor evrei din zilele noastre, ce poezii de Bialik şi Cernikovski am

învățat pe de rost, şi care a fost eroul meu biblic preferat şi fără să-mi asculte răspunsurile îmi spunea că ar trebui să mă familiarizez cu ceea ce a scris el despre Macabei în *Istoria celui de-al Doilea Templu*, în vreme ce în legătură cu viitorul statului ar trebui să citesc articolul lui foarte solid din numărul de ieri al *Hamashkif* sau interviul pe care l-a dat la *Haboker* săptămâna aceea. În dedicație a avut grijă să adauge punctele vocalice acolo unde exista riscul de ambiguitate, iar ultima literă a numelui său fâlfâia ca un steag în vânt.
În altă dedicație, pe prima pagină a unui volum de traduceri ale lui David Frischmann, îmi ura, la persoana a treia:
Fie ca el să izbândească pe calea vieții
şi să învețe din vorbele celor mari traduşi în această carte
că trebuie să-ți urmezi conştiința
şi nu turma omenească – mulțimea aflată acum la putere,
din partea iubitorului său
unchi Joseph
Ierusalim-Talpiot, Lag Ba-Omer, 5714

*

La una dintre acele întruniri de sabat unchiul Joseph a grăit cam aşa:
— Sunt un bărbat fără copii, la urma urmei, doamnelor şi domnilor, şi cărțile îmi sunt copiii, am investit în ele sângele sufletului meu, şi după moartea mea ele şi numai ele îmi vor purta spiritul şi visele către generațiile viitoare.
La care mătuşa Zipporah a răspuns:
— *Nu*, Osia, termină cu asta. *Şa*. Osinka. Zău aşa, termină cu asta. Ştii că doctorii ți-au spus să nu te agiți. Şi acum ți-ai lăsat ceaiul să se răcească. E rece ca gheața. Nu, nu, dragul meu, nu-l bea, mă duc să-ți aduc alt pahar.
Furia unchiului Joseph față de ipocrizia şi josnicia rivalilor săi îl făcea uneori să ridice glasul, dar vocea lui nu era niciodată un răcnet, ci mai degrabă un behăit strident, aducând mai mult cu o femeie ce suspină decât cu un proroc batjocoritor. Uneori izbea în masă cu mâna lui fragilă, dar la el asta arăta mai puțin a lovitură şi mai mult a mângâiere. Odată, în mijlocul unei tirade ce înfiera *Bolschewismus*-ul

sau Bund-ul sau adepții jargonului iudeo-german (cum numea el idişul), a răsturnat o carafă cu limonadă de la gheață, care i-a curs în poală, şi mătuşa Zipporah, aflată lângă uşă, chiar în spatele lui, s-a repezit şi i-a şters pantalonii cu şorțul, şi-a cerut scuze față de ceilalți, l-a ajutat să se ridice de la masă şi l-a condus în dormitor. După zece minute l-a adus înapoi, schimbat, uscat şi strălucitor, la prietenii lui care aşteptau politicos în jurul mesei, vorbind cu voce scăzută despre gazdele lor, care trăiau întocmai ca o pereche de porumbei: el o trata pe ea ca pe o fiică făcută la bătrânețe, iar ea îl trata pe el ca pe bebeluşul ei scump, lumina ochilor săi. Uneori ea îşi împletea degetele plinuțe cu degetele lui străvezii şi o clipă sau două se priveau în ochi, apoi îşi plecau privirea şi îşi zâmbeau sfios.
Şi uneori ea îi desfăcea blând cravata, îl ajuta să-şi scoată pantofii şi îl punea să se întindă, ca să se odihnească un pic, cu capul lui trist rezemat de pieptul ei şi silueta lui măruntă agățată de plinătatea trupului ei. Sau ea stătea în bucătărie, spălând şi plângând pe tăcute, iar el venea până în spatele ei, îi punea mâinile rozalii pe umeri şi scotea un şir de piuituri, cloncăneli şi ciripituri, de parcă ar fi încercat să aline un prunc sau s-ar fi oferit să fie pruncul ei.

10

În copilărie, lucrul pentru care îl admiram cel mai mult pe unchiul Joseph era că, după cum mi se spusese, a inventat şi ne-a dat câteva dintre cuvintele ebraice obişnuite, cuvinte care păreau să fi fost cunoscute şi folosite dintotdeauna, printre care „creion”, „aisberg”, „cămaşă”, „seră”, „pâine prăjită”, „încărcătură”, „monoton”, „multicolor”, „senzual”, „cocor” şi „rinocer”. (Acum, dacă stau să mă gândesc, ce aş fi îmbrăcat în fiecare dimineață dacă unchiul Joseph nu ne-ar fi dat cuvântul „cămaşă”? Un „veşmânt în felurite culori”? Şi cu ce aş fi scris fără creionul lui? Cu un „toc de plumb”? Ca

să nu mai vorbim de „senzual”, un dar destul de uimitor din partea acestui unchi atât de puritan.)
Joseph Klausner s-a născut în 1874 la Olkienki, în Lituania, şi a murit la Ierusalim în 1958. Când avea zece ani, Klausnerii s-au mutat din Lituania la Odessa, unde el a trecut prin sistemul educațional evreiesc tradițional, de la *cheder* la *yeshiva*, stilul modern, iar apoi a intrat în mişcarea Hibbat Zion şi în cercurile lui Ahad Haam. La nouăsprezece ani şi-a publicat primul articol, intitulat „Cuvintele noi şi literatura rafinată”, în care pleda pentru lărgirea granițelor limbii ebraice fie şi prin încorporarea de cuvinte străine, astfel încât să poată funcționa ca limbă vie. Din cauză că în Rusia țaristă universitățile erau inaccesibile evreilor, în vara lui 1897 a plecat la studii la Heidelberg, în Germania. În cei cinci ani petrecuți acolo a studiat filozofia cu profesorul Kuno Fischer, s-a născut în el o atracție puternică față de istoria orientală *à la* Renan şi a fost profund influențat de Carlyle. Studiile sale la Heidelberg au mers de la filozofie şi istorie la literatură, limbi semitice şi studii orientale (stăpânea vreo cincisprezece limbi, printre care greaca şi latina, sanscrita şi araba, aramaica, persana şi amhara).
Cernikovski, prietenul lui din zilele când trăia la Odessa, studia medicina la Heidelberg în aceeaşi vreme, iar prietenia lor s-a întărit şi s-a transformat într-o afinitate caldă, rodnică. „Un poet pasionat!” zicea unchiul Joseph despre el, „un vultur de poet de limbă ebraică, care cu o aripă atinge Biblia şi peisajul Canaanului, în vreme ce cealaltă este desfăşurată peste întreaga Europă modernă!” Iar alteori zicea despre Cernikovski: „Sufletul unui copil naiv şi curat în trupul zdravăn al unui cazac!”
Studenții evrei l-au ales pe unchiul Joseph ca delegat al lor la primul Congres Sionist de la Basel, precum şi la următorul, iar o dată a reuşit chiar să schimbe câteva cuvinte cu părintele sionismului, însuşi Theodor Herzl. („Era un bărbat chipeş! Ca un arhanghel! Pe chipul lui strălucea o lumină lăuntrică! Ni se părea că seamănă cu un rege asirian, cu barba lui neagră şi expresia inspirată, visătoare! Şi ochii lui, o să-mi amintesc ochii lui până în cea de pe urmă zi, Herzl avea ochii unui tânăr poet îndrăgostit, arzători,

melancolici, care vrăjeau pe oricine privea în adâncul lor. Şi fruntea lui înaltă îi adăuga o splendoare maiestuoasă!")
Întors la Odessa, Klausner a scris, a predat şi s-a angajat în activitatea sionistă până ce, când abia împlinise douăzeci şi nouă de ani, a moştenit de la Ahad Haam răspunderea redacțională a principalei reviste lunare de cultură ebraică modernă *Hashiloah*. Ca să spunem exact, unchiul Joseph a moştenit de la Ahad Haam un „buletin periodic" şi l-a transformat imediat într-unul lunar, prin faptul că a inventat cuvântul ebraic pentru „lunar".
Un bărbat în stare să inventeze un cuvânt şi să-l injecteze în circuitul sangvin al limbii este în ochii mei doar cu puțin mai prejos decât Creatorul luminii şi întunericului. Dacă scrii o carte, poți avea norocul să fie citită o vreme, până ce alte cărți, mai bune, apar şi îi iau locul; dar a produce un cuvânt nou înseamnă să te apropii de nemurire. Până în ziua de azi mi se întâmplă să închid uneori ochii şi să-mi apară imaginea acestui bătrân fragil, cu țăcălia lui albă şi ascuțită, mustața moale, mâinile delicate, ochelarii ruseşti, târşâindu-şi picioarele, cu gândul aiurea, pâş-pâş, ca un mic Gulliver într-un Brobdingnag populat de o mulțime multicoloră de aisberguri mărețe, cocori înalți şi rinoceri masivi, care se înclină cu toții în fața lui, cu recunoştință.

*

El şi soția lui, Fanni Wernick (care începând din ziua nunții a fost numită invariabil „draga mea Zipporah" sau, în prezența musafirilor, „doamna Klausner"), şi-au transformat casa de pe strada Rimislinaya din Odessa într-un soi de club şi loc de întâlnire a unor personalități sioniste şi literare.
Unchiul Joseph avea întotdeauna o voioşie aproape copilărească. Chiar şi când vorbea despre tristețea sa, profunda sa însingurare, duşmanii săi, durerile şi bolile sale, destinul tragic al nonconformistului, nedreptățile şi umilințele pe care a trebuit să le suporte toata viața, întotdeauna o veselie reținută mijea în spatele ochelarilor lui rotunzi. Mişcările lui, ochii sclipitori, obrajii rozalii, ca de bebeluş, transmiteau o vioiciune optimistă, jovială şi aproape hedonistă: „N-am pus geană pe geană noaptea trecută", le

spunea întotdeauna oaspeților, „neliniştile naţiunii noastre, teama pentru viitorul nostru, viziunea îngustă a conducătorilor noştri, care nu se ridică decât până la genunchiul broaştei, m-au apăsat mai tare în întuneric decât propriile mele probleme deloc uşoare, ca să nu mai vorbesc de durerea mea, astmul meu, şi cumplitele migrene de care sufăr zi şi noapte.” (Dacă era să-l crezi, n-a închis ochii vreo clipă cel puțin de la începutul anilor ‘20 până la moarte, în 1958.)

Între 1917 şi 1919 Klausner a fost lector, şi până la urmă profesor, la Universitatea din Odessa, care trecea deja de la o tabără la alta, în lupta sângeroasă dintre Albi şi Roşii, în războiul civil care a urmat Revoluției lui Lenin. În 1919 unchiul Joseph, mătuşa Zipporah şi bătrâna mamă a unchiului, străbunica mea Rasha-Keila, născută Braz, au plecat de la Odessa spre Jaffa cu nava *Ruslan*, care a fost *Mayflower*-ul sionist al celui de-al Treilea Alyiah, valul de imigrare de după război. Hanukkah din acel an i-a găsit instalați în cartierul buharian din Ierusalim.

Pe de altă parte, bunicul Aleksandr şi bunica Shlomit, împreună cu tata şi fratele lui mai mare, David, n-au mers în Palestina, cu toate că erau şi ei sionişti înflăcărați: condițiile de viață din țară li se păreau prea asiatice, aşa că s-au dus la Vilna, capitala Lituaniei, tata şi părinții săi ajungând la Ierusalim de-abia în 1933, când antisemitismul din Vilna crescuse până la nivelul violențelor împotriva studenților evrei. Unchiul David a rămas acolo, ca european convins, într-o vreme în care se pare că nimeni altcineva din Europa nu mai era aşa, în afară de membrii familiei mele şi alți evrei ca ei. Se pare că toți ceilalți au fost pan-slavici, pan-germanici sau pur şi simplu patrioți lituanieni, bulgari, irlandezi sau slovaci. Singurii europeni din întreaga Europă a anilor ‘20 şi ‘30 erau evreii. Tata obişnuia să spună: „În Cehoslovacia există trei naţiuni – cehii, slovacii şi cehoslovacii, adică evreii; în Iugoslavia sunt sârbii, croații, slovenii şi muntenegrenii, dar chiar şi acolo trăieşte un grup de iugoslavi inconfundabili; şi chiar şi în imperiul lui Stalin sunt ruşii, ucrainenii, şi sunt uzbekii şi ciukcii şi tătarii, iar

printre ei sunt confraţii noştri, singurii membri reali ai unei naţiuni *sovietice”*.
Europa s-a schimbat acum cu totul şi e plină de la un perete la altul de europeni. Printre altele, se schimbaseră şi acele graffiti de pe pereţii din Europa. Când tata era tânăr, la Vilna, pe fiecare perete din Europa scria: „Evrei, plecaţi acasă în Palestina”. După cincizeci de ani, când s-a întors în Europa, în vizită, toţi pereţii ţipau: „Evrei, căraţi-vă din Palestina”.

*

Unchiul Joseph şi-a petrecut mulţi ani lucrând la al său *magnum opus* despre Isus din Nazaret, în care susţinea – spre stupoarea comună a creştinilor şi evreilor – că Isus s-a născut şi a murit evreu şi n-a intenţionat niciodată să întemeieze o nouă religie. Ba mai mult, se considera „evreul moralist *par excellence*”. Ahad Haam l-a implorat pe Klausner să şteargă această propoziţie, dar şi altele, ca să nu se dezlănţuie un scandal colosal în lumea evreiască, cum s-a şi întâmplat, de fapt, atât printre evrei, cât şi printre creştini, când i-a fost publicată cartea la Ierusalim, în 1921: extremiştii îl acuzau că a „acceptat mită de la misionari ca să-i cânte osanale Acelui Om”, în vreme ce, pe de altă parte, misionarii anglicani de la Ierusalim i-au cerut arhiepiscopului să-l demită pe doctorul Danby, misionarul care a tradus în engleză *Isus din Nazaret*, întrucât cartea este „infectată cu erezie, prin faptul că îl descrie pe Mântuitorul nostru ca pe un soi de rabin reformat, ca pe un muritor şi ca pe un evreu care nu are nimic de-a face cu Biserica”. Unchiul Joseph şi-a dobândit reputaţia internaţională mai ales pe baza acestei cărţi şi a urmării ei, apărute după câţiva ani, *De la Isus la Pavel*.
Unchiul Joseph mi-a spus: „Dragule, îmi închipui că la şcoală te învaţă să-l dispreţuieşti pe acel tragic şi minunat evreu şi trag nădejde că măcar nu te învaţă şi să scuipi de câte ori treci prin faţa icoanei lui sau a unui crucifix. Când o să mai creşti, dragule, citeşte Noul Testament, lăsându-i la o parte pe profesori, şi o să descoperi că acest om era carne din carnea noastră şi os din osul nostru, era un fel de pietist

evreu care făcea minuni şi, chiar dacă a fost într-adevăr un visător, fără strop de gândire politică, îşi are totuşi locul său în panteonul marilor evrei, alături de Baruh Spinoza, şi el excomunicat. Află de la mine: cei care mă condamnă sunt evreii de ieri, nişte viermi înguşti la minte şi incapabili. Iar tu, dragule, ca să nu ajungi ca ei, trebuie să citeşti cărți bune – să citeşti, să reciteşti şi iar să citeşti! Şi acuma, vrei să fii drăguț să o întrebi pe doamna Klausner, draga mătuşă Zipporah, unde e crema? Crema mea de față? Spune-i, te rog, crema cea veche, că aia nouă nu-i bună nici s-o dai la câini. Cunoşti, dragule, diferența imensă între «mântuitorul» din limbile neevreilor şi *messiah* al nostru? *Messiah* este pur şi simplu cineva care a fost uns cu mir: orice preot sau rege din Biblie e un *messiah*, iar cuvântul ebraic «*messiah*» este cât se poate de prozaic şi comun, strâns legat de cuvântul care desemnează crema de față – spre deosebire de limbile neevreilor, în care *messiah* este numit Mântuitor. Sau eşti încă prea tânăr ca să înțelegi lecția asta? Dacă-i aşa, fugi acum şi întreab-o pe mătuşa ce te-am rugat să o întrebi. Oare ce era? Am uitat. Îți aminteşti tu? Dacă-i aşa, roag-o să fie bună şi să-mi facă un ceai, pentru că, aşa cum zice Rav Huna în tratatul *Pesahim* din Talmudul Babilonian, «Orice îți spune stăpânul casei să faci, fă, în afară de a pleca», pe care o interpretez ca referință la frunzele de ceai[1]. Nu e decât o glumă, desigur. Fugi acum, dragule, şi nu-mi mai răpi timpul, aşa cum face toată lumea, şi nu se gândeşte că minutele şi orele îmi sunt singura comoară, care mi se scurge printre degete."

*

Ajuns la Ierusalim, unchiul Joseph a devenit secretarul Comitetului pentru Limba Ebraică, după care a fost numit la Catedra de literatură ebraică de la Universitatea Ebraică din Ierusalim, deschisă în 1925. Nădăjduise să i se dea în primire Facultatea de Istorie Evreiască sau măcar să predea

---

[1] În original, joc de cuvinte intraductibil: *(to*) *leave* (a pleca) şi *leaves* (frunze). (N. tr.)

perioada celui de-al Doilea Templu, însă „grangurii Universității se uitau în jos la mine de pe culmile măreţe ale germanismului lor”. La Facultatea de Literatură Ebraică unchiul Joseph se simţea, după propriile cuvinte, la fel ca Napoleon pe insula Elba: de vreme ce era împiedicat să împingă înainte întregul continent european, s-a apucat să impună o ordine progresistă şi bine organizată pe insuliţa unde era exilat. Doar după vreo douăzeci de ani s-a creat Catedra de istorie a epocii celui de-al Doilea Templu (536 î.e.n.-70 e.n.), iar unchiul Joseph a fost în sfârşit desemnat să se ocupe de acest subiect, fără să renunţe la poziţia sa din fruntea Facultăţii de Literatură Ebraică. „Pentru a absorbi cultură străină şi a o preface într-a noastră naţională şi în carne şi sânge omenesc”, a scris el, „– iată idealul pentru care am luptat cea mai mare parte a vieţii mele şi nu-l voi părăsi până în ziua cea de pe urmă”.

Şi în altă parte a scris, cu fervoare napoleonică: „Dacă aspiraţia noastră e să fim un popor care domneşte asupra propriei ţări, atunci copiii noştri trebuie să fie făcuţi din *fier*!” Obişnuia să arate spre cele două busturi din bronz de pe bufetul din salonul lui, furiosul, pasionatul Beethoven şi Jabotinski, cu uniforma lui splendidă şi buzele strânse cu hotărâre, şi să le spună musafirilor: „Spiritul individului este exact la fel cu cel al naţiunii – ambele tind spre înălţimi şi ambele devin nedisciplinate în lipsa unei viziuni”. Îi plăceau expresiile în stil churchillian, cum ar fi „carnea şi sângele nostru”, „uman şi naţional”, „idealuri”, „m-am luptat cea mai bună parte a vieţii mele”, „nu ne vom clinti”, „cei puţini împotriva celor mulţi”, „străin pentru contemporanii săi”, „generaţiile ce vor veni” şi „până la ultima mea suflare”.

În 1929 a fost silit să fugă când Talpiotul a fost atacat de arabi. Casa lui, ca şi cea a lui Agnon, a fost jefuită şi arsă, iar biblioteca lui, din nou la fel ca cea a lui Agnon, a fost grav deteriorată. „Trebuie să reeducăm generaţia mai tânără”, a scris în cartea lui *Când un popor luptă pentru libertatea sa*, „trebuie să-i înveşmântăm pe tineri în spiritul eroismului, un spirit de opoziţie neclintită... Cei mai mulţi dintre profesorii noştri încă mai au de luptat cu spiritul docil şi defetist al

diasporei, indiferent că este vorba de diaspora europeană sau de cea arabă, care mijeşte în ei."

*

Sub influenţa unchiului Joseph, bunicul şi bunica au devenit şi ei jabotinskiţi neosionişti, iar tata chiar s-a apropiat de ideile Irgunului – organizaţie paramilitară clandestină – şi de aripa sa politică, partidul Herut al lui Menachem Begin, cu toate că, de fapt, Begin le inspira acestor jabotinskiţi odesiţi laici, cu mintea deschisă, sentimente contradictorii, printre care se strecura şi un strop de condescendenţă reţinută: faptul că provenea dintr-un *ştetl* polonez şi emotivitatea lui excesivă îl făceau probabil să pară oarecum plebeu şi provincial şi, chiar dacă era indiscutabil dedicat şi un naţionalist viguros, poate că nu arăta destul a om de lume, nu suficient de *charmant*, prea lipsit de poezie, de capacitatea de a emana carismă, măreţie de spirit, acea undă de însingurare tragică, lucruri care simţea că-i stau bine unui conducător dăruit cu calităţile unui leu sau ale unui vultur. Cum scria Jabotinski, în privinţa relaţiei dintre Israel şi celelalte naţiuni, după renaşterea naţională: „Ca un leu care înfruntă alţi lei". Begin nu arăta a leu. Nici chiar tatăl meu, în ciuda numelui lui, nu era un leu. Era un cărturar neîndemânatic şi miop din Ierusalim. Nu era capabil să ajungă luptător clandestin, dar a contribuit la luptă compunând din când în când pentru organizaţia clandestină manifeste în limba engleză, în care denunţa ipocrizia „perfidului Albion". Aceste manifeste erau tipărite pe o presă clandestină şi tineri sprinteni mergeau prin cartier noaptea şi le lipeau pe toţi pereţii şi chiar pe stâlpii de telegraf.
Şi eu am fost un copil al clandestinităţii; nu doar o dată i-am alungat pe englezi, cu o manevră de atac pe flanc a trupelor mele, am scufundat flota Maiestăţii Sale după o ambuscadă îndrăzneaţă pe mare, i-am răpit şi i-am trimis în faţa curţii marţiale pe Înaltul Comisar şi chiar pe Regele Angliei în persoană, şi cu mâinile mele am înălţat steagul evreiesc (ca soldaţii aceia care înalţă drapelul american la Iwo Jima, pe un timbru american) pe catargul de la Casa Guvernului, pe Dealul Sfatului Nelegiuit. După ce i-am alungat, am semnat

un acord cu perfidul britanic cucerit, să facem un front al aşa-ziselor naţiuni luminate, civilizate, împotriva valurilor de orientali sălbatici, cu încârligatul lor scris antic şi iataganele lor, care ameninţau să năvălească din deşert ca să ne ucidă, să ne prade şi să ne ardă, cu ţipetele lor guturale care fac să-ngheţe sângele-n vine. Voiam ca atunci când voi fi mare să arăt ca statuia chipeşă, buclată şi cu buzele pecetluite a lui David, sculptată de Bernini, reprodusă pe prima pagină a cărţii unchiului Joseph, *Când un popor luptă pentru libertatea sa*. Voiam să fiu un bărbat puternic, tăcut, cu vocea tărăgănată şi joasă. Nu ca vocea stridentă, un pic plângăreaţă, a unchiului Joseph. Nu voiam ca mâinile mele să fie ca mâinile lui moi, de femeie bătrână.

*

Unchiul Joseph, fratele bunicului meu, era un om grozav de sincer, plin de dragoste de sine şi autocompătimire, vulnerabil şi ahtiat după onoruri, debordând de o veselie copilăroasă, un om fericit care veşnic pretindea că e nenorocit. Adora să vorbească la nesfârşit, cu un soi de mulţumire voioasă, despre realizările sale, descoperirile sale, insomnia sa, detractorii săi, trăirile sale, cărţile, articolele şi conferinţele sale – care cu toate, fără excepţie, au făcut „mare senzaţie în lume" –, întâlnirile sale, planurile sale de lucru, măreţia sa, importanţa sa şi mărinimia sa.
Era un om bun, dar în acelaşi timp un egoist şi un răsfăţat, având drăgălăşenia unui bebeluş şi aroganţa unui *Wunderkind*.
Acolo, în Talpiot, care trebuia să fie replica din Ierusalim a unei suburbii berlineze pline de grădini, un deal paşnic acoperit de pădure, prin frunzişul căreia, la timpul cuvenit, aveau să strălucească acoperişuri de ţiglă roşie şi ale cărui vile aveau să ofere un cămin tihnit şi confortabil unui scriitor celebru sau unui cărturar de renume, unchiul Joseph avea să se plimbe uneori, în adierea serii, pe străduţa căreia i s-a dat apoi numele Klausner, cu braţul subţire prins de braţul dolofan al mătuşii Zipporah, mama lui, soţia lui, copilul bătrâneţilor lui şi mâna lui dreaptă. Mergeau cu paşi mici, delicaţi, până dincolo de casa arhitectului Kronberg, care

accepta câteodată musafiri cu plată, din soiul celor politicoşi şi culţi, la capătul fundăturii care era şi capătul Talpiotului, capătul Ierusalimului şi capătul pământului locuit: mai departe se întindeau dealurile sumbre, golaşe, ale Deşertului Iudaic. Marea Moartă strălucea în depărtare ca un platou de oţel topit.

Îi văd încă stând acolo, la capătul lumii, la marginea sălbăticiei, amândoi foarte blajini, ca o pereche de ursuleţi de pluş, braţ la braţ, cu adierea de seară a Ierusalimului suflând peste capetele lor, foşnetul pinilor şi un miros amărui de muşcate plutind în aerul uscat şi curat, unchiul Joseph cu un sacou (care, zicea el, ar trebui să fie numit în ebraică *jacobit*) şi cravată, în papuci, cu părul alb descoperit în suflarea vântului, iar mătuşica într-o rochie de mătase înflorată, închisă la culoare, cu o eşarfă de lână cenuşie în jurul umerilor. Tot orizontul e ocupat de proeminenţa albastră a dealurilor Moabului de dincolo de Marea Moartă, pe sub ele trece vechiul drum roman care se continuă până sub zidurile Oraşului Vechi, în care, sub ochii lor, cupolele moscheilor se auresc, crucile de pe clopotniţele bisericilor şi semilunile de pe minarete sclipesc în roşeaţa soarelui la asfinţit. Zidurile însele devin cenuşii şi greoaie, şi dincolo de Oraşul Vechi ei zăresc muntele Scopus, încununat de clădirile universităţii atât de dragi unchiului Joseph, şi Muntele Măslinilor, pe a cărui coastă avea să fie înmormântată mătuşa Zipporah, cu toate că dorinţa unchiului de a fi înhumat el însuşi acolo nu avea să fie îndeplinită, din cauză că atunci când a murit Ierusalimul de est era sub guvernare iordaniană.

Lumina serii întăreşte trandafiriul obrajilor lui de bebeluş şi al frunţii lui înalte. Pe buzele lui pluteşte un surâs distrat, puţin încurcat, ca şi cum ar fi un bărbat ce bate la uşa unei case unde merge regulat în vizită şi unde e obişnuit să fie primit cu multă căldură, dar când uşa se deschide, în pragul ei se iveşte pe neaşteptate un străin care se uită la el şi se trage înapoi surprins, ca şi cum ar întreba: Cine sunteţi, domnule, şi ce anume căutaţi aici?

*

Tata, mama şi cu mine îi lăsam pe el şi pe mătuşa Zipporah să stea acolo mai departe; ne luam binişor rămas-bun şi porneam către stația autobuzului 7, care avea să vină cu siguranță în câteva minute dinspre Ramat Rahel şi Arnona, pentru că acum sabatul se încheiase. Numărul 7 ne ducea la Calea Jaffa, de unde îl luam pe 3B până pe strada Zephaniah, iar de acolo mai erau cinci minute de mers până acasă. Mama zicea:

— E neschimbat. Mereu aceleaşi predici, aceleaşi poveşti şi anecdote. Se repetă la fiecare sabat, de când îl ştiu.

Tata răspundea:

— Uneori eşti cam prea aspră. Nu mai e tânăr, şi cu toții ne repetăm uneori. Până şi tu.

Răutăcios, săream şi eu cu parodia proprie a unui vers din *Imnul Beitar*:

— „Cu sânge şi *jelezo* vom înălța o *gejo*.” (Unchiul Joseph putea să vorbească la nesfârşit despre felul în care îşi alegea Jabotinski cuvintele. Se pare că Jabotinski n-a reuşit să găsească o rimă potrivită în ebraică pentru cuvântul „*geza*”, „rasă”, aşa încât a scris provizoriu cuvântul rusesc *jelezo*, „fier”. Şi aşa a ieşit: „Cu sânge şi *jelezo* / Vom înălța o rasă / Mândră, darnică şi aspră”, până ce prietenul său Baruch Krupnik a venit şi a schimbat *jelezo* cu cuvântul ebraic *yeza*”, „sudoare”: „Cu sânge şi sudoare / Vom înălța o rasă / Mândră, darnică şi aspră”.)

Tata îmi spunea:

— Zău aşa! Sunt unele lucruri pe seama cărora n-ar trebui să glumim.

Şi mama zicea:

— De fapt, nu cred că sunt. N-ar trebui să fie.

La aceasta, tata intervenea:

— Ajunge pentru astăzi. Cât despre tine, Amos, nu uita că faci baie în seara asta. Şi să te speli pe cap. Nu, cu siguranță că nu te scutesc. De ce aş face-o? Poți să-mi dai un motiv rezonabil pentru amânarea spălării pe cap? Nu? În cazul acesta, n-ar trebui nici măcar să-ncerci vreodată să începi o dispută, dacă nu ai vreun firicel de motiv. Să-ți intre bine în cap de-acum: „vreau” şi „nu vreau” nu sunt motive, nu sunt altceva decât capricii. Şi, întâmplător, cuvântul „a defini” vine

dintr-un cuvânt latin care înseamnă „sfârşit” sau „limită”, şi fiecare act de definire denotă trasarea unei limite sau a unui hotar, despărţind ceea ce este înăuntru de ceea ce se află afară, de fapt, s-ar putea să se lege de cuvântul „defensiv”, şi aceeaşi imagine este oglindită în echivalentul ebraic pentru „definiţie”, derivat din echivalentul pentru „barieră”. Acum taie-ţi unghiile, rogu-te, şi aruncă toate hainele murdare în coşul cu rufe de spălat. Lenjeria de corp, cămaşa, şosetele, totul. Apoi pijamaua, o ceaşcă de cacao şi culcarea. Şi ţi-ajunge pe ziua de azi.

11

Şi uneori, după ce ne luam rămas-bun de la unchiul Joseph şi mătuşa Zipporah, dacă nu era prea târziu, mai zăboveam vreo douăzeci de minute sau o jumătate de oră ca să trecem şi pe la vecinii de peste drum. Ne furişam, ca să zic aşa, până la casa lui Agnon, fără să le spunem unchiului şi mătuşii unde mergem, ca să nu-i necăjim. Uneori, în vreme ce ne îndreptam spre staţia autobuzului 7, dădeam nas în nas cu domnul Agnon care venea de la sinagogă şi care îl trăgea de braţ pe tata şi-l avertiza că dacă el, adică tata, refuză să viziteze casa lui Agnon şi să-i dăruiască strălucirea chipului doamnei, ea, vreau să zic casa lui Agnon, va fi lipsită de strălucirea ei. Aşa reuşea Agnon să aducă un surâs pe buzele mamei, iar tata accepta invitaţia, zicând: „Prea bine, dar numai pentru câteva minute, dacă domnul Agnon ne iartă, nu vom sta prea mult, trebuie să ne întoarcem în Kerem Avraham, copilul e obosit şi trebuie să se scoale devreme ca să meargă la şcoală”.

— Copilul nu e obosit deloc, ziceam eu.

Şi domnul Agnon adăuga:

— Apleacă-ţi urechea, rogu-te, bunule doctor: prin gura pruncilor glăsuieşte tăria ta.

Casa familiei Agnon era aşezată într-o grădină înconjurată de chiparoşi, dar pentru mai multă siguranţă fusese construită

cu spatele la stradă, ca şi cum şi-ar fi ascuns faţa în gădină. Tot ce puteai vedea dinspre drum erau patru sau cinci ferestre înguste. Intrai pe o poartă ascunsă printre chiparoşi, mergeai pe o cărare pavată din lateralul casei, urcai patru-cinci trepte, sunai la uşa albă şi aşteptai ca ea să se deschidă şi să fii poftit să o iei la dreapta şi să urci treptele aflate în penumbră ce duceau la biroul domnului Agnon, de unde ajungeai pe o terasă mare, pavată, aflată pe acoperiş, care dădea spre Deşertul Iudaic şi dealurile Moabului, sau să o iei la stânga, către salonul mic, destul de înghesuit, ale cărui ferestre dădeau spre grădina goală.

Nu era niciodată lumină de zi deplină în casa lui Agnon, mereu un fel de crepuscul, cu un vag miros de cafea şi prăjituri, poate pentru că mergeam în vizită chiar înainte de sfârşitul sabatului, către seară, şi nu aprindeau lumina electrică până ce nu se iveau în fereastră cel puţin trei stele. Sau poate că lumina electrică era aprinsă, dar era acea electricitate de la Ierusalim, galbenă şi destul de sărăcăcioasă, sau domnul Agnon încerca să facă economie, ori poate că era o cădere de reţea şi singura lumină venea de la o lampă cu parafină. Îmi amintesc şi acum de penumbră, de fapt aproape că încă o pot atinge; grilajele de la ferestre păreau că o ţin închisă şi o întăresc. Motivul ei este greu de desluşit acum, şi poate că era greu de desluşit chiar şi atunci. Oricare ar fi fost el, ori de câte ori domnul Agnon se ridica să ia o carte de pe rafturile care aduceau cu o adunare de credincioşi îmbrăcaţi în veşminte întunecate şi oarecum sărăcăcioase, forma corpului lui nu arunca o singură umbră, ci două, trei sau chiar mai multe. Aşa s-a întipărit imaginea lui în memoria copilăriei mele şi aşa mi-l amintesc şi astăzi: un bărbat care se clatină în semiîntuneric, cu trei sau patru umbre diferite legănându-se în jurul lui în vreme ce merge, în faţa lui, la dreapta, în spate, deasupra sau sub picioarele lui.

Câteodată doamna Agnon spunea ceva cu o voce ascuţită, poruncitoare, şi o dată domnul Agnon i-a spus, cu capul un pic înclinat într-o parte şi cu o umbră de zâmbet sarcastic: „Fă bine şi îngăduie-mi să fiu stăpân în casa mea câtă vreme

oaspeții mai sunt aici. După ce pleacă, tu vei fi stăpâna[2] „. Îmi amintesc limpede această frază, nu numai din cauza neașteptatei malițiozități pe care o conținea (pe care în zilele noastre am numi-o subversivitate), dar în primul rând din cauza folosirii cuvântului „stăpână”, care este ceva rar în ebraică. L-am întâlnit din nou după mulți ani, când am citit povestea lui *Stăpâna și negustorul ambulant*. În afară de domnul Agnon n-am mai întâlnit pe cineva care să folosească termenul „stăpână” în sensul de stăpâna casei. Cu toate că atunci când zicea „stăpână” poate că se gândea la ceva un pic diferit.
E greu de spus: la urma urmei, era un bărbat cu trei sau mai multe umbre.

*

Mama se purta cu domnul Agnon, cum să spun, de parcă ar fi umblat tot timpul pe vârfuri. Chiar și când ședea acolo, părea că stă pe vârfuri. Domnul Agnon rareori i se adresa ei, vorbea aproape numai cu tata, dar în vreme ce vorbea cu tata privirea părea să i se oprească o clipă pe fața mamei. Ciudat, în rarele ocazii în care îi adresa o remarcă mamei, ochii lui păreau să o evite pe ea și se întorceau spre mine. Sau spre fereastră. Sau poate că nu așa se petreceau lucrurile, ci doar așa s-au gravat în imaginația mea: amintirea vie, asemenea încrețiturilor de pe apă sau cutremurului nervos al pielii unei gazele în clipa dinainte de a o lua la goană, soseşte pe neașteptate și tremură într-o singură clipă în mai multe ritmuri sau diverse puncte de concentrare, după care îngheață și încremeneşte în amintirea unei amintiri.
În vara lui 1965, când a apărut prima mea carte, *Unde urlă șacalii*, i-am trimis cu oarece emoție un exemplar lui Agnon, cu o dedicație pe prima pagină. Mi-a răspuns cu o scrisoare frumoasă, în care spunea câteva lucruri despre cartea mea și pe care o încheia după cum urmează:

---

[2] În original, *mistress*, care are mai multe sensuri: „suverană / stăpână (a casei)”, „doamnă (femeie măritată)”, „institutoare / învățătoare / profesoară”, „directoare”, „iubită / amantă”. (N. tr.)

„Ce mi-ai scris despre cartea ta mi-a trezit imaginea răposatei tale mame. Îmi amintesc cum odată, acum vreo cincisprezece sau şaisprezece ani, mi-a adus o carte de la tatăl tău. Poate că erai cu ea. A stat în prag, iar vorbele ei au fost puține. Dar chipul ei a rămas cu mine, în toată grația şi nevinovăția lui, multe zile. Al tău sincer, S.Y. Agnon”.

Tata, care a tradus pentru Agnon articolul „Buczacz” dintr-o enciclopedie poloneză atunci când acesta scria la volumul *Un oraş şi plinătatea lui*, strâmba din buze în vreme ce îl definea pe Agnon ca „scriitor din diaspora”: „povestirile lui nu au aripi”, spunea el, „nu au profunzime tragică, nu există în ele nici măcar un râs sănătos, doar bancuri şi sarcasm. Şi dacă are într-adevăr unele descrieri frumoase pe ici, pe colo, nu are astâmpăr sau nu lasă tocul din mână până ce nu le îneacă în bălți de bufonerie guralivă şi isteține galițiană”. Am impresia că tata vedea povestirile lui Agnon ca pe o prelungire a literaturii idiş, iar lui nu-i plăcea literatura idiş. În conformitate cu temperamentul lui de *Misnaged* lituanian raționalist, detesta magicul, supranaturalul şi excesul de emotivitate, orice era învăluit în cețuri de romantism sau de mister, orice lucru proiectat pentru a năuci simțurile sau pentru a pune rațiunii ochelari de cal. Asta până în ultimii ani ai vieții, când gusturile i s-au schimbat. Trebuie să admitem că, aşa cum pe certificatul de deces al bunicii Shlomit, cea care a murit din exces de curățenie, este înregistrat simplu că a murit de un atac de cord, tot aşa curriculum vitae-ul tatălui meu afirmă doar că ultima lui cercetare a fost asupra unui manuscris necunoscut al lui Y.L. Peretz. Acestea sunt faptele. Care este adevărul, nu ştiu, pentru că n-am prea vorbit cu tata despre adevăr. Nu mi-a spus prea multe despre copilăria sa, iubirile sale, iubire, în general, părinți, moartea fratelui său, propria boală, suferința sa sau suferința în general. N-am vorbit niciodată despre moartea mamei mele. Nici un cuvânt. Nici eu nu-i uşuram situația şi m-am ferit să pornesc vreodată o conversație care ar fi putut duce la cine ştie ce dezvăluiri. Dacă m-aş apuca să scriu aici toate lucrurile despre care n-am vorbit noi doi, tata şi cu mine, aş putea umple două cărți. Tata mi-a lăsat multă treabă de făcut şi încă trudesc la ea.

*

Mama spunea despre Agnon:
— Omul acela vede şi înţelege o mulţime de lucruri.
Şi o dată a zis:
— Poate că nu e un om chiar aşa de bun, dar măcar ştie să deosebească răul de bine, şi mai ştie şi că nu prea avem de ales.
Citea şi recitea poveştile din culegerea *Pe gaura cheii?* aproape în fiecare iarnă. Poate că găsise acolo un ecou al propriei tristeţi şi însingurări. Şi eu recitesc uneori cuvintele lui Tirzah Mazal, născută Minz, de la începutul povestirii *În floarea vârstei*:
Mama a murit în floarea vârstei. La abia treizeci şi unu de ani mama şi-a ajuns moartea. Puţine şi rele au fost zilele din anii vieţii ei. Toată ziua stătea acasă, şi nu ieşea niciodată din casă... Tăcută stătea casa noastră în mâhnirea sa; uşile ei nu se deschideau vreunui străin. Mama zăcea în pat, iar vorbele ei erau puţine.
Cuvintele sunt aproape aceleaşi pe care mi le-a scris Agnon despre mama mea: „A stat în prag, iar vorbele ei au fost puţine".
Cât despre mine, când după mulţi ani am scris un eseu numit „Cine a venit?" despre incipitul folosit de Agnon în *În floarea vârstei*, m-am ocupat de propoziţia aparent tautologică „Toată ziua stătea acasă, şi nu ieşea niciodată din casă..."
Mama nu stătea toată ziua acasă. Ieşea din casă destul de mult. Însă şi zilele din anii vieţii ei au fost puţine şi rele.
„Anii vieţii ei?" Câteodată aud în aceste cuvinte dualitatea vieţii mamei mele şi cea a vieţii lui Lea, mama lui Tirzah, şi a lui Tirzah Mazal, născută Minz. Ca şi cum şi ele ar arunca pe perete mai mult de o umbră.

*

După câţiva ani, când Adunarea Generală a kibbutzului Hulda m-a trimis la universitate ca să studiez literatura, dat fiind că şcoala kibbutzului avea nevoie de un profesor de literatură, mi-am adunat tot curajul şi am sunat într-o zi la

uşa domnului Agnon (sau, în limbajul lui Agnon: „Mi-am luat inima-n dinți şi m-am dus la el”).
„Dar Agnon nu e acasă”, a spus doamna Agnon, politicos, însă cu mânie, în felul în care le răspundea cetelor de bandiți şi tâlhari de drumul mare care veneau să-l jefuiască pe soțul ei de timpul lui prețios. Stăpâna casei Agnon nu mă mințea cu totul: într-adevăr, domnul Agnon nu era în casă, era afară, în spatele casei, în grădină, de unde s-a ivit pe neaşteptate, în papuci şi vestă tricotată, m-a salutat şi apoi a întrebat, bănuitor, „Dar cine sunteți, domnule?” I-am spus numele meu şi pe cele ale părinților mei, la care, aşa cum stăteam în pragul casei (doamna Agnon dispăruse înăuntru fără o vorbă), domnul Agnon şi-a amintit ceea ce limbile harnice tocaseră prin Ierusalim cu câțiva ani înainte şi, punându-mi mâna pe umăr, mi-a spus: „Nu eşti tu copilul care, după ce a fost lăsat orfan de către biata lui mamă şi s-a îndepărtat de tatăl lui, s-a dus să trăiască viața kibbutzului? Nu eşti cel care în tinerețe a fost certat de părinții lui chiar în casa asta pentru că obişnuia să scoată stafidele din chec?” (Nu-mi aminteam de asta şi nici nu-l credeam în privința scoaterii stafidelor, dar am preferat să nu-l contrazic.) Domnul Agnon m-a poftit înăuntru şi m-a întrebat o vreme despre cum îmi mergea în kibbutz, despre studii (Şi care dintre cărțile mele se citeşte la universitate în această vreme? Şi pe care dintre cărțile mele o preferi?), şi s-a mai interesat cu cine m-am însurat şi de unde e familia soției mele, şi când i-am spus că din partea tatălui se trage din talmudistul şi cabalistul din secolul al XVII-lea Isaiah Horowitz, i s-au luminat ochii şi mi-a spus două-trei povestiri, după care răbdarea lui a ajuns la sfârşit şi era evident că e în căutarea unei modalități de a se descotorosi de mine, dar eu mi-am luat inima în dinți, chiar dacă stăteam acolo pe vârfuri, exact aşa cum făcuse mama mai înainte, şi i-am spus care era problema mea.
Venisem să-l văd pentru că profesorul Gershon Shaked dăduse studenților săi de anul întâi de la cursul de literatură ebraică sarcina de a compara povestirile din Jaffa, ale lui Brenner şi Agnon, şi am citit povestirile şi de asemenea tot ce am putut găsi la bibliotecă despre prietenia lor din Jaffa în

zilele celui de-al Doilea Aliyah, şi eram uimit că doi oameni atât de deosebiți s-au putut împrieteni. Yosef Hayyim Brenner era un evreu rus irascibil, neglijent, îndesat, capricios şi plin de amărăciune, un suflet dostoievskian oscilând permanent între entuziasm şi deprimare, între milă şi furie, un personaj care pe vremea aceea era deja instalat în centrul literaturii ebraice moderne şi în inima mişcării de pionierat, în vreme ce Agnon era pe atunci (doar) un tânăr galițian sfios, cu mulți ani mai tânăr decât Brenner şi încă virgin din punct de vedere literar, un pionier devenit funcționar, un rafinat şi perspicace învățăcel talmudic, care se îmbrăca întotdeauna la patru ace, şi un scriitor foarte grijuliu, exact, un tânăr subțirel, visător şi totuşi sarcastic: ce naiba a putut să-i apropie atât de mult la Jaffa în acele zile ale celui de-al Doilea Aliyah, înainte de izbucnirea Primului Război Mondial, încât erau aproape ca o pereche de îndrăgostiți? Azi am impresia că pot ghici o parte din răspuns, dar în ziua aceea, în casa lui Agnon, nevinovat cum eram, i-am vorbit gazdei mele despre sarcina ce-mi fusese încredințată şi l-am întrebat cu nevinovăție dacă ar vrea să-mi dezvăluie secretul apropierii sale de Brenner.

Domnul Agnon şi-a mijit ochii şi s-a uitat la mine sau mai curând m-a scrutat, o vreme, cu o privire piezişă, cu plăcere şi cu un mic surâs, acel gen de surâs – am înțeles mai târziu – pe care l-ar avea un vânător de fluturi când zăreşte un fluturaş drăgălaş. După ce s-a uitat destul la mine a zis:

— Între Yosef Hayyim, fie ca Dumnezeu să-i răzbune moartea, şi mine era în acele zile o apropiere bazată pe o iubire împărtăşită.

Mi-am ciulit urechile, crezând că aveam să aud un secret care să pună capăt tuturor secretelor, că aveam să aflu vreo poveste suculentă despre o iubire ascunsă, despre care aş putea publica un articol senzațional şi aş deveni peste noapte un nume cunoscut de toți cei din lumea cercetării literaturii ebraice.

— Şi care era acea iubire împărtăşită? am întrebat, cu tinerească nevinovăție şi cu inima bătându-mi nebuneşte.

— Ăsta e un mare secret, a zâmbit domnul Agnon, nu mie, ci sieşi, şi aproape că şi-a făcut singur cu ochiul în vreme ce

zâmbea, da, un mare secret, pe care ți-l voi dezvălui doar dacă îmi dai cuvântul că nu-l spui niciodată nimănui.
Eram atât de entuziasmat că mi-a pierit vocea, prostul de mine, şi n-am putut decât să schițez din buze promisiunea.
— Bine, atunci, strict între noi doi, îți pot spune că, pe când trăiam la Jaffa, în acele zile, Yosef Hayyim şi cu mine eram amândoi îndrăgostiți nebuneşte de Samuel Yosef Agnon.

*

Da, într-adevăr: ironie agnonică, ironia cuiva care îşi bătea joc de sine, care îl muşca pe autor şi în acelaşi timp şi pe musafirul lui cel naiv ce venise să tragă de mâneca gazdei. Şi totuşi era şi un grăunte de adevăr ascuns acolo, o aluzie vagă la secretul atracției resimțite de un bărbat foarte carnal, pasional, față de un tânăr suplu şi răsfățat, şi de asemenea a rafinatului galițian față de bărbatul aprig şi venerat care ar fi putut să-l ia sub aripa sa părintească sau să-i ofere un umăr de frate mai mare.
Şi totuşi nu o iubire împărtăşită, ci mai degrabă o ură împărtăşită lega poveştile lui Agnon de cele ale lui Brenner. Tot ce era fals, retoric sau umflat de propria importanță în lumea celui de-al Doilea Aliyah (valul de imigrare care s-a încheiat cu Primul Război Mondial), tot ce era mincinos sau se proslăvea singur din realitatea sionistă, toată autoîngăduința burgheză, fățarnică şi comodă a vieții evreieşti din acea vreme erau disprețuite în egală măsură de Agnon şi de Brenner. Brenner, în scrierile lui, izbea cu barosul furiei, în vreme ce Agnon înțepa minciunile şi pretențiile cu ironia-i ascuțită şi făcea să iasă aerul fierbinte şi puturos care le umfla.
Şi totuşi, atât în Jaffa lui Brenner, cât şi în cea a lui Agnon, prin gloata de pungaşi şi palavragii străluceau stins, din loc în loc, figurile unor oameni simpli, adevărați.
Agnon însuşi era un evreu religios, care ținea sabatul şi purta calotă, fiind, în sensul literal, un om cu frica lui Dumnezeu: în ebraică, „frică” şi „credință” sunt sinonime. Există unghere din povestirile lui Agnon în care, într-un mod indirect, camuflat cu isteține, frica de Dumnezeu este prezentată ca o groază cumplită de Dumnezeu: Agnon crede

în Dumnezeu şi se teme de El, dar nu-l iubeşte. „Sunt din soiul oamenilor comozi”, spune Daniel Bach în *Un oaspete peste noapte*, „şi nu cred că Atotputernicul doreşte binele făpturilor pe care le-a creat”. Aceasta este o poziție paradoxală, tragică şi chiar disperată, pe care Agnon n-a exprimat-o niciodată în mod direct, s-a mulțumit să îngăduie să fie rostită de personaje secundare din scrierile sale şi să fie sugerată de ceea ce se întâmplă cu eroii săi. Când am scris o carte despre Agnon, *Tăcerea Cerului: Frica de Dumnezeu a lui Agnon*, explorând această temă, zeci de evrei credincioşi, cei mai mulți dintre ei din zona ultraortodoxă, printre care şi tineri şi femei, şi chiar profesori şi funcționari credincioşi mi-au trimis scrisori. Unele dintre aceste scrisori erau adevărate confesiuni. Ei îmi spuneau, fiecare în felul lui, că şi ei puteau vedea în sufletele lor ceea ce am văzut eu în Agnon. Dar ceea ce am văzut în scrierile lui Agnon am zărit, pentru o clipă sau două, în domnul Agnon însuşi, în acel cinism sardonic al său care aproape friza un nihilism ironic, disperat. „Domnul se va milostivi de mine, fără îndoială”, a zis odată, referindu-se la una dintre veşnicele sale plângeri despre funcționarea autobuzelor, „şi dacă Domnul nu se va milostivi de mine poate că o va face Consiliul cartierului, dar mă tem că mai tare ca amândoi este Cooperativa de Transporturi”.

*

Am făcut pelerinajul la Talpiot încă de două sau trei ori în timpul celor doi ani de studiu la Universitatea din Ierusalim. Primele mele povestiri erau publicate pe atunci în suplimentul săptămânal al cotidianului *Davar* şi în trimestrialul *Keshet* şi m-am gândit să i le las domnului Agnon ca să aud ce crede despre ele; dar domnul Agnon s-a scuzat şi a spus „regret, dar nu am chef de citit zilele astea” şi mi-a cerut să i le aduc în altă zi. În altă zi, aşadar, m-am întors cu mâinile goale, dar purtând la burtă, ca o sarcină stânjenitoare, ultimul număr din *Keshet* în care fusese publicată povestea mea. Până la urmă n-am avut curajul să nasc acolo, mă temeam să nu fiu o pacoste pe capul omului şi am părăsit casa lui aşa cum venisem, cu burta mare. Sau

cu un pulover umflat. De-abia după câțiva ani, când povestirile au fost adunate într-o carte (*Unde urlă şacalii*, în 1965), mi-am făcut curaj să i-o trimit. Trei zile şi trei nopți am dansat prin kibbutz, beat de bucurie, cântând fără glas şi urlând de-a binelea de fericire, urlând şi plângând pe dinăuntru, după ce am primit frumoasa scrisoare a domnului Agnon, în care scria, *inter alia*, „... şi când o să ne vedem am să-ți spun *viva voce* mai mult decât am scris aici. În timpul Paştilor voi citi restul povestirilor, cu voia lui Dumnezeu, pentru că îmi plac povestirile ca ale tale, în care eroii apar în deplina realitate a ființei lor".

Odată, pe când eram la Universitate, a apărut într-un ziar străin un articol scris de una dintre luminile călăuzitoare ale literaturii comparate (poate că autorul era elvețianul Emil Steiger?), al cărui autor era de părere că cei mai importanți trei scriitori din Europa Centrală din prima jumătate a secolului douăzeci sunt Thomas Mann, Robert Musil şi S.Y. Agnon. Articolul a fost scris cu câțiva ani înainte ca Agnon să câştige Premiul Nobel şi am fost atât de entuziasmat, încât am şterpelit ziarul din camera de lectură (pe atunci nu existau fotocopiatoare la universitate) şi m-am dus iute cu el în Talpiot, ca să-i ofer lui Agnon plăcerea de a-l citi. Şi a fost cu adevărat încântat, atât de mult, încât a devorat întregul articol acolo, în pragul casei sale, dintr-o suflare, înainte să mă poftească măcar înăuntru; după ce l-a recitit, re-recitit şi poate chiar s-a lins pe buze, mi-a aruncat acea privire pe care mi-o arunca uneori şi a întrebat cu nevinovăție: „Şi tu crezi că Thomas Mann este un autor atât de important?"

Într-o noapte, după câțiva ani, am pierdut ultimul autobuz din Rehovot către kibbutzul Hulda şi a trebuit să iau un taxi. Toată ziua se vorbise la radio despre Premiul Nobel, care a fost împărțit între Agnon şi poeta Nelly Sachs, şi şoferul de taxi m-a întrebat dacă am auzit vreodată de un scriitor numit, cum îi zice, Egnon: „la gândiți-vă un pic", a zis el, uimit, „nimeni n-a auzit de el până acum şi dintr-odată ne duce în finalele mondiale. Problema e că ajunge să fie la egalitate cu o femeie".

*

M-am străduit vreme de mulți ani să mă eliberez de umbra lui Agnon. M-am luptat să-mi îndepărtez scrisul de influența lui, de limbajul lui dens, împodobit, uneori filistin, de ritmurile lui măsurate, o anumită mulțumire de sine midrasică, o măsură din melodiile idiş, ondulațiile savuroase ale povestirilor hasidice. Trebuia să mă eliberez de influența sarcasmului şi inteligenței lui, a simbolismului lui baroc, enigmaticelor lui jocuri labirintice, dublelor lui sensuri şi trucurilor lui literare complicate şi erudite.
În ciuda tuturor eforturilor de a mă elibera de el, ceea ce am învățat de la Agnon mai răsună încă, fără îndoială, în scrisul meu.
Ce am învățat, de fapt, de la el?
Poate că asta. Să arunci mai mult de o umbră. Să nu culegi stafidele din chec. Să ții în frâu şi să şlefuieşti durerea. Şi încă un lucru, pe care bunica obişnuia să-l spună într-un mod mai clar decât l-am găsit exprimat de Agnon: „Dacă nu mai ai lacrimi de plâns, atunci nu mai plânge. Râzi”.

12

Şi uneori eram lăsat peste noapte la bunici. Bunica obişnuia să-mi arate brusc o mobilă, o haină sau o persoană şi să-mi spună:
— E aşa de urât, că e aproape frumos.
Uneori zicea:
— S-a făcut atât de deştept, şmecherul ăsta, că nu mai pricepe nimic.
Sau:
— Doare atât de tare, încât aproape că mă face să râd.
Toată ziulica îngâna melodii pe care le-a adus din locurile unde se pare că a trăit fără teama de germeni şi fără grosolănia de care se plângea că infectează de asemenea totul aici.
„Ca animalele”, şuiera ea din senin, scârbită, fără motiv aparent, fără vreo provocare sau legătură, fără să-şi dea osteneala să ne explice pe cine compară cu animalele. Chiar

şi când şedeam lângă ea pe o bancă, în parc, seara, şi nu era nimeni în parc, şi o adiere atingea vârfurile frunzelor sau poate că le făcea să tremure fără să le atingă de-a binelea cu degetele ei invizibile, bunica putea să izbucnească, scârbită, scuturându-se de şocul dezgustului:
— Zău aşa! Cum au îndrăznit! Mai rău ca animalele!
Şi după o clipă iar îngâna melodii blânde care îmi erau necunoscute.
Întotdeauna fredona câte ceva, în bucătărie, în faţa oglinzii, pe şezlongul de pe verandă, chiar şi noaptea.
Uneori, după ce făcusem baie, mă spălasem pe dinţi şi-mi curăţasem urechile cu un beţişor de portocal cu un capăt învelit în vată, mă culca lângă ea, în patul ei larg (pe care bunicul îl părăsise sau din care fusese alungat înainte ca eu să vin pe lume). Bunica îmi citea o poveste sau două, mă mângâia pe obraz, mă pupa pe frunte şi apoi ştergea imediat locul cu o batistuţă înmuiată în parfum pe care o ţinea veşnic în mâneca stângă şi cu care obişnuia să şteargă sau să strivească germenii, şi apoi stingea lumina. Chiar şi atunci continua să îngâne în întuneric, sau mai degrabă lăsa să iasă din piept o voce visătoare şi îndepărtată, o voce de culoare castanie, o voce plăcută, întunecată, care treptat se distila într-un ecou, o culoare, o aromă, o asprime blândă, o căldură maronie, un lichid amniotic călduţ. Toată noaptea.
Însă de cum venea dimineaţa te obliga să cureţi cu peria, cu înverşunare, toate aceste încântări nocturne, chiar înainte de cana de cacao fără pieliţă.
Mă trezeam în patul ei la zgomotul bătătorului bunicului, care era prins în obişnuita lui bătălie din zori cu aşternuturile. Dinainte chiar de a deschide ochii te aştepta o baie fierbinte, din care ieşeau aburi, care mirosea ca o clinică din cauza soluţiei antiseptice turnate în apă. Pe marginea băii era aşezată deja o periuţă de dinţi, cu un vierme alb şi încovoiat de pastă de dinţi *Fildeş* aşezat deja peste peri. Datoria ta era să te scufunzi, să te săpuneşti peste tot şi să te freci cu lufa, şi să te clăteşti, şi la sfârşit venea bunica, te ridica în genunchi în cadă, te ţinea strâns de braţ şi te freca peste tot, din cap până-n picioare şi înapoi, cu fioroasa ţesală ce amintea de pieptenii de fier cu care romanii cei răi le-au

sfâşiat carnea lui Rabbi Akiva şi celorlalţi martiri ai revoltei lui Bar Kochba, până ce pielea ţi se înroşea precum carnea vie, şi apoi bunica îţi spunea să strângi ochii cât poţi de tare, în vreme ce îţi şampona şi îţi bumbăcea ţeasta şi-ţi zgrepţăna pielea capului cu unghiile ei ascuţite, ca Iov care se scărpina cu un ciob, şi în tot acest timp îţi povestea cu vocea ei plăcută, castanie, despre gunoiul şi mizeria pe care le secretă glandele trupului pe când dormi, cum sunt transpiraţia lipicioasă şi tot felul de supuraţii unsuroase şi cojiţe de piele şi fire de păr căzute şi milioane de celule moarte şi tot soiul de secreţii vâscoase despre care mai bine nici să nu ştii, şi în vreme ce tu dormi buştean toate aceste rămăşiţe şi scurgeri te mânjesc pe tot trupul şi se amestecă şi cheamă, da, pur şi simplu cheamă bacteriile şi bacilii şi viruşii să vină şi ei să mişune peste tine, ca să nu mai pomenim toate lucrurile pe care ştiinţa încă nu le-a descoperit, lucruri care nu pot fi văzute nici cu cel mai puternic microscop, dar chiar dacă nu pot fi văzute se târăsc pe tot trupul tău noaptea, cu trilioane de picioruşe păroase oribile, ca ale unei libărci, dar aşa de mici, că nu le poţi vedea, nici chiar savanţii nu le pot vedea încă, şi cu acele picioare acoperite cu peri dezgustători ele se strecoară înapoi în trupurile noastre, pe nas şi pe gură, şi nu mai e nevoie să spun pe unde altundeva se târăsc înăuntru, mai ales atunci când lumea nu se spală niciodată în acele locuri, care nu sunt simpatice, ci doar le şterg, şi ştersul nu e deloc curăţenie, dimpotrivă, nu face decât să împrăştie secreţiile murdare în milioanele de găuri pe care le avem pe toată pielea, şi ea devine din ce în ce mai murdară şi mai scârboasă, mai ales când mizeria dinăuntru, pe care trupul o excretă permanent, zi şi noapte, se amestecă cu murdăria din afară, care vine de la atingerea lucrurilor neigienice care au fost atinse de cine ştie cine înaintea ta, cum sunt banii sau ziarele sau balustradele sau mânerele uşilor, sau chiar mâncarea pe care o cumperi, la urma urmei cine ştie cine a strănutat peste ce ai cumpărat tu, sau chiar, scuză-mă, şi-a şters nasul sau i-a picurat din nas tocmai peste acele ambalaje de dulciuri pe care le iei de pe stradă şi le pui drept pe patul în care doarme apoi lumea, ca să nu mai vorbesc de dopurile alea de plută pe care le culegi de prin coşurile de

gunoi şi de ştiuleții ăia de porumb pe care maică-ta, Domnul să o aibă în paza lui, îi cumpără direct din mâna acelui bărbat care poate că nici nu s-a spălat şi nu şi-a şters mâinile după ce a fost la..., scuză-mă, şi cum poți fi sigur că e sănătos? Că n-are TBC sau holeră sau tifos sau gălbinare sau dizenterie? Sau un abces sau enterită sau eczemă sau psoriazis sau impetigo sau un furuncul? Poate că nici nu e evreu. Ai idee câte boli sunt pe aici? Câte molime levantine? Şi nu vorbesc decât de bolile cunoscute, nu despre unele care nu sunt încă ştiute şi pe care ştiința medicală încă nu le recunoaşte, la urma urmei nu trece nici o zi aici, în Levant, fără ca oamenii să moară ca muştele de vreun parazit sau bacil sau microb sau de tot soiul de viermi microscopici pe care doctorii nici măcar nu-i pot identifica, mai ales aici, în țara asta în care e atât de cald şi plin de muşte, țânțari, molii, furnici, gândaci de bucătărie, musculițe şi cine ştie ce altceva, şi oamenii aici transpiră toată ziua şi tot timpul îşi ating şi îşi freacă unul de altul inflamațiile şi scurgerile şi sudoarea şi toate fluidele lor trupeşti, la vârsta ta e mai bine să nu ştii de toate aceste fluide puturoase, şi oricine poate foarte uşor să-l mânjească pe altul, şi celălalt nici măcar nu simte ce s-a lipit de el în toată înghesuiala de aici, o strângere de mână e destul ca să transmită tot soiul de molime, şi chiar fără vreo atingere, doar respirând aerul pe care altcineva l-a tras în plămânii lui înaintea ta, cu toți germenii şi bacilii de herpes şi trahom şi schistozomiază. Iar sistemul sanitar de aici nu e deloc european, cât despre igienă, jumătate din lumea de aici nici măcar n-a auzit de aşa ceva, şi aerul e plin de tot soiul de insecte asiatice şi scârboase reptile înaripate care vin aici drept din satele arăbeşti sau chiar din Africa, şi cine ştie ce boli, inflamații şi secreții ciudate aduc cu ele tot timpul; Levantul ăsta e plin de germeni. Acuma usucă-te bine peste tot, ca un băiat mare, nu lăsa nici un locşor umed, şi apoi pune-ți singur nişte pudră de talc în ştii-tu-ce, şi în celălalt ştii-tu-ce, şi împrejurul lor, şi vreau să te ungi cu cremă Velveta din tubul ăsta pe tot gâtul, şi apoi să te îmbraci în hainele pe care le pun aici, care sunt hainele pregătite de maică-ta, Domnul să o aibă în paza lui, doar că le-am călcat cu fierul încins care

dezinfectează şi ucide mai bine ca spălatul orice s-o fi fost prăsind pe acolo, şi apoi vino la mine în bucătărie, cu părul pieptănat frumos, şi o să capeți o cană de cacao, iar apoi o să-ți iei micul dejun.
Pe când ieşea din baie murmura pentru sine, nu furioasă, ci cu un soi de mâhnire adâncă:
— Ca animalele. Sau mai rău.

*

O uşă cu un panou din sticlă jivrată împodobită cu forme geometrice florale despărțea dormitorul bunicii de cămăruța cunoscută ca „biroul bunicului Aleksandr". De aici bunicul îşi avea ieşirea separată pe verandă şi de acolo în grădină şi în fine afară, către oraş, către libertate.
Într-un ungher al acestei odăițe stătea canapeaua din Odessa, la fel de îngustă şi de tare ca o scândură, pe care bunicul dormea noaptea. Sub canapea, ca recruții la paradă, şapte sau opt perechi de pantofi stăteau aliniate perfect, toate negre şi strălucitoare; aşa cum bunica Shlomit colecționa pălării, verzi şi negre şi maro, pe care le păstra ca pe nişte trofee într-o cutie de pălării rotundă, tot aşa bunicului Aleksandr îi plăcea să comande o întreagă flotă de pantofi, pe care îi lustruia până ce luceau precum cristalul, unii tari şi cu talpa groasă, alții rotunjiți sau ascuțiți, unii cu găurele, unii încheiați cu şireturi, alții cu cureluşe sau cu catarame.
În partea opusă canapelei se afla biroul lui mic, întotdeauna curat şi ordonat, cu o călimară şi un tampon din lemn de măslin cu sugativă pe el. Tamponul îmi părea întotdeauna un tanc sau un vapor cu coş gros care navighează spre un debarcader format dintr-un trio de cutii argintii sclipitoare, una plină cu agrafe, cea de alături plină cu piuneze, în vreme ce în a treia, ca un cuib de vipere, se încolăceau şi se învălmăşeau elasticele. Pe birou era un suport metalic dreptunghiular cu tăvițe, una pentru scrisorile primite, una pentru scrisorile trimise, a treia pentru tăieturi din ziare, alta pentru documente de la municipalitate şi de la bancă şi încă una pentru corespondența cu Mişcarea Herut, Filiala Ierusalim. Mai era şi o cutie din lemn de măslin, plină cu

timbre de diverse valori, cu compartimente diferite pentru etichete de expres, recomandate şi par avion. Şi mai erau o cutie cu plicuri şi alta cu ilustrate, iar în spatele lor un suport rotitor, de forma Turnului Eiffel, cu un asortiment de tocuri şi creioane de diferite culori, printre care şi un creion minunat cu câte un vârf la ambele capete, unul roşu şi celălalt albastru.

Într-un colţ al biroului bunicului, lângă dosare şi hârtii, stătea întotdeauna o sticlă închisă la culoare şi înaltă de lichior străin şi trei sau patru pocale verzi, care arătau ca nişte femei cu talia subţire. Bunicul iubea frumuseţea şi detesta tot ce era urât, şi îi plăcea să-şi întărească din când în când inima-i singuratică şi pasionată cu câte un strop de vişinată, băut de unul singur. Lumea nu-l înţelegea. Nevasta nu-l înţelegea. Nimeni nu-l înţelegea cu adevărat. Inima lui tânjea mereu după lucrurile nobile, dar toţi conspirau ca să-i reteze aripile: nevasta, prietenii, partenerii de afaceri, toţi făceau parte dintr-un complot menit să-l silească să se scufunde în nu ştiu câte feluri de câştigare a pâinii de toate zilele, igienă, dereticat, tranzacţii comerciale şi o mie de plictiseli şi obligaţii meschine. Era un bărbat cu o fire liniştită, irascibil, dar uşor de calmat. Când vedea o îndatorire neglijată, fie ea familială, obştească sau morală, întotdeauna se înhăma la ea. Dar apoi ofta şi se plângea de greutatea sarcinii şi de faptul că toată lumea, şi mai ales bunica, profită de bunătatea lui şi-l copleşesc cu o mie şi una de sarcini care îi sting scânteia poetică, şi îl folosesc pe post de comisionar.

În timpul zilei bunicul Aleksandr lucra ca reprezentant comercial şi vânzător de articole vestimentare, fiind agentul de la Ierusalim al fabricii de textile Lodzia şi a multe alte firme de mare prestigiu. În numeroase cutii puse una peste alta pe rafturi, care acopereau până sus peretele din biroul lui, avea o colecţie multicoloră de mostre de ţesături, cămăşi şi pantaloni din tricot şi din gabardină, şosete, precum şi tot soiul de prosoape, şervete şi perdele. Mi se îngăduia să folosesc aceste cutii cu mostre, cu condiţia să nu le deschid, ca să construiesc turnuri, forturi şi ziduri de apărare. Bunicul şedea pe scaunul lui, cu spatele la birou, cu

picioarele întinse în față şi cu chipul lui trandafiriu, care de obicei strălucea de bunătate şi mulțumire, zâmbind fericit spre mine, de parcă turnul din cutii şi cutiuțe care creştea sub mâinile mele ar fi ajuns curând să umbrească piramidele, grădinile suspendate din Babilon şi Marele Zid Chinezesc. Bunicul Aleksandr a fost cel care mi-a vorbit despre Marele Zid Chinezesc, piramide, grădinile suspendate şi celelalte minuni ale spiritului omenesc, cum sunt Partenonul şi Colosseumul, Canalele Suez şi Panama, Empire State Building, bisericile de la Kremlin, canalele venețiene, Arcul de Triumf şi Turnul Eiffel.

Noaptea, în singurătatea odăiței sale, la biroul său, sorbind un pocal de vişinată, bunicul Aleksandr era un poet sentimental care arunca peste o lume străină poezii de dragoste, încântare, entuziasm şi dor, toate în limba rusă. Bunul lui prieten, Joseph Kohen-Tsedek, le-a tradus în ebraică. Iată un exemplu: „După mulți ani de-adormire / Doamne, trupul îmi trezeşte; / Saltă-mi cu blândețe pleoapa, / Trei zile-mi mai dăruieşte. / De la Dan pân' la Beersheva / Patriei ocol să dau, / Deal şi vale să cutreier / Să le văd cum mândre stau: / Omu-n pace să trăiască / Sub smochin, în a sa vie, / Căci pământul înfloreşte, / Țara mea e-n veselie..."

Scria ode, preamărind figuri ca Vladimir Jabotinski, Menachem Begin sau pe celebrul său frate, unchiul Joseph, precum şi poeme pline de mânie împotriva nemților, arabilor, englezilor şi tuturor celorlalți care urăsc evreii. Şi printre acestea am găsit trei sau patru poezii de singurătate şi tristețe, cu versuri cum sunt acestea: „Ce gânduri sumbre mă-nconjoară / Când viața mi se înserează: / Adio-ți spun, vigoare-a tinereții / Şi ție, plină de nădejde rază –/ Acuma iarna aspră se aşază..."

Dar de obicei nu iarna aspră îl înconjura: era un naționalist, un patriot, un iubitor al oştirilor, victoriilor şi cuceririlor, un şoim pasionat, cu mintea nevinovată, care credea că, dacă noi, evreii, ne-am înveşmânta în curaj, eroism, hotărâre de fier etc., dacă ne-am ridica în sfârşit şi nu ne-am mai face griji în privința neevreilor, am putea să ne învingem toți duşmanii şi am stabili Regatul lui David de la Nil până la marele râu, Eufratul, şi întreaga lume neevreiască, rea şi

crudă, ar veni şi s-ar înclina până la pământ în faţa noastră. Avea slăbiciune pentru tot ce este măreţ, puternic şi strălucitor – uniforme militare, goarne de alamă, flamuri şi lănci scânteind în soare, palate regale şi blazoane.
Mi-l amintesc îmbrăcat într-un costum de flanel bej-deschis sau într-un costum reiat cu pantalonii călcaţi la dungă, sub care afişa uneori o vestă din pichet cu un lanţ de argint fin ce-i îmbrăţişa talia şi ducea la un buzunar al sus-numitei veste. Pe cap purta vara pălărie de paie împletită larg, iar iarna un *borsalino* cu panglică de mătase închisă la culoare. Era îngrozitor de irascibil, gata să izbucnească dintr-odată în avalanşe de tunete, dar foarte repede se însenina, ierta, îşi cerea iertare, era plin de căinţă, de parcă mânia lui fusese doar un fel de criză rea de tuse. Puteai să-ţi dai seama întotdeauna de la distanţă în ce ape se scaldă, pentru că faţa lui îşi schimba culoarea ca un semafor: roz-alb-roşu şi înapoi la roz. În cea mai mare parte a timpului obrajii îi erau de un trandafiriu mulţumit, dar când era jignit se făceau albi, iar dacă era furios se înroşeau, însă în scurtă vreme îşi recăpătau nuanţa trandafirie care vestea întreaga lume că furtuna cu trăsnete a trecut, iarna s-a sfârşit şi e de-acum departe, florile au răsărit pe pământ, iar bunicul reîncepea să radieze de obişnuita-i voioşie, după o scurtă întrerupere; şi într-o clipă uita cine sau ce îl înfuriase şi ce a fost cu toată tevatura aceea, ca un copil care plânge o clipă şi imediat se potoleşte, zâmbeşte şi se întoarce fericit la joaca lui.

13

Rav Aleksandr Ziskind din Horodino (în acea vreme aflat în Rusia, apoi în Polonia şi acum în Belarus), care a murit în 1794, este cunoscut în tradiţia rabinică drept *YVShH*, după iniţialele lucrării sale cele mai cunoscute, *Yesod Ve-Shoresh Ha-Avodah* (*Temelia şi rădăcinile adoraţiei*). Era mistic, cabalist, ascet, autorul câtorva scrieri etice influente. Se spunea despre el că „şi-a petrecut viaţa închis într-o

cămăruță, studiind Tora; niciodată nu şi-a sărutat şi nu şi-a îmbrățişat copiii şi niciodată nu a vorbit cu ei despre altceva decât lucrurile cereşti". Soția lui conducea gospodăria şi i-a crescut pe copii de una singură. Şi totuşi acest distins ascet propovăduia „adorarea Creatorului cu mare bucurie şi fervoare". (Rabbi Nahman din Bratislava a spus despre el că era un Hasid *avant la lettre*.) Însă nici bucuria, nici fervoarea nu l-au împiedicat pe Rabbi Aleksandr Ziskind să lase în testamentul său instrucțiuni ca după moartea sa „Societatea de Îngropăciune să efectueze pe leşul meu cele patru pedepse de moarte încredințate Sanhedrinilor", până ce toate membrele aveau să-i fie strivite. De exemplu: „Să mă ridice până la tavan şi să mă azvârle cu putere de pământ, fără să pună dedesubt cearşafuri sau paie, şi să repete aceasta de şapte ori, şi avertizez Societatea de Îngropăciune, sub pedeapsa excomunicării, să mă chinuiască cu aceste şapte morți şi să nu-mi cruțe umilința, căci umilința îmi este mândria, pentru a fi nevinovat la judecata cea mare". Toate acestea ca ispăşire a păcatelor sau pentru purificare, „pentru spiritul sau sufletul lui Aleksandr Ziskind, care s-a născut din femeia Rebecca". Şi se mai ştie despre el că a umblat prin oraşele germane strângând bani pentru a-i aşeza pe evrei în Țara Sfântă şi a fost închis pentru asta. Descendenții lui poartă numele de familie Braz, care este o abreviere a lui „născut din Rabbi Aleksandr Ziskind".

Fiul lui, *Rav* Yossele Braz, unul dintre acei frați pe care tatăl lor nu i-a sărutat sau îmbrățişat niciodată, a fost considerat cu adevărat unul dintre Cei Drepți, care toată ziua studia Tora şi nu părăsea niciodată în timpul săptămânii casa de studiu, nici chiar pentru a dormi: îşi îngăduia să moțăie şezând, cu capul pe brațe şi brațele pe masa de lucru, timp de patru ore pe noapte, cu o lumânare aprinsă între degete, aşa încât când aceasta se termina să-l trezească flacăra. Chiar şi hrana frugală îi era adusă la casa de studiu, pe care nu o părăsea decât la începutul sabatului şi unde se întorcea de cum se încheia sabatul. Era un ascet, la fel ca tatăl său. Soția lui ținea un magazin de pânzeturi şi s-a îngrijit de el şi de odraslele lui până în ziua morții lui şi mai departe, aşa cum făcuse şi mama lui, la vremea ei, pentru că umilința lui

Rav Yossele nu-i îngăduia să-şi asume poziția de rabin, ci preda Tora pe degeaba copiilor din sărăcime. Nici n-a lăsat vreo carte în urma lui, pentru că nu se considera demn să spună vreun lucru nou, pe care predecesorii săi să nu-l fi spus înaintea lui.
Fiul lui *Rav* Yossele, *Rav* Aleksandr Ziskind Braz (bunicul bunicului meu Aleksandr) a fost un prosper om de afaceri, care s-a ocupat de comerțul cu cereale, in şi chiar păr de porc; avea afaceri până la Königsberg şi Leipzig. Era un evreu foarte credincios, dar, după cât se ştie, s-a distanțat de habotnicia tatălui şi bunicului său: n-a întors spatele lumii, n-a trăit din sudoarea frunții soției sale şi nu a urât *Zeitgeist*-ul şi Iluminismul. Le-a îngăduit copiilor săi să învețe rusa şi germana şi un pic de „înțelepciune străină" şi chiar a încurajat-o pe fiica sa, Rasha-Keila Braz, să studieze, să citească şi să devină o femeie învățată. Cu siguranță nu a pus Societatea de Îngropăciune, sub amenințări cumplite, să-i strivească trupul după moarte.

*

Menahem Mendel Braz, fiul lui Aleksandr Ziskind, nepotul lui *Rav* Yossele, strănepotul lui Rabbi Aleksandr Ziskind, autorul lui *Yesod Ve-Shoresh Ha-Avodah*, s-a stabilit în anii 1880 la Odessa, unde, împreună cu soția lui, Perla, era proprietarul şi directorul unei mici fabrici de sticlă. Înainte, în tinerețe, lucrase ca funcționar guvernamental la Königsberg. Menahem Braz era un *bon-viveur* chipeş şi înstărit şi un nonconformist hotărât, chiar şi după standardele foarte tolerante ale Odessei evreieşti de la sfârşitul secolului al XIX-lea. Ateu fără să se ascundă şi faimos hedonist, disprețuia atât religia, cât şi pe fanaticii religioşi, cu aceeaşi devoțiune deplină cu care bunicul şi străbunicul său ținuseră să respecte fiecare buche a Legii. Menahem Braz era un liber-cugetător până la exhibiționism: fuma în public de sabat, consuma cu dezinvoltură voioasă alimente interzise şi îşi găsea plăcerea în afirmarea unei viziuni sumbre asupra scurtimii vieții omeneşti şi în negarea pasionată a vieții de după moarte şi a judecății divine. Acest admirator al lui Epicur şi al lui Voltaire credea că un om

trebuie să întindă mâna şi să culeagă tot ce-i scoate în cale viaţa şi trebuie să se dăruiască pe de-a-ntregul desfătării fără hotare cu toate cele dorite de inima lui, cu condiţia ca prin aceasta să nu le provoace altora vătămări, nedreptăţi sau suferinţe. Pe de altă parte, sora lui, Rasha-Keila, acea fiică învăţată a lui *Rav* Aleksandr Ziskind Braz, era logodită cu un evreu simplu acolo, în satul Olkieniki din Lituania (nu departe de Vilna), pe nume Yehuda Leib Klausner, fiul lui Ezekiel Klausner, care ţinea în arendă o fermă[3].

Klausnerii din Olkieniki, spre deosebire de verii lor învăţaţi din oraşul învecinat Trakai, erau în general evrei simpli de la sat, căpoşi şi naivi. Ezekiel Klausner a crescut vaci şi oi şi a cultivat fructe şi legume, mai întâi într-un sat numit Popishuk (sau Papishki), apoi în alt sat numit Rudnik şi, în fine, chiar la Olkieniki. Toate trei satele erau în apropiere de Vilna. Yehuda Leib, aşa cum făcuse şi tatăl lui mai înainte, a învăţat un pic din Tora şi Talmud de la un învăţător din sat şi respecta poruncile, dispreţuind însă subtilităţile exegetice. Îi plăcea viaţa în aer liber şi ura să stea închis în casă.

După ce şi-a încercat norocul cu produsele agricole şi a eşuat, fiindcă alţi negustori i-au descoperit curând naivitatea şi au profitat de ea, eliminându-l de pe piaţă, Yehuda Leib a cumpărat cu banii rămaşi un cal şi o căruţă şi s-a apucat cu

---

[3] Numele se repetă în familii. Fiica mea cea mare se numeşte Fania, după mama mea, Fania. Fiul meu este Daniel Yehuda Arieh, după Daniel Klausner, vărul meu primar, care s-a născut cu un an înaintea mea şi a fost asasinat de către nemţi la Vilna când avea trei ani, împreună cu părinţii lui, David şi Malka, şi după tatăl meu, Yehuda Arieh Klausner, care la rândul lui a primit numele bunicului său, Yehuda Leib Klausner, din satul Olkieniki din Lituania, fiul lui *Rav* Ezekiel, fiul lui *Rav* Kadish, fiul lui *Rav* Gedaliah Klausner – Olkieniki, un descendent al lui Rabbi Abraham Klausner, autorul cărţii *Sefer Haminhagim* (*Cartea obiceiurilor*), care a trăit la Viena la sfârşitul secolului al XIV-lea. Fratele meu David a fost numit după unchiul David, fratele tatălui meu, cel asasinat de nemţi la Vilna. Trei dintre nepoţii mei poartă numele unuia dintre bunicii lor (Maccabi Salzberger, Lotte Salzberger, Riva Zuckerman). Şi aşa mai departe. (N. a.)

voioşie să care pasageri şi mărfuri dintr-un sat în altul. Era un căruţaş vesel, bun la suflet, mulţumit de soarta lui şi îi plăcea să mănânce bine, să intoneze cântece de petrecere la sabat şi de sărbători şi să bea un strop de rachiu în serile de iarnă; niciodată nu-şi bătea calul şi nu dădea înapoi în faţa primejdiei. Îi plăcea să călătorească singur, agale, cu căruţa plină cu lemne sau saci de cereale, prin pădurile întunecate, peste câmpuri pustii, prin viscol şi peste stratul subţire de gheaţă care acoperea iarna râul. Odată (aşa îi plăcea bunicului Aleksandr să povestească iar şi iar în serile de iarnă) gheaţa s-a spart sub greutatea căruţei, şi Yehuda Leib a sărit în apa cea rece, a apucat hăţurile calului cu mâinile sale puternice şi a scos la mal calul şi căruţa.

Rasha-Keila Braz i-a născut soţului ei, căruţaşul, trei fii şi trei fiice. Însă în 1884 s-a îmbolnăvit grav şi Klausnerii au hotărât să-şi părăsească satul cel izolat din Lituania şi să se mute la sute de mile depărtare, la Odessa, de unde venea Rasha-Keila şi unde trăia influentul ei frate: cu siguranţă că Menahem Mendel Braz avea să se ocupe de ei şi va avea grijă ca sora lui bolnavă să fie tratată de cei mai buni medici.

În vremea în care Klausnerii s-au stabilit la Odessa, fiul lor cel mare, unchiul meu Joseph, era un copil-minune de unsprezece ani, de o sârguinţă obsesivă, iubitor al limbii ebraice şi setos de cunoaştere. Părea să tragă în partea verilor săi, isteţii Klausneri din Trakai, nu a strămoşilor fermieri şi căruţaşi din Olkieniki. Unchiul lui, epicureicul şi voltairianul Menahem Mendel Braz, a declarat că micul Joseph este sortit unor lucruri mari şi i-a plătit studiile. Pe de altă parte, fratele lui, Aleksandr Ziskind, care nu avea decât vreo patru ani când s-au mutat la Odessa, era un copil cam turbulent şi emotiv, care curând şi-a manifestat afinitatea cu tatăl şi bunicul său, Klausnerii rurali. Nu era atras de învăţătură şi încă de la o vârstă fragedă s-a arătat dornic să-şi petreacă mult timp în aer liber, observând comportamentul oamenilor, amuşinând şi pipăind lumea, singur pe păşuni şi prin păduri, visând cu ochii deschişi. Vioiciunea, generozitatea şi bunătatea lui făceau să fie îndrăgit de toţi cei cu care se întâlnea. Era cunoscut peste tot ca Zusia sau Zissel. Şi acesta era bunicul Aleksandr.

Mai era şi fratele lor mezin, unchiul Betsalel, precum şi trei surori, Sofia, Anna şi Daria, dintre care nici una n-a ajuns în Israel. Pe cât am reuşit să aflu, după Revoluția Rusă, Sofia a fost profesoară de literatură şi apoi directoarea unei şcoli din Leningrad. Anna a murit înainte de cel de-al Doilea Război Mondial, iar Daria, sau Dvora, cu soțul ei Mişa au încercat să fugă în Palestina după Revoluție, dar „au fost blocați" la Kiev, pentru că Daria era însărcinată[4].

În ciuda ajutorului primit de la prosperul unchi Menahem şi de la alte rude ale familiei din ramura Braz, Klausnerii au dat de greu la puțin timp după venirea în oraş. Căruțaşul Yehuda Leib, un bărbat puternic, răbdător, căruia îi era dragă viața şi îi plăcea să glumească, s-a ofilit după ce a cheltuit ce-i mai rămăsese din economii cumpărând o băcănie micuță şi sufocantă, din care el şi familia lui îşi câştigau cu greu pâinea. Tânjea după câmpiile largi, pădurile, întinderile înzăpezite, calul şi căruța lui, hanurile şi râul pe care le lăsase în urmă, în Lituania. După câțiva ani s-a îmbolnăvit şi curând a murit, în meschina lui prăvălioară, pe când avea doar cincizeci şi şapte de ani. Văduva lui, Rasha-Keila, de dragul căreia se mutaseră acolo, a mai trăit douăzeci şi cinci de ani după moartea lui. În cele din urmă a murit în cartierul buharian din Ierusalim, în 1928.

*

În vreme ce unchiul Joseph îşi urma strălucitoarea carieră de student la Odessa şi mai târziu la Heidelberg, bunicul

---

[4] Fiica Dariei, Yvetta Radovskaia, o femeie în vârstă de optzeci de ani, încă mai corespondează cu mine. Mătuşa Yvetta, verişoara tatălui meu, a plecat din Sankt-Petersburg după prăbuşirea Uniunii Sovietice şi s-a stabilit la Cleveland, Ohio. Singurul ei copil, Marina, care era cam de vârsta mea, a murit la Sankt-Petersburg în floarea vârstei. Nikita, unicul fiu al Marinei, care face parte din generația copiilor mei, s-a dus în America împreună cu bunica lui, dar nu după multă vreme s-a răzgândit şi s-a întors în Rusia sau în Ucraina, unde s-a însurat şi acum lucrează ca medic veterinar într-un sat. Fiicele lui sunt din aceeaşi generație cu nepoții mei. (N. a.)

Aleksandr a părăsit şcoala la cincisprezece ani şi şi-a încercat norocul cu o serie de mici afaceri, cumpărând ceva de aici şi vânzând ceva dincolo, mâzgălind noaptea poezii înflăcărate în limba rusă, aruncând ocheade lacome vitrinelor şi munţilor de cantalupi, struguri şi pepeni verzi, ca şi senzualelor femei din sud, fugind acasă ca să mai compună o poezie plină de simţire, apoi dând iar târcoale pe străzile Odessei, îmbrăcat cu mare atenţie, după ultima modă, ţipător, fumând ţigări ca un adult, cu mustaţa lui bine ceruită; uneori cobora în port, ca să-şi bucure ochii cu vapoarele, docherii şi târfele ieftine, sau se uita entuziasmat la vreo trupă de soldaţi care mărşăluiau însoţiţi de fanfară, şi uneori petrecea o oră sau două la bibliotecă, citind avid orice îi cădea în mână, hotărând să nu încerce să se ia la întrecere cu studiosul lui frate mai mare, copilul-minune. Între timp învăţa să danseze cu domnişoarele bine-crescute, să bea mai multe pahare de coniac fără să-şi piardă minţile, să cultive cunoştinţele din cafenele şi să răsfeţe căţeluşul ca să câştige favorurile doamnei.

Pe când bătea străzile scăldate în soare ale Odessei, un oraş portuar cu o atmosferă ameţitoare, colorată de prezenţa mai multor naţionalităţi, şi-a făcut tot felul de prieteni, a curtat fete, a cumpărat şi a vândut şi uneori a avut şi profit, s-a aşezat în câte un colţ de cafenea sau pe o bancă din parc, şi-a scos carneţelul, a scris o poezie (patru strofe, opt rime), apoi a pornit iar pe străzi, făcând ce i se cerea, în chip de comisionar neplătit al conducătorilor Societăţii Iubitorilor Sionului dintr-o Odessă ce nu cunoştea încă telefonul: ducând un bilet urgent de la Ahad Haam la Mendele Mokher Seforim sau de la Mendele Mokher Seforim la domnul Bialik, care era mare amator de glume piperate, sau la domnul Menahem Ussişkin, de la domnul Ussişkin la domnul Lilienblum, şi în vreme ce aştepta în salon sau în hol răspunsul, în inima lui cântau poezii în limba rusă, în spiritul mişcării de Iubire a Sionului: Ierusalimul, ale cărui străzi sunt pavate cu onix şi jasp, cu un înger stând la fiece colţ, firmamentul de deasupra strălucind de lumina radioasă a celor Şapte Ceruri.

Scria chiar şi poezii de iubire închinate limbii ebraice, slăvindu-i frumuseţea şi muzicalitatea, făgăduindu-i credinţă nemuritoare – toate în limba rusă. (Chiar şi după ce a trăit la Ierusalim peste patruzeci de ani, bunicul nu a reuşit să-şi însuşească pe deplin ebraica: până în ultima lui zi vorbea o ebraică personală care încălca toate regulile şi făcea greşeli cumplite când scria. În ultima ilustrată pe care ne-a trimis-o la kibbutzul Hulda, cu puţin înainte de moarte, a scris cam aşa: „Foarte dragii mei nepoţii şi strănepoţii, mi-e durere de voi o mulţime. Vreau să vă vădesc pe toţi o mulţime!”)

*

Când a ajuns în sfârşit la Ierusalim, în 1933, cu o bunică Shlomit înspăimântată, n-a mai scris poezii şi s-a dedicat comerţului. Timp de câţiva ani a vândut cu succes rochii importate de la Viena, după moda din urmă cu doi ani, femeilor din Ierusalim care tânjeau după plăcerile Europei. Însă în cele din urmă a apărut alt evreu mai deştept ca bunicul şi a început să importe rochii de la Paris, nişte modele din anul anterior, iar bunicul cu rochiile sale vieneze a trebuit să-şi recunoască înfrângerea: a fost silit să părăsească afacerea şi dragostea lui faţă de rochii şi s-a trezit furnizând Ierusalimului tricotaje produse de Lodzia, din Holon, şi prosoape de la o mică firmă numită Szczupak şi Fiii, din Ramat Gan.

Eşecul şi nevoile au adus înapoi muza care îl abandonase în anii de succes comercial. Din nou s-a închis nopţile în „biroul” lui şi a aşternut versuri pasionate în limba rusă despre splendorile limbii ebraice, despre farmecele Ierusalimului, nu oraşul de fanatici apăsat de sărăcie, prăfuit şi sufocat de căldură, ci un Ierusalim ale cărui străzi sunt îmbălsămate cu mir şi tămâie, în care un serafim pluteşte deasupra fiecărui scuar. În acest punct am intrat eu în tablou, în rolul viteazului băieţel din povestea cu hainele cele noi ale împăratului, şi l-am atacat pe bunicul cu un realism exasperat de aceste poezii:

— Trăieşti la Ierusalim de atâţia ani şi ştii foarte bine cu ce sunt pavate străzile şi ce pluteşte cu adevărat peste scuarul Sion, aşa că de ce continui să scrii despre ceva ce pur şi

simplu nu există? De ce nu scrii despre adevăratul Ierusalim?
Bunicul Aleksandr, înfuriat de vorbele mele impertinente, a trecut pe loc de la plăcutul trandafiriu la un roşu-aprins, a dat cu pumnul în masă şi a răcnit:
— Adevăratul Ierusalim? Ce naiba ştie un pişăcios de-o şchioapă ca tine despre adevăratul Ierusalim? Adevăratul Ierusalim este cel din poeziile mele!!!
— Şi cât o să mai scrii ruseşte, bunicule?
— Ce vrei să zici, *ti durak*, nătărăule, pişăciosule? Fac o grămadă de lucruri ruseşte! Mă înjur singur ruseşte! Visez ruseşte! Ba chiar... (dar aici bunica Shlomit, care ştia exact ce urmează, l-a întrerupt: *Şto s toboi? Ti ni normalni?! Vidiş malcik riadom s nami!!!* – Ce te-a apucat? Ai înnebunit? Doar vezi că-i aici băiatul!!!).
— Ai vrea să te întorci în Rusia, bunicule? În vizită?
— Nu mai există. *Propala!*
— Ce nu mai există?
— Ce nu mai există, ce nu mai există – Rusia nu mai există! Rusia e moartă. Există Stalin. Există Djerjinski. Există Yezhov. Există Beria. Există o mare închisoare. *Gulag*! *Yevsektsia*! *Apparatcici*! Criminali!
— Dar sigur nu mai iubeşti nici măcar un pic Odessa?
— *Nu*. Iubeşti, nu iubeşti – ce contează. *Cert ego znaiet*. Dracu' ştie.
— Nu vrei s-o mai vezi?
— *Nu, şa*, pişăciosule, termină odată. *Şa. Ctob ti propal. Şa*.
Într-o zi, în biroul lui, la un pahar de ceai cu *kicielakh*, după descoperirea unuia dintre acele scandaluri de deturnare de fonduri şi corupție care au zguduit țara, bunicul mi-a povestit cum, pe când avea cincisprezece ani, la Odessa, „pe bicicleta mea, ca vântul, am dus odată o depeşă, un mesaj, domnului Lilienblum, un membru al Comitetului Iubitorilor Sionului". (Pe lângă statutul de bine-cunoscut scriitor de limbă ebraică, Lilienblum avea şi o funcție onorifică de trezorier al Iubitorilor Sionului de la Odessa.) „El, Lilienblum, a fost cu adevărat primul nostru ministru de finanțe", mi-a explicat bunicul.

Pe când aştepta ca Lilienblum să scrie răspunsul, omul de lume în vârstă de cincisprezece ani şi-a scos ţigările şi a întins mâna după scrumiera şi cutia cu chibrituri de pe masa din salon. Domnul Lilienblum i-a prins iute mâna bunicului, ca să-l oprească, apoi a ieşit din încăpere şi s-a întors peste o clipă cu altă cutie de chibrituri, pe care o luase din bucătărie, explicând că chibriturile de pe masa din salon au fost cumpărate din bugetul Iubitorilor Sionului şi se foloseau doar la şedinţele Comitetului, şi numai de către membrii Comitetului. „Aşa că, vezi şi tu. În acele zile proprietatea publică era proprietate publică, nu la dispoziţia tuturor. Nu ca astăzi la noi, când, după două mii de ani, am fondat un stat ca să avem de unde fura. În acele zile orice copil ştia ce e voie şi ce nu, care era bunul tuturor şi care nu, ce era al meu şi ce nu."

Nu întotdeauna, totuşi. Odată, poate că pe la sfârşitul anilor '50, a intrat în circulaţie o bancnotă frumoasă de 10 lire cu portretul poetului Bialik[5]. Când am pus mâna pe prima mea bancnotă cu Bialik, am dat fuga la bunicul ca să-i arăt cum l-a onorat statul pe bărbatul pe care l-a cunoscut în tinereţe. Bunicul a fost într-adevăr entuziasmat, obrajii i s-au îmbujorat de plăcere, a răsucit bancnota pe toate părţile, a ridicat-o în lumina becului, a cercetat portretul lui Bialik (care mi s-a părut că brusc i-a făcut cu ochiul bunicului, maliţios, zicând parcă: „*Nu?!*"). O lacrimă mică a strălucit în ochiul bunicului, dar în vreme ce se scălda în mândrie, degetele lui au împăturit bancnota şi au pus-o bine în buzunarul interior al sacoului.

Zece lire era o sumă frumuşică pe atunci, mai ales pentru un *kibbutznic* ca mine. Am fost uimit:

— Bunicule, ce faci? Ţi-am adus-o doar ca să ţi-o arăt şi să te bucuri. Ai să faci şi tu rost de una într-o zi-două, cu siguranţă.

---

[5] Hayyim Nahman Bialik (1873-1934), poet evreu născut în Rusia, recunoscut ca poet naţional al Israelului, cu toate că a murit înainte de naşterea statului Israel. (N. a.)

— *Nu*, a dat din umeri bunicul, Bialik îmi datora douăzeci şi două de ruble.

14

La Odessa, pe când era flăcău mustăcios de şaptesprezece ani, bunicul s-a îndrăgostit de o tânără respectată, pe nume Shlomit Levin, căreia îi plăceau lucrurile frumoase şi care era atrasă de înalta societate. Tânjea să se întreţină cu personaje celebre, să fie prietenă cu artişti şi să „ducă o viaţă culturală".
Era o iubire cât se poate de nepotrivită: ea era cu opt sau nouă ani mai mare decât acel Casanova de buzunar şi în plus se întâmpla să-i fie verişoară primară.
La început, familia uluită nici n-a vrut să audă de căsătoria între junăşi băiat. Ca şi cum diferenţa de vârstă şi legătura lor de sânge n-ar fi fost de ajuns, tânărul nu avea o educaţie care să se poată numi astfel, nici o slujbă stabilă şi nici un venit regulat, în afară de ceea ce putea agonisi cumpărând şi vânzând pe ici, pe colo. Peste toate aceste catastrofe, colac peste pupăză, Rusia ţaristă interzicea căsătoria între verii primari.
Judecând după fotografii, Shlomit Levin – fiica unei surori a lui Rasha-Keila Klausner, născută Braz – era o tânără solidă, cu umeri laţi, nu cine ştie ce frumuseţe, dar elegantă, trufaşă, înveşmântată cu severitate şi sobrietate. Poartă o pălărie moale de fetru care desenează o diagonală frumoasă peste sprânceana ei, borul coborându-i pe partea dreaptă a capului peste părul bine coafat şi peste ureche şi înălţându-se în partea stângă ca pupa unei corăbii, în vreme ce în faţă este fixat cu un ac de pălărie sclipitor un mănunchi de fructe, iar la stânga o pană flutură mândru peste fructe, peste pălărie, peste toate, ca o coadă sfidătoare de păun. Braţul stâng al doamnei, într-o elegantă mănuşă de căprioară, ţine o poşetă de piele dreptunghiulară, celălalt braţ fiind răsucit cu hotărâre pe după cel al tânărului bunic

Aleksandr, în vreme ce degetele ei, tot înmănuşate, plutesc uşor peste mâneca paltonului lui negru, abia atingându-l.
El stă la dreapta ei, îmbrăcat cu grijă, ţeapăn, elegant, înălţat de tălpile groase ale pantofilor, şi totuşi arată mai subţire şi mai scund decât este, în ciuda pălăriei de fetru înalte, negre, de pe cap. Chipul lui tânăr e serios, hotărât, aproape sumbru. Mustaţa cea îngrijită cu dragoste încearcă în zadar să împrăştie prospeţimea de copilandru care îi stăruie încă pe faţă. Ochii lui sunt alungiţi şi visători. Poartă un palton elegant, cu revere late, cu umeri vătuiţi, o cămaşă albă scrobită şi o cravată îngustă de mătase, şi pe braţul său drept atârnă, sau poate chiar se leagănă, un baston elegant cu mânerul sculptat şi inel de metal sclipitor. În fotografia veche scânteiază ca lama unei săbii.

*

O Odessă şocată le-a întors spatele acestor Romeo şi Julieta. Mamele lor, care erau surori, au pornit un război al lumilor care a început cu acuzaţia reciprocă de vinovăţie şi s-a încheiat cu o tăcere veşnică. Aşa că bunicul şi-a retras economiile subţirele, a vândut câte ceva pe ici, pe colo, a pus rublă pe rublă, poate că au contribuit cu ceva şi ambele familii, măcar pentru a face scandalul să dispară din faţa ochilor şi din minte, şi bunicii mei, verii cei loviţi de iubire, au plecat cu vaporul la New York, aşa cum făceau pe vremea aceea sute de mii de evrei din Rusia şi din alte ţări est-europene. Intenţia lor era să se căsătorească la New York şi să dobândească cetăţenie americană, în care caz eu m-aş fi putut naşte în Brooklyn sau la Newark, New Jersey, şi aş fi scris romane isteţe în engleză despre pasiunile şi inhibiţiile imigranţilor înjobenaţi şi despre pătimirile nevrotice ale progeniturilor lor angoasate.
Numai că pe vas, undeva între Odessa şi New York, pe Marea Neagră sau în dreptul coastelor Siciliei, sau pe când lunecau prin noapte către luminile licărinde ale Strâmtorii Gibraltar, ori poate pe când corabia iubirii pe care se aflau trecea pe deasupra continentului pierdut al Atlantidei, a izbucnit altă dramă, o cotitură neaşteptată a intrigii; iubirea şi-a înălţat încă o dată capul îngrozitor de dragon: când e primăvară,

închipuirea unui tânăr cu uşurinţă se întoarce spre gândurile de dragoste.
Ca să n-o mai lungim, bunicul meu, viitorul mire care încă nu-şi serbase cel de-al optsprezecelea an de viaţă, s-a îndrăgostit iar, cu patimă, sfâşietor, disperat, sus pe punte sau jos, în măruntaiele navei, de o altă femeie, una dintre pasagere, care era şi ea, din câte ştiu, cu un deceniu întreg mai mare ca el, plus sau minus un an.
Însă bunicii Shlomit, aşa zice tradiţia familiei, nici o clipă nu i-a trecut prin cap să renunţe la el. Pe dată l-a înşfăcat de lobul urechii şi l-a ţinut bine; nu şi-a desfăcut strânsoarea nici ziua, nici noaptea, până ce nu au ieşit din locaşul rabinului din New York care i-a căsătorit după legile lui Moise şi ale lui Israel. („De ureche”, zicea familia mea, şuşotind amuzată, „l-a tras de ureche până acolo şi nu i-a dat drumul până ce n-au fost legaţi unul de celălalt de-a binelea”. Şi uneori ziceau: „Până ce nu au fost legaţi? Nu-u-u. Nu i-a mai dat drumul niciodată. Până în ziua morţii, şi poate chiar şi puţin după asta, ea l-a ţinut strâns de ureche, iar câteodată smucea un pic”.)
Şi apoi a urmat o mare enigmă. După un an sau doi acest cuplu ciudat a plătit altă călătorie peste ocean – sau poate că rudele i-au ajutat din nou – şi s-a îmbarcat pe alt vas cu aburi, şi fără să privească măcar o dată înapoi, s-a întors la Odessa.
Pur şi simplu nu se mai auzise aşa ceva: vreo două milioane de evrei au migrat de la est la vest şi s-au stabilit în America în mai puţin de patruzeci de ani, între 1880 şi 1917, şi pentru toţi călătoria a fost într-o singură direcţie, cu excepţia bunicilor mei, care au făcut şi drumul de întoarcere. Să presupunem că erau singurii pasageri, aşa că n-a mai fost nimeni de care să se îndrăgostească pasionalul meu bunic, şi urechea i-a fost în siguranţă pe tot drumul de întoarcere la Odessa.
De ce s-au întors?
N-am izbutit niciodată să smulg de la ei un răspuns limpede.
— Bunico, care a fost problema cu America?
— N-a fost nici o problemă. Era prea mare îmbulzeală.
— Îmbulzeală? În America?

— Prea mulți oameni în aşa țară mică.
— Cine a hotărât să vă întoarceți, bunicule? Tu sau bunica?
— *Nu, şto*, ce vrei să zici? Ce întrebare mai e şi asta?
— Şi de ce ați hotărât să plecați? Ce nu v-a plăcut acolo?
— Ce nu ne-a plăcut? Ce nu ne-a plăcut? Nu ne-a plăcut nimic acolo. *Nu*, bine. Era plin de cai şi de indieni roşii.
— Indieni roşii?
— Indieni roşii.
Mai mult de-atât n-am putut scoate de la el vreodată.

*

Iată traducerea unei poezii numite „Iarna”, pe care bunicul a scris-o în limba rusă, ca de obicei:
Primăvara a zburat, iarna grea s-a aşezat,
Ceru-i de tuci şi crivățul amar se zbate.
Bucuria se topeşte, inima mi se cerneşte,
Am vrut să plâng, dar lacrimile-s ferecate.
Mi-e sufletul dus şi gândul răpus,
În inimă-i beznă, ca sus, în tării.
Juneţea-i departe, n-o să mai am parte
De-al iubirii desfăt şi-a lui mari bucurii.
În 1972, când am mers prima oară la New York, am căutat şi am găsit o femeie care arăta ca o indiancă americană băştinaşă; stătea în picioare, din câte îmi amintesc, la colțul dintre Lexington şi Strada 33, şi înmâna fluturaşi trecătorilor. Nu era nici tânără, nici bătrână, avea pometii lați şi purta un palton bărbătesc vechi şi un soi de şal care s-o apere de vântul înghețat al iernii. Mi-a întins un prospect şi a zâmbit; l-am luat şi am spus mulțumesc. „Iubirea te aşteaptă”, promitea el, sub adresa unui bar pentru celibatari, „Nu pierde nici o clipă. Vino acum”.

*

Într-o fotografie făcută la Odessa în 1913 sau 1914 bunicul meu poartă papion, pălărie cenuşie cu panglică de mătase strălucitoare şi un costum din trei piese, a cărui haină descheiată dezvăluie, trecând peste vesta încheiată, un fir subțire de argint care părea să fie legat de un ceas de buzunar. Papionul de mătase închisă la culoare iese în

evidență peste cămaşa de un alb strălucitor, pantofii negri sclipesc, bastonul elegant atârnă, ca de obicei, de braţul lui, imediat de sub cot; ţine de mâna dreaptă un băiat de şase ani şi de stânga o fetiță frumoasă de patru ani. Băiatul are faţa rotundă şi un breton pieptănat cu grijă se iţeşte înduioşător de sub şapcă şi îi desenează o linie dreaptă pe frunte. Poartă o haină splendidă, la două rânduri, ca o uniformă militară, cu două şiruri de nasturi albi uriaşi. Din partea de jos a hainei răsare o pereche de pantaloni scurţi, de sub care se arată o fâşie de genunchi ca laptele, înghiţită imediat de ciorapii trei sferturi albi, prinşi probabil cu jartiere.

Fetiţa îi zâmbeşte fotografului. Arată ca şi cum ar fi conştientă de farmecul ei, pe care îl proiectează anume asupra obiectivului aparatului de fotografiat. Părul ei moale şi lung, care îi ajunge până la umeri şi apoi i se odihneşte pe haină, are o cărare bine făcută pe dreapta. Faţa ei rotundă este durdulie şi fericită, ochii îi sunt alungiţi şi oblici, aducând cu ai unei chinezoaice, şi buzele ei pline zâmbesc pe jumătate. Poartă peste rochiţă o haină la două rânduri, la fel cu a fratelui ei din toate punctele de vedere, doar că mai mică, şi tare drăgălaşă. Şi ea poartă ciorăpei care îi ajung până la genunchi. În picioare are pantofi ale căror catarame sunt împodobite cu fundiţe.

Băiatul din fotografie este unchiul meu David, căruia i s-a zis întotdeauna Ziuzia sau Ziuzinka. Iar fata, acea fetişcană fermecătoare, cochetă, fetiţa aceea e tatăl meu.

Din pruncie şi până la şapte sau opt ani – cu toate că uneori el ne spunea că a ţinut aşa până a împlinit nouă ani –, bunica Shlomit obişnuia să-l îmbrace numai în rochiţe cu guleraş sau în fustiţe plisate şi apretate pe care i le cosea ea însăşi şi să-l încalţe cu pantofi de fată, adesea roşii. Splendidul lui păr lung curgea în jos pe umeri şi era legat cu o fundă roşie, galbenă, bleu sau roz. În fiecare seară mama lui îi spăla părul cu soluţii aromate şi uneori îl spăla din nou dimineaţa, pentru că se ştie prea bine că grăsimea din timpul nopţii vatămă părul, răpindu-i prospeţimea şi luciul şi funcţionează ca o seră pentru mătreaţă. Îi punea inele frumoase pe degete şi brăţări pe braţele lui grăsuţe. Când

mergeau să facă baie în mare, Ziuzinka – unchiul David – mergea la vestiarul bărbaților, cu bunicul Aleksandr, în vreme ce bunica Shlomit şi micul Lionicika – tatăl meu – se îndreptau spre duşurile femeilor, unde se săpuneau amândoi cu mare grijă, da, acolo, şi acolo, şi mai ales acolo, rogu-te, şi clăteşte de două ori acolo.
După ce l-a născut pe Ziuzinka, bunica Shlomit şi-a pus în gând să aibă o fetiță. Când a născut ceva ce nu părea să fie o fiică, a hotărât pe loc că e dreptul ei firesc şi indiscutabil să crească acest copil, carne din carnea ei şi os din osul ei, aşa cum îi pofteşte inima, după dorința şi propriul ei gust, şi nici o putere din lume n-are dreptul să se amestece şi să impună educația, hainele, sexul sau manierele lui Lonia sau Lionicika al ei.

*

Se pare că bunicul Aleksandr n-a găsit vreun motiv de revoltă: în spatele uşii închise a bârlogului său micuț, în coaja lui de nucă, bunicul se bucura de o relativă autonomie, şi chiar i se îngăduia să-şi vadă de unele dintre propriile interese. La fel cu Monaco sau Liechtenstein, nu i-a trecut prin cap să se dea în stambă şi să-şi rişte fragila suveranitate vârându-şi nasul în treburile interne ale unei puteri învecinate mai mari, al cărei teritoriu încercuia cu totul ducatul lui liliputan.
Cât despre tatăl meu, n-a protestat niciodată. Rareori îi împărtăşea cuiva amintirile despre duşul femeilor şi celelalte experiențe feminine, cu excepția momentelor când îşi punea în cap să glumească cu noi.
Însă întotdeauna glumele lui aduceau mai degrabă a declarație de intenții: iată, priviți cum un bărbat serios ca mine poate să-şi iasă din pielea lui pentru voi şi se oferă să vă facă să râdeți.
Mama şi cu mine obişnuiam să-i zâmbim, ca şi cum i-am fi mulțumit pentru eforturi, dar el, entuziasmat, aproape înduioşător, ne interpreta zâmbetele ca o invitație de a continua să ne amuze şi ne servea încă două-trei glume pe care le mai auzisem de la el de o mie de ori, despre evreul şi neevreul din tren, sau despre Stalin care se întâlneşte cu

împărăteasa Ecaterina, şi deja râsesem până la lacrimi când tata, plesnind de mândrie că a reuşit să ne facă să râdem, trecea la povestea cu Stalin care şedea în autobuz în faţa lui Ben Gurion şi a lui Churchill, şi despre Bialik care se întâlneşte cu Shlonski în rai, şi despre Shlonski care se întâlneşte cu o fată. Până ce mama îl lua cu binişorul:
— Nu voiai să mai lucrezi un pic în seara asta?
Sau:
— Nu uita că ai promis să lipeşti nişte timbre în album împreună cu copilul înainte să meargă la culcare.
Odată le-a spus musafirilor săi:
— Inima femeii! Degeaba au încercat marii poeţi să-i dezvăluie misterele. Iată, Schiller scrie undeva că în întreaga creaţie nu există taină mai adâncă decât inima unei femei şi că nici o femeie nu i-a dezvăluit şi nu-i va dezvălui vreodată unui bărbat întregul cuprins al misticii feminine. Ar fi putut să mă întrebe pe mine: la urma urmei, am fost acolo.
Uneori glumea, în felul lui lipsit de umor: „Sigur că alerg uneori după fuste, ca majoritatea bărbaţilor, dacă nu chiar mai mult, pentru că obişnuiam să am o grămadă de fuste ale mele, şi dintr-odată mi-au fost luate toate".
Odată a zis cam aşa: „Dacă aş fi avut o fiică, ar fi fost cu siguranţă o frumuseţe". Şi a adăugat: „Pe viitor, în generaţiile următoare, distanţa dintre sexe s-ar putea să se micşoreze. În general, această distanţă este considerată o tragedie, dar într-o bună zi s-ar putea să se constate că nu e altceva decât o comedie a erorilor".

15

Bunica Shlomit, doamna distinsă care iubea cărţile şi îi înţelegea pe scriitori, a fost cea care a transformat casa lor din Odessa într-un salon literar – poate că primul salon literar evreiesc care a existat vreodată. Cu sensibilitatea ei, a sesizat acel amestec acru de singurătate şi sete de recunoaştere, sfială şi extravaganţă, profundă nesiguranţă şi

egomanie care îi mână pe poeţi şi prozatori afară din odăile lor ca să se caute între ei, să-şi facă de lucru, să intimideze, să glumească, să catadicsească, să se tatoneze reciproc, să pună o mână pe un umăr sau un braţ în jurul unui mijloc, să flecărească şi să se contrazică, dându-şi mici ghionturi, să spioneze un pic, să amuşine ce fierbe în oalele celorlalţi, să linguşească, să nege, să pactizeze, să aibă dreptate, să se ofuscheze, să-şi ceară scuze, să se îndrepte, să se ocolească şi iar să-şi caute tovărăşia unii altora.

Ea era o gazdă desăvârşită şi îşi primea musafirii fără fasoane, dar cu amabilitate. Oferea tuturor o ureche atentă, un umăr de nădejde, ochi curioşi, admirativi, o inimă plină de simpatie, delicatese din peşte făcute în casă sau castroane cu tocană groasă, aburindă, în serile de iarnă, prăjituri cu mac care se topeau în gură şi râuri de ceai clocotit, din samovar.

Treaba bunicului era să toarne cu îndemânare licorile şi să alimenteze doamnele cu ciocolată şi prăjituri, iar pe domni cu *papirosi*, acele ţigări ruseşti cu miros usturător. Unchiul Joseph, care la frageda vârstă de douăzeci şi nouă de ani moştenise de la Ahad Haam conducerea revistei *Hashiloach*, principalul periodic de cultură ebraică modernă (poetul Bialik însuşi era redactorul literar), guverna de la Odessa literatura ebraică şi cu un singur cuvânt promova scriitorii sau îi surghiunea. Mătuşa Zipporah îl însoţea la *soirée*-urile fratelui şi cumnatei lui, înfofolindu-l grijulie în eşarfe de lână, paltoane călduroase şi apărătoare pentru urechi. Menahem Ussişkin, căpetenia precursorilor sionismului, Iubitorii Sionului, îmbrăcat şic, cu pieptul umflat ca al unui taur, cu vocea răguşită ca a unui guvernator rus, înfierbântat ca un samovar ce dă în clocot, aducea linişte în încăpere când îşi făcea apariţia: toată lumea amuţea din respect, cineva sărea să-i ofere un loc, Ussişkin traversa cu paşi mari odaia, cu un aer de general şi se aşeza în largul lui, cu picioarele larg desfăcute, iar apoi bătea de două ori în podea cu bastonul, ca să arate că e de acord să continue conversaţiile din salon. Chiar şi Rabbi Czernowitz (al cărui *nom-de-plume* era *Rav* Tsair) îi vizita în mod regulat. Mai era şi un tânăr istoric durduliu, care cândva îi făcuse curte bunicii („însă era greu

pentru o femeie cuviincioasă să stea aproape de el – era tare inteligent şi interesant, dar avea întotdeauna tot soiul de pete dezgustătoare pe guler, şi manşetele îi erau soioase, iar uneori puteai vedea bucăţele de mâncare prinse în faldurile pantalonilor lui. Era cu totul *shlump, shmutsik, fui*!").

În câte o seară se arăta Bialik, palid de mâhnire sau tremurând de frig şi mânie – ori dimpotrivă: putea să fie şi sufletul petrecerii. „Şi încă cum!" zicea bunica mea. „Era un ştrengar! O adevărată secătură! Fără nici o reţinere! Atât de *risqué*! Uneori glumea cu noi în idiş până ce făcea doamnele să roşească şi Chone Rawnitski striga la el: «*Nu, şa*! Bialik! Ce te-a apucat? *Fui*! Potoleşte-te odată!»" Lui Bialik îi plăceau mâncarea şi băutura, îi plăcea să se distreze, se îndopa cu pâine şi brânză, urmate de o mână de prăjituri, un pahar de ceai clocotit şi un păhăruţ de lichior, şi apoi se lansa în serenade în idiş despre minunile limbii ebraice şi iubirea lui profundă pentru ea.

Şi poetul Cernikovski putea să dea buzna în salon, strălucitor dar sfios, înflăcărat şi totuşi ţepos, cucerind inimile, înduioşător în nevinovăţia sa copilărească, fragil ca un fluture, dar şi vătămător, rănind în stânga şi-n dreapta, fără să-şi dea seama măcar. Adevărul? „Niciodată nu voia să jignească – era atât de nevinovat! Un suflet blând! Sufletul unui prunc care n-a cunoscut păcatul! Nu ca un prunc evreiesc trist, nu! Ca un prunc de *goy*! Plin de *joie de vivre*, neastâmpăr şi energie! Uneori era ca un viţel! Un viţel atât de fericit! Ţopăind! Făcând pe nebunul în faţa tuturor! Dar numai câteodată. Alteori venea atât de mâhnit, că imediat făcea toate femeile să se agite în jurul lui! Pe toate! Tinere sau bătrâne, libere sau măritate, şterse sau frumoase, toate simţeau un soi de dorinţă ascunsă să se agite în jurul lui. Era un fel de putere pe care o avea. Nici măcar nu ştia că o are – dacă ar fi ştiut, pur şi simplu n-ar fi avut asupra noastră efectul pe care îl avea!"

Cernikovski îşi întărea spiritul cu un *glazele* sau două de vodcă şi uneori se pornea să citească acele poezii ale sale din care se revărsa umorul sau tristeţea şi îi făcea pe toţi din încăpere să se topească împreună cu el şi după el: vederile lui largi, buclele unduioase, mustaţa anarhică, fetele pe care

le aducea cu el, care nu erau întotdeauna prea isteţe şi nici măcar neapărat evreice, dar erau întotdeauna frumuseţi ce bucurau toţi ochii şi dezlegau nu puţine limbi şi stârneau invidia scriitorilor... „Îţi spun ca femeie” (din nou bunica), „femeile nu se înşală niciodată în privinţa acestor lucruri, Bialik şedea şi se uita la el, aşa... şi la fetele *goyish* pe care le aducea cu el... Bialik şi-ar fi dat un an din viaţă ca să poată trăi o lună ca Cernikovski!”

Erau discuţii aprige despre renaşterea limbii şi literaturii ebraice, limitele inovaţiei, legătura dintre moştenirea culturală evreiască şi cea a naţiunilor, bundişti, idişişti (unchiul Joseph, când avea gust de polemică, numea idişul *jargon*, şi când era calm îl numea „iudeo-germană”), noile colonii agricole din Iudeea şi Galileea şi vechile probleme ale fermierilor evrei din Kherson sau Harkov, Knut Hamsun şi Maupassant, marile puteri şi *Sozialismus*, problema femeilor şi chestiunea agrară.

*

În 1921, la patru ani după Revoluţia din Octombrie, după ce Odessa trecuse dintr-o mână în alta de mai multe ori în timpul luptelor sângeroase dintre albi şi roşii, la doi-trei ani după ce tatăl meu s-a prefăcut în fine din fată în băiat, bunica, bunicul şi cei doi fii ai lor au fugit la Vilna, care în acea vreme făcea parte din Polonia (cu mult înainte de a deveni Vilnius, în Lituania).

Bunicul detesta comuniştii. „Să nu-mi pomeneşti de bolşevici”, mârâia el. „*Nu*, ce, i-am cunoscut foarte bine, chiar înainte să ia puterea, înainte să se mute în casele pe care le-au furat de la alţi oameni, înainte să fi visat măcar să devină *apparatcici*, *ievseci*, *politruci* şi comisari. Mi-i amintesc de când erau încă huligani, *Unterwelt*-ul din cartierul portului din Odessa, scandalagii, bătăuşi, hoţi de buzunare, beţivani şi codoşi. *Nu*, ce, erau aproape toţi evrei, un fel de evrei, ce să-i faci. Numai că erau din familiile cele mai simple – *nu*, ce, familii de pescari din piaţă, drept din drojdiile care se lipesc pe fundul oalei, aşa spuneam noi. Lenin şi Troţki – ce Troţki, care Troţki, Leibele Bronstein, fiul zurliu al unui *gonef* pe nume Dovidl din Janowka –, lepădăturile astea, se îmbrăcau

ca revoluționarii, *nu*, ce, cu ghete de piele şi revolvere la centură, ca nişte scroafe mocirlite în rochii de mătase. Şi aşa umblau pe străzi, arestând lumea, confiscând bunurile, şi pe oricine la al cărui apartament sau iubită râvneau, *pif-paf*, îl asasinau. *Nu*, ce, toată *khaliastra* [şleahta] asta jegoasă, Kameneff era de fapt Rosenfeld, Maxim Litvinoff era Meir Walich, Grigori Zinoviev era la origine Apfelbaum, Karkl Radek era Sobelsohn, Leiser Kaganovich era un cizmar, fiu de măcelar. *Nu*, ce, presupun că erau unul-doi *goyim* care au mers cu ei, tot de la fundul oalei, din port, din drojdii, erau lepădături, *nu*, ce, lepădături cu şosetele-mpuțite."

*

Nu-şi schimbase această părere despre comunism şi comunişti nici la cincizeci de ani după Revoluția Bolşevică. La câteva zile după ce armata israeliană a cucerit Oraşul Vechi al Ierusalimului, în Războiul de Şase Zile, bunicul a zis că acum comunitatea internațională ar trebui să sprijine Israelul să trimită înapoi toți arabii din Levant, „foarte respectuos, fără să li se clintească un singur fir de păr, fără să li se fure nici măcar un pui de găină", în patria lor istorică, pe care el o numea „Arabia Souadia": „Exact aşa cum noi, evreii, ne întoarcem în patrie, ar trebui să meargă şi ei înapoi, onorabil, acasă la ei, în Arabia Souadia, de unde au venit aici".

Ca să nu lungesc discuția, m-am interesat ce propunea să facem dacă ne atacă Rusia, dorind să-i scutească pe aliații ei arabi de greutățile călătoriei de întoarcere în Arabia.

Obrajii lui trandafirii s-au înroşit de mânie, şi-a umflat pieptul şi a răcnit:

— Rusia?! De ce Rusie vorbeşti?! Nu mai e nici o Rusie, pişăciosule! Rusia nu există! Vorbeşti poate despre bolşevici? *Nu*, ce. I-am cunoscut pe bolşevici de când codoşeau prin cartierul portului din Odessa. Nu sunt altceva decât o şleahtă de hoți şi huligani! Lepădături de pe fundul oalei! Tot bolşevismul e o mare cacialma! Acum, că am văzut ce avioane evreieşti minunate avem şi puşti, *nu*, ce, ar trebui să-i trimitem pe băieții ăştia şi avioanele noastre până la Petersburg, două săptămâni acolo, două săptămâni înapoi,

un bombardament cumsecade – pe care îl merită de la noi de multă vreme – un mare *phoosh* – şi tot bolşevismul o să zboare drept în iad ca o cârpă murdară!
— Zici că Israelul ar trebui să bombardeze Leningradul, bunicule? Şi să izbucnească un război mondial? N-ai auzit de bombele atomice? De bombele cu hidrogen?
— Toate sunt în mâini evreieşti, *nu*, ce, americanii, bolşevicii, toate bombele astea ale lor moderne de nu se mai poate, toate sunt în mâinile savanților evrei şi cu siguranță că ştiu ei ce să facă şi ce nu.
— Şi cum rămâne cu pacea? E vreo cale să facem pace?
— Da, este: să ne înfrângem toți duşmanii. Trebuie să-i batem, ca să vină să se roage de noi pentru pace – şi atunci, *nu*, *ce*, sigur că o să le-o dăm. De ce să nu le-o dăm? La urma urmei, suntem un popor iubitor de pace. Chiar avem o astfel de poruncă, să căutăm pacea – *nu*, ce, aşa că o s-o căutăm până la Bagdad dacă e nevoie, chiar şi până la Cairo. N-ar trebui să facem asta? Da' de ce?

*

Uluiți, sărăciți, cenzurați şi îngroziți după Revoluția din Octombrie, războiul civil şi victoria roşiilor, scriitorii evrei şi activiştii sionişti din Odessa s-au împrăştiat în toate direcțiile. Unchiul Joseph şi mătuşa Zipporah, împreună cu mulți dintre prietenii lor, au plecat în Palestina la sfârşitul lui 1919, pe nava *Ruslan*, a cărei sosire în portul Jaffa a anunțat începutul celui de-al Treilea Aliyah. Alții au fugit din Odessa la Berlin, Lausanne şi în America.
Bunicul Aleksandr şi bunica Shlomit, împreună cu cei doi fii ai lor, nu au emigrat în Palestina – în ciuda pasiunii sioniste care pulsa în poeziile ruseşti ale bunicului, țara li se părea prea asiatică, prea primitivă şi înapoiată, lipsită de standardele minime de igienă şi de cultură elementară. Aşa că s-au dus în Lituania, pe care Klausnerii, părinții bunicului, unchiului Joseph şi unchiului Betsalel o părăsiseră cu mai bine de douăzeci şi cinci de ani înainte. Vilna era încă sub guvernare polonă şi antisemitismul violent care existase întotdeauna acolo creştea de la an la an. Polonia şi Lituania erau în ghearele naționalismului şi

xenofobiei. În ochii lituanienilor cuceriți şi supuşi, marea minoritate evreiască apărea ca agentul regimurilor despotice. Dincolo de graniță, Germania era în ghearele noii varietăți naziste, ucigaşe, cu sânge rece, a urii față de evrei.

Şi la Vilna bunicul a fost om de afaceri. Nu a țintit prea sus, a cumpărat un pic de aici şi a vândut un pic dincolo, şi între timp a câştigat ceva bani şi şi-a trimis băieții mai întâi la şcoala evreiască şi apoi la gimnaziul clasic. Frații David şi Arieh, cunoscuți ca Ziuzia şi Lonia, au adus cu ei de la Odessa trei limbi: acasă vorbeau rusă şi idiş, pe stradă rusă şi la grădinița sionistă învățaseră să vorbească ebraica. Aici, la gimnaziul clasic din Vilna, au adăugat greaca şi latina, polona, germana şi franceza. Mai târziu, la Facultatea de Literatură de la universitate, pe listă s-au adăugat engleza şi italiana, iar la Facultatea de Filologie Semitică tata a învățat şi araba, aramaica şi scrierea cuneiformă. Unchiul David a obținut repede o slujbă de profesor de literatură, iar tatăl meu, Yehuda Arieh, care şi-a luat licența la Universitatea din Vilna în 1932, spera să-i calce pe urme, însă antisemitismul devenise de acum insuportabil. Studenții evrei erau siliți să suporte umilințe, lovituri, tot soiul de discriminări şi abuzuri sadice.

— Dar ce anume ți-au făcut? l-am întrebat pe tata. Ce fel de abuz sadic? Te-au lovit? Ți-au rupt caietele de teme? Şi de ce nu te-ai plâns de ei?

— Nu poți nicicum să înțelegi asta, a spus tata. Şi e mai bine aşa. Sunt bucuros, chiar dacă nu poți înțelege nici asta, adică de ce sunt bucuros că nu poți înțelege cum a fost: în nici un caz nu vreau să înțelegi. Pentru că nu e nevoie. Pur şi simplu nu mai e nevoie. Pentru că s-a terminat. S-a terminat o dată pentru totdeauna. Adică, nu se va întâmpla şi aici. Acum hai să vorbim despre altceva: să vorbim despre albumul tău cu planete! Sigur că avem încă duşmani. Şi sunt războaie. E un asediu şi pierderile nu sunt mărunte. Desigur. Nu neg asta. Dar nu persecuție. Asta – nu. Nici persecuție, nici umilință, nici pogromuri. Nici sadismul pe care a trebuit să-l îndurăm acolo. Asta nu se va mai întoarce, garantat. Nu aici. Dacă ne atacă, o să le plătim cu aceeaşi monedă. Mi se pare că l-ai înghesuit pe Marte între Saturn şi Jupiter. E

greşit. Nu, nu-ţi spun. Te poţi uita şi singur să vezi unde ai greşit şi poţi să-l pui corect şi singur.

*

Un album ponosit cu fotografii a supravieţuit din zilele de la Vilna. Iată-l pe tata cu fratele lui, David, amândoi încă la şcoală, amândoi arătând foarte serioşi, palizi, cu urechile lor mari iţindu-se de sub şepcile cu cozoroc, amândoi în costum, cu cravate, cămăşi cu gulere ţepene. Iată-l pe bunicul Aleksandr, care începuse să chelească, încă mustăcios, îmbrăcat elegant, aducând puţin cu un diplomat ţarist de rang secundar. Şi iată nişte fotografii de grup, poate de la absolvire. E clasa tatei sau a unchiului David? Greu de spus: feţele sunt destul de neclare. Băieţii poartă şepci iar fetele berete. Cele mai multe dintre fete au părul închis la culoare şi unele au acel zâmbet de Mona Lisa, care ştie ceva ce mori de curiozitate să afli, dar n-o să descoperi, pentru că nu e pentru tine.
Atunci pentru cine? E aproape sigur că practic toţi tinerii din aceste grupuri au fost dezbrăcaţi până la piele şi puşi să alerge, biciuiţi şi urmăriţi de câini, înfometaţi şi îngheţaţi, până la gropile mari din pădurea Ponar. Care dintre ei a supravieţuit, în afară de tatăl meu? Cercetez fotografia de grup sub o lumină puternică şi încerc să desluşesc ceva pe feţele lor: o urmă de iscusinţă sau hotărâre, de forţă interioară care să-l fi făcut pe acest băiat din rândul al doilea, din stânga, să ghicească ce i se pregăteşte, să nu se încreadă în toate vorbele liniştitoare, să se strecoare în conductele de scurgere de sub ghetou cât mai era vreme şi să se alăture partizanilor din păduri. Sau cum e cu fata aceea frumoasă din mijloc, cu privirea isteaţă, zeflemitoare, nu, dragii mei, nu mă pot păcăli ei pe mine, oi fi eu încă tânără, dar ştiu tot, ştiu lucruri pe care nici nu visaţi că le ştiu. Poate că a supravieţuit? A fugit şi s-a alăturat partizanilor din pădurea Rudnik? A izbutit să se ascundă într-un cartier din afara ghetoului, datorită aspectului ei „arian”? A fost adăpostită într-o mânăstire? Sau a fugit cât mai era timp, a reuşit să-i evite pe nemţi şi pe acoliţii lor lituanieni şi s-a strecurat peste graniţă, în Rusia? Sau a emigrat în Ţara

Israelului cât mai era timp şi trăieşte viaţa unui pionier taciturn, inaugurând stupăritul sau ocupându-se de cotețele de găini într-un kibbutz din valea Jezreel?
Şi iată-l pe tânărul meu tată, semănând foarte mult cu fiul meu Daniel (care are şi prenumele Yehuda Arieh, după el) – o asemănare care îți dă fiori pe şira spinării –, la şaptesprezece ani, lung şi subțire ca un strujan de porumb, cu papion, cu ochii lui nevinovați privindu-mă prin ochelarii rotunzi, pe jumătate stingherit şi pe jumătate mândru, tare vorbăreț şi totuşi, fără ca asta să fie o contradicție, cumplit de timid, cu părul lui întunecat la culoare pieptănat frumos pe spate şi cu un optimism voios pe față: „Nu vă temeți, prieteni, totul o să fie bine, o să învingem, cumva o să lăsăm toate astea în urma noastră, ce se mai poate întâmpla, nu-i dracul chiar aşa de negru, totul o să fie în ordine”.
Tata din poza asta e mai tânăr ca băiatul meu. De-ar fi cu putință, aş intra în fotografie şi i-aş preveni pe el şi pe fârtații lui voioşi, aş încerca să le spun ce-i aşteaptă. E aproape sigur că nu m-ar crede dacă le-aş spune: doar ar râde de mine.
Iată-l din nou pe tata, îmbrăcat pentru o petrecere, cu o *şapka*, o pălărie rusească, vâslind într-o barcă, cu două fete care îi zâmbesc cochet. Iată-l cu pantaloni până la genunchi, un pic ridicoli, cu şosetele la vedere, îmbrățişând de la spate o fată zâmbitoare cu o cărare dreaptă pe mijlocul capului. Fata e pe cale să pună o scrisoare într-o cutie marcată „Scrzynka Pocztowa” (cuvintele se văd foarte bine în imagine). Pentru cine e scrisoarea? Ce s-a întâmplat cu destinatarul? Care a fost soarta celeilalte fete din fotografie, fata frumoasă în rochie cu dungi, cu o poşetuță neagră sub braț, cu ciorapii şi pantofii ei albi? Câtă vreme după ce a fost făcută fotografia a mai zâmbit fata asta frumoasă?
Şi iată-l pe tatăl meu, zâmbind şi el, amintind dintr-odată de copilița cea dulce în care l-a transformat mama lui când era mic, într-un grup de cinci fete şi trei băieți. Sunt într-o pădure, dar sunt îmbrăcați în cele mai bune haine de oraş. Totuşi, băieții şi-au scos jachetele şi stau în cămăşi şi cravate, într-o poziție îndrăzneață, băiețoasă, sfidând soarta – sau fetele. Şi iată-i construind o piramidă umană, doi

dintre băieți poartă pe umeri o fată destul de durdulie, iar al treilea o ține de coapsă, cam îndrăzneț, iar alte două fete se uită şi râd. Şi cerul senin arată vesel, şi la fel arată balustrada podului de peste râu. Doar pădurea din jur pare stufoasă, serioasă, întunecată: se întinde dintr-o parte în alta a fotografiei şi probabil că şi mult mai departe. O pădure de lângă Vilna: pădurea Rudnik? Sau pădurea Ponar? Sau poate că e pădurea Popishok, sau Olkieniki, pe care bunicului tatălui meu, Yehuda Leib Klausner, îi plăcea să o traverseze cu căruța lui, lăsându-se în seama calului, brațelor sale puternice şi norocului, în întunericul adânc, chiar şi în nopțile de iarnă cu ploaie sau cu furtună?

*

Bunicul tânjea după Țara Israelului care era reconstruită după două mii de ani de paragină; tânjea după Galileea şi văi, Sharon, Gilead, Gilboa, dealurile Samariei şi munții Edom, „Curgi, Iordane, curgi mai departe, cu talazurile tale muginde”; a contribuit la Fondul Național Evreiesc, a plătit *shekel*-ul sionist, a devorat fiece frântură de informație despre țara Israelului, s-a îmbătat cu discursurile lui Jabotinski, care trecea câteodată prin Vilna evreiască şi strângea după el un alai entuziast. Bunicul a susținut întotdeauna din toată inima politica naționalistă intransigentă şi mândră a lui Jabotinski şi se considera un militant sionist. Totuşi, chiar şi când pământul Vilnei ardea sub picioarele lui şi ale familiei sale, încă mai înclina – sau poate că bunica Shlomit îl făcea să încline – spre căutarea unei noi patrii într-un loc mai puțin asiatic decât Palestina şi puțin mai european decât Vilna, care se tot întuneca. Între 1930 şi 1932 Klausnerii au încercat să obțină acte de imigrare în Franța, Elveția, America (în pofida indienilor roşii), o țară scandinavă şi Anglia. Nici una dintre aceste țări nu i-a vrut: toate aveau deja destui evrei. („Nici unul e deja prea mult”, au spus în acea vreme miniştrii din Canada şi Elveția, şi alte țări au făcut la fel fără să o strige în gura mare.)

Cu vreo optsprezece luni înainte ca naziştii să ajungă la putere în Germania, bunicul meu sionist era aşa de orbit de

disperarea față de antisemitismul din Vilna, încât a depus chiar şi un dosar pentru cetățenia germană. Din fericire pentru noi, a fost refuzat şi de Germania. Şi iată unde ajunseseră aceşti eurofili superentuziaşti, care vorbeau atâtea dintre limbile Europei, recitau poezia ei, care credeau în superioritatea ei morală, îi apreciau baletul şi opera, cultivau moştenirea ei, visau la unitatea ei postnațională şi adorau manierele, hainele şi modele ei, care o iubiseră necondiționat şi neinhibat zeci de ani, de la începutul Iluminismului Evreiesc, şi făcuseră tot ce era omeneşte posibil ca să o mulțumească, să contribuie la ea în toate felurile şi în toate domeniile, să devină o parte a ei, să răzbată prin ostilitatea ei rece curtând-o frenetic, să-şi facă prieteni, să-i intre în grații, să fie acceptați, să aibă sentimentul că îi aparțin, să fie iubiți...

*

Şi astfel, în 1933, Shlomit şi Aleksandr Klausner, dezamăgiții îndrăgostiți de Europa, împreună cu fiul lor cel mic, Yehuda Arieh, care tocmai îşi luase licența în literatura polonă şi universală, au emigrat cu inima îndoită, aproape împotriva voinței lor, în Asia asiatică, în Ierusalimul după care tânjeau încă din tinerețe poeziile sentimentale ale bunicului.
Au navigat de la Trieste la Haifa pe nava *Italia*, iar pe drum s-au fotografiat cu căpitanul, al cărui nume, notat pe marginea fotografiei, era Beniamino Umberto Steindler. Nici mai mult, nici mai puțin.
Iar în portul Haifa, după cum spune povestea familiei, îi aştepta un doctor sau un asistent sanitar al Mandatului Britanic, într-o haină albă, ca să-i pulverizeze pe toți pasagerii cu dezinfectant. Când a venit rândul bunicului Aleksandr, aşa zice povestea, a fost atât de furios, încât a smuls pulverizatorul din mâna doctorului şi l-a împroşcat zdravăn: ca şi cum ar fi spus „aşa face-se-va celui ce cutează să ne trateze aici, în patria noastră, ca şi cum am fi încă în diaspora; căci două mii de ani le-am răbdat pe toate în tăcere, dar aici, în țara noastră, nu vom mai îngădui un nou exil, onoarea noastră nu va fi călcată în picioare – ori dezinfectată".

*

Fiul lor cel mare, David, devotat şi conştiincios eurofil, a rămas la Vilna. Acolo, de foarte tânăr, şi în ciuda faptului că era evreu, a fost angajat să predea literatură la universitate. Fără îndoială că idealul lui era cariera glorioasă a unchiului Joseph, aşa cum a fost şi cu tatăl meu, toată viaţa lui. Acolo, la Vilna, s-a însurat cu o tânără pe nume Malka, şi tot acolo, în 1938, avea să se nască fiul lui, Daniel. Nu l-am văzut niciodată pe acest fiu născut cu un an şi jumătate înaintea mea şi n-am reuşit să găsesc vreo fotografie de-a lui. S-au păstrat doar nişte ilustrate şi câteva scrisori, scrise în polonă de mătuşa Malka (Macia). „10 februarie 1939: În prima noapte Danuş a dormit de la nouă seara până la şase dimineaţa. Doarme foarte bine noaptea. Ziua stă cu ochii deschişi şi îşi mişcă tot timpul braţele şi picioarele. Uneori ţipă..."

Micul Daniel Klausner avea să trăiască mai puţin de trei ani. Curând aveau să vină şi să-l ucidă ca să apere Europa de el, să împiedice concretizarea viziunii lui Hitler, „coşmarul seducerii a sute şi mii de fete de către bastarzi evrei scârboşi, cu picioarele strâmbe... Cu o bucurie satanică pe faţă, tânărul evreu cu părul negru pândeşte, aşteptând fata încrezătoare pe care să o pângărească cu sângele lui... Scopul evreiesc final este denaţionalizarea... prin bastardizarea altor naţiuni, scăzând nivelul rasial al celor mai înalte... cu tainicul... scop de a ruina... rasa albă... dacă 5 000 de evrei ar fi transportaţi în Suedia, în scurt timp ar ocupa toate poziţiile de conducere... otrăvitorul universal al tuturor raselor, evreimea internaţională"[6].

Însă unchiul David gândea altfel: disprețuia şi respingea viziunile pline de ură de acest soi, refuza să se gândească la solemnul antisemitism catolic ce răsună pe sub bolţile de

---

[6] Hitler, citat în Joachim C. Fest, *Hitler*, traducere de Richard şi Clara Winston (London, etc.: Penguin Books, 2000), pp. 40, 204, 533 şi 746 (testamentul lui Hitler); vezi şi Hermann Rauschning, *Hitler Speaks: A Series of Political Conversations with Adolf Hitler on his Real Aims* (London: Thornton Butterworth Ltd., 1939). (N. a.)

piatră ale catedralelor înalte sau la antisemitismul protestant cu răceala lui letală, rasismul nemțesc, furia ucigaşă austriacă, ura poloneză față de evrei, cruzimea lituaniană, ungară sau franceză, înclinația către pogromuri ucraineană, românească, rusească şi croată, lipsa de încredere în evrei belgiană, olandeză, britanică, irlandeză şi scandinavă. Toate acestea i se păreau o rămăşiță obscură a unor epoci ignorante, sălbatice, resturi din leatul trecut, al căror timp a apus.

Fiind specialist în literatura comparată, pentru el literaturile Europei erau o patrie spirituală. Nu vedea de ce ar trebui să plece de unde se afla şi să emigreze în Asia Occidentală, un loc ciudat şi străin, doar pentru a face pe placul unor antisemiți ignoranți şi unor tâlhari naționalişti înguşti la minte. Aşa că a rămas la postul lui, fluturând steagul progresului, culturii, artei şi spiritului fără hotare, până ce naziştii au venit la Vilna: evreii iubitori de cultură, intelectuali şi cosmopoliți, nu erau pe gustul lor, aşa că i-au asasinat pe David, Malka şi micuțul meu văr Daniel, care era alintat Danuş sau Danuşek; în penultima scrisoare, datată 15 decembrie 1940, părinții lui scriau că „de curând a început să meargă... şi are o memorie excelentă".

Unchiul David se considera un vlăstar al vremii lui; un european luminat, fluent, poliglot, multicultural, distins, şi fără îndoială un om modern. Disprețuia prejudecățile şi urile etnice şi era hotărât să nu cedeze niciodată în fața rasiştilor, şovinilor şi demagogilor filistini, precum şi a antisemiților opaci, plini de prejudecăți, ale căror voci răguşite promiteau „moarte evreilor" şi lătrau la el de pe pereți: „Jidanilor, plecați în Palestina!"

În Palestina? Cu siguranță nu: un om de soiul lui n-o să-şi ia tânăra soție şi pruncul, să dezerteze din linia întâi şi să fugă să se pitească de violența unei gloate zgomotoase într-o provincie levantină pălită de secetă, în care câțiva evrei disperați încearcă să creeze un naționalism segregaționist înarmat pe care, culmea ironiei, par să-l fi învățat de la cei mai răi dintre duşmanii lor.

Nu, în mod cert va rămâne aici, la Vilna, la postul lui, într-unul dintre cele mai importante avanposturi ale acelui

Iluminism european tolerant şi liberal, cu spiritul deschis, raţional, care se lupta acum pentru existenţa sa cu valurile de barbarism ce ameninţau să-l înghită. Avea să stea aici, pentru că nu putea face altceva.
Până la sfârşit.

16

Bunica a aruncat în jurul ei o singură privire uluită şi a pronunţat faimoasa propoziţie ce avea să devină mottoul ei în cei douăzeci şi cinci de ani pe care i-a trăit la Ierusalim: „Levantul e plin de germeni”.
Şi de atunci bunicul a trebuit să se scoale în fiecare dimineaţă la şase sau şase şi jumătate, să ia cu asalt aşternuturile şi pernele cu un bătător de covoare, în numele bunicii, să pulverizeze prin întreaga casă DDT, să o ajute la nemiloasa fierbere a legumelor, fructelor, rufăriei, prosoapelor şi ustensilelor din bucătărie. O dată la două-trei ore trebuia să dezinfecteze cu clor closetul şi chiuvetele. Aceste chiuvete, ale căror orificii de scurgere erau de obicei astupate, aveau pe fund un pic de clor sau soluţie Lysol, ca şanţul unui castel medieval, ca să blocheze orice invazie a libărcilor şi a duhurilor rele care încercau mereu să pătrundă în apartament prin canalizare. Chiar şi nările chiuvetelor, orificiile de preaplin, erau astupate cu dopuri improvizate din săpun strivit, în caz că duşmanul ar fi încercat să pătrundă pe acolo. Plasele de ţânţari de la ferestre miroseau întotdeauna a DDT şi un miros de dezinfectant domnea în tot apartamentul. Un nor gros de spirt, săpun, creme, lichide pulverizante, momeli, insecticide şi pudră de talc dezinfectante plutea veşnic în aer, şi o parte din el se poate să fi ieşit şi prin porii bunicii.
Dar şi aici erau invitaţi câteodată, la primele ore ale serii, câţiva scriitori minori, doi-trei oameni de afaceri cu înclinaţii intelectuale sau nişte tineri cărturari promiţători. E adevărat că nu mai erau Bialik sau Cernikovski, nu mai erau serate

mari şi voioase. Bugetul limitat, înghesuiala spațiului şi greutățile de zi cu zi au silit-o pe bunica să-şi îngusteze vederile: Hannah şi Chaim Toren, Esther şi Israel Zarchi, Zerta şi Jacob-David Abramski şi câteodată unul sau doi dintre prietenii lor de la Odessa sau Vilna, domnul Scheindelevici din strada Isaiah, domnul Katcialski, prăvăliaşul din strada Davil Yellin, ai căror doi fii erau deja considerați savanți faimoşi, cu oarece poziție enigmatică în Haganah, sau familia Bar-Yitzhar (Itzelevich) din Mekor Baruh: el – un marchitan sumbru, ea – confecționeră de peruci şi corsete pentru femei, amândoi devotați revizionişti sionişti din aripa dreaptă, care disprețuiau cu toată ființa lor Partidul Laburist.

Bunica aşeza mâncarea în bucătărie în stil militar, trimițându-l pe bunicul la luptă iar şi iar, încărcat cu tăvi, ca să servească borş rece pe care plutea un aisberg zdravăn de smântână, clementine proaspete, descojite, fructe de sezon, nuci, diferite gemuri şi conserve, prăjituri cu mac, pandişpan cu gem, ştrudel cu mere şi o tartă delicioasă pe care o făcea din foietaj.

Şi aici discutau problemele zilei şi viitorul poporului evreu şi al lumii şi ocărau coruptul Partid Laburist şi pe conducătorii lui colaboraționişti, defetişti, care se sileau cu linguşeli să intre în grațiile asupritorului neevreu. Cât despre kibbutzuri, de aici acestea arătau ca nişte celule bolşevice periculoase, care pe deasupra mai erau şi anarho-nihiliste, tolerante, împrăştiind licențiozitate şi degradând tot ce era sfânt pentru națiune, paraziți care se îngrăşau pe cheltuiala publică şi profitori care jefuiau pământul națiunii – nu puține dintre cele ce aveau să fie spuse ulterior împotriva kibbutzurilor de către duşmanii lor din rândul evreilor radicali din Orientul Mijlociu erau deja „lucruri sigure”, în acei ani, pentru musafirii care veneau în casa din Ierusalim a bunicilor mei. Se părea că discuțiile nu le produceau prea multă bucurie participanților, altfel de ce ar fi tăcut adesea în clipa în care mă vedeau, sau o dădeau pe ruseşte, sau închideau uşa dintre salon şi biroul bunicului, unde îmi construiam castelul din cutii de mostre?

*

Iată cum arăta apartamentul lor micuț din aleea Praga. Avea un singur salon, foarte rusesc, înțesat cu mobilă grea şi cu diferite lucruri şi valize; mirosuri grele de peşte şi morcovi fierți şi plăcinte se amestecau cu izurile de DDT şi Lysol; în jurul pereților se înghesuiau cufere, taburete, un garderob pentru haine bărbăteşti închis la culoare, o masă cu picioare groase, un bufet acoperit de ornamente şi suvenire. Întreaga încăpere era plină de velințe de şifon alb, perdele de dantelă, pernițe brodate, suvenire şi pe toate suprafețele disponibile, chiar şi pe pervaz, erau o droaie de fleacuri, cum ar fi un crocodil de argint care îşi deschidea fălcile ca să spargă o alună dacă îi ridicai coada, şi pudelul în mărime naturală, o făptură blândă, tăcută, cu nas negru şi ochi de sticlă rotunzi, care stătea întotdeauna la picioarele patului bunicii Shlomit şi niciodată nu lătra şi nu cerea să fie lăsat afară, în Levant, de unde ar fi putut aduce cine ştie ce insecte, ploşnițe, purici, căpuşe, viermi, păduchi, eczemă, bacili şi alte molime fioroase.

Această făptură binevoitoare, pe nume Stakh sau Staşek sau Staşinka, era cel mai blând şi mai ascultător câine din lume, pentru că era făcut din lână şi umplut cu cârpe. Îi urmase cu credință pe Klausneri în toate migrărilor lor de la Odessa la Vilna şi de la Vilna la Ierusalim. Pentru sănătatea lui, bietul câine era silit să înghită o dată la câteva săptămâni mai mulți bulgări de naftalină. În fiecare dimineață trebuia să rabde pulverizatorul bunicului. Din când în când, vara, era aşezat în fața ferestrei deschise, ca să stea la aer şi la soare.

Timp de câteva ore Stakh şedea nemişcat pe pervaz, scrutând strada de dedesubt cu un dor nesfârşit în melancolicii lui ochi negri, cu nasul negru ridicat în zadar ca să amuşine cățelele de pe ulicioară, cu urechile de lână ciulite, încercând să prindă nenumăratele sunete din cartier, jelania unei mâțe lovite de amor, ciripitul vesel al păsărilor, zbierete în idiş, strigătul cumplit al telalului, lătratul câinilor liberi, a căror soartă era cu mult mai bună decât a lui. Capul îi era aplecat întotdeauna într-o parte, gânditor, coada scurtă îi era strânsă cu tristețe între picioarele din spate, ochii lui aveau o privire tragică. Nu lătra niciodată la trecători, nu-i chema în ajutor pe câinii de pe stradă, nu începea niciodată să urle,

dar chipul lui, aşa cum stătea acolo, exprima o disperare tăcută care mă săgeta drept în inimă, o resemnare mută care era mai pătrunzătoare decât cel mai cumplit urlet.
Într-o dimineaţă, bunica, fără să stea pe gânduri, l-a înfăşurat pe Staşinka al ei într-un ziar şi l-a aruncat la gunoi, pentru că dintr-odată o lovise bănuiala că ar avea praf sau mucegai. Fără îndoială că bunicul a fost necăjit, dar n-a cutezat să crâcnească. Iar eu n-am iertat-o niciodată.

*

Acest salon supraaglomerat, al cărui miros, ca şi culoarea, era de un cafeniu-închis, slujea şi ca dormitor al bunicii, şi din el se deschidea biroul ca o chilie al bunicului, cu canapeaua tare, rafturile, teancurile de cutii cu mostre, biblioteca şi biroul micuţ, care era întotdeauna la fel de curat şi de ordonat ca o strălucitoare trupă de husari aflaţi la parada de dimineaţă.
Şi aici, la Ierusalim, o duceau de azi pe mâine din slabele câştiguri ale bunicului. Din nou cumpăra aici şi vindea dincolo, stocând vara ca să scoată la vânzare toamna, făcând turul magazinelor de haine din Calea Jaffa, Calea Regele George V, strada Agrippa, strada Luncz şi strada Ben Yehuda, cu cutiile lui de mostre. O dată pe lună mergea la Holon, Ramat Gan, Netanya, Petah Tikva, uneori chiar până la Haifa, ca să vorbească cu fabricanţii de prosoape sau să se tocmească cu producătorii de lenjerie de corp sau cu furnizorii de haine de gata.
În fiecare dimineaţă, înainte de a porni în tururile sale, bunicul pregătea pachete cu veşminte sau ţesături pe care să le trimită prin poştă. Uneori era răsplătit, pierdea sau îşi recâştiga poziţia de reprezentant comercial local al vreunui angrosist sau al vreunei fabrici. Nu-i plăcea comerţul şi nu avea succes, câştiga doar cât să nu moară de foame el şi bunica, dar îi plăcea să meargă pe străzile Ierusalimului, întotdeauna elegant, cu costumul lui de diplomat ţarist, cu un triunghi de batistă albă ieşit din buzunarul de la piept, cu butoni de argint, şi adora să petreacă ore întregi prin cafenele, aparent pentru afaceri, dar în realitate pentru conversaţii, dispute, ceai aburind şi răsfoitul ziarelor şi

revistelor. Îi plăcea şi să mănânce la restaurant. Întotdeauna se purta cu ospătarii ca un domn foarte aparte, însă generos. „Scuzați-mă. Ceaiul acesta este rece. Vă rog să-mi aduceți imediat ceai fierbinte: ceai fierbinte, asta înseamnă că şi esența trebuie să fie foarte, foarte fierbinte. Nu doar apa. Vă mulțumesc foarte mult."

Ce-i plăcea cel mai mult bunicului erau călătoriile lungi, afară din oraş, şi întâlnirile de afaceri în birourile firmelor din oraşele de pe coastă. Avea o carte de vizită de afaceri impresionantă, cu muchiile aurite şi o emblemă în forma unor romburi împletite, ca o grămăjoară de diamante. Pe cartonaş scria: „Aleksandr Z. Klausner, importator, reprezentant autorizat, agent general şi angrosist acreditat, Ierusalim şi împrejurimile". Întindea cartea de vizită cu un chicotit copilăresc, de scuză:

„*Nu*, ce. Trebuie să trăiască şi omul din ceva".

Dar capul nu-i stătea la afacerile lui, ci mai degrabă la nevinovate poveşti de dragoste nepermise, jinduiri romantice, ca un licean de şaptezeci de ani, doruri şi visuri neclare. Dacă i s-ar fi îngăduit să ia viața de la capăt, la alegerea lui şi după adevărata înclinație a inimii, cu siguranță că ar fi ales să iubească femeile, să fie iubit, să le înțeleagă inimile, să se bucure de tovărăşia lor în cuibuşoare văratice din sânul naturii, să le fie vâslaş pe lacuri umbrite de munți cu căciuli de zăpadă, să scrie poezii înflăcărate, să fie chipeş, cu părul buclat, şi sentimental, dar şi viril, să fie iubit de mulțime, să fie Cernikovski. Sau Byron. Sau, şi mai bine, Vladimir Jabotinski, sublim poet şi proeminent lider politic combinați într-o singură făptură minunată.

Toată viața a tânjit după lumi de iubire şi bogăție emoțională. (Se pare că nu a făcut niciodată distincția între iubire şi admirație, însetat cum era să le aibă pe amândouă din belşug.)

Uneori, disperat, îşi scutura lanțurile, îşi rodea zăbala, bea câteva pahare de coniac în singurătatea biroului lui sau, mai ales în nopțile fără somn, amare, bea un pahar de vodcă şi fuma, întristat. Uneori ieşea singur după lăsarea nopții şi bântuia pe străzile pustii. Nu îi era uşor să plece din casă. Bunica avea un ecran de radar foarte performant,

hipersensibil, pe care ne urmărea pe toți: în orice moment putea face inventarul, să vadă exact unde suntem fiecare: Lonia la biroul lui de la Biblioteca Națională, la etajul patru al Blocului Terra Sancta, Zussia la cafeneaua Atara, Fania şade în Biblioteca Bnai Brith, Amos se joacă cu cel mai bun prieten al lui, Eliyahu, în vecini, la domnul Friedmann, inginerul, în prima clădire de pe dreapta. Doar la capătul ecranului ei, dincolo de galaxia stinsă, în colțul din care fiul ei Ziuzia, Ziuzinka, cu Malka şi micul Daniel, pe care nu l-a văzut şi nu l-a spălat niciodată, ar fi trebuit să clipească spre ea, tot ce putea vedea ziua sau noaptea era o înspăimântătoare gaură neagră.
Bunicul păşea în jos pe Strada Abisinienilor, cu pălăria pe cap, ascultând ecoul propriilor paşi, respirând aerul uscat al nopții, plin de izul de pini şi pietre. Întors acasă, se aşeza la birou, bea un pic, fuma una-două țigări şi scria o poezie rusească sentimentală. De la acel pas greşit ruşinos, când şi-a pierdut capul după altcineva pe vasul care mergea la New York, şi bunica a trebuit să-l ducă cu de-a sila la rabin, niciodată nu i-a mai trecut prin minte să se revolte: stătea în fața soției sale ca un rob în fața stăpânei şi o slujea cu umilință, admirație, smerenie, devotament şi răbdare fără margini.
În ceea ce o priveşte, îl numea Zussia, şi în rare momente de profundă blândețe şi compasiune îi zicea Zissel. Atunci chipul lui se lumina dintr-odată, de parcă cele şapte ceruri i s-ar fi deschis în față.

17

A mai trăit douăzeci de ani după ce bunica Shlomit a murit în baie.
Câteva săptămâni sau luni a continuat să se scoale când se crăpa de ziuă şi să târască saltelele şi aşternuturile până pe balustrada balconului, unde le bătea fără milă, ca să strivească orice germene sau spiriduş care s-ar fi putut

strecura în aşternuturi peste noapte. Poate că i se părea greu să se dezbare de acest obicei; poate că era felul lui de a-şi manifesta respectul faţă de cea plecată dintre noi; poate că îşi exprima dorul după regina lui; sau poate că se temea să nu-i stârnească duhul răzbunător dacă încetează.
N-a încetat imediat nici să dezinfecteze closetul şi chiuvetele. Dar treptat, cu timpul, obrajii zâmbitori ai bunicului au ajuns mai trandafirii ca oricând. Întotdeauna au arătat voioşi. Cu toate că până în ultima lui zi a dat foarte mare importanţă curăţeniei şi ordinii, fiind din fire un bărbat spilcuit, violenţa dispăruse din el: gata cu bătăile furibunde şi pulverizările frenetice cu Lysol sau clor. La câteva luni după moartea bunicii, dragostea lui de viaţă a început să înflorească într-un mod furtunos şi minunat. Cam în vremea aceea am avut impresia că bunicul meu de şaptezeci şi şapte de ani a descoperit bucuria sexului.
Înainte să fi apucat să-şi şteargă de pe pantofi praful de la îngropăciunea bunicii, casa bunicului era plină de femei care îi ofereau condoleanţe, încurajare, eliberare de singurătate. Nu-l lăsau niciodată singur, reţinându-l cu mese calde, consolându-l cu prăjitură cu mere, şi se părea că lui îi place să le reţină. Întotdeauna a fost atras de femei – de toate femeile, atât de cele frumoase, cât şi de cele a căror frumuseţe alţi bărbaţi nu erau în stare s-o vadă. „Femeile", a declarat odată bunicul meu, „sunt toate foarte frumoase. Toate, fără excepţie. Doar că bărbaţii", a zâmbit el, „sunt orbi! Orbi de-a binelea! *Nu*, ce. Nu se văd decât pe ei, şi nici măcar pe ei. Orbi!"

*

După moartea bunicii, bunicul şi-a petrecut mai puţin timp cu afacerile. Încă mai anunţa uneori, cu faţa radiind de mândrie şi bucurie, „o călătorie de afaceri foarte importantă la Tel Aviv, în strada Grusenberg" sau „o întâlnire extrem de importantă la Ramat Gan, cu toţi şefii companiei". Încă îi plăcea să ofere tuturor celor cu care se întâlnea una dintre numeroasele şi impresionantele lui cărţi de vizită, „Aleksandr Z. Klausner, ţesături, îmbrăcăminte, confecţii de gata, importator, reprezentant autorizat, agent general şi angrosist

acreditat” etc. etc. Dar acum în cele mai multe zile era ocupat cu furtunoasele lui poveşti sentimentale: trimiterea sau primirea de invitaţii la ceai, cină la lumina lumânărilor în vreun restaurant select, dar nu prea scump („cu doamna Tsitrine, *ti durak*, nu doamna Şapoşnik!”).

Şedea ore întregi la masa lui de la discretul etaj al cafenelei Atara din strada Ben Yehuda, îmbrăcat într-un costum bleumarin, cu papion cu buline, arătând trandafiriu, surâzător, radios, îngrijit, mirosind a şampon, pudră de talc şi aftershave. O privelişte frapantă, cu cămaşa lui albă scrobită, batista sclipitor de albă din buzunarul de la piept, butonii de argint, înconjurat întotdeauna de un stol de femei bine conservate, de cincizeci sau şaizeci de ani: văduve strânse-n corsete, cu ciorapi de nailon cu dungă, divorţate frumos machiate, împodobite cu o grămadă de inele, cercei şi brăţări, cu manichiură, pedichiură şi permanent, matroane care vorbeau o ebraică masacrată de accentul unguresc, polonez, românesc sau bulgăresc. Bunicului îl plăcea compania lor, şi pe ele le topea farmecul lui: era un vorbitor fascinant şi amuzant, un gentleman după tiparul secolului al nouăsprezecelea, care săruta mâna doamnelor, se grăbea să le deschidă uşile, le oferea braţul la fiecare scară sau pantă, nu uita niciodată o zi de naştere, trimitea buchete de flori şi cutii cu dulciuri, observa şi făcea complimente subtile în privinţa croielii unei rochii, schimbării coafurii, pantofilor eleganţi sau poşetei noi, glumea cu gust, cita o poezie la momentul oportun, flecărea cu căldură şi umor. Odată am deschis o uşă şi l-am zărit pe bunicul meu de nouăzeci de ani îngenuncheat în faţa văduvei unui notar, o brunetă nostimă şi bondoacă. Doamna mi-a făcut cu ochiul peste capul bunicului meu îndrăgostit şi a zâmbit vesel, dezvăluind două şiruri de dinţi prea frumoşi ca să fie ai ei de la natură. Am plecat, închizând binişor uşa, înainte ca bunicul să-şi dea seama de prezenţa mea.

Care era secretul farmecului bunicului? Am început să înţeleg de-abia după mulţi ani. Avea o calitate ce nu se prea găseşte la bărbaţi, o calitate minunată, care pentru multe femei este cea mai atrăgătoare.

Asculta.

Nu pretindea doar, politicos, că ascultă, în vreme ce aştepta cu nerăbdare ca ea să termine ce are de zis şi să tacă.
Nu-şi întrerupea partenera la mijlocul frazei ca s-o termine el.
Nu-i tăia vorba, ca să rezume ce spunea ea şi să treacă la alt subiect.
Nu-şi lăsa interlocutoarea să vorbească la pereţi, în vreme ce el îşi pregătea în minte răspunsul pe care să i-l dea când o să termine, în sfârşit, de vorbit.
Nu pretindea că e interesat sau amuzat, chiar era. *Nu*, ce: avea o curiozitate veşnic vie.
Nu era nerăbdător. Nu încerca să abată conversaţia de la preocupările ei mărunte către propriile lui preocupări importante.
Dimpotrivă, îi plăceau preocupările ei. Îi plăcea întotdeauna să o aştepte, iar dacă ea avea nevoie să lungească povestea, lui îi plăceau toate acrobaţiile ei.
Nu era grăbit şi niciodată nu o zorea. Aştepta să termine, şi chiar când termina el nu sărea şi nu înşfăca, ci îi plăcea să aştepte, poate că mai era ceva, poate că ea o pornea pe alt val.
Îi plăcea să o lase să-l ia de mână şi să-l conducă în locurile ei, în ritmul ei. Îi plăcea să fie acompaniatorul ei.
Îi plăcea să ajungă să o cunoască. Îi plăcea să o înţeleagă, să ajungă până în miezul ei. Şi mai departe.
Îi plăcea să se dăruiască. Îi plăcea să i se dăruiască ei mai mult decât îi plăcea când ea i se dăruia lui.
Nu, *şto*: ele îi vorbeau şi-i tot vorbeau, după pofta inimii, chiar şi despre lucrurile cele mai intime, tainice, vulnerabile, în vreme ce el şedea şi asculta cu înţelepciune, cu blândeţe, cu simpatie şi cu răbdare.
Sau mai degrabă cu plăcere şi cu emoţie.
Sunt pe lume mulţi bărbaţi care iubesc sexul, dar urăsc femeile.
Cred că bunicul meu le iubea pe amândouă.
Şi cu blândeţe. Niciodată nu-şi făcea socoteli, niciodată nu înşfăca. Niciodată nu se năpustea. Îi plăcea să ridice pânzele, dar nu se grăbea niciodată să arunce ancora.

*

A trăit multe poveşti de dragoste în cei douăzeci de ani de vară indiană de după moartea bunicii, de la şaptezeci şi şapte de ani, până la sfârşitul vieţii lui. Uneori pleca pentru câteva zile împreună cu una sau alta dintre prietenele lui la un hotel din Tiberias, la o casă de oaspeţi din Gedera sau într-o „staţiune de odihnă" de pe litoral, la Netanya. (Expresia lui „staţiune de odihnă", părea să fie traducerea unei expresii ruseşti, cu accentele cehoviene ce aminteau de unele vile de pe coasta Crimeii.) O dată sau de două ori l-am zărit mergând pe strada Bezalel sau Agrippas, braţ la braţ cu o femeie, şi nu m-am apropiat de ei. Nu se străduia să-şi ascundă de noi poveştile de dragoste, dar nici nu se lăuda cu ele. Niciodată nu-şi aducea prietenele în casa noastră şi nu ni le prezenta şi rareori pomenea de ele. Dar uneori părea îmbătat de dragoste ca un adolescent, cu ochii înceţoşaţi, fredonând, cu un zâmbet absent plutindu-i pe buze. Iar alteori faţa i se lungea, trandafiriul de prunc îi părăsea obrajii, făcându-l să arate ca o zi înnorată de toamnă, şi stătea în picioare în camera lui, călcând furios cămăşi una după alta – îşi călca până şi lenjeria de corp şi o stropea cu parfum dintr-un flaconaş, şi uneori îşi vorbea singur în limba rusă, cu asprime, dar cu vocea scăzută, sau îngâna vreo melodie ucraineană melancolică, de unde deduceam că i s-a închis în faţă vreo uşă sau, dimpotrivă, s-a încâlcit iarăşi, aşa ca în uimitoarea călătorie spre New York, când era logodit, în tortura a două iubiri simultane.
Odată, pe când avea deja optzeci şi nouă de ani, ne-a anunţat că se gândeşte să facă „o călătorie importantă" de două-trei zile şi că nu trebuia în nici un caz să ne îngrijorăm. Dar, când am văzut că a trecut o săptămână şi nu s-a întors, ne-au copleşit grijile. Unde era? De ce nu dădea un telefon? Dacă, Doamne fereşte, a păţit ceva? La urma urmei, un bărbat de vârsta lui...
Eram înnebuniţi: trebuia să apelăm la poliţie? Dacă, Doamne fereşte, zace bolnav în vreun spital sau a intrat în vreun bucluc, nu ne-am ierta niciodată că nu l-am căutat. Pe de altă parte, dacă sunam la poliţie şi el apărea viu şi nevătămat, cum să-i înfruntăm furia dezlănţuită? Dacă bunicul nu apare până vineri la prânz, am hotărât noi după o

zi şi o noapte de bătut apa-n piuă, va trebui să anunţăm poliţia. Nu aveam de ales.
A apărut vineri, cam cu o oră şi jumătate înainte de termenul stabilit, îmbujorat de mulţumire, şi nu-şi mai încăpea în piele de voie bună, încântare şi entuziasm, ca un copilaş.
— Unde ai dispărut, bunicule?
— *Nu*, ce. Am călătorit.
— Dar ziceai că o să lipseşti doar două-trei zile.
— Şi ce dacă am zis? *Nu*, am călătorit cu doamna Herşkovici, şi ne-am simţit aşa de bine, că n-am băgat de seamă cum trece timpul.
— Dar unde-ai fost?
— Ţi-am spus, am plecat să ne distrăm un pic. Am descoperit o casă de oaspeţi liniştită. O casă de oaspeţi foarte culturală. O casă de oaspeţi ca în Elveţia.
— O casă de oaspeţi? Unde?
— Pe un munte înalt, la Ramat Gan.
— Dar nu puteai măcar să ne telefonezi? Ca să nu ne facem griji pentru tine?
— Nu era telefon în cameră. *Nu*, ce. Era o casă de oaspeţi minunat de culturală!
— Dar nu puteai să ne suni de la un telefon public? Ţi-am dat chiar eu fise.
— Fise. Fise. *Nu, şto takoie*, ce sunt alea fise?
— Fise pentru telefonul public.
— A, acele jetoane ale voastre. Uite-le. *Nu*, ia-le, pişăciosule, ia-ţi fisele cu găurile din mijlocul lor cu tot, ia-le, dar ai grijă să le numeri. Să nu primeşti niciodată nimic de la nimeni până nu numeri bine.
— Dar de ce nu le-ai folosit?
— Jetoanele? *Nu*, ce, nu cred în jetoane.

*

Şi când avea nouăzeci şi trei de ani, la trei ani după ce a murit tata, bunicul a hotărât că a venit vremea şi sunt destul de mare pentru o discuţie ca de la bărbat la bărbat. M-a poftit în bârlogul lui, a închis ferestrele, a încuiat uşa, s-a aşezat cu un aer solemn şi oficial la birou şi mi-a făcut semn să mă aşez în faţa lui, de cealaltă parte a biroului. Nu mi-a

zis „pişăcios”, şi-a pus picior peste picior, şi-a sprijinit bărbia în mâini, a cugetat o vreme şi a zis:
— A venit vremea să vorbim despre femei.
Şi imediat a explicat:
— *Nu*. Despre femeie în general.
(În acel moment aveam treizeci şi şase de ani, eram însurat de cincisprezece ani şi aveam două fete adolescente.)
Bunicul a oftat, a tuşit cu palma la gură, şi-a îndreptat cravata, şi-a dres de câteva ori glasul şi a zis:
— *Nu*, ce. Femeile m-au interesat întotdeauna. Cu adevărat întotdeauna. Acuma să nu te gândeşti la ceva ce nu se cade! Ce zic eu e cu totul altfel, *nu*, vreau să zic că *femeia* m-a interesat întotdeauna. Nu, nu „problema femeii”! Femeia ca persoană.
A chicotit şi s-a corectat:
— *Nu*, m-a interesat în toate felurile. Toată viaţa mea m-am uitat la femei, chiar şi când eram doar un mic *ciudak*, *nu*, nu, nu, niciodată nu m-am uitat la o femeie ca vreun *paskudniak*, nu, m-am uitat doar cu tot respectul. M-am uitat şi am învăţat. *Nu*, şi ce am învăţat, vreau să te învăţ acum şi pe tine. Ca să ştii. Aşa că acum ascultă cu atenţie, rogu-te: uite cum stau lucrurile.
S-a oprit şi a privit în jur, de parcă ar fi vrut să se asigure că suntem cu adevărat singuri, că nu-i nimeni care să ne audă.
— Femeia, a zis bunicul, *nu*, în unele feluri e întocmai ca noi. Exact la fel. Dar în alte feluri, a zis el, o femeie e cu totul altfel. Foarte, foarte altfel.
S-a oprit aici şi s-a socotit o vreme, poate că rechemând
în minte vreo amintire, surâsul lui de copil i-a luminat faţa, şi şi-a încheiat lecţia:
— Dar ştii ceva? În ce feluri o femeie e întocmai ca noi şi în ce feluri e foarte, foarte altfel – *nu*, la asta, a încheiat el, ridicându-se de pe scaun, încă mai lucrez.
Avea nouăzeci şi trei de ani şi poate că a continuat să „lucreze” la această chestiune până la sfârşitul vieţii. Eu însumi încă mai lucrez la ea.

*

Avea stilul lui unic de a se exprima în ebraică, bunicul Aleksandr, şi refuza să fie corectat. Ţinea morţiş să-i zică bărbierului (*sapar*) marinar (*sapan*) şi frizeriei (*mispara*) şantier naval (*mispana*). O dată pe lună, neabătut, acest neînfricat cutreierător al mărilor se ducea la şantierul naval al Fraţilor Ben Yakar, se aşeza în scaunul căpitanului şi dădea un şir de porunci aspre, amănunţite, instrucţiuni pentru călătoria ce îl aştepta. Îmi spunea uneori: „*Nu*, e vremea să mergi la *marinar*, uite cum arăţi! Ca un pirat!" Numea întotdeauna poliţele *ploiţe*, cu toate că se descurca perfect cu singularul, poliţă. Nu spunea niciodată oraşului Cairo pe numele evreiesc, *Kahir*, ci întotdeauna Cairo; mie îmi zicea, în rusă, fie *horoşi malcik* (băiat cuminte), fie *ti durak* (nătărău); Hamburg era Gamburg; un obicei era întotdeauna un obiect; somnul era *spat*, şi când era întrebat cum a dormit răspundea invariabil „excelent!", şi pentru că nu avea încredere deplină în limba ebraică adăuga voios în rusă: *Haraşo! Ocen haraşo!!* Numea o bibliotecă *biblioteka*, un ceainic *ceainik*, guvernul – *partats*, poporul – *oilem goilem*, iar Partidului Laburist, Mapai, aflat la putere, îi zicea uneori *geştankt* (împuţit) sau *iblaikt* (putreziciune).

Şi o dată, cu câţiva ani înainte de a pleca dintre noi, mi-a vorbit despre moartea lui: „Dacă, Doamne fereşte, un soldat tânăr moare în luptă, un băiat de nouăsprezece, poate douăzeci de ani, *nu*, e un dezastru cumplit, dar nu o tragedie. Dar să mori la vârsta mea – asta da tragedie! Un bărbat ca mine, de nouăzeci şi cinci de ani, aproape o sută, să te scoli atâţia ani în fiecare dimineaţă la cinci, să faci un *douche* rece în fiecare dimineaţă, în fiecare dimineaţă, de aproape o sută de ani, chiar şi în Rusia *douche* rece dimineaţa, chiar şi la Vilna, de o sută de ani să mănânci în fiecare dimineaţă, în fiecare dimineaţă, felie de pâine cu hering sărat, să bei un pahar de *chai* şi să ieşi în fiecare dimineaţă, în fiecare dimineaţă, să te preumbli o jumătate de oră pe stradă, vară sau iarnă, preumblare de dimineaţă, asta e pentru *motion*, face tare bine la circulaţie! Şi după asta să te întorci acasă în fiecare zi, în fiecare zi, şi să citeşti un pic de ziar şi între timp să bei alt pahar de *chai*; *nu*, pe scurt, asta e, dragul meu, *bahurcik*-ul ăsta de nouăsprezece ani,

dacă, Doamne fereşte, e ucis, încă n-a avut timp să aibă tot felul de obiecte regulate. Când să le aibă? Dar la vârsta mea e tare greu să te opreşti, tare, tare greu. Să mă preumblu pe stradă în fiecare dimineaţă – asta e pentru mine obiect vechi. Şi *douche* rece – tot obiect. Chiar să trăiesc – e un obiect pentru mine, *nu*, ce, după o sută de ani cine poate să schimbe dintr-odată toate obiectele lui? Să nu te mai scoli la cinci dimineaţa? Fără *douche*, fără hering sărat cu pâine? Fără ziar, fără preumblare, fără pahar de *chai* fierbinte? Păi, asta chiar că e tragedie!”

18

În anul 1845 noul consul britanic James Finn, împreună cu soţia lui Elizabeth Anne au sosit în Ierusalimul guvernat de otomani. Amândoi cunoşteau limba ebraică şi consulul chiar a scris cărţi despre evrei, pe care îi simpatizase dintotdeauna. El făcea parte din Societatea Londoneză de Promovare a Creştinismului printre Evrei, cu toate că, după cât se ştie, nu era implicat direct în activitatea de misionar la Ierusalim. Consulul Finn şi soţia sa credeau cu ardoare că revenirea poporului evreu în patrie va grăbi mântuirea lumii. Nu o dată i-a protejat pe evreii din Ierusalim de hărţuiala autorităţilor otomane. James Finn credea şi în necesitatea de a-i face pe evrei să ducă o viaţă „productivă” – chiar a ajutat unii evrei să se califice în munca de constructor şi să înveţe agricultura. În acest scop a cumpărat în 1853, cu 250 de lire sterline, un deal pietros, sterp, aflat la câteva mile de Ierusalimul *intra muros*, la nord-vest de Oraşul Vechi, o bucată de pământ nelocuită şi necultivată pe care arabii o numeau Karm al-Khalil, care înseamnă în traducere „Via lui Avraam”. Aici James Finn şi-a construit casa şi a creat o „Plantaţie Industrială” care avea scopul de a le oferi evreilor sărmani un loc de muncă şi de a-i pregăti pentru viaţa „utilă”. Ferma se întindea pe circa patruzeci de *dönüm* sau zece acri. James şi Elizabeth Anne Finn şi-au ridicat casa pe

culmea dealului, şi în jurul ei s-au extins colonia agricolă, clădirile fermei şi atelierele. Pereţii groşi ai casei cu două etaje erau din piatră cioplită, iar tavanele erau construite în stil oriental, cu arcade încrucişate. În spatele casei, pe marginea grădinii împrejmuite cu zid, au fost săpate puţuri şi s-au construit un ţarc pentru oi, un hambar, magazii, o cramă cu beci şi o presă pentru măsline.

Vreo două sute de evrei erau angajaţi pe Plantaţia Industrială din ferma lui Finn, la munci ca îndepărtarea pietrelor, construirea de ziduri şi de garduri, plantarea unei livezi şi cultivarea de fructe şi legume, precum şi exploatarea unei mici cariere de piatră şi diferite activităţi de construcţie. Apoi, după moartea consulului, văduva lui a deschis o fabrică de săpun în care folosea tot muncitori evrei. Nu departe de Via lui Avraam, aproape în acelaşi timp, misionarul protestant neamţ Johann Ludwig Schneller a fondat un institut de învăţământ pentru orfanii arabi creştini care au fugit de luptele dintre druzi şi creştini din munţii Libanului. Era o proprietate mare, înconjurată de un zid de piatră. Orfelinatul Sirian al lui Schneller, ca şi Plantaţia Industrială, avea drept scop pregătirea internilor pentru o viaţă productivă în diferite meşteşuguri şi în agricultură. Finn şi Schneller, fiecare în felul lui, erau amândoi creştini evlavioşi impresionaţi de sărăcia, suferinţele şi înapoierea evreilor şi arabilor din Ţara Sfântă. Amândoi credeau că pregătirea localnicilor pentru o viaţă productivă ca meşteşugari, constructori sau agricultori va smulge „Orientul” din ghearele degenerării, deznădejdii, mizeriei şi nepăsării. Poate că au crezut cu adevărat, în felurile lor diferite, că generozitatea lor va lumina calea evreilor şi musulmanilor către sânul Bisericii[7].

În 1920, cartierul Kerem Avraham, „Via lui Avraam”, a fost fondat în josul fermei lui Finn: căsuţele lui înghesuite erau construite printre plantaţii şi livezi, din care au tot înghiţit câte o bucată. Însăşi casa consulului a suferit diferite

---

[7] Bazat pe cartea ebraică *Arhitectura la Ierusalim: construcţiile creştine europene în afara zidurilor*, 1855-1918, de David Kroyanker (Keter, Ierusalim, 1987), pp. 419-421. (N. a.)

transformări după moartea văduvei lui, Elizabeth Anne Finn: mai întâi a fost transformată într-o instituție britanică pentru tineri delincvenți, apoi a intrat în proprietatea administrației britanice, şi în cele din urmă a devenit cartier general al armatei.

Spre sfârşitul celui de-al Doilea Război Mondial, grădina casei lui Finn a fost înconjurată de un gard înalt din sârmă ghimpată, iar în casă şi în grădină au fost închişi ofițeri italieni prizonieri. Ne făcuserăm obiceiul de a ne furişa la căderea nopții ca să-i sâcâim pe prizonierii de război. Italienii ne salutau cu strigătele *Bambino! Bambino! Buon giorno bambino!* şi noi răspundeam țipând asurzitor *Bambino! Bambino! Il Duce morte! Finito il Duce!* Uneori strigam *Viva Pinocchio!*, şi de dincolo de garduri şi de barierele limbii, de război şi de fascism, răspundea întotdeauna, ca a doua parte a unei vechi lozinci, strigătul: *Gepetto! Gepetto! Viva Gepetto!*

În schimbul dulciurilor, alunelor, portocalelor şi biscuiților pe care li le aruncam peste gardul din sârmă ghimpată, de parcă ar fi fost maimuțe de la grădina zoologică, unii dintre ei ne dădeau timbre sau ne arătau de departe fotografii ale familiei lor, cu femei zâmbitoare şi copilaşi încorsetați în costumaşe, copii cu cravată, copii cu jachete, copii de vârsta noastră cu păr întunecat la culoare frumos pieptănat şi cu cârlionțul de pe frunte sclipind de briantină.

Odată, unul dintre prizonierii de război mi-a arătat din spatele sârmei, ca răsplată pentru o gumă de mestecat Alma învelită în hârtie galbenă, fotografia unei femei durdulii care nu purta decât ciorapi şi portjartier. M-am uitat țintă o clipă, cu ochii larg deschişi şi amuțit de oroare, ca şi cum cineva din mijlocul sinagogii, în Ziua Marii Iertări, s-ar fi ridicat deodată în picioare şi ar fi strigat Numele Inefabil. Apoi m-am răsucit pe călcâie şi am fugit, îngrozit, suspinând, de-abia văzând pe unde călcam. Aveam pe atunci şase sau şapte ani, şi am alergat de parcă mă fugăreau lupii, am fugit şi am fugit şi am continuat să fug de poza aia până la vârsta de unsprezece ani şi jumătate sau cam aşa ceva.

După fondarea Statului Israel, în 1948, casa lui Finn a fost folosită pe rând de Voluntarii pentru Apărarea Teritoriului, Patrula de Frontieră, Apărarea Civilă şi Mişcarea Paramilitară

a Tineretului, după care a devenit o şcoală religioasă pentru fetele evreice, numită Beit Bracha. Mă plimb uneori prin Kerem Avraham, cotind de pe strada Geula, care a fost rebotezată Malkei Israel, pe strada Malachi, apoi la stânga pe strada Zechariah, străbat de câteva ori strada Amos, apoi o urc în sus până la capătul străzii Obadiah, unde mă opresc câteva minute la intrarea casei consulului Finn şi o privesc îndelung. Casa veche s-a împuţinat cu trecerea anilor, ca şi cum capul i-ar fi fost împins în jos, între umeri, cu o lovitură de topor. A fost iudaizată. Copacii şi arbuştii au fost scoşi din pământ şi toată zona grădinii a fost asfaltată. Pinocchio şi Gepetto au dispărut. Şi Mişcarea Paramilitară a Tineretului a dispărut fără urmă. Cadrul vechi al unei *sukkah* stricate, rămăşiţă de la ultima sărbătoare de Sukkot, stă în curtea din faţă. Uneori, câteva femei cu părul prins în fileu şi rochii închise la culoare stau la poartă; se opresc din vorbă când mă uit la ele. Nu se uită la mine. Încep să şuşotească în vreme ce mă îndepărtez.

*

Când a ajuns la Ierusalim, în 1933, tatăl meu s-a înscris la un masterat la Universitatea Ebraică de pe muntele Scopus. La început a locuit cu părinţii în micul apartament întunecat din Kerem Avraham, de pe strada Amos, cu vreo două sute de metri la est de casa consulului Finn. Apoi părinţii lui s-au mutat în alt apartament. Un cuplu, familia Zarchi, s-a mutat în apartamentul de pe strada Amos, însă acel tânăr învăţăcel în care părinţii îşi puseseră atâtea nădejdi a plătit chirie ca să locuiască mai departe în odaia sa, care avea propria intrare din verandă.

Kerem Avraham era încă un cartier nou: cele mai multe străzi erau nepavate, iar resturile viei care i-a dat numele se mai vedeau prin grădinile caselor noi, sub forma viţelor şi a tufelor de rodii, a smochinilor şi duzilor, care şopoteau unii către ceilalţi la orice adiere. La începutul verii, când ferestrele erau deschise, mirosul vegetaţiei inunda odăile micuţe. De pe acoperişuri şi de la capătul străzilor prăfoase puteai zări dealurile din jurul Ierusalimului.

Una după alta răsăreau case din piatră simple, pătrate, clădiri cu două sau trei etaje împărțite în multe apartamente înghesuite, fiecare cu câte două odăițe. Grădinile şi verandele aveau balustrade care rugineau repede. În porțile din fier forjat era încorporată steaua în şase colțuri sau cuvântul SION. Treptat, chiparoşii întunecați şi pinii au înlocuit rodiii şi vița-de-vie. Ici şi colo, rodiii creşteau în voie, dar copiii îi jefuiau înainte ca fructele să apuce să se coacă. Printre copacii neîngrijiți şi aflorimentele strălucitoare de pietre din grădini, unii plantau leandri sau tufe de muşcate, dar straturile erau uitate curând, întrucât peste ele erau întinse sârme de rufe, şi sfârşeau călcate în picioare sau se umpleau de scaieți şi de cioburi. Dacă nu mureau de sete, leandrii şi muşcatele se sălbăticeau, devenind tufărişuri. Tot soiul de magazii erau ridicate prin grădini, şoproane, barăci din fier ruginit, colibe improvizate din scândurile lăzilor în care locatarii îşi aduseseră aici lucrurile, ca şi cum ar fi încercat să creeze o replică a unui *ştetl* din Polonia, Ucraina, Ungaria sau Lituania.

Unii fixau pe câte un stâlp o cutie de măsline goală, făceau din ea un porumbar şi aşteptau să vină porumbeii – până ce îşi pierdeau nădejdea. Pe ici, pe colo cineva încerca să țină câteva găini, altcineva îngrijea un petic de pământ cu legume, cu ridichi, cepe, conopidă, pătrunjel. Cei mai mulți visau să plece de aici şi să se mute într-un loc cu pământ cultivabil, ca Rehavia, Kiriat Shmuel, Talpiot sau Beit Hakerem. Cu toții se sileau să creadă că zilele grele o să se termine curând, că statul evreiesc va fi fondat şi că totul va fi cum nu se poate mai bine: cu siguranță că pocalul amărăciunii lor era plin până la refuz, nu-i aşa? Shneour Zalman Rubashov, care mai târziu şi-a schimbat numele în Zalman Shazar şi a fost ales preşedinte al Israelului, a scris ceva în genul acesta într-un ziar de pe atunci: „Când în cele din urmă se va înălța statul evreu liber, nimic nu va mai fi cum a fost! Nici măcar dragostea nu va mai fi ca înainte!”

Între timp, primii prunci veneau pe lume în Kerem Avraham şi era aproape imposibil să le explici de unde au venit părinții lor sau de ce au venit sau ce anume aşteaptă cu toții. Cei care trăiau în Kerem Avraham erau mici funcționari ai

Agenției Evreieşti sau profesori, surori medicale, scriitori, şoferi, stenodactilografi, reformatori ai lumii, traducători, vânzători, teoreticieni, bibliotecari, casieri la bancă sau la cinematograf, ideologi, mici negustori, burlaci bătrâni şi singuratici care trăiau din puținele lor economii. Pe la opt seara se închideau grilajele balcoanelor, se încuiau apartamentele, se ferecau obloanele şi numai felinarul făcea o baltă de un galben mohorât la colțul străzii pustii. În întuneric puteai auzi țipetele stridente ale păsărilor de noapte, lătratul câinilor în depărtare, împuşcături răzlețe, vântul în pomii din livadă: pentru că la căderea nopții Kerem Avraham se prefăcea la loc într-o vie. Smochini, duzi şi măslini, meri, viță-de-vie şi rodii îşi foşneau frunzişul în fiecare grădină. Pereții de piatră reflectau lumina lunii înapoi pe crengi într-un licăr slab, anemic.

*

Strada Amos, într-una sau două fotografii din albumul tatei, arată ca schița neterminată a unei străzi. Clădiri pătrate din piatră cu obloane metalice şi verande închise cu grilaje de fier. Ici şi colo, pe pervazuri, muşcate palide înfloresc în ghivece, printre borcanele închise ermetic cu castraveți sau ardei puşi la murat cu usturoi şi mărar. În centru, între clădiri, nu este un drum, ci un şantier provizoriu, o cărare plină de praf presărată cu materiale de construcție, pietriş, grămezi de pietre pe jumătate cioplite, saci de ciment, bidoane de metal, plăci de gresie pentru pardoseli, munți de nisip, colaci de sârmă pentru garduri, o stivă de schele din lemn. Nişte arbuşti spinoşi din specia *Prosopis* încă se mai ițesc prin haosul de materiale de construcție, acoperiți de un praf albicios. Nişte pietrari şed pe jos în mijlocul cărării, desculți, goi până la brâu, cu o pânză răsucită în jurul capului, în pantaloni largi, şi sunetul ciocanelor lor care izbesc în dălți şi taie şanțuri în piatră umple aerul cu bătăile de tobă ale unei muzici atonale ciudate şi stăruitoare. Strigăte răguşite se înalță din când în când de la capătul străzii, *Ba-rud! Ba-rud!* (explozie), urmate de grindina tunătoare a pietrelor sfărâmate.

În altă fotografie, oficială, care arată ca şi cum ar fi fost făcută înaintea unei petreceri, drept în mijlocul străzii Amos, în mijlocul acestei harababuri, stă un automobil dreptunghiular şi negru, ca un dric. Taxi sau maşină închiriată? Imposibil de spus din fotografie. E o maşină strălucitoare, lustruită, din anii ‘20, cu acele cauciucuri înguste ca ale unei motociclete, spiţe de metal şi o fâşie de crom care bordează capota. Capota are fante pe laturi, ca să intre aerul, iar pe vârful nasului ei radiatorul cromat, strălucitor, se înalţă ca o bubuliţă. În faţă, două faruri atârnă de un soi de bară argintie, iar farurile sunt şi ele argintii şi sclipesc în soare.

Alături de acest automobil somptuos aparatul de fotografiat l-a surprins pe Aleksandr Klausner, agent general, strălucitor într-un costum tropical crem, cu cravată, cu o pălărie de pai pe cap, arătând ca Errol Flynn într-un film despre aristocraţii europeni din Africa Ecuatorială sau din Burma. Alături de el, mai voinică, mai înaltă şi mai lată decât el, se află figura impunătoare a elegantei sale soţii, Shlomit, verişoara şi stăpâna lui, o mare doamnă, maiestuoasă ca o navă de război, într-o rochie de vară cu mâneci scurte, cu un colier şi o splendidă pălărie de pâslă cu voal de muselină, aşezată într-o parte peste coafura ei perfectă şi ţinând strâns o umbrelă. Fiul lor, Lonia, Lionicika, stă alături de ei ca un mire agitat în ziua cununiei. Arată cam caraghios, cu gura întredeschisă, cu ochelarii rotunzi alunecându-i de pe nas, cu umerii căzuţi, înghesuit şi aproape mumificat într-un costum strâmt şi cu o pălărie neagră ţeapănă, care arată ca şi cum i-ar fi fost îndesată pe cap: îi ajunge până la jumătatea frunţii, ca un castron de budincă răsturnat, şi dă impresia că doar urechile lui clăpăuge o împiedică să-i alunece în jos până la bărbie, înghiţindu-i şi restul capului.

Care a fost evenimentul solemn pentru care s-au pus toţi trei la patru ace şi au comandat o limuzină specială? Nu-i chip să afli. Data, judecând după alte fotografii de pe aceeaşi pagină a albumului, este 1934, anul de după cel în care ajunseseră aici, pe când încă mai locuiau cu toţii în apartamentul familiei Zarchi din strada Amos. Desluşesc fără greutate numărul automobilului, M 1651. Tata avea douăzeci

şi patru de ani, dar în fotografie arată ca un puşti de cincisprezece ani deghizat în domn respectabil de vârstă mijlocie.

*

Când au venit de la Vilna, toţi trei Klausnerii au trăit aproximativ un an în apartamentul cu două camere şi jumătate din strada Amos. Apoi bunica şi bunicul au găsit de închiriat un locşor cu o cameră de zi mai mare, plus o odăiţă care i-a slujit bunicului de „bârlog”, adăpostul lui sigur din calea acceselor de furie ale bunicii şi a flagelului igienic al războiului ei cu germenii. Noul apartament era cel din aleea Praga, între strada Isaiah şi Cancelarului, rebotezată acum strada Strauss.
Camera din faţă a vechiului apartament din strada Amos a devenit garsoniera de student a tatei. Aici şi-a aşezat prima bibliotecă *bookcase*, cu cărţile pe care le-a adus din zilele studenţiei de la Vilna; aici era vechea masă de furnir, cu picioare lungi şi subţiri, care îi slujea drept birou; aici îşi atârna hainele, în spatele unei draperii care ascundea lada de transport care îi era şifonierul. Aici îşi invita prietenii pentru conversaţii intelectuale despre sensul vieţii, literatură, lume şi politica locală.
Într-o fotografie, tata şade comod la biroul lui, slab, tânăr şi sobru, cu părul pieptănat peste cap, cu acei ochelari serioşi, cu rame negre, şi cămaşă albă cu mâneci lungi. Şade într-o poziţie destinsă, oblic faţă de birou, picior peste picior. Stă cu spatele la o fereastră dublă, din care o jumătate e deschisă spre interior, dar obloanele sunt încă închise, aşa încât doar degete subţiri de lumină pătrund printre şipci. În fotografie tata e adânc cufundat într-o carte mare pe care o ţine în faţa lui. Pe birou stă deschisă altă carte şi încă ceva care aduce cu un ceas deşteptător, cu spatele către aparatul de fotografiat, un ceas rotund de tinichea cu picioruşe oblice. La stânga tatei se află o mică etajeră plină cu cărţi, cu un raft încovoiat sub povara volumelor groase cu care e încărcat, aparent cărţi străine, care au venit de la Vilna şi e limpede că se simt aici destul de înghesuite, le e cald şi nu sunt în largul lor.

Pe peretele de deasupra etajerei atârnă o fotografie înrămată a unchiului Joseph, care arată autoritar şi măreţ, aproape ca un profet, cu ţăcălia lui albă şi părul rărit, ca şi cum s-ar uita de la mare înălţime la tata şi l-ar ţinti cu un ochi atent, ca să se asigure că nu-şi neglijează studiile şi nu se lasă furat de deliciile dubioase ale vieţii de student sau că nu uită situaţia istorică a naţiunii evreieşti sau nădejdile generaţiilor sau – Doamne fereşte! – nu subestimează aceste mici detalii din care, la urma urmei, este alcătuit tabloul de ansamblu.
Sub unchiul Joseph atârnă de un cui cutia pentru colecta Fondului Naţional Evreiesc, pictată cu o stea a lui David alcătuită din linii groase. Tata arată destins şi mulţumit de sine, dar la fel de serios şi de hotărât ca un călugăr: ţine povara cărţii deschise în mâna stângă, în vreme ce mâna dreaptă i se odihneşte pe paginile din dreapta, cele pe care le-a citit deja, din care putem deduce că e o carte în ebraică, citită de la dreapta la stânga. Acolo unde mâna îi iese din mâneca acelei cămăşi albe îi zăresc părul negru şi des care îi acoperea braţul de la umăr până la falange.
Tatăl meu arată ca un tânăr care îşi cunoaşte datoria şi are de gând să şi-o îndeplinească fie ce-o fi. Este hotărât să calce pe urmele celebrului său unchi şi ale fratelui său mai mare. Afară, dincolo de obloanele închise, muncitorii sapă un şanţ pe sub drumul prăfos, pentru canalizare. Undeva, într-un beci al unei clădiri evreieşti vechi aflată pe străduţele şerpuite din Shaarei Hesed sau Nahalat Shiva, tinerii din Haganahul Ierusalimului se antrenează în taină, dezmembrând şi montând la loc un vechi pistol Parabellum ilicit. Pe drumurile de pe dealuri, care se răsucesc printre sate arabe ameninţătoare, şoferii autobuzelor Egged şi ai camioanelor Tnuva îşi conduc vehiculele, ţinând volanul cu mâinile lor puternice şi arse de soare. În uedurile care coboară în Deşertul Iudaic, tineri cercetaşi evrei în pantaloni scurţi kaki şi şosete kaki *khaki shorts and khaki socks*, cu centuri militare şi *keffiye*-uri albe, învaţă să recunoască la pas cărările secrete ale patriei. În Galileea şi în Câmpii, în Valea Beth Shean şi Valea lui Jezreel, în Valea Sharon şi Hefer, în Şesurile Iudaice, Negev şi sălbăticia din jurul Mării Moarte, pionierii ară pământul, musculoşi, tăcuţi, viteji şi

bronzați. Şi între timp el, studentul cinstit din Vilna, trasează şi el brazda lui aici.
Într-o bună zi va fi şi el profesor pe muntele Scopus, va ajuta la lărgirea hotarelor cunoaşterii şi va seca smârcurile exilului din inimile oamenilor. Aşa cum pionierii din Galileea şi din Văi au făcut să înflorească deşertul, şi el va munci din toate puterile sale, cu entuziasm şi dăruire, ca să traseze brazdele spiritului național şi să facă să înflorească noua cultură evreiască. Toate astea se văd în fotografie.

19

În fiecare dimineață Yehuda Arieh Klausner lua autobuzul 9 din stația de pe strada Geula şi trecea prin cartierul buharian, strada Profetul Samuel, strada Simeon cel Drept, Colonia Americană şi cartierul Sheikh Jarrah, până la clădirile universității de pe muntele Scopus, unde îşi urma cu sârguință studiile de masterat. Mergea la cursul de istorie ținut de profesorul Richard Michael Kobner, care n-a izbutit niciodată să învețe ebraica, cursul de lingvistică semitică al profesorului Hans Jacob Polotski, cursul de studii biblice ținut de profesorul Umberto Moshe David Cassuto şi cursul de literatură ebraică ținut de unchiul Joseph, alias profesorul doctor Joseph Klausner, autorul scrierii *Iudaism şi umanism*.
Cu toate că, fără îndoială, unchiul Joseph îl încuraja pe tatăl meu – care era unul dintre studenții lui de frunte –, când a venit momentul potrivit nu pe el l-a ales ca asistent, ca să nu dea prilej de bârfă gurilor rele. Atât de important era pentru profesorul Klausner să evite împroşcarea cu noroi a numelui său, încât se pare că s-a purtat incorect cu fiul fratelui, sânge din sângele său.
Pe prima pagină a uneia dintre cărțile sale, unchiul cel fără de copii a scris următoarele cuvinte: „Dragului meu Yehuda Arieh, nepotul meu, care îmi este drag ca un fiu, din partea unchiului Joseph care îl iubeşte ca pe ochii din cap”. Tata a

făcut o dată, cu amărăciune, o remarcă usturătoare: „Dacă n-am fi fost neamuri, dacă m-ar fi iubit oleacă mai puțin, cine ştie, poate că până acum aş fi fost lector la Facultatea de Literatură, şi nu bibliotecar”.

În toți acei ani a fost ca o rană deschisă în sufletul tatei, pentru că merita cu adevărat să fie profesor, ca unchiul şi ca fratele său, David, cel care preda literatura la Vilna şi care a murit din cauza asta. Tata era uimitor de învățat, un student excelent, cu memorie extraordinară, expert în literatura universală, ca şi în cea ebraică, care era în largul lui în multe limbi, pe deplin familiarizat cu Tosefta, literatura midrasică, poezia religioasă a evreilor din Spania, precum şi cu Homer, Ovidiu, poezia babiloniană, Shakespeare, Goethe şi Adam Mickiewicz, harnic ca o albină, foarte cinstit, profesor dăruit cu har, care putea explica simplu şi exact invaziile barbarilor, *Crimă şi pedeapsă*, funcționarea unui submarin sau sistemul solar. Şi totuşi, niciodată n-a avut şansa să stea în fața unei clase sau să aibă învățăceii săi, ci şi-a sfârşit zilele ca bibliotecar şi bibliograf care a scris trei sau patru cărți erudite şi a contribuit cu câteva articole la *Enciclopedia ebraică*, în special despre literatura comparată şi cea polonă.

În 1936 şi-a găsit un post modest la Secția de periodice de la Biblioteca Națională, unde a lucrat vreo douăzeci de ani, pe muntele Scopus, şi după 1948 în Blocul Terra Sancta, mai întâi ca simplu bibliotecar şi apoi ca adjunct al şefului secției, doctorul Pfeffermann. În Ierusalimul plin de imigranți din Polonia şi Rusia şi de refugiați din calea lui Hitler, printre care distinse personalități ale unor universități celebre, erau mai mulți profesori şi cercetători decât studenți.

Pe la sfârşitul anilor ‘50, după ce şi-a luat doctoratul la Universitatea din Londra, tata a încercat în zadar să-şi asigure un loc la Facultatea de Literatură din Ierusalim, ca lector invitat. Profesorul Klausner, la vremea lui, s-a temut de ce-o să zică lumea dacă îşi angajează nepotul. Lui Klausner i-a urmat ca profesor poetul Shimon Halkin, care s-a străduit să pornească de la zero şi a eliminat moştenirea, metodele şi însuşi mirosul lui Klausner, şi cu siguranță nu dorea să-l ia asistent pe nepotul acestuia. La începutul anilor

‘60 tata şi-a încercat norocul la Universitatea din Tel Aviv, proaspăt înfiinţată, dar nici acolo n-a fost bine-venit.

*

În ultimul an de viaţă a dus tratative pentru un post de profesor de literatură la institutul academic înfiinţat la Beer Sheva, care avea să devină în cele din urmă Universitatea Ben Gurion. La şaisprezece ani de la moartea tatei am devenit eu însumi profesor colaborator de literatură la Universitatea Ben Gurion; după un an sau doi am fost făcut profesor plin, şi în cele din urmă am fost numit la Catedra Agnon. Am primit şi invitaţii generoase de la ambele universităţi, din Ierusalim şi din Tel Aviv, să fiu profesor plin de literatură, eu, care nu sunt nici specialist, nici savant, nici dintre cei care mută munţii din loc, care n-am avut niciodată talent pentru cercetare şi a cărui minte se înceţoşează la vederea unei note de subsol[8]. Degetul mic al tatălui meu avea mai mult talent profesoral decât o duzină de profesori „paraşutaţi”, de felul meu.

*

Apartamentul familiei Zarchi avea două odăiţe şi jumătate şi se afla la parterul unui bloc cu trei etaje. Partea din spate a apartamentului era ocupată de Israel Zarchi, soţia lui, Esther, şi părinţii lui vârstnici. Camera din faţă, unde locuia tata, mai întâi cu părinţii săi, apoi singur, şi în cele din urmă împreună cu mama, avea propria ei uşă, care dădea pe verandă şi apoi, după câteva trepte, ajungeai în grădina

---

[8] Cărţile tatei sunt pline de note de subsol. În ce mă priveşte, le-am folosit din plin doar într-o carte, *Tăcerea Cerului: Frica de Dumnezeu a lui Agnon* (Ierusalim: Keter, 1993; Princeton University Press, 2000). L-am menţionat pe tata în nota 92 de pe pagina 192 a ediţiei în ebraică a acestei cărţi. Adică l-am trimis pe cititor la cartea lui, *Romanul scurt în literatura evreiască*. Scriind acea notă, după douăzeci de ani de la moartea lui, am sperat să-i fac o mică plăcere, şi în acelaşi timp m-am temut că, în loc să fie încântat, s-ar putea să-şi clatine mustrător degetul către mine. (N. a.)

îngustă din față şi afară, pe strada Amos, care era încă o simplă cărare plină de praf, fără carosabil sau pavaj, încă presărată cu grămezi de materiale de construcție şi schelărie demontată, printre care bântuiau pisici lihnite de foame şi ciuguleau câteva turturele. De trei-patru ori pe zi trecea pe acolo o căruță trasă de un măgar sau de un catâr, în care erau încărcate bare lungi de fier pentru construcții, sau căruța vânzătorului de parafină, cea a vânzătorului de gheață, a lăptarului, a telalului, al cărui strigăt răguşit *alte sachen* îmi îngheța întotdeauna sângele în vine: toată copilăria mi-am închipuit că sunt pus în gardă împotriva bolii, bătrâneții şi morții, care, chiar dacă erau încă departe de mine, se apropiau treptat, inexorabil, târându-se furişat ca o viperă prin încâlceala vegetației întunecate, gata să mă atace pe la spate. Strigătul în idiş *al-te sachen* îmi suna la fel cu cuvintele ebraice *al-tezaken*, „n-o să îmbătrâneşti". Chiar şi acum strigătul îmi stârneşte un fior pe şira spinării.
Rândunelele îşi făceau cuibul în pomii fructiferi din grădini, în vreme ce guşteri, gecko şi scorpioni se târau prin crăpăturile pietrelor. Din când în când vedeam chiar şi câte o țestoasă. Copiii scormoneau pe sub garduri, alcătuind o rețea de scurtături prin curțile din spate ale cartierului, sau se cățărau pe acoperişurile plate ca să-i urmărească pe soldații englezi din Cazarma Schneller sau să se uite la satele arăbeşti din depărtare, de pe coastele dealurilor din jur: Isawiya, Shuafat, Beit Iksa, Lifta, Nebi Samwil.

*

Astăzi numele lui Israel Zarchi este aproape uitat, însă în acele zile era un tânăr scriitor prolific, ale cărui cărți se vindeau bine. Era cam de vârsta tatălui meu, însă prin 1937, pe la douăzeci şi opt de ani, publicase deja nu mai puțin de trei cărți. Îl veneram pentru că mi se spusese că nu e ca alți scriitori: tot Ierusalimul scria cărți erudite, compuse din note, din alte cărți, din liste de cărți, dicționare, volume străine grele şi fişe de cartotecă pătate de cerneală, însă domnul Zarchi scria cărți „din capul lui". (Tata avea o vorbă: „Dacă furi dintr-o carte eşti condamnat ca plagiator, dar dacă

furi din zece cărți eşti considerat savant, iar dacă furi din treizeci sau patruzeci de cărți, savant de frunte”.)
În serile de iarnă câțiva membri ai cercului părinților mei obişnuiau să se adune uneori la noi sau la familia Zarchi, în clădirea de peste drum: Hayim şi Hannah Toren, Shmuel Werses, familia Breiman, stălucitorul domn Sharon-Shvadron, care era mare orator, domnul Haim Schwarzbaum, folcloristul cu părul roşu, Israel Hanani, care lucra la Agenția Evreiască, şi soția lui, Esther. Veneau după cină, la şapte sau la şapte şi jumătate, şi plecau la nouă şi jumătate, care era considerată o oră târzie. Între timp beau ceai fierbinte, ronțăiau prăjituri cu miere sau fructe proaspete, discutau cu o furie cuviincioasă tot felul de subiecte pe care nu le înțelegeam; dar ştiam că atunci când va veni vremea am să-i înțeleg, am să particip la discuții şi am să aduc argumente decisive la care ei nu se gândiseră. Poate am să reuşesc chiar să-i surprind, poate că am să ajung să scriu şi eu cărți din capul meu, ca domnul Zarchi, sau culegeri de poezii ca Bialik şi bunicul Aleksandr şi Levin Kipnis şi doctorul Saul Cernikovski, doctorul al cărui miros n-am să-l uit niciodată.
Soții Zarchi nu erau doar foştii proprietari ai locuinței tatălui meu, ci şi nişte prieteni dragi, în ciuda veşnicelor ciondăneli dintre tatăl meu cel revizionist şi Zarchi cel „roşu”: tatei îi plăcea să vorbească şi să explice, iar lui Zarchi îi plăcea să asculte. Mama intervenea cu una sau două propoziții calme, din când în când. În ce o priveşte pe Esther Zarchi, ea avea tendința să pună întrebări, iar tatei îi plăcea să-i dea răspunsuri foarte amănunțite. Israel Zarchi se întorcea uneori spre mama, cu ochii în pământ, şi-i cerea părerea, ca şi cum ar fi rugat-o într-un limbaj codificat să-i ia partea în dispută: mama ştia cum să arunce o lumină nouă peste toate. Făcea asta doar cu câteva cuvinte, după care conversația lua uneori un ton plăcut, destins, în dispută apăreau un nou calm, o notă prudentă sau ezitantă, până ce după o vreme se înfierbântau iarăşi şi vocile se ridicau din nou cu o furie civilizată, care clocotea de semne de exclamare.

*

În 1947 editorul din Tel Aviv, Joshua Chachik, a scos prima carte a tatălui meu, *Romanul scurt în literatura ebraică, de la origini până la sfârşitul lui Haskalah*. Această carte se baza pe disertația de masterat a tatei. Pe prima pagină scria că lucrării îi fusese acordat Premiul Klausner al Municipalității din Tel Aviv şi că fusese publicată cu sprijinul Municipalității şi al Fondului Memorial Zipporah Klausner. Profesorul doctor Joseph Klausner însuşi a scris o introducere:

Este o dublă plăcere pentru mine să văd publicarea unei cărți ebraice despre romanul scurt, care mi-a fost prezentată în calitatea mea de profesor de literatură în unica noastră universitate ebraică, constituind disertația finală în domeniul literaturii ebraice moderne a vechiului meu discipol, nepotul meu Yehuda Arieh Klausner. Nu este o lucrare de rând... Este un studiu profund şi atotcuprinzător... Chiar şi stilul cărții este atât bogat, cât şi limpede, şi este adecvat subiectului important pe care îl tratează... Prin urmare, nu-mi pot înfrâna bucuria... Talmudul zice: „Discipolii sunt ca nişte fii”...

şi pe o pagină separată, care urmează celei cu titlul, tata a dedicat cartea memoriei fratelui său David:

Primului meu profesor de istorie a literaturii –
unicul meu frate
David
pe care l-am pierdut în întunericul exilului.
Unde sălăşluieşti?

Timp de zece zile sau două săptămâni, de cum venea acasă de la muncă, de pe muntele Scopus, tata dădea fuga la oficiul poştal local, la capătul de est al străzii Geula, față în față cu intrarea în Mea Shearim, aşteptând cu nerăbdare exemplarele din prima sa carte, despre care fusese informat că a apărut şi cutare sau cutărică a văzut-o într-o librărie din Tel Aviv. Aşa că în fiecare zi se repezea la oficiul poştal şi în fiecare zi se întorcea cu mâinile goale, şi în fiecare zi jura că, dacă pachetul de la domnul Gruber, de la Tipografia Sinai, nu ajunge până a doua zi, o să meargă la drogherie şi o să-i dea un telefon furios domnului Chachik, la Tel Aviv: Asta e pur şi simplu inadmisibil! Dacă nu vine cartea până duminică, până la mijlocul săptămânii, cel mai târziu până

vineri... dar pachetul a venit, nu prin poştă, ci livrat personal, adus la noi acasă de către o tânără yemenită zâmbitoare, nu de la Tel Aviv, ci direct de la Tipografia Sinai (Ierusalim, tel. 2892).
Pachetul conţinea cinci exemplare din *Romanul scurt în literatura ebraică*, abia ieşite de sub tipar, feciorelnice, învelite în câteva straturi de hârtie albă de bună calitate (pe care erau tipărite probele unei cărţi ilustrate) şi legate cu sfoară. Tata i-a mulţumit fetei şi, în ciuda emoţiei, n-a uitat să-i dea un şiling (o sumă frumuşică pe vremea aceea, suficientă pentru o masă vegetariană la restaurantul Tnuva). Apoi ne-a rugat pe mine şi pe mama să intrăm în biroul lui, ca să-i fim alături când desface pachetul.
Îmi amintesc cum şi-a stăpânit tata entuziasmul ce-l făcea să tremure şi n-a rupt sfoara care ţinea strâns pachetul, nici măcar n-a tăiat-o cu foarfeca, ci – n-am să uit niciodată asta – a desfăcut nodurile strânse bine, unul după altul, cu nesfârşită răbdare, folosindu-se pe rând de unghiile sale puternice, de vârful cuţitului pentru hârtie şi de o clamă dezdoită. Când a isprăvit, nu s-a repezit la cartea lui cea nouă, ci a făcut ghem sfoara, încetişor, a dat la o parte hârtia lucioasă în care erau împachetate volumele, a atins uşor coperta cărţii de deasupra cu vârfurile degetelor, ca un îndrăgostit sfios, a ridicat-o binişor spre faţa lui, a vânturat un pic paginile, a închis ochii şi le-a mirosit, inspirând profund mirosul de tipăritură proaspătă, gustând plăcerea hârtiei noi, încântătorul, îmbătătorul iz de clei. Doar apoi a început să o răsfoiască, uitându-se întâi la index, cercetând lista de anexe şi erata, citind iar şi iar introducerea unchiului Joseph şi propria prefaţă, zăbovind pe prima pagină, mângâind iar coperta, şi apoi, îngrijorat că mama ar putea râde pe ascuns de el, a spus, ca să se scuze:
— O carte nouă, abia ieşită de sub tipar, prima carte, e ca şi cum tocmai mi s-a mai născut un prunc.
— Când o să fie vremea să-i schimbi scutecele, a răspuns mama, presupun că o să mă chemi pe mine.
Zicând aşa, s-a răsucit şi a plecat din încăpere, dar s-a întors peste câteva clipe aducând o sticlă de Tokay pentru sabat, dulce, şi trei păhăruţe de lichior, zicând că trebuie să bem în

cinstea primei cărți a tatei. A turnat un pic de vin pentru ei doi şi un strop pentru mine, poate chiar l-a sărutat pe frunte, în vreme ce el o mângâia pe păr.
În seara aceea mama a acoperit masa din bucătărie cu o pânză albă, de parcă ar fi fost sabat sau o sărbătoare mare, şi ne-a servit mâncarea preferată a tatei, ciorbă de sfeclă fierbinte cu un aisberg de smântână curată, albă, plutind în ea. Bunicul
şi bunica ni s-au alăturat la modesta sărbătorire, şi bunica i-a spus mamei că sfecla e cu adevărat foarte aspectuoasă şi aproape gustoasă, dar că – Doamne fereşte să dea ea sfaturi, dar se ştie, orice copiliță ştie, chiar şi femeile neevreice care gătesc în case evreieşti ştiu, că borşul trebuie să fie acru şi un pic dulce, cu siguranță nu dulce şi un pic acru, aşa cum îl fac polonezii, pentru că ei îndulcesc orice, fără rost, şi dacă n-ai grijă îneacă heringul sărat în zahăr sau pun gem pe *chrein* (sos de hrean).
La rândul ei, mama i-a mulțumit bunicii pentru că ne împărtăşeşte din ştiința ei şi i-a promis că pe viitor îi va oferi doar mâncăruri amare şi acre, pentru că acestea cu siguranță vor fi pe gustul ei. Cât despre tata, era prea mulțumit ca să le bage în seamă înțepăturile. Le-a dăruit părinților un exemplar cu dedicație, altul l-a dat unchiului Joseph, pe al treilea dragilor lui prieteni Esther şi Israel Zarchi, pe altul nu-mi mai amintesc cui, şi pe ultimul l-a păstrat în biblioteca sa, pe un raft foarte vizibil, cuibărit lângă lucrările unchiului său Joseph.
Fericirea tatei a durat trei sau patru zile, iar apoi fața i s-a întunecat. Aşa cum dădea fuga în fiecare zi la oficiul poştal înainte de sosirea pachetului, tot aşa dădea acum fuga în fiecare zi la librăria lui Achiasaf de pe Calea Regele George V, unde trei exemplare din *Romanul scurt* erau puse în vânzare. A doua zi, aceleaşi trei exemplare erau acolo, nu fusese cumpărat nici unul. La fel în ziua următoare şi în cea de după.
„Tu”, i-a spus tata cu un zâmbet trist prietenului său Israel Zarchi, „scoți câte un roman la fiecare şase luni, şi pe loc toate fetele frumoase te smulg de pe rafturi şi te duc drept în patul lor, în vreme ce noi, cărturarii, ne trudim ani întregi

cercetând fiecare amănunt, verificând fiecare citat, lucrând câte o săptămână la o singură notă de subsol, şi cine se osteneşte să ne citească? Dacă suntem norocoşi, doi sau trei colegi de închisoare din domeniul nostru ne citesc cărţile, după care ne fac de două parale. Uneori nici măcar atât. Suntem pur şi simplu ignoraţi."

A trecut o săptămână şi nu s-a vândut nici unul dintre cele trei exemplare de la Achiasaf. Tata nu mai vorbea de necazul lui, dar acesta umplea apartamentul ca un miros. Nu mai fredona fals melodii populare în vreme ce se rădea sau spăla farfuriile. Nu-mi mai spunea pe de rost faptele lui Ghilgameş sau aventurile căpitanului Nemo sau ale inginerului Cyrus Smith din *Insula misterioasă*, ci se cufunda cu mânie în hârtiile şi cărţile de referinţă împrăştiate pe biroul său, din care avea să se nască următoarea lui carte plină de erudiţie.

Şi apoi, brusc, peste câteva zile, vineri seara, a venit acasă radiind de fericire şi tremurând tot, ca un puşti pe care tocmai l-a sărutat în faţa tuturor cea mai frumoasă fată din clasă. „S-au vândut! S-au vândut toate! Toate într-o zi! Nu un exemplar vândut! Nu două exemplare vândute! Toate trei vândute! Tot stocul! Cartea mea s-a epuizat – Shakhna Achiasaf o să mai comande exemplare de la Chachik din Tel Aviv! Le-a comandat deja! În dimineaţa asta! Prin telefon! Nu trei exemplare, încă cinci! Şi crede că povestea nu se încheie aici!"

Mama a ieşit iarăşi din încăpere şi s-a întors cu Tokayul greţos de dulce şi cele trei păhăruţe de lichior. Însă de data asta nu s-a mai ostenit cu ciorba de sfeclă cu smântână sau cu faţa de masă albă. În schimb a propus ca ei doi să meargă în seara următoare la cinematograful Edison, la premiera unui film cu Greta Garbo, pe care o admirau amândoi.

Am fost lăsat cu romancierul Zarchi şi soţia lui, să cinez acolo şi să mă port frumos până ce aveau ei să se întoarcă, la nouă sau nouă şi jumătate. Să fii cuminte, e clar?! Să nu auzim nici cea mai mică plângere despre tine! Când o să pună masa, nu uita să le oferi ajutorul. După cină, dar numai după ce toată lumea s-a ridicat de la masă, strânge-ţi farfuriile şi pune-le cu grijă pe chiuvetă. Cu grijă, auzi?! Să nu cumva să spargi ceva pe acolo. Şi ia un şervet de

bucătărie, ca acasă, şi şterge frumos muşamaua după ce s-a strâns masa. Şi nu vorbi decât atunci când ţi se vorbeşte. Dacă domnul Zarchi lucrează, găseşte-ţi o jucărie sau o carte şi stai cuminte ca un şoricel! Şi dacă, Doamne fereşte, doamna Zarchi se plânge iar că o doare capul, să n-o deranjezi cu nimic. Cu nimic, auzi?!

Şi au plecat. Doamna Zarchi s-a închis probabil în cealaltă odaie sau poate că s-a dus în vizită la un vecin, şi domnul Zarchi mi-a propus să merg în biroul său, care, ca şi în apartamentul nostru, era şi dormitor, şi salon, şi toate. Aceea era camera care fusese a tatălui meu pe când era student, care a fost şi a părinţilor mei şi unde se pare că am fost conceput, de vreme ce au locuit acolo de la căsătoria lor până cu o lună înainte de venirea mea pe lume.

Domnul Zarchi m-a aşezat pe canapea şi mi-a vorbit un pic, nu-mi amintesc despre ce, dar n-am să uit niciodată cum am observat dintr-odată pe măsuţa pentru cafea de lângă canapea nu mai puţin de patru exemplare identice din *Romanul scurt în literatura ebraică*, unul peste celălalt, ca într-un magazin, un exemplar despre care ştiam că tata i l-a dat cu dedicaţie domnului Zarchi şi încă trei, lucru pe care nu-l înţelegeam, şi mi-a stat pe limbă să-l întreb pe domnul Zarchi, dar în ultima clipă mi-am amintit de cele trei exemplare care fuseseră cumpărate cu o zi înainte, în sfârşit, din librăria Achiasaf, şi am simţit în mine un val de recunoştinţă care aproape că mi-a umplut ochii de lacrimi. Domnul Zarchi a văzut că le-am observat şi n-a zâmbit, dar mi-a aruncat o privire piezişă, cu ochii mijiţi, ca şi cum m-ar fi acceptat pe tăcute în ceata lui de conspiratori şi, fără să zică nimic, s-a aplecat, a luat trei dintre cele patru exemplare de pe măsuţa pentru cafea şi le-a ascuns într-un sertar al biroului său. Iar eu mi-am ţinut cumpătul şi n-am spus nimic, nici lui, nici părinţilor mei. N-am spus nimănui până după moartea lui Zarchi, încă tânăr, şi moartea tatălui meu; n-am spus nimănui, cu excepţia fiicei lui, Nurit Zarchi, după mulţi ani, şi ea n-a părut prea impresionată de ce i-am spus.

Printre cei mai buni prieteni de-ai mei se numără doi-trei scriitori, prieteni care mi-au fost aproape şi îi îndrăgesc de zeci de ani, şi totuşi nu sunt sigur că aş putea face pentru

unul dintre ei ceea ce a făcut Israel Zarchi pentru tata. Cine ştie dacă mi-ar fi dat vreodată prin cap un astfel de şiretlic generos. La urma urmei el, ca toată lumea în acele zile, trăia de azi pe mâine, şi cele trei exemplare din *Romanul scurt în literatura ebraică* trebuie să-l fi costat cel puțin cât nişte haine foarte trebuincioase.
Domnul Zarchi a ieşit din odaie şi s-a întors cu o cană de cacao caldă, fără pieliță, pentru că şi-a amintit din vizitele lui la noi că asta beau eu seara. I-am mulțumit aşa cum mi se spusese să fac, cu politețe, şi voiam cu adevărat să spun altceva, dar n-am putut, aşa că am stat pur şi simplu acolo, pe canapea, fără să scot un sunet, ca să nu-l deranjez de la lucru, deşi, de fapt, n-a lucrat în seara aceea, ci doar a frunzărit ziarele de la cap la coadă şi înapoi până ce s-au întors părinții mei de la cinematograf, le-au mulțumit soților Zarchi, au spus în grabă noapte bună şi m-au dus acasă, pentru că era foarte târziu şi trebuia să mă spăl pe dinți şi să merg direct la culcare.

*

Trebuie să fi fost aceeaşi odaie în care, într-o seară, cu câțiva ani înainte, în 1936, tata a adus acasă pentru prima dată o anumită studentă foarte frumoasă, retrasă, cu piele măslinie şi ochi negri, care vorbea puțin, dar a cărei prezență însăşi îi făcea pe bărbați să vorbească fără să se mai oprească.
Ea părăsise cu câteva luni înainte Universitatea din Praga şi venise la Ierusalim ca să studieze istoria şi filozofia la Universitatea de pe muntele Scopus. Nu ştiu cum, când sau unde a întâlnit-o Arieh Klausner pe Fania Mussman, care era înregistrată aici pe numele ei evreiesc, Rivka, cu toate că în unele documente este numită Zipporah şi într-un loc apare ca Feiga, dar familia ei şi prietenele i-au spus întotdeauna Fania.
Lui îi plăcea să vorbească, să explice, să analizeze, iar ea ştia să asculte şi să audă chiar şi ceea ce era doar subînțeles. El era foarte erudit, iar ea avea privirea ageră şi ceva pe care numai cei care pot citi gândurile îl au. El era un perfecționist harnic, cuviincios şi cinstit, în vreme ce ea înțelegea întotdeauna de ce anume cineva ține morțiş la o anumită

idee, şi de ce altcineva care i se împotriveşte furibund simte nevoia să facă asta. Hainele o interesau doar ca o ferestruică spre sinele purtătorilor lor. Când şedea în casa unui prieten evalua întotdeauna cu privirea tapițeria, draperiile, canapelele, suvenirele de pe marginea ferestrei şi bibelourile din bibliotecă, în vreme ce toți ceilalți erau prinşi în discuție: ca şi cum ar fi fost într-o misiune de spionaj. Secretele oamenilor o fascinau întotdeauna, dar când se bârfea, de obicei asculta, cu zâmbetul ei slab, acel zâmbet şovăielnic, care arăta de parcă era pe cale să se stingă, şi nu zicea nimic. Era adesea tăcută. Dar ori de câte ori spărgea tăcerea şi rostea câteva propoziții, cursul conversației se schimba imediat.
Când tata îi vorbea, era uneori în vocea lui ceva ce sugera un amestec de timiditate, distanță, tandrețe, respect şi teamă. Ca şi cum în casa lui ar fi locuit sub o identitate falsă o ghicitoare. Sau o vizionară.

20

În jurul mesei din bucătăria noastră, cu muşamaua ei înflorată, erau trei taburete din răchită. Bucătăria era micuță, cu tavanul scund, şi întunecoasă; podeaua i se scufundase un pic, pereții îi erau plini de funingine de la maşina de gătit cu parafină şi de la primus, iar fereastra ei mică dădea spre curtea interioară, înconjurată de pereți cenuşii de ciment. Uneori, după ce tata pleca la lucru, mă aşezam pe taburetul lui, ca să stau față în față cu mama, şi ea îmi spunea poveşti în vreme ce curăța şi tăia legume sau alegea linte, culegând boabele negre, pe care le punea într-o farfurioară. Mai târziu aveam să le dau păsărilor.
Poveştile mamei erau ciudate: nu semănau deloc cu poveştile care se spuneau pe atunci în alte case sau cu cele pe care le-am spus copiilor mei, ci erau învăluite într-un fel de ceață, ca şi cum nu ar fi început de la început sau nu s-ar fi sfârşit la sfârşit, ci ieşeau din tufişuri, se arătau o vreme, stârnind

sentimente de înstrăinare sau spasme de teamă, se mişcau prin faţa mea câteva clipe, ca umbrele deformate de pe perete, mă uluiau, uneori îmi dădeau fiori pe spate, şi se furişau înapoi în pădurea din care veniseră înainte să-mi dau seama ce se întâmplă. Îmi amintesc până în ziua de azi unele dintre poveştile mamei, aproape cuvânt cu cuvânt. De exemplu, iat-o pe cea despre omul foarte bătrân, Aleluiev:

A fost odată ca niciodată, dincolo de munţii cei înalţi, dincolo de râurile adânci şi stepele cele sterpe, a fost un sat mititel şi uitat de lume, cu cocioabe pe jumătate dărâmate. La capătul acestui sat, într-o pădure de pini întunecoasă, trăia un om sărman, mut şi orb. Trăia singur, fără familie sau prieteni, şi numele îi era Aleluiev. Bătrânul Aleluiev era mai bătrân decât cel mai bătrân om din sat, mai bătrân decât cel mai bătrân om din vale sau din stepă. Nu era doar bătrân, era matusalemic. Aşa de bătrân, că începuse să-i crească un covor de muşchi pe spate. În loc de păr, pe cap îi creşteau ciuperci negre, şi în loc de obraji avea scobituri în care se lăţeau lichenii. Rădăcini cafenii începuseră să-i răsară din tălpile picioarelor şi licurici strălucitori îşi făcuseră cuib în orbitele lui adânci. Bătrânul ăsta, Aleluiev, era mai bătrân ca pădurea, mai bătrân ca zăpada, mai bătrân ca Timpul însuşi. Într-o zi s-a răspândit zvonul că în fundul colibei lui, ale cărei obloane n-au fost deschise niciodată, sălăşluia alt bătrân, Cerniciortin, care era mult, mult mai bătrân ca bătrânul Aleluiev, şi chiar mai orb şi mai sărman şi mai tăcut, mai cocârjat, mai surd, mai încremenit, şi era şlefuit de vremuri ca un ban tătăresc. Se povestea prin sat, în nopţile lungi de iarnă, că bătrânul Aleluiev se îngrijea de matusalemicul Cerniciortin, îi spăla rănile, îi aşternea masa şi îi făcea patul, îl hrănea cu fructe de prin pădure şi-i da să bea apă din fântână sau zăpadă topită şi, uneori, noaptea, îi cânta, cum îi cânţi unui prunc: „Lula, lula, lula, nu-ţi fie frică, odorul meu, lula, lula, lula, nu te-nfiora, dragul meu”. Şi aşa dormeau amândoi, înghesuiţi unul într-altul, cel bătrân şi cel şi mai bătrân, când afară nu erau decât vântul şi nămeţii. Dacă nu i-au mâncat lupii, încă mai trăiesc acolo, amândoi, până în ziua de azi, în coliba lor dărăpănată, pe când lupul urlă în pădure şi vântul şuieră pe horn.

Singur în pat, până să adorm, tremurând de teamă şi de emoţie, şopteam iar şi iar cuvintele „bătrân”, „matusalemic”, „mai bătrân ca Timpul însuşi”. Închideam ochii şi vedeam cu ochii minţii, cu o groază încântătoare, muşchiul care se întinde cu încetul pe spinarea bătrânului, ciupercile negre şi lichenii, şi acele rădăcini cafenii şi lacome, ca nişte viermi, care cresc în întuneric. Încercam să-mi reprezint în spatele ochilor închişi înţelesul lui „şlefuit de vremuri ca un ban tătăresc”. Şi aşa mă înfăşuram în somn, în sunetul vântului care ţipă pe horn, un vânt care nu s-ar putea apropia vreodată de casa noastră, sunete pe care nu le-am auzit nicicând, hornul pe care nu l-am văzut altundeva decât în pozele din cărţile pentru copii, în care toate casele aveau acoperiş din ţigle şi horn.

*

Nu aveam fraţi sau surori, părinţii nu prea puteau să-mi cumpere jucării sau jocuri, iar televizorul şi calculatoarele încă nu se născuseră. Mi-am petrecut toată copilăria în Kerem Avraham din Ierusalim, dar locul în care trăiam cu adevărat era la marginea pădurii, printre colibele, stepele, pajiştile, zăpada din poveştile mamei mele şi din cărţile cu poze care se îngrămădeau pe măsuţa joasă de la capul patului meu: eram în est, dar inima îmi era în vestul cel mai îndepărtat. Sau „miazănoaptea cea mai îndepărtată”, cum se spunea în acele cărţi. Rătăceam ameţit prin păduri virtuale, păduri de cuvinte, colibe de cuvinte, pajişti de cuvinte. Realitatea cuvintelor înlătura înăbuşitoarele curţi dosnice, fierul ruginit întins peste casele de piatră, balcoanele încărcate de ciubere şi sârme de rufe. Ceea ce mă înconjura n-avea importanţă. Tot ce avea importanţă era făcut din cuvinte.

Aveam pe strada Amos vecini bătrâni, dar înfăţişarea lor, când treceau cătinel, greoi, pe lângă casa noastră era doar o imitaţie ştearsă, jalnicÄ , grosolanÄ a realitÄ ţii înfiorÄ toare a bÄ trânului, matusalemicului Aleluiev. Aşa cum pÄ durile de la Tel Arza erau o schiţÄ ca vai de lume, fÄ cutÄ de un diletant, a pÄ durii virgine, de nepÄ truns. Lintea mamei mele era o amintire dezamÄ gitoare a

ciupercilor şi fructelor din pÄ dure, mure şi afine, din poveştile pe care mi le spunea. Întreaga realitate nu era decât o încercare zadarnicÄ de a imita lumea cuvintelor. IatÄ povestea pe care mi-a spus-o mama despre acea femeie şi fierari, fÄ rÄ sÄ -şi aleagÄ cuvintele, aşternându-mi în faţÄ , fÄ rÄ sÄ se gândeascÄ la vârsta mea fragedÄ , toatÄ întinderea ţinuturilor îndepÄ rtate şi multicolore ale limbajului, în goliciunea lor, pe unde puţine picioare de copil mai cÄ lcaserÄ , adÄ postul lingvisticelor pÄ sÄ ri ale paradisului:

Demult, într-un orÄ şel liniştit din Ţara Enularia, în ţinutul celor mai adânci vÄ i, trÄ iau trei fraţi fierari, Mişa, Alioşa şi Antoşa. Erau toţi trei îndesaţi, pÄ roşi, ca nişte urşi. ToatÄ iarna dormeau şi numai când venea vara fÄ ureau pluguri, potcoveau caii, dÄ deau la tocilÄ cuţite, ascuţeau tÄ işuri şi ciocÄ neau în uneltele de metal. Într-o bunÄ zi Mişa, fratele cel mare, s-a dus în ţinutul Troşiban. A lipsit multe zile, şi când s-a întors nu era singur, ci a adus cu el o femeie surâzătoare, ca o fetişcană, pe nume Tatiana, Tania, Tanicica. Era tare frumoasă, nu găseai alta mai frumoasă de-a lungul şi de-a latul Enulariei. Cei doi fraţi mai mici ai lui Mişa scrâşneau din dinţi şi tăceau toată ziulica. Dacă vreunul dintre ei se uita la ea, Tanicica asta râdea în hohote, până ce bărbatul era silit să-şi coboare privirea. Sau dacă se uita ea la unul dintre ei, atunci acela dintre fraţi pe care îl aţintea se cutremura şi îşi apleca privirea. În coliba fraţilor nu era decât o încăpere mare, şi în această încăpere locuiau Mişa şi Tanicica, cuptorul, foalele, nicovala, fratele sălbatic, Alioşa, şi fratele tăcut, Antoşa, înconjuraţi de baroase, topoare, dălţi, prăjini, lanţuri şi colaci de sârmă. Şi iată că s-a întâmplat ca într-o zi Mişa să fie împins în cuptor, şi Alioşa a luat-o el pe Tanicica. Timp de şapte săptămâni frumoasa Tanicica a fost nevasta fratelui sălbatic, Alioşa, până ce barosul s-a prăvălit asupra lui şi i-a strivit ţeasta, iar Antoşa, fratele cel tăcut, şi-a îngropat fratele şi i-a luat locul. Când au trecut şapte săptămâni, pe când cei doi mâncau o plăcintă cu ciuperci, Antoşa s-a albit deodată la faţă şi apoi s-a albăstrit, s-a înecat şi a murit. Şi din acea zi până azi tineri fierari rătăcitori din cele patru zări ale Enulariei merg

să locuiască în acea colibă, dar nici unul dintre ei n-a cutezat să rămână acolo şapte săptămâni întregi. Şi Tanicica? Păi, fiecare fierar din cele patru zări ale Enulariei ştie că Tanicicăi îi plac fierarii care vin pentru o săptămână, fierarii care vin pentru câteva zile, fierarii care stau o zi şi o noapte, lucrează pentru ea pe jumătate dezbrăcaţi, dar n-a răbdat niciodată un fierar care uită să se scoale şi să-şi vadă de drum. O săptămână sau două hai, mai merge, dar şapte săptămâni? Cum să cuteze?

*

Hertz şi Sarah Mussman, care trăiau la începutul secolului al XIX-lea în sătucul Trope sau Tripe, din apropierea oraşului Rovno, în Ucraina, aveau un fiu frumos, pe nume Ephraim. Încă din copilărie, aşa zice povestea familiei[9], acestui Ephraim îi plăcea să se joace cu roţi şi cu apă curgătoare. Când Ephraim Mussman avea treisprezece ani, la douăzeci de zile după *bar mitzvah*, a fost poftită mai multă lume la un ospăţ, şi de data aceasta Ephraim a fost cununat cu o copilă de doisprezece ani pe nume Haya-Duba: în acea vreme băieţii erau căsătoriţi pe hârtie, ca nu cumva să fie luaţi în oastea ţarului şi apoi să nu-i mai vadă ai lor niciodată.
Mătuşa mea, Haya Shapiro (care a primit numele bunicii ei, copila-nevastă), mi-a povestit acum mulţi ani ce s-a întâmplat la această nuntă. După ceremonie şi ospăţul care a avut loc seara, peste drum de casa rabinului din satul Trope, părinţii micuţei mirese s-au ridicat să o ducă acasă, la culcare. Era deja târziu, şi micuţa, obosită după emoţia căsătoriei şi un pic ameţită de la înghiţiturile de vin care i se

---

[9] Am auzit povestea aceasta şi altele, pe care vi le voi spune în paginile următoare, când eram tânăr, de la mama şi, în parte, de la bunicii mei şi de la verii mamei, Shimshon şi Michael Mussman. În 1979 am scris câteva dintre amintirile din copilărie ale mătuşii mele Haya, iar între 1997 şi 2001 am notat din când în când unele dintre multele lucruri pe care mi le-a spus mătuşa Sonia. M-a ajutat şi cartea vărului mamei, Shimshon Mussman, *Evadarea din oroare*, publicată în limba ebraică la Tel Aviv în 1996. (N. a.)

dăduseră, adormise cu capul în poala mamei. Mirele fugea de colo-colo printre invitați, roşu şi transpirat, jucându-se de-a v-ați ascunselea cu micii lui colegi de şcoală. Aşa că oaspeții s-au ridicat să plece, cele două familii au început să-şi ia rămas bun şi părinții mirelui i-au spus fiului lor să se suie iute în căruță ca să meargă acasă.

Numai că tânărul mire avea alte gânduri: copilul Ephraim s-a oprit în mijlocul curții, înfoiat dintr-odată ca un cocoşel, a bătut din picior şi şi-a cerut cu încăpățânare nevasta. Nu peste trei ani, nici măcar peste trei luni, ci chiar aici şi acum. Chiar în seara asta.

Când oaspeții care mai rămăseseră au izbucnit în râs, le-a întors spatele mânios şi s-a repezit peste drum, a bubuit la uşa rabinului, a stat în prag față în față cu rabinul zâmbitor şi s-a apucat să citeze texte din Biblie, Mishnah, codurile de legi şi comentatori. Era limpede că băiatul îşi pregătise muniția şi îşi făcuse bine temele. I-a cerut rabinului să judece pe loc pricina lui cu restul lumii şi să hotărască într-un fel sau altul. Ce scria în Tora? Ce spuneau Talmudul şi juriştii? Era sau nu dreptul lui? Era ea sau nu nevasta lui? Se însurase sau nu cu ea după lege? Şi atunci una din două: fie îl lasă să-şi ia mireasa, fie trebuie să-i dea înapoi *ketubba*, contractul de căsătorie, şi căsătoria să fie anulată.

Rabinul, după cum spune povestea, a mormăit, a şovăit şi şi-a dres glasul, şi-a pipăit mustața şi s-a scărpinat de câteva ori în cap, şi-a smucit favoriții şi s-a tras de barbă, şi în cele din urmă a oftat din rărunchi şi a hotărât că nu e nimic de făcut, băiatul nu numai că era priceput la manevrarea textelor şi argumentelor, dar mai avea şi perfectă dreptate: tinerei mirese nu-i rămânea altceva de făcut decât să-l urmeze şi nu exista nici o altă cale decât să i se supună lui.

Aşa că au trezit-o pe micuța mireasă şi, la miezul nopții, când toate deliberările s-au încheiat, au fost siliți să însoțească perechea de însurăței acasă la părinții lui. Mireasa a plâns tot drumul de frică. Mama ei o ținea strâns îmbrățişată şi plângea împreună cu ea. Şi mirele a plâns tot drumul, din cauza zeflemelelor şi rânjetelor invitaților. Cât despre mama lui şi restul familiei, şi ei au plâns pe tot drumul, de ruşine.

Procesiunea nocturnă a durat o oră şi jumătate. Era o combinaţie de alai funerar înlăcrimat şi petrecere zgomotoasă, pentru că unii dintre participanţi, încântaţi de scandal, ţineau morţiş să zică, răcnind cât îi ţineau bojocii, bine-cunoscuta glumă cu cocoşelul şi puicuţa sau pe cea despre cum se bagă aţa în ac, desfătându-se cu rachiu, printre fornăieli neruşinate, nechezături şi zbierete.
Între timp, pe tânărul mire l-a părăsit curajul şi a început să-şi regrete victoria. Şi aşa, tânăra pereche zăpăcită, înlăcrimată şi nedormită, a fost mânată ca oile la înjunghiere către camera nupţială improvizată în care, la orele mici ale dimineţii, a trebuit să fie vârâtă aproape cu forţa. Se zice că uşa a fost încuiată pe dinafară. Apoi nuntaşii s-au retras în vârful picioarelor şi au petrecut restul nopţii şezând în altă încăpere, bând ceai şi dând gata rămăşiţele ospăţului, în vreme ce se străduiau să se consoleze unii pe ceilalţi.
Dimineaţa, cine ştie, poate că mamele s-au năpustit în odaie, înarmate cu prosoape şi lighene, nerăbdătoare să afle cum au supravieţuit odraslele lor încăierării şi ce vătămări şi-au produs unul altuia.
Dar după câteva zile soţul şi soţia puteau fi văzuţi alergând voioşi prin curte şi jucându-se, desculţi şi zgomotoşi. Ba chiar soţul a construit într-un copac o căsuţă pentru păpuşile nevestei, iar el s-a întors la joaca lui cu roţi şi ape curgătoare, pe care le dirija prin curte, făcând pâraie, lacuri şi cascade.
Părinţii lui, Hertz şi Sarah Mussman, au întreţinut tânăra pereche până la vârsta de şaisprezece ani. *Kest-Kinder* era denumirea în idiş din acea vreme a tinerelor perechi care se bazează pe sprijinul părinţilor. Când s-a făcut mare, Ephraim Mussman a combinat pasiunea lui pentru roţi cu cea pentru ape curgătoare şi a făcut o moară în satul Trope. Roata morii era învârtită de forţa apei curgătoare. Afacerea lui n-a fost niciodată prosperă: era visător şi naiv ca un copil, leneş şi mână-spartă, gâlcevitor şi totuşi niciodată ferm pe poziţie. Avea tendinţa de a se prinde în flecăreli care durau de dimineaţa până seara. Haya-Duba şi Ephraim trăiau în sărăcie. Micuţa mireasă i-a născut lui Ephraim trei fii şi două fiice. Ea a învăţat meseria de moaşă şi infirmieră la domiciliu.

Obişnuia să trateze fără bani pacienţii săraci, pe ascuns. A murit în floarea vârstei, de ftizie. Străbunica mea avea douăzeci şi şase de ani când a murit.
Chipeşul Ephraim s-a însurat la iuţeală cu o copilă de şaisprezece ani pe nume tot Haya, la fel ca precursoarea ei. Cât ai zice peşte, noua Haya Mussman i-a gonit din casa ei pe copiii vitregi. Soţul ei cel slab n-a încercat să o oprească: părea să-şi fi consumat întreaga porţie modestă de îndrăzneală şi hotărâre într-o singură acţiune, în seara în care a bubuit eroic la uşa rabinului şi a cerut, invocând Tora şi toţi juriştii, dreptul de a-şi consuma căsătoria. Din acea noapte sângeroasă până la sfârşitul vieţii s-a arătat nehotărât: era blând şi moale, cedând întotdeauna vrerii nevestelor, fericit să se dea bătut în faţa oricui i se împotrivea, şi totuşi cu străinii a început treptat să se poarte ca un om care ascunde în adâncul lui mister şi sfinţenie. Înfăţişarea lui sugera o oarecare înfumurare învăluită în umilinţă, ca a unui ţăran făcător de minuni sau a unui moşneag sfânt de-al ortodocşilor ruşi.

*

Şi aşa se face că primul lui născut, bunicul meu, Naphtali Hertz, a devenit la vârsta de doisprezece ani ucenic pe moşia Vilkov, lângă Rudno, care aparţinea unei excentrice aristocrate necăsătorite, prinţesa Ravzova. În trei-patru ani prinţesa a descoperit că tânărul evreu pe care îl căpătase practic pe degeaba era sprinten, ager la minte, fermecător şi amuzant şi, pe lângă toate aceste calităţi, ştia şi câte ceva despre măcinarea făinii, dat fiind că a crescut la moara tatălui său. Probabil că mai avea el ceva care a stârnit sentimentele materne în prinţesa stafidită, fără copii.
Aşa că a hotărât să cumpere un teren la periferia oraşului Rovno, în dreptul cimitirului de la capătul străzii Dubinska, şi a construit o moară. A încredinţat conducerea morii unuia dintre nepoţii şi moştenitorii ei, inginerul Constantin Semionovici Steleţki, şi i l-a dat ca ajutor pe Hertz Mussman, care avea şaisprezece ani. Foarte repede bunicul meu şi-a arătat talentele de organizator, tactul şi empatia, datorită cărora era îndrăgit de toţi cei care îl întâlneau, şi acea

sensibilitate față de ceilalți, care îi îngăduia să ghicească ce gândesc sau ce-şi doresc.
La şaptesprezece ani bunicul ajunsese adevăratul administrator al morii. („Aşa de repede a crescut în ochii prințesei! Ca în povestea aceea cu Iosif cel Drept din Egipt şi aia, cum îi zice? Madam Potifar, nu? Inginerul ăla, Steleţki, tot ce dregea sfărâma iarăşi când se îmbăta. Era un beţivan cumplit! Încă mi-l amintesc cum îşi bătea calul, furios, şi în acelaşi timp plângea de mila animalelor proaste, plângea cu lacrimi cât bobul de strugure, dar dădea mai departe în cal. Toată ziua născocea noi maşinării, sisteme, roți dințate, întocmai ca Stephenson. Avea un fel de scânteie de geniu. Dar de îndată ce născocea un lucru, se mânia, Steleţki ăsta, şi îl nimicea!”)
Şi aşa tânărul evreu a învățat să întrețină şi să repare maşinăriile, să se târguiască cu țăranii care aduceau acolo grâul şi orzul, să le plătească lucrătorilor salariile, să negocieze cu furnizorii şi cu clienții. Aşa a devenit morar, ca tatăl său. Însă, spre deosebire de leneşul şi copilărosul său tată Ephraim, el era deştept, muncitor şi ambițios. Şi avea succes.
Între timp, prințesa Ravzova, în amurgul vieții sale, a devenit din ce în ce mai evlavioasă: nu se îmbrăca decât în negru, îşi petrecea vremea cu rugăciuni şi posturi, jelea veşnic, tăifăsuia în şoaptă cu Isus, călătorea de la o mânăstire la alta în căutarea iluminării, îşi risipea averea pe danii către biserici şi locurile sfinte. („Iar într-o zi a luat un ciocan şi şi-a bătut un cui în mână, pentru că voia să simtă exact ce a simțit Isus. Şi atunci au venit şi au legat-o, i-au îngrijit mâna, au ras-o în cap şi au închis-o pentru restul vieții într-o mânăstire de lângă Tula.”)
Inginerul cel netrebnic, Constantin Steleţki, nepotul prințesei, s-a scufundat cu totul în beție după ce a primit averea mătuşii. Soția lui, Irina Matveievna, a fugit cu Anton, fiul vizitiului. („Şi ea era mare *pianița* – beţivancă. Dar el, Steleţki, a fost cel care a făcut-o *pianița*. Uneori o pierdea la cărți. Adică o pierdea pentru o noapte, o căpăta înapoi dimineața, şi în seara următoare iar o pierdea.”)

Şi aşa inginerul Steleţki îşi îneca necazurile în vodcă şi în jocul de cărţi. („Dar scria şi poezii minunate, poezii atât de frumoase, pline de simţire, pline de căinţă şi de milă! A scris chiar şi un tratat filozofic, în latină. Cunoştea pe de rost toate lucrările marilor filozofi, Aristotel, Kant, Soloviev, şi obişnuia să umble de unul singur prin pădure. Ca să se înjosească, se îmbrăca uneori în zdrenţe şi rătăcea pe străzi în faptul dimineţii, scormonind prin gunoaie, ca un cerşetor lihnit.")
Treptat, Steleţki l-a făcut pe Hertz Mussman mâna sa dreaptă la moară, apoi locţiitorul său, iar în cele din urmă partener. Când bunicul a împlinit douăzeci şi trei de ani, cu vreo zece ani după ce fusese „vândut ca rob" prinţesei Ravzova, a cumpărat partea din moară a lui Steleţki.
Curând afacerea i s-a extins şi printre alte achiziţii a înghiţit şi micuţa moară a tatălui său.
Tânărul proprietar de moară nu era supărat că fusese alungat din casa părintească. Dimpotrivă: l-a iertat pe tatăl său, care între timp reuşise să ajungă iarăşi văduv, l-a instalat la birou, aşa-numitul *kontora*, şi chiar i-a plătit un salariu lunar frumuşel până la sfârşitul vieţii. Chipeşul Ephraim a şezut acolo mulţi ani, împodobit cu o impresionantă barbă albă, nefăcând nimic: zilele îi treceau încet, bând ceai şi stând la taifasuri plăcute şi îndelungate cu furnizorii şi agenţii care veneau la moară. Îi plăcea să le ţină lecţii, calm şi expansiv, despre secretul longevităţii, natura sufletului rus în comparaţie cu sufletul polon sau ucrainean, misterele ascunse ale iudaismului, crearea lumii sau propriile idei originale despre îmbunătăţirea pădurilor, despre cum să dormi mai bine, cum să păstrezi poveştile din popor sau să-ţi întăreşti vederea prin mijloace naturale.

*

Mama îşi amintea de bunicul ei Ephraim ca de o impunătoare figură patriarhală. Chipul lui îi părea sublim, datorită bărbii lungi, ca zăpada, care se revărsa maiestuos, ca a unui profet, şi sprâncenelor groase şi albe care îi dădeau o splendoare biblică. Ochii lui albaştri străluceau ca nişte iazuri în acest peisaj înzăpezit, cu un zâmbet fericit, copilăresc. „Bunicul Ephraim arăta întocmai ca Dumnezeu.

Vreau să spun, în felul în care şi-l închipuie pe Dumnezeu toţi copiii. Treptat, toată lumea a ajuns să-l perceapă ca un sfânt slav, un ţăran făcător de minuni, ceva între imaginea bătrânului Tolstoi şi Moş Crăciun."

Ephraim Mussman trecuse de cincizeci de ani când a devenit la fel de impresionant ca un bătrân înţelept oarecum neguros. Era din ce în ce mai puţin în stare să facă deosebirea între un om al lui Dumnezeu şi Dumnezeu însuşi. Începuse să citească gândurile, să ghicească viitorul, să peroreze despre morală, să interpreteze visele, să dea iertăciune, să facă acte de smerenie şi să jelească. De dimineaţa până seara şedea la masa de lucru din biroul de la moară, cu un pahar de ceai, şi pur şi simplu jelea. În afară de asta nu mai făcea nimic, cât era ziua de mare.

Întotdeauna răspândea o aromă sofisticată, iar mâinile îi erau moi şi calde. („Dar eu", a spus mătuşa mea Sonia, la optzeci şi cinci de ani, cu satisfacţie nu prea bine ascunsă, „eram cea pe care o iubea cel mai mult dintre toţi nepoţii lui! Eram preferata lui! Asta pentru că eram o micuţă *krasaviţa*, plină de cochetărie, ca o micuţă franţuzoaică, şi ştiam cum să-l răsucesc după degetul meu mic, cu toate că, de fapt, orice fată putea răsuci după degetul ei mic capul lui frumos, era aşa de dulce şi cu capul în nori, aşa de copilăros şi aşa de emotiv: cel mai mărunt lucru îi umplea ochii de lacrimi. Şi când eram copiliţă şedeam ore în şir în poala lui, tot pieptănându-i barba minunată, şi întotdeauna aveam destulă răbdare să ascult toate nimicurile pe care obişnuia să mi le toarne. Şi, mai presus de toate, mi-au pus numele mamei lui. De aceea bunicul mă iubea cel mai mult pe mine, şi uneori îmi zicea «măicuţă»!")

Era liniştit şi cu suflet bun. Un bărbat blând, amabil, mare flecar, dar oamenilor le plăcea să se uite la el mai ales datorită zâmbetului amuzat, copilăresc, fermecător ce plutea veşnic pe chipul lui zbârcit. („Bunicul Ephraim era aşa: în clipa în care te uitai la el începeai să zâmbeşti şi tu! Toată lumea începea să zâmbească, vrând-nevrând, în clipa în care bunicul Ephraim intra în odaie. Chiar şi portretele de pe pereţi începeau să

zâmbească în clipa în care bunicul Ephraim intra în

cameră!") Din fericire pentru el, fiul său, Naphtali Hertz, îl iubea din tot sufletul şi întotdeauna îl ierta sau se prefăcea că n-a observat când el încurca socotelile sau deschidea fără permisiune cutia cu bani din birou şi lua câteva bancnote pe care le înmâna, la fel ca Dumnezeul din povestirile populare hasidice, ţăranilor recunoscători, după ce le ghicea viitorul şi îi procopsea cu o predică moralizatoare.

Zile în şir bătrânul şedea în birou, privind pe fereastră, urmărind mulţumit cum lucrează moara fiului său. Poate că, dat fiind că arăta „întocmai ca Dumnezeu", chiar se vedea pe sine în ultimii ani de viaţă ca un fel de Atotputernicul. Era umil, dar şi arogant, poate că un pic slab la minte la bătrâneţe (care a început pe la cincizeci de ani). Uneori îi oferea fiului său tot soiul de sfaturi şi sugestii pentru îmbunătăţirea şi extinderea afacerii, dar de cele mai multe ori după o oră sau două uita ce a zis şi oferea alte sfaturi. Bea pahar după pahar de ceai, se uita la socoteli cu gândurile aiurea, iar dacă străinii îl luau drept şeful cel mare nu-i corecta, ci stătea cu ei la taifasuri plăcute despre averea familiei Rothschild sau despre cumplitele greutăţi ale vieţii culilor din China (pe care o numea *Kitai*). De obicei stăteau aşa la taclale câte şapte-opt ore.

Fiul lui îi făcea întotdeauna pe plac. Cu înţelepciune, prudenţă şi răbdare, Naphtali Hertz a extins afacerea, deschizând filiale ici şi colo, câştigând nişte bani. Şi-a căsătorit o soră, Sarah, a luat-o la el pe cealaltă, Jenny, şi până la urmă a izbutit să o mărite şi pe ea („cu un tâmplar, Yasha! Un băiat drăguţ, chiar dacă era foarte simplu! Dar ce altă alegere ar fi avut Jenny? La urma urmei, avea aproape patruzeci de ani!"). L-a angajat pe nepotul lui, Shimshon, cu un salariu cuviincios, ca şi pe Yasha al lui Jenny, tâmplarul, şi-a împrăştiat generozitatea asupra tuturor fraţilor, surorilor şi altor neamuri; afacerea prospera, şi clienţii ucraineni şi ruşi se înclinau cu respect în faţa lui, cu pălăria apăsată pe piept, şi i se adresau cu Gertz Yefremovici (Hertz, fiul lui Ephraim). Avea chiar şi un ajutor rus, un tânăr aristocrat scăpătat, care suferea de ulcer. Cu ajutorul lui, bunicul şi-a extins afacerea şi mai mult, şi a deschis filiale chiar şi la Kiev, Moscova şi Petersburg.

*

În 1909 sau 1910, la douăzeci şi unu de ani, Naphtali Hertz Mussman s-a însurat cu Itta Gedalievna Schuster, fiica năzuroasă a lui Gedaliah Schuster şi a soţiei lui, Pearl (născută Gibor). Despre străbunica Pearl am aflat de la mătuşa Haya că era o femeie dură, „vicleană ca şapte negustori la un loc”, cu un al şaselea simţ pentru intrigile din sat, cu limba ascuţită, lacomă de bani şi de putere şi cumplit de meschină. („Se spune că strângea întotdeauna şuviţele de păr care căzeau la frizer, ca să umple perniţe cu ele. Tăia cu un cuţit fiecare bucăţică de zahăr în patru cubuleţe egale.”) Cât despre străbunicul Gedaliah, nepoata lui Sonia şi-l amintea ca pe un bărbat morocănos şi îndesat, debordând de pofte. Barba îi era neagră şi neîngrijită, iar purtarea zgomotoasă şi despotică. Se spunea că poate râgâi atât de tare, încât făcea să se zguduie geamurile, şi că urletul lui era ca hodorogeala unor butoaie care se rostogolesc. (Dar animalele îl înspăimântau de moarte, şi câinii, şi pisicile, ba chiar şi iezii şi viţeii.)

Fiica lor, Itta, bunica mea, s-a purtat întotdeauna ca o femeie cu care viaţa nu a fost atât de bună cum ar fi meritat. A fost frumoasă în tinereţe şi a avut mulţi adoratori, şi se pare că a fost corcolită. Domnea cu mână de fier asupra celor trei fiice ale ei, şi totuşi se purta ca şi cum ar fi vrut ca ele să o trateze ca pe o soră mai mică sau ca pe o copiliţă dulce. Chiar şi la bătrâneţe a continuat să-şi răsfeţe nepoţii cu tot soiul de mici favoruri şi gesturi pline de cochetărie, ca şi cum ne-ar fi implorat să ne agităm în jurul ei, să ne lăsăm captivaţi de farmecul ei, să-i facem curte. În acelaşi timp, putea să se poarte cu o cruzime politicoasă.

*

Căsătoria dintre Itta şi Hertz Mussman a durat, cu scrâşnete din dinţi, vreme de şaizeci şi cinci de ani plini de insulte, nedreptăţi, umilinţe, armistiţii, ruşine, reţinere şi politeţe reciprocă, strâmbând din buze. Bunicii mei din partea mamei erau disperat de deosebiţi şi departe unul de celălalt, şi totuşi disperarea asta era ţinută întotdeauna sub lacăt. Nimeni din familia mea nu vorbea despre ea, şi, dacă am

reuşit vreodată să o simt în copilărie, era ca izul slab de carne perpelită în camera alăturată.

Cele trei fiice ale lor, Haya, Fania şi Sonia, au căutat mijloacele prin care să aline suferința din căsnicia părinților lor. Toate trei luau fără şovăială partea tatălui împotriva mamei. Toate trei îşi disprețuiau mama şi se temeau de ea; le era ruşine cu ea şi o considerau o persoană care bagă zâzanie, deprimant de vulgară şi de despotică. Când se luau la harță, se acuzau una pe cealaltă: „Uită-te la tine! Ai ajuns întocmai ca *maman*!"

Doar când părinții ei erau deja bătrâni şi ea însăşi îmbătrânise, mătuşa Haya a izbutit în cele din urmă să-i despartă, ducându-şi tatăl la o casă pentru bătrâni din Givatayim şi mama într-o clinică din apropiere de Nes Tsiyona. A făcut asta în ciuda protestelor mătuşii Sonia, care credea că o astfel de despărțire silită e complet greşită. Dar pe atunci dezbinarea dintre cele două mătuşi ale mele ajunsese oricum la culme. Nu şi-au spus nici un cuvințel timp de aproape treizeci de ani, de la sfârşitul anilor '50 până la moartea mătuşii Haya, în 1989. (Mătuşa Sonia a mers la înmormântarea surorii ei, unde ne-a spus cu tristețe: „O iert pentru toate. Şi mă rog în inima mea să o ierte şi Dumnezeu – şi n-o să fie treabă uşoară pentru El, că are o grămadă de lucruri să-i ierte". Cu un an înaintea morții, mătuşa Haya îmi spusese exact acelaşi lucru despre sora ei Sonia.)

Adevărul este că toate trei surorile Mussman, fiecare în felul ei, erau îndrăgostite de tatăl lor. Bunicul meu, Naphtali Hertz (căruia cu toții, fiicele, ginerii şi nepoții, îi ziceam Papa) era un bărbat fascinant, blând, patern, bun la inimă. Era oacheş, cu vocea caldă şi moştenise ochii tatălui său, de un albastru-deschis, acei ochi ageri care ascundeau un surâs. Când vorbea cu tine aveai impresia că îți putea cerceta adâncurile sufletului, citind printre rânduri, pricepând pe dată ce ai spus şi de ce ai spus-o, şi totodată desluşind ce anume încercai zadarnic să-i ascunzi. Uneori îți arunca pe neaşteptate un zâmbet maliții os, parcă făcându-ți semn cu ochiul, ca şi cum voia să te facă să te simți un pic stingherit, în vreme ce el însuşi era stingherit din cauza ta, dar te ierta, pentru că, la urma urmei, un om nu e decât un om.

El credea că toți oamenii sunt copii nechibzuiți, care şi-au provocat mare dezamăgire şi suferință lor înşişi şi unul altuia, fiind cu toții prinşi într-o comedie grosolană şi fără sfârşit, care în general se termină prost. Toate drumurile duc la suferință. Prin urmare, după părerea lui Papa, practic toți oamenii merită îndurare, şi cele mai multe dintre faptele lor merită să fie iertate, inclusiv diverse uneltiri, farse, înşelătorii, prefăcătorii, manipulări false, revendicări şi pretenții. Pentru toate acestea te ierta cu acea umbră de zâmbet maliții os, de parcă ar fi zis (în idiş): *Nu*, ce dacă.

Singurele lucruri care puneau la grea încercare îngăduința amuzată a lui Papa erau actele de cruzime. De acestea avea oroare. Ochii lui albaştri şi veseli se înnorau când auzea de fapte rele. „Un animal rău? Ce înseamnă expresia asta?" cugeta el în idiş. „Nici un animal nu e rău. Nici un animal nu e în stare să facă rău. Animalele nu au inventat încă răul. El e monopolul nostru, stăpânii creațiunii. Aşa că, la urma urmei, poate că am mâncat alt măr din grădina raiului? Poate că între pomul vieții şi cel al cunoaşterii mai creştea unul în grădina raiului, un pom otrăvitor, despre care nu se vorbeşte în scriptură, pomul răului (pomul cu *rishes* îi zicea el în idiş), şi din acesta am mâncat, din greşeală? Ticălosul ăla de şarpe a înşelat-o pe Eva, i-a jurat că era cu adevărat pomul cunoaşterii, dar de fapt a dus-o la pomul cu *rishes*. Poate că, dacă ne-am fi mulțumit cu pomul vieții şi cu cel al cunoaşterii, nu am fi fost izgoniți din rai?"

Şi apoi, cu ochii care îşi recăpătaseră albastrul lor voios şi sclipitor, continua să explice, cu vocea sa înceată, caldă, şi în idişul lui pitoresc, sonor, ceea ce Jean-Paul Sartre avea să descopere după mulți ani: „Dar ce e iadul? Ce e raiul? Cu siguranță că totul e înăuntru. În casele noastre. Poți găsi iad şi rai în fiecare odaie. În spatele fiecărei uşi. Sub fiecare pătură conjugală. Aşa este. Un strop de răutate, şi oamenii sunt unul pentru celălalt iadul. Un strop de îndurare, şi oamenii găsesc unul în celălalt raiul.

Am zis un strop de îndurare şi generozitate, n-am zis iubire: nu prea cred în iubirea universală. Iubirea tuturor pentru toți – poate că ar trebui să lăsăm asta în seama lui Isus. Iubirea e cu totul altceva. Nu are nimic de-a face cu

generozitatea cu îndurarea. Dimpotrivă. Iubirea este un amestec ciudat de contrarii, o îmbinare de egoism extrem şi dăruire deplină. Un paradox! În plus, iubirea, toată lumea vorbeşte întotdeauna de iubire, iubire, dar iubirea nu e ceva ce alegi, ci ceva de care te molipseşti ca de o boală, care te asaltează ca o nenorocire. Aşadar, ce anume alegem? Între ce şi ce trebuie să aleagă oamenii în fiecare minut al zilei? Generozitate sau meschinărie. Orice copil o ştie, şi totuşi răutatea nu se mai isprăveşte. Cum se poate explica asta? Se pare că ni se trage de la mărul pe care l-am mâncat atunci: am mâncat un măr otrăvit".

21

Oraşul Rovno (în polonă Rovne, în germană Rowno), un important nod de cale ferată, a crescut în jurul palatelor şi parcurilor înconjurate de şanţuri cu apă ale familiei princiare Lubomirski. Râul Uste tăia oraşul de la sud la nord. Între râu şi mlaştină se afla cetatea, şi pe vremea ruşilor încă mai era un lac frumos, cu lebede. Orizontul oraşului Rovno era format de cetate, palatul Lubomirski şi mai multe biserici catolice şi ortodoxe, dintre care una avea două clopotniţe. Înainte de cel de-al Doilea Război Mondial oraşul se mândrea cu vreo şaizeci de mii de locuitori, dintre care majoritatea erau evrei, iar restul erau ucraineni, polonezi, ruşi şi o mână de cehi şi nemţi. Alte câteva mii de evrei locuiau în oraşele şi satele din preajmă. Satele erau înconjurate de livezi şi grădini de zarzavat, păşuni şi lanuri de grâu şi de secară, care uneori tremurau şi se unduiau în vânt. Tăcerea câmpurilor era sfâşiată din când în când de şuieratul vreunei locomotive. Uneori se auzeau cântând prin grădini tinerele ţărănci ucrainene. De departe, cântecul lor suna ca o tânguire.

Câmpii netede şi largi se întindeau cât vedeai cu ochii, ici şi colo arcuind în sus câte o colină, brăzdate de râuri şi bălţi, împestriţate cu mlaştini şi păduri. În oraş erau trei sau patru străzi „europene", cu câteva clădiri oficiale în stil neoclasic şi

o fațadă aproape neîntreruptă de blocuri cu două etaje, cu balcoane din fier forjat, în care locuia clasa de mijloc. Un şir de prăvălioare ocupa parterul acestor case de negustori. Însă cele mai multe dintre străzile lăturalnice erau nişte uliţe neîngrijite; erau noroioase iarna şi prăfoase vara. Din loc în loc erau mărginite de pavaje din lemn, şubrede. De cum coteai pe una dintre aceste străzi lăturalnice erai înconjurat de case slave, joase şi late, cu pereți groşi şi streşini ample, înconjurate de loturi mici de pământ şi de nenumărate colibe de lemn dărăpănate, unele înfundate în pământ până la ferestre şi cu iarbă crescută pe acoperiş.
În 1919 Tarbuth, o organizație educativă evreiască a deschis la Rovno un liceu, o şcoală primară şi câteva grădinițe. Mama şi surorile ei au fost educate în şcolile Tarbuth. În anii '20 şi '30 la Rovno se tipăreau ziare în ebraică şi idiş, zece sau douăsprezece partide politice evreieşti se luptau frenetic între ele şi înfloreau cluburi de literatură ebraică, iudaism, ştiință şi educație a adulților. Cu cât se amplifica antisemitismul în Polonia, în anii '20 şi '30, cu atât se întăreau sionismul şi educația evreiască, şi, în acelaşi timp (fără să fie o contradicție), cu atât mai puternică devenea atracția laicismului şi a culturii neevreieşti[10].
În fiecare seară, la ora zece fix, expresul de noapte pleca din stația Rovno către Zdolbunowo, Lvov, Lublin şi Varşovia. Duminica şi de sărbătorile creştine băteau toate clopotele. Iernile erau întunecate şi cu zăpadă din belşug, iar vara cădeau ploi calde. Proprietarul cinematografului din Rovno era un neamț pe nume Brandt. Unul dintre farmacişti era un ceh pe nume Mahacek. Chirurgul-şef al spitalului era un evreu, doctorul Segal, pe care rivalii îl porecliseră Segal Nebunul. Unul dintre colegii lui de la spital era chirurgul ortoped Joseph Kopejka, un înflăcărat sionist revizionist. Moshe Rotenberg şi Simcha-Hertz Majafit erau rabinii oraşului. Evreii se ocupau de afaceri cu lemn şi cereale, cu făină, cu textile şi bunuri casnice, aurărie şi argintărie,

---

[10] Menahem Gelehrter, *Liceul evreiesc Tarbuth din Rovno* (în ebraică), Ierusalim, 1973. Şcolile Tarbuth erau sioniste şi laice. (N. a.)

pielărie, imprimerie, îmbrăcăminte, băcănie, galanterie, comerț şi bănci. Unii dintre tinerii evrei erau împinşi de conştiința lor socială să se alăture proletariatului, ca lucrători în imprimerii, ucenici, muncitori cu ziua. Familia Pisiuk avea o fabrică de bere. Cei din familia Twischor erau artizani renumiți. Familia Strauch făcea săpun. Familia Gendelberg arenda păduri. Familia Steinberg avea o fabrică de chibrituri. În iunie 1941 nemții au cucerit Rovno-ul de la sovietici, care ocupaseră oraşul cu doi ani înainte. În două zile, 7 şi 8 noiembrie 1941, nemții şi colaboratorii lor au ucis peste douăzeci şi trei de mii dintre evreii din oraş. Cinci mii dintre supraviețuitori au fost ucişi mai târziu, pe 13 iulie 1942.

Mama îmi vorbea uneori, nostalgic, cu vocea ei liniştită, care tărăgăna la sfârşitul cuvintelor, despre acel Rovno pe care îl lăsase în urmă. În şase-şapte propoziții îmi zugrăvea un tablou. Am amânat în repetate rânduri să merg la Rovno, ca tabloul pe care mi l-a zugrăvit mama să nu trebuiască să facă loc altora.

*

Excentricul primar al oraşului Rovno din al doilea deceniu al secolului XX, Lebedevski, n-a avut copii; locuia într-o casă mare, înconjurată de mai mult de un acru de teren, cu o grădină de flori şi una de zarzavat şi livadă, pe strada Dubinska, la numărul 14. Trăia acolo cu o singură servitoare şi fetița acesteia, despre care se zvonea că ar fi a lui. Mai era şi o rudă îndepărtată de-a lui, Liubova Nikiticina, o rusoaică aristocrată fără un ban în pungă, care pretindea că ar fi înrudită întru câtva, de departe, cu familia imperială a Romanovilor. Trăia în casa lui Lebedevski împreună cu cele două fiice de la doi soți, Tasia, sau Anastasia Sergheievna, şi Nina, sau Antonina Boleslavovna. Toate trei trăiau înghesuite într-o cămăruță aflată chiar la capătul unui coridor, în spatele unei draperii. Cele trei boieroaice împărțeau acest spațiu cu o splendidă piesă de mobilier din secolul al XVIII-lea, din mahon sculptat cu flori şi alte ornamente. În ea, în spatele uşilor lustruite, erau înghesuite grămezi de obiecte vechi din argint, porțelan şi cristal. Mai aveau un pat lat,

împodobit cu perniţe colorate, brodate, în care se pare că dormeau toate trei.
Casa avea un singur etaj spaţios, însă dedesubt era un beci uriaş, care slujea de atelier, cămară, magazie, cramă şi depozit de mirosuri puternice: un amestec ciudat, un pic înspăimântător, dar şi fascinant, de mirosuri de fructe uscate, unt, cârnaţi, bere, cereale, miere, mai multe feluri de dulceaţă, *varinnie*, *povidlo*, butoaie cu varză şi castraveţi muraţi şi tot soiul de mirodenii, iar de-a curmezişul beciului spânzurau şiraguri de fructe deshidratate şi fel de fel de seminţe uscate, în saci şi în ciubere, şi mirosuri de gudron, parafină, smoală, cărbune şi lemne de foc, precum şi izuri de mucegai şi putreziciune. O mică deschizătură din apropierea tavanului lăsa să pătrundă raze de soare piezişe, în care juca praful, ce păreau să adâncească întunericul în loc să-l alunge. Din povestirile mamei am ajuns să cunosc atât de bine beciul, încât şi acum, când scriu acestea, dacă închid ochii cobor în el şi trag în piept amestecul lui ameţitor de mirosuri.
În 1920, la puţină vreme după ce trupele poloneze ale mareşalului Pilsudski au cucerit de la ruşi Rovno-ul şi tot vestul Ucrainei, primarul Lebedevski a căzut în dizgraţie şi a fost mazilit. Succesorul lui a fost un târâie-brâu grosolan şi beţiv, pe nume Bojarski, care, colac peste pupăză, era un antisemit feroce. Casa lui Lebedevski din strada Dubinska a fost cumpărată la un preţ bun de bunicul meu, proprietarul de moară Naphtali Hertz Mussman. S-a mutat acolo cu soţia lui, Itta, şi cele trei fiice, Haya, sau Nyusya, cea mai mare, născută în 1911, Rivka-Feiga, sau Fania, născută după doi ani, şi ultima născută, Sarah, sau Sonia, care a venit pe lume în 1916. Casa, după cum mi s-a spus, încă mai există.
Pe o parte a străzii Dubinska, al cărei nume a fost schimbat de polonezi în strada Kazarmowa (Cazărmii), se aflau vilele celor mai bogaţi locuitori ai oraşului, în vreme ce latura cealaltă era ocupată de localurile armatei (*kazarmy*). Primăvara, parfumul grădinilor şi livezilor umplea strada, amestecat uneori cu mirosuri de spălat sau de copt, de pâine proaspătă, prăjituri, biscuiţi şi plăcinte şi aromele de

mâncăruri foarte condimentate care adiau dinspre bucătăriile caselor.
În casa aceea mare, cu numeroasele ei odăi, continuau să trăiască diferiți locatari pe care Mussmanii îi „moşteniseră” de la Lebedevski. Pe Papa nu l-a lăsat inima să-i dea afară. Aşa că bătrâna servitoare, Xenia Dimitrievna, Xenietcika, locuia în continuare în spatele bucătăriei, cu fata ei, Dora, care poate că era sau poate că nu era zămislită de Lebedevski însuşi; toți îi spuneau simplu, Dora, fără patronimic. Iar la capătul coridorului, dincolo de draperia grea, aristocrata scăpătată Liuba, Liubova Nikiticina, pretinzând în continuare că se trage oarecum din familia imperială, a rămas netulburată în spațiul ei micuț, împreună cu fiicele ei Tasia şi Nina; toate trei erau foarte slabe, drepte şi mândre, şi întotdeauna îmbrăcate foarte îngrijit, „ca un cârd de păuni”.
Într-o cameră luminoasă, mare, aflată în partea din față a casei, pentru care plătea lunar chirie şi care era numită *Kabinett*, trăia un colonel (*polkovnik*) polonez pe nume Jan Zakrzewski. Era un bărbat lăudăros, leneş şi sentimental, care trecuse de cincizeci de ani, voinic, viril, cu umeri laţi şi deloc urât. Fetele i se adresau cu *pane polkovnik*. În fiecare vineri Itta Mussman o trimitea pe una dintre fiicele ei la el cu o tavă de prăjituri cu mac frumos mirositoare, abia scoase din cuptor; ea trebuia să ciocănească politicos la uşa lui *pan polkovnik*, să facă o plecăciune şi să-i ureze sabat fericit în numele întregii familii. Colonelul se apleca şi o mângâia pe copilă pe păr, uneori pe spate sau pe umăr; le numea pe toate *ţiganka* (ţigăncuşă) şi îi jura fiecăreia că o să o aştepte credincios şi n-o să se însoare cu nimeni altcineva decât cu ea, când o să fie destul de mare.
Bojarski, primarul antisemit care îl înlocuise pe Lebedevski, venea uneori să joace cărți cu colonelul în retragere Zakrzewski. Beau împreună şi fumau „până ce aerul se înnegrea”. Şi, pe măsură ce treceau orele, vocile lor erau din ce în ce mai groase şi mai răguşite, iar râsul lor răsunător se umplea de grohăieli şi horcăieli. Când venea primarul, fetele erau trimise în spatele casei sau în grădină, ca nu cumva urechile lor să prindă vorbe care nu se cuvine să fie auzite de domnişoarele bine-crescute. Din când în când servitoarea le

ducea bărbaților ceai fierbinte, cârnați, heringi sau o tavă cu compot, biscuiți şi nuci. De fiecare dată le transmitea respectuos rugămintea stăpânei casei de a vorbi mai încet, pentru că are „o cumplită durere de cap". Ce îi răspundeau domnii bătrânei servitoare nu vom şti niciodată, pentru că era „surdă ca zece pereți" (alteori ziceau „surdă ca Dumnezeu Atotputernicul"). Ea îşi făcea cruce cu smerenie, se înclina şi părăsea odaia târându-şi picioarele obosite şi îndurerate.

Şi, odată, într-o duminică devreme, înainte de revărsarea zorilor, când toți cei din casă erau încă în pat, dormind duşi, colonelul Zakrzewski s-a hotărât să-şi încerce pistolul. Mai întâi a tras în grădină, prin fereastra închisă. Din întâmplare, sau în vreun fel misterios, a reuşit prin întuneric să lovească un porumbel, pe care l-au găsit dimineața rănit, dar încă viu. Apoi, din cine ştie ce motiv, a tras în sticla de vin de pe masa lui, s-a împuşcat în coapsă, a tras de două ori în candelabru, dar nu l-a nimerit, şi cu ultimul glonț şi-a sfărâmat fruntea şi a murit. Era un bărbat gureş şi sentimental, foarte sincer; adesea se pornea să cânte sau să plângă, întristat de tragedia istorică a poporului său, trist din cauza purceluşului celui drăgălaş pe care vecinul l-a bătut cu parul până l-a omorât, mâhnit de soarta amară a păsărilor cântătoare la sosirea iernii, de suferința lui Isus țintuit pe cruce, era foarte îndurerat chiar şi din cauza evreilor, care erau persecutați de cincizeci de generații şi încă nu ajunseseră la lumină, era întristat de propria viață, care se scurgea fără vreun rost, şi îngrozitor de trist din cauza unei fete, Vasilisa, pe care o lăsase cândva să plece de lângă el, acum mulți ani, lucru pentru care mereu îşi blestema prostia şi viața goală, netrebnică: „Doamne, Dumnezeul meu", declama în latina lui de polonez, „de ce Ți-ai întors chipul de la mine? Şi de ce Ți-ai întors chipul de la noi toți?"

În acea dimineață le-au scos pe cele trei fete din casă pe uşa din spate, prin livadă şi apoi pe poarta grajdului, iar când s-au întors, odaia din față era goală, curățată şi pusă în rânduială şi aerisită, şi toate lucrurile colonelului fuseseră îndesate în saci şi duse de acolo. Doar un miros de vin, de la sticla care fusese sfărâmată, îşi amintea mătuşa Haya, a mai stăruit câteva zile.

Şi, odată, fata care avea să fie mama mea a găsit acolo un bilet, pitit într-o crăpătură a şifonierului, scris într-o polonă destul de rudimentară de o mână de femeie, în care cineva îi scria preascumpului ei lupişor ca să-i spună că în toată viaţa ei nu a întâlnit un bărbat mai bun sau mai generos decât el şi că ea nu e vrednică nici să-i sărute tălpile. Mica Fania a observat două greşeli de ortografie în polonă. Biletul era semnat cu litera N, sub care autoarea desenase două buze pline, întinse pentru o sărutare. „Nimeni", a spus mama, „nu ştie nimic despre altcineva. Nici măcar despre vecinul de alături. Nici măcar despre cel cu care eşti căsătorit. Sau despre o rudă sau copilul său. Absolut nimic. Nici chiar despre noi înşine. Nu ştim nimic. Şi dacă ne închipuim uneori, pentru o clipă, că totuşi ştim ceva, e şi mai rău, pentru că e mai bine să trăieşti fără să ştii nimic, decât să trăieşti în greşeală. Cu toate că, de fapt, cine ştie? Poate că, dacă ne gândim mai bine, e mult mai uşor să trăieşti în greşeală, decât în întuneric?"

*

Din apartamentul ei cu două camere, cu obloanele veşnic închise, cu prea multă mobilă, curat şi ordonat, întunecat, înăbuşitor, de pe strada Wessely din Tel Aviv (în vreme ce afară se înfiripă o zi de septembrie umedă şi apăsătoare), mătuşa Sonia mă duce să văd vila din cartierul Wolja de la nord-vestul oraşului Rovno. Strada Kazarmowa, fostă Dubinska, se încrucişa cu strada principală din Rovno, căreia i se zicea Şossejna, însă după venirea polonezilor a fost rebotezată Czecziego Maja, strada Trei Mai, în cinstea zilei naţionale a Poloniei.
Când te apropii de casă dinspre stradă, îmi povesteşte mătuşa Sonia, precis şi amănunţit, mai întâi traversezi grădiniţa din faţă, numită *palisadnik*, cu tufele ei de iasomie, îngrijite („şi îmi amintesc încă o anumită tufă de pe stânga, care avea un miros foarte puternic şi deosebit de picant, şi de aceea îi ziceam «îndrăgostita»..."). Şi erau flori numite *margaritki*, cărora le ziceţi acum margarete. Şi erau tufe de trandafiri, *rozociki*, făceam din petalele lor un fel de *konfitura*, o dulceaţă atât de dulce şi de aromată, că îţi închipuiai că

probabil se linge singură când n-o vede nimeni. Trandafirii creşteau pe două straturi rotunde înconjurate de pietre mici sau cărămizi aşezate oblic şi date cu var, aşa încât arătau ca un şir de lebede albe ca zăpada care se reazemă una de alta.
Dincolo de aceste tufe aveam o băncuţă verde şi lângă ea coteai la stânga către intrarea principală: erau patru sau cinci trepte late şi o uşă mare, cafenie, cu tot soiul de podoabe şi sculpturi, rămăşiţă a gustului baroc al primarului Lebedevski. Intrarea principală dădea într-un hol cu mobilier din mahon şi o fereastră mare, cu perdele care ajungeau până la podea. Prima uşă pe dreapta ducea la *Kabinett*, unde trăia *polkovnik*-ul *pane* Jan Zakrzewski. Slujitorul lui, sau *denşcik*, un ţărănuş cu faţă lată şi roşie ca o sfeclă, acoperită de coşuri din cele cu care te trezeşti când ai gânduri pe care nu-i frumos să le ai, dormea în faţa uşii lui noaptea, pe o saltea care era strânsă în timpul zilei. Când acest *denşcik* se uita la noi, fetele, ochii îi ieşeau din cap, ca şi cum dădea să moară de foame. Nu vorbesc de foamea de pâine, de fapt pâine îi aduceam tot timpul de la bucătărie, oricâtă voia. *Polkovnik*-ul îl bătea pe *denşcik* cu cruzime, iar apoi îi părea rău şi îi dădea bani de buzunar.
Puteai intra în casă prin aripa din dreapta – era o cărare pavată cu pietre roşietice, foarte alunecoasă iarna. Şase copaci creşteau de-a lungul cărării, pe ruseşte li se spunea *siren*, nu ştiu cum le ziceţi voi, poate că nici nu există aici. Aceşti copaci aveau uneori ciorchini mici de flori purpurii, cu o aromă atât de îmbătătoare, că ne opream anume acolo şi o trăgeam adânc în piept până ce ne simţeam câteodată ameţite şi vedeam în faţa ochilor tot felul de puncte strălucitoare, în tot felul de culori fără nume. În general, eu cred că există mult mai multe culori şi mirosuri decât cuvinte. Cărarea de pe latura casei te ducea la şase trepte care dădeau într-o mică verandă deschisă unde era o bancă – banca iubirii îi ziceam cu toţii, din cauza unui amănunt pe care nu voiau să ni-l spună, dar ştiam că are de-a face cu servitorii. Intrarea servitorilor se făcea prin această verandă; o numeam *ciorni hod*, care înseamnă uşa neagră.
Dacă nu intrai în casă pe uşa din faţă sau pe *ciorni hod*, puteai urma cărarea din lateralul casei şi ajungeai în

grădină, care era uriaşă: cel puţin la fel de mare ca de aici, din strada Wessely, până în strada Dizengoff. Sau chiar până în strada Ben Yehuda. În mijlocul grădinii era o alee cu o mulţime de pomi fructiferi pe ambele părţi, tot soiul de pruni şi doi cireşi ale căror flori arătau ca o rochie de mireasă, şi ai noştri făceau din fructe *vişniak* şi *piroşki*. Mere Reinette, *popirovki* şi *gruşi* – pere uriaşe, zemoase, pere *pontovki*, cărora băieţii le dădeau nume pe care nu-i frumos să le repet. Pe cealaltă parte erau alţi pomi fructiferi, care făceau piersici zemoase, mere care semănau cu cele cărora le zicem Peerless şi pere mici şi verzi despre care băieţii spuneau tot lucruri care ne făceau să ne acoperim bine urechile cu mâinile, ca să nu le auzim. Şi prune lungi pentru dulceaţă, şi printre pomi erau tulpini de zmeură şi tufe de mure şi de coacăze negre. Şi aveam mere speciale pentru iarnă, pe care le puneam sub paie în *cerdak* – în pod –, să se coacă pe îndelete pentru iarnă. Puneau acolo şi pere, învelite tot cu paie, să doarmă câteva săptămâni şi să se trezească doar iarna, şi aşa aveam fructe bune pe timpul iernii, când alţi oameni nu aveau de mâncare decât cartofi, şi nici cartofi întotdeauna. Papa avea o vorbă, că bogăţia este un păcat, iar sărăcia o pedeapsă, dar se pare că voia lui Dumnezeu e să nu fie legătură între păcat şi pedeapsă. Un om păcătuieşte şi altul este pedepsit. Aşa e făcută lumea.

Era aproape comunist Papa, bunicul tău. Întotdeauna îl lăsa pe tatăl lui, bunicul Ephraim, să mănânce cu cuţitul şi furculiţa, pe un şervet alb, la masa din biroul de la moară, iar el se aşeza la masă cu lucrătorii săi, lângă soba cu lemne, şi mânca împreună cu ei, cu mâinile, pâine de secară şi hering în saramură, o felie de ceapă cu sare şi un cartof în coajă. Mâncau pe un ziar aşezat pe podea şi îşi clăteau gâtul cu o înghiţitură mare de vodcă. La fiecare sărbătoare, în ajun, Papa le dădea fiecăruia câte un sac de făină, o sticlă de vin şi câteva ruble. Obişnuia să arate către moară şi să zică – *Nu*, toate astea nu-s ale mele, sunt ale noastre! Bunicul tău era ca Wilhelm Tell al lui Schiller, preşedintele socialist care bea vin din aceeaşi cupă cu soldaţii de rând.

Cu siguranţă că acesta a fost motivul pentru care în 1919, când comunişţii au venit în oraş şi pe dată i-au pus la zid pe

toți capitaliştii şi *Fabrikanten* – proprietarii de fabrici –, lucrătorii lui Papa au deschis capacul motorului celui mare, nu-mi amintesc cum îi zicea, motorul principal care alimenta *Walzen* – roțile – ca să macine porumbul, şi l-au ascuns acolo şi l-au încuiat înăuntru, şi au trimis o *Delegation* la *povodir*-ul roşu şi i-au spus: „Ascultă-ne bine, rugămu-te, tovarăşe guvernator, Gert Yefremovici Mussman al nostru, să nu care cumva să te atingi de el, nici măcar de un fir de păr de-al lui, aşa! Hertz Mussman – *on naş batka"* (care înseamnă în ucraineană „e tatăl nostru").

Şi autoritățile sovietice din Rovno chiar l-au făcut pe bunicul tău *uparvlaiuşi* – şef – al morii, nu s-au amestecat în treburile lui, dimpotrivă, au venit şi i-au zis cam aşa: „Dragă tovarăşe Mussman, ascultă, rogu-te, de acum încolo, dacă ai vreun necaz cu un lucrător leneş sau un *sabotajnik* – nu trebuie decât să ni-l arăți nouă, şi-l punem la zid". Desigur, bunicul tău a făcut taman pe dos: era foarte iscusit când venea vorba să-şi apere muncitorii de acest guvern al muncitorilor. Şi în acelaşi timp alimenta cu făină toată Armata Roşie din raionul nostru.

Odată s-a întâmplat ca guvernatorul sovietic să preia o încărcătură uriaşă de grâu mucegăit de-a binelea şi s-a îngrozit, căci pentru asta îl puteau pune pe *el* la zid pe loc, Ce-i asta, de ce l-ai primit fără să verifici? Aşadar, ce a făcut guvernatorul ca să-şi scape pielea? Noaptea târziu a poruncit ca întreaga încărcătură să fie descărcată la moara lui Papa şi i-a poruncit să o prefacă în făină până la cinci dimineața.

Pe întuneric, Papa şi lucrătorii nici măcar n-au observat că grâul era mucegăit, s-au pus pe treabă şi l-au măcinat pe tot, au trudit toată noaptea, şi dimineața s-au trezit cu o făină împuțită, plină de viermi. Papa a înțeles pe dată că de această făină răspundea acum el, şi că el trebuia să aleagă, fie să-şi asume răspunderea, fie să-l acuze fără dovezi pe guvernatorul sovietic care îi trimisese grâul mucegăit: în ambele cazuri ajungea la plutonul de execuție.

Ce-i rămânea de făcut? Să dea toată vina pe lucrătorii săi? Aşa că pur şi simplu a aruncat făina mucedă, cu viermi cu tot, şi în locul ei a adus din depozitul lui o sută cincizeci de saci de făină de cea mai bună calitate, nu din cea pentru

armată, ci din cea albă, pentru prăjituri şi *ciolla*, şi dimineaţa, fără să zică nimic, i-a trimis făina asta guvernatorului. Nici guvernatorul n-a zis nimic, chiar dacă în sufletul lui poate că s-a ruşinat un pic că a încercat să treacă vina în cârca bunicului tău. Dar ce mai putea face acum? La urma urmei, Lenin şi Stalin nu acceptau niciodată explicaţii sau scuze de la nimeni: pur şi simplu îi puneau la zid şi îi împuşcau.

Fireşte, guvernatorul a priceput că ceea ce îi dădea Papa nu era în nici un caz grâul lui împuţit, şi că, prin urmare, Papa le salvase amândurora pielea pe cheltuiala proprie. Şi a lucrătorilor lui.

Povestea asta are o urmare. Papa avea un frate, Mikhail, Michael, care avea norocul să fie surd ca Dumnezeu. Zic norocul, pentru că unchiul Michael avea o scorpie de nevastă, Rakhil, care era tare rea, striga la el şi-l înjura zi şi noapte cu vocea ei aspră, răguşită, dar el nu auzea nimic: trăia într-o pace tăcută, ca luna pe cer.

În toţi acei ani Mikhail s-a învârtit pe la moara lui Papa fără să facă nimic, bând ceai cu bunicul Ephraim în birou şi scărpinându-se, şi pentru asta Papa îi plătea un salariu lunar frumuşel. Într-o zi, la câteva săptămâni după povestea cu făina mucedă, sovieticii l-au luat dintr-odată pe Mikhail şi l-au înrolat în Armata Roşie. Dar în aceeaşi noapte lui Mikhail i-a apărut brusc în vis mama sa, Haya, şi i-a zis: „Grăbeşte-te, fiule, grăbeşte-te să fugi, că mâine şi-au pus în gând să te omoare". Aşa că s-a sculat dis-de-dimineaţă şi a fugit din cazarmă de parcă ar fi luat foc: un dezertor, *rastralki*. Dar roşiii au pus pe dată laba pe el şi l-au trimis în faţa curţii marţiale şi au dat sentinţa să fie pus la zid. Întocmai aşa cum mama lui îl prevenise în vis! Numai că în vis ea uitase să spună că era pe dos, că nu trebuia în nici un caz să fugă, să dezerteze!

Papa s-a dus în piaţă să-şi ia rămas-bun de la fratele său, nu mai era nimic de făcut, când dintr-odată, în mijlocul pieţii, unde soldaţii îşi încărcaseră deja armele pentru Mikhail – dintr-odată guvernatorul ăsta, cel cu făina mucedă, se răsuceşte către condamnat şi strigă: „Spune-mi, rogu-te, *ti brat* al lui Gertz Yefremovici? Eşti cumva fratele lui Hertz, fiul

lui Ephraim?" Şi Mikhail îi răspunde: „Da, tovarăşe general!" Şi guvernatorul se răsuceşte către Papa şi-l întreabă: „E fratele tău?" Iar Papa răspunde şi el: „Da, da, tovarăşe general! E fratele meu! Categoric, fratele meu!" Şi atunci generalul pur şi simplu se răsuceşte şi-i zice unchiului Mikhail: „*Nu, idi domoi! Poşol!* Du-te acasă! Şterge-o de aici!" Şi se apleacă spre Papa, ca să nu-l audă nimeni, şi iată ce-i zice, în şoaptă: „*Nu*, ce, Gertz Yefremovici? Credeai oare că eşti singurul care ştie cum să prefacă rahatul în aur curat?"

*

Bunicul tău era comunist în inima lui, dar nu era bolşevic roşu. Întotdeauna l-a considerat pe Stalin un alt Ivan cel Groaznic. Era, cum să zic, un fel de comunist pacifist, un *narodnic*, un comunist *tolstoişcik*, care se opunea vărsării de sânge. Era foarte speriat de răul care mijeşte în sufletul oamenilor de toate condițiile: ne spunea întotdeauna că ar trebui să existe într-o zi un regim popular comun tuturor oamenilor cumsecade de pe lume. Dar că mai întâi de toate va trebui să fie eliminate treptat toate statele şi armatele şi poliţiile secrete, şi doar după aceea va fi cu putință să începi treptat să creezi egalitate între bogați şi săraci. Să iei impozit de la unii şi să le dai celorlalți, doar că nu dintr-odată, pentru că asta duce la vărsare de sânge, ci încetul cu încetul. Spunea: *Mit aroapfalendiker*. Mergând lin la vale. Chiar dacă e nevoie de şapte sau opt generații, aşa încât bogații să nu bage de seamă că, pe zi ce trece, nu mai sunt aşa de bogați. Lucrul principal, după părerea lui, era că trebuie să începem să convingem lumea în cele din urmă că nedreptatea şi exploatarea sunt o boală a omenirii şi că dreptatea este singurul leac: e adevărat, un leac amar, asta ne spunea întotdeauna, un leac periculos, un leac puternic pe care trebuie să-l iei cu picătura până ce trupul se învață cu el. Oricine încearcă să-l dea pe gât dintr-odată nu provoacă altceva decât dezastru, varsă râuri de sânge. Uitați-vă numai la ce-au făcut Lenin şi Stalin din Rusia şi din întreaga lume! E adevărat, Wall Street chiar e un vampir care suge sângele lumii, dar n-ai să scapi de vampir prin vărsare de sânge,

dimpotrivă, nu faci decât să-l întăreşti, îi dai să bea din ce în ce mai mult sânge proaspăt!
Necazul cu Troţki, Lenin, Stalin şi prietenii lor, după părerea bunicului tău, este că au încercat să orânduiască din nou întreaga viaţă, dintr-o lovitură, după cărţi, cărţile lui Marx şi Engels şi ale altor mari gânditori ca ei; poate că or fi cunoscut foarte bine bibliotecile, dar n-aveau nici o idee despre viaţă, nici despre răutate sau gelozie, invidie, *rishes* sau cum e să te bucuri de necazurile altora. Nicicând, nicicând nu se va putea orândui viaţa după o carte! Nici după *Shulhan Arukh* a noastră, nici după vorbele lui Isus din Nazaret şi nici după *Manifestul* lui Marx! Nicicând! În general, obişnuia Papa să ne spună, mai bine să orânduim şi să reorânduim ceva mai puţin şi să ne ajutăm între noi ceva mai mult, şi poate şi să iertăm. Bunicul tău credea în două lucruri: îndurare şi dreptate, *derbaremen un gerecitigkeit*. Dar era de părere că trebuie să faci întotdeauna legătura între ele: dreptatea fără îndurare nu e dreptate, e un abator. Pe de altă parte, îndurarea fără dreptate o fi ea bună pentru Isus, dar nu şi pentru muritorii de rând, care au mâncat din mărul răului. Asta era părerea lui: mai puţină orânduială, mai multă milă.

*

În faţa „uşii negre” – *ciorni hod* – creştea un minunat *kaştan*, un splendid castan bătrân, care semăna un pic cu regele Lear, şi sub el Papa pusese să se aşeze o bancă pentru noi trei – o numeam „banca surorilor”. Când era frumos afară şedeam acolo şi visam cu voce tare la ce se va întâmpla cu noi când o să creştem. Care dintre noi va fi inginer, poet sau cercetător vestit ca Marie Curie? Ăsta era soiul de lucruri la care visam. Nu visam, aşa cum făceau cele mai multe fete de vârsta noastră, să ne măritătm cu un bărbat bogat sau vestit, pentru că veneam dintr-o familie bogată şi nu ne ispitea deloc ideea de a ne mărita cu cineva şi mai bogat decât noi.
Dacă se întâmpla să vorbim despre iubire, nu era vorba de vreun boier sau actor vestit, ci numai de cineva cu sentimente nobile, de exemplu un mare artist, chiar dacă i-ar fi suflat vântul prin buzunare. N-avea importanţă. Ce ştiam

noi pe-atunci? Cum am fi putut şti ce ticăloşi, ce bestii sunt marii artişti? (Nu toţi – fireşte că nu toţi!) Doar că astăzi nu mai cred că sentimentele nobile şi bazaconiile de felul ăsta sunt lucrul cel mai important în viaţă. Cu siguranţă că nu. Sentimentele sunt doar un foc pe o mirişte: arde o clipă, şi apoi nu rămâne altceva decât funingine şi cenuşă. Ştii care e lucrul cel mai important – lucrul pe care o femeie ar trebui să-l caute la bărbatul ei? Ar trebui să caute o calitate care nu e deloc excitantă, dar e mai rară decât aurul: buna-cuviinţă. Şi poate şi bunătatea. Astăzi, e bine să afli asta, eu pun buna-cuviinţă mai presus de bunătate. Buna-cuviinţă e pâinea, bunătatea e untul. Sau mierea.

În livadă, la jumătatea aleii, erau două bănci faţă în faţă, şi era locul potrivit unde să te duci când aveai chef să fii singur cu gândurile tale, în liniştea neîntreruptă decât de cântecul păsărilor şi şoapta vântului prin ramuri.

Dincolo de ele, la marginea câmpului, era o clădire mică, pe care o numeam *ofiţina*, în care, în încăperea din faţă, se afla un cazan negru pentru spălarea rufelor. Ne jucam de-a prizonierele vrăjitoarei rele Baba Iaga, care fierbe în cazan copilaşele. Şi mai era o odăiţă în spate, în care locuia *storoj*, grădinarul. După *ofiţina* erau grajdurile, unde stătea faetonul lui Papa, şi ţineam acolo şi un cal mare, murg. Lângă grajd era o sanie cu tălpici de fier cu care Filip, vizitiul, sau fiul lui, Anton, ne ducea la coafor în zilele cu gheaţă sau cu zăpadă. Uneori venea cu noi Hemi – fiul lui Rucha şi Arie Leib Pisiuk, care erau foarte bogaţi. Familia Pisiuk avea o fabrică de bere şi alimenta tot raionul cu bere şi drojdie. Fabrica de bere era enormă, fiind condusă de Hertz Meir Pisiuk, bunicul lui Hemi. Oamenii celebri care veneau la Rovno trăgeau întotdeauna la familia Pisiuk: Bialik, Jabotinski, Cernikovski. Cred că băiatul acela, Hemi Pisiuk, a fost prima iubire a mamei tale. Fania avea vreo treisprezece ani, sau cincisprezece, şi întotdeauna voia să meargă în trăsură sau în sanie cu Hemi, dar nu şi cu mine, iar eu întotdeauna mă vâram cu dinadinsul între ei. Aveam nouă sau zece ani, nu-i lăsam să fie singuri, eram o copiliţă proastă. Aşa mi se spunea pe atunci. Când voiam să o scot din fire pe Fania o numeam, în faţa tuturor, Hemucika, asta vine de la Hemi.

Nehemiah. Hemi Pisiuk s-a dus să studieze la Paris şi acolo l-au omorât. Nemții.
Papa, bunicul tău, ținea la Filip, vizitiul, şi îi plăceau foarte mult caii, şi îi plăcea chiar şi fierarul care venea să ungă trăsura, dar lucrul pe care îl ura cu adevărat era să meargă în trăsură, purtând haină de blană cu guler de vulpe, ca un boier, în spatele vizitiului său ucrainean. Prefera să meargă pe jos. Cumva, nu-i plăcea să fie bogat. În trăsură sau în *fauteuil*, înconjurat de *buffets* şi candelabre de cristal, se simțea un pic ca un *komediant*.
După mulți ani, când îşi pierduse toată averea şi a venit în Israel cu mâinile goale, de fapt nu i s-a părut că ar fi prea rău. Nu simțea deloc lipsa averii. Dimpotrivă, se simțea uşurat. Nu-l deranja să transpire în plin soare, îmbrăcat cu o vestă cenuşie, cărând în spate un sac de făină de 30 de kilograme. Doar mama suferea cumplit, blestema, striga la el şi îl insulta, că de ce a scăpătat? Unde sunt *fauteuils*-urile, cristalele şi candelabrele? Merita oare la vârsta ei să trăiască la fel ca un *mujik*, ca o *hoholka*, fără bucătăreasă, coafeză şi croitoreasă? Când o să-şi revină în sfârşit şi o să construiască o nouă moară la Haifa, ca să-şi recapete poziția pierdută? Ca nevasta pescarului din poveste, aşa era mama. Dar am iertat-o pentru toate. Fie ca şi Dumnezeu să o ierte. Şi o să aibă multe de iertat! Fie ca Dumnezeu să mă ierte şi pe mine că vorbesc aşa de ea, odihnească-se în pace. Odihnească-se în pace, aşa cum nu i-a dat lui Papa o clipă de pace toată viața lui. Timp de patruzeci de ani au trăit în această țară şi în fiecare zi, de dimineață până seara, ea n-a făcut altceva decât să-i otrăvească lui viața. Şi-au găsit un soi de colibă dărăpănată într-un câmp de ciulini, dincolo de Kiriat Motskin, o colibă cu o singură încăpere, fără apă şi fără closet, acoperită cu carton gudronat – îți aminteşti coliba lui Papa şi Mama? Da? Singurul robinet era afară, printre ciulini, apa era plină de rugină, iar closetul era o gaură în pământ într-un adăpost din spatele colibei, pe care Papa l-a înjghebat din bucăți de lemn.
Poate că nu e în întregime vina mamei că i-a otrăvit aşa viața. La urma urmei, ea a fost foarte nefericită aici. Cumplit! A fost o femeie cu totul nefericită. S-a născut nefericită. Nici

măcar candelabrele şi cristalurile n-au făcut-o fericită. Dar era soiul de persoană nefericită care trebuie neapărat să-i facă şi pe ceilalţi să se simtă rău, ăsta a fost ghinionul bunicului tău.
De cum a venit în Israel, Papa şi-a găsit de lucru la Haifa, la o brutărie. Făcea turul golfului Haifa cu un cal şi o căruţă: au văzut că se pricepe la grâu, făină şi pâine, aşa că în loc să-i dea o slujbă de morar sau de brutar, l-au pus să care saci de făină şi să livreze pâine cu calul şi căruţa lui. După aceea a lucrat mulţi ani la turnătoria Vulcan, transportând tot felul de bucăţi de fier rotunde şi lungi, pentru construcţii.
Uneori te lua cu el în căruţă în jurul golfului Haifa. Îţi mai aminteşti? Da? La bătrâneţe bunicul tău şi-a câştigat pâinea cărând scânduri late pentru schele sau nisip de pe ţărm pentru clădirile noi.
Îmi amintesc şi azi cum şedeai lângă el, un puşti slăbănog, încordat ca elasticul unei praştii; Papa îţi dădea ţie hăţurile. Am încă limpede tabloul în faţa ochilor: erai un copil alb, ca hârtia, şi bunicul tău era întotdeauna ars de soare, un bărbat puternic, chiar şi la şaptezeci de ani era încă puternic, cu pielea feţei închisă ca a unui indian, un fel de prinţ indian, un maharajah cu ochi albaştri ce scânteiau de râs. Şi şedeai pe scândura care slujea de capră într-o vestuţă albă, iar el şedea lângă tine într-o vestă de muncitor cenuşie şi plină de sudoare. Era cu adevărat fericit, mulţumit de soarta lui, iubea soarele şi munca fizică. Îi plăcea să fie căruţaş, a avut întotdeauna înclinaţii proletare, şi la Haifa se simţea bine ca proletar, iarăşi, ca la începutul călătoriei lui, când nu era decât un ucenic de pe moşia Vilkov. Poate că se bucura mai tare de viaţă în chip de căruţaş decât se bucurase ca bogat proprietar de moară şi de casă în Rovno. Şi tu erai un băieţaş tare serios, un băiat care nu putea suferi razele soarelui, prea serios, de şapte sau opt ani, ţeapăn pe capră, lângă el, neliniştit din pricina hăţurilor, chinuit de muşte şi de căldură, speriat că o să fie şfichiuit de coada calului. Dar te-ai purtat vitejeşte şi nu te-ai plâns. Îmi amintesc de parcă s-ar fi petrecut azi. Vesta cea mare şi cenuşie şi cea mică şi albă. M-am gândit atunci că vei fi cu siguranţă mai mult Klausner decât Mussman. Azi nu mai sunt atât de sigură...

22

Îmi amintesc că discutam de multe ori cu prietenele noastre, cu băieții, cu profesorii la şcoală, şi acasă, între noi, despre lucruri ca dreptatea, ce e soarta, ce e frumusețea, ce e Dumnezeu? Desigur, discutam şi despre Palestina, asimilare, partidele politice, literatură, socialism, sau nenorocirile poporului evreu. Haya, Fania şi prietenii lor se dădeau în vânt după discuții. Eu discutam mai puțin, pentru că eram sora cea mică, şi întotdeauna îmi spuneau: tu taci şi ascultă. Haya era un personaj important în mişcarea sionistă. Mama ta era în Hashomer Hatsair, am intrat şi eu în Hashomer Hatsair, după trei ani. În familia ta, a Klausnerilor, era mai bine să nu pomeneşti de Hashomer Hatsair. Erau mult prea de stânga pentru ei. Klausnerii nu voiau nici măcar să se pomenească numele de Hashomer Hatsair, pentru că îi speria de moarte gândul că te-ai putea mânji cu roşu doar dacă îl auzi.

Odată, se poate să fi fost iarna, de Hanuca, am avut o lungă discuție care a durat, cu întreruperi, săptămâni la rând, despre ereditate şi liberul-arbitru. Îmi amintesc de parcă ar fi fost ieri cum mama ta a rostit această frază ciudată, că, dacă deschizi capul cuiva şi-i scoți creierul, vezi imediat că creierul nostru nu e altceva decât conopidă. Chiar şi în cazul Chopin sau al lui Shakespeare: creierul lor nu era altceva decât conopidă.

Nici măcar nu-mi amintesc cum a ajuns Fania să zică asta, dar îmi amintesc că nu ne mai opream din râs, am râs aşa de mult că mi-au dat lacrimile, dar ea nici măcar nu zâmbea. Fania avea obiceiul ăsta, să spună, cu un aer foarte serios, lucruri care îi făceau pe toți să râdă, şi ştia că aşa se va întâmpla, dar ea nu râdea. Fania râdea doar când avea ea chef, nu odată cu toată lumea; tocmai când nimănui nu i se părea că ar fi ceva amuzant în discuția noastră – atunci mama ta izbucnea dintr-odată în râs.

Nimic altceva decât conopidă, a zis ea, şi ne-a arătat cu mâinile mărimea conopidei, şi ce minune e, a zis ea – în conopida asta găseşti cerul şi pământul, soarele şi toate stelele, ideile lui Platon, muzica lui Beethoven, Revoluția Franceză, romanele lui Tolstoi, *Infernul* lui Dante, toate deşerturile şi oceanele, e loc acolo pentru dinozauri şi balene, totul poate intra în conopida aceea, toate nădejdile, dorințele şi greşelile şi închipuirile omenirii, e loc acolo pentru orice, chiar şi pentru negul ăla umflat cu firele negre de păr din el ce şade pe bărbia lui Başka Duraşka. În clipa în care Fania a băgat negul scârbos al lui Başka drept între Platon şi Beethoven am izbucnit cu toții în râs din nou, în afară de mama ta, care doar se uita țintă la noi, cu uimire, de parcă nu conopida ar fi fost atât de amuzantă, ci noi.
Mai târziu Fania mi-a scris o scrisoare filozofică de la Praga. Aveam vreo şaisprezece ani şi ea era o studentă de nouăsprezece, scrisorile pe care mi le trimitea erau poate cam prea *de haut en bas*, pentru că eram privită întotdeauna ca o copilă prostuță, dar îmi amintesc că era o scrisoare lungă, amănunțită, despre ereditate în comparație cu mediul şi liberul-arbitru.
Am să încerc să-ți spun ce zicea, dar va fi, desigur, cu cuvintele mele, nu ale Faniei: nu cunosc multe persoane în stare să exprime ceea ce putea exprima Fania. Aşadar, iată cam ce mi-a scris: că ereditatea şi mediul care ne educă, şi clasa noastră socială – toate astea sunt precum cărțile împărțite la întâmplare înainte de începerea jocului. Nu există libertate în această privință: lumea dă, şi tu iei doar ceea ce ți s-a dat, n-ai nici o şansă să alegi. Dar, mi-a scris ea de la Praga, problema e ce face fiecare cu cărțile care i s-au dat. Unii joacă strălucit cu cărți proaste, iar alții fac tocmai pe dos: irosesc şi pierd totul, chiar şi cu cărți excelente. Şi la asta se reduce libertatea noastră: cum jucăm cu cărțile care ni s-au dat. Dar chiar şi libertatea de a juca bine sau rău, scria ea, depinde, în mod ironic, de norocul fiecăruia, de răbdare, inteligență, intuiție sau cutezanță. Şi, în ultimă instanță, sigur că şi acestea sunt simple cărți care ni s-au dat sau nu înainte să înceapă jocul. Şi dacă-i aşa, ce mai rămâne din libertatea noastră de alegere?

Nu prea mult, scria mama ta, în ultimă instanță, poate că tot ce ne rămâne este libertatea de a râde de situația noastră sau de a ne plânge de ea, de a juca sau de a lăsa cărțile din mână, de a încerca mai mult sau mai puțin să înțelegem cum stau lucrurile, sau de a renunța şi a nu încerca să înțelegem – pe scurt, alegerea este între a trece prin viață treaz sau într-un soi de letargie. Asta e, în mare, ceea ce a spus Fania, mama ta, dar cu cuvintele mele. Nu cu ale ei. Nu o pot spune cu cuvintele ei.

*

Acum, că vorbim de soartă în comparație cu libertatea de alegere, că vorbim de cărțile de joc, mai am o poveste pentru tine... Filip, vizitiul ucrainean al familiei Mussman, avea un fiu brunet, chipeş, pe nume Anton: ochi negri scânteietori ca diamantele, o gură cu colțurile un pic lăsate, semn de dispreț şi putere, umeri largi, voce de bas, ca a unui taur: paharele din *kommoda* zăngăneau când striga Anton. De câte ori trecea pe stradă pe lângă o fată, Anton ăsta dinadins încetinea pasul, iar fata, fără să-şi dea seama, păşea un pic mai iute şi respirația i se iuțea şi ea. Îmi amintesc că obişnuiam să râdem una de alta, noi, surorile, şi prietenele noastre: care şi-a aranjat bluza aşa pentru Anton? Care şi-a prins în păr o floare pentru Anton? Şi care a ieşit să se plimbe pe stradă pentru Anton, cu o fustă plisată, scrobită, şi şosete albe ca zăpada?

Alături de noi, pe strada Dubinska, locuia inginerul Steleț ki, nepotul prințesei Ravzova, cea la care bunicul tău fusese trimis să muncească pe când avea doisprezece ani. Era acelaşi inginer sărac care înființase moara, cel pentru care a lucrat la început Papa, cumpărând apoi şi partea lui. Într-o zi soția lui, Ira, Irina Matveievna, i-a părăsit pe el şi pe cei doi copii. Pur şi simplu a fugit, ținând strâns în mână o valijoară albastră, drept la coliba mică de peste drum, pe care Anton, fiul vizitiului Filip, şi-o ridicase dincolo de grădina noastră din față, la marginea zonei locuite. De fapt, era pe un câmp unde păşteau vacile. E drept că avea motive să fugă de la soțul ei: o fi avut el o scânteie de geniu, dar era un geniu

beţiv, şi uneori o pierdea la cărţi, adică o dădea pentru o noapte în loc de plată, înţelegi ce vreau să zic.
Îmi amintesc că am întrebat-o pe mama despre asta, şi ea s-a albit la faţă şi mi-a zis: „Soniecika! *Oi vei!* Ar trebui să-ţi fie ruşine! Încetează, auzi? Încetează imediat să te gândeşti la lucruri urâte ca acesta şi începe să te gândeşti la lucruri frumoase! Pentru că se ştie prea bine, Soniecika, unei fete care se gândeşte la lucruri urâte, chiar şi numai în adâncul sufletului, începe să-i crească păr în tot felul de părţi ale trupului, şi vocea îi devine urâtă şi groasă, ca de bărbat, iar după aceea nimeni n-o să mai vrea s-o ia de nevastă!"
Aşa eram crescute pe atunci. Şi care era adevărul? Eu însămi nu *voiam* deloc să am astfel de gânduri, despre o femeie care trebuia să meargă în chip de plată noaptea în cine ştie ce colibă mizerabilă, cu vreun ticălos beat. Gânduri despre soarta multor femei ai căror bărbaţi le pierd. Pentru că sunt şi alte feluri de a pierde o femeie. Nu numai la cărţi! Însă gândurile nu sunt ca televizorul, când vezi lucruri neplăcute să apeşi pur şi simplu pe buton şi să schimbi programul. Gândurile urâte sunt mai degrabă ca nişte viermi în conopidă!

*

Mătuşa Sonia îşi aminteşte că Ira Steleţki era o femeie fragilă, micuţă, cu o faţă dulce şi uşor mirată. „Arăta întotdeauna de parcă tocmai i s-ar fi spus că o aşteaptă Lenin afară, în curte."
A trăit în coliba lui Anton câteva luni, poate o jumătate de an, şi soţul ei, inginerul, le-a interzis copiilor să meargă la ea şi chiar să-i răspundă dacă le-ar fi vorbit, dar o puteau vedea zilnic de departe, şi ea îi putea vedea. Soţul ei, Steleţki, putea şi el să o vadă tot timpul, de la distanţă, în coliba lui Anton. Lui Anton îi plăcea să o salte de la pământ: chiar şi după ce născuse doi copii îşi păstrase trupul suplu, minunat, al unei fetişcane de şaisprezece ani, lui îi plăcea să o ridice cu mâinile, ca pe un căţel, să o învârtească, să o arunce în sus şi să o prindă, hop, hop, hopa, iar ea ţipa de frică şi îl izbea cu pumnişorii pe care el trebuie să-i fi simţit ca o gâdilătură. Anton era puternic ca un bou: ar fi putut îndrepta cu mâinile

goale osia trăsurii noastre, dacă s-ar fi îndoit. Era pur şi simplu o tragedie fără cuvinte: în fiecare zi Ira Steleţki îşi vedea casa, copiii şi soţul peste drum, şi în fiecare zi ei o puteau vedea de departe.

Odată, femeia asta lipsită de noroc, care deja bea mai mult decât i-ar fi priit – şi începea să bea încă de dimineaţă –, ei bine, odată s-a ascuns lângă poarta casei lor şi a aşteptat-o pe mezina lor, Kira, să se întoarcă de la şcoală.

S-a nimerit să trec pe acolo şi am văzut de aproape cum Kiruchka nu voia s-o lase pe mama ei să o ia în braţe, pentru că tatăl le interzisese să aibă de-a face cu ea. Copilei îi era frică de tatăl ei, îi era frică până şi să-i spună mamei câteva cuvinte, a împins-o, a dat cu picioarele în ea, a strigat după ajutor, până ce Kasimir, slujitorul inginerului Steleţki, i-a auzit ţipetele şi a ieşit pe trepte. Pe dată a început să-şi fluture mâinile către ea, uite-aşa, şi să facă nişte zgomote ca atunci când uşui o găină. N-am să uit niciodată cum se îndepărta Ira Steleţki şi plângea, nu liniştit, ca o doamnă, nu, plângea ca o slujnică, ca un *mujik* plângea, cu urlete îngrozitoare, neomeneşti, ca o căţea al cărei pui e luat şi omorât sub ochii ei.

Este ceva asemănător la Tolstoi, cu siguranţă că îţi aminteşti, în *Anna Karenina*, când într-o zi Anna se furişează în casa ei, în vreme ce Karenin e la birou, reuşeşte să se furişeze în casa care odată era a ei şi izbuteşte chiar să-şi vadă pentru o clipă fiul. Atâta doar că Tolstoi este mult mai puţin crud decât ceea ce am văzut: când Irina Matveievna a fugit de Kasimir, slujitorul, a trecut pe lângă mine, atât de aproape pe cât sunt de locul în care şezi tu – la urma urmei, eram vecini –, dar nu m-a salutat, şi am auzit urletele ei sparte şi i-am mirosit răsuflarea şi am văzut pe chipul ei că nu mai era cu totul sănătoasă. După privirea ei, după felul în care plângea, după mers, am putut vedea limpede semnele morţii ei.

Iar după câteva săptămâni sau luni Anton a dat-o afară, de fapt el a plecat undeva într-un sat, şi Irina s-a dus acasă, a îngenuncheat în faţa soţului ei, şi se pare că inginerul Steleţki s-a îndurat de ea şi a primit-o înapoi, dar nu pentru multă vreme: au tot dus-o la spital şi până la urmă au venit nişte infirmieri şi au legat-o la ochi şi la mâini şi au dus-o cu

forța la un azil de nebuni din Kovel. Îmi amintesc ochii ei, chiar şi acum când îți povestesc îi văd ochii, şi e aşa de ciudat: au trecut optzeci de ani, şi a fost Holocaustul, şi au fost toate războaiele de aici, şi tragedia noastră, şi bolile, toți în afară de mine au murit, şi totuşi ochii ei încă îmi străpung inima ca două ace de tricotat tare ascuțite.

Ira s-a întors de câteva ori acasă la Steleţki, potolită; se îngrijea de copii, chiar a săcut nişte tufe de trandafiri în grădină, hrănea păsările, hrănea pisicile, dar într-o zi a fugit iarăşi, în pădure, şi când au prins-o a luat un bidon de petrol şi s-a dus la coliba cea mică pe care şi-o clădise Anton pe păşune. Coliba era acoperită cu carton gudronat – Anton n-a locuit multă vreme acolo –, şi ea a aprins un chibrit şi a dat foc colibei, cu toate bulendrele lui şi cu ea înăuntru. Iarna, când totul era acoperit de zăpada albă, grinzile înnegrite ale colibei arse se înălțau din zăpadă, arătând către cer şi către pădure ca nişte degete pline de funingine.

După o vreme inginerul Steleţki a luat-o razna de-a binelea şi s-a făcut de râsul lumii; s-a însurat din nou, şi-a pierdut toți banii, şi până la urmă i-a vândut lui Papa partea lui din moară. Bunicul tău reuşise să cumpere încă dinainte de asta partea lui *Knijna* (prințesa) Ravzova. Şi când te gândeşti că a pornit-o ca ucenic la ea, un rob, un băiat sărman de doisprezece ani şi jumătate care şi-a pierdut mama şi a fost alungat din casă de mama vitregă.

Uită-te şi tu ce cercuri ciudate ne desenează soarta: doar şi tu aveai exact doisprezece ani şi jumătate când ți-ai pierdut mama. La fel cu bunicul tău. Cu toate că nu te-au trimis la ferma vreunui moşier pe jumătate nebun. În schimb, ai fost trimis la un kibbutz. Să nu-ți închipui că nu ştiu ce înseamnă să mergi într-un kibbutz ca un copil care nu s-a născut acolo: nu e raiul pe pământ. La cincisprezece ani bunicul tău practic conducea moara prințesei Ravzova, şi la aceeaşi vârstă tu scriai poezii. După câțiva ani toată moara îi aparținea lui Papa, care în inima lui disprețuia avuția. Nu numai că o disprețuia, îl sufoca. Tatăl meu, bunicul tău, a avut stăruință şi perspicacitate, generozitate şi chiar o înțelepciune lumească aparte. Singurul lucru pe care nu l-a avut a fost norocul...

23

Grădina era împrejmuită cu un gard din lemn care primăvara era vopsit în alb. În fiecare an se văruiau şi trunchiurile copacilor, ca să se îndepărteze insectele. Gardul avea o *kalitka*, o portiță, prin care ajungeai în *ploşciadka*, un fel de scuar sau de spațiu deschis. În fiecare luni veneau *țiganki*, țigăncile. Îşi aşezau acolo căruța cu coviltir, pictată, cu roțile ei mari, şi înălțau un cort mare din pânză unsă cu smoală într-o parte a scuarului. Țigănci frumoase umblau desculțe din uşă în uşă: veneau în bucătării să dea în cărți, să curețe closetele, să cânte pentru câteva copeici, şi dacă nu erai cu băgare de seamă, să şterpelească. Pătrundeau în casa noastră prin intrarea servitorilor, *ciorni hod* despre care ți-am spus, care era pe o latură, într-o altă aripă a casei.

Această uşă din spate dădea direct în bucătăria noastră, care era enormă, mai mare decât tot apartamentul ăsta, avea în mijloc o masă cu scaune pentru şaisprezece oameni. Erau acolo o maşină de gătit cu douăsprezece plite de diferite mărimi, bufete cu uşi galbene şi o grămadă de porțelanuri şi cristaluri. Îmi amintesc că aveam un platou lunguieț uriaş, pe care puteai servi un peşte întreg, înfăşurat în frunze şi înconjurat de orez şi morcovi. Ce s-a întâmplat cu acel platou? Cine ştie? Poate că mai împodobeşte şi acum bufetul vreunui hahol gras. Şi mai era un soi de postament, într-un colț, cu un balansoar tapițat şi alături de el o măsuță pe care era întotdeauna un pahar cu ceai de fructe îndulcit. Acela era tronul pe care mama – bunica ta – şedea sau uneori stătea în picioare cu mâinile pe spătarul balansoarului, ca un căpitan pe punte, dând porunci bucătăresei şi servitoarei şi oricui intra în bucătărie. Şi nu numai în bucătărie: tronul ei era astfel aşezat, încât vedea spre stânga, prin uşă, coridorul, aşa că putea supraveghea uşile tuturor camerelor, iar la dreapta putea privi prin deschizătură spre aripa casei, sufrageria şi camera servitoarei, unde locuia Xenia cu

frumoasa ei fiică, Dora. Astfel, putea comanda pe toate câmpurile de bătălie
din poziția aceea avantajoasă, pe care o numeam Dealul lui Napoleon.
Uneori mama stătea acolo şi spărgea ouă într-un castron şi ne punea pe Haya, Fania şi pe mine să înghițim gălbenuşurile crude, atât de multe încât ne era silă de ele, pentru că exista o teorie pe acea vreme, că gălbenuşurile te fac rezistent la toate bolile. Nimeni nu auzise de colesterol pe atunci. Fania, mama ta, era pusă să înghită cele mai multe gălbenuşuri, pentru că întotdeauna a fost cea mai firavă şi mai palidă dintre copii.
Dintre noi trei, mama ta era cea care suferea cel mai mult din cauza mamei, care era o femeie tăioasă, destul de milităroasă, ca un *Feldwebel*, un sergent. De dimineața până seara lua câte o gură din ceaiul ei de fructe şi dădea instrucțiuni şi porunci. Avea nişte obiceiuri nesuferite care îl scoteau din sărite pe Papa, era de o meschinărie maniacă, dar de cele mai multe ori lui i se făcea lehamite de ea şi o lăsa într-ale ei, şi asta ne enerva: eram de partea lui, pentru că avea dreptatea de partea lui. Mama obişnuia să acopere *fauteuils*-urile şi mobila cea frumoasă cu cearşafuri, aşa încât salonul nostru arăta întotdeauna ca şi cum ar fi fost plin de stafii. Mama era îngrozită de orice firişor de praf. Coşmarul ei era să intre copiii şi să se cocoațe pe scaunele ei frumoase cu încălțările murdare.
Mama ascundea porțelanurile şi cristalurile şi nu le scotea decât când aveam musafiri de vază, sau de Anul Nou ori de Paşte, şi atunci scotea şi cearşafurile care acopereau mobilele din salon. Uram asta. Mai ales mama ta nu putea suferi ipocrizia: că uneori eram *kosher* şi alteori nu, uneori mergeam la sinagogă şi alteori nu, uneori ne lăudam cu bogăția noastră şi alteori o țineam înghesuită pe sub giulgiuri albe. Fania îi lua partea lui Papa chiar mai mult decât noi şi se împotrivea autorității mamei. Cred că şi el, Papa, ținea deosebit de mult la Fania. N-o pot dovedi – n-a existat niciodată vreun favoritism –, însă el avea un foarte puternic simț al dreptății. N-am cunoscut nici un alt bărbat căruia să-i displacă atât de mult să rănească pe cineva ca bunicului

tău. Chiar şi pe ticăloşi se străduia întotdeauna din răsputeri să nu-i rănească. În iudaism, să ofensezi pe cineva este considerat mai rău decât să-i verşi sângele, şi el era un om care n-ar fi rănit vreun suflet. Niciodată.
Mama se certa cu Papa în idiş. De cele mai multe ori vorbeau între ei într-un amestec de rusă şi idiş, dar când se luau la harţă o făceau doar în idiş. Cu noi, fetele, cu partenerii de afaceri, cu locatarii, servitoarea, bucătăreasa şi vizitiul vorbeau doar ruseşte. Cu oficialităţile polone vorbeau în polonă. (După ce Rovno a fost anexat de Polonia noile autorităţi au ţinut morţiş ca toată lumea să vorbească polona.)
La şcoala noastră Tarbuth toţi elevii şi profesorii vorbeau aproape numai în ebraică. Între noi, surorile, acasă, vorbeam ebraică şi rusă. Mai ales ebraică, aşa încât părinţii să nu înţeleagă. Nu vorbeam niciodată între noi în idiş. Nu voiam să fim ca mama: asociam idişul cu jeluirile, despotismul şi certurile ei. Îl storcea pe Papa de tot ce câştiga de la moară cu sudoarea frunţii lui şi cheltuia totul pe croitorii ei scumpi, care îi făceau rochii luxoase. Dar era prea zgârie-brânză ca să le poarte: le păstra în fundul şifonierului, şi mai tot timpul umbla prin casă într-un capot vechi de culoare cenuşie. Dar de câteva ori pe an se împopoţona precum caleaşca ţarului ca să meargă la sinagogă sau la vreun bal de caritate, aşa încât tot oraşul să o vadă şi să crape de invidie. Şi totuşi, striga la noi că îl ruinăm pe Papa.
Fania, mama ta, voia să i se vorbească liniştit şi rezonabil, nu să se ţipe la ea. Îi plăcea să explice şi voia să i se explice. Nu putea suferi poruncile. Chiar şi în dormitor avea felul ei anume de a-şi rândui lucrurile – era o fată foarte ordonată –, şi dacă cineva tulbura acea ordine era foarte necăjită. Şi totuşi, îşi păstra calmul. Prea mult chiar: nu-mi amintesc să fi ridicat vreodată vocea. Sau să pună pe cineva la punct. Răspunsul ei era tăcerea, chiar şi când era vorba de lucruri pe care n-ar fi trebuit să le rabde.

*

Într-un colţ al bucătăriei era un cuptor mare şi uneori ne era îngăduit, ca o favoare, să luăm *lopata* şi să băgăm în cuptor

ciollas pentru sabat. Ne făceam că-i băgăm în foc pe reaua vrăjitoare Baba Iaga şi pe dracul cel negru, *cerni cert*. Mai erau şi sobe mai mici, cu patru plite şi două *dukovki*, în care se coceau biscuiţii şi se prăjea carnea. Bucătăria avea trei ferestre uriaşe care dădeau în grădină şi în livadă, şi erau aproape întotdeauna aburite. În baie ajungeai prin bucătărie. În acea vreme nimeni din Rovno nu avea baie în casă. Familiile bogate aveau un şopron în curte, în spatele casei, cu un cazan cu lemne care folosea pentru baie şi pentru spălatul rufelor. Eram singurii care aveam o sală de baie adevărată şi toate micile noastre prietene se înverzeau de ciudă. Îi spuneau „desfătarea sultanului”.

Când voiam să facem baie puneam câţiva buşteni şi nişte rumeguş în deschizătura de sub cazanul cel mare, apoi aprindeam focul şi aşteptam o oră sau o oră şi jumătate până se încălzea apa. Era destulă apă fierbinte cât pentru şase sau şapte băi. De unde venea apa? În curtea vecinilor era un *kolodeţ*, un puţ, şi când voiam să umplem cazanul opreau apa la ei, iar Filip, Anton sau Vasia trăgeau apă cu pompa de mână care scârţâia.

Îmi amintesc cum odată, în ajunul Zilei Ispăşirii, după masă, cu două minute înainte să înceapă postul, Papa mi-a spus: *Sureleh, mein Tochterl*, te rog adu-mi un pahar cu apă direct din puţ. Când i-am adus apa, a lăsat să cadă în ea trei sau patru bucăţi de zahăr şi a amestecat cu degetul, şi după ce a băut-o mi-a spus: „Acum, mulţumită ţie, Sureleh, postul îmi va fi mai uşor”. (Mama îmi zicea Sonicika, profesorii îmi spuneau Sarah, dar pentru Papa eram întotdeauna Sureleh.)

Lui Papa îi plăcea să amestece cu degetul sau să mănânce cu mâinile. Eram pe atunci o copiliţă de cinci sau şase ani. Şi nu-ţi pot explica – nu-mi pot explica nici mie – câtă bucurie, câtă fericire mi-au adus vorbele lui, şi gândul că mulţumită *mie* postul avea să-i fie mai uşor. Chiar şi acum, după optzeci de ani, mă simt fericită, la fel ca atunci, ori de câte ori îmi amintesc.

Dar mai este şi un soi de fericire răsturnată, o fericire neagră, care vine din răul făcut altora. Papa avea o vorbă, că am fost izgoniţi din rai nu pentru că am mâncat din pomul cunoaşterii, ci pentru că am mâncat din pomul răului. Altfel,

cum să explici fericirea neagră? Fericirea pe care o simţim nu pentru ceea ce avem, ci pentru ceea ce avem noi şi alţii nu au? Pentru că ceilalţi o să fie invidioşi? Şi o să se simtă rău? Papa spunea că orice tragedie e într-un fel comedie şi în fiecare nenorocire e un sâmbure de încântare pentru spectator. Spune-mi, e adevărat că nu există în engleză un cuvânt pentru *Schadenfreude*?

*

În faţa băii, în partea cealaltă a bucătăriei, era uşa care dădea în odaia împărţită de Xenia cu fiica ei, Dora, al cărei tată se presupune că era fostul proprietar al casei, primarul Lebedevski. Dora era tare frumoasă, avea o faţă de madonă, un trup împlinit, dar cu talie subţire ca de viespe, ochi mari şi căprui, de căprioară, însă era un pic slabă de minte. Când avea paisprezece sau şaisprezece ani s-a îndrăgostit dintr-odată de un neevreu mai în vârstă, pe nume Krynicki, despre care se zicea că e şi iubitul mamei ei.
Xenia îi dădea Dorei să mănânce doar o dată pe zi, seara, şi atunci îi spunea o poveste cu mai multe episoade, şi toate trei dădeam fuga să ascultăm, căci Xenia avea darul de a spune poveşti atât de ciudate, care uneori îţi făceau părul măciucă, n-am mai cunoscut pe nimeni care putea să povestească aşa ca ea. Îmi amintesc o poveste pe care ne-a spus-o. A fost odată ca niciodată Ivanuşca, Ivanuşca Duracioc, prostul satului, pe care mama lui îl trimitea în fiecare zi dincolo de pod, cu merinde pentru fraţii lui mai mari care munceau la câmp. Ivanuşca, prostuţ şi mocăit cum era, nu căpăta decât un coltuc de pâine pentru toată ziua. Într-o zi a apărut din senin o gaură în pod sau în stăvilar, prin care a pornit să curgă apa, şi ameninţa să înece întreaga vale. Ivanuşca a luat singurul lui coltuc de pâine pe care i-l dăduse mama lui şi a astupat cu el gaura din stăvilar, ca să nu fie înecată valea. Bătrânul rege tocmai trecea pe acolo şi s-a mirat foarte, şi l-a întrebat pe Ivanuşca de ce a făcut asta. Ivanuşca a răspuns: Ce vrea să zică Maiestatea Voastră? Am făcut-o ca să nu fie potop, că altfel toţi oamenii s-ar fi înecat, Doamne fereşte! Şi a fost singurul tău coltuc de pâine? a întrebat bătrânul rege. Păi ce-o să mănânci toată ziua? *Nu*, şi

ce dacă nu mănânc azi, Maiestatea Voastră, ce dacă? O să mănânce alții, iară eu o să mănânc mâine! Bătrânul rege nu avea copii şi a fost atât de impresionat de ce făcuse Ivanuşca şi de răspunsul lui, încât a hotărât pe loc să-l facă prinț moştenitor. A devenit regele Durac (care înseamnă regele Neghiob), şi chiar şi atunci când Ivanuşca a ajuns rege toți supuşii râdeau de el, chiar şi el râdea de el însuşi, şedea pe tron toată ziulica şi se strâmba. Dar încetul cu încetul s-a vădit că sub domnia regelui Ivanuşca Neghiobul nu erau deloc războaie, pentru că el nu ştia ce înseamnă să fii ofensat sau să te răzbuni. Desigur, până la urmă generalii l-au ucis şi au luat puterea, şi desigur că pe dată au fost ofensați de mirosul țarcurilor cu vite pe care vântul îl aducea de peste hotar, din împărăția vecină, şi au pornit războiul, şi au fost cu toții ucişi, iar stăvilarul pe care regele Ivanuşca Duracioc îl astupase cândva cu pâinea sa a fost sfărâmat şi au pierit cu toții fericiți în potop, amândouă împărățiile au sfârşit acoperite de apă.

*

Date. Bunicul meu, Naphtali Hertz Mussman, s-a născut în 1889. Bunica mea Itta s-a născut în 1891. Mătuşa Haya s-a născut în 1911. Fania, mama mea, s-a născut în 1913. Mătuşa Sonia s-a născut în 1916. Cele trei fete Mussman au mers la şcoala Tarbuth din Rovno. Apoi Haya şi Fania, pe rând, au fost trimise pentru un an la o şcoală particulară poloneză care dădea certificate de studii secundare. Aşa au putut Haya şi Fania să meargă la Universitatea din Praga, deoarece în Polonia antisemită din anii ‘20 prea puțini evrei reuşeau să fie admişi în universități. Mătuşa mea Haya a venit în Palestina în 1933 şi a obținut o poziție publică destul de înaltă în Partidul Muncitorilor Sionişti şi în filiala de la Tel Aviv a Organizației Mamelor Muncitoare. Datorită acestei activități a cunoscut unele dintre cele mai importante personalități ale sionismului. A avut mai mulți adoratori înfocați, printre care şi stele în plină ascensiune din Consiliul Muncitorilor, dar s-a măritat cu un muncitor din Polonia vesel şi inimos, Tsvi Shapiro, care a devenit mai târziu administrator al Fondului Sănătății, şi în cele din urmă a

ajuns director executiv al spitalului Donnolo-Tsahalon din Jaffa. Una dintre cele două camere ale apartamentului de la parter al lui Haya şi Tsvi Shapiro, la numărul 175 de pe strada Ben Yehuda din Tel Aviv, a fost subînchiriat unor comandanți superiori din Hagannah. În 1948, în timpul Războiului de Independență, a locuit acolo generalul-maior Yigael Yadin, şeful operațiunilor şi adjunctul şefului de stat-major al nou-formatei armate israeliene. Se țineau acolo şedințe noaptea, cu Israel Galili, Itzhak Sadeh, Yaakov Dori, conducători ai organizației Hagannah, consilieri şi ofițeri. După trei ani, în aceeaşi cameră, mama mea şi-a pus capăt zilelor.

*

Chiar şi după ce micuța Dora s-a îndrăgostit de iubitul mamei ei, pan Krynicki, Xenia nu a încetat să-i pregătească masa de seară şi să-i spună poveşti, dar mâncarea pe care o făcea era înecată în lacrimi, şi aşa erau şi poveştile. Amândouă şedeau acolo seara, una plângând şi mâncând, cealaltă plângând fără să mănânce; nu se certau niciodată, dimpotrivă, se îmbrățişau şi plângeau împreună, ca şi cum s-ar fi îmbolnăvit amândouă de aceeaşi boală incurabilă. Sau ca şi cum mama ar fi infectat-o fără să vrea pe fiică, şi acum o îngrijea cu iubire, cu milă, cu un devotament fără margini. Noaptea auzeam scârțâitul portiței, acea *kalitka* din gardul grădinii, şi ştiam că Dora s-a întors şi că în curând mama ei se va furişa către aceeaşi casă. Papa spunea întotdeauna că orice tragedie are ceva dintr-o comedie.

Xenia îşi veghea cu mare atenție fiica, ca nu cumva să rămână însărcinată. Îi explica la nesfârşit, să faci asta, să nu faci asta, şi dacă el zice aşa, tu să zici aşa, şi dacă el insistă să facă asta, tu să faci asta. Aşa auzeam şi învățam şi noi câte ceva, că nimeni nu ne-a explicat vreodată astfel de lucruri pe care nu e frumos să le faci. Însă totul a fost în zadar: micuța Dora a rămas însărcinată şi se zice că Xenia s-a dus la pan Krynicki să-i ceară bani, iar el a refuzat să-i dea şi a pretins că nu le cunoaşte pe nici una din ele. Aşa ne-a făcut Dumnezeu: averea e crimă şi bogăția e pedeapsă, cu toate că pedeapsa nu este dată celui care a păcătuit, ci celui

care n-are bani ca să scape de pedeapsă. Femeia, fireşte, nu poate tăgădui că e însărcinată. Bărbatul
tăgăduieşte cât vrea, şi ce poţi să faci? Dumnezeu le-a dat bărbaţilor plăcerea şi nouă pedeapsa. Bărbatului i-a zis, din sudoarea feţei tale îţi vei mânca pâinea , ceea ce, oricum, e o răsplată, şi nu o pedeapsă – ia-i bărbatului munca şi îşi iese din minţi –, iar nouă, femeile, El ne-a dat privilegiul de a mirosi îndeaproape sudoarea-feţei-sale, cea ce nu e o plăcere chiar aşa de mare, şi a mai adăugat promisiunea că „în dureri vei naşte copii". Ştiu că lucrurile pot fi privite şi puţin altfel.

*

Biata Dora, când a ajuns în luna a noua au dus-o într-un sat, la un văr de-al Xeniei. Cred că Papa le-a dat nişte bani. Xenia s-a dus cu Dora în sat şi peste câteva zile s-a întors bolnavă şi palidă. Xenia, nu Dora. Dora s-a întors după o lună, nici bolnavă şi nici palidă, ci rumenă la faţă şi dolofană, ca un măr zemos; s-a întors fără prunc şi nu părea câtuşi de puţin tristă, doar că se arăta şi mai copilăroasă decât înainte. Iar înainte fusese foarte copilăroasă. Dar după ce s-a întors din sat Dora nu ne mai vorbea decât aşa cum vorbesc copiii şi se juca cu păpuşile, şi când plângea era ca şi cum ar fi plâns un ţânc de trei anişori. A început şi să doarmă cât dorm pruncii: fata asta dormea douăzeci de ore pe zi.
Şi ce s-a întâmplat cu pruncul? Cine să ştie. Ni s-a spus să nu întrebăm, şi eram fiice foarte ascultătoare: n-am întrebat şi nimeni nu ne-a spus. Doar o dată, noaptea, Haya ne-a trezit pe mine şi pe Fania zicând că aude foarte limpede din grădină, în întuneric – era o noapte cu ploaie şi vânt – plânsul unui prunc. Până s-a dus Haya să-l trezească pe Papa, nu s-a mai auzit copilul, dar Papa a luat totuşi un felinar mare şi s-a dus în grădină şi a cercetat prin toate ungherele, apoi s-a întors şi a zis cu tristeţe, Hayunia, trebuie să fi visat. Nu l-am contrazis pe Papa, la ce bun să-l contrazicem? Dar fiecare dintre noi ştia prea bine că n-a visat, ci a fost cu adevărat un prunc care plângea în grădină: un plâns atât de ascuţit, atât de pătrunzător, atât de

înspăimântător, nu ca un prunc căruia îi e foame şi vrea să sugă sau un prunc căruia îi e frig, ci ca un prunc care simte o durere cumplită.
După care frumoasa Dora s-a îmbolnăvit de o maladie rară a sângelui, şi Papa a plătit iarăşi ca să fie examinată de un mare profesor din Varşovia, un profesor la fel de celebru ca Louis Pasteur, şi nu s-a mai întors. Xenia Dimitrovna a continuat să ne spună seara poveşti, dar în cele din urmă poveştile ei au devenit sălbatice, adică nu prea cuviincioase, şi uneori se strecurau în poveştile ei cuvinte pe care nu era frumos să le spui şi pe care nu voiam să le auzim. Sau, dacă voiam, ne interziceam singure să o facem, pentru că eram domnişoare bine-crescute.
Şi micuța Dora? N-am mai vorbit niciodată despre ea. Nici chiar Xenia Dimitrovna nu i-a mai rostit numele, ca şi cum ar fi iertat-o când i-a luat iubitul, dar nu şi când a dispărut la Varşovia. În schimb, Xenia a ținut două păsărele drăgălaşe într-o colivie pe verandă, şi le-a mers de minune până în iarnă, când au murit înghețate. Amândouă.

24

Menahem Gelehrter, care a scris cartea despre şcoala Tarbuth din Rovno, a fost el însuşi profesor acolo. Preda Biblia, literatura şi istoria evreiască. Printre altele, în cartea lui am găsit câte ceva din ceea ce au studiat mama, surorile şi prietenele ei, ca parte a programei de studii ebraice din anii ‘20. Includea poveşti despre rabini, o selecție de poezii din Epoca de Aur evreiască din Spania, filozofie evreiască medievală, antologii ale lui Bialik şi Cernikovski şi selecții din alți scriitori evrei moderni, precum şi traduceri din literatura universală, din autori ca Tolstoi, Dostoievski, Puşkin, Turgheniev, Cehov, Mickiewicz, Schiller, Goethe, Heine, Shakespeare, Byron, Dickens, Oscar Wilde, Jack London, Tagore, Hamsun, epopeea lui Ghilgameş în traducerea lui Cernikovski şi aşa mai departe. Printre cărțile despre istoria

evreilor era şi cartea lui Joseph Klausner, *Istoria celui de-al Doilea Templu*.

*

În fiecare zi (continuă mătuşa Sonia), dis-de-dimineaţă, la şase, sau chiar mai devreme, cobor încet pe scări să arunc sacul cu gunoi în tomberonul de afară. Înainte să urc înapoi trebuie să mă odihnesc acolo o vreme, trebuie să mă aşez pe zidul scund de lângă lăzile de gunoi, pentru că scările mă lasă fără suflare. Uneori dau peste o nouă emigrantă din Rusia, Varia, care mătură trotuarul pe strada Wessely în fiecare dimineaţă. Acolo, în Rusia, era mare şefă. Aici – mătură trotuarul. N-a învăţat aproape deloc ebraică. Uneori stăm amândouă acolo câteva minute, lângă lăzile de gunoi, şi tăifăsuim un pic în ruseşte.

De ce e măturătoare de străzi? Ca să-şi ţină la facultate două fiice talentate, una la chimie, alta la stomatologie. Soţ – nu are. Rude în Israel – nici aşa ceva nu are. Mâncarea – o drămuiesc. Îmbrăcămintea – şi pe aceasta o drămuiesc. Locuinţa – stau toate într-o odaie. Toate astea ca să nu se lipsească de studii şi de manuale. Întotdeauna a fost aşa în familiile evreieşti: credeau că educaţia este o investiţie pentru viitor, singurul lucru pe care nimeni nu-l poate lua copiilor tăi, nici chiar, Doamne fereşte, dacă vine alt război, altă revoluţie, altă migraţie, legi mai discriminatorii – diploma o poţi îndoi iute, o ascunzi în tivul hainelor şi fugi în orice loc li se îngăduie evreilor să trăiască.

Neevreii spuneau despre noi: diploma – asta e religia evreilor. Nu banii, nu aurul. Diploma. Dar în spatele acestei credinţe în diplomă mai era ceva, ceva mai complicat, mai tainic, şi anume faptul că fetelor din acea vreme, şi chiar fetelor moderne, ca noi, fete care au mers la şcoală şi apoi la facultate, li se spunea întotdeauna că femeile au dreptul la educaţie şi la un loc în afara casei – însă numai până se nasc copiii. Viaţa este numai a ta doar pentru scurtă vreme: de când părăseşti casa părintească până la prima sarcină. Din acel moment, de la prima sarcină, trebuia să începem să ne organizăm toată viaţa în jurul copiilor. La fel ca mamele noastre. Chiar să măturăm trotuarele pentru copiii noştri,

căci copilul tău e puiul, iar tu eşti – ce anume? În fond, eşti chiar gălbenuşul oului, eşti ceea ce mănâncă puiul ca să crească mare şi voinic. Iar când copilul tău creşte – nici măcar atunci nu poţi să redevii tu însăţi, pur şi simplu treci de la a fi mamă la a fi bunică. A cărei sarcină este doar să-şi ajute copiii să-şi crească copiii.

E drept, chiar şi atunci au fost câteva femei care au făcut carieră şi au ieşit în lume. Dar toată lumea le vorbea pe la spate, uite la egoista aia, se ţine de şedinţe în vreme ce sărmanii ei copii cresc pe stradă şi suportă consecinţele.

Acum e o lume nouă. Acum, în sfârşit, femeilor li se dau mai multe şanse să-şi trăiască propria viaţă. Sau e doar o iluzie? Poate că şi la generaţiile mai tinere femeile încă mai plâng noaptea cu faţa în pernă, în vreme ce soţii lor dorm, pentru că simt că trebuie să facă alegeri imposibile? Nu vreau să dau sentinţe: asta nu mai e lumea mea. Ca să fac o comparaţie ar fi trebuit să umblu din uşă în uşă, verificând câte lacrimi de mamă se varsă în fiecare noapte în pernă în vreme ce soţii dorm, şi să compar lacrimile de atunci cu cele de acum.

Uneori văd la televizor, uneori văd până şi de aici, din balconul meu, cum perechile tinere, după o zi de muncă, fac totul împreună: spală rufe, le întind, schimbă scutece, gătesc, odată chiar l-am auzit la băcănie pe un tânăr cum a zis că a doua zi el şi soţia lui se duc – aşa a zis, mâine *ne* ducem – să facă o amniocenteză. Când l-am auzit zicând asta, mi s-a pus un nod în gât: poate că lumea se schimbă un pic, la urma urmei?

E sigur că răutatea, *rishes*, n-a pierdut teren în politică, între religii, naţiuni sau clase, dar poate că dă un pic înapoi în cupluri? În familiile tinere? Sau poate că mă păcălesc singură. Poate că nu e decât teatru şi de fapt lumea merge la fel ca înainte – mama-pisică îşi alăptează puii, în vreme ce domnul Motan Încălţat se spală cu de-amănuntul, dă din mustăţi şi porneşte prin curte în căutarea plăcerilor?

Îţi mai aminteşti ce scrie în Cartea Proverbelor? Un fiu înţelept îl face pe tată fericit, dar un fiu nesăbuit este povara mamei sale! Dacă fiul se dovedeşte înţelept, atunci tatăl se bucură, se laudă cu fiul său şi primeşte nota maximă. Însă

dacă, Doamne fereşte, fiul se dovedeşte ratat, prost sau cu probleme, deformat sau criminal – *nu*, atunci trebuie să fie vina mamei, şi toată grija şi suferința cad pe umerii ei. Odată mama ta mi-a spus: Sonia, sunt doar două lucruri – ba nu, iar mi s-a pus un nod în gât. O să vorbim despre asta altă dată. Hai să vorbim despre altceva.

Uneori nu sunt sigură că-mi amintesc corect dacă prințesa, Liubova Nikiticina, care trăia în casa noastră dincolo de draperie cu fetele ei, Tasia şi Nina, şi dormea cu ele în acelaşi pat vechi, nu sunt sigură: era cu adevărat mama lor? Sau era doar *guvernantka*, guvernanta, celor două fete? Care se pare că au avut doi tați? Pentru că Tasia era Anastasia Sergeievna, în vreme ce Nina era Antonina Boleslavovna. Acolo era ceva cam neclar. Ceva despre care nu prea vorbeam, ca şi cum ar fi fost un subiect jenant. Îmi amintesc că amândouă fetele îi spuneau prințesei „mama" sau „*maman*", dar poate că nu-şi aminteau de mama lor adevărată. Nu-ți pot spune sigur că era aşa sau altfel, pentru că exista deja masca. Erau multe măşti în viață acum două sau trei generații. Astăzi poate că sunt mai puține. Sau poate doar s-au schimbat? Au fost inventate altele?

Dacă aceste măşti sunt sau nu un lucru bun, zău că nu ştiu. Nu sunt în măsură să judec obiceiurile de azi, pentru că se prea poate să mi se fi spălat creierul, ca tuturor fetelor din generația mea. Şi totuşi, uneori mă gândesc că poate „între el şi ea", cum se zice, totul a devenit mai simplu în vremea de acum. Când eram copilă, când eram ceea ce numeau ei o domnişoară de familie bună, în lume era plin de cuțite, venin, un întuneric îngrozitor. Ca şi cum ai umbla în beznă desculț printr-un beci plin de scorpioni. Erai cu totul în beznă. Pur şi simplu nu se vorbea despre asta.

Dar ei vorbeau tot timpul – sporovăială invidioasă şi *rishes*, bârfă răutăcioasă –, vorbeau despre bani, despre boli, vorbeau despre succes, despre o familie bună în comparație cu cine ştie ce soi de familie, era un subiect inepuizabil, şi despre caracter vorbeau la nesfârşit, ăsta are un caracter aşa şi pe dincolo, şi ăla are un caracter aşa şi pe dincolo. Şi ce mai vorbeau despre idei! E de neînchipuit în zilele noastre! Vorbeau despre iudaism, sionism, Bund, comunism, vorbeau

despre anarhism şi nihilism, vorbeau despre America, vorbeau despre Lenin, vorbeau chiar şi despre „problema femeii”, emanciparea femeilor. Mătuşa ta Haya era cea mai cutezătoare dintre noi trei în privinţa emancipării femeilor – dar numai când era vorba despre discuţii şi dispute, fireşte –, Fania era şi ea un pic sufragetă, dar avea unele îndoieli. Iar eu eram copila prostuţă căreia i se spunea întotdeauna: Sonia, taci, Sonia, nu te băga în vorbă, aşteaptă până creşti şi atunci o să pricepi. Aşa că închideam gura şi ascultam.

Toţi tinerii de atunci fluturau ideea de libertate: felul ăsta de libertate, felul ăla de libertate, alt fel de libertate. Dar când se ajungea la „între el şi ea” nu era libertate: era doar mersul în beznă desculţ printr-un beci plin de scorpioni. Nu trecea o săptămână fără să auzim zvonuri cumplite despre cutare fetişcană care a aflat pe pielea ei ce păţesc fetele când nu-s atente; sau despre o femeie respectabilă care s-a îndrăgostit şi şi-a ieşit din minţi; sau despre o servitoare sedusă de cineva; sau despre o bucătăreasă care a fugit cu fiul stăpânilor şi s-a întors singură, cu un prunc; sau despre o profesoară respectabilă care s-a îndrăgostit şi s-a aruncat la picioarele cuiva, dar a fost respinsă şi batjocorită. Voi ziceţi „batjocorită”? Nu? În vremea când eram copile, castitatea era şi cuşcă, şi singura balustradă între tine şi prăpastie. Apăsa pe pieptul unei fete ca un bolovan de treizeci de kilograme. Chiar şi în visele pe care le visa noaptea, castitatea rămânea trează şi stătea lângă pat şi o veghea, aşa că fetei putea să-i fie foarte ruşine când se trezea dimineaţa, chiar dacă nu ştia nimeni.

Toată această chestie „între el şi ea” poate fi mai puţin în beznă în ziua de azi. Un pic mai simplă. În bezna care acoperea lucrurile pe atunci bărbaţilor le era mult mai uşor să abuzeze de femei. Pe de altă parte, faptul că e mult mai puţin misterioasă acum – să fie oare un lucru bun? Nu cumva se dovedeşte a fi prea urât?

Mă surprinde că vorbesc cu tine despre toate astea. Când eram copilă şuşoteam uneori între noi. N-am vorbit în viaţa mea despre astfel de lucruri cu un băiat. Nici măcar cu Buma, şi suntem căsătoriţi de aproape şaizeci de ani. Cum de-am ajuns aici? Vorbeam despre Liubova Nikiticina cu

fetele ei, Tasia şi Nina. Dacă mergi într-o zi la Rovno ai putea face pe detectivul. Ai putea să verifici dacă mai au la primărie vreun document care să arunce lumină asupra acelei măşti. Să descoperi dacă acea contesă sau prinţesă era sau nu era mama celor două fiice ale ei. Şi dacă era cu adevărat prinţesă sau contesă. Sau poate dacă Lebedevski, primarul, era şi tatăl Tasiei şi al Ninei, aşa cum se zicea că e tatăl bietei Dora. Dar, dacă mă gândesc mai bine, toate documentele de acolo trebuie să fi fost arse de vreo zece ori până acum, când am fost cuceriţi de polonezi, de Armata Roşie şi apoi de nazişti, când pur şi simplu ne-au luat pe toţi şi ne-au împuşcat în şanţuri şi ne-au acoperit cu pământ. Apoi a fost iar Stalin, cu NKVD-ul, Rovno a fost pasat dintr-o mână în alta, ca un căţel pe care îl necăjeşti, între Rusia-Polonia-Rusia-Germania-Rusia. Şi acum nu aparţine Poloniei sau Rusiei, ci Ucrainei, sau o fi Belarus? Ori nişte bande locale? Nici eu nu ştiu cui îi aparţine acum. Şi nici măcar nu-mi pasă cu adevărat: ce era nu mai există, iar ce este acum în câţiva ani se va preface de asemenea în nimic.

Întreaga lume, dacă te uiţi la ea de departe, n-o să mai continue cine ştie cât. Se zice că într-o zi soarele o să se stingă şi totul o să se întoarcă în întuneric. Şi atunci de ce se măcelăresc oamenii între ei prin toată istoria? De ce contează atât de mult cine guvernează Caşmirul sau Mormintele Patriarhilor din Hebron? În loc să mâncăm mărul din pomul vieţii sau din pomul cunoaşterii, se pare că am mâncat mărul din pomul cu *rishes*, şi l-am mâncat cu plăcere. Aşa s-a sfârşit cu raiul şi a început acest iad.

*

Atâtea lucruri pot fi aşa sau altfel: ştii atât de puţin chiar şi despre cei cu care locuieşti sub acelaşi acoperiş. Crezi că ştii o grămadă – şi se dovedeşte că habar n-ai de nimic. Mama ta, de exemplu – ba nu, îmi pare rău, pur şi simplu nu pot să vorbesc despre ea direct. Doar pe ocolite. Altfel rana începe să doară. N-o să vorbesc despre Fania. Doar despre ce era în jurul ei. Şi ceea ce era în jurul Faniei poate că e un pic chiar Fania. Aveam un fel de proverb, că atunci când iubeşti cu

adevărat pe cineva îi iubeşti chiar şi batista. Se pierde din el în traducere. Dar cred că înțelegi ce vreau să zic.
Uită-te, te rog: am aici un lucru pe care ți-l pot arăta şi pe care-l poți pipăi cu degetele tale, ca să ştii că tot ce-ți spun nu sunt doar poveşti. Uită-te la asta, te rog – nu, nu-i o față de masă, e o față de pernă, brodată aşa cum domnişoarele de familie bună învățau să brodeze pe vremuri. A fost brodată pentru mine, ca dar din partea prințesei – sau contesei? – Liubova Nikiticina. Capul brodat aici, mi-a spus ea însăşi, este profilul capului cardinalului Richelieu. Cine era acest cardinal Richelieu nu-mi mai amintesc. Poate că n-am ştiut niciodată, nu-s deşteaptă ca Haya şi Fania: ele au fost trimise să-şi ia certificatul de studii secundare şi apoi la Praga, să studieze la universitate. Eu eram mai grea de cap. Lumea spunea întotdeauna despre mine: Sonicika asta e tare drăguță, dar cam grea de cap. M-au trimis la Spitalul Militar Polonez ca să mă calific ca soră de caritate. Dar îmi amintesc încă foarte bine că, înainte de a pleca de acasă, prințesa mi-a spus că e capul cardinalului Richelieu.
Poate că tu ştii cine a fost cardinalul Richelieu? Nu contează. Spune-mi altă dată sau nu te mai osteni. La vârsta mea, nu e aşa de important dacă îmi sfârşesc viața fără onoarea de a fi ştiut cine a fost cardinalul Richelieu. Sunt o droaie de cardinali, şi cei mai mulți dintre ei nu se prăpădesc de dragul poporului nostru.
În adâncul inimii mele sunt un pic anarhistă. Ca Papa. Mama ta era şi ea anarhistă în adâncul inimii. Desigur, printre Klausneri n-a putut niciodată să o arate: ei o considerau destul de ciudată şi aşa, cu toate că s-au purtat întotdeauna politicos cu ea. Celălalt bunic al tău, bunicul Aleksandr, dacă nu-mi smulgeam mâna iute, mi-ar fi sărutat-o. Există un basm cu Motanul Încălțat. În familia Klausner, mama ta era ca o pasăre închisă într-o colivie care atârna în salonul Motanului Încălțat.
Sunt anarhistă din simplul motiv că niciodată vreun cardinal Richelieu n-a adus ceva bun. Numai Ivanuşca Duracioc, îți aminteşti, prostul satului din povestea servitoarei noastre, Xeniucika, s-a milostivit de oamenii de rând şi nu i-a părut rău după coltucul de pâine, singura lui hrană, ci l-a folosit ca

să astupe gaura din pod, şi datorită acestui lucru a fost făcut rege – doar cuiva ca el ar putea să-i fie milă şi de noi, câteodată. Tuturor celorlalți, regi şi conducători, nu le e milă de nimeni. De fapt, nici nouă, oamenilor de rând, nu ne e milă unii de alții: nu ne-a prea fost milă de micuța arăboaică, cea care a murit la bariera de pe drumul către spital, pentru că se pare că acolo a fost un cardinal Richelieu de militar fără inimă. Un militar evreu – şi totuşi un cardinal Richelieu! Nu voia decât să încuie şi să plece acasă, aşa că fetița a murit, şi ochii ei ar trebui să ne străpungă sufletele, să nu mai poată dormi nimeni dintre noi noaptea, cu toate că nu i-am văzut niciodată ochii, pentru că în ziare ne arată doar victimele noastre, niciodată pe ale lor.
Crezi că oamenii de rând sunt aşa de grozavi? Nici gând! Sunt exact la fel de proşti şi de cruzi ca şi conducătorii lor. Aceasta este adevărata morală a poveştii lui Hans Christian Andersen despre hainele cele noi ale împăratului, că oamenii de rând sunt exact la fel de proşti ca regele, curtenii şi cardinalul Richelieu. Dar Ivanuşca Duracioc nu s-a sinchisit că râd de el; tot ce voia era ca ei să rămână în viață. Îi era milă de oameni, care cu toții, fără excepție, au nevoie de un pic de milă. Chiar şi cardinalul Richelieu. Chiar şi Papa de la Roma, şi trebuie să fi văzut şi tu la televizor cât de bolnav şi slab este, şi aici noi am fost lipsiți de milă, l-am făcut să stea în capul oaselor ore întregi, în soare, pe picioarele lui bolnave. Nu ne-a fost milă de un om bătrân şi foarte bolnav, care, după cum se putea vedea şi la televizor, putea sta în picioare doar cu mari chinuri, dar el a făcut un efort suprem şi a stat în picioare în fața noastră, fără să spună nimic, la Yad Veshem [monumentul Holocaustului] o oră şi jumătate, fără pauză, într-o căldură insuportabilă, ca să nu ne dezonoreze. Mi-a fost greu să-l privesc. Mi-a părut foarte rău pentru el.

*

Nina era foarte bună prietenă cu mama ta, Fania – erau exact de aceeaşi vârstă, iar eu m-am împrietenit cu sora cea mică, Tasia. Mulți ani au trăit în casa noastră împreună cu prințesa, îi spuneau *maman* – *maman* este cuvântul

franţuzesc pentru mamă, dar cine ştie dacă era cu adevărat mama lor? Sau numai doica? Erau foarte sărace, nu cred că ne plăteau vreo chirie. Li se îngăduia să intre în casă nu pe uşa servitorilor, *ciorni hod*, ci pe cea principală, căreia i se zicea *paradni hod*. Erau atât de sărace, încât prinţesa, *maman*, stătea noaptea la lumina lămpii şi cosea fustiţe de hârtie pentru fetele bogate care luau lecţii de balet. Era un soi de hârtie creponată, şi ea lipea pe ea o puzderie de steluţe strălucitoare, din hârtie aurie.

Până într-o bună zi, când prinţesa sau contesa Liubova Nikiticina şi-a lăsat cele două fiice şi a plecat pe nepusă masă la Tunis, tocmai acolo, ca să-şi caute o rudă pierdută demult, pe nume Elizaveta Franzovna. Şi acuma ia uite cum îşi râde memoria mea de mine! Unde mi-am pus ceasul? Nici vorbă să-mi amintesc. Dar numele unei oarecare Elizaveta Franzovna pe care n-am văzut-o în viaţa mea, o Elizaveta Franzovna pe care acum vreo optzeci de ani prinţesa noastră Liubova Nikiticina s-a dus să o caute la Tunis, tocmai acolo, pe ăsta mi-l amintesc limpede ca lumina zilei! Poate că mi-am rătăcit ceasul tot la Tunis?

În sufrageria noastră era un tablou în ramă aurită, de un *hudojnik* (pictor) foarte valoros: îmi amintesc că în tablou se vedea un băiat drăguţ cu părul blond şi ciufulit, arătând mai degrabă a fată răzgâiată decât a băiat, ceva între băiat şi fată. Nu-mi amintesc chipul lui, dar îmi amintesc foarte bine că purta un soi de cămaşă brodată, cu mânecile bufante, o pălărie mare şi galbenă atârna de un şnur pe umărul ei – poate că era totuşi o fetiţă – şi i se vedeau cele trei fuste, una peste alta, pentru că o parte era un pic ridicată şi dantela se ţea de dedesubt, mai întâi o fustă galbenă, de un galben foarte puternic, ca la Van Gogh, apoi, sub ea, un jupon de dantelă albă, şi dedesubt de tot picioarele îi erau acoperite de-o a treia fustă, azurie. Un astfel de tablou poate să pară modest, dar nu era deloc aşa. Era o pictură în mărime naturală. Iar fata aceea care aducea atât de mult cu un băiat stătea acolo, în mijloc, înconjurată de păşune şi de oi albe, pe cer erau câţiva nori luminoşi şi departe se vedea o fâşie de pădure.

Îmi amintesc cum odată Haya a zis că o frumoasă ca aceea n-ar trebui să iasă la păscut oile, ci să stea între zidurile unui palat, şi eu am zis că fusta cea mai de dedesubt avea aceeaşi culoare cu cerul, de parcă ar fi fost tăiată direct din el. Şi dintr-odată Fania s-a repezit furioasă la noi două şi a zis: „Tăceți, amândouă, de ce spuneți aşa prostii? E o pictură mincinoasă care acoperă o mare decădere morală". Cam astea au fost cuvintele ei, dar nu exact, nu pot reda felul de a vorbi al mamei tale, nimeni n-ar putea – îți mai aminteşti un pic cum vorbea Fania?

Nu pot să-i uit această izbucnire, nici chipul ei în acel moment. Poate că avea pe atunci şaisprezece sau cincisprezece ani. Îmi amintesc totul exact, pentru că aşa ceva nu-i stătea în fire: Fania nu ridica niciodată vocea, niciodată, nici chiar când era rănită, se retrăgea doar în sine. Şi, oricum, cu ea trebuia întotdeauna să ghiceşti ce simțea, ce nu-i plăcea. Şi iată că deodată – îmi amintesc că era sâmbătă seara sau sfârşitul unei sărbători, poate Sukkot? sau Shavuot? –, izbucneşte dintr-odată şi strigă la noi. Nu-i vorba de mine, toată viața am fost doar aia mică şi prostuță, dar să strige la Haya! Sora noastră mai mare! Conducătoarea grupării de tineret! Cu carisma ei! Haya, pe care o admira întreaga şcoală!

Dar mama ta, de parcă s-ar fi răsculat dintr-odată, s-a apucat să împroaşte cu dispreț acel tablou atârnat de atâția ani în sufrageria noastră. L-a ridiculizat pentru îndulcirea realității! Pentru minciună! Că în viața adevărată păstoriței se îmbracă în zdrențe, nu în mătase, şi au fețe brăzdate de frig şi de foame, nu chipuri de înger, şi păr murdar, plin de păduchi şi de purici, nu bucle aurii ca acelea. Şi că ignorarea suferinței e aproape la fel de rea ca provocarea ei, şi că tabloul prefăcea viața adevărată într-un soi de imagine de pe cutiile cu ciocolată elvețiană.

Poate că motivul pentru care mama ta era atât de pornită pe tabloul din sufragerie era că acel *hudojnik* care îl pictase părea să sugereze că pe lume nu mai existau nenorociri. Cred că asta o înfuria. În momentul acestei izbucniri trebuie să fi fost mai nefericită decât şi-ar fi putut închipui cineva. Iartă-mă că plâng. Era sora mea şi mă iubea mult de tot şi a

fost devorată de scorpioni. Ajunge: am terminat cu plânsul. Îmi pare rău. De câte ori îmi amintesc de pictura aia superficială, de câte ori văd o pictură cu trei jupoane şi un cer cu panaşe de nori, văd scorpioni devorându-mi sora şi mă pun pe plâns.

25

Şi aşa, Fania cea de optsprezece ani, păşind pe urmele surorii ei Haya, a fost trimisă în 1931 să studieze la Universitatea din Praga, deoarece în Polonia universitățile erau practic închise pentru evrei. Mama a studiat istoria şi filozofia. Părinții ei, Hertz şi Itta, la fel ca toți evreii din Rovno, erau martorii şi victimele antisemitismului – ce se amplifica atât în rândurile vecinilor lor polonezi, cât şi în rândurile ucrainenilor şi nemților, creştinilor catolici şi ortodocşi –, actelor de violență ale huliganilor ucraineni, precum şi măsurilor din ce în ce mai discriminatorii luate de autoritățile poloneze. Şi, precum bubuitul tunetului îndepărtat, ajungeau la Rovno ecouri ale fatalei incitări la violență şi persecutare a evreilor din Germania lui Hitler.
Şi afacerile bunicului erau în criză: inflația de la începutul anilor '30 i-a înghițit toate economiile, practic peste noapte. Mătuşa Sonia mi-a vorbit despre „grămezi de bancnote poloneze, milioane şi miliarde pe care mi le-a dat Papa şi cu care mi-am tapetat odaia. Toată zestrea pe care o strângea de zece ani pentru noi s-a dus pe apa sâmbetei în două luni". Curând Haya şi Fania au fost silite să abandoneze studiile de la Praga din cauză că banii, banii tatălui lor, aproape se isprăviseră.
Şi aşa, moara, casa şi livada din strada Dubinska, trăsura, caii şi sania, toate au fost vândute într-o tranzacție pripită, în pierdere. Itta şi Hertz Mussman au ajuns în Palestina în 1933, aproape fără un ban. Au închiriat o colibă mizeră, acoperită cu carton gudronat. Papa, căruia i-a plăcut întotdeauna să fie aproape de făină, a reuşit să-şi găsească

de lucru la brutăria Pat. Mai târziu, când avea vreo cincizeci de ani, după cum mi-a amintit mătuşa Sonia, a cumpărat un cal şi o căruţă şi a câştigat bani livrând pâine, iar apoi cărând materiale de construcţie de-a lungul golfului Haifa. Am în faţa ochilor imaginea lui limpede, un bărbat brun, ars de soare, gânditor, în hainele sale de lucru, cu vestă cenuşie plină de sudoare, cu zâmbet destul de sfios, însă ochii lui albaştri aruncă scântei de râs, cu hăţurile lăsate moale în mâini, ca şi cum de la locul lui, de pe scândura aşezată de-a curmezişul trăsurii, ar fi găsit ceva încântător şi amuzant în priveliştea golfului Haifa, a lanţului muntos Carmel, a rafinăriilor de petrol, a macaralelor din portul aflat în depărtare şi a coşurilor fabricilor.

Acum, că nu mai era un bogătaş şi se întorsese la proletariat, părea să fi întinerit. Un soi de veşnică bucurie reţinută părea să fi coborât peste el, o *joie de vivre* în care sclipea o scânteie anarhistă. La fel ca Yehuda Leib Klausner în Lituania, tatăl celuilalt bunic al meu, Aleksandr, bunicul meu Naphtali Hertz Mussman se bucura de viaţa de căruţaş, de ritmul singuratic, tihnit, al lungilor zile domoale, de atingerea calului şi de mirosurile lui iuţi, de grajd, paie, hamuri, hulube, de sacul cu ovăz, frâu şi zăbală.

Sonia, care era o fetişcană de şaisprezece ani când părinţii ei au emigrat, iar surorile erau la studii în Praga, a rămas la Rovno încă cinci ani, până ce şi-a luat diploma de soră de caritate la colegiul ataşat Spitalului Militar Polonez. Ea a ajuns în portul Tel Aviv, unde o aşteptau părinţii, surorile şi Tsvi Shapiro, „proaspătul" soţ al Hayei, cu trei zile înainte de sfârşitul anului 1938. După câţiva ani s-a măritat la Tel Aviv cu cel care îi fusese conducător în mişcarea de tineret din Rovno, un bărbat sever, pedant, încăpăţânat, pe nume Avraham Gendelberg. Buma.

Iar în 1934, cam la un an după părinţii şi sora ei mai mare, Haya, şi cu patru ani înainte de sora ei mai mică, Sonia, Fania a ajuns şi ea în Ţara Israelului. Cei care au cunoscut-o spun că a avut la Praga o poveste de dragoste dureroasă; n-au putut să-mi dea amănunte. Când am fost la Praga, în câteva seri la rând am păşit prin labirintul străzilor vechi,

pietruite, din jurul universității, am evocat imagini şi mi s-au înfiripat în minte poveşti.
Cam la un an după ce a ajuns la Ierusalim, mama s-a înscris la Universitatea Ebraică de pe muntele Scopus, ca să-şi continue studiile de istorie şi filozofie. După patruzeci şi opt de ani, se pare că fără să aibă habar de ceea ce studiase bunica ei în tinerețe, fiica mea Fania s-a hotărât să studieze istoria şi filozofia la Universitatea din Tel Aviv.
Nu ştiu dacă mama şi-a întrerupt studiile la Universitatea Carol doar din cauză că părinții ei nu mai aveau bani. Cât de mult a fost împinsă să emigreze în Palestina de ura violentă față de evrei care umplea străzile Europei la mijlocul anilor '30 şi se răspândea către universități, sau în ce măsură a venit aici ca rezultat al educării ei într-o şcoală Tarbuth şi al faptului că era membră a unei mişcări de tineret sioniste? Ce nădăjduia să afle aici, ce a aflat, ce n-a aflat? Cum arătau Tel Avivul şi Ierusalimul pentru cineva crescut într-o vilă din Rovno, care venea direct din frumusețea gotică a Pragăi? Cum suna ebraica de aici în urechile sensibile ale unei domnişoare care venea cu ebraica ei rafinată, învățată din cărți, de la şcoala Tarbuth, şi care era înzestrată cu o mare sensibilitate lingvistică? Cum a reacționat mama la dunele de nisip, pompele cu motor din crângurile de citrice, coastele pietroase ale dealurilor, excursiile dedicate studiilor arheologice, ruinele biblice şi rămăşițele perioadei celui de-al Doilea Templu, titlurile din ziare şi produsele lactate ale cooperativelor, uedurile, khamsinurile, cupolele mânăstirilor înconjurate de ziduri, apa rece ca gheața din *jarra*, seratele culturale cu muzică de acordeon şi de muzicuță, şoferii cooperativei de autobuze, în şorturile lor kaki, sunetele limbii engleze, limba celor care guvernau țara, livezile întunecate, minaretele, şirurile de cămile cărând nisip pentru construcții, paznicii evrei, pionierii arşi de soare din kibbutzuri, lucrătorii din construcții, cu şepcile lor ponosite? Cât de mult a fost dezgustată sau atrasă de nopțile furtunoase cu dispute, conflicte ideologice şi curtea care i se făcea, plimbările de sâmbătă după-masa, înflăcărarea politicii de partid, intrigile tainice ale diferitelor grupări ilegale şi ale simpatizanților acestora, adunarea prin apeluri

în presă de voluntari pentru muncile agricole, nopțile de un albastru-închis, punctate de urletele şacalilor şi de ecourile împuşcăturilor îndepărtate?
Când am ajuns la vârsta la care mama mi-ar fi putut povesti despre copilăria sa şi despre primele ei zile în țară, mintea ei era altundeva şi fixată pe alte lucruri. Poveştile de la culcare pe care mi le spunea erau pline de uriaşi, zâne, vrăjitoare, soția fermierului şi fata morarului, colibe pitite în adâncul pădurii. Dacă vorbea vreodată despre trecutul ei, despre casa părintească, moară sau cățeaua Prima, în vocea ei se furişa ceva amar şi disperat, ceva ambiguu sau cumva sarcastic, un soi de batjocură înăbuşită, ceva prea complicat sau ascuns ca să-l pot percepe, ceva provocator şi derutant.
Poate de aceea nu-mi plăcea să vorbească despre aceste lucruri şi o rugam să-mi spună mai bine poveşti simple, pe care să le pot înțelege, ca aceea a lui Matvei Aparul, cu cele şase neveste vrăjite ale sale, sau cea a călărețului mort care a continuat să cutreiere continentele şi oraşele sub forma unui schelet cu armură şi pinteni scânteietori.
Nu ştiu mai nimic despre sosirea mamei la Haifa, despre primele ei zile la Tel Aviv sau despre primii ei ani la Ierusalim. În schimb, pot să vă încredințez din nou mătuşii Sonia, să ne spună cum şi de ce a ajuns ea aici, ce nădăjduia să afle şi ce a aflat în realitate.

*

La şcoala Tarbuth nu am învățat doar să citim, să scriem şi să vorbim o ebraică foarte corectă, pe care apoi viața mi-a stricat-o. Am învățat Biblia, Mishnah şi poezia ebraică medievală, dar şi biologie, literatura şi istoria polonă, arta Renaşterii şi istoria europeană. Şi, mai presus de toate, învățam că dincolo de zare, peste râuri şi păduri, e o țară în care va trebui curând să mergem cu toții, pentru că zilele evreilor în Europa, cel puțin ale celor care trăiau în Europa de Est, sunt numărate.
Generația părinților noştri era mult mai conştientă decât noi că intră zilele-n sac. Chiar şi cei care făcuseră avere, ca tatăl nostru, sau cei care construiseră fabrici moderne în Rovno sau se orientaseră către medicină, drept sau inginerie, cei

care aveau relații sociale bune cu autoritățile locale şi intelectualitatea simțeau că trăim pe un vulcan. Eram chiar pe granița dintre Stalin, Grajewski şi PiĹ,sudski. Aflasem deja că Stalin voia să pună capăt cu forța existenței evreilor, voia ca toți evreii să devină buni comsomolişti, care să dea informații unul despre celălalt. Pe de altă parte, atitudinea poloneză față de evrei era de dezgust, ca atunci când ai muşcat dintr-un peşte stricat şi nu poți nici să înghiți, nici să scuipi. N-aveau chef să ne scuipe afară în prezența națiunilor de la Versailles, când se vehicula noțiunea de drepturi ale minorităților, în fața lui Woodrow Wilson, a Ligii Națiunilor: în anii '20 polonezii încă mai aveau un strop de ruşine, țineau să nu-şi păteze obrazul. Ca un om beat care încearcă să meargă drept, ca să nu vadă nimeni că se bălăbăne. Încă mai sperau să arate pe dinafară mai mult sau mai puțin ca alte țări. Dar pe ascuns ne asupreau şi ne umileau, aşa încât să plecăm pe rând în Palestina şi să nu le mai stăm în ochi. Iată de ce tindeau chiar să încurajeze educația sionistă şi şcolile evreieşti: trebuia să devenim o națiune cu orice preț, de ce nu, principalul era să o ştergem în Palestina, călătorie sprâncenată.

Teama din fiecare casă evreiască, teama despre care nu vorbeam niciodată, dar care ni se injecta fără voie, ca o otravă, picătură cu picătură, era teama ce ne dădea fiori, că poate într-adevăr nu suntem destul de curați, că suntem cu adevărat prea zgomotoşi şi arivişti, prea isteți şi apucători. Poate că nu suntem bine-crescuți. Era teroarea că am putea, Doamne fereşte, să facem o impresie proastă neevreilor, şi atunci o să se mânie şi o să ne facă nişte lucruri la care e cumplit şi să te gândeşti.

Fiecărui copil evreu i se repeta de o mie de ori că trebuie să ne purtăm frumos şi politicos cu ei, chiar şi atunci când sunt grosolani sau beți, că în nici un caz nu trebuie să-i provocăm pe neevrei, să îi contrazicem sau să ne târguim cu ei, nu trebuie să-i enervăm sau să ținem capul sus, şi trebuie să vorbim cu ei doar blând, zâmbind, ca să nu poată spune că suntem zgomotoşi, şi întotdeauna trebuie să vorbim cu ei într-o polonă corectă, ca să nu poată spune că le pângărim limba, însă nu trebuie să vorbim o polonă prea elevată, ca să

nu poată spune că avem ambiții mai presus de rangul nostru, nu trebuie să le dăm nici o scuză ca să ne acuze că suntem prea lacomi şi, Doamne fereşte, să spună că avem pete pe fuste. Pe scurt, trebuia să încercăm din răsputeri să facem impresie bună, o impresie pe care nici un copil nu trebuia să o strice, pentru că un singur copil cu părul murdar, care împrăştie păduchi, poate strica reputația întregului popor evreu. Nu ne puteau suferi nici aşa, ferească-ne Dumnezeu să le dăm mai multe motive să nu ne sufere.

Tu, care te-ai născut aici, în Israel, n-ai să poți înțelege niciodată cum această picătură care cade fără încetare îți strâmbă toate sentimentele, cum îți corodează demnitatea de om, ca rugina. Treptat, te face la fel de linguşitor şi de necinstit şi de plin de şiretlicuri ca o mâță. Nu pot suferi mâțele. Nu-mi plac prea mult nici câinii, dar dacă ar trebui să aleg, prefer un câine. Un câine e ca un neevreu, îți dai seama pe dată ce gândeşte sau ce simte. Evreii din diaspora au devenit mâțe, în sensul rău, înțelegi ce vreau să zic.

Dar cel mai mult se temeau de gloate. Erau îngroziți de ceea ce s-ar putea întâmpla în perioadele dintre guverne; de exemplu, dacă polonezii erau alungați şi veneau în loc comuniştii, se temeau că în acest interval bande de ucraineni sau de bieloruşi ori masele poloneze înfierbântate sau, mai la nord, lituanienii îşi vor ridica din nou capul. Era un vulcan din care se scurgea tot timpul lavă şi mirosea a fum. „Îşi ascut cuțitele pentru noi în întuneric”, ziceau oamenii şi nu spuneau niciodată cine anume, pentru că puteau fi oricare dintre ei. Gloatele. Chiar şi aici, în Israel, după cum se arată, gloatele evreieşti pot fi monstruoase.

Singurul popor de care nu ne temeam prea tare erau nemții. Îmi amintesc că în ‘34 sau ‘35 rămăsesem la Rovno ca să-mi termin pregătirea ca soră de caritate, în vreme ce restul familiei plecase, şi erau câțiva evrei care spuneau că măcar de-ar veni Hitler, cel puțin în Germania e lege şi ordine şi fiecare îşi ştie locul, nu contează prea mult ce zice Hitler, contează că acolo, în Germania, impune ordinea nemțească şi gloata este îngrozită de el. Ce contează este că în Germania lui Hitler nu sunt revolte pe străzi şi nu există anarhie – încă

mai credeam că anarhia este cea mai rea situație. Coşmarul nostru era că într-o zi preoții o să înceapă să predice că sângele lui Isus curge iarăşi, din cauza evreilor, şi o să pornească să tragă clopotele alea înspăimântătoare ale lor, iar țăranii o să audă, o să-şi umple burțile cu țuică şi o să-şi ia topoarele şi furcile: aşa începea întotdeauna. Nimeni nu-şi închipuia ce ne aştepta cu adevărat, dar deja în anii '20 ştiau cu toții în adâncul sufletului că nu exista un viitor pentru evrei nici cu Stalin, nici în Polonia sau oriunde în Europa de Est, aşa că atracția Palestinei a devenit din ce în ce mai puternică. Nu pentru toată lumea, fireşte. Evreii credincioşi erau împotrivă şi la fel erau şi bundiştii, idişiştii, comuniştii, precum şi evreii asimilați, care credeau că erau deja mai polonezi ca Paderewski sau Wojciehowski. Dar în anii '20 mulți evrei de rând din Rovno țineau ca odraslele lor să învețe ebraica şi să meargă la Tarbuth. Cei care aveau destui bani îşi trimiteau copiii la studii în Haifa, la Technion, sau la *Gymnasium*-ul din Tel Aviv ori la colegiile de agricultură din Palestina, iar ecourile care ne veneau din țară erau pur şi simplu minunate – tinerii vă aşteaptă, când o să vă vină rândul? Între timp, toți citeau ziare în ebraică, discutau, fredonau cântece din Țara Israelului, recitau din Bialik şi Cernikovski, se despărțeau în facțiuni şi partide rivale, confecționau la iuțeală uniforme şi flamuri, era un soi de entuziasm imens în privința a tot ce era național. Era foarte asemănător cu ce vezi astăzi la palestinieni, doar că fără înclinația lor pentru vărsarea de sânge. Printre noi, evreii, nu se mai prea vede în zilele noastre un astfel de naționalism.

Fireşte, ştiam cât de greu e în țară; ştiam că e foarte cald, sălbăticie, smârcuri, şomaj şi ştiam că erau arabi sărmani prin sate, dar puteam vedea pe harta cea mare de pe peretele clasei noastre că nu erau mulți arabi, să fi fost cu totul o jumătate de milion, cu siguranță mai puțin de un milion, şi era absolut sigur că va fi loc destul pentru alte câteva milioane de evrei, şi că poate arabii erau doar întârâtați să ne urască, la fel ca oamenii de rând din Polonia, dar cu siguranță vom fi în stare să le explicăm şi să-i convingem că întoarcerea noastră în țară înseamnă pentru ei o binecuvântare, din punct de vedere economic, medical,

cultural, în orice fel. Ne gândeam că, în scurt timp, în câțiva ani, evreii vor fi aici majoritari, şi de îndată ce se va întâmpla asta vom arăta lumii întregi cum se tratează o minoritate – propria noastră minoritate, arabii. Noi, care am fost întotdeauna o minoritate asuprită, vom trata minoritatea noastră arabă drept, nepărtinitor, generos, ne vom împărți patria cu ei, vom împărți totul cu ei, nu-i vom preface niciodată în mâțe. Era un vis frumos.

*

În fiecare clasă din grădinița Tarbuth, şcoala primară Tarbuth şi liceul Tarbuth atârna un tablou mare al lui Theodore Herzl, o hartă mare a țării, de la Dan la Beer Sheba, cu satele pioniere subliniate anume, o cutie de colectă a Fondului Național Evreiesc, fotografii cu pionierii lucrând, şi tot felul de lozinci cu frânturi de versuri. Bialik a fost la Rovno de două ori, iar Cernikovski a venit şi el de două ori, mi se pare că şi Asher Barash, sau poate a fost alt scriitor. Au venit şi sionişti de frunte din Palestina, aproape în fiecare lună, Zalman Rubaşov, Tabenkin, Yaakov Zerubavel, Vladimir Jabotinski.
Organizam procesiuni grandioase în cinstea lor, cu tobe şi flamuri, decorațiuni, felinare de hârtie, valuri de entuziasm, lozinci, brasarde şi cântece. Însuşi primarul polonez ieşea să-i întâmpine în piață şi în felul acesta puteam uneori să simțim că suntem şi noi o națiune, nu doar un soi de pleavă. Poate că e un pic cam greu să înțelegi, dar în vremea aceea toți polonezii erau îmbătați de polonitate, ucrainenii erau îmbătați de ucrainitate, ca să nu mai vorbesc de nemți, cehi, cu toții, chiar şi slovacii, lituanienii şi letonii, şi nu era loc şi pentru noi în carnaval, nu le aparțineam şi nu eram doriți. Nu-i de mirare că voiam şi noi să fim o națiune, ca toți ceilalți. Ce altă alegere ne lăsaseră?
Însă educația noastră nu era şovină. De fapt, educația de la Tarbuth era umanistă, avansată, democratică, şi de asemenea artistică şi ştiințifică. Încercau să le dea băieților şi fetelor drepturi egale. Ne învățau să respectăm întotdeauna celelalte popoare: orice om este făcut după chipul lui Dumnezeu, chiar dacă înclină să uite asta.

De la o vârstă foarte fragedă gândurile noastre erau la Ţara Israelului. Ştiam pe de rost situaţia din fiecare sat nou, ce se cultiva în Beer Tuvia şi câţi locuitori sunt în Zichron Yaakov, cine a construit drumul cu pietriş de la Tiberias la Tsemach şi când s-au căţărat pionierii pe Muntele Gilboa. Ştiam chiar şi ce mănâncă şi cu ce se îmbracă oamenii de acolo.

Mai exact, credeam că ştim. De fapt, profesorii noştri nu cunoşteau tot adevărul, aşa că şi dacă ar fi vrut să ne spună despre lucrurile rele, n-ar fi putut. Habar n-aveau. Toţi cei care veneau din ţară, trimişii, conducătorii tineretului, politicienii şi cei care mergeau până acolo şi se întorceau, zugrăveau un tablou în nuanţe trandafirii. Iar dacă cineva se întorcea şi ne spunea lucruri mai puţin plăcute, nu voiam să auzim. Pur şi simplu le închideam gura. Îi tratam cu dispreţ.

Directorul nostru era un bărbat încântător. *Charmant*. Un profesor excelent, cu minte ascuţită şi inimă de poet. Numele lui era Reiss, doctorul Issachar Reiss. Era din Galiţia şi curând a devenit idolul tinerilor. Fetele îl adorau în taină, inclusiv sora mea, Haya, care era implicată în activităţi obşteşti şi era un lider înnăscut, şi Fania, mama ta, asupra căreia doctorul Reiss avea o influenţă misterioasă, îndrumând-o cu blândeţe către literatură şi artă. Era tare chipeş şi viril, cam ca Rudolph Valentino sau Ramon Navarro, plin de căldură şi de empatie sinceră, rareori îşi pierdea cumpătul, şi când se întâmpla asta nu şovăia niciodată să trimită apoi după acel elev şi să-şi ceară scuze.

Întregul oraş era vrăjit de el. Cred că mamele visau la el noaptea, iar fiicele leşinau la vederea lui ziua. Iar băieţii, nu mai puţin decât fetele, încercau să-l imite, să vorbească la fel ca el, să tuşească la fel ca el, să se oprească în mijlocul unei fraze, ca el, şi să meargă la fereastră unde să stea câteva minute, cufundaţi în gânduri, cum făcea el. Ar fi fost un seducător de succes. Dar nu, din câte ştiu era însurat – nu prea fericit, cu o femeie care de-abia îi ajungea până la glezne – şi se purta ca un familist exemplar. Ar fi putut fi şi un mare conducător: avea darul de a-i face pe oameni să-şi dorească să-l urmeze prin foc şi prin apă, să înfăptuiască orice lucru care ar fi putut să-l facă să zâmbească admirativ şi să-i laude. Gândurile lui erau gândurile noastre. Umorul lui a

devenit umorul nostru. Şi el credea că Ţara Israelului era singurul loc în care evreii ar putea să se vindece de suferinţele lor spirituale şi să-şi dovedească lor înşişi şi lumii că au şi calităţi.
Am avut şi alţi profesori minunaţi: era Menahem Gelehrter, care ne învăţa Biblia ca şi cum s-ar fi aflat el însuşi în Valea lui Elah sau Anathoth sau în templul filistin din Gaza. În fiecare săptămână, Menahem Gelehrter ne lua într-o excursie „în ţară", într-o zi în Galileea, în alta în noile sate din Iudeea, în altă zi în câmpia Ierihonului, apoi pe străzile din Tel Aviv. Aducea hărţi şi fotografii, tăieturi din ziare şi fragmente de poezii şi proză, exemple din Biblie, geografie, istorie şi arheologie, până ce ajungeai să simţi o oboseală plăcută, ca şi cum ai fi fost cu adevărat acolo, nu doar în gândurile tale, ci ca şi cum ai fi mers de-a binelea prin soare şi praf, printre pomii cu citrice şi coliba din vie şi gardurile din cactuşi şi corturile pionierilor din văi. Şi aşa se face că am venit în ţară mult înainte de a ajunge cu adevărat aici.

26

La Rovno, mama ta, Fania, avea un prieten, un elev profund şi sensibil, care se numea Tarla sau Tarlo. Aveau un fel de mică uniune a elevilor sionişti în care erau mama ta, Tarlo, sora mea Haya, Esterka Ben Meir, Fania Weissmann, poate că şi Fania Sonder, Lilia Kalisch, care mai târziu avea să se numească Lea Bar-Samkha, şi alţii. Haya a fost, firește, conducătoarea lor până a plecat la Praga. Şedeau şi cloceau tot soiul de planuri, cum o să trăiască ei în Ţara Israelului, cum o să muncească acolo la înviorarea vieţii artistice şi culturale, cum o să păstreze vie legătura cu Rovno. După ce celelalte fete au plecat din Rovno, fie la studii, la Praga, fie au emigrat în ţară, Tarlo a început să-mi facă mie curte. Mă aştepta în fiecare seară la intrarea Spitalului Militar Polonez. Ieşeam, în rochia mea verde şi cu bentiţă albă pe cap, şi ne plimbam împreună pe Czecziego Maja şi pe strada Topoliova,

care fusese rebotezată strada PiĹ‚sudski, în Grădinile Palatului, în parcul Gravni, uneori mergeam până la râul Ostia şi în cartierul vechi, Cartierul Cetății, unde erau marea sinagogă şi catedrala catolică. Între noi n-a fost niciodată nimic mai mult decât vorbe. Poate că ne-am ținut de mână de două sau cel mult trei ori. De ce? E greu să-ți explic, pentru că generația ta n-are cum să înțeleagă. Chiar ai putea să râzi de noi. Eram cumplit de modeşti. Eram îngropați sub un munte de ruşine şi teamă.

Tarlo acela era un mare revoluționar din convingere, dar roşea din orice fleac: dacă se întâmpla să rostească un cuvânt ca „femei", „alăptare", „fustă" sau chiar „picioare", roşeața i se întindea până în vârful urechilor, ca o hemoragie, şi începea să se scuze şi să se bâlbâie. Îmi vorbea la nesfârşit doar despre ştiință şi tehnologie, dacă sunt binecuvântare sau blestem pentru omenire. Sau amândouă. Vorbea cu entuziasm despre un viitor în care curând nu vor mai fi sărăcie, delicte, boală sau chiar moarte. Era un pic comunist, dar asta nu i-a fost de vreun folos: când a venit Stalin, în '41, pur şi simplu a fost luat, şi dus a fost.

Dintre tot Rovno-ul evreiesc de-abia dacă au mai rămas câțiva – doar cei care au venit în țară cât mai era timp, puținii care au fugit în America şi cei care au izbutit cumva să scape de cuțitele regimului bolşevic. Toți ceilalți au fost măcelăriți de nemți, în afara celor măcelăriți de Stalin. Nu, n-am nici un chef să mă întorc să-l vizitez: la ce bun? Ca să încep iar să tânjesc de acolo după o țară a Israelului care nu mai există şi poate că n-a existat niciodată în afara visurilor noastre de tinerețe? Ca să jelesc? Dacă îmi arde de jelit, nu-i nevoie să plec din strada Wessely şi nici măcar să pun piciorul afară din apartamentul meu. Şed aici, în fotoliul meu, şi jelesc câteva ore pe zi. Sau mă uit pe fereastră şi jelesc. Nu pentru ce a fost şi nu mai este, ci pentru ce n-a fost niciodată. N-am nici un motiv să jelesc pentru Tarlo, a fost acum aproape şaptezeci de ani, oricum n-ar mai fi viu: dacă nu l-ar fi ucis Stalin, ar fi murit din cauza acestui loc, a unui război sau a unei bombe a teroriştilor, de cancer sau de diabet. Jelesc doar pentru ce n-a fost niciodată. Doar pentru

acele închipuiri frumoase pe care ni le-am făcut şi care acum au pălit.

*

M-am îmbarcat la Trieste pe un vas românesc, se numea *Constanța*, şi îmi amintesc că, deşi nu eram adepta vreunei religii, n-am vrut să mănânc carne de porc – nu din cauza lui Dumnezeu, la urma urmei, Dumnezeu a creat porcii, nu simte pentru ei dezgust, şi când e ucis un purcel, şi el țipă şi imploră cu vocea unui copil chinuit, Dumnezeu vede şi aude fiece geamăt şi îi este la fel de milă de purcelul chinuit ca şi de oameni. N-are mai multă sau mai puțină milă pentru purcel decât pentru toți rabinii şi *hasidim* care respectă toate poruncile şi îl preamăresc toată viața lor.
Aşa că nu era din cauza lui Dumnezeu, ci doar pentru că nu părea potrivit ca pe drumul spre Țara Israelului să mă îndop pe vasul acela cu carne de porc afumată şi carne de porc sărată şi cârnați de porc. Aşa că am mâncat în schimb pâine albă, minunată, pâine atât de gustoasă şi de consistentă. Noaptea dormeam sub punte, la clasa a treia, într-un dormitor, alături de o tânără grecoaică, mama unui prunc de vreo trei săptămâni, nu mai mult. În fiecare seară legănam împreună fetița într-un cearşaf, ca să nu mai plângă şi să adoarmă. Nu vorbeam între noi, pentru că nu aveam o limbă comună, şi poate că acesta este motivul pentru care ne-am despărțit cu multă căldură.
Îmi amintesc chiar că la un moment dat am avut un gând fugar, da' de ce-o trebui să merg eu în țara Israelului? Doar ca să fiu printre evrei? Şi totuşi, grecoaica asta, care probabil că nici nu ştie ce e aia evreu, e mai aproape de mine decât întregul popor evreu. Întregul popor evreu îmi părea în acel moment o mulțime uriaşă şi transpirată în al cărei pântec eram ademenită să intru, ca să mă poată mistui în întregime cu sucurile ei digestive, şi mi-am zis, Sonia, asta vrei cu adevărat? E ciudat că în Rovno n-am simțit niciodată această teamă, că o să fiu mistuită de sucurile digestive ale poporului evreu. Nici nu s-a mai arătat după ce am ajuns aici. A fost doar atunci, pe moment, pe acel vas, pe drum, când pruncul grec a adormit în poala mea şi îl puteam simți prin rochie, ca

şi cum în acel moment era cu adevărat carne din carnea mea, chiar dacă nu era evreu, şi în ciuda ticălosului de Antiochus Epiphanes, care îi ura pe evrei.

*

Într-o dimineaţă devreme, îţi pot spune cu precizie chiar şi data şi momentul – era exact cu trei zile înainte de sfârşitul anului 1938, miercuri, 28 decembrie 1938, după Hanuca –, s-a nimerit o zi foarte limpede, cu foarte puţini nori, la şase dimineaţa, îmi pusesem deja haine călduroase, un pulover şi un mantou uşor, şi m-am urcat pe punte şi m-am uitat la linia cenuşie de nori din faţă. M-am uitat cam o oră şi n-am văzut decât câţiva pescăruşi. Şi dintr-odată, aproape într-o clipă, deasupra liniei norilor a apărut soarele de iarnă, iar dedesubt era oraşul Tel Aviv, şir după şir de căsuţe pătrate, văruite în alb, cu totul altfel decât casele dintr-un oraş sau un sat din Polonia sau Ucraina, cu totul altfel decât Rovno sau Varşovia sau Trieste, dar foarte asemănător cu tablourile de pe pereţii fiecărei clase de la Tarbuth şi cu desenele şi fotografiile pe care ni le arăta profesorul nostru Menahem Gelehrter. Aşa că am fost şi n-am fost surprinsă.
Nu pot spune cum, pe loc, bucuria mi-a urcat în gât, dintr-odată tot ce voiam era să strig şi să cânt: E al meu! Al meu cu totul! E al meu cu adevărat! Ce lucru ciudat, nu mai avusesem niciodată până atunci un astfel de sentiment, de apartenenţă, de proprietate, mă înţelegi? nici în casa, nici în livada noastră, la moară, niciodată. Niciodată în viaţa mea, înaintea acelei dimineţi sau după ea, n-am cunoscut acel fel de bucurie: în sfârşit, aceasta va fi casa mea, în sfârşit aici am să pot să trag draperiile şi să uit de vecini şi să fac exact ce am eu chef. Aici nu trebuia să mă port tot timpul cât de bine puteam, nu trebuia să mă sfiesc din cauza nimănui, nu trebuia să-mi fac griji pentru ce ar gândi despre noi ţăranii sau ce ar zice preoţii sau ce-ar crede intelectualii, nu trebuia să fac o impesie bună neevreilor. Chiar şi când ne-am cumpărat primul apartament, în Holon, sau pe acesta din strada Wessely, n-am simţit cu atâta intensitate ce bine e să ai casa ta. Şi acesta a fost sentimentul care mă umplea pe la şapte dimineaţa, privind la un oraş în care nu mai fusesem şi

la o țară în care nu mai pusesem piciorul, şi la căsuțele ciudate, cum nu mai văzusem niciodată până atunci! Presupun că nu poți înțelege asta. Probabil că-ți pare destul de caraghios, nu-i aşa? Sau prostesc?
La unsprezece dimineața am coborât cu bagajele noastre într-o bărcuță cu motor, iar marinarul care era acolo, o namilă de ucrainean păros, plin de sudoare şi cam înspăimântător, în clipa în care i-am mulțumit frumos în ucraineană şi am vrut să-i dau un ban, a râs şi deodată a grăit într-o ebraică curată: „Scumpo, ce te-a apucat, nu-i nevoie de aşa ceva, de ce nu-mi dai mai bine un pupic?"
Era o zi plăcută, un pic rece, şi cel mai bine îmi amintesc de un miros puternic, amețitor, de smoală clocotită, şi din fumul gros care se ridica din butoaiele cu smoală – probabil că tocmai asfaltaseră vreun scuar sau vreun trotuar – a izbucnit chipul mamei mele, râzând, şi apoi al lui Papa, înlăcrimat, şi sora mea Haya cu soțul ei, Tsvi, pe care încă nu-l cunoscusem, dar de la prima privire m-a fulgerat un gând, cam aşa: ce mai băiat şi-a găsit aici! E tare chipeş, cu inima bună şi mai e şi vesel! Şi doar după ce i-am sărutat şi i-am îmbrățişat pe toți am văzut că era acolo şi sora mea Fania, mama ta. Stătea puțin într-o parte, departe de butoaiele fumegânde, într-o fustă lungă şi un pulover albastru tricotat de mână, stătea liniştită, aşteptând să mă îmbrățişeze şi să mă sărute după ce o făceau toți ceilalți.
Aşa cum am văzut imediat că sora mea Haya înflorea aici – era plină de viață, cu obrajii trandafirii, încrezătoare, plină de siguranță –, am văzut şi că Fania nu se simțea prea bine: părea foarte palidă şi era şi mai tăcută decât de obicei. Venise anume de la Ierusalim ca să mă întâmpine, şi-a cerut scuze pentru Arieh, tatăl tău, dar nu putuse să obțină o zi liberă, şi m-a invitat să merg la Ierusalim.
De-abia după vreun sfert de oră am văzut că nu-i prieşte să stea atâta în picioare. Înainte ca alt membru al familiei să-mi spună, mi-am dat brusc seama că îşi ducea greu sarcina – adică pe tine. Trebuie să fi fost de-abia în luna a treia, dar obrajii ei păreau un pic scobiți, buzele nu aveau culoare, iar fruntea îi părea, cumva, înnorată. Frumusețea nu-i pierise,

dimpotrivă, doar că părea să fi fost acoperită cu un văl cenuşiu, pe care nu şi l-a mai scos niciodată, până la sfârşit.
Haya fusese întotdeauna cea mai fascinantă şi impresionantă dintre noi trei: era interesantă, sclipitoare, o femeie fatală, însă pentru oricine avea ochi buni şi se uita atent, era limpede că cea mai frumoasă dintre noi era Fania. Eu? Nu contam deloc: eram doar sora cea mică şi prostuță. Cred că mama o admira cel mai mult pe Haya şi era mândră de ea, în vreme ce Papa aproape că reuşea să ascundă adevărul, că o iubeşte cel mai mult pe Fania. Eu nu eram lumina ochilor nici pentru tata, nici pentru mama, poate doar pentru bunicul Ephraim, şi totuşi îi iubeam pe toți: nu eram invidioasă şi nu eram supărată. Poate că tocmai oamenii cel mai puțin iubiți, cu condiția să nu fie invidioşi sau plini de amărăciune, găsesc în ei cea mai multă iubire de dăruit celorlalți. Nu crezi? Nu sunt prea sigură de ceea ce am zis adineaori. Poate că e doar una dintre poveştile pe care mi le spun înainte de culcare. Poate că toată lumea îşi spune poveşti înainte de culcare, ca să fie mai puțin înspăimântător. Mama ta m-a îmbrățişat şi mi-a zis, Sonia, e aşa de bine că eşti aici, aşa de bine că suntem iar împreună cu toții, o să trebuiască să ne ajutăm mult între noi, mai ales o să trebuiască să-i ajutăm pe părinți.
Apartamentul în care locuiau Haya şi Tsvi era la vreun sfert de oră de mers pe jos din port, iar Tsvi a fost un erou şi mi-a cărat singur cea mai mare parte din bagaje. Pe drum am văzut nişte muncitori construind o clădire mare, era colegiul pedagogic care încă se mai află pe strada Ben Yehuda, puțin înainte de colțul cu bulevardul Nordau. La prima vedere i-am luat pe muncitori drept țigani sau turci, dar Haya a zis că sunt doar evrei arşi de soare. Nu mai văzusem până atunci astfel de evrei, doar în poze. Apoi am început să plâng – nu numai pentru că acei constructori erau aşa de puternici şi de fericiți, dar şi pentru că printre ei erau nişte copii, cel mult de doisprezece ani, şi fiecare căra în spate un soi de scară de lemn încărcată cu blocuri mari de beton. Am plâns un pic văzând asta, de bucurie, dar şi de tristețe. Mi-e cam greu să explic.

În apartamentul mic al lui Haya şi Tsvi aştepta Yigal, cu o vecină care a avut grijă de el până am ajuns noi. Trebuie să fi avut şase luni, un băieţel vioi, zâmbitor, leit tatăl lui, şi m-am spălat pe mâini, l-am luat pe Yigal şi l-am strâns în braţe, cu mare blândeţe, şi de data asta n-am mai simţit nevoia să plâng şi n-am mai simţit o bucurie sălbatică, la fel cu cea de pe vas, n-am simţit decât un fel de liniştire, dinăuntru, din adâncul adâncului fiinţei mele, ca din fundul unui puţ, că e foarte bine că suntem aici şi nu în casa de pe strada Dubinska. Şi am mai simţit dintr-odată că e mare păcat, la urma urmei, că marinarul acela obraznic şi plin de sudoare n-a căpătat de la mine pupicul pe care îl ceruse. Care era legătura? N-am aflat nici până azi. Dar aşa am simţit acolo, în acel moment.

În seara aceea Tsvi şi Fania m-au dus să văd Tel Avivul. Am mers pe jos până pe strada Allenby şi bulevardul Rothschild, pentru că strada Ben Yehuda nu era considerată pe atunci cu adevărat parte din Tel Aviv. Îmi amintesc ce curat şi frumos părea totul la prima vedere, seara, cu băncile şi felinarele şi toate indicatoarele în ebraică, ca şi cum întreg Tel Avivul n-ar fi fost decât un aranjament foarte frumos pe terenul de joacă de la şcoala Tarbuth.

Era sfârşitul lui decembrie 1938 şi de atunci n-am mai călcat niciodată peste hotare, decât poate în gândurile mele. Şi nici n-o să mai calc. Nu pentru că Ţara Israelului este atât de frumoasă, ci pentru că acum cred că toate călătoriile sunt ridicole: singura călătorie din care nu te întorci întotdeauna cu mâinile goale este cea din tine. În mine nu există graniţe sau vămi şi pot călători până la cele mai îndepărtate stele. Sau să mă plimb prin locuri care nu mai sunt, să vizitez oameni care nu mai sunt. Pot să merg până şi în locuri care n-au existat niciodată, care n-ar fi putut exista, dar în care îmi place să fiu. Sau, cel puţin, nu îmi displace. Acum pot să-ţi fac un ochi la capac înainte de a pleca, cu nişte roşii şi brânză şi o felie de pâine? Sau nişte avocado? Nu? Iar eşti pe fugă? Nu mai vrei măcar un pahar de ceai?

*

La Universitatea Ebraică de pe muntele Scopus sau poate într-una dintre acele odăi înghesuite din Kerem Avraham,

Geula sau Ahva, în care în acea vreme studenții săraci locuiau înghesuiți câte doi sau trei, Fania Mussman l-a întâlnit pe Yehuda Arieh Klausner. Era în 1935 sau 1936. Ştiu că mama locuia atunci într-o cameră de pe strada Zephaniah, la numărul 42, pe care o împărțea cu două prietene de la Rovno, şi ele studente, Esterka Weiner şi Fania Weissmann. Ştiu că era foarte curtată. Dar, aşa am auzit de la Esterka Weiner, avusese şi una sau două legături trecătoare.

Cât despre tata, mi s-a spus că era foarte atras de compania femeilor, vorbea mult, cu strălucire, cu umor, atrăgea atenția şi poate că şi un strop de batjocură. „Un dicționar ambulant", îl numeau ceilalți studenți. Dacă cineva voia să ştie, sau chiar dacă nu voia, lui îi plăcea să le arate tuturor că el cunoaşte numele preşedintelui Finlandei, echivalentul sanscrit al cuvântului „turn" sau unde anume este menționat petrolul în Mishnah.

Dacă îi cădea cu tronc vreo studentă, găsea o plăcere aferată în a o ajuta la teme, o lua seara la plimbare în Mea Sharim sau pe aleile din Sanhedriya, îi cumpăra o băutură gazoasă, se alătura excursiilor la locurile sfinte sau la şantierele arheologice, îi plăcea să participe la discuții intelectuale şi citea cu glas tare, cu patos, din poeziile lui Mickiewicz sau Cernikovski. Dar se pare că majoritatea relațiilor lui cu fetele nu mergeau dincolo de discuțiile serioase şi plimbările pe înserat: se părea că fetele erau atrase doar de creierul lui. Poate că nici el nu avea mai mult noroc decât cei mai mulți băieți din vremea aceea.

Nu ştiu cum sau când au devenit mai apropiați părinții mei şi n-am habar dacă mai rămăsese iubire între ei înainte să apar eu. S-au căsătorit la începutul lui 1938, pe acoperişul clădirii rabinatului din Calea Jaffa, el într-un costum negru cu dungi albe şi cu cravată, cu un triunghi de batistă albă ițindu-se din buzunarul de la piept, ea într-o rochie lungă, albă, care îi sporea paloarea pielii şi frumusețea părului negru. Fania s-a mutat cu puținele ei lucruri din camera comună de pe strada Zephaniah în camera lui Arieh din apartamentul familiei Zarchi de pe strada Amos.

După câteva luni, când mama era deja însărcinată, s-au mutat într-o clădire de peste drum, în apartamentul cu două odăi de la demisol. Aici s-a născut singurul lor copil. Uneori tata glumea, în felul lui destul de stângaci, că în vremea aceea lumea nu era cu siguranță cel mai potrivit loc pentru a naşte copii (îi plăcea mult expresia „cu siguranță", ca şi „cu toate acestea", „într-adevăr", „într-un anume sens", „negreşit", „cu promptitudine", „pe de altă parte" şi „absolută ruşine"). Spunând că lumea nu era cel mai potrivit loc pentru a naşte copii poate că dădea glas unui reproş implicit făcut mie, pentru că m-am născut în mod atât de nechibzuit şi de iresponsabil, împotriva planurilor şi aşteptărilor sale, cu siguranță înainte de a fi dobândit ceea ce nădăjduise să dobândească în viață, şi dând de înțeles că din cauza naşterii mele a pierdut el trenul. Sau poate că nu dădea nimic de înțeles, doar făcea pe istețul, în felul lui obişnuit: adesea tata făcea o glumă sau alta doar ca să spargă tăcerea. Întotdeauna îşi închipuia că tăcerea e cumva îndreptată împotriva lui. Sau că e din vina lui.

27

Ce mâncau askenazii săraci din Ierusalim în anii '40? Mâncam pâine neagră cu felii de ceapă şi măsline tăiate pe jumătate şi uneori cu pastă de anşoa; mâncam peşte afumat şi peşte sărat, care veneau din adâncurile butoaielor înmiresmate din colțul băcăniei domnului Auster; cu anumite ocazii mâncam sardele, care erau considerate o delicatesă.

Mâncam dovlecei, dovleci şi vinete, fierte sau prăjite sau sub formă de salată cu ulei, garnisită cu feliuțe de usturoi şi ceapă tocată.

Dimineața aveam pâine neagră cu gem sau uneori cu brânză. (Prima dată când am mers la Paris, direct din kibbutzul Hulda, în 1969, gazdele mele au descoperit amuzate că în Israel erau doar două feluri de brânză: albă şi galbenă.)

Dimineața mi se dădea ovăz Quaker, care avea gust de lipici, şi când făceam grevă îl înlocuiau cu griş pudrat cu scorțişoară. Mama bea dimineața ceai de lămâie şi uneori înmuia în el un biscuit închis la culoare. Micul dejun al tatei era o felie de pâine neagră cu gem galben şi gros, o jumătate de ou fiert şi măsline, felii de roşie, ardei gras şi castravete şi un pic de smântână Tnuva acrită, care se vindea într-un borcan gros.

Tata se scula întotdeauna devreme, cu o oră sau o oră şi jumătate înaintea mamei şi a mea. Pe la cinci şi jumătate stătea deja în fața oglinzii din baie, transformând cu pământuful zăpada de pe obraji în spumă groasă, şi în vreme ce se rădea cânta încetişor un cântec popular, atât de fals că ți se făcea părul măciucă. După aceea bea un pahar de ceai singur în bucătărie, în vreme ce citea ziarul. În sezonul citricelor storcea câteva portocale cu un mic storcător manual şi ne aducea mamei şi mie la pat câte un pahar cu suc de portocale. Şi pentru că sezonul citricelor era iarna, şi în acea vreme lumea credea că poți răci dacă bei băuturi reci într-o zi friguroasă, grijuliul meu tată aprindea primusul înainte de a stoarce portocalele şi punea pe el o oală cu apă, iar când apa aproape că dădea în clocot scufunda cu atenție cele două pahare cu suc în oală şi amesteca bine cu o lingură, aşa încât sucul aflat mai aproape de margine să nu fie mai cald decât cel din mijlocul paharului. Apoi, ras, îmbrăcat şi cu şorțul în carouri al mamei legat în jurul taliei, peste costumul ieftin, o trezea pe mama (în odaia cu cărți), pe urmă mă trezea pe mine (în odăița de la capătul coridorului) şi ne înmâna fiecăruia câte un pahar cu suc de portocale încălzit. Beam sucul ăsta călâi de parcă ar fi fost otravă, în vreme ce tata stătea lângă mine, cu şorțul lui în carouri şi cravata şearsă şi costumul jerpelit, aşteptând să-i dau înapoi paharul gol. În vreme ce beam sucul tata căuta ceva de spus; întotdeauna se simțea vinovat când se lăsa tăcerea. Făcea poezii în felul lui, care nu era amuzant:

„Bea sucul, băiete, acu' / Nu vreau să te sâcâi, nu, nu".

Sau:

„Dacă-ți bei sucul în fiece zi / Până la urmă voios tu vei fi".

Sau chiar:

„Orice strop, se povesteşte / Trup şi minte întăreşte”.
Sau, uneori, în dimineţile în care se simţea mai mult orator decât poet:
„Citricele sunt mândria ţării noastre! Portocalele de Jaffa sunt preţuite în toată lumea. Apropo, se pare că numele Jaffa, ca şi numele biblic Japheth, derivă din cuvântul pentru frumuseţe, *yoft*, un cuvânt foarte vechi, care e posibil să fi venit din akkadianul *faya*, iar în arabă are forma *wafi*, în vreme ce în amhară este, cred, *tawafa*. Şi acum, tânăra mea *frumuseţe*” – de acum zâmbea cu modestie, resimţind o satisfacţie calmă pentru jocul lui de cuvinte – „termină-ţi *frumosul* suc de Jaffa şi îngăduie-mi să duc paharul înapoi la bucătărie în chip de *pradă*[11] a mea”.
Astfel de jocuri de cuvinte şi vorbe de duh, pe care le numea *calembours* sau paronomasii, stârneau întotdeauna în tata un soi de bună dispoziţie bine intenţionată. Simţea că ele au forţa să împrăştie mâhnirea sau neliniştea şi să creeze o atmosferă plăcută. Dacă mama spunea, de exemplu, că vecinul nostru, domnul Lemberg, s-a întors de la spital arătând şi mai vlăguit decât când a plecat şi că se zice că e într-o situaţie dezastruoasă, tata se lansa într-o mică prelegere despre originea cuvintelor „situaţie” şi „dezastruos”, înţesată cu citate biblice. Mama se arăta uimită că orice, chiar şi boala gravă a domnului Lemberg, îi declanşează glumele copilăreşti. Chiar îşi închipuie că viaţa e doar un fel de picnic de elevi sau de petrecere între burlaci, cu glume şi observaţii isteţe? Tata cântărea reproşul ei, îşi cerea scuze, dar avusese intenţii bune, şi la ce i-ar folosi domnului Lemberg dacă ne-am apuca să-l bocim cât e încă în viaţă? Mama zicea: „Chiar şi când ai intenţii bune izbuteşti cumva să o faci cu prost gust: eşti fie condescendent, fie linguşitor, şi în ambele cazuri trebuie să trânteşti poante”. După care o dădeau pe rusă şi vorbeau pe tonuri înăbuşite, *ciornicevoiene*.

---

[11] În original, joc de cuvinte intraductibil: *beauty – boo-tiful – booty.* (N. tr.)

*

Când mă întorceam la prânz de la grădinița doamnei Pnina, mama se lupta cu mine, recurgând la mită, implorări şi poveşti despre prinţese şi fantome, ca să-mi distragă atenția până ce înghițeam nişte dovleac bălos şi dovlecel mucos (căruia îi ziceam pe numele arăbesc, *kusa*), şi chiftele făcute din pâine amestecată cu un pic de carne tocată (încercau să ascundă faptul că era prea multă pâine punând bucățele de usturoi).

Uneori eram silit să înghit, cu lacrimi, dezgust şi furie, tot felul de chiftele din spanac, mâncare de spanac, sfeclă, ciorbă de sfeclă, varză acră sau morcovi, cruzi sau gătiți. Alteori eram condamnat să traversez pârloage de crupe de ovăz şi tărâțe, să răzbat mestecând prin munți de conopidă fiartă, fără nici un gust, şi de tot soiul de boabe deprimante, ca fasolea uscată, mazărea şi lintea. Vara, tata făcea o salată gustoasă din roşii, castraveți, ardei gras, ceapă verde şi pătrunjel, mărunțite şi strălucind în uleiul de măsline.

Din când în când aveam drept musafir câte o bucată de pui, scufundată în orez sau eşuată pe un banc de piure de cartofi, cu catargul şi pânzele împodobite cu pătrunjel, păzită straşnic de morcovii fierți şi dovleceii loviți de rahitism care stăteau în jurul punții lui. O pereche de castraveți murați slujeau de flancuri acestui contratorpilor, şi dacă îl dădeai gata cu totul erai răsplătit cu o budincă roz făcută din lapte şi praf, sau un jeleu galben făcut din praf, căruia îi ziceam pe numele franțuzesc, *gelée*. Acesta era doar la un pas de Jules Verne şi de misteriosul submarin *Nautilus*, sub comanda căpitanului Nemo, care se lehămetise de toată omenirea şi se refugiase pe tărâmul lui misterios de sub oceane unde, aşa hotărâsem eu, aveam să mă alătur lui în curând.

În cinstea sabaturilor şi sărbătorilor mama aducea un crap, pe care îl cumpăra din vreme, pe la mijlocul săptămânii. Toată ziua peştele înota fără astâmpăr încolo şi încoace prin cadă, dintr-o parte în alta, căutând neobosit vreun pasaj submarin secret din cadă spre marea largă. Îl hrăneam cu firimituri de pâine. Tata mi-a spus că în limbajul nostru secret un peşte se numea Prânz. M-am împrietenit rapid cu Prânzişor: îmi recunoştea paşii de departe şi venea repede la

marginea căzii să mă întâmpine, scoțând din apă o gură care mă ducea cu gândul la lucruri la care e mai bine să nu te gândeşti.
O dată sau de două ori m-am sculat şi m-am furişat prin întuneric ca să văd dacă prietenul meu chiar dormea toată noaptea în apa rece, lucru care îmi părea ciudat şi chiar împotriva legilor firii, sau poate că, după ce se stingeau luminile, ziua de muncă a lui Prânzişor se încheia, iar el se strecura afară şi se târa încet pe burtă până în coşul cu rufe murdare, şi se făcea colac şi dormea în îmbrățişarea caldă a prosoapelor şi a rufăriei de corp, iar dimineața aluneca în taină înapoi în cadă ca să-şi facă datoria în serviciul marinei.
Odată, când am fost lăsat de capul meu acasă, m-am hotărât să îmbogățesc viața bietului crap plictisit cu nişte insule, strâmtori, promontorii şi bancuri de nisip făcute din diferite ustensile de bucătărie pe care le-am băgat în cadă. Răbdător şi stăruitor precum căpitanul Ahab, mi-am vânat îndelung Moby Dick-ul cu un polonic, dar mereu se strecura şi scăpa din vizuinele submarine pe care le presărasem eu însumi pe fundul mării. La un moment dat i-am atins brusc solzii reci şi tăioşi şi m-am cutremurat de silă şi teamă la această descoperire care îmi îngheța sângele în vine: până în acea dimineață orice ființă, fie ea găină, copil sau pisică, era întotdeauna moale şi caldă; doar ce era mort devenea rece şi rigid. Şi acum crapul ăsta paradoxal, rece şi rigid, însă viu, ud tot, alunecos şi uleios, solzos, cu branhii, care se răsucea şi se lupta cu putere, devenind țeapăn şi înghețat între degetele mele, m-a înjunghiat brusc cu atâta spaimă, că i-am dat drumul iute şi mi-am scuturat degetele, apoi le-am udat, le-am săpunit şi le-am frecat de trei ori. Aşa am renunțat la vânătoare. În loc să-l vânez pe Prânzişor, am petrecut mult timp încercând să mă uit la lume prin ochii rotunzi şi nemişcați ai unui peşte, fără pleoape, fără gene, fără mişcare. Şi aşa au dat peste mine tata, mama şi pedeapsa, pentru că s-au întors acasă şi s-au furişat în baie fără să-i aud, şi m-au prins şezând nemişcat ca Buddha pe capacul closetului, cu gura puțin deschisă, fața încremenită, ochii împăienjeniți privind fără nici o clipire, ca două mărgele de sticlă. Pe dată au ieşit la iveală ustensilele de bucătărie pe care copilul ăsta

aiurit le-a pus pe fundul apei crapului, în chip de arhipelag sau de apărarea submarină de la Pearl Harbour. „Înălțimea Sa", a spus tata cu mâhnire, „va fi din nou silit să sufere consecințele faptelor sale. Îmi pare rău."

Vineri seara au venit bunicul şi bunica, a mai venit şi prietena mamei, Lilenka, împreună cu umflatul ei soț, domnul Bar-Samkha, a cărui față era acoperită cu o barbă deasă şi cârlionțată ca vata minerală. Urechile îi erau de mărimi diferite, părea un câine-lup care îşi ține o ureche ciulită şi pe cealaltă pleoştită.

După supa de pui cu *kneidlach*, mama a pus deodată pe masă cadavrul lui Prânzişor al meu, întreg, cu cap şi coadă, dar cu câteva tăieturi de cuțit pe lateral, splendid ca trupul unui rege dus pe un afet către Panteon. Cadavrul regal era aşezat într-un sos consistent de culoarea smântânii, peste un strat de orez strălucitor, ornat cu prune din compot şi felii de morcov, presărat cu fulgi verzi decorativi. Dar privirea vie şi acuzatoare a lui Prânzişor era ațintită neînduplecat asupra tuturor ucigaşilor lui, cu un reproş încremenit, cu suferință tăcută.

Când ochii mei i-au întâlnit privirea îngrozitoare, ochii lui străpungători au strigat trădătorule şi ucigaşule nazist, şi am început să plâng în tăcere, cu capul în piept, încercând să nu bage de seamă ceilalți. Însă Lilenka, cea mai bună prietenă şi confidentă a mamei, un suflet de educatoare într-un trup de păpuşă de porțelan, s-a alarmat şi s-a repezit să mă consoleze. Mai întâi mi-a pus mâna pe frunte şi a declarat: Nu, n-are temperatură. Apoi mi-a tot mângâiat brațul şi a zis: Însă da, tremură un pic. Apoi s-a aplecat spre mine, până ce răsuflarea ei aproape că mi-a tăiat răsuflarea, şi a zis: Se pare că e ceva psihologic, nu fizic. Apoi s-a întors spre părinții mei şi a tras concluzia, cu o plăcere plină de sine, afirmând că le spusese deja de multă vreme că acest copil, ca toți viitorii artişti sensibili, complicați, vulnerabili, se pare că intră foarte devreme în faza de pubertate, şi cel mai bine e să laşi lucrurile în voia lor.

Tata a cugetat la cele spuse, le-a cântărit şi a pronunțat sentința:

— Foarte bine. Dar mai întâi de toate îți vei mânca, rogu-te, peştele, ca toți ceilalți.
— Nu.
— Nu? Şi de ce nu? Înălțimii Sale îi trece cumva prin cap gândul de a-şi concedia echipa de bucătari?
— Nu pot.
În acest moment, domnul Bar-Samkha, dând pe dinafară de dulceață şi de imboldul de a face pe mijlocitorul, a început să mă îmbie, împăciuitor, cu vocea lui stridentă:
— Păi, ce-ar fi să iei doar o bucățică? O bucată simbolică, ce zici? De dragul părinților tăi şi al zilei de sabat?
Însă Lilka, soția lui, o persoană emotivă şi sentimentală, a intervenit în favoarea mea:
— N-are rost să siliți copilul! Are un blocaj psihologic!

*

Lea Bar-Samkha, cunoscută şi ca Lilenka, inițial Lilia Kalisch[12], era un oaspete obişnuit în apartamentul nostru în cea mai mare parte a copilăriei mele petrecute la Ierusalim. Era o femeie mică, tristă, palidă, fragilă, cu umerii căzuți. Lucrase mulți ani ca învățătoare şi chiar a scris două cărți despre mentalitatea copilului. Din spate arăta ca o copilă subțirică de doisprezece ani. Ea şi mama stăteau ore întregi şopăcăind, aşezate pe taburetele din răchită din bucătărie sau pe scaune pe care le scoteau în grădină, tăifăsuind sau cufundate într-o carte sau într-un album de artă, cu capetele alăturate şi mână în mână.
De cele mai multe ori Lilka venea când tata era la lucru. Am senzația că între ea şi tata era acea aversiune reciprocă şi politicoasă care există în general între soți şi cele mai bune prietene ale soțiilor lor. Dacă mă apropiam de mama când tăifăsuia cu Lilenka, tăceau imediat amândouă şi nu-şi reluau discuția decât când ajungeam destul de departe ca să nu aud. Lilia Bar-Samkha mă privea cu zâmbetul ei trist, înțeleg-şi-iert-orice-pe-motiv-emoțional, însă mama îmi cerea

[12] Am schimbat câteva dintre nume, din diferite motive. (N. a.)

să mă grăbesc să spun ce vreau şi să le las în pace. Îşi împărtăşeau o mulţime de secrete.
Odată Lilenka a venit când ai mei nu erau acasă. S-a uitat o vreme la mine cu înţelegere şi mâhnire, a dat din cap ca şi cum ar fi fost cu siguranţă de acord cu ea însăşi şi a început o conversaţie. Ţinea cu adevărat, dar cu adevărat, la mine de când eram mic, şi era foarte interesată de mine. Interesată nu ca adulţii ăia plicticoşi care întreabă întotdeauna dacă învăţ bine, dacă îmi place fotbalul sau dacă mai colecţionez încă timbre, şi ce vreau să mă fac când o să fiu mare şi prostii de-astea. Nu! Pe ea o interesau gândurile mele! Visurile mele! Viaţa mea spirituală! Mă considera un copil atât de deosebit, atât de original! Sufletul unui artist în devenire! I-ar plăcea să încerce într-o zi – nu neapărat pe loc – să intre în legătură cu partea mai intimă, mai vulnerabilă a tinerei mele personalităţi (aveam vreo zece ani pe atunci). De exemplu, la ce mă gândesc când sunt absolut singur? Ce se întâmplă în viaţa tainică a imaginaţiei mele? Ce mă face cu adevărat fericit sau trist? Ce mă entuziasmează? Ce mă sperie? Ce îmi provoacă dezgust? Ce fel de peisaj mă atrage? Am auzit vreodată de Janusz Korczak? Am citit vreodată cartea lui, *Yotam Magicianul*? Am deja gânduri secrete despre sexul frumos? I-ar plăcea să-mi fie, cum să-i zicem, urechea care mă ascultă. Confidenta mea. În ciuda diferenţei de vârstă etc.
Eram un copil de o politeţe obsesivă. Prin urmare, la prima ei întrebare, la ce mă gândesc, am răspuns politicos: La tot soiul de lucruri. La rafala de întrebări Ce-mă-entuziasmează – Ce-mă-sperie am răspuns: Nimic anume. Iar la oferta ei de prietenie am răspuns cu tact: „Mulţumesc, tanti Lilia, eşti foarte amabilă”.
— Dacă simţi vreodată nevoia să vorbeşti despre ceva ce nu-ţi e uşor să le spui alor tăi, n-o să şovăi? O să vii la mine? Şi o să-mi spui? Şi sigur că eu o să păstrez secretul. Poţi să vorbeşti cu mine.
— Îţi mulţumesc.
— Lucrurile despre care n-ai cu cine vorbi? Gândurile care te fac să te simţi un pic singur?

— Îți mulțumesc. Îți mulțumesc din suflet. Vrei să-ți aduc un pahar cu apă? Mama se întoarce repede. E doar după colț, la Heinemann, la farmacie. Ori vrei să citeşti ziarul cât o aşteptăi, tanti Lilia? Vrei să dau drumul la ventilator?

28

După douăzeci de ani, pe 28 iulie 1971, la câteva săptămâni după ce a apărut cartea mea *Spre moarte*, am primit o scrisoare de la această prietenă a mamei mele, care trecuse de şaizeci de ani: „Simt că nu m-am purtat cum trebuie cu tine de la moartea tatălui tău. Am fost foarte deprimată şi nu sunt în stare să fac nimic. M-am închis în casă (apartamentul nostru e înspăimântător... dar nu am puterea să schimb nimic) şi mi-e frică să ies – acesta este adevărul adevărat. În bărbatul din povestea ta «Iubire târzie» am recunoscut câteva trăsături comune – părea atât de familiar şi de apropiat. Dramatizarea «Cruciadei» am auzit-o odată la radio, şi tu ai citit câteva fragmente într-un interviu televizat. A fost minunat să te văd aşa la televizor, pe nepusă masă, în colțul odăii mele. Sunt curioasă care sunt izvoarele poveştii – este excepțională. Mi-e greu să-mi închipui ce se petrecea în tine când aşterneai acele descrieri ale ororii şi morții. Îți îngheață sângele în vine. Descrierile evreilor – figuri puternice, cu siguranță nu victime... m-au impresionat. Ca şi imaginea apei care roade încetul cu încetul fierul... şi imaginea unui Ierusalim care nu e o realitate şi nu e nici capătul călătoriei, e doar tânjirea şi însetoşarea după ceva ce nu e un loc de pe lume. Moartea îmi apare din paginile cărții tale ca un lucru pe care nu mi l-am închipuit niciodată – şi totuşi am râvnit la ea nu demult... Îmi amintesc acum mai mult ca oricând de vorbele mamei tale – ea mi-a prevăzut eşecul din viață. Şi mă mândream că slăbiciunea nu mi-e decât la suprafață, că sunt flexibilă. Acum simt descompunerea – ciudat, atâția ani am visat să mă întorc în țară, iar acum, că a devenit realitate – trăiesc aici ca într-un

coşmar. Nu lua în seamă ce zic. Mi-a scăpat. Nu-mi răspunde. Ultima dată când te-am văzut, în discuția înfierbântată cu tatăl tău, n-am perceput în tine bărbatul posomorât... Toată familia mea trimite salutări alor tăi. O să fiu curând bunică! Cu prietenie şi drag, Lilia (Lea)".
Iar în altă scrisoare, din 5 august 1979, Lilia mi-a scris:
„...dar destul cu asta pentru moment, poate că într-o zi o să ne întâlnim totuşi, şi atunci o să tăifăsuim despre mulțimea de întrebări pe care le-au stârnit în mine cuvintele tale. La ce faci aluzie acum, în «O notă autobiografică» din cartea ta... când vorbeşti de faptul că mama ta a murit «din dezamăgire sau tânjire. Ceva n-a mers cum trebuie?»? Te rog să mă ierți, ating o rană. Rana răposatului tău tată, mai ales rana ta, şi chiar – a mea. N-ai cum să ştii cât de mult îmi lipseşte Fania, mai ales în ultima vreme. Am rămas atât de singură în lumea mea îngustă! Mi-e dor de ea. Şi de altă prietenă a noastră, o chema Stefa, care a plecat de pe lumea asta din mâhnire şi suferință, în 1963... Era pediatru şi viața ei a fost un şir de dezamăgiri, poate pentru că avea încredere în bărbați. Stefa pur şi simplu refuza să priceapă de ce sunt în stare unii bărbați. Noi trei eram foarte apropiate în anii '30. Sunt una dintre ultimii mohicani – dintre prietenii care nu mai există. De două ori am încercat, în 1971 şi 1973, să-mi iau viața, şi n-am reuşit. N-o să mai încerc... Încă n-a venit vremea să vorbesc cu tine despre lucruri legate de părinții tăi... Au trecut de atunci atâția ani... Nu, încă nu sunt gata să exprim în scris tot ce aş vrea să spun. Când te gândeşti că odată mă puteam exprima doar în scris! Poate că ne vom mai întâlni – şi multe s-ar putea schimba până atunci... Şi, apropo, ar trebui să ştii că mama ta şi cu mine şi alte câteva membre ale grupului nostru din Hashomer Hatsair din Rovno consideram mica burghezie lucrul cel mai rău dintre toate. Toate aveam aceeaşi origine. Mama ta n-a fost niciodată «adeptă a dreptei»... Cu toate că atunci când a ajuns prin măritiş în familia Klausner se poate să fi pretins că e ca ei".
Şi iarăşi, dintr-o scrisoare datată 28 septembrie 1980:
„...Mama ta venea dintr-o familie nefericită şi a făcut rău familiei tale. Dar nu i se poate reproşa nimic... Îmi amintesc că odată, în 1963, stăteai în apartamentul nostru... şi ți-am

promis că o să-ți scriu cândva despre mama ta... Dar mi-e tare greu să mă țin de cuvânt. Mi-e greu chiar şi să scriu o scrisoare. Dacă ai şti cât de mult dorea mama ta să ajungă artistă, să fie o creatoare – încă din copilărie! Dacă te-ar putea vedea acum! Şi de ce n-a reuşit? Poate că într-o discuție față în față aş fi mai îndrăzneață şi ți-aş spune lucruri pe care nu cutez să le aştern pe hârtie. Cu drag, Lilia".

*

Tata, înainte de a muri (în 1970), a putut citi primele mele trei cărți, care nu i-au plăcut pe de-a-ntregul. Mama n-a reuşit să vadă decât câteva povestiri pe care le-am scris la şcoală şi nişte versuri copilăreşti, pe care le-am aşternut în nădejdea că o să înduioşez muzele despre a căror existență îi plăcea să-mi vorbească. (Tata nu credea în muze, aşa cum a disprețuit întotdeauna zânele, vrăjitoarele, rabinii făcători de minuni, spiriduşii, orice fel de sfinți, intuiția, miracolele şi stafiile. Se considera un om cu o viziune laică asupra lumii, credea în gândirea rațională şi în munca intelectuală susținută.)

Dacă mama ar fi citit cele două povestiri din *Spre moarte*, ar fi reacționat şi ea cu cuvinte asemănătoare celor rostite de prietena ei, Lilenka Kalisch, „tânjirea şi însetoşarea după ceva ce nu e un loc de pe lume"? Greu de spus. Un văl cețos de tristețe visătoare, emoții nerostite şi suferință romantică le înconjura pe acele domnişoare înstărite din Rovno, ca şi cum viețile le-ar fi fost zugrăvite pe veci pe pereții liceului lor cu o paletă ce avea doar două culori: fie melancolică, fie festivă. Cu toate că mama se răscula uneori împotriva acestei educații.

Ceva din programul de studii al acelei şcoli din anii '20 sau poate un mucegai romantic profund care s-a infiltrat în inima mamei mele şi a prietenelor sale în tinerețe, o emotivitate densă polono-rusă, ceva între Chopin şi Mickiewicz, între *Suferințele tânărului Werther* şi Lordul Byron, ceva din zona crepusculară dintre sublim, chinuit, visător şi singuratic, tot felul de iluzii de „tânjire şi însetoşare", a amăgit-o pe mama mea în cea mai mare parte a vieții şi a sedus-o până ce a

cedat şi s-a sinucis, în 1952. Avea treizeci şi opt de ani când a murit. Eu aveam doisprezece şi jumătate.

*

În săptămânile şi lunile care au urmat morţii mamei nu m-am gândit nici o clipă la suferinţa ei. Mi-am astupat urechile la strigătul neauzit de ajutor care a rămas în urma ei şi care poate că plutise întotdeauna în aerul din apartamentul nostru. Nu era în mine nici un strop de milă. Nici nu i-am simţit lipsa. N-am jelit moartea mamei mele: eram prea rănit şi furios ca să mai fie loc pentru altă emoţie. Când, de exemplu, i-am observat şorţul în carouri care mai era încă atârnat de cârligul de pe uşa bucătăriei, la câteva săptămâni după moartea ei, am fost atât de mânios, de parcă mi s-ar fi presărat sare pe răni. Lucrurile ei de toaletă, cutia de pudră, peria de păr de pe raftul ei verde din baie mă răneau de parcă ar fi rămas acolo anume ca să-şi bată joc de mine. Cărţile ei. Pantofii ei goi. Ecoul mirosului ei ori de câte ori deschideam „partea mamei" din şifonier. Totul mă arunca într-o furie neputincioasă. Ca şi cum puloverul ei, care se furişase nu se ştie cum în teancul meu de pulovere, se holba la mine triumfător, cu un rânjet dezgustător.
Eram furios pe ea pentru că a plecat fără să-şi ia rămas-bun, fără o îmbrăţişare, fără nici o explicaţie: la urma urmei, mama nu era în stare să se despartă nici măcar de cineva cu totul străin, un comisionar sau un negustor ambulant de la uşă, fără să le ofere un pahar cu apă, fără un zâmbet, fără o mică scuză şi o vorbă bună. De când mă ştiam nu m-a lăsat o dată singur la băcănie, într-o curte străină sau într-un parc. Cum a fost în stare să facă aşa ceva? Eram mânios pe ea şi în numele tatei, a cărui soţie l-a făcut astfel de ruşine, l-a arătat cu degetul, a dispărut brusc, ca o femeie care fuge cu un străin într-un film comic. De când mă ştiu, dacă dispăream vreodată, fie şi numai pentru o oră sau două, strigau la mine şi mă pedepseau: era o regulă stabilită, ca oricine pleacă să spună întotdeauna unde merge, pentru câtă vreme şi la ce oră se întoarce. Sau cel puţin să lase un bilet în locul obişnuit, sub vază.
Noi toţi.

Aşa se pleacă, cu grosolănie, în mijlocul unei fraze? Şi totuşi, ea însăşi punea întotdeauna accentul pe tact, politeţe, comportare curtenitoare, permanenta grijă să nu-i răneşti pe ceilalţi, atenţie, sensibilitate! Cum a fost în stare?
O uram.

*

După câteva săptămâni furia a dispărut. Şi odată cu mânia mi se părea că am pierdut un soi de strat protector, un soi de căptuşeală de plumb care mă apărase în primele zile de şoc şi de durere. De acum eram expus.
Când am încetat să o urăsc pe mama am început să fiu dezgustat de mine.
Încă nu aveam nici un ungher liber în inimă pentru durerea mamei, singurătatea ei, sufocarea care se strânsese în jurul ei, cumplita disperare a ultimelor nopţi din viaţa ei. Îmi trăiam încă propria criză, nu pe-a ei. Da, nu mai eram furios pe ea, ci dimpotrivă, mă acuzam pe mine: dacă aş fi fost un fiu mai bun, mai devotat, dacă nu mi-aş fi împrăştiat hainele pe toată podeaua, dacă n-aş fi supărat-o şi n-aş fi bătut-o la cap, dacă mi-aş fi făcut temele la timp, dacă aş fi dus gunoiul în fiecare seară de bunăvoie, fără să se strige la mine să o fac, dacă n-aş fi fost aşa o pacoste, făcând zgomot, uitând să sting lumina, venind acasă cu cămaşa ruptă, lăsând urme de noroi prin toată bucătăria. Dacă aş fi fost mai atent cu migrenele ei. Sau cel puţin dacă aş fi încercat să fac ce dorea ea şi să fi fost mai puţin slăbuţ şi palid, să fi mâncat tot ce-mi gătea şi-mi punea în farfurie şi n-aş fi fost aşa de mofturos, dacă de dragul ei aş fi fost un copil mai sociabil şi mai puţin singuratic, mai puţin piele şi os şi mai ars de soare şi atletic, aşa cum voia ea să fiu!
Sau poate că dimpotrivă? Dacă aş fi fost mult mai slăbănog, veşnic bolnav, înţepenit într-un scaun rulant, tuberculos sau chiar orb din naştere? Cu siguranţă bunătatea şi firea ei generoasă nu i-ar fi îngăduit să părăsească un copil atât de dezavantajat, să-l lase în suferinţa lui şi să dispară? Dacă aş fi fost un copil handicapat, fără picioare, dacă atunci când mai era timp aş fi sărit în faţa unei maşini aflate în mers şi m-ar fi călcat şi mi-ar fi fost amputate amândouă picioarele,

poate că mama ar fi fost plină de milă? Nu m-ar fi părăsit? Ar fi rămas, ca să continue să mă îngrijească?
Dacă mama m-a părăsit aşa, fără să arunce măcar o privire înapoi, cu siguranţă era un semn că nu m-a iubit deloc niciodată: dacă iubeşti pe cineva, asta m-a învăţat ea, îi ierţi orice, în afară de trădare. Îl ierţi chiar şi când te bate la cap, când îşi pierde şapca, când lasă dovlecelul în farfurie.
A părăsi înseamnă a trăda. Şi asta ne-a făcut ea – amândurora, tatei şi mie. Eu n-aş fi plecat niciodată de lângă ea aşa, în ciuda migrenelor ei, chiar dacă acum ştiu că nu ne-a iubit niciodată, n-aş fi plecat niciodată de lângă ea, în ciuda lungilor ei tăceri, a faptului că se închidea într-o odaie întunecoasă şi a tuturor toanelor ei. Mi-aş fi ieşit din fire uneori, poate chiar n-aş fi vorbit cu ea o zi-două, dar n-aş fi părăsit-o pe veci. Niciodată.
Toate mamele îşi iubesc copiii: asta e o lege a naturii. Chiar şi o pisică sau o capră. Chiar şi mamele delincvenţilor şi ale ucigaşilor. Chiar şi mamele naziştilor. Sau ale arieraţilor băloşi. Chiar şi mamele monştrilor. Faptul că numai eu n-am putut fi iubit, că mama a fugit de mine, dovedea doar că în mine nu e nimic de iubit, că nu merit iubire. E ceva greşit în mine, ceva foarte rău, ceva dezgustător şi cu adevărat îngrozitor, mai nesuferit decât un defect fizic sau mental, sau chiar decât nebunia. E în mine ceva atât de iremediabil detestabil, ceva atât de cumplit, încât nici chiar o femeie sensibilă ca mama, care îşi putea revărsa iubirea asupra unei păsări sau a unui cerşetor sau a unui căţel vagabond, n-a mai putut să mă rabde şi a trebuit să fugă de mine cât de departe a putut. Este o zicală arabă, *Kullu qirdin bi-ayni ummihi ghazalun* – „orice maimuţă e pentru mama ei o gazelă”. În afară de mine.
De-aş fi fost şi dulce, doar un pic, aşa cum toţi copiii din lume sunt cu mamele lor, chiar şi cei mai urâţi şi mai răi copii, chiar şi acei copii violenţi, cu tulburări de comportament, care sunt întotdeauna daţi afară de prin şcoli, chiar şi Bianca Schor care şi-a înjunghiat bunicul cu un cuţit de bucătărie, chiar şi Yanni perversul, care are elefantiazis şi îşi desface fermoarul pe stradă şi îşi scoate socoteala şi o arată fetelor – de-aş fi fost bun, de m-aş fi

purtat aşa cum mi-a cerut de o mie de ori, şi ca un idiot n-am ascultat-o – dacă n-aş fi spart după noaptea de Seder castronul ei albastru pe care îl avea de la străbunica ei – dacă m-aş fi spălat pe dinți cum se cuvine în fiecare dimineață, sus şi jos şi de jur împrejur şi la colțuri, fără să trişez – dacă n-aş fi şterpelit bancnota de o jumătate de liră din poşeta ei şi n-aş fi mințit apoi, tăgăduind că am luat-o – dacă nu m-aş mai fi gândit la acele lucruri rele şi nu mi-aş fi lăsat niciodată mâna să rătăcească în pantalonii de pijama noaptea – de-aş fi fost ca toată lumea, meritând să am şi eu o mamă...

*

După un an sau doi, după ce plecasem de acasă ca să locuiesc în kibbutzul Hulda, am început treptat să mă gândesc şi la ea. La sfârşitul zilei, după şcoală, muncă şi un duş, când toți ceilalți copii din kibbutz făcuseră duş şi se îmbrăcaseră de seară şi plecaseră să stea un pic cu părinții lor, lăsându-mă de unul singur, fără rost, printre casele goale ale copiilor, mă duceam să şed singur pe banca de lemn din sala de lectură.

Şedeam acolo, pe întuneric, o jumătate de oră sau o oră, evocând, imagine cu imagine, sfârşitul vieții ei. În acele zile încercam deja să-mi închipui un pic din lucrurile despre care nu s-a vorbit niciodată, nici între mama şi mine sau între mine şi tata, sau, se pare, nici între ei doi.

Mama avea treizeci şi opt de ani când a murit: mai mică decât fiica mea cea mare şi puțin mai mare decât fiica mea cea mică în ziua în care am scris aceste rânduri. După zece sau douăzeci de ani de când terminaseră liceul Tarbuth, când mama, Lilenka Kalisch şi câteva dintre prietenele lor au încasat ghiontul realității dintr-un Ierusalim cu valuri de căldură, sărăcie şi bârfe răutăcioase, când acele şcolărițe emotive din Rovno s-au trezit dintr-odată pe terenul accidentat al vieții de toate zilele, scutece, soți, migrene, cozi, mirosul de naftalină şi cel al chiuvetei din bucătărie, a ieşit la iveală, s-ar părea, faptul că programul de studiu al şcolii din Rovno din anii ‘20 nu le-a fost de ajutor. N-a făcut decât să înrăutățească lucrurile.

Sau poate că a fost altceva, ceva nici byronian, nici chopinian, ci mai apropiat de acel abur de singurătate melancolică de care sunt înconjurate domnişoarele de familie bună, introvertite, din piesele lui Cehov şi din povestirile lui Gnessin, un fel de făgăduială din copilărie care este frustrată în mod inevitabil, călcată în picioare şi chiar ridiculizată de monotonia vieţii înseşi. Mama a crescut înconjurată de o viziune culturală angelică de o frumuseţe înceţoşată, ale cărei aripi s-au zdrobit în cele din urmă de caldarâmul prăfos şi fierbinte din piatră de Ierusalim. A crescut ca fiica frumoasă şi rafinată a morarului, a devenit adultă în vila de pe strada Dubinska, cu livadă, bucătăreasă şi servitoare, unde probabil că a fost crescută ca păstoriţa din tabloul pe care îl ura, păstoriţa cea împodobită, cu obrajii trandafirii şi trei jupoane.

Izbucnirea de care şi-a amintit mătuşa Sonia după şaptezeci de ani, când Fania cea de şaisprezece ani, într-o criză de furie neaşteptată din partea ei, a acoperit dintr-odată cu dispreţ şi aproape că a scuipat pe tabloul cu drăgălaşa păstoriţă cu aer visător şi o mulţime de jupoane de mătase, poate că a fost scânteia forţei vitale a mamei mele, care încerca în zadar să se elibereze de întunericul ce începea deja să o învăluie.

În spatele ferestrelor cu draperii care apărau atât de bine copilăria Faniei Mussman, într-o noapte, *pane* Zakrzewski şi-a tras un glonţ în coapsă şi altul în cap. Prinţesa Ravzova şi-a bătut un cui ruginit în mână, ca să primească un strop din durerea Mântuitorului şi să o sufere în numele Lui. Dora, fiica menajerei, a rămas însărcinată cu iubitul mamei ei, beţivul Steleţki şi-a pierdut nevasta la cărţi, iar ea, Ira, nevasta lui, în cele din urmă a murit arsă când a pus foc colibei pustii a chipeşului Anton. Însă toate aceste lucruri s-au petrecut de cealaltă parte a geamurilor duble, în afara cercului luminat, plăcut, al şcolii Tarbuth. Nici una dintre ele nu a putut răzbi înăuntru ca să vatăme grav farmecul copilăriei mamei mele, care se pare că a fost nuanţată cu un pic de melancolie ce n-a tulburat-o, ci doar a colorat-o şi a îndulcit-o.

După câțiva ani, în Kerem Avraham, pe strada Amos, în apartamentul înghesuit şi umed de la subsol, dedesubtul familiei Rosendorff şi alături de uşa Lembergilor, înconjurată de lighene de tablă şi de castraveți murați şi de muşcata care se prăpădea într-un bidon de măsline ruginit, asaltată cât e ziua de lungă de mirosuri de varză, rufe spălate, peşte fiert şi urină uscată, mama a început să se ofilească. Poate că ar fi putut îndura, strângând din dinți, greutățile şi pierderile, sărăcia sau cruzimea vieții casnice. Dar ceea ce n-a putut îndura, aşa mi se pare, a fost sordidul.

*

Prin 1943 sau 1944, dacă nu şi mai devreme, ea a aflat că toți fuseseră asasinați acolo, chiar la marginea oraşului Rovno. Cineva trebuie să fi venit şi să fi povestit cum nemții, lituanienii şi ucrainenii, înarmați cu puşti-mitraliere, au mânat tot oraşul, cu mic, cu mare, către pădurea Sosenki, unde le plăcea tuturor să meargă la plimbare în zilele frumoase, ca să se joace de-a cercetaşii, să cânte în jurul focului de tabără, să doarmă în saci de dormit pe malul unui pârâu, sub cerul înstelat. Acolo, printre tufe, păsări, ciuperci, coacăze şi mure, nemții au deschis focul şi au măcelărit pe malul şanțurilor, în două zile, vreo douăzeci şi cinci de mii de suflete[13]. Au pierit aproape toți colegii de clasă ai mamei. Împreună cu părinții lor şi cu toți vecinii, cunoscuții, concurenții în afaceri şi duşmanii; înstăriți şi proletari, evlavioşi, asimilați şi botezați, conducători comunali, funcționari la sinagogă, negustori ambulanți şi apari, comunişti şi sionişti, intelectuali, artişti şi proştii satului şi în jur de patru mii de prunci. Şi profesorii mamei au murit acolo, directorul, Issachar Reiss, cu prezența lui carismatică şi ochii hipnotici, a căror privire a pătruns în visele multor şcolărițe adolescente, Isaac Berkovski cel distrat şi somnoros, Eliezer Buslik cel iute la mânie, care preda cultura ebraică,

---

[13] Aproximativ populația oraşului Arad, în care trăiesc acum, şi mai mult decât numărul total al evreilor ucişi în o sută de ani de război cu arabii. (N. a.)

Fanka Zeidmann care preda geografia şi biologia şi, de asemenea, educaţia fizică, şi fratele ei, Shmuel pictorul, şi doctorul Moshe Bergmann cel pedant şi înăcrit, care preda cu dinţii aproape încleştaţi istoria universală şi poloneză. Cu toţii.
Nu mult după aceea, în 1948, când Legiunea Arabă bombarda Ierusalimul, a fost ucisă o altă prietenă a mamei, Piroşka, Piri Yannai, cu o lovitură directă de obuz. Ieşise doar să aducă o găleată şi o cârpă de şters pe jos.

*

Poate că ceva din făgăduiala copilăriei fusese deja infectat de un fel de crustă romantică, otrăvitoare, care asocia muzele cu moartea? Ceva din suprarafinatul program de studiu de la şcoala Tarbuth? Sau poate că a fost o trăsătură burgheză slavă, melancolică, pe care am aflat-o la câţiva ani după moartea mamei mele în paginile lui Cehov, Turgheniev, Gnessin şi chiar în unele dintre poeziile lui Rachel. Ceva care a făcut-o pe mama, atunci când viaţa nu i-a îndeplinit nici una dintre făgăduielile tinereţii, să privească moartea ca pe un iubit excitant, dar şi liniştitor, protector, un ultim iubit, artistic, care să vindece în sfârşit rănile inimii ei singuratice.
Sunt deja de mulţi ani pe urmele acestui vechi ucigaş, acestui seducător bătrân şi dibaci, acestui dezgustător moşneag destrăbălat, sluţit de vârstă, dar deghizându-se iar şi iar într-un tânăr făt-frumos. Vânătorul ăsta iscusit al celor cu inima sfărâmată, amorezul ăsta vampir, cu vocea la fel de dulce şi amară ca a unui violoncel într-o noapte singuratică, şarlatan catifelat, subtil, maestru al stratagemelor, cântăreţ din flautul fermecat care îi atrage pe cei disperaţi şi singuri în faldurile mantiei lui de mătase. Vechiul ucigaş în serie al sufletelor dezamăgite.

Cu ce încep amintirile mele? Cea dintâi şi dintâi dintre amintiri este un pantof, un pantofior nou, înmiresmat şi cafeniu, cu o limbă moale şi caldă. Trebuie să fi făcut parte dintr-o pereche, dar memoria nu l-a păstrat decât pe unul. Un pantof nou, încă puțin țeapăn. Am fost atât de vrăjit de mirosul lui încântător de piele nouă, strălucitoare, aproape vie, şi de clei picant şi ameţitor, încât se pare că am încercat mai întâi să-mi pun pantoful cel nou pe față, pe nas, ca un fel de rât. Ca să mă pot îmbăta de miros.

Mama a intrat în cameră, urmată de tata şi de diferiți unchi şi mătuşi, sau poate simple cunoştințe. Trebuie să fi arătat drăgălaş, dar ciudat, cu feţişoara băgată în pantof, pentru că au izbucnit cu toții în râs arătând spre mine, şi cineva a râs în hohote şi şi-a plesnit genunchii cu amândouă mâinile, iar altcineva a mormăit şi a zis răguşit, Iute, iute, aduceți un aparat de fotografiat!

Nu exista aparat de fotografiat în apartamentul nostru, dar aproape că îl pot vedea încă pe acel țânc: de vreo doi ani sau doi ani şi un sfert, cu părul bălai şi ochii mari, rotunzi şi miraţi. Dar chiar sub ochi, în loc de nas, răsărea călcâiul unui pantof, şi o talpă nouă, sclipitoare, feciorelnică, pe care nu călcase nimeni. De la ochi în sus era un prunc alb la față, iar de la obraji în jos ceva ce aducea cu un peşte-ciocan sau cu un soi de pasăre primitivă, cu guşă mare.

Ce simțea țâncul? Pot să răspund la această întrebare destul de exact, deoarece am moştenit de la acel țânc ceea ce a simțit atunci: o bucurie străpungătoare, o sălbatică, ameţitoare bucuriiiiie, răsărită din faptul că toată mulțimea aceea era atentă doar la el, surprinsă de el, bucurându-se de el, arătând spre el. În acelaşi timp, fără nici o contradicție, pruncul mai era speriat şi îngrijorat de prisosul atenției lor, pe care era prea mic ca să o cuprindă, pentru că părinții lui şi străinii şi toți zbierau-râdeau-arătau spre el şi spre râtul lui şi iar râdeau, în vreme ce strigau unul la altul, un aparat de fotografiat, iute, aduceți un aparat de fotografiat.

Şi, de asemenea, dezamăgit, pentru că se iviseră chiar în toiul plăcerii senzuale îmbătătoare a inhalării mirosului proaspăt de piele şi aromei ameţitoare a cleiului, care îi făceau măruntaiele să tremure.

*

În următoarea imagine nu există public. Doar mama, punându-mi o şosetă moale şi caldă (pentru că era rece în cameră) şi apoi încurajându-mă, împinge, împinge tare, mai tare, ca şi când ar fi fost o moaşă ajutând fătul picioruşului meu să călătorească în jos pe canalul de naştere feciorelnic al plăcut-mirositorului meu pantof nou.

Până în ziua de azi, ori de câte ori mă străduiesc să-mi vâr piciorul într-o gheată sau într-un pantof, chiar şi acum, când şed şi scriu asta, pielea mea retrăieşte plăcerea piciorului care încerca să se strecoare între pereţii interiori ai acelui prim pantof, tremurul cărnii care intra pentru prima oară în viaţa ei în această peşteră a comorilor, ai cărei pereţi ţepeni, şi totuşi moi, o învăluiau mângâietor pe când pătrundea tot mai adânc, iar vocea mamei mele, blândă şi răbdătoare, mă încuraja, împinge, împinge încă un pic.

O mână împingea lin piciorul meu mai adânc, în vreme ce cealaltă, care ţinea de talpă, împingea uşor spre mine, aparent împotrivindu-se mişcării mele, dar de fapt ajutându-mă să intru, până în acel moment încântător în care, ca şi cum ar fi înfrânt un obstacol final, călcâiul meu a făcut un ultim efort şi a alunecat înăuntru, aşa încât piciorul a umplul cu totul spaţiul, şi de acum erai cu totul acolo, înăuntru, învăluit, ţinut strâns, în siguranţă, şi mama trăgea deja de şireturi, legându-le, şi în cele din urmă, ca o ultimă lingere încântătoare, limba caldă s-a întins sub şireturi şi sub nod, acea întindere care îmi dă întotdeauna o senzaţie de gâdilătură de-a lungul labei piciorului. Şi iată-mă. Înăuntru. Îmbrăţişat, prins în strânsoarea plăcută şi fermă a primului meu pantof.

În noaptea aceea m-am rugat să fiu lăsat să dorm încălţat: nu voiam să se termine. Sau măcar să mi se dea voie să ţin pantofii cei noi lângă cap, pe pernă, ca să pot adormi cu acea aromă de piele şi clei. Doar după târguieli îndelungate şi pline de lacrimi au acceptat în sfârşit să pună pantofii pe un scaun aflat la căpătâiul patului meu, cu condiţia ca nici măcar să nu-i atingi până dimineaţa, pentru că te-ai spălat pe mâini, te poţi uita doar, poţi arunca în fiecare minut o privire între fălcile lor întunecate care îţi zâmbesc şi poţi

trage în piept mirosul lor până te prăbuşeşti cu faţa spre ele, zâmbindu-ţi în somn cu o plăcere senzuală, de parcă ai fi dezmierdat.

*

În cea de-a doua amintire sunt încuiat, singur, într-o cuşcă întunecată.

Când aveam trei ani şi jumătate, aproape patru ani, eram încredinţat de câteva ori pe săptămână, timp de câteva ore, unei vecine văduve de vârstă mijlocie care nu avea copii, o femeie care mirosea a lână umedă şi, mai puţin intens, a săpun de rufe şi a prăjeală. Se numea doamna Gat, dar toţi îi ziceam tanti Greta, în afară de tatăl meu, care din când în când o prindea pe după umeri şi îi zicea Gretschen sau Gret, şi făcea versuri glumeţe, după cum îi era năravul, în stilul unui şcolar din lumea veche: „Nu uita / Dumneata / Gret a mea / I-o acadea!" (Se pare că ăsta era felul lui de-a face curte femeilor.) Tanti Greta se înroşea şi, pentru că îi era ruşine că se înroşeşte, devenea pe dată şi mai roşie, purpurie, aproape vânătă.

Părul blond al lui tanti Greta era împletit într-o coadă groasă pe care şi-o răsucea ca pe o frânghie în jurul capului ei rotund. Părul de la tâmple îi încărunţea, ca nişte ciulini cenuşii crescând la marginea unui câmp galben. Braţele ei dolofane, moi erau presărate cu o puzderie de pistrui de un cafeniu şters. Pe sub rochiile ţărăneşti de bumbac pe care îi plăcea să le poarte avea coapse greoaie, foarte mari, care te făceau să te gândeşti la un cal înhămat la căruţă. Un zâmbet stingherit, de scuză, plutea uneori pe buzele ei, ca şi cum ar fi fost prinsă făcând ceva foarte urât sau spunând o minciună, şi era sincer mirată de sine însăşi. Avea întotdeauna două degete bandajate sau cel puţin unul, şi uneori trei, pentru că se rănise pe când tăia legumele ori îşi prinsese mâna în vreun sertar din bucătărie sau lăsase să-i cadă peste degete capacul pianului: în ciuda degetelor veşnic accidentate, dădea lecţii particulare de pian. Era, de asemenea, şi bonă ocazională.

După micul dejun mama mă aşeza, în picioare, pe un taburet de lemn, în faţa chiuvetei din baie, îmi ştergea urmele de

fiertură de ovăz de pe obraji şi de pe bărbie cu un prosop umed, îmi umezea părul şi mi-l pieptăna grijuliu cu cărare dreaptă într-o parte, apoi îmi înmâna o pungă de hârtie cafenie în care erau o banană, un măr, o bucată de brânză şi câțiva biscuiți. Şi aşa, frecat, pieptănat şi nefericit, eram dus către curtea din spate a celei de-a patra case de la dreapta casei noastre. Pe drum trebuia să promit că o să fiu cuminte, că o să fac tot ce-mi zice tanti Greta, că n-o să fiu o pacoste şi, mai presus de toate, pentru nimic în lume n-o să zgreapțăn coaja cafenie care crescuse pe rana de la genunchi, pentru că acea coajă, căreia i se spune crustă, face parte din procesul de vindecare şi va cădea curând de la sine, dar dacă o atingi, Doamne fereşte, s-ar putea infecta şi atunci nu mai e scăpare, o să trebuiască să-ți facă altă injecție.

La uşă mama ne ura mie şi lui tanti Greta distracție plăcută şi pleca. Pe dată tanti Greta îmi scotea pantofii şi mă aşeza, în şosete, să mă joc frumos şi în linişte pe o rogojină dintr-un colț, pe care mă aşteptau în fiecare dimineață cărămizi, lingurițe, pernițe, şervete, un tigru ager din pâslă şi câteva piese de domino, precum şi o prințesă-păpuşă jerpelită, care mirosea un pic a mucegai.

Acest inventar îmi era de ajuns pentru câteva ore de bătălii şi de fapte eroice. Prințesa fusese luată în captivitate de un vrăjitor rău (tigrul), care a închis-o într-o peşteră (sub pian). Lingurițele erau o escadrilă de avioane care zburau toate în căutarea prințesei, peste mare (rogojina) şi dincolo de munți (pernițele). Piesele de domino erau fioroşii lupi cu care înconjurase vrăjitorul peştera unde era închisă prințesa.

Sau altfel: piesele de domino erau tancuri, şervetele erau corturi arăbeşti, păpuşa cea moale era transformată în Înaltul Comisar Englez, pernițele erau zidurile Ierusalimului, în vreme ce promovam lingurițele, sub comanda tigrului, în rolul de luptători hasmoneeni sau trupele de gherilă ale lui Bar Kochba.

Pe la jumătatea dimineții tanti Greta îmi aducea nişte suc de zmeură, gros şi lipicios, într-o cană grea care nu semăna cu nici una de la noi de-acasă. Uneori îşi ridica grijulie tivul rochiei şi se aşeza lângă mine pe rogojină. Mă copleşea cu tot soiul de ciripituri şi alte semne de tandrețe, care sfârşeau

întotdeauna cu pupături lipicioase, pline de gem. Uneori mă lăsa să clămpănesc – uşurel! – la pian. Dacă îmi terminam mâncarea pe care mi-o pusese mama în punga de hârtie, tanti Greta îmi oferea două pătrățele de ciocolată sau bucăți de marțipan. Obloanele apartamentului ei erau întotdeauna trase, din cauza soarelui. Ferestrele erau închise din cauza muştelor. Cât despre perdelele înflorate, erau întotdeauna bine împreunate, ca o pereche de genunchi caşti, pentru o mai mare intimitate.
Uneori tanti Greta mă încălța, îmi punea pe cap o şapcă kaki cu cozoroc țeapăn, ca a unui polițist englez sau a unui şofer de pe autobuzele Hamekasher. Apoi se uita la mine cu o privire cercetătoare, îmi încheia la loc cămaşa, îşi lingea degetul şi râcâia resturile întărite de ciocolată sau de marțipan din jurul gurii mele, îşi punea pălăria de pai rotundă, care îi ascundea jumătate de față, dar îi făcea trupul şi mai rotund. Când toate aceste pregătiri luau sfârşit, ieşeam amândoi câteva ore, „să vedem ce se petrece în lumea largă”.

30

Din cartierul nostru, Kerem Avraham, puteai ajunge în lumea largă fie luând autobuzul 3A, care oprea în strada Zephaniah, lângă grădinița doamnei Hasia, fie luând autobuzul 3B, care oprea la celălalt capăt al străzii Amos, la colțul dintre străzile Geulah şi Malachi. Lumea largă însăşi se întindea între Calea Jaffa, în jos pe Calea Regele George V, către mânăstirea Ratisbonne şi clădirile Agenției Evreieşti, pe strada Ben Yehuda şi în jurul ei, pe strada Hillel şi strada Shammai, în jurul cinematografelor Studio şi Rex, care erau în josul Căii Prințesei Mary, precum şi în sus pe Calea Julian, care ducea la hotelul Regele David.
La intersecția dintre Calea Julian, strada Mamilla şi Calea Prințesei Mary era întotdeauna un polițist energic în pantaloni scurți şi cu brasarde albe. Domnea cu mână de fier

peste o insuliță de ciment adăpostită sub o umbrelă de tablă. Din vârful insulei sale, polițistul dirija traficul, zeu atotputernic înarmat cu un fluier strident; mâna lui stângă oprea traficul, iar dreapta îl elibera. De la această intersecție lumea largă se întindea şi continua spre centrul comercial evreiesc de sub zidurile Oraşului Vechi, şi uneori prelungirile ei ajungeau până la părțile arabe din jurul Porții Damascului, pe Calea Sultanul Suleiman, şi chiar în bazarul dinăuntrul zidurilor.

În fiecare dintre aceste expediții tanti Greta mă târa prin două-trei magazine de îmbrăcăminte, şi în fiecare îi plăcea să pună pe ea, să scoată şi să pună iar pe ea, în intimitatea unei cabine de probă, o mulțime de rochii frumoase şi o serie de fuste, bluze şi cămăşi de noapte minunate, şi un vraf de capoate viu colorate pe care le numea *negligées*. Odată a încercat chiar şi o blană: privirea din ochii chinuiți ai vulpii ucise m-a îngrozit. Chipul vulpii mi-a tulburat sufletul, pentru că arăta viclean şi în acelaşi timp sfâşietor de nefericit.

Încă o dată şi încă o dată se scufunda tanti Greta în cabina mică, de unde răsărea după ce păreau să fi trecut ani întregi. Încă o dată şi încă o dată această Afroditā cu zâmbetul până la urechi se năştea din spumă, năpustindu-se de după draperie într-o şi mai fascinantă reîncarnare. De dragul meu, al vânzătorilor şi al celorlalți cumpărători, se rotea pe călcâie de câteva ori în fața oglinzii. În ciuda coapselor ei masive, îi plăcea să facă o piruetă cochetă şi ne întreba pe fiecare, pe rând, oare e potrivită pentru ea, oare o avantajează, nu cumva nu merge cu culoarea ochilor ei, oare cade bine, nu o face să arate grasă, nu cumva e cam banală, un pic cam îndrăzneață? În vremea asta fața i se înroşea şi, pentru că îi era ruşine că se înroşeşte, devenea pe dată şi mai roşie, de acel roşu purpuriu, aproape vânăt. În cele din urmă îi promitea cu mâna pe inimă vânzătorului sau vânzătoarei că aproape sigur se întoarce în aceeaşi zi, de fapt foarte repede, după prânz, pe la sfârşitul după-amiezii, după ce se mai uită şi prin alte magazine, cel mai târziu mâine.

Din câte îmi amintesc, niciodată nu se întorcea. Dimpotrivă, avea întotdeauna mare grijă să nu mai calce a doua oară prin acelaşi magazin înainte de a fi trecut câteva luni.
Şi nu cumpăra niciodată nimic. În orice caz, din toate excursiile în care am însoţit-o pe post de escortă, *arbiter elegantiarum* şi confident, se întorcea cu mâinile goale. Poate că nu avea destui bani. Poate că acele cabine de probă cu draperii din toate magazinele cu îmbrăcăminte de damă ale Ierusalimului erau pentru tanti Greta ceea ce era pentru jerpelita prinţesă-păpuşă castelul vrăjitorului, pe care îl construiam pentru ea din cărămizi, la marginea rogojinii.

*

Până ce într-o zi, o zi de iarnă cu vânt puternic, cu mormane de frunze foşnitoare care se învârtejeau în lumina cenuşie, tanti Greta şi cu mine, mână-n mână, am ajuns la un magazin de îmbrăcăminte splendid şi mare, poate că pe una dintre străzile arabilor creştini. Ca de obicei, tanti Greta, încărcată cu un morman de capoate, cămăşi de noapte şi rochii viu colorate, a dispărut în cabina de probă, asta însă după ce mi-a dat un pupic lipicios şi m-a pus să o aştept pe un taburet de răchită din faţa singuraticei ei celule de detenţie, care era apărată de o draperie groasă. Acum promite-mi că nu pleci nicăieri, în nici un caz, Doamne fereşte, doar şezi aici şi mă aştepţi, şi mai ales nu vorbi cu vreun străin până ce iese iar tanti Greta, mai frumoasă ca oricând, şi dacă eşti cuminte o să capeţi o surpriză de la tanti Greta, ia ghici ce!
Pe când şedeam şi o aşteptam, plin de tristeţe, însă ascultător, pe neaşteptate a trecut pe acolo o fetiţă cu paşi mărunţei, îmbrăcată ca de carnaval sau poate că doar împopoţonată. Era foarte mică, dar mai mare ca mine (aveam pe atunci trei ani şi jumătate ori poate aproape patru). O clipă mi s-a părut că îşi dăduse cu ruj, dar cum era cu putinţă? Şi îi făcuseră un
fel de piept ca al femeilor, cu şanţ pe mijloc. Linia taliei şi a şoldurilor ei nu era de copil, ci ca o vioară. Am reuşit să văd pe picioruşele ei ciorapi de nailon cu dungă, care se terminau într-o pereche de pantofi roşii ascuţiţi şi cu tocul înalt. Nu

mai văzusem niciodată o astfel de femeie-copil: prea mică pentru o femeie şi prea gătită pentru o copilă. Aşa că m-am ridicat, fascinat şi uluit, şi m-am luat după ea ca să mai văd o dată ce văzusem, sau mai degrabă ce nu văzusem, pentru că fata țâşnise dinspre bara de care erau agățate fuste din spatele meu şi trecuse pe lângă mine foarte repede. Voiam să o văd de aproape. Voiam ca ea să mă vadă pe mine. Voiam să fac sau să zic ceva care să o facă să mă bage în seamă: aveam deja un mic repertoriu care putea smulge strigăte de admirație de la adulți şi vreo două care funcționau de minune şi la copii, mai ales la fetițe.

Fetița cea gătită a plutit lin printre şirurile de rafturi încărcate cu baloturi de țesături şi a dispărut într-un pasaj ca un tunel, străjuit pe ambele părți de trunchiuri înalte de copaci cu ghirlande de rochii, cu crengile aproape rupte de povara frunzişului lor de țesături viu colorate. În ciuda greutății lor, aceste trunchiuri puteau fi rotite cu o împingere uşoară.

Era o lume a femeilor, un labirint întunecat şi înmiresmat de cărări calde, un labirint profund şi seducător, mătăsos şi catifelat, care se ramifica în şi mai multe căi străjuite de rochii. Mirosurile de lână, naftalină şi flanel se amestecau cu o urmă de arome nedefinite care pluteau printr-un desiş de rochii, pulovere, bluze şi fuste, eşarfe, şaluri, lenjerie, capoate şi tot soiul de corsete şi portjartiere, jupoane şi cămăşi de noapte, jachete cu bluze asortate, mantouri şi blănuri, în vreme ce mătasea foşnitoare se unduia ca o briză blândă.

Ici şi colo, cabine mici şi întunecate învăluite în draperii închise la culoare se căscau în calea mea. Ici şi colo, la capătul unui tunel şerpuit clipea un bec chior. Ici şi colo se deschideau tainice alei dosnice, alcovuri, cărări înguste şi întortocheate din junglă, mici nişe, camere de probă închise şi tot soiul de dulapuri, rafturi şi tejghele. Şi erau multe colțuri ascunse după paravane sau draperii groase.

Paşii copilei cu tocuri înalte erau foarte iuți şi siguri, ti-ta-tac, ti-ta-tac (în înfierbântarea mea auzeam „la taifas, la taifas", sau, batjocoritor, „țânc pitic, țânc pitic"), deloc ai unei fetițe, şi totuşi vedeam bine că e mai scundă decât mine. Am

îndrăgit-o pe loc. Râvneam din toată ființa mea, cu orice preț, să-i fac ochii să se deschidă larg de admirație.
Am iuțit pasul. Aproape că alergam după ea. Cu sufletul plin de basme cu prințese pe care cavalerii ca mine galopează să le salveze din colții balaurilor sau de farmecele vrăjitorilor răi, trebuia să o depășesc, să mă uit bine la chipul acestei hamadriade, poate că să o salvez un pic, să răpun pentru ea un balaur sau doi, să-i dobândesc recunoștința veșnică. Mi-era teamă că o s-o pierd pe vecie în întunericul labirintului.
Dar n-aveam cum să știu dacă fata care își vedea cu atâta sprinteneală de calea ei șerpuită prin pădurea de haine observase sau nu că un cavaler temerar se ținea pe urmele ei, lungindu-și pașii cei mititei ca să nu rămână în urmă. Dacă da, de ce n-a dat nici un semn: nici măcar o dată nu s-a întâmplat să întoarcă spre mine capul sau să se uite în jur.
Brusc, micuța zână s-a aplecat sub un pom rămuros cu haine de ploaie, l-a agitat încolo și încoace și pe dată a dispărut din fața mea, înghițită de frunzișul lui des.
Inundat de o bravură ce nu mă caracteriza, electrizat de cutezanță cavalerească, m-am aruncat fără teamă după ea în desișul de țesături și, înotând împotriva curentului, mi-am croit drum prin grămada de veșminte foșnitoare. Și așa, în cele din urmă, gâfâind de emoție, am ieșit – aproape poticnindu-mă – într-un fel de luminiș de pădure slab luminat. Aici am hotărât s-o aștept oricât va fi nevoie pe mica hamadriadă, ale cărei zgomote și, într-adevăr, al cărei parfum îmi închipuiam că le pot percepe printre ramurile cele mai apropiate. Aveam să-mi risc viața luptând cu mâinile goale cu vrăjitorul care a închis-o în beciul lui. Aveam să înving monstrul, să sfărâm lanțurile de fier de la mâinile și picioarele ei, să o eliberez, și apoi să stau deoparte, cu capul plecat, cu modestie tăcută, și să-mi aștept răsplata care nu avea să întârzie și lacrimile ei de recunoștință, după care nu știam ce o să vină, dar știam că va veni negreșit și mă va copleși.

*

Era micuță, ca un pui de găină, cu trupul fragil ca un băț de chibrit, aproape un prunc; și avea o cascadă de bucle

castanii. Şi pantofi roşii cu tocuri înalte. Şi o rochie de femeie, cu decolteu adânc, care dezvăluia un piept de femeie, cu şanţul dintre sânii unei femei adevărate. Şi avea buze late, vopsite într-un roşu ţipător.
Când mi-am adunat în sfârşit curajul să mă uit la faţa ei, o despicătură răutăcioasă, batjocoritoare, s-a ivit brusc între buzele ei, un fel de zâmbet schimonosit şi veninos, care dezvelea dinţişori ascuţiţi, printre care a sclipit deodată un incisiv din aur. Un strat gros de pudră împestriţat cu insule de roşu îi acoperea fruntea şi îi albea obrajii groaznici, care erau un pic traşi, scobiţi ca aceia ai unei vrăjitoare rele, ca şi cum şi-ar fi luat brusc chipul vulpii ucise, acel chip care păruse în acelaşi timp răutăcios şi sfâşietor de trist.
Acea copilă stranie, zâna cea iute de picior, nimfa fermecată pe care o urmărisem ca vrăjit de-a lungul şi de-a latul pădurii, nu era deloc copil. Nu era nici zână şi nici hamadriadă, ci o femeie aproape bătrână cu un aer sardonic. O pitică. O micuţă cocoşată. De aproape, faţa ei avea ceva dintr-o cioară cu ciocul încovoiat şi ochii ca mărgelele. Mie mi se părea înspăimântătoare, chircită, zbârcită, cu un gât bătrân plin de riduri şi mâini pe care le-a desfăcut deodată larg şi le-a întins spre mine, cu un hohot de râs gros, groaznic, ca o vrăjitoare care probabil încerca să mă atingă ca să mă prindă în capcană, cu degetele osoase, zbârcite, ca ghearele unei păsări de pradă.
Pe loc m-am întors şi am zbughit-o, cu răsuflarea tăiată, îngrozit, suspinând, am fugit, prea încremenit ca să strig, am fugit, ţipând înăuntrul meu, un ţipăt înăbuşit, ajutor, ajutaţi-mă, am fugit nebuneşte prin tunelele foşnitoare în întuneric, rătăcindu-mă, pierzându-mă din ce în ce mai mult în labirint. Niciodată până atunci sau de atunci încoace n-am mai simţit aşa groază. Descoperisem secretul cumplit că nu e copil, că e o vrăjitoare travestită în copil, şi acum n-o să mă mai lase să scap cu viaţă din pădurea ei întunecată.
Tot fugind am nimerit deodată la o intrare mică, cu o uşă de lemn care nu era nici deschisă, nici închisă, de fapt nu era o uşă de înălţime normală, ci o deschizătură joasă, ca a unei cuşti pentru câini. M-am târât înăuntru cu ultima răsuflare şi m-am ascuns acolo de vrăjitoare, blestemându-mă singur,

de ce n-am închis după mine uşa ascunzişului? Dar eram paralizat de oroare, prea speriat ca să ies fie şi pentru o clipă din adăpostul meu, prea încremenit ca măcar să întind mâna şi să închid uşa din spatele meu.
Aşa că m-am ghemuit într-un colţ al acestei cuşti, care probabil că era doar un loc de depozitare, un fel de spaţiu triunghiular închis de sub o scară. Acolo, printre nişte nedesluşite tuburi de metal răsucite, lăzi care se sfărâmau şi teancuri de ţesături mucegăite, strâns în mine şi încovrigat ca un fetus, cu mâinile acoperindu-mi capul, cu capul înghesuit între genunchi, încercând să-mi şterg propria existenţă, să mă retrag în propriul pântec, am zăcut tremurând, transpirând, necutezând să respir, grijuliu să nu-mi scape nici măcar un chiţcăit, îngheţat de spaimă din cauza respiraţiei mele ca nişte foale, care avea să mă trădeze în curând, de vreme ce cu siguranţă se auzea de afară.
Mi s-a părut că aud în mai multe rânduri cum se apropie ţăcănitul tocurilor ei, „iudă mori, iudă mori, iudă mori", mă urmărea cu chipul ei de vulpe ucisă, iat-o acum, chiar deasupra mea, în orice clipă poate să mă prindă, să mă tragă afară, să mă atingă cu degete care la pipăit sunt ca de broască, să orbecăie după mine, să mă rănească, şi dintr-odată o să se ghemuiască deasupra mea, râzând cu dinţii ei ascuţiţi, şi o să-mi injecteze în sânge cine ştie ce vrajă îngrozitoare, ca să mă prefacă pe loc într-o vulpe ucisă. Sau în piatră.
După şapte ani a trecut pe acolo cineva. Cineva care lucra în magazin? Mi-am ţinut respiraţia şi mi-am încleştat pumnii. Dar omul nu mi-a auzit inima bubuind. A trecut repede pe lângă cuşca mea şi, din mers închizând uşa şi fără să vrea, m-a închis înăuntru. Acum eram încuiat aici. Pe vecie. Într-un întuneric deplin. Pe fundul unui ocean paşnic, tăcut.
Nu mai fusesem în aşa întuneric până atunci, şi nici de atunci încolo. Nu era bezna nopţii, care de obicei este un întuneric albastru-închis, în care poţi desluşi diferite licăriri, stele şi licurici, felinarele drumeţilor din depărtare, fereastra unei case, ici şi colo, şi orice punctează întunericul nopţii, în care poţi întotdeauna să călătoreşti de la un bloc de întuneric la altul cu ajutorul diferitelor licăriri, pâlpâiri şi sclipiri, şi

întotdeauna poți să încerci să bâjbâi prin întuneric după nişte umbre care sunt un pic mai întunecate decât noaptea însăşi.
Nu şi aici: eram pe fundul unei mări de cerneală.
Nici tăcerea nu era a nopții, în care întotdeauna se aude în depărtare ritmul unei pompe, şi poți auzi greierii şi un cor de broaşte, câini lătrând, motoare huruind slab, țiuitul unui țânțar, şi din când în când te străpunge urletul unui şacal.
Dar aici nu eram într-o noapte vie, palpitândă, de un purpuriu-întunecat, eram încuiat în cel mai întunecat întuneric. Şi tăcerea tăcerilor mă învăluia aici, tăcerea pe care o găseşti doar pe fundul unei mări de cerneală.

*

Cât am stat acolo?
N-a mai rămas nimeni care să ştie. Greta Gat a fost ucisă în asediul Ierusalimului evreiesc din 1948. Un țintaş de elită din Legiunea Arabă, cu diagonală din piele neagră şi *keffieh* roşie, a tras cu precizie în ea dinspre Academia de Poliție, care era pe linia de încetare a focului. Glonțul, după cum spun cei de la fața locului, a intrat prin urechea stângă a lui tanti Greta şi i-a ieşit prin ochi. Până în ziua de azi, de câte ori încerc să-mi închipui cum arăta fața ei, am coşmaruri cu un ochi scurs.
Nici nu am vreo posibilitate să stabilesc unde anume în Ierusalim era magazinul de îmbrăcăminte, cu mulțimea lui de labirinturi, peşteri şi cărări prin pădure, acum vreo şaizeci de ani. Era un magazin arăbesc? Unul armenesc? Şi ce se află acum pe locul acela? Ce s-a întâmplat cu acele păduri şi tunelurile şerpuite? Şi cu alcovurile din spatele draperiilor, tejghelele şi toate cabinele de probă? Şi cuşca în care am fost îngropat de viu? Sau vrăjitoarea travestită în hamadriadă, pe care am urmărit-o şi de care am fugit apoi îngrozit? Ce s-a întâmplat cu prima dintre cele care m-au ispitit, care m-a atras în ascunzişul ei din pădure până ce m-am trezit în bârlogul ei tainic, în care a binevoit deodată să-mi arate chipul său, pe care cu o singură privire am reuşit să-l prefac într-o oroare, chipul unei vulpi ucise, în acelaşi timp răutăcios şi de o tristețe disperată.

*

Poate că tanti Greta, când *ea* a catadicsit în sfârşit să iasă iar, strălucitoare, din acel limb, înveşmântată într-o rochie sclipitoare, s-a neliniştit că nu mă găseşte aşteptând-o în locul pe care mi-l stabilise, pe taburetul de răchită din faţa cabinei de probă. Fără îndoială că s-a speriat şi faţa i s-a înroşit atât de tare, că a devenit aproape vânătă. Ce s-a întâmplat cu copilul? Aproape întotdeauna e un copil atât de demn de încredere şi de ascultător, un copil foarte prudent, deloc întreprinzător, nici măcar foarte curajos.

Trebuie să ne închipuim că la început tanti Greta a încercat să mă găsească singură: poate că îşi închipuia că băiatul a aşteptat şi a tot aşteptat până ce s-a plictisit, şi acum se pare că se joacă de-a v-aţi ascunselea cu ea, ca să o pedepsească pentru că a lipsit atât de mult. Poate că secătura asta mică se ascunde aici, în spatele rafturilor? Nu? Sau aici, printre mantouri? Poate că stă şi se uită la manechinele de ceară ale unor fete pe jumătate dezbrăcate? Poate că se uită la lumea de afară prin vitrina magazinului? Sau pur şi simplu a găsit singur closetul? Sau un robinet, ca să bea un pic de apă? Un băiat isteţ, pe care te poţi baza, fără îndoială, numai că un pic cu capul în nori, zăpăcit, pierdut în tot soiul de visuri cu ochii deschişi, veşnic rătăcindu-se în tot felul de poveşti pe care i le spun eu sau pe care şi le spune singur. Poate că a ieşit totuşi pe stradă? Speriat că poate am uitat de el, încercând să găsească singur drumul spre casă? Şi dacă a apărut un necunoscut şi a întins mâna spre el şi i-a promis tot felul de lucruri minunate? Şi dacă băiatul s-a lăsat ademenit? Şi a plecat? Cu un străin?

Pe măsură ce îi creştea neliniştea, tanti Greta n-a mai roşit, ci s-a albit toată şi a început să tremure, ca şi cum ar fi fost răcită. În cele din urmă cu siguranţă că a ridicat vocea, a izbucnit în plâns, şi toată lumea din magazin, vânzători şi clienţi, de-a valma, i-au sărit în ajutor şi au pornit să mă caute. Probabil că m-au strigat pe nume, au cercetat aleile labirintice ale magazinului, au căutat degeaba pe toate cărările pădurii. Şi pentru că se pare că era un magazin arăbesc, ne putem închipui că pâlcuri de copii doar un pic mai mari ca mine au fost chemate şi trimise ici şi colo să mă

caute prin cartier, pe străduțele înguste, în puțuri, în crângul de măslini din apropiere, în curtea moscheii, pe pajiştea caprelor de pe coasta dealului, în pasajele care duceau în bazar.
Era acolo vreun telefon? Oare tanti Greta a sunat la farmacia domnului Heinemann de la colțul străzii Zephaniah? A reuşit sau nu să le dea părinților mei vestea cea cumplită? Se pare că nu, altfel părinții mi-ar fi amintit-o mereu, ani la rând, la orice semn de neascultare ar fi pus pe tapet încă o reprezentație cu acea experiență groaznică a pierderii şi jelirii, oricât de scurtă o fi fost ea, prin care copilul cel aiurit i-a făcut să treacă, şi cum într-o oră sau două aproape că au albit.
Îmi amintesc că nu am strigat acolo, în întunericul deplin. N-am scos nici un sunet. N-am încercat să zgâlțâi uşa încuiată sau să bubui în ea cu pumnişorii mei, poate din cauză că încă mai tremuram de teama că vrăjitoarea cu chipul vulpii ucise încă mai amuşina pe acolo după mine. Îmi amintesc că teama a fost înlocuită acolo, pe fundul tăcutei mări de cerneală, de o blândețe ciudată: a fi acolo era un pic ca şi cum m-aş fi cuibărit la căldură lângă mama sub o pătură de iarnă, în vreme ce rafale de vânt rece izbesc geamurile pe dinafară. Şi un pic ca şi cum m-aş fi prefăcut că sunt un copil surd şi orb. Şi un pic ca şi cum m-aş fi eliberat de ei toți. Pe deplin.
Speram să mă găsească în curând şi să mă scoată de acolo. Dar numai în curând. Nu imediat.
Aveam acolo chiar şi un obiect mic, solid, un fel de melc rotund de metal, neted şi plăcut la pipăit. Îmi încăpea perfect în palmă, şi degetele mele vibrau când se închideau în jurul lui, îl pipăiau, îl dezmierdau, se strângeau un pic şi se desfăceau un pic, iar uneori trăgeau şi scoteau – doar un pic – capătul locatarului subțire şi mlădios dinăuntru precum capul unui melc care se iteşte o clipă, curios, se arcuieşte într-o parte şi în alta şi pe dată se retrage în căsuța lui.
Era o ruletă, o bandă subțire şi mlădioasă de oțel încovrigată într-o cutie metalică. M-am distrat cu acest melc multă vreme în întuneric, îl scoteam din teacă, trăgeam de el, îl întindeam, îi dădeam brusc drumul şi făceam şarpele de oțel

să se năpustească înapoi în siguranța bârlogului lui cu viteza fulgerului, până ce cutia îl trăgea cu totul înapoi în pântecele ei, primea toată lungimea lui şi răspundea cu o uşoară cutremurare finală, un clic înfiorat care îi era foarte plăcut mâinii mele ce o învăluia.
Şi iarăşi îl scoteam din teacă şi trăgeam, şi de data asta întindeam la maximum şarpele de oțel, trimițându-l departe în adâncimea spațiului întunecat, pipăind cu el ca să aflu capătul întunericului, ascultând pocniturile articulațiilor lui delicate în vreme ce se întindea, iar capul i se îndepărta tot mai mult de cochilie. În cele din urmă îi îngăduiam să se întoarcă acasă treptat, eliberându-l doar un piculeț şi stop, alt piculeț şi stop, încercând să ghicesc – pentru că nu vedeam nimic, literalmente nimic – cât de multe pulsații *pac-pac* vor mai fi până să aud acel *tlac* hotărât al blocării finale, care însemna că şarpele a dispărut de la coadă la cap înapoi în pântecul din care îi îngăduisem să iasă.
Cum a ajuns brusc în posesia mea melcul cel bun? Nu-mi amintesc dacă l-am înşfăcat trecând pe lângă el, în călătoria mea de cavaler rătăcitor, într-unul dintre meandrele labirintului, sau dacă degetele mele au dat peste el în cuşca aceea, după ce bolovanul fusese rostogolit înapoi ca să astupe gura mormântului meu.

*

Ne putem închipui fără să greşim că, după ce s-a gândit bine, tanti Greta a hotărât că ar fi mai bine din toate punctele de vedere să nu le spună nimic părinților mei. Cu siguranță că nu găsea nici un motiv ca să-i îngrijoreze după aceea, când totul s-a terminat cu bine. Poate că s-a temut că o vor considera o bonă pe care nu te poți baza pe de-a-ntregul, şi astfel îşi va pierde o sursă de venit modestă, dar regulată.
Între mine şi tanti Greta, povestea morții şi învierii mele din magazinul de îmbrăcăminte arăbesc nu a fost pomenită niciodată, n-a existat nici măcar vreo aluzie. Nici măcar o ocheadă complice. Poate a nădăjduit ca amintirea să se şteargă cu timpul şi să ajungem amândoi să credem că n-a fost decât un vis urât. Poate că a fost chiar un pic ruşinată de excursiile ei extravagante prin magazinele de

îmbrăcăminte: după acea dimineaţă de iarnă nu m-a mai făcut niciodată complice la delict. Poate că a reuşit chiar, mulţumită mie, să se vindece întru câtva de dependenţa de rochii. După câteva săptămâni sau luni am fost luat de la tanti Greta şi trimis la grădiniţa doamnei Pnina, pe strada Zephaniah. Dar încă vreo câţiva ani am auzit slab, de departe, sunetul pianului lui tanti Greta, în amurg, un sunet stăruitor, singuratic, dincolo de zgomotele străzii.

Nu a fost vis. Visele se topesc cu timpul şi lasă locul altor vise, în vreme ce acea vrăjitoare pitică, acel copil bătrân, întruchipare a vulpii ucise, încă mai rânjeşte la mine cu dinţii ei ascuţiţi, printre care se vede un incisiv de aur.

Şi nu e doar vrăjitoarea: mai e şi melcul de metal pe care l-am adus din pădure, melcul pe care l-am ascuns de mama şi de tata şi pe care uneori, când eram singur, îndrăzneam să-l iau şi să mă joc cu el sub pătură, provocându-i erecţii lungi şi retrageri fulgerătoare în adâncimea bârlogului lui.

Un bărbat cu pielea de culoarea cafelei, cu pungi mari sub ochii blânzi, nici tânăr, nici bătrân, având în jurul gâtului un metru de croitorie verde cu alb, cu capetele spânzurându-i pe piept. Se mişca parcă obosit. Faţa lui cafenie era lată şi somnoroasă, şi un zâmbet sfios a pâlpâit o clipă şi s-a stins sub mustaţa lui cenuşie şi moale. Bărbatul s-a aplecat deasupra mea şi mi-a spus ceva în arabă, ceva ce n-am înţeles, însă am tradus totuşi în cuvinte în inima mea: Nu-ţi fie teamă, copile, nu-ţi mai fie teamă.

Îmi amintesc că salvatorul meu avea ochelari de citit pătraţi, cu rame cafenii, care nu se potriveau unui vânzător dintr-un magazin de îmbrăcăminte, ci mai degrabă, poate, unui tâmplar îndesat, în vârstă, care fredonează în vreme ce merge cu paşi târşâiţi, cu un muc stins de ţigară între buze şi o ruletă veche iţindu-i-se din buzunarul de la piept.

Bărbatul s-a uitat o vreme la mine, nu prin lentilele ochelarilor, care îi alunecaseră pe nas, ci pe deasupra lor, şi după ce m-a cercetat atent şi şi-a ascuns alt zâmbet sau umbra unui zâmbet sub mustaţa îngrijită a dat din cap ca pentru sine de două-trei ori, şi apoi s-a întins şi mi-a luat mâna, care îmi îngheţase de teamă, între mâinile lui calde, ca şi cum ar fi încălzit un pui îngheţat, şi m-a scos din ungherul

întunecat, m-a ridicat sus în aer şi m-a strâns destul de tare la piept, şi atunci am început să plâng.
Când bărbatul mi-a văzut lacrimile, mi-a apăsat obrazul de obrazul lui moale şi a zis, cu vocea lui joasă, prăfuită, amintind plăcut de un drum de țară umbrit, în amurg, în ebraica arabilor, întrebare, răspuns şi rezumat:
— Totul în ordine? Totul în ordine. Foarte bine.
Şi m-a dus în brațe până la biroul care se afla în măruntaiele magazinului, şi acolo aerul era plin de mirosuri de cafea şi țigări şi stofă de lână şi aftershave-ul bărbatului care mă găsise, diferit de al tatălui meu, mult mai picant şi mai bogat, un miros pe care voiam să-l aibă şi tata. Iar bărbatul care m-a găsit a spus câteva cuvinte în arabă celor adunați acolo, pentru că era lume în birou, în picioare sau şezând, între mine şi tanti Greta, care plângea într-un colț, şi el a rostit o frază şi către tanti Greta, care a roşit foarte tare, şi apoi, cu o mişcare largă, lentă, competentă, ca un doctor care palpează ca să afle exact unde doare, bărbatul m-a trecut în brațele lui tanti Greta.
Cu toate că nu eram prea dornic să fiu în brațele ei. Încă nu. Voiam să mai stau un pic lipit de pieptul bărbatului care mă salvase.
După aceea au vorbit o vreme, ceilalți, nu omul meu, omul meu n-a vorbit, doar m-a mângâiat pe obraz şi m-a bătut uşurel pe umăr de două ori şi a plecat. Cine ştie cum îl chema? Sau dacă mai trăieşte? Oare trăieşte în casa lui? Sau în murdărie şi sărăcie, în vreo tabără de refugiați?

*

Apoi ne-am dus acasă cu autobuzul 3A. Tanti Greta s-a spălat pe față şi m-a spălat şi pe mine, ca să nu se vadă că am plâns. Mi-a dat nişte pâine cu miere, un castronel de orez fiert şi un pahar de lapte călduț, iar ca desert două bucăți de marțipan. Apoi m-a dezbrăcat şi m-a culcat în patul ei şi a revărsat peste mine o ploaie de giugiuleli şi de sunete miorlăite, care s-au sfârşit cu pupături lipicioase, şi pe când mă învelea a zis „Dormi, dormi, dragul meu”. Poate că trăgea nădejde să şteargă mărturia. Poate că trăgea nădejde că atunci când mă voi trezi din somnul de după-masă o să cred

că totul s-a întâmplat într-un vis şi n-o să le spun părinţilor, sau, dacă le-aş spune, ea ar putea să zâmbească şi să spună că întotdeauna visam astfel de poveşti în timpul somnului de după-masă, cineva chiar că ar trebui să le scrie şi să le publice într-o carte, cu poze frumos colorate, ca să se poată bucura de ele şi ceilalţi copii.
Dar n-am adormit. Am stat cuminte sub pătură, jucându-mă cu melcul meu de metal.
Nu le-am spus niciodată părinţilor mei despre vrăjitoare, despre fundul mării de cerneală sau despre bărbatul care m-a salvat: nu voiam să-mi confişte melcul. Şi nu ştiam cum le-aş fi putut explica unde l-am găsit. Nu prea puteam zice că l-am adus ca amintire din vis. Şi dacă le spuneam adevărul s-ar fi înfuriat pe tanti Greta şi pe mine. Cum?! Înălţimea Sa?! Hoţ?! Înălţimea Sa şi-a pierdut cumva minţile?!
Şi m-ar fi dus drept acolo şi m-ar fi silit să dau înapoi melcul meu şi să îmi cer iertare.
Şi apoi pedeapsa.

*

Mai târziu în acea după-amiază a venit tata să mă ia de la tanti Greta. Ca de obicei, a zis: „Înălţimea Sa e cam palid azi. A avut o zi grea? I s-au scufundat cumva, Doamne fereşte, corăbiile? Sau castelele i-au fost cucerite de duşmani?”
N-am răspuns, cu toate că aş fi putut cu siguranţă să-l amărăsc. De exemplu, aş fi putut să-i spun că din acea dimineaţă mai am un tată în afară de el. Un tată arab.
În vreme ce mă încălţa glumea cu tanti Greta. Întotdeauna curta femeile cu vorbe de duh. Şi întotdeauna flecărea la nesfârşit, ca să nu lase loc nici unei clipe de tăcere. Tatei i-a fost frică toată viaţa de tăcere. Întotdeauna se simţea răspunzător de viaţa unei conversaţii şi considera că e un semn de eşec şi de vinovăţie din partea lui dacă aceasta lâncezea un moment. Aşa că a făcut o poezie în cinstea lui tanti Greta, cam aşa:
„Nu-i delict deloc / Bag mâna în foc / Un flirt şi un joc / Cu Greta pe loc”.
Poate că a mers şi mai departe şi a zis:

„Greta dragă-ți faci păcat / Drept aici m-ai săgetat”, arătându-şi inima.
Tanti Greta a roşit pe dată şi, pentru că îi era ruşine că se înroşeşte, a roşit şi mai tare, iar gâtul şi pieptul ei au luat culoarea unei vinete, însă tot a reuşit să bolborosească:
— *Nu*, zău aşa, domnule doctor Klausner, însă coapsele ei au tremurat uşor înspre el, ca şi cum tânjeau să facă pentru el o mică piruetă.
În seara aceea tata m-a dus într-o călătorie lungă şi amănunțită printre vestigiile civilizației inca: setoşi de cunoaştere, am trecut împreună peste oceane şi munți, râuri şi câmpii din marele atlas german. Cu ochii noştri am văzut oraşele misterioase şi ruinele palatelor şi templelor din enciclopedie şi din filele unei cărți ilustrate poloneze. Toată seara mama a stat într-un fotoliu, citind, cu picioarele strânse sub ea. Încălzitorul cu parafină ardea cu o flacără liniştită, de un albastru-închis.
Şi o dată la câteva minute tăcerea din odaie era subliniată de trei-patru bolboroseli ale bulelor de aer din venele încălzitorului.

31

Grădina nu era o grădină adevărată, doar un dreptunghi îngust de pământ bătucit, tare ca betonul, pe care chiar şi ciulinii creşteau cu greu. Era întotdeauna în umbra zidului de ciment, ca o curte de închisoare. Şi în umbra chiparoşilor înalți de pe cealaltă parte a zidului, ce străjuiau grădina Lembergilor de alături. Într-un colț, un arbust sfrijit de piper se chinuia să supraviețuiască, scrâşnind din dinți; îmi plăcea să-i frec frunzele între degete şi să trag în piept mirosul lor excitant. În partea opusă, aproape de celălalt zid, era un copac sau un tufiş singuratic de rodii, un supraviețuitor dezamăgit al vremii în care Kerem Avraham era încă livadă, şi care înflorea cu încăpățânare în fiecare an. Noi, copiii, nu aşteptam fructele, ci tăiam fără milă bobocii necopți, în formă

de vază, în care băgam un băţ lung cam de un deget prefăcându-i astfel în pipe, ca acelea pe care le fumau englezii şi câţiva oameni mai înstăriţi din cartier care voiau să-i imite pe englezi. O dată pe an deschideam o prăvălie de pipe într-un colţ al curţii. Datorită culorii bobocilor, uneori părea că la capătul fiecărei pipe e un licăr roşiatic.

Nişte musafiri cu înclinaţii agricole, Mala şi Staszek Rudnicki din Strada Cancelarului, mi-au adus odată în dar trei punguţe de hârtie cu seminţe de ridichi, roşii şi castraveţi. Aşa că tata a propus să facem o parcelă cu legume. „O să fim amândoi fermieri", a zis el cu entuziasm. „O să facem un mic kibbutz în spaţiul de lângă rodiu şi o să scoatem pâinea din pământ prin propria trudă."

Nici o familie de pe strada noastră nu avea hârleţ, furcă sau sapă. Astfel de lucruri ţineau de noii evrei, arşi de soare, care trăiau peste dealuri, hăt-departe – în satele şi kibbutzurile din Galileea, din Sharon şi din văi. Aşa că tata şi cu mine am purces să cucerim sălbăticia şi să facem o grădină de legume aproape cu mâinile goale.

Sâmbătă dimineaţa, devreme, pe când mama încă dormea, la fel ca întregul cartier, noi doi ne-am furişat afară, cu veste albe, pantaloni scurţi şi pălării kaki, slăbănogi, cu pieptul îngust, orăşeni până în vârful degetelor noastre subţiri, palizi ca două coli de hârtie, dar bine apăraţi de un strat gros de cremă pe care ni l-am întins unul altuia pe umeri. (Crema, numită Velveta, avea rostul să dejoace toate tertipurile soarelui de primăvară.)

Tata deschidea parada, încălţat cu ghete şi înarmat cu un ciocan, o şurubelniţă, o furculiţă, un ghem de sfoară, un sac gol şi cuţitul pentru hârtie de pe biroul său. Eu mărşăluiam pe urmele lui, nerăbdător, plin de bucuriile agriculturii, cărând o sticlă cu apă, două pahare şi o cutiuţă cu un plasture, o sticluţă cu iod, un beţişor cu care să aplici iodul, o fâşie de tifon şi un bandaj, primul ajutor în caz de accidente.

Mai întâi tata a ridicat ceremonios cuţitul pentru hârtie, s-a aplecat şi a trasat pe pământ patru linii. Astfel a marcat pe dată şi pentru totdeauna hotarele parcelei noastre, care avea cam doi metri pătraţi, adică un pic mai mult decât harta

lumii care atârna pe peretele coridorului nostru, între uşile celor două camere. Apoi mi-a spus să mă aşez în genunchi şi să ţin bine, cu amândouă mâinile, un băţ ascuţit la un capăt, pe care îl numea ţăruş. Planul lui era să bată cu ciocanul câte un ţăruş în colţurile parcelei şi să înconjoare totul cu sfoară bine întinsă. Însă pământul bătucit era tare ca betonul şi a rezistat tuturor eforturilor tatei de a înfige ţăruşii. Aşa că a lăsat jos ciocanul, şi-a scos ochelarii cu un aer de martir, i-a aşezat cu grijă pe pervazul ferestrei de la bucătărie, s-a întors pe câmpul de luptă şi s-a străduit şi mai tare. Transpira din belşug în vreme ce se lupta şi, fără ochelari, o dată sau de două ori aproape că m-a lovit peste degetele care ţineau ţăruşul. Între timp, vârful ţăruşului s-a turtit rapid.

Prin trudă aprigă am reuşit în cele din urmă să străpungem crusta de la suprafaţă şi să facem o mică depresiune. Ţăruşii au fost înfipţi până la o adâncime de jumătate de deget şi în ruptul capului n-au vrut să pătrundă mai adânc. Am fost siliţi să-l sprijinim pe fiecare cu două sau trei pietre mari şi să nu întindem chiar aşa de bine sfoara, pentru că de câte ori o strângeam, ţăruşii ameninţau să iasă din pământ. Aşa că parcela a fost marcată de patru porţiuni de sfoară legată lejer. În ciuda tuturor acestora, reuşisem să facem ceva din nimic: de aici până aici era înăuntru, de fapt, grădina noastră de legume, şi totul din jur era afară, cu alte cuvinte, restul lumii.

— Asta e, a zis tata cu modestie, şi a clătinat de câteva ori din cap, ca şi cum ar fi fost de acord cu el însuşi şi ar fi confirmat validitatea celor săvârşite.

Iar eu am repetat după el, imitându-i inconştient clătinarea din cap:

— Asta e.

În felul acesta a dat tata semnalul unei scurte pauze. Mi-a spus să-mi şterg transpiraţia, să beau nişte apă, să şed pe treaptă şi să mă odihnesc un pic. El nu s-a aşezat lângă mine, ci şi-a pus la loc ochelarii, a stat lângă pătratul nostru de sfoară, a inspectat progresul de până acum al proiectului nostru, a chibzuit la el, s-a gândit la următoarea fază a campaniei, a analizat greşelile făcute, a tras concluziile şi mi-

a spus să scot deocamdată țăruşii şi sfoara şi să-i aşez în ordine lângă perete: de fapt, ar fi mai bine să săpăm mai întâi parcela şi abia apoi să o marcăm, altfel sfoara ne-ar sta în cale. De asemenea, s-a hotărât să turnăm pe pământ patru-cinci găleți de apă şi să aşteptăm vreo douăzeci de minute, până pătrunde bine şi înmoaie învelişul ca fierul, şi abia apoi să ne reluăm atacul crâncen.

Tata s-a luptat până la prânz, eroic şi aproape cu mâinile goale, cu fortificațiile pământului întărit. Încovoiat, cu spatele îndurerat, lac de apă, gâfâind de parcă s-ar fi înecat, cu ochii arătând goi şi neajutorați fără ochelari, izbea iar şi iar cu ciocanul în pământul încăpățânat. Dar ciocanul era prea uşor: era un ciocan pentru treburi casnice, nu făcut să ia cu asalt fortificații, ci să spargă nuci sau să bată un cui în uşa de la bucătărie. Iar şi iar ridica tata ciocanul lui jalnic, ca David cu praştia împotriva armurii masive a lui Goliat sau ca şi cum ar fi atacat crenelurile Troiei cu o tigaie. Partea bifurcată a ciocanului, făcută pentru a scoate cuiele, slujea drept hârleț, furcă şi sapă, toate deodată.

Curând pe pernuțele moi ale mâinilor i-au apărut băşici mari, dar tata a scrâşnit din dinți şi nu le-a băgat în seamă, nici chiar când s-au spart şi a curs lichidul din ele şi s-au prefăcut în răni deschise. N-a dat atenție nici băşicilor de pe laturile degetelor sale de cărturar. Iar şi iar ridica ciocanul în înalturi, îl lăsa în jos, izbea şi bubuia şi îl ridica iar în înalturi, şi în vreme ce se lupta cu elementele naturii şi cu sălbăticia virgină buzele sale bolboroseau imprecații înfierbântate la adresa solului neînduplecat, în greacă şi în latină şi, după cât mă taie capul, în amhară, slavonă sau sanscrită.

La un moment dat a repezit ciocanul cu toată puterea drept în bombeul pantofului şi a gemut de durere; şi-a muşcat buza, s-a odihnit un pic, a folosit cuvintele „evident” sau „categoric” pentru a-şi reproşa lipsa de grijă, şi-a şters fruntea, a sorbit un pic de apă, a şters cu batista gura sticlei şi a insistat să beau şi eu un pic, apoi s-a întors pe câmpul de luptă şchiopătând, dar plin de hotărâre, şi şi-a reluat eroic eforturile tenace.

Până ce, în cele din urmă, pământului întărit i s-a făcut milă de el, sau poate că a fost doar uimit de devotamentul lui, şi a început să crape. Pe dată tata a vârât vârful şurubelniței în crăpături, ca şi cum s-ar fi temut că solul s-ar putea răzgândi, prefăcându-se iar în beton. A trudit la crăpături, le-a adâncit şi le-a lărgit, şi, cu degetele goale, albite de efort, a desprins bulgări mari pe care i-a îngrămădit unul peste altul la picioarele sale, cu burta în sus, ca pe nişte balauri ucişi. Rădăcini rupte se iţeau din aceşti bulgări de pământ, răsucindu-se şi încovrigându-se ca tendoanele smulse din carne vie.

Sarcina mea era să avansez în urma eşalonului de asalt, să desfac bulgării cu cuțitul de hârtie, să desprind rădăcinile şi să le pun în sac, să îndepărtez pietrele mari şi mici, să sparg şi să fărâmițez fiecare bulgăre şi, în cele din urmă, folosind furculița ca pe o greblă sau o grapă, să pieptăn părul solului afânat.

Acum a venit vremea fertilizării. Nu aveam gunoi de la vite sau păsări, iar excrementele porumbeilor de pe acoperiş ieşeau din discuție din cauza riscului de infecție, aşa că tata pregătise dinainte o cratiță cu resturi de mâncare. Erau nişte lături groase din apă în care a fiert mâncarea, coji de fructe şi legume, dovleci putrezi, zaț de cafea mâlos pe care pluteau frunze de ceai, resturi de fiertură de ovăz şi de borş cu legume fierte, resturi de peşte şi ulei de prăjit înnegrit, lapte acrit şi tot soiul de alte lichide vâscoase şi scursuri groase pline de bucăți şi particule suspecte, ca un fel de supă groasă care s-a stricat.

„Asta o să îmbogățească solul nostru sărac”, mi-a explicat tata pe când ne odihneam alături pe treaptă, cu vestele leoarcă de sudoare, simțindu-ne ca doi adevărați muncitori şi făcându-ne vânt cu pălăriile kaki. „Trebuie neapărat să hrănim solul cu orice ar putea să se transforme din deşeu într-un humus bogat în substanțe organice, ca să le dea plantelor noastre hrana fără de care vor creşte chircite şi bolnăvicioase.”

Probabil că a ghicit corect ideea oribilă care îmi venise în minte, pentru că s-a grăbit să adauge, liniştitor: „Şi să nu faci greşeala să te sperii că am putea ajunge să mâncăm,

prin legumele pe care le creştem, ceea ce acum poate părea gunoi dezgustător. Nu şi nu! În nici un caz! Gunoiul nu e mizerie, e o comoară ascunsă – generaţii la rând de ţărani şi de fermieri au perceput instinctiv acest adevăr. Tolstoi însuşi vorbeşte undeva despre mistica alchimie care se desfăşoară în pântecul pământului, acea metamorfoză minunată care transformă putreziciunea şi descompunerea în compost, compostul în sol bogat şi astfel în cereale, legume, fructe şi toate roadele bogate ale câmpului, grădinii şi livezii".
În vreme ce fixam la loc ţăruşii în cele patru colţuri ale parcelei noastre şi întindeam cu băgare de seamă sfoara între ei, tata mi-a explicat simplu, exact şi în ordine cuvintele: putreziciune şi descompunere, compost, organic, alchimie, metamorfoză, roade, Tolstoi, mister.

*

Când mama a venit să ne spună că prânzul va fi gata într-o jumătate de oră, proiectul de cucerire a sălbăticiei fusese dus la bun sfârşit. Noua noastră grădină se întindea de la un ţăruş la altul şi de la o sfoară la alta, înconjurată din toate părţile de pământul gol al curţii din spate, însă deosebită de acesta prin culoarea ei cafeniu-închis şi prin solul sfărâmicios, lucrat. Parcela noastră de zarzavat era frumos săpată şi greblată, gunoită şi însămânţată, împărţită în trei valuri sau dâmburi alungite şi egale, unul pentru roşii, unul pentru castraveţi şi altul pentru ridichi. Şi în loc de plăcuţe temporare, ca acelea care se pun la căpătâiul mormintelor ce nu au fost încă acoperite cu o piatră, am pus în capătul fiecărui strat câte un băţ, şi pe fiecare băţ o punguţă în care se aflaseră seminţele. Aşa se face că aveam, pe moment, cel puţin până ce creşteau legumele însele, o grădină viu colorată de poze: o imagine plină de viaţă a unei tomate de un roşu-înflăcărat, cu două-trei picături transparente de rouă care i se prelingeau pe obraji, o poză cu nişte castraveţi într-o nuanţă atrăgătoare de verde şi o ilustraţie apetisantă a unei legături de ridichi, spălate şi plesnind de sănătate, strălucind în roşu, alb şi verde.
După ce am împrăştiat îngrăşământul şi am pus în pământ seminţele, am udat dâmburile gestante o dată şi încă o dată

cu o stropitoare improvizată dintr-o sticlă cu apă şi o mică strecurătoare din bucătărie, care în viaţa civilă atârna de ceainic şi ţinea frunzele când făceam ceaiul.
Tata a zis:
— Aşadar, de acum, în fiecare dimineaţă şi seară o să udăm straturile de legume, nu trebuie să le udăm nici prea mult, nici prea puţin, şi fără îndoială că în fiecare dimineaţă, de cum faci ochi, o să alergi să cauţi primele semne de încolţire, pentru că în câteva zile lăstarii firavi o să înceapă să-şi ridice capetele şi o să dea deoparte firişoarele de pământ, aşa cum un băiat neascultător îşi scutură capul ca să-şi dea jos şapca. Fiecare plantă, spun rabinii, are propriul ei înger care stă deasupra ei, o atinge pe cap şi zice „Creşti!"
Tata a mai zis:
— Acum Înălţimea Voastră cea transpirată şi murdară să facă bine să ia rufărie, cămaşă şi pantaloni curaţi şi să sară în cadă. Înălţimea Voastră să-şi amintească să folosească mult săpun, mai ales ştii-tu-unde. Şi să nu adoarmă în cadă ca de obicei, pentru că umilul Vostru servitor îşi aşteaptă cu răbdare rândul.
În baie am scos totul de pe mine, până la chiloţi, şi apoi m-am căţărat pe capacul de la closet şi m-am uitat pe ferestruică. Se vedea deja ceva? Un prim lăstar? O mlădiţă verde? Chiar şi una cât o gămălie?
Pe când mă uitam afară l-am văzut pe tata zăbovind câteva minute alături de noua lui grădină, modest şi smerit, fericit ca un artist care pozează alături de ultima lui creaţie, obosit, încă şchiopătând de când îşi dăduse peste deget cu ciocanul, dar fericit ca un erou învingător.
Tata era un vorbitor neobosit, întotdeauna dând pe dinafară de citate şi proverbe, întotdeauna bucuros să explice şi să citeze, dornic să-ţi pună pe loc la dispoziţie vastele lui cunoştinţe. Te-ai gândit vreodată la modul în care limba ebraică leagă la un loc anumite rădăcini după sunetele lor, de exemplu, a dezrădăcina şi a rupe, a lapida şi a alunga, a ara şi a lipsi, a planta şi a scoate din pământ, sau legătura etimologică între pământ-roşu-om-sânge-tăcere? Un torent constant de aluzii, asocieri, conotaţii şi jocuri de cuvinte se scurgea din el, păduri întregi de fapte şi analogii, mormane

peste mormane de explicații, respingeri şi argumente, străduindu-se cu disperare să-i distreze pe cei de față, să răspândească fericire, chiar să facă pe prostul, călcându-şi pe demnitate, doar ca să nu se instaleze tăcerea, fie doar şi pentru o clipă.
O siluetă uscățivă, încordată, într-o flanelă leoarcă de sudoare şi pantaloni scurți kaki, care-i erau prea largi şi-i ajungeau până la genunchii noduroşi. Brațele şi picioarele subțiri erau foarte albe şi acoperite cu păr des şi negru. Arăta ca un învățăcel talmudic buimac, ce fusese târât brusc afară din întunericul lăcaşului de studiu, îmbrăcat în veşmintele kaki de pionier şi condus cu brutalitate în albastrul orbitor al amiezii. Zâmbetul lui şovăielnic te fixa o clipă, ca şi cum s-ar fi rugat, ca şi cum te-ar fi tras de mânecă şi te-ar fi implorat să binevoieşti să-i arăți un strop de iubire. Ochii lui căprui te priveau absenți sau chiar panicați, prin ochelarii cu rame rotunde, ca şi cum şi-ar fi amintit deodată că a uitat ceva, cine mai ştie ce, dar care era cel mai urgent şi mai important lucru de pe lume, ceva ce nu trebuia cu nici un preț să uite. Dar ce anume uitase, nu-şi amintea în ruptul capului. Scuză-mă, ştii tu cumva ce am uitat? Ceva important. Ceva ce nu poate fi amânat. N-ai vrea să fii atât de drăguț şi să-mi aminteşti ce anume era? Dacă mi-e îngăduită îndrăzneala.

*

În zilele următoare am alergat în grădina noastră de legume la fiecare două-trei ore, nerăbdător să descopăr vreun semn de încolțire, fie şi numai vreo umbră de mişcare a pământului afânat. Udam iar şi iar parcela, până ce pământul se prefăcea în noroi. În fiecare dimineață săream din pat şi dădeam fuga desculț, în pijama, să văd dacă peste noapte se produsese minunea mult aşteptată. Şi după câteva zile, într-o dimineață devreme, am văzut că ridichile au preluat conducerea şi şi-au înălțat periscoapele plăpânde, înfăşurate strâns.
Am fost atât de fericit, încât le-am udat din nou şi din nou.
Şi am înălțat o sperietoare îmbrăcată într-un combinezon vechi de-al mamei, cu o cutie goală de conserve în loc de cap, pe care am desenat o gură şi o mustață şi o frunte peste care

cădea păr negru, ca al lui Hitler, şi doi ochi, dintre care unul a ieşit un pic strâmb, ca şi cum ar fi clipit şmechereşte sau în bătaie de joc.
După câteva zile au ieşit şi castraveţii. Dar indiferent ce au văzut ridichile şi castraveţii, trebuie să-i fi mâhnit sau îngrozit, pentru că s-au răzgândit, au pălit, trupurile li s-au încovoiat peste noapte, ca şi cum ar fi fost tare descurajate, capetele lor micuţe au atins pământul iar ele au devenit veştede, subţiri, cenuşii, până ce n-au mai fost decât nişte paie jalnice. Cât despre roşii, nici măcar n-au răsărit: au examinat condiţiile predominante, au discutat ce să facă şi au hotărât să ne lase baltă. Poate curtea noastră nu era în stare să rodească nimic, fiind atât de joasă, înconjurată de ziduri înalte şi umbrită de chiparoşi înalţi, încât nu ajungea la ea nici o rază de soare. Sau poate că sărisem peste cal cu udatul. Sau cu îngrăşământul. Poate că sperietoarea mea Hitler, de care nu s-au sinchisit deloc păsările, îngrozise de moarte lăstarii firavi. Aşa că acesta a fost sfârşitul încercării noastre de a crea un fel de mic kibbutz în Ierusalim şi de a mânca într-o bună zi rodul muncii noastre.
— De aici, a spus tata cu tristeţe, decurge concluzia gravă, dar inevitabilă, că am greşit cu siguranţă pe undeva. Aşa că acum categoric suntem obligaţi să muncim fără istov şi cu înverşunare ca să găsim rădăcina şi cauza eşecului nostru. Am pus prea mult îngrăşământ? Am udat prea mult? Sau, dimpotrivă, am sărit peste o fază esenţială? La urma urmei, nu suntem ţărani sau fii de ţărani, ci simpli amatori, adoratori ageamii care curtează pământul, dar nu sunt încă obişnuiţi cu calea de mijloc.
În acea zi, când s-a întors de la munca lui desfăşurată la Biblioteca Naţională de pe muntele Scopus, a adus două volume groase, pe care le împrumutase, despre grădinărit şi despre cultivarea legumelor (cel de-al doilea era în germană), şi le-a studiat cu grijă. Atenţia lui s-a îndreptat în curând către alte probleme şi către cu totul alte cărţi, declinul unor limbi ale minorităţilor din Balcani, influenţa poeziei curteneşti medievale asupra originilor romanului scurt, cuvintele greceşti din Mishnah, interpretarea textelor ugaritice.

Însă într-o dimineață, pe când pleca la lucru cu servieta lui cam hărtănită, tata m-a văzut aplecat peste lăstarii muribunzi, înlăcrimat, cufundat într-un ultim efort disperat de a-i salva cu ajutorul unor picături pentru nas sau pentru urechi, pe care le luasem fără să cer voie din dulăpiorul cu medicamente din baie şi acum le administram lăstarilor ofiliți, câte o picătură fiecăruia. În acel moment tatei i s-a făcut milă de mine. M-a ridicat şi m-a strâns la piept, dar m-a pus iute jos. Era perplex, stingherit, aproape că se pierduse cu firea. Înainte să plece, ca şi cum ar fi fugit de pe câmpul de luptă, a dat de trei-patru ori din cap şi a îngăimat gânditor, mai degrabă pentru sine decât către mine, cuvintele: „O să vedem ce se mai poate face".

*

Pe strada Ibn Gabirol din Rehavia era pe atunci o clădire numită Casa Femeilor Pioniere sau poate că Ferma Femeilor Muncitoare sau cam aşa ceva. În spatele ei era o mică rezervație agricolă, un soi de comună, o fermă a femeilor, doar vreun sfert de acru de pomi fructiferi, legume, cotețe de păsări şi stupi. Pe acest loc, la începutul anilor '50, avea să se înalțe celebra reşedință din prefabricate a preşedintelui Ben Tsvi.

Tata s-a dus după orele de muncă la această fermă experimentală. Probabil că i-a spus lui Rachel Yannait sau uneia dintre asistentele acesteia toată povestea înfrângerii noastre agricole, a cerut sfaturi şi îndrumare şi, în cele din urmă, a venit acasă cu autobuzul, cărând o lădiță de lemn cu pământ în care erau vreo douăzeci sau treizeci de răsaduri sănătoase. A adus pe furiş prada în casă şi a ascuns-o de mine în spatele coşului cu rufe murdare sau sub bufetul din bucătărie, a aşteptat până ce am adormit, apoi s-a furişat afară, înarmat cu lanterna, şurubelnița, ciocanul lui neînfricat şi cuțitul pentru hârtie.

Dimineața, când m-am trezit, tata mi s-a adresat pe un ton obişnuit, ca şi cum mi-ar fi spus să-mi leg şireturile sau să-mi închei cămaşa. Fără să-şi ridice ochii din ziar, a zis:

— Da. Mi se pare că medicamentul tău de ieri le-a făcut bine plantelor noastre suferinde. Ce-ar fi să mergeți să aruncați

Dumneavoastră însevă o privire, Înălțimea Voastră, dacă e vreun semn de vindecare. Sau poate că mi s-a părut. Mergeți să vedeți, rogu-vă, şi veniți să-mi spuneți ce credeți şi vom vedea dacă amândoi suntem mai mult sau mai puțin de aceeaşi părere, bine?

Lăstarii mei sfrijiți, care fuseseră atât de ofiliți şi gălbejiți, încât ieri nu mai erau decât nişte paie jalnice, se transformaseră peste noapte, ca prin farmec, în plante viguroase, plesnind de sănătate, pline de sevă şi de un verde-intens. Am rămas acolo, uluit, copleşit de puterea magică a zece sau douăzeci de picături pentru nas sau urechi.

Tot holbându-mă aşa, mi-am dat seama că minunea era chiar mai mare decât păruse la prima vedere. Răsadurile de ridichi săriseră noaptea în stratul castraveților. Iar în stratul ridichilor se aşezaseră nişte plante pe care nu le recunoşteam deloc, poate vinete, sau morcovi. Şi lucrul cel mai de mirare: pe stratul din stânga, unde pusesem semințele de roşii care nu încolțiseră, stratul pentru care nu avusesem vreun motiv să-mi folosesc picăturile magice, erau acum trei sau patru plante tinere şi stufoase, cu muguri galbeni printre ramificațiile din vârf.

*

După o săptămână boala ne-a lovit iar grădina, agonia a început iar, răsadurile şi-au plecat capetele şi au început să arate din nou la fel de bolnăvicioase şi de slăbite ca evreii persecutați din diaspora, cu frunzele pleoştite, cu lăstarii ofiliți, şi de data asta nici picăturile pentru nas şi nici siropul de tuse n-au avut nici un efect: parcela noastră de zarzavat se usca şi murea. Timp de două sau trei săptămâni cei patru țăruşi au continuat să se înalțe acolo, uniți de sforile murdare, apoi au murit şi ei. Doar sperietoarea mea Hitler a rezistat ceva mai mult. Tata şi-a căutat consolarea în explorarea surselor romanului cavaleresc lituanian sau în naşterea romanului din poezia trubadurilor. În ce mă priveşte, am presărat curtea cu galaxii ticsite cu stele, luni, sori, comete şi planete ciudate şi am purces într-o călătorie primejdioasă de la stea la stea, în căutarea altor semne de viață.

32

Târziu, într-o după-amiază de vară. Este sfârşitul clasei întâi ori începutul clasei a doua, sau vara dintre ele. Sunt singur în curte. Ceilalți au plecat fără mine, Danush, Alik, Uri, Lulik, Eitan şi Ammi s-au dus să caute lucrurile acelea printre copacii de pe panta cu păduri de la Tel Arza, dar nu m-au primit în banda Mâinii Negre pentru că n-am vrut să suflu. Danush a găsit unul printre copaci, plin de o chestie urât mirositoare şi lipicioasă care se uscase, şi l-a spălat la robinet, şi cine n-a avut curajul să-l umfle nu merită să facă parte din banda Mâinii Negre, iar cine n-a avut curajul să şi-l pună şi să facă un pic de pipi în el, ca un soldat englez, nici vorbă să poată fi primit în banda Mâinii Negre. Danush a explicat cum merge treaba. În fiecare noapte soldații englezi duc fete în pădurile de la Tel Arza şi acolo, în întuneric, iată ce se întâmplă. Mai întâi se sărută multă vreme, pe gură. Apoi el atinge trupul ei în tot felul de locuri, chiar şi sub haine. Apoi el dă jos pantalonii de pe amândoi şi îşi pune unul dintre acele lucruri şi se culcă pe ea şi tot aşa, şi la sfârşit el se udă. Şi lucrul acesta a fost inventat pentru ca ea să nu fie udată deloc de el. Şi aşa se petrec lucrurile în fiecare noapte în pădurile de la Tel Arza, şi aşa se petrec lucrurile în fiecare noapte cu toată lumea. Chiar şi doamnei Sussmann, învățătoarea, soțul ei i-o face noaptea. Chiar şi părinții tăi. Da, şi ai tăi. Şi ai tăi. Cu toții. Şi îți dă tot soiul de senzații plăcute în corp şi îți întăreşte muşchii şi e bun şi pentru curățarea sângelui.

S-au dus cu toții, fără mine, şi nici părinții mei nu sunt acasă. Zac pe spate pe cimentul din fundul curții, dincolo de sârmele de rufe, şi mă uit la ce a mai rămas din zi. Cimentul e rece şi tare sub trupul tău îmbrăcat cu vestă. Gândind, dar nu chiar până la capăt, că tot ce e tare şi tot ce e rece va rămâne tare şi rece pe vecie, iar tot ce e moale şi tot ce e cald e moale şi cald doar pe moment. Până la urmă totul va trebui

să treacă de partea rece şi tare. Acolo nu te mişti nu gândeşti nu simți nu încălzeşti nimic. Pe vecie.
Zaci pe spate şi degetele găsesc o pietricică şi o vâră în gura ta care simte gustul de praf şi ipsos şi ceva ce parcă ar fi sărat, dar nu sărat de-a binelea. Limba cercetează tot soiul de mici ridicături şi scobituri, ca şi cum piatra ar fi o lume ca a noastră şi ar avea munți şi văi. Şi dacă se dovedeşte că pământul nostru sau chiar întregul nostru univers nu e decât o pietricică pe cimentul din curtea unor uriaşi? Ce se va întâmpla dacă în clipa următoare vreun copil imens, imposibil de imaginat cât de mare este, şi prietenii lui au râs de el şi au plecat fără el, şi acel copil culege pur şi simplu întregul nostru univers cu două degete şi îl bagă cu totul în gură şi începe şi el să-l cerceteze cu limba? Şi se gândeşte şi el că poate această piatră din gura lui e în realitate un întreg univers, cu căi lactee şi sori şi comete şi copii şi pisici şi rufe atârnând pe o sârmă? Şi, cine ştie, poate că universul acelui băiat uriaş, băiatul în a cărui gură nu suntem decât o pietricică, nu e în realitate decât o pietricică din curtea unui băiat şi mai mare, iar el şi universul lui, şi tot aşa, ca păpuşile matrioşca, un univers întreg într-o pietricică într-un univers într-o pietricică, şi e întocmai acelaşi lucru, şi când e mai mic, şi când e mai mare? Orice univers e o piatră şi orice piatră e un univers. Până ce prinde să ți se învârtă capul, şi între timp limba ta cercetează piatra ca şi cum ar fi o bomboană, şi acum limba ta însăşi are gust de cretă. Danuş, Alik, Uri, Lulik, Eitan şi Ammi şi ceilalți din banda Mâinii Negre peste şaizeci de ani vor fi morți, şi apoi cei care şi-i amintesc vor muri, şi apoi cei care îşi amintesc de cei care îşi amintesc de cei care îşi amintesc de ei. Oasele lor se vor preface în piatră ca aceasta din gura mea. Poate că piatra din gura mea a fost nişte copii care au murit acum miliarde de ani? Poate că şi ei s-au dus să caute acele lucruri în păduri şi era cineva de care au râs pentru că nu a avut curajul să-l umfle şi să şi-l pună? Şi l-au lăsat şi pe el singur în curtea lui, şi a stat şi el culcat pe spate şi şi-a băgat în gură o piatră şi piatra a fost şi ea cândva un băiat şi băiatul a fost cândva o piatră. Năucit. Şi între timp piatra asta a căpătat un pic de viață şi nu mai e chiar aşa de rece şi de tare, a devenit

umedă şi caldă, chiar începe să se mişte în gura ta şi îți întoarce blând gâdilăturile pe care le primeşte de la vârful limbii tale.

*

În spatele chiparoşilor, dincolo de gardul Lembergilor, cineva a aprins lumina electrică, dar culcat cum eşti nu poți vedea cine anume, doamna Lemberg sau Shula sau Eva, a aprins lumina, dar vezi electricitatea galbenă curgând ca un clei atât de gros că e greu de vărsat, de-abia se mişcă, aşa de gros e, îşi croieşte cu trudă drumul cel lent, în felul în care o fac lichidele vâscoase: mohorât şi galben şi încet, înaintează ca uleiul de motor dens peste seara care acum e un pic albastră-cenuşie, iar boarea se stârneşte şi o linge o clipă. Şi după cincizeci şi cinci de ani, pe când şed şi scriu într-un caiet şcolăresc la masa din grădina din Arad, se stârneşte exact aceeaşi boare a serii, iar din fereastra vecinilor şi în seara aceasta curge o lumină electrică groasă înceată, galbenă, ca uleiul de motor dens – ne cunoaştem, şi încă de multă vreme, e ca şi cum n-ar mai fi surprize. Dar sunt. Acea seară cu piatra din gură în curtea de la Ierusalim n-a venit aici, la Arad, să-ți amintească de cele uitate sau să aţâţe doruri vechi, dimpotrivă: a venit să atace seara aceasta. E ca o femeie pe care o cunoşti de multă vreme, n-o mai găseşti atrăgătoare sau neatrăgătoare, de câte ori daţi nas în nas ea zice cam aceleaşi câteva vorbe banale, întotdeauna îți zâmbeşte, întotdeauna te bate uşor pe piept într-un fel familiar, numai că de data asta nu o face, dintr-odată întinde mâna şi te înşfacă de cămaşă, nu uşurel, ci cu toate ghearele, lubric, disperat, cu ochii strâns închişi, cu faţa schimonosită parcă de durere, hotărâtă să-şi impună voinţa, hotărâtă să nu-ți dea drumul, nu-i mai pasă de tine, ce simți tu, dacă vrei sau nu, ce-i pasă, acum trebuie să o facă, nu se poate abține, întinde mâna acum şi te loveşte ca un harpon şi începe să te tragă şi să te sfâşie, dar de fapt nu ea e cea care trage, ea doar îşi înfige ghearele şi tu eşti cel care smuceşte şi scrie, smuceşte şi se zvârcoleşte, ca un delfin cu harponul prins în carne şi care smuceşte cât de tare poate, smuceşte harponul şi funia legată de el şi tunul legat de

funie şi barca vânătorului pe care e fixat tunul, smuceşte şi se luptă, smuceşte ca să scape, smuceşte şi se răsuceşte iar şi iar în mare, smuceşte şi se scufundă în adâncurile întunecoase, smuceşte şi scrie şi smuceşte şi mai tare; dacă mai smuceşte o dată cu toată forța lui disperată poate că se va elibera de lucrul înfipt în carnea sa, lucrul care muşcă şi sapă în tine şi nu-ți dă drumul, smuceşti şi smuceşti şi el doar muşcă din carnea ta, cu cât smuceşti mai tare cu atât sapă mai adânc în tine şi nu poți niciodată să-i pricinuieşti durere pentru această pierdere care sapă din ce în ce mai adânc, rănindu-te din ce în ce mai mult, pentru că e prinzătorul şi tu eşti prada, e vânătorul şi tu eşti delfinul străpuns de harpon, el dă şi tu ai primit, e acea seară de la Ierusalim şi tu eşti în această seară de aici, din Arad, sunt părinții tăi morți şi tu doar smuceşti şi scrii mai departe.

*

Ceilalți se duseseră cu toții în pădurile de la Tel Arza fără mine, şi din cauză că nu am avut curajul să suflu zac aici pe spate pe cimentul din fundul curții, dincolo de sârmele de rufe. Privind cum lumina zilei se predă treptat. Curând va fi noapte.

Odată am văzut din peştera lui Ali Baba, pe care o aveam în spațiul dintre şifonier şi perete, cum bunica, mama mamei mele, care venise la Ierusalim din coliba din carton gudronat de la marginea Kiriat Motskinului, şi-a ieşit din fire din cauza mamei mele şi gesticula către ea cu fierul de călcat, cu ochii aruncând fulgere, şi scuipa către ea vorbe îngrozitoare în rusă sau polonă amestecate cu idiş. Nici una dintre ele nu-şi închipuia că eram ghemuit în acel loc, ținându-mi respirația, uitându-mă afară, văzând şi auzind totul. Mama n-a răspuns la blestemele tunătoare ale mamei ei, şedea doar pe scaunul tare care îşi pierduse spătarul, aşezat în colț, şedea dreaptă cu genunchii strânşi, cu mâinile neclintite pe genunchi şi cu ochii ațintiți şi ei asupra genunchilor, de parcă totul ar fi depins de genunchii ei. Mama şedea acolo ca un copil certat, şi în vreme ce mama ei o bombarda cu întrebări veninoase, toate sfârâind, îmbibate de sunete şuierătoare, ea nu răspundea nimic, dar ochii îi ațintea şi mai intens

genunchii. Tăcerea ei continuă nu făcea decât să sporească furia bunicii, părea că şi-a pierdut de-a binelea minţile: ochii îi fulgerau, turbarea îi făcuse faţa ca de lup, clăbuci îi albeau colţurile buzelor deschise şi i se vedeau dinţii ascuţiţi, a azvârlit fierul fierbinte pe care îl ţinea, de parcă ar fi vrut să-l zdrobească de perete, a răsturnat cu piciorul scândura de călcat şi a ieşit ca o furtună din încăpere, trântind uşa atât de tare, încât au zăngănit toate geamurile, vaza şi ceştile.
Mama, fără să-şi dea seama că mă uitam, s-a ridicat dintr-odată şi a început să se pedepsească singură, s-a plesnit peste obraji şi şi-a smuls părul, a înhăţat un umeraş şi s-a lovit cu el peste cap şi peste spate până ce a izbucnit în plâns, şi am început şi eu, în locşorul meu dintre şifonier şi perete, să plâng şi să-mi muşc amândouă mâinile atât de tare, încât mi-au apărut urme ca un cadran de ceas, dureroase. În seara aceea am mâncat cu toţii peşte umplut îndulcit, pe care l-a adus bunica din coliba de carton gudronat de la marginea Kiriat Motskinului, într-un sos dulce cu morcovi fierţi dulci, şi vorbeau cu toţii între ei despre speculanţi şi bursa neagră, despre întreprinderea de stat pentru construcţii şi economia de piaţă şi fabrica de textile Ata de lângă Haifa, şi masa s-a încheiat cu o salată de fructe fierte, numită compot, pe care o făcuse tot mama mamei mele şi care ieşise tot dulce şi lipicioasă ca un sirop. Cealaltă bunică a mea, cea de la Odessa, bunica Shlomit, şi-a terminat politicos compotul, şi-a şters buzele cu un şerveţel alb de hârtie, a scos din geanta ei de piele un ruj şi o oglinjoară de buzunar şi şi-a desenat la loc conturul buzelor, şi apoi, în vreme ce vâra la loc cu grijă în tubul lui rujul ăla ca erecţia roşie a unui câine, a remarcat:
— Ce pot să zic? N-am gustat în viaţa mea o mâncare mai dulce. Atotputernicul trebuie că iubeşte tare mult Volhynia, de a îmbibat-o aşa cu miere. Chiar şi zahărul vostru e mult mai dulce ca al nostru, şi sarea voastră e dulce, şi piperul vostru, şi chiar muştarul din Volhynia are gust de dulceaţă, şi hreanul vostru, oţetul vostru, usturoiul vostru, toate sunt atât de dulci, că l-aţi putea îndulci cu ele până şi pe Îngerul Morţii însuşi.

De îndată ce a rostit aceste vorbe a amuțit brusc, ca şi cum s-ar fi temut de mânia îngerului căruia cu atâta uşurință cutezase să-i pomenească numele.
La care cealaltă bunică, mama mamei mele, a arborat un zâmbet plăcut, deloc răzbunător sau răutăcios, ci un zâmbet bine intenționat, curat şi nevinovat precum cântecul heruvimilor, şi la acuzația că gătea atât de dulce că ar fi îndulcit oțetul sau hreanul şi chiar pe îngerul morții, bunica Itta i-a răspuns bunicii Shlomit:
— Dar nu şi pe tine, dragă soacră a fiicei mele!

*

Ceilalți încă nu s-au întors din pădurile de la Tel Arza şi stau încă pe spate pe cimentul care pare să fi devenit un pic mai puțin rece şi tare. Lumina serii se face mai rece şi mai cenuşie peste vârfurile chiparoşilor. Ca şi cum cineva s-ar preda acolo, pe grozavele înălțimi de deasupra copacilor, acoperişurilor şi a tuturor celor ce se mişcă aici, pe stradă, în curtea din spate şi în bucătărie, mult deasupra mirosurilor de praf, varză şi gunoi, mult deasupra ciripitului păsărilor, la fel de sus pe cât este cerul față de pământ, deasupra sunetelor de jelanie ale rugăciunilor care vin în rafale zdrențuite din sinagoga din josul străzii.
Înalt, limpede şi nepăsător, se desfăşoară acum peste încălzitoarele de apă şi rufele spălate atârnate pe fiecare acoperiş de aici şi peste gunoaiele abandonate şi pisicile vagaboande şi peste tot felul de doruri şi peste toate şoproanele din fier ruginit de prin curți şi peste urzeli, omlete, minciuni, ciubere, lozincile celor din ilegalitate, borş, paragina grădinilor distruse şi rămăşițele pomilor fructiferi din vremea în care aici era o livadă, şi acum, chiar acum, se răspândeşte şi creează tihna unei seri limpezi şi line, făcând pace în cerurile înalte, deasupra lăzilor de gunoi şi deasupra sunetelor de pian şovăielnice şi sfâşietoare pe care le tot încearcă o fată ştearsă, Menuchele Stich, pe care am poreclit-o Nemucheleh, Pitica, încercând iar şi iar să cânte o gamă ascendentă simplă, poticnindu-se iar şi iar, întotdeauna în acelaşi loc, şi de fiecare dată luând-o de la capăt. În vreme ce o pasăre îi răspunde, iar şi iar, cu primele cinci note din *Für*

Elise a lui Beethoven. Un cer larg şi gol, din zare în zare, la capătul unei zile fierbinţi de vară. Sunt trei nori cirus şi două păsări întunecate. Soarele a apus dincolo de zidurile cazărmii Schneller, cu toate că firmamentul nu i-a dat drumul soarelui, ci l-a înhăţat cu ghearele şi a izbutit să-i sfâşie poalele pelerinei multicolore, iar acum îşi probează prada, folosind norii cirus drept manechine, înfăşurându-se în lumină ca într-o mantie, scoţând-o, cercetând cât de bine se potrivesc colanele de strălucire verzuie sau mantia cu multe culori cu sclipirea ei aurie şi aureola de purpură albăstrie, sau cum se încolăcesc pe lungimea lor nişte fâşii fine de argint, tremurând ca liniile frânte schiţate sub apă de un banc de peşti care înoată iute. Şi sunt nişte sclipiri de trandafiriu cu o nuanţă de purpuriu şi verde ca lămâia, iar acum se dezgoleşte rapid şi se îmbracă într-o mantie roşiatică din care curg râuri de lumină stacojie ştearsă, iar după o clipă sau două îşi pune altă haină, de culoarea cărnii dezgolite, înjunghiată dintr-odată şi pătată de valuri de sânge, în vreme ce trena ei întunecată începe să fie adunată sub falduri de catifea neagră, şi deodată nu mai e înălţime peste înălţime, ci adâncime peste adâncime peste adâncime, ca şi cum valea morţii s-ar deschide şi s-ar întinde pe firmament, ca şi cum nu ar fi deasupra şi cel care zace pe spate dedesubt, ci invers, tot firmamentul e un abis, iar cel care zace pe spate nu mai zace ci pluteşte, fiind supt, plonjând rapid, căzând ca o piatră spre adâncimea catifelată. N-o să uiţi niciodată seara asta: nu ai decât şase ani sau cel mult şase şi jumătate, dar pentru prima oară în scurta ta viaţă ceva enorm şi absolut cumplit s-a deschis pentru tine, ceva important şi grav, ceva care se întinde de la infinit la infinit, şi te ia, şi ca un uriaş mut intră în tine şi te deschide, aşa încât şi tu pari pentru o clipă mai larg şi mai adânc decât tine însuţi, şi cu o voce care nu e vocea ta, ci poate că va fi vocea ta peste treizeci sau patruzeci de ani, cu o voce care nu îngăduie râsul sau uşurinţa, îţi porunceşte să nu uiţi nici un amănunt din această seară: să-ţi aminteşti şi să păstrezi mirosurile ei, să-ţi aminteşti trupul şi lumina ei, să-ţi aminteşti păsările ei, sunetele pianului, strigătele ciorilor şi toate ciudăţeniile cerului dezlănţuit din zare în zare sub ochii

tăi, şi toate astea sunt pentru tine, toate strict în atenția observatorului, şi doar a lui. N-o să-i uiți niciodată pe Danush, Ammi şi Lulik sau fetele cu soldații în păduri sau ce i-a spus bunica celeilalte bunici sau peştele dulce plutind, mort şi asezonat, într-un sos de morcovi. N-o să uiți niciodată asprimea pietrei ude care a fost în gura ta cu mai bine de o jumătate de secol înainte, dar un ecou al gustului ei cenuşiu de cretă, ipsos şi sare îți mai încântă încă vârful limbii. Şi toate gândurile pe care ți le-a evocat piatra aceea nu le vei uita niciodată, un univers într-un univers într-un univers. Îți vei aminti senzația amețitoare a timpului din vreme în vreme, şi toate puterile cereşti probând, amestecând şi rănind nenumăratele nuanțe de lumină imediat după ce a apus soarele, purpuriu liliachiu verde portocaliu auriu mov cârmâziu stacojiu albastru şi roşu-şters cu sânge şiroind, şi încet coboară peste toate o culoare cenuşiu-albăstruie profundă şi opacă, cum e culoarea tăcerii, cu miros ca al notelor repetate la pian, urcând şi poticnindu-se iar şi iar pe o gamă ruptă, în vreme ce o singură pasăre răspunde cu cele cinci note de început din *Für Elise*: Ti-da-di-da-di.

33

Tata avea o slăbiciune pentru lucrurile importante, în vreme ce mama era fascinată de ideea de a tânji şi a capitula. Tata era un admirator entuziast al lui Abraham Lincoln, Louis Pasteur şi al discursurilor lui Churchill, „sânge, sudoare şi lacrimi”, „niciodată atât de mulți nu au datorat atât de mult”, „vom lupta cu ei pe plaje”. Mama, cu un zâmbet blând, se identifica cu poezia lui Rahel: „Nu ți-am cântat, patria mea, şi nu ți-am slăvit numele cu fapte de vitejie, doar pe o cale au păşit picioarele mele...” Tata, la chiuveta din bucătărie, izbucnea din senin, fără să ne prevină, într-un recital avântat din Cernikovski: „...iar în această Țară va creşte un neam / Care îşi rupe lanțurile de fier / Privind lumina drept în ochi!” Sau uneori din Jabotinski: „... Jotapata, Massada / Şi

Beitarul capturat / S-or ridica iarăşi în putere şi splendoare! / O, evreule – chiar sărman / Sclav sau rătăcitor / Te-ai născut prinţ / Încoronat cu a lui David cunună regală". Când era în vervă, tata zbiera atât de fals, că s-ar fi răsucit şi morţii în mormânt: „Patria mea, o, ţara mea, ţinut muntos acoperit cu piatră goală!" a lui Cernikovski. Până ce mama trebuia să-i aducă aminte că Lembergii de alături, şi probabil că şi alţi vecini, familia Buchovski şi familia Rosendorff, îi ascultă probabil recitalul şi râd, la care tata se oprea sfios, cu un zâmbet stingherit, de parcă ar fi fost prins furând dulciuri.

Cât despre mama, îi plăcea să-şi petreacă seara şezând pe patul deghizat în canapea, cu picioarele desculţe adunate sub ea, aplecată peste o carte aflată pe genunchi, rătăcind ore în şir pe aleile din grădinile învăluite în atmosfera de toamnă din povestirile lui Turgheniev, Cehov, Iwaskewicz, André Maurois şi U.N. Gnessin.

Amândoi părinţii mei au venit la Ierusalim direct din secolul al XIX-lea. Tata a crescut cu un regim concentrat de romantism de operetă, naţionalist, setos de luptă (Primăvara Naţiunilor, *Sturm und Drang*), ale cărui culmi de marţipan erau stropite, ca de nişte picături de şampanie, cu frenezia virilă a lui Nietzsche. Mama, pe de altă parte, trăia după cealaltă regulă romantică, meniul introspectiv, melancolic, în cheie minoră, îmbibat de suferinţa proscrişilor sentimentali cu inimile zdrobite, în care se insuflaseră arome autumnale vagi de decadenţă *fin de siècle*.

Kerem Avraham, suburbia noastră, cu vânzătorii ei ambulanţi, prăvăliaşii şi misiţii, cu vânzătorii de articole de modă şi idişiştii, pietiştii cu cântecele lor tânguitoare, mica burghezie strămutată şi excentricii reformatori ai lumii, nu li se potrivea nici unuia. Întotdeauna a plutit prin casa noastră un vis şovăielnic legat de mutarea într-un cartier mai cult, ca Beit Hakerem sau Kiriat Shemuel, dacă nu chiar Talpiot sau Rehavia, nu pe loc, dar într-o bună zi, în viitor, când s-ar fi ivit o posibilitate, când o să punem ceva deoparte, când copilul o să fie un pic mai mare, când tata o să reuşească să pună piciorul pe scara academică, când mama o să aibă un post în învăţământ, când situaţia se va îmbunătăţi, când ţara

va fi mai dezvoltată, când o să plece englezii, când statul evreu va fi creat, când va fi mai limpede ce se va întâmpla aici, când ne va fi în sfârşit un pic mai uşor.

*

„Aici, în Ţara pe care au iubit-o străbunii noştri", cântau părinţii mei când erau tineri, ea la Rovno iar el la Odessa şi Vilna, la fel ca mii de alţi tineri sionişti din estul Europei în primele decenii ale secolului XX, „toate speranţele ni se vor împlini. Acolo să trăim în libertate, acolo să înflorim, curaţi şi neîncătuşaţi".
Dar care erau toate speranţele astea? Ce fel de viaţă „curată şi neîncătuşată" se aşteptau părinţii mei să găsească acolo?
Poate că se gândeau, nedesluşit, că vor găsi în ţara reînnoită a Israelului ceva mai puţin mic-burghez şi evreiesc şi mai mult european şi modern; ceva mai puţin brutal materialist şi mai idealist; ceva mai puţin febril şi volubil şi mai aşezat şi reţinut.
Poate că mama a visat să ducă viaţa unei profesoare studioase şi creative de la o şcoală de sat din Ţara Israelului, scriind în timpul liber poezii sentimentale sau poate povestiri evocatoare, pline de sensibilitate. Cred că spera să-şi creeze relaţii plăcute cu artişti subtili, relaţii marcate de deschiderea inimii şi de dezvăluirea sentimentelor adevărate, şi astfel să se elibereze de dominaţia zgomotoasă a mamei ei şi să scape de puritanismul sufocant, de prostul gust şi de odiosul materialism care se pare că făceau ravagii în locul de unde venea ea.
Pe de altă parte, tata îşi imagina că e hărăzit să devină un cărturar plin de originalitate din Ierusalim, un pionier cutezător al reînnoirii spiritului evreiesc, un demn urmaş al profesorului Joseph Klausner, un ofiţer curtenitor din oştirea cultă a Fiilor Luminii care se luptă cu forţele întunericului, un succesor potrivit dintr-o lungă şi glorioasă dinastie de cărturari care începuse cu unchiul Joseph cel fără copii şi avea să continue cu nepotul lui devotat, pe care îl îndrăgea ca pe un fiu. La fel cu celebrul lui unchi, şi fără îndoială că inspirat de acesta, tata putea citi lucrări ştiinţifice în şaisprezece sau şaptesprezece limbi. Studiase la

universitățile din Vilna şi Ierusalim (şi chiar a scris o teză de doctorat, mai târziu, la Londra. De ani de zile vecinii şi străinii i se adresau cu *Herr Doktor*, şi apoi, la cincizeci de ani, a avut în cele din urmă un doctorat adevărat, şi pe deasupra unul londonez). Mai studiase, în mare parte de unul singur, istoria antică şi modernă, istoria literaturii, lingvistica şi filologia generală ebraică, studiile biblice, gândirea evreiască, arheologia, literatura medievală, puțină filozofie, studii slavone, istoria Renaşterii şi studii romanice: era echipat şi pregătit să devină lector şi să înainteze în ierarhie până la conferențiar şi în cele din urmă profesor, să fie un cărturar deschizător de drumuri şi, bineînțeles, să ajungă să şadă în capul mesei în fiecare sâmbătă după-amiază şi să ofere un monolog după altul publicului copleşit de uimire, alcătuit din admiratori şi devotați, întocmai ca unchiul său.

Dar nimeni nu l-a vrut, şi nici de realizările sale n-au avut nevoie. Aşa încât acest Treplev a fost silit să o ducă de azi pe mâine ca bibliotecar la Secția de periodice a Bibliotecii Naționale, scriindu-şi noaptea cărțile despre istoria romanului scurt şi despre alte subiecte din istoria literaturii, cu puterile care îi mai rămâneau, în vreme ce Pescăruşul lui îşi petrecea zilele într-un apartament de la subsol, gătind, spălând rufe, dereticând, cocând, îngrijind un copil bolnăvicios, şi, când nu citea romane, stând cu ochii ațintiți pe fereastră până ce paharul cu ceai i se răcea în mână. Ori de câte ori putea, dădea meditații.

*

Am fost singur la părinți şi amândoi au pus întreaga povară a dezamăgirilor lor pe umerii mei mici. Mai întâi a trebuit să mănânc bine, să dorm mult şi să mă spăl cum trebuie, ca să-mi sporesc şansele de a creşte mare ca să împlinesc o parte din făgăduințele tinereții lor. Se aşteptau să învăț să citesc şi să scriu chiar înainte de a ajunge la vârsta şcolară. Se luau la întrecere să-mi ofere linguşeli şi mită ca să mă facă să învăț literele (şi nu era nicidecum nevoie, pentru că ele oricum mă fascinau şi au venit la mine de bunăvoie). Şi după ce am învățat să citesc, la vârsta de cinci ani, amândoi țineau

cu tot dinadinsul să-mi asigure un regim de lectură gustos, dar şi hrănitor, bogat în vitamine culturale.
Discutau adesea cu mine subiecte care în alte case cu siguranţă nu erau considerate potrivite pentru copii. Mamei îi plăcea să-mi spună poveşti cu vrăjitori, spiriduşi, vârcolaci, colibe fermecate din adâncul pădurii, dar vorbea cu mine serios şi despre delicte, diferite emoţii, vieţile şi suferinţele unor artişti străluciţi, boli mintale şi viaţa interioară a animalelor. („Dacă te uiţi atent, o să vezi că fiecare persoană are o caracteristică dominantă care o face să semene cu un anumit animal, pisică, urs, vulpe sau porc. Trăsăturile fizice ale unei persoane trimit şi ele la animalul cu care se aseamănă cel mai bine.") Tata, între timp, mă iniţia în domenii ca misterele sistemului solar, circulaţia sângelui, Carta Albă britanică, evoluţia, Theodor Herzl şi uimitoarea poveste a vieţii lui, aventurile lui don Quijote, istoria scrisului şi tiparului şi principiile sionismului. („În diaspora viaţa evreilor era foarte grea; aici, în Ţara Israelului, încă nu ne e uşor, dar curând va fi creat statul evreu şi atunci lucrurile vor fi îndreptate şi înnoite. Întreaga lume o să vină să se minuneze de ceea ce va crea aici poporul evreu.")
Părinţii şi bunicii, prietenii sentimentali ai familiei, vecinii bine intenţionaţi, tot soiul de mătuşi împopoţonate, cu îmbrăţişările lor urseşti şi pupicii unsuroşi, erau în permanenţă uimiţi de fiece cuvânt care îmi ieşea pe gură: copilul e aşa de *minunat* de inteligent, aşa de original, aşa de sensibil, aşa de aparte, aşa de precoce, e aşa de meditativ, pricepe tot, are imaginaţia unui artist.
În ce mă priveşte, eram atât de uimit de uimirea lor, încât inevitabil ajungeam să mă uimesc singur. La urma urmei, erau cu toţii adulţi, cu alte cuvinte, făpturi care ştiau tot şi aveau întotdeauna dreptate, şi dacă ei ziceau întotdeauna că sunt atât de deştept, păi, cu siguranţă aşa şi era. Dacă le păream interesant, nu era nefirească tendinţa mea de a fi de acord cu ei. Şi dacă ei credeau că sunt un copil sensibil, creativ şi destul de cumva şi întru totul altcumva (ambele într-o limbă străină), şi apoi aşa de original, aşa de dezvoltat, aşa de inteligent, aşa de raţional, aşa de drăguţ etc., ei bine...

Fiind atât de conformist şi plin de respect faţă de lumea adulţilor şi de valorile predominante şi neavând fraţi sau surori sau prieteni care să contrabalanseze cultul personalităţii care mă înconjura, n-aveam de ales, trebuia să fiu de acord, cu modestie, însă pe deplin, cu părerea pe care o aveau adulţii despre mine.
Şi aşa, în mod inconştient, pe la patru sau cinci ani am devenit un mic îngâmfat în care părinţii şi restul lumii adulţilor investiseră o avere considerabilă şi ofereau un credit generos înfumurării mele.

*

Uneori, în serile de iarnă, noi trei şedeam la taifas în jurul mesei din bucătărie, după cină. Vorbeam încetişor, pentru că bucătăria era tare mică şi strâmtă, şi niciodată nu ne întrerupeam unul pe celălalt. (Tata considera aceasta o condiţie preliminară a oricărei conversaţii.) Vorbeam, de exemplu, despre ce ar înţelege din lumea noastră un orb sau o creatură de pe altă planetă. Poate că, în esenţă, suntem cu toţii mai degrabă ca un extraterestru orb? Vorbeam despre copiii din China şi din India, copiii beduinilor şi ai ţăranilor arabi, copiii din ghetouri, copiii imigranţilor ilegali şi copiii din kibbutzuri, care nu aparţineau părinţilor lor, ci, la vârsta mea, trăiau deja o viaţă obştească independentă pentru care erau răspunzători ei înşişi, îşi curăţau camerele prin rotaţie şi hotărau prin vot la ce oră să stingă lumina şi să se culce.
Lumina electrică galbenă, slabă, lumina chiar şi ziua bucătărioara sărăcăcioasă. Afară, pe strada care era deja pustie la opt seara, fie din cauza restricţiei de circulaţie impuse de către englezi, fie pur şi simplu din obişnuinţă, un vânt flămând şuiera în nopţile de iarnă. Zăngănea capacele lăzilor de gunoi din preajma caselor, îngrozea chiparoşii şi câinii vagabonzi şi cu degetele lui negre pipăia ciuberele atârnate de balustradele balcoanelor. Uneori ajungea până la noi din inima întunericului ecoul îndepărtat al unei împuşcături sau o explozie înăbuşită.
După cină, stăteam toţi trei la rând, ca la paradă, întâi tata, apoi mama şi la urmă eu, cu faţa la peretele pe care primusul şi maşina de gătit cu parafină îl mânjiseră cu

negru, şi cu spatele către încăpere. Tata se apleca peste chiuvetă, spăla şi clătea pe rând fiecare farfurie şi pahar, punându-le apoi pe planşeta pentru uscare, de unde mama le lua, le ştergea şi le punea deoparte. Eu răspundeam de ştersul furculiţelor şi al lingurilor şi mai trebuia să le sortez şi să le pun în sertar. De la şase ani mi s-a îngăduit să şterg cuţitele de masă, dar îmi era interzis cu desăvârşire să mânuiesc cuţitul de pâine şi celelalte cuţite.

*

Pentru ei nu era destul să fiu inteligent, raţional, cuminte, sensibil, creativ şi meditativ, cu imaginaţia visătoare a unui artist. Mai trebuia să fiu şi vizionar şi ghicitor, un soi de oracol al familiei. La urma urmei, se ştie, copiii sunt mai aproape de natură, de sânul magic al creaţiunii, încă nu au fost corupţi de minciuni sau otrăviţi de socoteli egoiste.
Aşa că trebuia să joc rolul oracolului delfic sau al nebunului sfânt. Pe când mă căţăram în rodiul ofticos din curte sau alergam de la un zid la altul fără să calc pe crăpăturile dintre pietrele pavajului, mă chemau să le dau lor şi musafirilor lor oarece semn spontan al cerului, ca să îi ajut să încheie o dispută, să meargă sau nu în vizită la prietenii lor din kibbutzul Kiriat Anavim, să cumpere sau nu (în rate) o masă rotundă maro cu patru scaune, să primejduiască sau nu vieţile supravieţuitorilor furişându-i în ţară în bărci prăpădite sau să invite sau nu familia Rudnicki la cină vineri seara.
Sarcina mea era să rostesc o idee vagă, ambiguă, mai presus de vârsta mea, o frază obscură bazată pe fragmente de idei pe care le-am auzit de la adulţi şi le-am scuturat şi amestecat bine, ceva ce poate fi interpretat în ambele sensuri, ceva deschis oricărei interpretări. Dacă se poate, ar trebui să cuprindă vreo comparaţie sau să apară în ea expresia „în viaţă”. De exemplu: „Orice călătorie e ca un sertar”. „În viaţă există dimineaţă şi seară, vară şi iarnă.” „A face mici concesii e ca şi cum ai evita să calci pe făpturi mititele.”
Astfel de fraze enigmatice, „din gura pruncilor şi a sugarilor”, îi făceau pe părinţii mei să se simtă copleşiţi de emoţie, ochii le străluceau, îmi răsuceau cuvintele pe o parte şi pe alta,

descoperind în ele exprimarea profetică a înțelepciunii pure, inconştiente, a naturii înseşi.
Mama mă strângea cu căldură la piept la auzul unor zicale atât de frumoase, pe care trebuia întotdeauna să le repet sau să le reproduc în prezența rudelor sau a prietenilor încremeniți. Curând am învățat să produc în serie astfel de cugetări, la comandă, la cererea publicului meu entuziasmat. Am reuşit să extrag nu una, ci trei plăceri separate din fiecare profeție. Mai întâi, priveliştea publicului meu, care îşi ațintea ochii flămânzi asupra buzelor mele, aşteptând cu nerăbdare ceea ce avea să se ivească, şi apoi cufundându-se într-o mulțime de interpretări contradictorii. În al doilea rând, experiența amețitoare a faptului că judecam precum Solomon între aceşti adulți („N-ai auzit ce a zis despre micile concesii? Şi atunci de ce mai insişti că n-ar trebui să mergem mâine la Kiriat Anavim?"). Cea de-a treia plăcere era cea mai tainică şi minunată dintre toate: generozitatea mea. Nimic pe lume nu mă bucura mai mult decât încântarea de a da. Erau însetați, aveau nevoie de mine şi le dădeam ce voiau. Ce norocoşi erau să mă aibă! Ce s-ar fi făcut fără mine?

34

De fapt, eram un copil foarte liniştit, ascultător, sârguincios, susținând fără să ştiu ordinea socială stabilită (mama şi cu mine eram supuşi tatei, care era la picioarele unchiului Jospeh, care, la rândul său – în ciuda opoziției sale critice – se supunea lui Ben Gurion şi „instituțiilor autorizate"). În afară de asta, eram neobosit în căutarea cuvintelor de laudă din partea adulților, părinții mei şi musafirii lor, mătuşi, vecini şi cunoştințe.
Totuşi, una dintre cele mai populare reprezentații din repertoriul familiei, o comedie favorită cu intrigă prestabilită, evolua în jurul unei încălcări a legii, urmată de o şedință de introspecție şi apoi de pedeapsa potrivită. După pedeapsă veneau remuşcarea, căința, iertarea, renunțarea la o parte

din pedeapsă sau la cea mai mare parte a ei şi, în final, o scenă de iertare şi împăcare plină de lacrimi, însoțită de îmbrățişări şi de tandreţuri reciproce.
De exemplu, într-o zi, îmboldit de dragostea pentru ştiinţă, presar piper negru în cafeaua mamei.
Mama ia o înghiţitură, se îneacă şi scuipă cafeaua în şervetul ei. Ochii i se umplu de lacrimi. Deja plin de remuşcare, nu zic nimic, ştiu prea bine că scena următoare e a tatei.
Tata, în rolul lui de investigator imparţial, gustă cu băgare de seamă cafeaua mamei. Poate că doar îşi înmoaie buzele în ea. Pe dată pune diagnosticul:
— Cineva a hotărât să-ţi asezoneze cafeaua. Am bănuiala că este mâna unui personaj de rang înalt.
Tăcere. Ca un copil cum nu se poate mai cuminte, car lingură după lingură de fiertură de ovăz din farfurie la gură, îmi şterg buzele cu şervetul, mă opresc un pic şi apoi iar mănânc două trei linguri cu vârf. Calm. Şezând drept. Ca şi cum aş exemplifica o carte a bunelor maniere. Azi o să-mi mănânc toată fiertura. Ca un copil model. Până ce farfuria va sclipi de curăţenie.
Tata continuă, ca şi cum ar fi adâncit în gânduri, ca şi cum ne-ar împărtăşi liniile generale ale misterelor chimiei, fără să se uite la mine, vorbind doar cu mama sau cu el însuşi:
— Şi totuşi ar fi putut fi o catastrofă. După cum se ştie prea bine, există o serie de amestecuri făcute din substanţe care în sine sunt complet nevătămătoare şi pot fi consumate de oameni, însă când se combină pot pune în primejdie viaţa oricui le gustă. Oricine e cel care a pus orice o fi lucrul acela în cafeaua ta ar fi putut să amestece alt ingredient. Şi atunci? Otrăvire. Spital. Chiar primejduirea vieţii.
O tăcere de moarte umple bucătăria. De parcă ce e mai rău s-a întâmplat deja.
Mama, inconştient, împinge potirul otrăvit departe de ea, cu dosul mâinii.
— Şi atunci ce s-ar fi întâmplat? continuă tata, gânditor, dând din cap de câteva ori, de parcă ar şti foarte bine ceea ce aproape că s-a întâmplat, dar are prea mult tact ca să pomenească oroarea.
Tăcere.

— Prin urmare, sugerez ca oricine o fi făcut farsa asta – fără îndoială că fără să vrea, ca o glumă deplasată – ar trebui să aibă curajul să se ridice pe dată în picioare. Ca să ştim cu toţii că, dacă există printre noi o astfel de secătură uşuratică, măcar nu adăpostim un laş. O persoană lipsită de orice cinste şi respect de sine.
Tăcere.
E rândul meu.
Mă ridic în picioare şi spun cu un ton de adult, întocmai ca al tatei:
— Eu am făcut-o. Îmi pare rău. A fost un lucru cu adevărat prostesc. N-o să se mai întâmple niciodată.
— Eşti sigur?
— Categoric.
— Pe cuvântul tău de onoare de om care se respectă?
— Pe cuvântul meu de onoare de om care se respectă.
— Mărturisire, căinţă şi promisiune, toate indică o reducere a pedepsei. Ne vom mulţumi de data aceasta să binevoieşti să o bei. Da, acum. Poftеşte.
— Cum, cafeaua asta? Cu piperul negru în ea?
— Da, chiar aşa.
— Cum, eu să beau asta?
— Da, poftеşte.
Însă după o primă înghiţitură şovăielnică intervine mama. Sugerează că e destul. Nu-i nevoie să exagerăm. Copilul are un stomac atât de sensibil. Şi cu siguranţă că de-acum şi-a învăţat lecţia.
Tata nu aude pledoaria pentru compromis. Sau se preface că n-o aude. Întreabă:
— Şi cum îi pare Înălţimii Voastre băutura sa? Are gust de mană cerească?
Îmi strâmb faţa cu un dezgust absolut. Exprimând suferinţă, remuşcare şi tristeţe sfâşietoare. Aşa că tata declară:
— Prea bine, atunci. E destul. O să ne mulţumim cu atât de data aceasta. Înălţimea Voastră şi-a manifestat pocăinţa. Aşa că o să tragem o linie sub cele întâmplate. Şi hai să o subliniem cu ajutorul unei bucăţi de ciocolată, ca să şteargă gustul rău. Apoi, dacă vrei, ne putem aşeza la biroul meu ca să mai sortăm nişte timbre. Bine?

*

Fiecare dintre noi se bucura de rolul lui în această comedie. Tatei îi plăcea să se poarte ca un zeu răzbunător, văzând şi pedepsind toate faptele rele, un fel de Iehova domestic care împrăştie scântei de mânie şi tunete cumplite, însă şi sensibil şi îndurător, îndelung răbdător şi mult iubitor.

Însă câteodată era copleşit de un val orb de mânie adevărată, nu doar teatrală, mai ales dacă făcusem ceva ce ar fi putut fi periculos pentru mine, şi atunci, sărind peste prolog, mă plesnea de două-trei ori peste faţă.

Uneori, după ce mă jucasem cu electricitatea sau mă căţărasem pe o creangă înaltă, chiar îmi poruncea să-mi trag în jos pantalonii şi să-mi pregătesc fundul (el nu spunea decât „Şezutul, rogu-te!"), apoi mă lovea nemilos de şase sau şapte ori cu cureaua.

Dar, în general, mânia tatei nu se manifesta prin pogromuri, ci prin politeţe şi sarcasm îngheţat:

— Înălţimea Voastră a catadicsit să umple iar cu noroiul din stradă holul: se pare că e mai prejos de demnitatea Înălţimii Voastre să-şi şteargă picioarele pe preşul de la uşă aşa cum ne ostenim să o facem noi, muritorii de rând, în zilele ploioase. De data aceasta mă tem că Excelenţa Voastră va trebui să consimtă să-şi şteargă regalele urme ale paşilor cu propriile-i mâini gingaşe. Iar apoi Înălţimea Voastră Supremă va binevoi să se supună încuierii în baie pentru o oră, pe întuneric, ca să aibă ocazia să reflecteze la comportarea sa greşită şi să se hotărască să o îmbunătăţească pe viitor.

Mama protesta pe dată împotriva severităţii sentinţei:

— O jumătate de oră e destul. Şi nu pe întuneric. Ce te-a apucat? Data viitoare o să-i interzici să respire.

— Ce noroc pe Excelenţa Voastră să aibă întotdeauna un sfetnic atât de entuziast care să-i sară în apărare.

Mama zicea:

— Bine ar fi să existe o pedeapsă şi pentru cei care au un simţ al umorului morbid...

Dar nu-şi sfârşea niciodată vorba.

După un sfert de oră era vremea scenei finale. Tata însuşi venea să mă scoată din baie. Întinzând mâinile pentru o îmbrăţişare scurtă şi stingherită, bălmăjea un soi de scuze:

— Sigur că îmi dau seama că nu ai lăsat dinadins noroiul, eşti doar cu capul în nori. Dar sigur că şi tu îți dai seama că noi te-am pedepsit doar pentru binele tău, ca să nu ajungi şi tu alt profesor cu capul în nori.
Mă uitam drept în ochii lui căprui, nevinovați şi sfioşi, şi îi promiteam că de acum încolo voi avea întotdeauna grijă să-mi şterg încălțările când intru în casă. Mai mult, rolul meu stabilit din dramă era să spun în acest moment, cu o expresie inteligentă, de adult, şi cu vorbe împrumutate din arsenalul tatei, că înțeleg perfect, fireşte, că sunt întotdeauna pedepsit pentru binele meu. Rolul meu includea chiar şi o replică pentru mama, în care o rugam să nu mai sară aşa să mă ierte, pentru că accept consecințele acțiunilor mele şi sunt pe deplin capabil să suport pedeapsa pe care o merit. Chiar şi două ore în baie. Chiar şi pe întuneric. Mi-e totuna.

*

Şi cu adevărat nu-mi păsa, pentru că nu prea era mare diferență între a fi închis în baie şi singurătatea mea obişnuită, în odaia mea sau în curte sau la grădiniță: cea mai mare parte a copilăriei mele am fost un copil singuratic, fără frați sau surori şi aproape fără prieteni.
O mână de scobitori, câteva bucăți de săpun, trei periuțe de dinți şi un tub pe jumătate stors de pastă de dinți Fildeş, plus o perie de păr, cinci dintre acele de păr ale mamei, trusa de toaletă a tatei, taburetul din baie, o cutie de aspirine, câțiva plasturi lipicioşi şi un sul de hârtie igienică îmi erau suficiente pentru o zi întreagă de războaie, călători, proiecte imense de construcție şi aventuri mărețe, în cursul cărora eram pe rând Înălțimea Sa, sclavul Înălțimii Sale, un vânător, vânatul, acuzatul, un ghicitor, un judecător, un marinar şi un inginer care săpa canalele Suez şi Panama pe un teren accidentat, deluros, ca să unească toate mările şi lacurile în micuța sală de baie şi să trimită în cursă dintr-un capăt al lumii în celălalt nave comerciale, submarine, nave de război, vase de piraței, baleniere şi bărci pline de exploratori care vor descoperi continente şi insule pe care încă n-a călcat picior de om.

Chiar dacă eram condamnat la carceră în întuneric, nu mă îngrijoram. Lăsam capacul closetului, mă aşezam pe el şi desfăşuram toate războaiele şi călătoriile cu mâinile goale. Fără săpun sau piepteni sau ace de păr, fără să mă clintesc din locul meu. Şedeam acolo cu ochii închişi şi aprindeam în capul meu oricâtă lumină voiam, lăsând tot întunericul afară.

S-ar putea spune chiar că iubeam pedeapsa cu carcera. „Oricine nu are nevoie de alte fiinţe umane", îl cita tata pe Aristotel, „trebuie că este fie un zeu, fie un animal". Ore în şir mă bucuram să fiu amândoi. Mi-era totuna.

Când tata îmi zicea ironic Înălţimea Voastră sau Excelenţa Voastră nu mă simţeam jignit. Dimpotrivă: în sinea mea eram de acord cu el. Am adoptat aceste titluri şi mi le-am însuşit. Dar nu spuneam nimic, nu-i dădeam nici un indiciu despre desfătarea mea. Ca un rege exilat care a reuşit să se furişeze înapoi peste hotar şi se plimbă prin oraşul său îmbrăcat ca un om de rând. Din când în când unul dintre supuşii lui uluiţi îl recunoaşte, face o plecăciune şi îi spune Maiestatea Voastră, la coada de la autobuz sau în mulţimea din piaţa principală, dar eu pur şi simplu ignor plecăciunea şi titlul. Nu dau nici un semn. Poate că motivul pentru care m-am hotărât să mă port în acest fel este ceea ce m-a învăţat mama, că poţi recunoaşte regii şi nobilii adevăraţi după faptul că îşi disprețuiesc titlurile şi ştiu foarte bine că noblețea adevărată constă în a avea faţă de oamenii de rând o purtare modestă, ca a unui om obişnuit.

Şi nu doar ca orice om obişnuit, ci ca un conducător blajin, binevoitor, care încearcă întotdeauna să facă ceea ce doresc supuşii săi. Se pare că le place să mă îmbrace şi să-mi pună în picioare pantofii: să-i lăsăm, deci. Îmi întind bucuros toate patru membrele. După o vreme ei se răzgândesc brusc şi preferă să mă îmbrac singur şi să-mi pun singur pantofii: îmi face o plăcere deosebită să mă strecor singur în hainele mele, delectându-mă cu priveliştea încântării lor radioase, câteodată încurcând nasturii sau rugându-i dulce să mă ajute să-mi leg şireturile.

Aproape că se prăbuşesc unul peste celălalt în vreme ce revendică privilegiul de a îngenunchea în faţa micului prinţ şi

de a-i lega şireturile, având el obiceiul de a-şi răsplăti supuşii cu o îmbrăţişare. Nici un alt copil nu e mai priceput la a le mulţumi regeşte şi politicos pentru serviciile lor. Odată chiar le promite părinţilor săi (care se uită unul la altul cu ochi înceţoşaţi de mândrie şi de bucurie, mângâindu-l, în vreme ce pe dinăuntru se topesc de încântare) că atunci când vor fi foarte bătrâni, ca domnul Lemberg de alături, el o să le încheie nasturii şi o să le lege şireturile. Pentru toată bunătatea lor faţă de el.

Îi încântă să-mi pieptene părul? Să-mi explice cum se mişcă luna? Să mă înveţe să număr până la o sută? Să-mi pună încă un pulover peste celălalt? Chiar şi să mă facă zilnic să înghit o linguriţă din uleiul ăla scârbos din ficat de cod. Sunt fericit să-i las să-mi facă tot ce vor, mă încântă plăcerea constantă pe care le-o oferă existenţa mea micuţă. Aşadar, chiar dacă uleiul din ficat de cod îmi întoarce stomacul pe dos, îmi înfrâng bucuros dezgustul şi înghit toată linguriţa dintr-odată, şi chiar le mulţumesc pentru că mă fac să cresc sănătos şi voinic. În acelaşi timp, mă încântă şi uimirea lor: e limpede că nu-i un copil obişnuit – copilul ăsta e atât de aparte!

Şi astfel pentru mine expresia „copil obişnuit” a devenit un termen de dispreţ absolut. Era mai bine să ajung câine vagabond, mai bine să fiu schilod sau arierat, mai bine să fiu chiar şi fată, numai să nu devin un „copil obişnuit” ca toţi ceilalţi, numai să pot fi în continuare „atât de aparte!” sau „cu adevărat neobişnuit!”

*

Aşadar, iată-mă, de la vârsta de trei sau patru ani, dacă nu şi mai devreme, deja un spectacol individual. Un program non-stop. O vedetă singuratică a scenei, silită permanent să improvizeze şi să fascineze, să entuziasmeze, să uimească şi să distreze publicul. Trebuia să fiu unica vedetă de dimineaţa până seara. De exemplu, într-o sâmbătă dimineaţa ne ducem în vizită acasă la Mala şi Staszek Rudnicki, pe Strada Cancelarului, colţ cu Strada Profeţilor. Pe drum ei îmi tot spun că nu trebuie cu nici un chip să uit că unchiul Staszek şi tanti Mala nu au copii, aşa că nici prin gând să nu-mi

treacă să-i întreb, de exemplu, când o să aibă un bebeluş. Şi, în general, trebuie să mă port mai bine ca oricând. Unchiul şi tanti au deja o părere foarte bună despre mine, aşa că nu trebuie să fac nimica-nimicuța care să le poată strica părerea cea bună.

Tanti Mala şi unchiul Staszek n-or avea ei copii, dar au, desigur, o pereche de pisici persane cu ochi albaştri, dolofane şi leneşe, Chopin şi Schopenhauer (în vreme ce înaintăm pe Strada Cancelarului am parte de două schițe de portret, a lui Chopin de la mama şi a lui Schopenhauer de la tata). În cea mai mare parte a timpului pisicile picotesc încovrigate una lângă alta pe canapea sau pe un taburet capitonat, ca o pereche de urşi polari în hibernare. Iar în colț, deasupra pianului negru, stătea suspendată colivia cu pasărea cea bătrână şi năpârlită, nu prea sănătoasă şi chioară. Ciocul îi atârnă întotdeauna pe jumătate căscat, ca şi cum i-ar fi sete. Uneori Mala şi Staszek îi zic Alma, iar alteori îi zic Mirabelle. În colivia ei se află şi cealaltă pasăre, pe care tanti Mala a pus-o acolo ca să-i uşureze singurătatea, făcută dintr-un con de pin vopsit, cu bețe de chibrit în chip de picioare şi o țandără de lemn de un roşu închis în chip de cioc. Această nouă pasăre are aripi făcute din pene adevărate, care au căzut sau au fost smulse din aripile lui Alma-Mirabelle. Penele sunt colorate în turcoaz şi mov.

*

Unchiul Staszek şade şi fumează. Una dintre sprâncenele lui, cea din stânga, e întotdeauna ridicată, de parcă ar exprima o îndoială: chiar aşa să fie, nu exagerezi un pic? Şi unul dintre incisivi îi lipseşte, dându-i aerul unui golănaş de pe stradă. Mama de-abia dacă scoate vreo vorbă. Tanti Mala, o femeie blondă cu părul împletit în două cosițe care uneori îi cad cu eleganță pe umeri şi alteori îi sunt înfăşurate pe cap, ca o cunună, le oferă părinților mei câte un pahar de ceai şi nişte prăjitură cu mere. Ştie să curețe merele într-o singură spirală care se răsuceşte precum firul telefonului. Şi Staszek, şi Mala visau cândva să devină fermieri. Au trăit câțiva ani într-un kibbutz, şi apoi au încercat să trăiască alți câțiva ani la ferma unei cooperative, până ce a devenit limpede că tanti

Mala era alergică la majoritatea plantelor sălbatice, în vreme ce unchiul Staszek era alergic la soare (sau, după cum zicea el, soarele însuşi era alergic la el). Aşa că acum unchiul Staszek e funcţionar la Biroul Central al Poştei, în vreme ce tanti Mala lucrează duminica, marţea şi joia ca asistentă a unui dentist faimos. Când ne aduce prăjitura cu mere, tata nu se poate abţine să nu o complimenteze în obişnuitul său stil glumeţ:

— Dragă Mala, coptu-ne-ai / Prăjitura cea din rai / Şi mereu am adorat / Ceaiul tău cel minunat.

Mama zice:

— Termină, Arieh.

Iar pentru mine, cu condiţia să mănânc o felie groasă de prăjitură, ca un băiat mare, tanti Mala are o trataţie specială: cireşată făcută în casă. Cireşata ei făcută în casă compensează puţinătatea bulelor (e limpede că sticla cu apă gazoasă a suportat consecinţele şederii prea îndelungate fără pălărie) prin cantitatea atât de generoasă de sirop roşu, încât e aproape insuportabil de dulce.

Aşa că îmi mănânc politicos toată prăjitura (nu-i rea deloc), atent să nu mănânc cu gura deschisă, să mănânc corect cu furculiţa şi să nu-mi mânjesc degetele, pe deplin conştient de diferitele pericole ale petelor, firimiturilor şi gurii umplute prea tare, străpungând fiecare bucată de prăjitură cu furculiţa şi mişcând-o prin aer extrem de grijuliu, ca şi când aş lua în calcul posibilitatea ca aviaţia inamică să-mi intercepteze zborul cu încărcătura pe drumul de la farfurie la gură. Mestec frumos, cu gura închisă, şi înghit discret, fără să mă ling pe buze. Pe parcurs culeg ocheadele admirative ale soţilor Rudnicki şi mândria părinţilor mei şi mi le prind pe uniforma de aviator. De asemenea, în cele din urmă câştig premiul promis: un pahar de cireşată făcută în casă, cu puţine bule, dar foarte bogată în sirop.

Atât de bogată în sirop, într-adevăr, încât este complet, absolut şi cu totul de nebăut. Nu pot lua nici o înghiţitură. Nici măcar un strop. Are un gust mai rău decât cafeaua cu aromă de piper a mamei. E dezgustător de groasă şi de lipicioasă, ca siropul de tuse.

Duc cupa tristeții la buze, făcându-mă că beau, şi când tanti Mala se uită la mine – împreună cu restul publicului meu, nerăbdător să audă ce am să zic – jur în grabă (cu cuvintele tatei şi cu tonul tatei) că amândouă creațiile ei, prăjitura cu mere şi băutura siropoasă, sunt „cu adevărat absolut excelente”.
Chipul lui tanti Mala se luminează.
— Mai este! Mai este multă! Hai să-ți mai torn un pahar! Am făcut o carafă întreagă!
Cât despre părinții mei, se uită la mine cu adorație mută. Cu urechile minții le aud aplauzele, şi din talia minții mă înclin în fața audienței entuziaste.
Dar ce să fac acum? În primul rând, ca să câştig timp, trebuie să le abat atenția. Trebuie să rostesc o cugetare, ceva mult dincolo de vârsta mea, ceva care o să le placă:
— În viață un lucru atât de gustos ca acesta trebuie să fie băut cu înghițituri mici.
Folosirea expresiei „în viață” mă ajută în mod special: Pitia a grăit din nou. Vocea pură, limpede a naturii înseşi a răsunat prin gura mea. Gustă-ți viața cu înghițituri mici. Cu încetul, gânditor.
Astfel, cu o singură propoziție ditirambică am reuşit să le abat atenția. Aşa că n-o să bage de seamă că încă n-am băut deloc din cleiul lor pentru lemn. Între timp, pe când ei sunt încă în transă, cupa ororilor stă pe podea, alături de mine, pentru că viața trebuie băută cu înghițituri mici.
Cât despre mine, sunt cufundat în cugetare, cu coatele pe genunchi şi mâinile sub bărbie, într-o poziție care reprezintă exact statuia fiului cel mic al Gânditorului. Mi-a fost arătată odată o poză a originalului, în enciclopedie. După o clipă-două atenția lor mă părăseşte, fie pentru că nu se cuvine să se holbeze la mine când sufletul îmi pluteşte spre sfere mai înalte, fie pentru că au sosit alți musafiri şi se încinge o discuție despre navele cu refugiați, politica de cumpătare şi Înaltul Comisar.
Înşfac cu amândouă mâinile ocazia, mă strecor în hol cu potirul meu otrăvit şi îl ridic la nasul uneia dintre pisicile persane, compozitorul sau filozoful, nu sunt sigur care. Ursulețul ăsta polar dolofan amuşină o dată, se trage înapoi,

scoate un miorlăit ofuscat, mişcă din mustăţi, Nu, foarte mulţumesc, şi se retrage cu un aer plictisit în bucătărie. Cât despre partenerul lui, trupeşa creatură nici măcar nu se osteneşte să-şi deschidă ochii când îi întind paharul, doar îşi încreţeşte nasul, ca şi cum ar zice: Nu, zău aşa, şi mişcă spre mine o ureche rozalie. Ca şi cum ar vrea să alunge o muscă.

Aş putea oare să golesc licoarea mortală în cănuţa cu apă din colivie, pe care chioara şi năpârlita Alma-Mirabelle o împarte cu conul ei de pin înaripat? Cântăresc argumentele pro şi contra: conul de pin ar putea să mă pârască, în vreme ce filodendronul nu m-ar da de gol nici dacă ar fi interogat sub tortură. Prin urmare, aleg planta şi nu perechea de păsări (care, la fel ca tanti Mala şi unchiul Staszek, n-au copii, şi pe care, aşadar, nu trebuie să le întrebi când socotesc să facă un ou).

După o vreme tanti Mala observă paharul meu gol. Se dovedeşte pe dată că am făcut-o cu adevărat fericită savurându-i băutura. Îi zâmbesc şi zic, întocmai ca un adult!, „Îţi mulţumesc, tanti Mala, a fost tare bună". Fără să întrebe sau să aştepte vreo confirmare, îmi umple la loc paharul şi îmi aminteşte să nu pierd din vedere faptul că asta nu e tot, a făcut o carafă întreagă. Poate că cireşata ei n-o fi cea mai gazoasă posibil, dar e dulce ca ciocolata, nu-i aşa?

Mă declar de acord, îi mulţumesc încă o dată şi mă hotărăsc să aştept altă ocazie, apoi mă strecor din nou neobservat, ca un luptător din ilegalitate către instalaţiile fortificate ale radarului britanic, şi îi otrăvesc cealaltă plantă, un cactus.

Însă în acel moment simt o nevoie imperioasă, ca un strănut pe care nu-l poţi reţine, ca un râs irezistibil în clasă, să mărturisesc, să mă ridic în picioare şi să anunţ în public că băutura lor e atât de scârboasă, că până şi pisicilor şi păsărilor lor li se pare dezgustătoare, că am vărsat-o pe toată în ghivecele lor cu flori, şi acum plantele lor o să moară.

Şi să fiu pedepsit şi să-mi suport pedeapsa ca un bărbat. Fără regrete.

Sigur că n-am s-o fac: dorinţa mea de a-i fermeca e mult mai puternică decât nevoia de a-i şoca. Sunt un rabin sfânt, nu un Genghis-Han.

*

Pe drum spre casă, mama se uită drept în ochii mei şi zice, cu un zâmbet conspirativ:
— Să nu crezi că n-am văzut. Am văzut tot.
Deplin nevinovat şi pur, cu inima-mi cea păcătoasă zvâcnind în piept ca un iepure speriat, zic:
— Ce ai văzut?
— Am văzut că erai cumplit de plictisit. Dar ai reuşit să n-o arăţi, şi asta mi-a făcut plăcere.
Tata zice:
— Băiatul chiar că s-a purtat bine azi, dar la urma urmei şi-a primit răsplata, a căpătat o bucată de prăjitură şi două pahare de cireşată, din care nu-i cumpărăm niciodată, cu toate că ne cere întotdeauna, pentru că cine ştie dacă paharele de la chioşc sunt cu adevărat curate?
Mama:
— Nu sunt sigură că ţi-a plăcut într-adevăr acea băutură, dar am observat că ai băut-o pe toată, ca să nu o jigneşti pe tanti Mala, şi sunt cu adevărat mândră de tine pentru asta.
— Mama ta, spune tata, poate vedea ce e în inima ta. Cu alte cuvinte, ea ştie pe dată nu numai ce ai spus şi ai făcut, dar şi lucrurile pe care crezi că nu le ştie nimeni altcineva. Nu e neapărat uşor să trăieşti cu cineva care poate vedea ce e în inima ta.
— Şi când tanti Mala ţi-a oferit al doilea pahar, continuă mama, am observat că i-ai mulţumit şi l-ai băut pe tot, doar ca să-i faci plăcere. Vreau să ştii că nu sunt mulţi copii de vârsta ta, de fapt nu sunt prea mulţi oameni în stare de atâta consideraţie.
În acel moment aproape că am recunoscut că plantele familiei Rudnicki, nu eu, merită complimentul, de vreme ce ele au băut beleaua aia siropoasă.
Dar cum să smulg medaliile pe care tocmai mi le prinsese pe piept şi să le arunc la picioarele ei? Cum să le produc părinţilor mei o suferinţă absolut nemeritată? Tocmai învăţasem de la mama că, dacă trebuie să alegi între a spune o minciună sau a jigni pe cineva, trebuie să-i preferi adevărului sensibilitatea. Confruntat cu o alegere între a face plăcere cuiva şi a spune adevărul, între a nu produce durere

şi a nu minți, trebuie întotdeauna să-i preferi sincerității generozitatea. Făcând aceasta, te înalți deasupra turmei celor de rând şi câştigi din partea tuturor onoarea supremă: un copil foarte aparte.
Apoi tata ne-a explicat cu răbdare că în ebraică acel cuvânt care înseamnă „fără copii" este înrudit cu cuvântul care înseamnă „întuneric", pentru că amândouă implică o lipsă, o lipsă de copii sau o lipsă de lumină. Mai este un cuvânt înrudit, care înseamnă a cruța sau a economisi. „«Cel care cruță nuiaua îşi urăşte copilul» se spune în Cartea Proverbelor, şi sunt întru totul de acord cu această afirmație." Printr-o digresiune în limba arabă, el continuă, sugerând că vorba care înseamnă „întuneric" este legată de cea care înseamnă „a uita". „Cât despre conul de brad, numele lui ebraic, *istrubal*, derivă dintr-un cuvânt grecesc, *strobilos*, care desemnează orice se răsuceşte sau se învârteşte, de la *strobos*, actul rotirii. Iar acest cuvânt are aceeaşi rădăcină cu cuvintele «strofă» şi «catastrofă». Acum câteva zile am văzut un camion care se răsturnase pe drumul spre muntele Scopus: oamenii din el au fost răniți, iar roțile încă se mai învârteau – aşa că era *strobos*, şi era şi catastrofă. De îndată ce ajungem acasă să binevoiască Preacinstitul Domn să-şi strângă toate jucăriile pe care le-a lăsat împrăştiate pe podea şi să le pună acolo unde le e locul."

35

Părinții mi-au pus pe umeri tot ce nu au reuşit să înfăptuiască ei înşişi. În 1950, în seara zilei în care s-au întâlnit pentru prima oară, întâmplător, pe scările Facultății Terra Sancta, Hannah şi Michael (din romanul *Soțul meu, Michael*) se întâlnesc din nou în cafeneaua Atara de pe strada Ben Yehuda din Ierusalim. Hannah îl îndeamnă pe Michael să vorbească despre sine, dar în loc de asta el îi povesteşte despre tatăl lui văduv:

Tatăl lui îşi pusese în el mari speranţe. Refuza să recunoască faptul că fiul lui era un tânăr obişnuit... Cea mai mare dorinţă a tatălui era ca Michael să ajungă profesor la Ierusalim, pentru că bunicul lui din partea tatălui predase ştiinţele naturale la seminarul pedagogic evreiesc din Grodno... Ar fi frumos, credea tatăl lui Michael, ca lanţul să se continue de la o generaţie la alta.
— O familie nu e o probă de ştafetă, cu o profesie în chip de torţă, a zis [Hannah].
Mulţi ani tata nu şi-a pierdut nădejdea că în cele din urmă mantia unchiului Joseph va poposi la el şi că mi-ar putea-o trece mie la timpul potrivit, dacă urmez tradiţia familiei şi devin cărturar. Iar dacă, din cauza muncii lui plictisitoare care nu-i lăsa decât orele nopţii pentru cercetare, mantia nu poposea la el, poate că avea să o moştenească unicul lui fiu.
Simt că mama voia ca atunci când o să fiu mare să exprim lucrurile pe care ea nu a fost în stare să le exprime.

*

În anii următori îmi tot aminteau, cu un chicotit amestecat cu mândrie, în prezenţa tuturor musafirilor lor îmi aminteau, în faţa familiilor Zarchi şi Rudnicki şi Hanani şi Bar-Yitzhar şi Abramski îmi aminteau întotdeauna cum, pe când aveam doar cinci ani, la câteva săptămâni după ce învăţasem literele din alfabet, am scris cu litere mari pe spatele uneia dintre cărţile de vizită ale tatei AMOS KLAUSNER SCRIITOR şi am ţintuit-o pe uşa odăiţei mele.
Ştiam cum sunt făcute cărţile chiar înainte de a şti să citesc. Mă strecuram în încăpere şi mă ridicam pe vârfuri în spatele tatălui meu, cum stătea aplecat peste birou, cu capul obosit plutind într-o baltă de lumină de la lampa lui de birou, în vreme ce îşi croia drum încet, cu trudă, prin valea şerpuitoare din- tre două teancuri de cărţi de pe birou, culegând tot soiul de amănunte de prin volumele care zăceau deschise în faţa lui, smulgându-le, ţinându-le la lumină, cercetându-le, sortându-le, copiindu-le pe nişte fişe mici, şi apoi potrivindu-l pe fiecare la locul lui din puzzle, aşa cum înşiri un colier.

De fapt, şi eu lucrez cam ca el. Lucrez ca un ceasornicar sau ca un argintar de modă veche: cu un ochi mijit, cu o lupă sub celălalt, cu o pensetă fină între degete, cu bucăți de hârtie, nu fişe, aşezate pe birou în fața mea, pe care am scris diferite cuvinte, verbe, adjective şi adverbe, şi bucăți de fraze dezmembrate, fragmente de expresii şi descrieri şi tot felul de încercări de combinații. Din când în când culeg cu grijă, cu penseta, câte una dintre aceste particule, aceste molecule de text, o ridic în lumină şi o cercetez atent, o răsucesc în diferite direcții, mă întind în față şi o frec sau o şlefuiesc, o ridic iar în lumină, iar o frec uşor, apoi mă aplec în față şi o potrivesc în textura pânzei pe care o țes. Apoi mă uit intens la ea din diferite unghiuri, încă nu pe deplin satisfăcut, şi iar o scot şi o înlocuiesc cu alt cuvânt sau încerc să o potrivesc în alt locaş din aceeaşi frază, apoi o scot, o şlefuiesc încă un picuț şi iar încerc să o potrivesc, poate că într-un unghi puțin diferit. Poate că mai departe în frază. Sau la începutul celei următoare. Sau poate că ar trebui să o tai şi să fac o propoziție de un cuvânt, de sine stătătoare?

Mă ridic. Mă plimb prin cameră. Mă întorc la birou. Mă uit la ea câteva clipe sau mai mult, tai toată fraza sau rup toată pagina. Renunț, disperat. Mă blestem cu voce tare şi blestem scrisul în general şi limba cu totul şi totuşi mă aşez şi încep să pun totul la un loc, iarăşi.

A scrie un roman, am spus cândva, e ca şi cum ai încerca să faci munții Edom din Lego. Sau ca şi cum ai construi întregul Paris, cu clădiri, piețe şi bulevarde, până la ultima bancă de pe stradă, din bețe de chibrit.

Dacă scrii un roman de optzeci de mii de cuvinte trebuie să iei cam un sfert de milion de hotărâri, nu doar în privința liniilor mari ale intrigii, cine trăieşte sau moare, cine se îndrăgosteşte sau este necredincios, cine se îmbogățeşte sau se face de râsul lumii, numele şi chipurile personajelor, obiceiurile şi ocupațiile lor, împărțirea pe capitole, titlul cărții (acestea sunt cele mai simple, cele mai generale hotărâri); nu doar ce să povesteşti şi ce să ascunzi sub aparențe înşelătoare, ce vine întâi şi ce vine la urmă, ce să spui deschis şi la ce să faci aluzie, indirect (şi acestea sunt hotărâri destul de generale); dar trebuie să iei şi mii de

hotărâri mai delicate, cum ar fi dacă să scrii, în cea de-a treia propoziție de la sfârşitul paragrafului, „albastru” sau „albăstrui”. Sau ar trebui să fie „albastru-pal”? Sau „azuriu”? Sau „albastru-regal”? Sau ar trebui cu adevărat să fie „cenuşiu-albăstrui”? Şi acest „albastru-cenuşiu” trebuie să stea la începutul propoziției sau trebuie să strălucească doar către sfârşit? Ori la mijloc? Sau ar trebui pur şi simplu să fie prins în curgerea unei fraze complicate, plină de propoziții subordonate? Sau cel mai bine ar fi să scriu cele două cuvinte, „lumina serii”, fără să încerc să o colorez în „albastru-cenuşiu” sau „albastru prăfuit” sau cum o mai fi?

*

Din fragedă pruncie am fost victima unei spălări a creierului meticuloase şi prelungite: templul cărților unchiului Joseph, în Talpiot, cămaşa de forță, făcută din cărți, a tatălui meu, din apartamentul nostru din Kerem Avraham, refugiul în cărți al mamei mele, poeziile bunicului Aleksandr, romanele vecinului nostru, domnul Zarchi, fişele de cartotecă şi jocurile de cuvinte ale tatălui meu şi chiar îmbrățişarea cu aromă picantă a lui Saul Cernikovski, şi domnul Agnon, cel care avea multe umbre, cu coacăzele lui.
Însă adevărul e că în taină am întors spatele cărții de vizită pe care o țintuisem pe uşa odăii mele. Mulți ani am visat doar să cresc şi să scap din aceste labirinturi de cărți şi să mă fac pompier. Focul şi apa, uniforma, eroismul, casca de argint sclipitor, vaierul sirenei, privirile fetelor şi luminile fulgerând, panica de pe stradă, năvala tunătoare a maşinii roşii lăsând în urma ei o dâră de spaimă.
Şi apoi scările, furtunurile care se descolăcesc la nesfârşit, strălucirea flăcărilor care se reflectă ca nişte picături de sânge în roşul maşinii şi, în cele din urmă, punctul culminant, fata sau femeia inconştientă cărată pe umărul curtenitorului ei salvator, devotamentul față de datorie dus până la sacrificiul de sine, pielea, genele şi părul pârjolite, fumul infernal care te înăbuşă. Şi imediat după aceea – lauda, râurile de iubire înlăcrimată din partea femeilor amețite care îți cad leşinate la piept, cu admirație şi recunoştință, şi mai presus de toate cea mai frumoasă dintre

ele, cea pe care ai salvat-o vitejeşte din flăcări cu forța plină de gingăşie a brațelor tale.

*

Dar cine era cea pe care în cea mai mare parte a copilăriei mele am tot salvat-o, în fanteziile mele, din cuptorul mistuitor şi a cărei iubire am câştigat-o în schimb? Poate că nu aşa trebuie pusă întrebarea, ci, mai degrabă: ce cumplită, incredibilă presimțire a pătruns în inima îngâmfată a acelui copil nesăbuit şi visător şi i-a sugerat, fără să-i dezvăluie deznodământul, i-a semnalat, fără să-i dea vreo şansă să interpreteze, cât ar mai fi fost timp, aluzia voalată la ceea ce avea să i se întâmple mamei lui într-o seară de iarnă?
Pentru că la cinci ani mă imaginam deja, iar şi iar, un pompier îndrăzneț şi calm, strălucitor în uniforma şi casca lui, năpustindu-se vitejeşte de unul singur în flăcările turbate, riscându-şi viața şi salvând-o, inconştientă, din foc (în vreme ce tatăl lui cel neputincios şi palavragiu nu făcea altceva decât să stea acolo uluit, privind neajutorat incendiul).
Şi astfel, întrupând în ochii proprii eroismul călit în foc al evreului de tip nou (întocmai aşa cum îi recomandase tatăl lui), se aruncă în foc şi o salvează şi, făcând aceasta, o smulge pe veci pe mama lui din încleştarea tatălui şi o ia sub aripa sa.
Dar cu ce fire negre să fi țesut eu această oedipiană fantezie care nu m-a părăsit mulți ani? Să fie cu putință ca, în vreun fel, asemenea mirosului unui fum îndepărtat, acea femeie, Irina, Ira, să se fi strecurat în fantezia mea cu pompierul şi femeia salvată? Ira Steletskaya, soția inginerului din Rovno, al cărei soț obişnuia să o piardă la cărți în fiecare noapte. Biata Ira Steletskaya, care s-a îndrăgostit de Anton, fiul vizitiului, şi şi-a pierdut copiii, până ce într-o zi a golit un bidon de parafină şi a murit arzând în coliba lui din carton gudronat. Dar toate astea s-au întâmplat cu cincizeci de ani înainte de a veni eu pe lume, într-o țară pe care n-am văzut-o niciodată. Şi cu siguranță mama n-ar fi putut fi atât de nebună, încât să-i spună o poveste îngrozitoare ca aceea unui copil de patru-cinci ani?

*

Când tata nu era acasă şi şedeam la masa din bucătărie alegând linte, în vreme ce mama stătea cu spatele la mine curăţând legume, storcând portocale sau făcând perişoare pe planşetă, îmi spunea tot felul de poveşti ciudate şi, da, înfricoşătoare. Micul Peer, fiul orfan al lui Jon, nepotul lui Rasmus Gynt, trebuie să fi fost chiar ca mine atunci când el şi sărmana lui mamă văduvă, Åse, stăteau singuri în coliba lor de pe munte în acele nopţi lungi, cu vânt şi zăpadă, iar el absorbea şi păstra în inimă povestirile ei mistice, pe jumătate nebuneşti, despre castelul Soria-Moria de dincolo de fiord, despre răpirea miresei, trolii din castelul regelui muntelui şi vârcolacii verzi, despre topitorul de nasturi, drăcuşori şi ondine, precum şi despre cumplitul Boyg.

Bucătăria însăşi, cu pereţii ei înnegriţi de fum şi podeaua strâmbă, era la fel de îngustă şi de joasă ca o carceră. Lângă sobă aveam două cutii de chibrituri, una cu chibriturile noi şi cealaltă cu chibriturile arse pe care, pentru a face economie, le foloseam ca să aprindem un arzător sau primusul de la un arzător deja aprins.

Or fi fost poveştile mamei ciudate, înfricoşătoare, dar erau captivante, pline de peşteri şi turnuri, sate părăsite şi poduri stricate atârnând deasupra abisului. Poveştile ei nu începeau cu începutul şi nu se sfârşeau fericit, ci licăreau în penumbră, se răsuceau în jurul lor însele, răsăreau o clipă din ceaţă, te uimeau, îţi dădeau fiori pe şira spinării, apoi dispăreau înapoi în întuneric înainte să fi avut timp să vezi ceea ce era în faţa ochilor tăi. Aşa era povestea ei despre bătrânul Aleluiev şi cea despre Tanicica şi cei trei bărbaţi ai ei, fraţii fierari care s-au omorât unul pe altul, cea despre ursul care a adoptat un copil mort, stafia din peşteră care s-a îndrăgostit de nevasta pădurarului sau stafia lui Nikita căruţaşul care s-a întors din moarte ca să o farmece şi să o seducă pe fiica ucigaşului.

Poveştile ei erau pline de mure, afine, fragi, trufe şi ciuperci. Fără să se sinchisească de vârsta mea fragedă, mama mă ducea în locuri prin care puţini copii călcaseră, şi astfel desfăcea în faţa mea un evantai captivant de cuvinte, ca şi cum m-ar fi luat în braţe şi m-ar fi ridicat din ce în ce mai

sus, dezvăluindu-mi înălțimi amețitoare ale limbii: câmpurile ei erau împestrițate cu soare sau scăldate în rouă, pădurile ei erau dese sau de nepătruns, copacii se înălțau semeți, pajiştile erau înverzite, muntele, un munte necălcat de picior de om, se înălța amenințător, castelele dominau, turlele erau semețe, câmpiile dormeau liniştite şi se tolăneau, iar prin văi, cărora le zicea vâlcele, şipote, pâraie şi râulețe țâşneau, susurau şi şopoteau.

*

Mama ducea o viață singuratică, închisă în casă în cea mai mare parte a timpului. În afară de prietenele ei Lilenka, Esterka şi Fania Weissmann, care fuseseră şi ele la şcoala Tarbuth din Rovno, mama nu găsea nimic interesant la Ierusalim; nu-i plăceau locurile sfinte şi numeroasele situri antice faimoase. Sinagogile şi academiile rabinice, bisericile, mânăstirile şi moscheile îi păreau toate o apă şi un pământ, plicticoase şi pline de duhoarea bărbaților evlavioşi care nu se spălau suficient de des. Nările ei sensibile se trăgeau înapoi în fața mirosului de carne nespălată, chiar şi sub un nor cenuşiu de tămâie.
Nici tata nu-şi pierdea vremea cu religia. Considera că preoții, indiferent de credință, erau bărbați destul de dubioşi, ignoranți, care nutreau uri antice, aţâțau spaimele, scorneau doctrine mincinoase, vărsau lacrimi de crocodil şi negustoreau obiecte sfinte contrafăcute, relicve false şi tot soiul de credințe şi prejudecăți găunoase. Suspecta pe oricine trăia de pe urma religiei de un fel de şarlatanism îndulcit. Îi plăcea să citeze remarca lui Heine, că şi preotul, şi rabinul duhnesc (sau, în versiunea atenuată a tatei: „Nici unul dintre ei nu miroase a trandafiri! Şi nici Muslim Mufti, Haj Amin cel iubitor de naziști!"). Pe de altă parte, el credea uneori într-o providență vagă, un „spirit al poporului, care prezidează" sau „Stânca lui Israel", ori în minunile „geniului creator evreiesc", şi îşi punea nădejdea, de asemenea, în puterile mântuitoare sau renăscătoare ale artei: „Preoții frumuseții şi pensula artiştilor", recita el cu patos din ciclul de sonete al lui Cernikovski, „şi cei ce stăpânesc farmecul mistic al versului / Mântuiesc lumea prin melodie şi cântec". Credea că artiştii

sunt superiori altor oameni, mai pătrunzători, mai cinstiți, neîntinați de urâciune. Gândul că unii artişti, în ciuda tuturor acestor lucruri, au putut să-l urmeze pe Stalin sau chiar pe Hitler, îl tulbura şi îl mâhnea. Adesea se certa cu sine pe acest subiect: artiştii care erau captivați de farmecul tiranilor şi se puneau în slujba represiunii şi răutății nu meritau titlul de „preoți ai frumuseții". Uneori încerca să-şi explice lui însuşi că îşi vânduseră sufletul diavolului, ca Faust al lui Goethe.

Dacă pe tata îl îmbăta într-o anumită măsură fervoarea sionistă a celor care construiau noi suburbii, cumpărau şi cultivau pământ nelucrat şi pavau drumuri, pe mama n-o atingea deloc. De obicei lăsa ziarul jos după ce arunca o privire asupra titlurilor. Considera politica o catastrofă. Flecăreala şi bârfa o plictiseau. Când aveam musafiri sau când mergeam în vizită la unchiul Joseph şi mătuşa Zipporah, în Talpiot, sau la familiile Zarchi, Abramski, Rudnicki, la domnul Agnon, la familia Hanani sau la Hannah şi Hayim Toren, mama rareori se alătura conversației. Şi totuşi, uneori prin simpla ei prezență îi făcea pe bărbați să vorbească şi iar să vorbească, din răsputeri, în vreme ce ea şedea şi nu zicea nimic, zâmbind uşor, ca şi cum ar fi încercat să descifreze din disputa lor motivul pentru care domnul Zarchi susținea o părere, iar domnul Hanani pe cea opusă: oare disputa ar fi fost diferită dacă dintr-odată ar fi făcut schimb şi fiecare ar fi apărat poziția celuilalt, în vreme ce o ataca pe cea pentru care pledase înainte?

Hainele, obiectele, coafurile şi mobila o interesau pe mama doar ca ferestruici prin care putea privi pe furiş în viețile interioare ale oamenilor. Ori de câte ori mergeam acasă la cineva sau chiar şi într-o sală de aşteptare, mama şedea dreaptă într-un colț, cu mâinile încrucişate la piept, ca o elevă model dintr-un pension de domnişoare, şi se uita cu atenție, fără grabă, la perdele, tapițerie, tablourile de pe pereți, cărți, porțelanuri, obiectele de pe rafturi, ca un detectiv care adună din ce în ce mai multe detalii, dintre care unele ar putea în cele din urmă să se combine şi să ofere un indiciu.

Secretele celorlalți o fascinau, nu la nivel de bârfă – cui îi place de cine, cine umblă cu cine, cine a cumpărat oarece –, ci ca pe o persoană care studiază aşezarea pietrelor într-un mozaic sau a fragmentelor dintr-un puzzle uriaş. Asculta conversația cu atenție şi cu acel zâmbet slab plutindu-i neintenționat pe buze; îl observa amănunțit pe vorbitor, urmărindu-i buzele, ridurile feței, ce face cu mâinile, ce spune trupul lui şi ce încearcă să ascundă, încotro îi sunt îndreptați ochii, orice schimbare a poziției şi dacă picioarele îi sunt fără astâmpăr sau liniştite în pantofi. Rareori participa la conversație, dar dacă ieşea din tăcerea ei şi rostea o frază sau două, de obicei conversația nu revenea la ceea ce fusese înainte de intervenția ei.
Sau poate că era doar faptul că în acea vreme femeilor li se atribuia rolul de public în conversații. Dacă o femeie deschidea brusc gura şi rostea o frază sau două provoca o oarecare surprindere.
Din când în când mama dădea meditații. Uneori mergea la câte o conferință sau la o întrunire literară. Însă în cea mai mare parte a timpului stătea acasă. Nu lenevea, muncea din greu. Muncea în tăcere şi cu spor. N-am auzit-o niciodată fredonând sau mormăind în vreme ce se ocupa de gospodărie. Gătea, cocea, spăla, punea la locul lor cumpărăturile, călca, curăța, deretica, spăla vase, tăia legume, frământa aluat. Dar când apartamentul era în deplină rânduială, când terminase cu spălatul şi rufele erau împăturite şi puse frumos la locul lor, mama se încolăcea în colțul ei şi citea. Împăcată cu trupul ei, respirând lent şi uşor, şedea pe canapea şi citea. Cu picioarele desculțe trase sub ea, citea. Aplecată peste cartea rezemată pe genunchi, citea. Cu spatele arcuit, cu gâtul aplecat în față, cu umerii lăsați, cu tot trupul în formă de semilună, citea. Cu fața pe jumătate ascunsă de părul ei întunecat, aplecată peste pagină, citea.
Citea în fiecare seară, în vreme ce eu mă jucam afară, în curte, iar tata şedea la biroul lui notându-şi observațiile pe fişe de cartotecă îmbâcsite, şi citea şi după ce spălam vasele de la cină, citea în vreme ce tata şi cu mine şedeam împreună la biroul lui, eu cu capul înclinat, rezemat uşor de

umărul lui, triind timbre, verificându-le în catalog şi lipindu-le în album, citea după ce mă duceam la culcare şi tata se întorcea la fişele lui micuțe, citea după ce erau închise obloanele, iar canapeaua era desfăcută, dezvăluind patul dublu ascuns în ea, şi continua să citească chiar şi după ce se stingea lumina din tavan şi tata îşi scotea ochelarii, se întorcea cu spatele la ea şi se prăbuşea în somnul oamenilor bine intenționați, care cred cu tărie că totul va fi bine, şi continua să citească: suferea de insomnie, care s-a agravat cu timpul, până ce în ultimul an al vieții ei diverşi doctori au considerat potrivit să-i prescrie pastile puternice şi tot soiul de poțiuni şi soluții de dormit şi i-au recomandat două săptămâni de odihnă adevărată la un hotel familial din Safed sau la sanatoriul Fondului Sănătății din Arza.
Prin urmare, tata a împrumutat câteva lire de la părinții săi şi s-a oferit să aibă grijă de copil şi de casă, iar mama chiar a plecat singură la sanatoriul de la Arza. Însă nici măcar acolo nu s-a oprit din citit; dimpotrivă, a citit aproape zi şi noapte. De dimineața până seara stătea pe un şezlong în pădurice de pini de pe coasta dealului şi citea, iar seara citea pe veranda luminată, în vreme ce ceilalți internați dansau, jucau cărți sau participau la alte activități. Iar noaptea cobora în micul salon de lângă biroul recepției şi îşi petrecea cea mai mare parte a nopții citind, ca să nu o deranjeze pe femeia cu care împărțea camera. Citea din Maupassant, Cehov, Tolstoi, Gnessin, Balzac, Flaubert, Dickens, Chamisso, Thomas Mann, Iwaskiewicz, Knut Hamsun, Kleist, Moravia, Hermann Hesse, Mauriac, Agnon, Turgheniev, precum şi din Somerset Maugham, Stefan Zweig şi André Maurois – rar şi-a ridicat ochii din carte pe toată perioada acelei pauze. Când s-a întors acasă, la Ierusalim, arăta obosită şi palidă, cu umbre negre sub ochi, ca şi cum ar fi petrecut în fiecare noapte. Când tata şi cu mine am întrebat-o cum s-a bucurat de vacanță, a zâmbit şi a zis: „Nu m-am gândit la asta”.

*

Odată, când aveam şapte sau opt ani, mama mi-a spus, pe când şedeam pe penultimele locuri din autobuz, în drum

spre clinică sau spre magazinul de încălțăminte, că, deşi e adevărat că şi cărțile se pot schimba cu trecerea anilor la fel de mult ca oamenii, diferența este că, în vreme ce oamenii întotdeauna te lasă baltă când vine vremea să nu mai poată obține de la tine nici un avantaj, plăcere, interes sau cel puțin o senzație plăcută, o carte nu te părăseşte niciodată. Fireşte, uneori tu le laşi baltă, poate ani în şir sau chiar pe vecie. Dar ele, chiar dacă le-ai trădat, nu-ți vor întoarce nicicând spatele: te vor aştepta tăcute şi modeste pe raftul lor. Te vor aştepta zece ani. Nu se vor plânge. Până într-o noapte în care ai brusc nevoie de o carte; chiar şi la trei dimineața, chiar dacă e o carte pe care ai părăsit-o şi ai şters-o din inimă de ani şi ani, nu te va dezamăgi niciodată, va coborî din raft şi îți va ține tovărăşie la nevoie. Nu va încerca să-şi ia revanşa sau să se scuze sau să se întrebe dacă merită să o facă, dacă tu o meriți sau dacă vă mai potriviți, va veni pe loc, de îndată ce i-o ceri. O carte nu te va dezamăgi niciodată.

*

Care a fost numele primei poveşti pe care am citit-o singur? De fapt, tata mi-a citit în pat cartea atât de des, încât trebuie să fi ajuns să o învăț pe de rost, cuvânt cu cuvânt, iar odată, când tata n-a putut să mi-o citească, am luat cartea cu mine în pat şi am recitat-o toată pentru mine, de la început până la sfârşit, făcându-mă că citesc, făcându-mă că sunt tata, întorcând foaia exact la acea pauză dintre două cuvinte la care tata obişnuia să o întoarcă în fiecare seară.

A doua zi i-am cerut tatei să urmărească rândurile cu degetul când citeşte şi i-am urmărit degetul, iar după ce a făcut asta a cincea sau a şasea oară puteam identifica fiecare cuvânt după formă şi după locul lui pe rând.

Apoi a venit momentul să-i surprind pe amândoi. Într-o sâmbătă dimineață am apărut în bucătărie, încă în pijama, şi fără să zic nimic am deschis cartea pe masă, între ei, degetul meu arăta pe rând fiecare cuvânt, iar eu rosteam cu voce tare cuvântul în vreme ce degetul meu îl atingea. Părinții mei, amețiți de mândrie, au căzut în capcană, incapabili să-şi

închipuie enormitatea înşelăciunii, convinşi amândoi că acest copil neobişnuit a învățat singur să citească.
Dar până la urmă chiar am învățat singur. Am descoperit că fiecare cuvânt are forma lui specială. Aşa cum se poate spune, de exemplu, despre „câine”[14] că arată ca o față rotundă, cu profilul unui nas desenat într-o parte şi o pereche de ochelari în cealaltă parte; iar „ochi”[15] arată într-adevăr ca o pereche de ochi cu puntea unui nas între ei. Astfel am reuşit să citesc rânduri şi chiar pagini întregi.
După ce au mai trecut vreo două săptămâni am început să mă împrietenesc cu literele însele. F-ul din „flamură” arată ca o flamură fluturând la începutul flamurii. Ş-ul din „şarpe” arată chiar ca un şarpe. Tăticul şi mămica[16] sunt la fel la sfârşit, însă restul e foarte diferit: tăticul are la mijloc o pereche de ghete din care ies picioarele, în vreme ce mămica are un şir de dinți care arată ca şi cum ar zâmbi.

*

Prima carte pe care mi-o amintesc e o carte cu poze despre un urs mare şi gras care era foarte mândru de el, un urs leneş şi somnoros care semăna un pic cu domnul Abramski al nostru, şi ursului îi plăcea să lingă miere chiar şi când n-ar fi trebuit. Nu doar lingea miere, se îndopa cu ea. Cartea avea un sfârşit nefericit urmat de un sfârşit şi mai nefericit, şi doar după aceea venea sfârşitul fericit. Ursul cel leneş a fost înțepat crunt de un roi de albine şi, de parcă asta n-ar fi fost destul, pentru că a fost aşa de lacom a fost pedepsit cu o durere de dinți şi era o imagine cu el cu fața umflată şi cu o cârpă albă legată în jurul capului, cu o fundă mare în creştet, drept între urechi. Iar morala era scrisă cu litere mari şi roşii:
NU E BINE SĂ MĂNÂNCI PREA MULTĂ MIERE!

---

[14] Este vorba despre cuvântul din limba engleză, *dog*. (N. tr.)

[15] Idem, *eye*. (N. tr.)

[16] Idem, *Daddy* şi *Mummy*. (N. tr.)

În lumea tatălui meu nu exista suferință care să nu ducă la mântuire. Sufereau evreii în diaspora? Ei bine, în curând o să se creeze Statul Israel şi atunci totul o să fie mai bine. S-a pierdut ascuțitoarea? Ei bine, mâine o să cumpărăm una nouă, mai bună. Azi ne doare un pic burtica? Îți trece până te însori. Şi sărmanul urs înțepat, ai cărui ochi erau atât de jalnici că mi se umpleau mie ochii de lacrimi când mă uitam la el? Ei bine, iată-l pe pagina de alături, sănătos şi voios, şi nu mai era leneş, pentru că învățase lecția: a încheiat un tratat de pace cu albinele, în folosul ambelor părți, şi era chiar şi o clauză în el care îi asigura o livrare regulată de miere, o cantitate rezonabilă, moderată, ce e drept, însă pe vecie.

Şi aşa, pe ultima pagină ursul arăta vesel şi zâmbitor şi îşi construia o casă, ca şi cum după toate aventurile captivante hotărâse să intre în rândurile clasei de mijloc. Aducea un pic cu tatăl meu când era binedispus: arăta ca şi cum era pe cale să facă o poezie sau un joc de cuvinte, sau să-mi zică Înălțimea Voastră Preacinstită („doar în glumă!").

Toate astea, mai mult sau mai puțin, erau scrise acolo, într-un singur rând de pe ultima pagină, şi acesta s-ar putea să fie cu adevărat primul rând din viața mea pe care l-am citit nu după formele cuvintelor, ci literă cu literă, aşa cum se cuvine, şi de acum fiecare literă avea să fie nu un desen, ci un sunet diferit:

MOŞ MARTIN E TARE FERICIT! MOŞ MARTIN E PLIN DE BUCURIE!

Numai că, într-o săptămână sau două, foamea mea avea să devină frenezie a hrănirii. Părinții nu mă mai puteau despărți de cărți, de dimineața până seara şi chiar mai târziu.

Ei erau cei care mă împinseseră să citesc, şi acum erau ca ucenicul vrăjitor: eu eram apa care nu mai putea fi oprită. Hai numai să vezi, fiul tău şade pe jumătate dezbrăcat pe podea, în mijlocul coridorului, nu-ți fie cu supărare, citind. Copilul se ascunde sub masă, citind. Copilul ăla aiurit iar s-a încuiat în baie şi şade pe closet citind, de n-o fi căzut înăuntru, cu carte cu tot, şi s-a înecat. Copilul doar s-a prefăcut că adoarme, de fapt aştepta să plec, şi după ce am ieşit din odaie a mai stat un pic, apoi a aprins lumina, fără

să i se dea voie, şi acum se pare că şade cu spatele proptit în uşă, ca tu şi cu mine să nu putem intra, şi ghici ce face? Copilul poate citi fluent fără vocale. Chiar vrei să ştii ce face? Păi, copilul zice acum că aşteaptă să termin o parte din ziar. De acum încolo mai avem în casă un dependent de ziare. Copilul ăla nu s-a mişcat din pat tot weekendul, doar cât să meargă la closet. Şi chiar şi acolo şi-a luat cartea cu el. Citeşte toată ziulica, de-a valma, povestiri de Asher Barash sau Shoffmann, unul dintre romanele chinezeşti ale lui Pearl Buck, *Cartea tradiţiilor evreieşti*, *Călătoriile lui Marco Polo*, *Aventurile lui Magellan şi Vasco da Gama*, *Sfaturi pentru persoanele în vârstă în caz de gripă*, *Buletinul Consiliului Districtului Beit Hakerem*, *Regii Israelului şi Iuda*, *Evenimente importante din 1929*, pamflete despre coloniile agricole, numere vechi din *Săptămânalul Femeilor Muncitoare*, dacă o ţine tot aşa, în curând o să mănânce coperte şi o să bea cerneală de tipar. Trebuie să punem piciorul în prag şi să facem ceva. Trebuie să punem capăt situaţiei: începe deja să fie ciudat şi, de fapt, destul de îngrijorător.

36

Clădirea din josul străzii Zecharias avea patru apartamente. Apartamentul familiei Nahlieli era la primul etaj, în spatele clădirii. Ferestrele dădeau spre curtea din spate, părăginită, în parte pavată şi în parte acoperită de buruieni iarna şi de ciulini vara. Curtea mai adăpostea sârme de rufe, lăzi de gunoi, urmele unui foc de tabără, o ladă de ambalaj veche, un şopron din tablă ruginită şi rămăşiţele de lemn ale unei *sukkah*. Pasiflore azurii înfloreau pe zid.

Apartamentul avea o bucătărie, o sală de baie, un hol la intrare, două încăperi şi opt sau nouă pisici. După prânz doamna învăţătoare Isabella şi soţul ei Nahlieli, casierul, foloseau prima încăpere drept salon, iar noaptea dormeau, împreună cu oştirea lor de pisici, în cea de-a doua încăpere, mai micuţă. Se trezeau devreme în fiecare dimineaţă şi

împingeau toată mobila afară, în hol, şi puneau în fiecare cameră trei sau patru pupitre, cu trei sau patru bănci, pe care încăpeau câte doi copii.
Astfel, între opt dimineaţa şi prânz, casa lor devenea Şcoala elementară particulară „Tărâmul Copiilor”.
La „Tărâmul Copiilor” erau două clase şi două învăţătoare, şi asta era tot ce putea cuprinde micul apartament, cu opt elevi în clasa întâi şi alţi şase în clasa a doua. Isabella Nahlieli era proprietăreasa şcolii şi avea rolul de directoare, magazineră, casieră, organizatoare a programului de cursuri, femeie de serviciu, învăţătoare la clasa întâi, şi răspundea de toate activităţile practice. Îi spuneam întotdeauna doamna învăţătoare Isabella.
Era o femeie gălăgioasă, voioasă, zdravănă, de vreo patruzeci de ani, şi avea deasupra buzei de sus o aluniţă păroasă, care arăta ca o libarcă rătăcită pe acolo. Era irascibilă, imprevizibilă, severă şi totuşi bună ca pâinea caldă. În rochiile ei simple şi largi din bumbac imprimat, cu multele lor buzunare, arăta ca o peţitoare îndesată, cu ochi vultureşti din *ştetl*, care te putea preţălui pe dinăuntru şi pe dinafară cu o singură privire a ochiului ei experimentat şi cu vreo două întrebări bine ţintite. Într-o clipă afla exact cine eşti, cu toate secretele tale. În vreme ce te interoga, mâinile ei aspre şi roşii îşi făceau neîncetat de lucru prin nenumăratele ei buzunare, ca şi cum ar fi fost gata să scoată soţia perfectă pentru tine, o perie de păr, nişte picături de nas sau cel puţin o batistă curată ca să şteargă mucul acela verde, jenant, din vârful nasului tău.
Doamna învăţătoare Isabella era şi o păstoriţă de pisici. Oriunde mergea era înconjurată de o turmă de pisici topite de admiraţie care îi nimereau în picioare, i se agăţau de tivul rochiei, o împiedicau să înainteze şi aproape că o făceau să se poticnească, atât îi erau de devotate. Erau de toate culorile posibile, se căţărau cu ghearele pe rochia ei şi i se aşezau pe umerii laţi, se încovrigau în coşul cu cărţi, se instalau ca nişte cloşti pe pantofii ei şi se încăierau între ele, cu vaiere disperate, pentru privilegiul de a i se cuibări la piept. La lecţiile ei erau mai multe pisici decât elevi, care stăteau foarte liniştite, ca să nu deranjeze ora; dresate ca nişte câini, bine-

crescute ca nişte domnişoare de familie bună, stăteau pe pupitrul ei, în poala ei, pe genunchii noştri mici, pe ghiozdanele noastre, pe pervaz şi pe cutia cu echipamentul pentru educaţie fizică şi lucru manual.
Uneori doamna învăţătoare Isabella le certa sau le dădea porunci. Clătina mustrător degetul către una sau alta dintre ele şi o ameninţa că o trage de urechi sau îi smulge coada dacă nu îşi îmbunătăţeşte pe loc purtarea. În ce le priveşte, pisicile i se supuneau întotdeauna pe loc, necondiţionat şi fără să crâcnească. „Zerubbabel, să-ţi fie ruşine!" striga ea brusc. Imediat un biet păcătos se desprindea din ghemul de pe preşul din faţa pupitrului ei şi se furişa plin de ruşine, cu burta aproape târându-se pe podea, cu coada între picioare şi urechile lăsate pe spate, către colţul încăperii. Toţi ochii – ai copiilor şi ai pisicilor deopotrivă – erau aţintiţi asupra lui, martori ai dizgraţiei. Aşa că acuzatul se târa în colţ, jalnic, umilit, ruşinat, căindu-se pentru păcatele săvârşite, şi poate că sperând umil până în ultima clipă la vreo graţiere miraculoasă.
Din colţ, nefericitul ne arunca o privire sfâşietoare, plină de vinovăţie şi de implorare.
— Odraslă a gunoaielor ce eşti! se stropşea la el doamna învăţătoare Isabella, dar apoi îl ierta, cu o fluturare a mâinii.
— Bine. Ajunge. Acum poţi veni înapoi. Dar nu uita că, dacă te mai prind o dată...
Nu era nevoie să-şi sfârşească vorba, pentru că delincventul iertat dansa deja către ea, ca un adorator, hotărât să-i sucească minţile cu farmecele sale, de-abia stăpânindu-şi bucuria, cu coada băţ, cu urechile ridicate şi îndreptate în faţă, cu arcuri în pernuţele labelor delicate, conştient de puterea tainică a farmecului său şi folosind-o pentru a zdrobi inimile, cu mustăţile scânteind, cu blana lucioasă şi un pic înfoiată şi cu un licăr de viclenie felină făţarnică în ochii strălucitori, ca şi cum ne-ar fi făcut cu ochiul, în vreme ce jura că de acum încolo nu va fi pe lume pisică mai evlavioasă sau mai cinstită ca el.
Pisicile doamnei învăţătoare Isabella erau deprinse să ducă o viaţă productivă şi erau pisici cu adevărat folositoare. Ea le învăţase să-i aducă un creion, o bucată de cretă sau o

pereche de şosete din şifonier sau să recupereze o linguriță rătăcită pe sub vreo mobilă; să stea la fereastră şi să miaune a recunoaştere dacă se apropia vreo cunoştință, dar să scoată un miorlăit de alarmă dacă se apropia un străin. (Cele mai multe dintre aceste minuni nu le văzusem cu ochii noştri, dar o credeam. Am fi crezut-o şi dacă ne-ar fi spus că pisicile ei pot dezlega careuri de cuvinte încrucişate.)
Cât despre domnul Nahlieli, pipernicitul soț al doamnei învățătoare Isabella, pe el nu-l vedeam aproape deloc. De obicei pleca la muncă înainte de venirea noastră şi, dacă din cine ştie ce motiv era acasă, trebuia să stea la bucătărie şi să-şi îndeplinească îndatoririle acolo, în linişte, în timpul lecțiilor. Dacă nu am fi avut voie din când în când şi el, şi noi să mergem la closet, n-am fi descoperit niciodată că de fapt domnul Nahlieli nu era altul decât Getzel, băiatul cel palid care încasa banii la prăvălia cooperativei. Era cu aproape douăzeci de ani mai tânăr ca soția lui şi, dacă ar fi vrut, puteau trece drept mamă şi fiu.
Uneori, când trebuia (sau îndrăznea) să o strige în timpul unei lecții, pentru că arsese pateurile cu carne de vită sau se opărise, nu o striga Isabella, ci Mami, şi probabil că aşa îi zicea şi turma ei de pisici. În ce o priveşte, îşi striga soțul cel tinerel cu un nume luat din lumea păsărilor: Vrabie, Cintezoi, Sturz sau Pitulice. Orice în afară de Coțofană, care e sensul literal al numelui Nahlieli.

*

Existau două şcoli primare, la o distanță de casa noastră pe care un copil o putea parcurge pe jos într-o jumătate de oră. Una era prea socialistă, iar cealaltă prea religioasă. Casa de Educație pentru Copiii Muncitorilor „Berl Katznelson”, la capătul nordic al străzii Haturim, arbora pe acoperiş steagul roşu al clasei muncitoare, alături de drapelul național. Acolo se sărbătorea cu procesiuni şi ceremonii ziua de 1 Mai. Directorului îi spuneau „tovarăşe” atât profesorii, cât şi elevii. Vara profesorii purtau pantaloni scurți kaki şi sandale biblice. În grădina de legume din curte elevii erau pregătiți pentru viața de fermier şi pionieratul personal în noile sate. În ateliere învățau tehnici de producție, cum ar fi tâmplăria,

metalurgia, construcțiile, repararea de motoare şi de încuietori şi ceva vag, dar fascinant, numit mecanică fină.
În clasă copiii şedeau unde voiau; băieții şi fetele puteau chiar să şadă împreună. Cei mai mulți dintre ei purtau cămăşi albastre încheiate la piept cu şnururile albe sau roşii ale celor două mişcări de tineret. Băieții purtau pantaloni scurți cu cracii suflecați până la prohab, în vreme ce pantalonii scurți ai fetelor erau prinşi pe coapse cu elastic. Elevii li se adresau întotdeauna profesorilor doar pe numele de botez. Li se predau aritmetica, studii despre patrie, limba ebraică şi istorie, dar şi subiecte ca istoria aşezării evreilor în Țară, istoria mişcării muncitoreşti, principiile satelor colective sau etapele-cheie din evoluția luptei de clasă. Şi cântau tot felul de imnuri ale clasei muncitoare, începând cu „Internaționala" şi sfârşind cu „Suntem cu toții pionieri" şi „Cămaşa albastră e cea mai de preț nestemată".
Biblia era predată la Casa de Educație pentru Copiii Muncitorilor ca o culegere de pamflete despre problemele curente. Profeții au luptat pentru progres, dreptate socială şi bunăstarea sărăcimii, în vreme ce regii şi preoțimea reprezentau toate nedreptățile ordinii sociale din acea vreme. Tânărul David, păstorul, era un îndrăzneț luptător de gherilă din rândurile unei mişcări naționale de eliberare a israeliților de sub jugul filistin, dar la bătrânețe a devenit un rege colonialist-imperialist care a cucerit alte țări, a supus popoare, i-a furat săracului mieluşeaua şi a exploatat crâncen sudoarea poporului muncitor.
La vreo patru sute de metri de această Casă de Educație roşie, chiar pe strada paralelă, era şcoala național-tradițională Tachkemoni, fondată de mişcarea sionistă religioasă Mizrahi, unde elevii erau cu toții băieți care stăteau cu capetele acoperite în timpul lecțiilor. Cei mai mulți dintre elevi proveneau din familii sărace, în afara câtorva care proveneau din vechea aristocrație sefardă ce fusese dată deoparte de nou-veniții askenazi, mai siguri pe ei. Elevii de aici erau strigați doar pe numele de familie, în vreme ce profesorilor li se spunea domnul Neimann, domnul Alkalai etc. Directorului i se spunea „Domnul Director". În fiecare zi prima lecție începea cu rugăciunile de dimineață, urmate de

studierea Torei cu comentariile lui Rashi şi ore în care elevii cu calote citeau *Etica Părinților* şi alte lucrări ale înțelepciunii rabinice, Talmudul, istoria rugăciunilor şi imnurilor, tot felul de comandamente şi fapte bune, extrase din codul de legi evreiesc, *Shulhan Arukh*, ciclul zilelor însemnate şi sărbătorilor evreieşti, istoria comunităților evreieşti din lume, viețile marilor învățători evrei de-a lungul veacurilor, câteva legende şi noțiuni de etică, câteva aspecte juridice, un pic de poezie de Judah Hallevi şi Bialik, şi printre toate astea se predau şi ceva gramatică ebraică, matematică, limba engleză, muzică, istorie şi geografie elementară. Profesorii purtau haină chiar şi vara, iar directorul, domnul Ilan, se îmbrăca întotdeauna în costum cu vestă.

*

Mama voia să merg din clasa întâi la Casa de Educație pentru Copiii Muncitorilor, fie pentru că nu era de acord cu riguroasa separare religioasă a fetelor de băieți, fie din cauză că şcoala Tachkemoni, cu clădirile ei vechi din piatră construite sub domnia turcească, părea demodată şi posomorâtă în comparație cu Casa de Educație pentru Copiii Muncitorilor, care avea ferestre mari, lumină, clase aerisite, straturi frumoase de legume şi un soi de veselie tinerească molipsitoare. Poate că îi amintea într-un fel de şcoala Tarbuth din Rovno.

Cât despre tata, îi era greu să se hotărască. Ar fi preferat să merg la şcoală cu copiii de profesori din Rehavia sau măcar cu copiii medicilor, profesorilor şi funcționarilor civili care locuiau în Beit Hakerem, dar trăiam vremuri cu răzmerițe şi împuşcături, iar Rehavia şi Beit Hakerem erau la distanță de două stații de autobuz de casa noastră din Kerem Avraham. Şcoala Tachkemoni era străină viziunii laice a tatălui meu şi minții lui sceptice, luminate. Pe de altă parte, considera Casa de Educație un izvor tulbure de îndoctrinare stângistă şi spălare a creierului proletară. N-avea de ales, trebuia să cântărească primejdia neagră şi pe cea roşie şi să aleagă răul cel mai mic.

După o perioadă grea în care a tot cumpănit lucrurile, tata a hotărât, împotriva opțiunii mamei, să mă trimită la

Tachkemoni. El credea că nu trebuie să ne temem că mă vor transforma într-un copil evlavios, pentru că în orice caz sfârşitul religiei era apropiat, progresul o înlătura cu iuţeală, şi, chiar dacă ar fi izbutit cei de acolo să mă transforme într-un mic cleric, curând aveam să ies în lumea cea largă şi să mă scutur de acel colb arhaic, aveam să renunţ la ţinerea riturilor, aşa cum evreii evlavioşi înşişi o să piară de pe faţa pământului în câţiva ani, fără să lase în urmă nimic altceva decât o vagă amintire.

În schimb, Casa de Educaţie reprezenta în viziunea tatei un pericol serios. Valul roşu era în creştere în ţara noastră, mătura întreaga lume, şi îndoctrinarea socialistă era un drum fără întoarcere către dezastru. Dacă trimitem copilul acolo, o să-i spele pe dată creierul, o să-i umple capul cu tot soiul de paie marxiste şi o să-l transforme într-un bolşevic, unul dintre soldăţeii lui Stalin, o să-l expedieze la unul dintre kibbutzurile lor, de unde n-o să se mai întoarcă niciodată. („Nimeni care merge acolo nu se întoarce iar", cum zicea tata.)

Atâta doar că drumul către Tachkemoni, care era şi drumul către Casa de Educaţie pentru Copiii Muncitorilor, trecea pe lângă Cazarma Schneller. De pe poziţiile lor din vârful zidurilor, apărate de saci de nisip, soldaţi englezi iritaţi, care îi urau pe evrei sau erau pur şi simplu beţi, trăgeau uneori în cei ce treceau pe strada de dedesubt. Odată au deschis focul cu o mitralieră şi au ucis măgarul lăptarului, pentru că se temeau că bidoanele de lapte erau pline de explozibil, aşa cum se întâmplase când au fost puse bombe la hotelul Regele David. O dată sau de două ori şoferi englezi au trecut cu jeepurile lor peste pietoni, pentru că aceştia nu s-au ferit din cale destul de repede.

Acestea erau vremurile de după cel de-al Doilea Război Mondial, vremurile cu ilegalişti şi terorism, cu aruncarea în aer a cartierelor generale britanice, cu maşini infernale plasate de Irgun în subsolul hotelului Regele David şi cu atacuri asupra cartierului general al CID din strada Mamilla şi asupra instalaţiilor armatei şi poliţiei.

Prin urmare, părinţii mei au hotărât să amâne încă doi ani alegerea frustrantă între întunericul Evului Mediu şi capcana

stalinistă şi să mă trimită deocamdată la „Tărâmul Copiilor” al doamnei Isabella Nahlieli. Marele avantaj al şcolii ei bântuite de pisici era că se afla literalmente la o aruncătură de băţ de casa noastră. Ieşi din curte şi o iei la stânga, treci de intrarea Lembergilor şi de băcănia domnului Auster, traversezi cu băgare de seamă strada Amos în faţa balconului Zahavilor, mergi în jos pe strada Zechariah vreo treizeci de metri, o traversezi atent şi ai ajuns: un perete acoperit de pasiflore şi o pisică alb cu gri, pisica de serviciu, anunţându-ţi de la fereastră sosirea. În sus pe douăzeci şi două de trepte şi îţi atârni sticla cu apă de cârligul de la intrarea în cea mai mică şcoală din Ierusalim: două clase, două învăţătoare, o duzină de elevi şi nouă pisici.

37

Când am terminat clasa întâi am trecut de pe tărâmul vulcanic al doamnei învăţătoare Isabella, păstoriţa de pisici, în mâinile liniştite ale domnişoarei învăţătoare Zelda de la clasa a doua. Ea nu avea pisici, însă o înconjura un fel de nimb cenuşiu-albăstrui, care pe dată m-a ademenit şi m-a fascinat.

Domnişoara învăţătoare Zelda vorbea atât de încet, încât dacă voiam să auzim ce zice nu numai că trebuia să nu mai vorbim, dar mai trebuia şi să ne aplecăm în faţă peste pupitre. Prin urmare, ne petreceam toată dimineaţa aplecaţi în faţă, pentru că nu voiam să pierdem nici un cuvânt. Tot ce spunea domnişoara învăţătoare Zelda era încântător şi neaşteptat. Era ca şi cum am fi învăţat de la ea altă limbă, nu foarte diferită de ebraică şi totuşi distinctă şi înduioşătoare. Ea numea stelele „stelele cerului”, abisul era „puternicul abis” şi vorbea despre „râuri tulburi” şi „deşerturi nocturne”. Dacă spuneai la oră ceva ce îi plăcea, domnişoara învăţătoare Zelda arăta spre tine şi zicea încet: „Priviţi cu toţii, acesta este un copil inundat de lumină”. Dacă una dintre fete visa cu ochii deschişi, domnişoara învăţătoare

Zelda ne spunea că aşa cum nimeni nu poate fi învinovăţit dacă nu poate dormi, tot aşa nu o poţi considera pe Nora răspunzătoare pentru că uneori nu e în stare să rămână trează.
Domnişoara învăţătoare Zelda numea orice fel de batjocură „otravă". Minciunii îi zicea „o cădere". Lenevia era „plumburie", iar bârfa, „ochii cărnii". Numea îngâmfarea „pârjolirea aripilor", iar renunţării la ceva, chiar şi la lucrurile mici, cum ar fi o gumă sau rândul tău la distribuirea hârtiei de desen, îi zicea „a face scântei". Cu vreo două săptămâni înainte de sărbătoarea Purim, care era preferata noastră din tot anul, a anunţat dintr-odată: Poate că anul acesta n-o să fie Purim. Poate că o să fie stins înainte să ajungă aici.
Stinsă? O sărbătoare? Ne-am speriat cu toţii: nu ne temeam doar că o să pierdem Purimul, ci simţeam o groază întunecată faţă de aceste forţe puternice şi ascunse despre a căror existenţă nu ni se mai pomenise până atunci, care erau în stare, dacă aşa voiau, să aprindă sau să stingă sărbătorile ca şi cum ar fi fost beţe de chibrit.
Domnişoara învăţătoare Zelda nu s-a ostenit să ne dea amănunte, doar ne-a sugerat că hotărârea de a stinge sau nu sărbătoarea depindea în primul rând de ea: ea însăşi era legată cumva de forţele invizibile care făceau diferenţa între sărbătoare şi ne-sărbătoare, între sacru şi profan. Aşa că, dacă vrem ca sărbătoarea să nu fie stinsă, ne spuneam unul altuia, cel mai bine ar fi să ne străduim anume ca să facem măcar puţinul ce ne stă în puteri pentru a ne asigura că îi intrăm în graţii domnişoarei învăţătoare Zelda. Puţinul nu e puţin, spunea domnişoara învăţătoare Zelda, pentru cel care nu are nimic.
Îmi amintesc ochii ei: vioi şi căprui, tainici, dar nu fericiţi. Ochi evreieşti care aveau în ei ceva tătăresc.
Uneori încheia rapid lecţia şi ne trimitea în curte la joacă, dar ne reţinea pe vreo doi dintre noi, care considera că merităm să continuăm. Exilaţii din curte erau mai puţin bucuroşi de timpul liber şi mai mult invidioşi pe cei aleşi.
Şi uneori, când se terminau lecţiile, când elevii doamnei învăţătoare Isabella fuseseră trimişi de mult pe la casele lor, pisicile, eliberate, se răspândeau prin tot apartamentul, pe

scări şi prin curte, şi numai noi păream uitaţi sub aripile poveştilor domnişoarei învăţătoare Zelda, aplecaţi în faţă peste pupitrele noastre ca să nu scăpăm un cuvinţel, până ce o mamă neliniştită, purtând încă şorţul de bucătărie, venea şi stătea în uşă, cu mâinile în şolduri, şi aştepta, la început nerăbdătoare, apoi cu surprindere care se prefăcea în curiozitate, ca şi cum şi ea ar fi devenit o fetiţă plină de uimire, întinzându-se în faţă, ca noi, ceilalţi, ca să audă şi să nu scape ceea ce avea să se întâmple la sfârşitul poveştii cu norul rătăcit, norul pe care nu-l iubea nimeni, a cărui mantie se agăţase de razele stelei aurii.
Dacă ziceai că ai ceva de spus tuturor, chiar dacă era în mijlocul lecţiei, domnişoara învăţătoare Zelda te aşeza pe dată la pupitrul ei, iar ea şedea pe băncuţa ta. Astfel te promova printr-un simplu salt minunat în rolul de învăţător, cu condiţia ca povestea ta să aibă sens sau să prezinţi o idee interesantă. Câtă vreme reuşeai să reţii interesul ei sau pe cel al clasei, puteai continua să ţii frâiele. În schimb, dacă spuneai o prostie sau încercai doar să atragi atenţia, dacă nu aveai cu adevărat ceva de spus, domnişoara învăţătoare Zelda te întrerupea cu cea mai rece şi mai calmă voce a ei, o voce care nu îngăduia neseriozitatea:
— Dar asta e o mare prostie.
Sau:
— Nu te mai prosti.
Sau chiar:
— Isprăveşte: nu faci decât să te cobori singur în ochii noştri.
Aşa că te întorceai la locul tău copleşit de ruşine şi tulburare. Am învăţat iute să fim cu băgare de seamă. Tăcerea e de aur. Cel mai bine e să nu faci pe vedeta dacă nu ai ceva rezonabil de spus. Nu-i vorbă, era plăcut să fii ridicat deasupra celorlalţi şi să şezi la pupitrul învăţătoarei, putea chiar să ţi se urce la cap, însă căderea putea fi rapidă şi dureroasă. Prostul gust sau încercarea de a face pe deşteptul te puteau duce la umilire. Era important să te pregăteşti înainte de orice cuvântare în faţa publicului. Trebuia întotdeauna să chibzuieşti şi să te întrebi dacă nu ar fi mai bine să-ţi ţii gura.

*

Ea a fost prima mea iubire. O femeie necăsătorită, de vreo treizeci de ani, domnişoara învăţătoare Zelda; domnişoara Schneersohn. Nu împlinisem încă opt ani şi m-a prins într-un vârtej, mi-a pus în mişcare un fel de metronom interior care nu bătuse înainte şi care nu s-a mai oprit de atunci.
Dimineaţa, când mă trezeam, îi invocam imaginea încă dinainte de a deschide ochii. Mă îmbrăcam şi înghiţeam micul dejun dintr-o suflare, nerăbdător să termin, să trag fermoarul, să închid, să iau, să alerg direct la ea. Creierul îmi fierbea de strădania de a pregăti în fiecare zi ceva nou şi interesant pentru ea, aşa încât să primesc lumina privirii ei şi să arate spre mine zicând: „Priviţi, în această dimineaţă e printre noi un băiat inundat de lumină".
În fiecare dimineaţă şedeam la orele ei ameţit de iubire. Sau plin de funinginea geloziei. Încercam tot timpul să descopăr care dintre farmecele mele i-ar putea câştiga favorurile. Plănuiam mereu cum să zădărnicesc farmecele celorlalţi şi să mă pun între ei şi ea.
La prânz veneam acasă de la şcoală, mă întindeam pe pat şi îmi închipuiam cum ea şi cu mine...
Iubeam culoarea vocii ei, mirosul zâmbetului ei şi foşnetul rochiilor ei (cu mâneci lungi şi de obicei cafenii, bleumarin sau cenuşii, cu un simplu şirag de mărgele de culoarea fildeşului sau câteodată o eşarfă de mătase în culori delicate). La sfârşitul zilei închideam ochii, îmi trăgeam pătura până peste cap şi o luam cu mine. În vise o strângeam în braţe şi ea aproape că mă săruta pe frunte. Un nimb de lumină o înconjura şi mă învăluia şi pe mine, ca să mă facă un băiat inundat de lumină.
Fireşte, ştiam deja ce e iubirea. Devorasem atâtea cărţi, cărţi pentru copii, cărţi pentru adolescenţi şi chiar cărţi care erau considerate nepotrivite pentru mine. Aşa cum orice copil îşi iubeşte mama şi tatăl, tot aşa fiecare se îndrăgosteşte, când creşte un pic, de cineva din afara familiei. Cineva care înainte era străin, dar dintr-odată, ca şi cum ai găsi o comoară într-o peşteră din pădurile de la Tel Arza, viaţa îndrăgostitului este alta. Şi ştiam din cărţi că atunci când iubeşti, ca şi atunci când eşti bolnav, nu mănânci şi nu dormi. Şi nu prea mâncam, într-adevăr, însă dormeam foarte bine noaptea, iar

în timpul zilei aşteptam să se întunece ca să mă pot culca. Somnul ăsta nu se potrivea cu simptomele iubirii descrise în cărți, şi nu ştiam prea bine dacă sunt îndrăgostit în felul adulților, în care caz ar fi trebuit să sufăr de insomnie, sau dacă iubirea mea era încă una copilărească.
Şi mai ştiam din cărți şi din filmele pe care le văzusem la cinematograful Edison şi aşa, pur şi simplu, că dincolo de îndrăgostire, ca dincolo de Munții Moabului, pe care îi puteam vedea de pe muntele Scopus, se află alt peisaj, cam înfricoşător, care nu e vizibil de aici şi probabil că e foarte bine că nu se vede. E ceva ce stă la pândă acolo, ceva îmblănit, ruşinos, ceva ce ține de întuneric. Ceva ce ține de acea poză pe care mă străduisem atât de tare să o uit (şi totuşi, în acelaşi timp, să-mi amintesc vreun detaliu al ei, la care nu reuşisem să mă uit bine), fotografia pe care mi-o arătase atunci prizonierul acela italian, prin sârma ghimpată, şi eu fugisem aproape înainte de a o vedea. Şi mai ține de acele articole de îmbrăcăminte ale femeilor pe care noi, băieții, nu le avem şi încă nu le au nici fetele din clasa noastră. În întuneric e altceva care trăieşte şi se mişcă, se agită, şi e umed şi plin de păr, un ceva despre care, pe de o parte, e mult mai bine pentru mine să nu ştiu nimic, dar, pe de alta, dacă nu ştiu nimic despre el, reiese că iubirea mea nu e decât cea a unui copil.
Iubirea unui copil e ceva diferit, nu doare şi nu e jenantă, ca Yoavi cu Noa sau Ben-Ammi cu Noa sau chiar ca Noa cu fratele lui Avner. Însă în cazul meu nu era o fată din clasa mea sau cineva din vecinătate, o fată de vârsta mea sau un pic mai mare, ca sora mai mare a lui Yoezer: mă îndrăgostisem de o femeie. Şi era mult mai rău, pentru că era învățătoare. Învățătoarea mea. Şi nu era nimeni pe lume la care să mă duc şi să-l întreb despre asta fără să-şi bată joc de mine. Ea numea batjocura „otravă". Minciuna o considera „cădere". Numea dezamăgirea „mâhnire" sau „mâhnirea visătorului". Iar înfumurarea era cu siguranță „pârjolirea aripilor". Şi în limbajul ei „a-ți fi ruşine" era „imaginea lui Dumnezeu".

Şi cum rămânea cu mine, către care arăta uneori, la lecţie, şi mă numea un băiat inundat de lumină, şi care acum, din cauza ei, eram inundat de întuneric?

*

Şi dintr-odată n-am mai vrut să merg la şcoala „Tărâmul Copiilor". Voiam să merg la o şcoală adevărată, cu săli de clasă, clopoţel şi teren de joacă, nu în apartamentul familiei Nahlieli, cu mişuneala peste tot, chiar şi la closet, a pisicilor care ţi se agăţau de trup prin haine, fără veşnicul miros de pipi de pisică vechi care s-a uscat pe sub vreo mobilă. O şcoală adevărată, în care directorul nu vine brusc să-ţi scoată un muc din nas şi nu e căsătorit cu un casier de la prăvălia cooperativei şi unde nu s-ar spune despre mine că sunt inundat de lumină. O şcoală fără îndrăgostire şi chestii de-astea.
Şi, într-adevăr, după o ceartă între părinţii mei, o ceartă pe şoptite în limba rusă, o ceartă de genul *tihtichciavoinii*, din care se pare că a ieşit învingător tata, s-a hotărât ca la sfârşitul clasei a doua, când termin cursurile la „Tărâmul Copiilor", după vacanţa de vară, să intru în clasa a treia la Tachkemoni, şi nu la Casa de Educaţie pentru Copiii Muncitorilor: din două rele, cel roşu era mai rău decât cel negru.
Dar între mine şi Tachkemoni se întindea încă o vară întreagă de iubire.
— Ce cauţi iar acasă la domnişoara învăţătoare Zelda? La şapte şi jumătate dimineaţa? N-ai prieteni de vârsta ta?
— Dar ea m-a invitat. A zis că pot merge când vreau. Chiar şi în fiecare dimineaţă.
— Foarte frumos. Dar spune-mi, rogu-te, nu ţi se pare că e un pic nefiresc ca un copil de opt ani să se ţină de fusta învăţătoarei? De fapt, a fostei lui învăţătoare? În fiecare zi? La şapte dimineaţa? În vacanţa de vară? Nu crezi că sari un pic peste cal? Nu e cam nepoliticos? Gândeşte-te la asta, te rog. În mod raţional!
Mă mutam de pe un picior pe celălalt, nerăbdător, aşteptând să se termine predica, şi am rostit iute: „Bine, bine! O să mă gândesc! În mod raţional!"

Fugeam deja în timp ce vorbeam, purtat pe aripi de vultur, către apartamentul ei de la parter, pe strada Zephaniah, peste drum de staţia autobuzului 3, în faţa grădiniţei doamnei Hassia, în spatele lăptarului, domnul Langermann, cu bidoanele lui mari de lapte, care venea pe străduţele noastre mohorâte direct din ţinutul muntos al Galileei, „din câmpiile scăldate în soare, cu roua sub noi şi luna deasupra". Dar luna era aici: domnişoara învăţătoare Zelda era luna. Acolo sus, în Văi, în Sharon şi în Galileea, se întindeau ţinuturile soarelui, tărâmul acelor pionieri aspri şi bronzaţi. Nu aici. Aici, pe strada Zephaniah, chiar şi într-o dimineaţă de vară era încă umbra unei nopţi cu lună.
În fiecare dimineaţă, înainte de ora opt, eram în faţa ferestrei ei, cu părul lipit de cap cu apă şi cu cămaşa curată vârâtă frumos în pantalonii scurţi. Mă oferisem s-o ajut la treburile de dimineaţă. Alergam pe la prăvălii pentru ea, măturam curtea, îi udam muşcatele, atârnam pe sârma de afară cele câteva rufe spălate şi le duceam înăuntru pe cele uscate, pescuiam pentru ea o scrisoare din cutia de scrisori al cărei lacăt ruginise. Îmi oferea un pahar cu apă, pe care nu o numea simplu „apă", ci „apă limpede". Vânticelului de vest îi zicea „apuseanul", şi când acesta agita acele pinilor se „bălăcea" printre ele.
Când isprăveam cele câteva treburi casnice, scoteam două taburete de papură în curtea din spate şi ne aşezam sub fereastra domnişoarei învăţătoare Zelda, cu faţa spre nord, către Şcoala de Poliţie şi satul arab Shuafat. Călătoream fără să ne mişcăm. Fiind un copil al hărţilor, ştiam că dincolo de moscheea din Nebi Samwil, de pe culmea celor mai depărtate şi mai înalte dealuri de la orizont, se află valea Beit Horon şi ştiam că dincolo de ea sunt ţinuturile Benjamin şi Ephraim, Samaria şi apoi Muntele Gilboa, şi după ele Văile, Muntele Tabor şi Galileea. Nu fusesem niciodată prin acele locuri: o dată sau de două ori pe an mergeam la Tel Aviv la câte o sărbătoare; de două ori am fost la coliba din carton gudronat a bunicii şi bunicului, de lângă Kiriat Motskin, dincolo de Haifa, o dată am fost la Bat Yam, şi în afară de acestea nu văzusem nimic. Cu siguranţă nu locurile minunate pe care

domnişoara învăţătoare Zelda mi le de-scria în cuvinte, torentul Harodului, munţii Safedului, ţărmurile Kinneretului. În vara de după vara noastră, Ierusalimul avea să fie bombardat de pe culmile dealurilor în faţa cărora şedeam toată dimineaţa. Lângă satul Beit Iksa şi lângă dealul Nebi Samwil aveau să fie instalate tunurile bateriei din artileria britanică aflată în serviciul Legiunii Arabe Transiordaniene şi aveau să toarne mii de bombe asupra oraşului asediat şi înfometat. Şi după mulţi ani culmile dealurilor pe care le vedeam aveau să fie acoperite cu case înghesuite între ele, Ramot Eshkol, Ramot Alon, Maalot Dafna, Dealul Muniţiei, Givat Hamivtar, Dealul Francez, „şi dealurile toate se vor topi". Însă în vara lui 1947 toate erau încă dealuri părăginite şi pietroase, coaste împestriţate cu petice de roci luminoase şi tufe întunecate. Ici şi colo tânjea câte un pin bătrân, singuratic şi încăpăţânat, încovoiat de vânturile aprige care îi îndoiseră pe veci spatele.

*

Îmi citea ceea ce poate că voia oricum să citească în dimineaţa aceea: povestiri hasidice, legende rabinice, poveşti destul de obscure despre cabalişti sfinţi care au reuşit să combine literele alfabetului şi să facă minuni. Uneori, când nu fuseseră destul de grijulii, pe când aceşti mistici se străduiau să-şi mântuiască propriile suflete sau pe cele ale sărmanilor şi asupriţilor, ori chiar pe cele ale întregului popor evreu, provocau dezastre cumplite, care întotdeauna erau rezultatul unei greşeli de combinaţie sau al unui simplu grăunte de necurăţenie care intrase în formulele sacre ale îndrumării spirituale.
La întrebările mele dădea răspunsuri ciudate, neaşteptate. Uneori păreau destul de departe de subiect, ameninţând să submineze într-un mod înspăimântător regulile stricte de logică ale tatălui meu.
Însă alteori mă surprindea cu un răspuns previzibil, simplu şi totuşi hrănitor ca pâinea neagră. Chiar şi cele mai previzibile lucruri ieşeau din gura ei într-un fel totuşi neaşteptat. Şi o iubeam şi eram fascinat de ea pentru că, practic, în tot ce spunea şi făcea era ceva ciudat şi

tulburător, aproape înspăimântător. La fel cu „săracii cu duhul”, despre care spunea că țin de Isus din Nazaret, dar că este multă sărăcie a duhului şi printre noi, evreii din Ierusalim, şi nu neapărat în sensul la care se gândea „Omul Acela”. Sau cu cei „săraci cu duhul” care apar în poezia lui Bialik „Soarta noastră fie aceeaşi”, care în realitate sunt cei treizeci şi şase de drepți ce păstrează viu universul. Altă dată mi-a citit poezia lui Bialik despre tatăl său cel cu sufletul curat, a cărui viață s-a împotmolit în mizeria cârciumilor, însă el însuşi a rămas neatins de mizerie şi necurățenie. Doar fiul lui, poetul, a fost atins de ele, şi încă cum!, aşa cum scrie Bialik însuşi în primele două versuri din *Tatăl meu*, în care nu vorbeşte decât despre el însuşi şi necurățenia sa, chiar înainte de a începe să ne spună despre tatăl său. Ei i se părea ciudat că învățații n-au observat că poezia despre viața curată a tatălui începe de fapt cu o mărturisire atât de amară a necurățeniei vieții fiului.
Sau poate că ea n-a spus toate acestea; la urma urmei, nu şedeam acolo cu un creion şi un carnet, scriind tot ce-mi spunea. Şi au trecut de atunci mai bine de cincizeci de ani. Multe dintre cele auzite de la Zelda în acea vară îmi depăşeau înțelegerea. Însă zi de zi ea ridica mai sus ştacheta înțelegerii mele. De exemplu, îmi amintesc că mi-a spus despre Bialik, despre copilăria lui, dezamăgirile şi dorurile lui neîmplinite. Chiar şi lucruri care îmi depăşeau vârsta. Printre alte poezii, cu siguranță mi-a citit *Tatăl meu* şi mi-a vorbit despre ciclurile curățeniei şi necurățeniei.

*

Dar ce anume a spus?
Acum, în biroul meu din Arad, într-o zi de vară de la sfârşitul lui iunie 2001, încerc să reconstruiesc sau mai degrabă să ghicesc, să evoc, aproape să recreez din nimic: la fel cu acei paleontologi de la muzeul de istorie naturală care pot reconstrui un dinozaur întreg după două sau trei oase.
Îmi plăcea felul în care domnişoara învățătoare Zelda aşeza un cuvânt lângă altul. Uneori punea un cuvânt obişnuit, de fiecare zi, alături de alt cuvânt care era şi el destul de obişnuit, şi, dintr-odată, pur şi simplu pentru că se aflau

alături două cuvinte obişnuite care în mod normal nu stăteau alături, un fel de scânteie electrică ţâşnea dintre ele şi mă lăsa fără suflare.
Pentru prima oară mă gândesc
la o noapte în care constelaţiile sunt doar un zvon...
În vara aceea Zelda era încă nemăritată, însă uneori apărea în curte un bărbat; nu mi se părea tânăr, şi după înfăţişare era un evreu evlavios. Pe când trecea printre noi sfâşia fără să-şi dea seama mulţimea de invizibile pânze de păianjen ale dimineţii, care se ţesuseră între noi doi. Uneori îmi arunca o rămăşiţă de zâmbet şi, stând cu spatele la mine, purta cu domnişoara învăţătoare Zelda o discuţie care dura şapte ani, dacă nu şaptezeci şi şapte. Şi în idiş, ca să nu înţeleg o boabă. O dată sau de două ori a reuşit chiar să-i smulgă un hohot de râs copilăresc, cum eu n-am reuşit niciodată să scot de la ea. Nici măcar în vise. Disperat, îmi imaginam în amănunt betoniera zgomotoasă care s-a agitat la capătul străzii Malachi timp de câteva zile: azvârleam trupul bufonului ăstuia în pântecele betonierei, în zori, după ce îl omorâsem la miezul nopţii.
Eram un copil al cuvintelor. Un vorbitor fără răgaz, neobosit. Chiar înainte de a face ochi, dimineaţa, începusem o cuvântare care continua aproape fără întrerupere până ce se stingea lumina seara şi, mai departe, în somn.
Dar nu aveam pe nimeni care să mă asculte. Pentru ceilalţi copii de vârsta mea, tot ce ziceam suna a swahili sau a păsărească, iar în ce priveşte adulţii, cu toţii ţineau şi ei cuvântări, la fel ca mine, de dimineaţa până seara, şi nici unul nu-i asculta pe ceilalţi. Nimeni nu asculta pe nimeni la Ierusalim în vremea aceea. Şi poate că nici măcar ei nu se ascultau cu adevărat pe sine (în afară de bunul meu bunic Aleksandr, care putea să asculte cu atenţie, şi chiar îi făcea multă plăcere ceea ce auzea, dar nu asculta decât doamnele, nu pe mine).
Prin urmare, nu exista în toată lumea nici măcar o ureche deschisă spre mine, cu foarte rare excepţii. Şi chiar dacă cineva catadicsea să mă asculte, se plictisea de mine după două-trei minute, cu toate că pretindea, politicos, că ascultă în continuare, şi chiar se prefăcea că se delectează.

Doar Zelda, învățătoarea mea, mă asculta. Nu ca o mătuşă amabilă care oferă de milă, cu un aer obosit, o ureche cunoscătoare unui tânăr turbat care îşi iese brusc din fire în faţa ei. Nu, mă asculta lent şi serios, ca şi cum ar fi învăţat de la mine lucruri care o încântau sau îi trezeau curiozitatea.
Mai mult, Zelda, învățătoarea mea, îmi făcea onoarea de a-mi aţâţa cu blândeţe flăcările atunci când voia să vorbesc, punând crenguţe pe rugul meu, dar când se sătura nu şovăia să zică:
— E destul. Te rog să nu mai vorbeşti.
Alți oameni încetau să asculte după trei minute, dar mă lăsau să trăncănesc în voie timp de o oră sau mai mult, pretinzând în tot acest timp că ascultă, în vreme ce se gândeau la ale lor.
Toate acestea se petreceau după sfârşitul clasei a doua, după ce terminasem cu şcoala „Tărâmul Copiilor” şi înainte să încep cursurile la Tachkemoni. Nu aveam decât opt ani, dar mă obişnuisem deja să citesc ziare, buletine şi tot felul de reviste, peste cele o sută sau două de cărți pe care le devorasem până atunci (aproape orice îmi cădea în mâini, de-a valma: scormoneam prin biblioteca tatei şi ori de câte ori dădeam peste o carte scrisă în ebraica modernă îmi înfigeam colții în ea şi o luam să o mursec în ungherul meu).
De asemenea, scriam poezii: despre batalioane evreieşti, despre luptătorii ilegalişti, despre Iosua cuceritorul, chiar şi despre un gândac strivit sau tristeţea toamnei. Dimineaţa îi arătam poeziile acestea Zeldei, învățătoarea mea, iar ea le mânuia cu grijă, ca şi cum ar fi fost conştientă de răspunderea ei. Nu-mi mai amintesc ce spunea despre fiecare. De fapt, am uitat şi poeziile.
Dar îmi amintesc ce mi-a spus despre poezii şi sunete: nu despre sunetul vocilor de sus care glăsuiesc în sufletul poetului, ci despre diferitele sunete pe care le scot unele cuvinte: de exemplu, „foşnind” e un cuvânt care şopteşte, „strident” e un cuvânt care ţipă, cuvântul „mârâit” are un sunet adânc, gros, în vreme ce „ton” are un sunet delicat, iar cuvântul „zgomot” este el însuşi zgomotos. Şi aşa mai departe. Avea un întreg repertoriu de cuvinte cu sunetele lor

şi îi cer acum memoriei mele mai mult decât e în stare să ofere.
Poate că am auzit şi asta de la Zelda, învăţătoarea mea, în acea vară în care eram apropiaţi: dacă vrei să desenezi un copac, desenează doar câteva frunze. Nu-i nevoie să le desenezi pe toate. Dacă desenezi un om nu trebuie să desenezi fiecare fir de păr. Însă în această privinţă nu era consecventă: zicea că într-un loc sau altul am scris un pic prea mult, în vreme ce altă dată zicea că de fapt ar fi trebuit să scriu un pic mai mult. Dar cum să-ţi dai seama? Răspunsul îl caut şi în ziua de azi.

*

Domnişoara învăţătoare Zelda mi-a dezvăluit, de asemenea, o ebraică pe care n-o mai întâlnisem niciodată nicăieri, în casa profesorului Klausner, la noi acasă, pe stradă sau în vreuna dintre cărţile pe care le citisem până atunci, o ebraică stranie, anarhică, ebraica din poveştile cu sfinţi, din povestirile hasidice, din proverbe, ebraica plămădită cu idiş, încălcând toate regulile, încurcând masculinul cu femininul, trecutul cu prezentul, pronumele cu adjectivele, o ebraică neglijentă, chiar dezarticulată. Dar câtă viaţă era în acele povestiri! Într-o poveste despre zăpadă, scrisul însuşi părea format din cuvinte îngheţate. Într-o poveste despre focuri, cuvintele însele scăpărau. Şi ce dulceaţă ciudată, hipnotică, era în povestirile ei despre tot felul de fapte miraculoase! De parcă autorul şi-ar fi înmuiat pana în vin: cuvintele se clătinau şi ţi se împleticeau în gură.
Domnişoara învăţătoare Zelda mi-a mai deschis în acea vară nişte cărţi de poezie care nu erau deloc, dar deloc potrivite pentru cineva de vârsta mea: poezii de Leah Goldberg, Uri Tsvi Greenberg, Yocheved Bat-Miriam, Esther Raab şi Y.Z. Rimon.
De la ea am învăţat că există unele cuvinte care trebuie să fie înconjurate de tăcere deplină, ca să aibă suficient spaţiu, ca atunci când pui pe perete tablouri, şi sunt unele care nu suportă să aibă vecini.

Am învățat foarte multe de la ea, în clasă şi de asemenea în curtea ei. Se pare că nu avea nimic împotrivă să-şi împartă cu mine unele secrete.
Însă numai unele. De exemplu, nu am avut habar şi nu mi-a dat niciodată de înțeles că pe lângă învățătoarea mea mai era şi poeta Zelda, unele dintre poeziile căreia fuseseră publicate în suplimente literare şi în una sau două reviste puțin cunoscute. Nu ştiam că, la fel ca mine, era singură la părinți. Nici că era înrudită cu o celebră dinastie de rabini hasidici, că era verişoară primară cu Lubavitcher Rebbe, Mehachem Mendel Schneersohn (tații lor erau frați). Şi nu ştiam că făcuse şi cursuri de desen sau că făcea parte dintr-un grup de teatru şi nici măcar că se bucura de o oarece faimă în micile cercuri de iubitori ai poeziei. Nu-mi închipuiam că rivalul meu, celălalt adorator al ei, era rabinul Chaim Mişkovski sau că după doi ani de la vara noastră, a ei şi a mea, avea să se însoare cu ea. Nu ştiam aproape nimic despre ea.
La începutul toamnei lui 1947 am intrat în clasa a treia la Şcoala băieților evlavioşi Tachkemoni. Viața mi s-a umplut de noi emoții puternice. Şi, oricum, nu se cuvenea să mă mai țin ca un bebeluş de fusta unei învățătoare din clasele primare: vecinii ridicau din sprâncene, copiii lor începuseră să râdă de mine, şi chiar şi eu râdeam de mine. Ce nu-i în ordine cu tine de tot fugi la ea în fiecare dimineață? Cum o să-ți şadă când tot cartierul o să înceapă să vorbească despre băiatul cel aiurit care îi strânge rufele de pe sârmă şi îi mătură curtea şi probabil chiar visează să se însoare cu ea în toiul nopții, când strălucesc stelele?

*

La câteva săptămâni după asta au izbucnit la Ierusalim ciocniri violente, apoi au venit războiul, bombardamentul, asediul şi foametea. M-am îndepărtat de domnişoara învățătoare Zelda. Nu mai fugeam la ea în fiecare dimineață la şapte, bine spălat şi cu părul lipit de cap, ca să şedem împreună în curtea ei. Nu-i mai duceam poeziile pe care le scrisesem în noaptea dinainte. Dacă ne întâlneam pe stradă mormăiam în grabă „Bună dimineața, ce mai faceți,

domnişoară învăţătoare Zelda", fără semnul întrebării, şi fugeam fără să aştept răspunsul. Îmi era ruşine de tot ce se petrecuse. Şi îmi mai era ruşine şi de felul în care am părăsit-o dintr-odată, fără să mă ostenesc măcar să-i spun că am părăsit-o şi fără să-i dau măcar o explicaţie. Şi îmi era ruşine de gândurile ei, pentru că ea ştia cu siguranţă că în gândurile mele încă nu am părăsit-o.

După care ne-am eliberat în sfârşit de Kerem Avraham. Ne-am mutat în Rehavia, zona la care visa tata. Apoi mama a murit, iar eu m-am dus să trăiesc şi să muncesc în kibbutz. Voiam să las Ierusalimul în urma mea o dată pentru totdeauna. Toate legăturile erau tăiate. Din când în când dădeam peste o poezie a Zeldei într-o revistă şi aşa ştiam că mai trăieşte şi că mai este încă o persoană cu sentimente. Însă de la moartea mamei dădeam înapoi în faţa tuturor sentimentelor şi mai ales voiam să mă ţin departe de femeile cu sentimente. În general.

În anul în care mi-a apărut cea de-a treia carte, *Soţul meu, Michael*, a cărei acţiune se desfăşoară mai mult sau mai puţin în cartierul nostru, a apărut şi primul volum de poezii al Zeldei, *Tihnă*. M-am gândit să-i scriu câteva cuvinte de felicitare, dar n-am făcut-o. M-am gândit să-i trimit cartea mea, dar n-am făcut-o. De unde să ştiu dacă mai locuieşte pe strada Zephaniah sau s-a mutat altundeva? În orice caz, am scris *Soţul meu, Michael* ca pentru a trage o linie între mine şi Ierusalim, nu ca pentru a intra din nou în legătură cu ea. Printre poeziile din *Tihnă* am descoperit familia domnişoarei învăţătoare Zelda şi i-am întâlnit şi pe unii dintre vecinii noştri. Apoi i-au apărut alte două cărţi de poezie, *Carmelul invizibil* şi *Nici munte, nici foc*, care au stârnit iubirea a mii de cititori şi i-au adus premii literare de prestigiu şi salve de aplauze de care domnişoara învăţătoare Zelda, o femeie singuratică, pare să se fi ferit şi la care părea indiferentă.

*

Tot Ierusalimul din copilăria mea, în ultimii ani ai guvernării britanice, stătea acasă şi scria. În acea vreme puţină lume avea radio şi nu existau televizoare, videocasetofoane, CD-

playere, internet sau e-mail. Dar toată lumea avea un creion şi un carnet de notițe.
Întregul oraş era încuiat în casă la opt seara, din cauza restricțiilor britanice de circulație, iar în serile în care nu erau restricții de circulație Ierusalimul se încuia de bunăvoie, iar pe afară nu se mişcau decât vântul, pisicile vagaboande şi bălțile de lumină ale felinarelor. Şi chiar şi acestea se ascundeau în umbră când trecea pe lângă ele vreun jeep englezesc care patrula pe străzi cu proiectorul şi puşca lui. Serile erau mai lungi, pentru că soarele şi luna se mişcau mai încet, şi lumina electrică era chioară, pentru că toată lumea era săracă: făcea economie la becuri şi la iluminare. Şi uneori curentul era tăiat câteva ore sau câteva zile, iar viața continua la lumina lămpilor cu parafină pline de funingine şi a lumânărilor. Ploile de iarnă erau şi ele mult mai puternice ca acum, şi împreună cu ele băteau în obloanele ferecate pumnii vântului şi ecourile tunetului.
Aveam un ritual de seară al încuierii în casă. Tata ieşea să închidă obloanele (nu puteau fi închise decât din exterior); intra cu vitejie între fălcile ploii, întunericului şi primejdiilor neştiute ale nopții, ca acei bărbați hirsuți din epoca de piatră care ieşeau cu îndrăzneală din peşterile lor calde ca să caute hrană sau să-şi apere femeile şi copiii sau ca pescarul din *Bătrânul şi marea*; aşa mergea tata singur să înfrunte elementele feroce, acoperindu-şi capul cu un sac gol în vreme ce se confrunta cu necunoscutul.
În fiecare seară, când se întorcea din Operațiunea Obloane, încuia pe dinăuntru uşa de la intrare şi punea bara la locul ei: pe tocul uşii, de o parte şi de alta, erau fixate scoabe, şi în ele tata aşeza bara de fier plată care păzea uşa de jefuitori sau de invadatori. Zidurile groase de piatră ne apărau de rău, împreună cu obloanele de fier şi cu muntele întunecat care stătea greoi de cealaltă parte a zidului din spate, păzindu-ne ca un luptător gigantic şi taciturn. Întreaga lume din jur era încuiată afară, şi în cabina noastră blindată nu eram decât noi trei, soba şi pereții acoperiți de cărți din podea până-n tavan. Aşa era etanşat întregul apartament în fiecare seară şi se scufunda încet, ca un submarin, sub suprafața iernii. Pentru că imediat lângă noi lumea se sfârşea brusc: ieşeai

din curtea din față şi o luai la stânga, la vreo două sute de metri mai departe, în capătul străzii Amos, coteai iar la stânga, mai mergeai trei sute de metri, până în dreptul ultimei case de pe strada Zephaniah, şi acela era şi capătul străzii şi capătul oraşului şi capătul lumii. Mai departe nu erau decât coaste sterpe, bolovănoase, în întunericul gros, râpe, peşteri, munții goi, văi, sate din piatră, întunecate, biciuite de ploaie: Lifta, Shuafat, Beit Iksa, Beit Hanina, Nebi Samwil.

Şi aşa, în fiecare seară, toți locuitorii Ierusalimului se încuiau în casele lor, la fel ca noi, şi scriau. Profesorii şi cărturarii din Rehavia, Talpiot, Beit Hakerem şi Kiriat Shemuel, poeții şi prozatorii, ideologii, rabinii, revoluționarii, apocalipsiştii şi intelectualii. Dacă nu scriau cărți, scriau articole. Dacă nu scriau articole, scriau versuri sau compuneau tot felul de pamflete şi manifeste. Dacă nu scriau afişe ilegale împotriva englezilor, scriau scrisori către ziare. Sau îşi trimiteau scrisori unul altuia. Tot Ierusalimul stătea seara aplecat peste o coală de hârtie, corectând, ştergând, scriind şi cizelând. Unchiul Joseph şi domnul Agnon, de o parte şi de alta a străduței lor din Talpiot. Bunicul Aleksandr şi domnişoara învățătoare Zelda. Domnul Zarchi, domnul Abramski, profesorul Buber, profesorul Scholem, profesorul Bergman, domnul Toren, domnul Netanyahu, domnul Wislawski şi poate chiar şi mama mea. Tata făcea cercetare şi scotea la lumină motivele sanscrite care se strecuraseră în epica națională lituaniană sau influențele homerice asupra poeziei ruşilor albi. Ca şi cum ar fi înălțat în noapte periscopul micului nostru submarin şi ar fi privit spre Danzig sau Slovacia. Vecinul nostru din dreapta, domnul Lemberg, şedea şi îşi scria amintirile în idiş, în vreme ce vecinii noştri din stânga, familia Bukovski, probabil că scriau şi ei în fiecare seară, ca şi Rosendorffii de deasupra şi familia Stich de peste drum. Numai muntele, vecinul de dincolo de zidul din spate, tăcea întotdeauna şi nu scria nici măcar un rând.

Cărțile erau firavul cablu de siguranță care lega submarinul nostru de lumea de afară. Eram înconjurați din toate părțile de munți, peşteri şi deşerturi, englezi, arabi şi luptători din ilegalitate, rafale de mitralieră în noapte, explozii,

ambuscade, arestări, razii, groaza înăbuşită de ceea ce ne mai aştepta în zilele următoare. Printre toate acestea firavul cablu de siguranţă încă se mai încolăcea către lumea adevărată. În lumea adevărată erau lacul şi pădurea, cabana, câmpul şi pajiştea, precum şi palatul cu turlele, cornişele şi frontoanele lui. Acolo căminul, împodobit cu aur, catifea şi cristal, era luminat de candelabre cu o mulţime de lumini, la fel cu cele şapte ceruri.

*

În acei ani, cum am spus, speram că atunci când o să fiu mare o să fiu o carte.

Nu un scriitor, ci o carte. Şi asta de frică.

Întrucât cei ale căror rubedenii nu ajunseseră în Israel începeau să priceapă că nemţii i-au omorât pe toţi. Teama bântuia prin Ierusalim, dar oamenii se străduiau din răsputeri să o îngroape adânc în piepturile lor. Tancurile lui Rommel au ajuns aproape la porţile Ţării Israelului. Avioanele italiene au bombardat Tel Avivul şi Haifa în timpul războiului. Şi cine ştie ce ne-ar putea face englezii înainte de a pleca. Iar după ce pleacă, hoarde de arabi setoşi de sânge, milioane de musulmani fanatici cu siguranţă o să ne măcelărească pe toţi în câteva zile. N-o să lase viu nici măcar un prunc.

Fireşte, adulţii aveau mare grijă să nu vorbească despre ororile astea în faţa copiilor. În orice caz, nu în ebraică. Dar uneori se strecura câte un cuvânt sau cineva ţipa în somn. Toate apartamentele noastre erau micuţe şi înghesuite ca nişte colivii. Seara, după ce se stingea lumina, îi puteam auzi şoptind în bucătărie, în vreme ce beau ceai cu biscuiţi, şi am prins din zbor Chelmno, nazişti, Vilna, partizani, *Aktionen*, lagăre de exterminare, trenuri ale morţii, unchiul David, mătuşa Malka şi verişorul Daniel, care era de o vârstă cu mine.

Cumva, teama a pătruns în mine. Copiii de vârsta ta nu apucă întotdeauna să crească. Uneori oameni răi vin şi îi ucid în leagăn sau la grădiniţă. Pe strada Nehemiah era cândva un legător de cărţi care avusese o depresie şi ieşea pe balcon şi ţipa, evrei, ajutor, iute, în curând o să ne ardă pe

toți. Aerul era greu de atâta groază. Şi poate că bănuiam deja cât de uşor e să ucizi oameni.
Nici cărțile nu sunt greu de ars, e adevărat, dar dacă atunci când mă fac mare o să fiu o carte erau multe şanse ca măcar un exemplar să reuşească să supraviețuiască, dacă nu aici, atunci în vreo altă țară, în vreun oraş, în vreo bibliotecă dosnică, într-un colț al unei etajere uitate de oameni şi de Dumnezeu. La urma urmei, am văzut cu ochii mei cum cărțile reuşesc să se pitească în întunericul prăfos dintre rafturile ticsite, sub mormane de articole tipărite separat şi jurnale, sau îşi găsesc o ascunzătoare în spatele altor cărți...

38

După vreo treizeci de ani, în 1976, am fost invitat să petrec câteva luni la Ierusalim şi să țin câteva cursuri ca invitat al Universității Ebraice. Mi s-a oferit o garsonieră în campusul de pe muntele Scopus şi în fiecare dimineață lucram la povestirea „Domnul Levi" din *Dealul Sfatului Nelegiuit*. Povestea se petrece pe strada Zephaniah, la sfârşitul mandatului britanic, aşa că m-am dus să mă plimb pe strada Zephaniah şi pe străzile învecinate, ca să văd ce s-a schimbat de atunci. Şcoala particulară „Tărâmul Copiilor" fusese închisă de mult. Curțile erau pline de gunoaie. Pomii fructiferi muriseră. Învățătorii, funcționarii, traducătorii şi casierii, legătorii de cărți, intelectualii casnici şi scriitorii de scrisori la ziar dispăruseră în cea mai mare parte, şi cartierul se umpluse de-a lungul anilor cu evrei ultraortodocşi săraci. Aproape toate numele vecinilor noştri dispăruseră de pe cutiile de scrisori. Singura persoană cunoscută pe care am văzut-o a fost doamna Stich, mama invalidă a lui Menuchele Stich, fata cu gheb căreia îi ziceam Nemucheleh, „Pitica"; am zărit-o de departe, picotind pe un taburet într-o curte dosnică, în apropierea lăzilor de gunoi. Toate zidurile erau împodobite cu ghirlande de manifeste care fluturau prin aer pumni anemici şi îi amenințau pe păcătoşi cu diferite forme

de moarte nefirească: „Hotarele decenței au fost încălcate”, „Am suferit o mare pierdere”, „Nu vă atingeți de cei sfințiți”, „Pietrele din zid strigă împotriva decretului nelegiuit”, „Cerul vede cumplita ticăloşie cum n-a mai fost vreodată în Israel” şi tot aşa.

Timp de treizeci de ani n-o mai văzusem pe învățătoarea mea din clasa a doua de la şcoala particulară „Tărâmul Copiilor” şi iată-mă acum deodată în pragul ei. În locul lăptăriei care îi aparținea domnului Langermann, care ne vindea lapte din bidoane de metal rotunde şi grele, partea din față a clădirii era ocupată acum de o prăvălie ultraortodoxă care vindea tot soiul de mărunțişuri, țesături, nasturi, copci, fermoare şi cârlige pentru perdele. Cu siguranță că domnişoara învățătoare Zelda nu mai locuia aici?

Dar iată-i cutia de scrisori, cea din care când eram mic îi pescuiam corespondența, pentru că lacătul ruginise şi nu mai putea fi deschis. Acum uşița era deschisă: cineva, cu siguranță un bărbat, trebuie să fi fost mai nerăbdător decât domnişoara învățătoare Zelda şi decât mine şi a smuls de-a binelea lacătul. Se schimbase şi numele: în loc de „Zelda Schneersohn” era acum „Schneersohn Mişkovski”. Nici Zelda, dar nici cratimă sau „şi”. Şi ce mă fac dacă soțul ei e cel care îmi deschide uşa? Ce aş putea să-i spun lui? Sau ei?

Aproape că am dat bir cu fugiții, ca un adorator speriat dintr-un film comic. (Nu ştiusem că a fost măritată sau că a rămas văduvă, nu mă gândisem că aveam opt ani când am părăsit apartamentul ei şi acum am treizeci şi şapte, mai mult decât avea ea când am părăsit-o.)

*

Şi de data aceasta, ca şi atunci, era dimineață, destul de devreme.

Chiar că ar fi trebuit să o sun înainte de a veni să o văd. Sau să-i fi scris un bilet. Poate că e supărată pe mine? Poate că nu m-a iertat pentru că am lăsat-o baltă? Pentru această tăcere îndelungată? Pentru că nu am felicitat-o nici pentru publicarea cărților sale, nici pentru premiile literare pe care le-a câştigat? Poate că, la fel ca alți câțiva locuitori din Ierusalim, îmi poartă pică pentru că în *Soțul meu, Michael* am

scuipat în fântâna din care băusem. Poate că s-a schimbat atât de mult încât e de nerecunoscut? Şi dacă e cu totul altă femeie acum, după douăzeci şi nouă de ani?
Am stat în faţa uşii vreo zece minute, m-am dus în curte, am fumat o ţigară sau două, am atins sârma de rufe de pe care strângeam cândva fustele ei modeste, cafenii sau cenuşii. Am recunoscut bucata de pavaj pe care am crăpat-o eu însumi, când am încercat să sparg migdale cu o piatră. Şi m-am uitat peste acoperişurile roşii ale cartierului buharian către dealurile pustii care fuseseră la nord. Însă acum dealurile nu mai erau pustii, ci acoperite de case: Ramot Eshkol, Maalot Dafna, Givat Hamivtar, Dealul Francez şi Dealul Muniţiei.
Dar ce ar trebui să-i spun? Bună ziua, dragă domnişoară învăţătoare Zelda? Sper că nu vă deranjez. Numele meu este, hm, cutare şi cutare? Bună dimineaţa, doamnă Schneersohn-Mişkovski? V-am fost cândva elev, nu ştiu dacă vă amintiţi? Vă rog să mă iertaţi, aş putea să vă răpesc doar câteva minute? Îmi place poezia dumneavoastră? Încă arătaţi minunat? Nu, n-am venit să vă iau un interviu?

*

Probabil că uitasem cât de întunecoase erau la Ierusalim apartamentele micuţe de la parter, chiar şi într-o dimineaţă de vară. Întunecimea mi-a deschis uşa: întunecimea plină de mirosuri cafenii. Şi din întunecime vocea proaspătă pe care mi-o aminteam, vocea unei fete pline de încredere care iubea cuvintele, mi-a spus:
— Intră, Amos.
Şi imediat după aceea:
— Probabil că vrei să şedem afară, în curte?
Şi apoi:
— Îţi place limonada nu prea concentrată.
Şi apoi:
— Trebuie să mă corectez: îţi plăcea limonada nu prea concentrată. Poate că de atunci s-a schimbat ceva.
Fireşte, reconstruiesc din memorie acea dimineaţă şi conversaţia noastră – ca şi cum aş încerca să restaurez o clădire veche, ruinată, pe baza a şapte sau opt pietre care mai sunt în picioare. Însă printre cele câteva pietre rămase

exact aşa cum erau, nici reconstruite, nici inventate, sunt aceste cuvinte: „Trebuie să mă corectez... Poate că de atunci s-a schimbat ceva”. Este exact ceea ce mi-a spus Zelda în acea dimineață de vară de la sfârşitul lui iunie 1976. La douăzeci şi nouă de ani după vara noastră de miere. Şi cu douăzeci şi cinci de ani înainte de dimineața de vară în care scriu această pagină (în biroul meu din Arad, pe un caiet plin de ştersături, pe 30 iulie 2001: prin urmare, aceasta este o amintire a unei vizite care avea şi ea rostul, în acel moment, să evoce o amintire sau să zgândăre răni vechi. În toate aceste amintiri, sarcina mea este cam ca a celui care încearcă să construiască ceva din pietre vechi pe care le scoate din ruinele a ceva ce fusese la vremea lui construit cu pietrele dintr-o ruină).

— Trebuie să mă corectez, a spus domnişoara învățătoare Zelda. Poate că de atunci s-a schimbat ceva.

Ar fi putut să o spună în atât de multe feluri. De exemplu, ar fi putut spune: Poate că nu-ți mai place limonada? Sau: Poate că acum îți place foarte concentrată? Sau ar fi putut să întrebe, simplu: Ce ai vrea să bei?

Era o persoană care iubea precizia. Intenția ei a fost să facă aluzie pe loc, cu bucurie, fără urmă de amărăciune, la trecutul nostru particular, al ei şi al meu (limonadă nu prea concentrată), dar să o facă fără să subordoneze prezentul trecutului („Poate că de atunci s-a schimbat ceva?” – cu semnul întrebării – oferindu-mi astfel posibilitatea alegerii şi de asemenea împărțind cu mine răspunderea pentru ceea ce avea să urmeze, pentru restul vizitei. Pentru care eu făcusem primul pas).

Am spus (firește, nu fără un zâmbet):

— Vă mulțumesc. Mi-ar plăcea nişte limonadă ca înainte.

Ea a spus:

— Aşa îmi ziceam şi eu, dar am simțit că trebuie să întreb.

Apoi am băut amândoi limonadă de la gheață (în locul răcitorului era acum un frigider mic, un model învechit care îşi arăta vârsta). Ne-am lăsat pradă amintirilor. Într-adevăr, îmi citise cărțile, şi eu pe ale ei, dar am trecut peste asta în cinci-şase fraze, ca şi cum ne-am fi grăbit să trecem de o porțiune de drum nesigură.

Am vorbit despre ce s-a întâmplat cu soții Nahlieli, Isabella şi Getzel. Despre alte cunoştințe comune. Despre schimbările care au avut loc în Kerem Avraham. Părinții mei şi răposatul ei soț, care murise cu cinci ani înainte de vizita mea, au fost şi ei pomeniți în fugă, apoi ne-am întors la ritmul de plimbare ca să vorbim despre Agnon şi poate şi despre Thomas Wolfe (*Priveşte, îngere, către casă* a fost tradusă cam pe atunci în ebraică, deşi se poate să o fi citit amândoi în engleză). Când ochii mi s-au obişnuit cu întunericul am fost uimit să văd cât de puțin se schimbase apartamentul. Oribila servantă cafenie, cu lacul ei gros, încă mai stătea ghemuită în colțul ei, ca un câine bătrân. Serviciul de ceai din porțelan încă dormita în spatele uşilor ei cu geamuri. Pe servantă erau fotografii cu părinții Zeldei, care arătau mai tineri decât ea, şi portretul unui bărbat despre care mi-am închipuit că trebuie să fie soțul ei, dar tot am întrebat cine este. Ochii ei s-au luminat brusc şi au scânteiat ştrengar; mi-a zâmbit, ca şi cum tocmai am fi făcut împreună o poznă, apoi şi-a revenit şi a spus, simplu:

— E Chaim.

Masa cafenie rotundă părea că s-a împuținat odată cu trecerea anilor. În bibliotecă erau cărți de rugăciune vechi, cu coperte întunecate şi roase, şi câteva cărți de religie noi, în splendide legături din piele cu incrustații aurite, precum şi istoria poeziei ebraice din Spania, de Schirmann, o mulțime de cărți de poezie şi romane moderne în ebraică şi un rând de cărți broşate. Când eram copil biblioteca asta mi se părea foarte, foarte mare; acum îmi ajungea doar până la umăr. Pe servantă şi pe rafturi erau sfeşnice de argint pentru sabat, câteva lămpi de Hanuca, mici ornamente din lemn de măslin sau aramă, o plantă tristă într-un ghiveci pe comodă şi încă vreo două pe pervaz. Întreaga scenă era dominată de o lumină slabă saturată cu mirosuri cafenii: era, neîndoios, odaia unei femei credincioase. Nu un loc ascetic, ci unul retras şi reținut şi cumva deprimant. Fusese, într-adevăr, după cum spusese ea, o schimbare. Nu pentru că îmbătrânise sau pentru că devenise iubită şi celebră, ci poate pentru că devenise sinceră.

Şi totuşi, ea a fost întotdeauna o persoană care iubea precizia, sinceritatea şi seriozitatea interioară. E greu de explicat.

*

N-am mai văzut-o niciodată după acea dimineaţă. Am auzit că s-a mutat în sfârşit într-o zonă nouă. Am auzit că în decursul vremii a avut multe prietene apropiate care erau mai tinere decât ea şi mai tinere decât mine. Am auzit că a avut cancer şi că într-o noapte de vineri din 1984 a murit în dureri cumplite. Dar nu m-am mai dus niciodată să o văd, nu i-am scris, nu i-am trimis nici o carte de-a mea şi n-am mai dat ochii cu ea, doar de vreo două ori în suplimente literare şi încă o dată, în ziua morţii ei, pentru mai puţin de o jumătate de minut, spre sfârşitul ştirilor de la televizor (şi am scris despre ea, şi odaia ei, în *Aceeaşi mare*).
Când m-am ridicat să plec, s-a dovedit că tavanul coborâse odată cu trecerea anilor. Aproape că îmi atingea capul.
Anii nu au schimbat-o prea mult. Nu devenise urâtă, sau grasă, sau stafidită, lumina din ochii ei încă mai scânteia câte-odată, pe când vorbeam, ca un fascicul de raze trimis să-mi scotocească toate ungherele ascunse. Şi totuşi, ceva se schimbase. Ca şi cum în deceniile în care n-am văzut-o domnişoara învăţătoare Zelda ajunsese să semene cu apartamentul ei de modă veche.
Era ca un sfeşnic de argint, ca un sfeşnic licărind stins într-un vid întunecat. Şi aş vrea să mă exprim aici cât mai exact posibil: la acea ultimă întâlnire Zelda mi se părea la fel ca lumânarea, sfeşnicul şi ca vidul întunecat.

39

În fiecare dimineaţă, puţin înainte sau după răsărit, obişnuiesc să ies ca să descopăr ce e nou în deşert. Deşertul începe aici, la Arad, la capătul străzii noastre. Un vânticel de dimineaţă de la est vine dinspre Munţii Edom, stârnind ici şi

colo mici vârtejuri de nisip, care încearcă în van să se ridice de la pământ. Fiecare dintre ele luptă, îşi pierde forma de trombă şi în cele din urmă moare. Dealurile însele sunt încă ascunse de ceaţa care urcă dinspre Marea Moartă şi acoperă soarele ce răsare şi ţinuturile muntoase cu un văl cenuşiu, ca şi cum ar fi deja toamnă în loc de vară. Dar e o toamnă falsă: în vreo două ore aici o să fie iar uscat şi fierbinte. La fel ca ieri. La fel ca alaltăieri, ca acum o săptămână, ca acum o lună.

Până atunci răcoarea nopţii rămâne la putere. E un miros plăcut de praf care s-a înmuiat în multă rouă, amestecat cu un iz de sulf, de excremente de capră, ciulini şi focuri de tabără stinse. Acesta este mirosul Ţării Israelului din vremuri imemoriale. Cobor în ued şi înaintez pe o cărare şerpuită către culmea dealului de pe care văd Marea Moartă, la aproape o mie de metri mai jos, la o distanţă de douăzeci şi cinci de kilometri. Umbra dealurilor de la est cade peste apă şi îi dă o culoare de aramă veche. Ici şi colo o rază ascuţită reuşeşte să străpungă o clipă norul şi să atingă marea. Ea răspunde cu o lucire orbitoare, ca şi cum în adâncuri s-ar fi dezlănţuit o furtună electrică.

De aici până acolo se întind coaste goale de calcar presărate cu stânci negre. Printre aceste stânci, exact pe linia orizontului de pe creasta dealului din faţa mea, se zăresc dintr-odată trei capre negre, iar printre ele stă în picioare o siluetă omenească nemişcată, înveşmântată în negru din cap până în picioare. O femeie beduină? Şi acela de lângă ea e un câine? Şi dintr-odată au dispărut cu toţii dincolo de linia dealurilor, femeia, caprele şi câinele. Lumina cenuşie te face să te îndoieşti de orice mişcare. Între timp alţi câini dau glas în depărtare. Puţin mai departe, printre stâncile de pe marginea cărării, zace un tub de obuz ruginit. Cum a ajuns aici? Poate că într-o noapte o caravană de cămile a contrabandiştilor a trecut pe aici, pe drumul dintre Sinai şi partea sudică a Muntelui Hebron, şi unul dintre contrabandişti a pierdut tubul sau l-a aruncat după ce s-a întrebat ce-ar putea face cu el.

Acum poţi auzi profunzimea tăcerii deşertului. Nu este calmul dinainte de furtună, nici tăcerea de la sfârşitul lumii,

ci o tăcere care doar acoperă altă tăcere, şi mai profundă. Stau acolo trei-patru minute, trăgând în piept tăcerea ca pe un miros. Apoi mă întorc. Merg înapoi în sus din ued până la capătul străzii mele, certându-mă cu un cor de câini mânioşi care încep să mă latre din fiecare grădină. Poate că îşi închipuie că ameninţ să ajut deşertul să cotropească oraşul.
În ramurile primului copac din grădina primei case un întreg parlament de vrăbii e prins într-o dezbatere zgomotoasă, fiecare întrerupându-le pe celelalte cu ţipete asurzitoare: mai degrabă urlă decât ciripesc. Ca şi cum faptul că noaptea pleacă şi faptul că se crapă de ziuă ar fi evenimente fără precedent care justifică o întrunire urgentă.
Pe stradă o maşină veche porneşte cu un acces de tuse răguşită, ca de fumător înrăit. Băiatul cu ziarele încearcă zadarnic să se împrietenească cu un câine neînduplecat. Un vecin îndesat, ars de soare, cu o tufă de păr cenuşiu pe pieptul gol, un colonel în retragere, al cărui trup pătrăţos îmi aminteşte de un cufăr de tablă, stă pe jumătate dezbrăcat, în pantaloni de trening albaştri, udând stratul de trandafiri din faţa casei sale.
— Trandafirii dumneavoastră arată minunat. Bună dimineaţa, domnule Shmuelevici.
— De ce-ar fi aşa bună? mă atacă el. A renunţat în sfârşit Shimon Perez să-i vândă lui Arafat toată ţara?
Şi când remarc că unii văd lucrurile altfel, adaugă cu amărăciune:
— Se pare că un holocaust n-a fost de ajuns ca să învăţăm lecţia. Chiar numiţi dezastrul ăsta pace? Aţi auzit vreodată de Sudetenland? Sau de München? Sau de Chamberlain? Ei bine?
Am într-adevăr un răspuns amănunţit şi raţional la asta, dar mulţumită rezervelor de calm pe care mi le-am făcut mai devreme, în ued, schimb vorba:
— Cineva cânta *Sonata Lunii* în casa dumneavoastră aseară, pe la opt. Treceam pe aici şi chiar m-am oprit să ascult câteva minute. Era fiica dumneavoastră? Cânta minunat. Vă rog să-i transmiteţi.
Îndreaptă furtunul spre stratul următor şi îmi zâmbeşte ca un şcolar sfios care a fost ales brusc monitorul clasei, prin

vot secret. „Nu era fiica mea”, zice, „e plecată la Praga. Era fiica *ei*. Nepoata mea, Daniella. A ieşit a treia din întreaga Regiune Sudică la Concursul Tinerelor Talente. Deşi toată lumea, fără excepție, zice că ar fi trebuit să fie a doua. Scrie şi poezii frumoase. Atât de sensibile. Ați avea vreme să vă uitați la ele? Poate ați putea să o încurajați un pic. Sau chiar să le trimiteți la un ziar, să le publice. Ar trebui să le publice dacă le trimiteți dumneavoastră.”
Îi promit domnului Shmuelevici că o să citesc poemele Daniellei când o să am timp. Bucuros. Cu siguranță. De ce nu. N-aveți pentru ce.
În adâncul meu, înregistrez această promisiune ca pe o contribuție la progresul păcii. Înapoi în biroul meu, cu o cană de cafea în mână şi ziarul de dimineață desfăcut pe canapea, stau la fereastră încă zece minute. Aud la ştiri despre o arăboaică de şaptesprezece ani care a fost rănită grav de o rafală de gloanțe, după ce a încercat să înjunghie un soldat israelian la un baraj de lângă Bethlehem. Lumina din zori, care fusese amestecată cu o ceață cenuşie, a început să strălucească şi a devenit de un albastru dur, neînduplecat.

*

Sub fereastra mea e o grădină mică, cu câteva tufe, o plantă cățărătoare şi un lămâi bolnăvicios: încă nu ştiu dacă o să trăiască sau o să moară, are frunzişul gălbejit şi trunchiul îndoit, ca un braț pe care cineva îl împinge spre spate. Cuvântul ebraic pentru „îndoit”, care se întâmplă să înceapă cu literele AK, îmi aminteşte de ce spunea tata, că toate cuvintele care încep cu AK înseamnă ceva rău. „Şi probabil ați observat singur, Înălțimea Voastră, că propriile voastre inițiale, întâmplător sau nu, sunt tot AK.”
Poate că ar trebui să scriu azi un articol pentru *Yediot Aharonot*, ca să încerc să-i explic domnului Shmuelevici că părăsirea teritoriilor cucerite nu va slăbi Israelul, ci în realitate ne va întări. Şi că e o greşeală să vezi peste tot holocaustul şi pe Hitler şi Münchenul.
Domnul Shmuelevici mi-a povestit odată, într-una dintre acele seri lungi de vară, când ți se pare că lumina serii nu se va stinge niciodată, când şedeam amândoi în vestă şi sandale

pe gardul grădinii lui, cum a fost dus în lagărul de exterminare Maidanek pe când avea vreo doisprezece ani, împreună cu părinții, trei surori şi bunica lor, şi el a fost singurul care a supraviețuit. N-a vrut să-mi spună cum a supraviețuit. A promis că o să-mi spună altă dată. Dar de fiecare altă dată prefera să-mi deschidă ochii, ca să nu cred în pace, să nu mai fiu naiv, să-mi intre bine în cap că singurul lor scop era să ne măcelărească pe toți şi că toate vorbele lor despre pace sunt o capcană sau o licoare adormitoare pe care întreaga lume îi ajută să o fiarbă şi să ne-o dea ca să ne adoarmă. La fel ca atunci.

M-am hotărât să amân scrierea articolului. Un capitol neterminat al acestei cărți mă aşteaptă pe birou, într-un morman de schițe mâzgălite, note îmbâcsite şi jumătăți de pagină pline de tăieturi. Este capitolul despre doamna învățătoare Isabella Nahlieli de la şcoala elementară particulară „Tărâmul Copiilor" şi oştirea ei de pisici. Va trebui să fac nişte concesii acolo şi să şterg unele incidente cu pisici şi cu Getzel Nahlieli, casierul. Au fost incidente tare amuzante, însă nu contribuie cu nimic la progresul povestirii. Contribuie? Progres? Nu ştiu ce poate contribui la progresul povestirii, pentru că încă nu am habar încotro se îndreaptă povestirea şi, de fapt, de ce ar avea nevoie de contribuții. Sau de progres.

Între timp, ştirile de la ora zece s-au terminat, am băut a doua cană de cafea şi încă mă uit pe fereastră. O păsăruică frumoasă, turcoaz, se uită la mine o clipă-două din lămâi: se mişcă încolo şi încoace, sare de pe o ramură pe o rămurică şi face paradă cu penajul ei scânteietor în lumina bălțată cu umbre. Capul îi este aproape violet, gâtul e de un albastru închis, metalic, şi poartă o gingaşă vestă galbenă. Bun venit înapoi. Ce ai venit să-mi aminteşti în dimineața asta? Pe soții Nahlieli? Poezia lui Bialik *O rămurică a căzut pe un zid şi a ațipit*? Pe mama, care stătea ore întregi la fereastră, cu un pahar cu ceai răcindu-i-se în mână, cu fața către tufişul de rodii şi spatele către odaie? Gata. Trebuie să mă apuc de lucru. Acum trebuie să folosesc restul de calm pe care l-am adunat în ued în dimineața asta, înainte de răsăritul soarelui.

La unsprezece merg cu maşina în oraş să rezolv una sau două treburi la poştă, la bancă, la clinică şi la papetărie. Un soare tropical pârjoleşte străzile cu copacii lor prăfuiți, care arată firavi. Lumina deşertului s-a încins acum atât de tare că e aproape albă şi atât de crudă cu ochii tăi, că ei se transformă de bunăvoie în două crăpături înguste.
E o coadă mică la bancomat şi alta la standul de ziare al lui Ouaknine. La Tel Aviv, în vacanța de vară a lui 1950 sau 1951, nu departe de apartamentul în care locuiau mătuşica Haya şi unchiul Tsvi, vărul meu Yigal mi-a arătat un chioşc de ziare pe care îl ținea fratele lui David Ben Gurion şi mi-a spus că oricine vrea poate merge pur şi simplu acolo să vorbească cu el, cu acest frate al lui Ben Gurion, care chiar seamănă mult cu el. Poți chiar să-i pui întrebări. Cum ar fi, ce mai faceți, domnule Gruen? Cât costă o napolitană cu ciocolată, domnule Gruen? O să fie curând alt război, domnule Gruen? Singurul lucru pe care nu trebuie să-l faci e să-l întrebi de fratele lui. Asta e. Pur şi simplu nu-i place să fie întrebat de fratele lui.
Am fost foarte invidios pe oamenii din Tel Aviv. În Kerem Avraham nu aveam nici o celebritate sau măcar frați ai celebrităților. Nu-i aveam decât pe Profeții Mici în numele străzilor noastre: strada Amos, strada Obadiah, strada Zephaniah, Haggai, Zechariah, Nahum, Malachi, Joel, Habakkuk, Hosea, Micah şi Jonah. Toată trupa.
Un emigrant rus stă în picioare la colțul pieței din centrul Aradului. Cutia viorii e deschisă în fața lui, pe caldarâm, pentru bani. Melodia e liniştită, sfâşietoare, amintind de pădurile de brazi cu cabane, pâraie şi pajişti, care îmi aduc în minte poveştile mamei, pe când ea şi cu mine şedeam împreună alegând linte sau curățând mazăre în bucătărioara noastră mânjită cu funingine.
Însă aici, în piața din centrul Aradului, lumina deşertului alungă stafiile şi împrăştie orice amintire a pădurilor de brazi şi a toamnelor cețoase. Muzicianul, cu chica lui cenuşie şi mustața groasă şi albă, îmi aminteşte un pic de Albert Einstein şi un pic şi de profesorul Samuel Hugo Bergman, care i-a predat mamei mele filozofia pe muntele Scopus; de fapt am asistat eu însumi la nişte cursuri ale sale de neuitat,

în 1961, în campusul Givat Ram, despre istoria filozofiei dialogice de la Kierkegaard la Martin Buber.
Iată două tinere, care poate că se trag din nordul Africii, una dintre ele foarte slabă, cu bluză aproape transparentă şi fustă roşie, cealaltă într-un costum cu pantalon plin de cordoane şi catarame. Se opresc în faţa muzicianului şi îl ascultă un minut sau două cum cântă. El cântă cu ochii închişi şi nu-i deschide. Femeile şoptesc între ele, îşi deschid poşetele şi fiecare pune în cutie câte un shekel.
Femeia cea slabă, a cărei buză de sus e un pic ridicată spre nas, zice:
— Dar de unde ştim dacă sunt chiar evrei? Am auzit că jumătate dintre ruşii care vin aici sunt pur şi simplu *goyim* care doar profită de noi ca să scape naibii din Rusia şi vin aici să primească pomană.
Prietena ei zice:
— Ce ne pasă nouă, lasă-i să vină, lasă-l să cânte pe stradă, evreu, rus, druz, georgian, ce-ţi pasă ţie? Copiii lor o să fie israelieni, o să intre în armată, o să mănânce perişoare în *pitta*, cu murături, o să facă o ipotecă şi o să se vaite cât e ziua de lungă.
Fusta roşie observă:
— Ce-i în capul tău, Sarit, păi dacă primesc pe oricine vrea să vină pe gratis, inclusiv muncitori străini şi arabi din Gaza şi din teritorii, cine o să...
Dar restul discuţiei se îndepărtează de mine către parcarea mallului. Îmi atrag singur atenţia că nu am înaintat deloc azi, şi dimineaţa e pe sfârşite. Înapoi în biroul meu. Căldura începe să fie insuportabilă şi un vânt cu praf aduce deşertul înăuntru. Închid ferestrele şi obloanele şi trag draperiile, astup toate crăpăturile, aşa cum Greta Gat, în grija căreia eram lăsat, care era şi profesoară de pian, îşi etanşa întotdeauna apartamentul, prefăcându-l într-un submarin.
Acest birou a fost construit de muncitori arabi cu puţini ani înainte. Au pus podeaua şi au verificat-o cu o nivelă cu bulă de aer. Au înălţat uşa şi ramele ferestrelor. Au ascuns ţevăria şi cablurile electrice în pereţi şi au pus o priză pentru telefon. Un tâmplar masiv, amator de operă, a făcut dulapurile şi a aşezat biblioteca. Un antreprenor care imigrase din România

la sfârşitul anilor ‘50 a trimis undeva după un camion de pământ arabil bogat pentru grădină şi l-a pus peste calcarul, creta, cremenea şi sarea care se întindeau dintotdeauna pe aceste dealuri, ca şi cum ar fi pus un plasture peste o rană. În pământul cel bun locatarul dinainte a plantat tufe şi copaci şi o pajişte, pe care mă străduiesc cât pot eu mai bine să le îngrijesc, dar fără să sar peste cal cu iubirea, ca grădina asta să nu aibă aceeaşi soartă ca aceea pe care tata şi cu mine am făcut-o cu intenţii atât de bune.
Câteva duzini de pionieri, printre care lupi singuratici care iubeau deşertul sau căutau singurătatea, precum şi câteva cupluri tinere, s-au stabilit aici la începutul anilor ‘60: mineri, muncitori la carieră, ofiţeri activi şi muncitori din industrie. Lova Eliav, cu o mână de alţi proiectanţi de oraşe cuprinşi de entuziasmul sionist, a proiectat, a schiţat şi a construit imediat acest oraş, cu străzile, pieţele, bulevardele şi grădinile lui, nu departe de Marea Moartă, într-un loc retras care în acea vreme, la începutul anilor ‘60, nu avea nici un drum principal, conductă de apă sau curent electric, în care nu erau copaci, cărări, clădiri, corturi, semne de viaţă. Chiar şi cele mai multe dintre aşezările beduine de aici au apărut după ce s-a construit oraşul. Pionierii care au pus temeliile oraşului erau pasionaţi, nerăbdători, vorbăreţi şi activi. Fără să stea pe gânduri, au jurat „să cucerească sălbăticia şi să îmblânzească deşertul”.

*

Cineva trece acum pe lângă casă într-o dubiţă roşie; se opreşte la cutia de scrisori din colţ şi scoate scrisorile pe care le-am pus ieri. Altcineva a venit să înlocuiască dala spartă a pavajului de peste drum. Trebuie să găsesc o cale să le mulţumesc tuturor, aşa cum un băiat la *bar mitzvah* le mulţumeşte în public tuturor celor care l-au ajutat să ajungă acolo: mătuşii Sonia, bunicului Aleksandr, Gretei Gat, domnişoarei învăţătoare Zelda, arabului cu pungi sub ochi care m-a salvat din celula întunecată în care am fost prins în capcană în magazinul acela de îmbrăcăminte, părinţilor mei, domnului Zarchi, Lembergilor de alături, prizonierilor de război italieni, bunicii Shlomit, cu războiul ei împotriva

germenilor, doamnei învățătoare Isabella şi pisicilor ei, domnului Agnon, Rudnickilor, bunicului Papa, căruțaşul din Kiriat Motskin, lui Saul Cernikovski, lui tanti Lilenka Bar-Samkha, soției mele, copiilor mei, nepoților mei, constructorilor şi electricienilor care au făcut această casă, tâmplarului, băiatului cu ziarele, bărbatului din dubița roşie, muzicianului care cânta la vioară în colțul pieței, care mi-a amintit de Einstein şi de Bergman, femeii beduine şi celor trei capre pe care le-am văzut azi-dimineață înainte de răsărit sau doar mi le-am închipuit, unchiului Joseph, care a scris *Iudaism şi umanitate*, vecinului meu Shmuelevici, care se teme de un alt holocaust, nepoatei sale Daniella, care a cântat ieri *Sonata Lunii*, ministrului Shimon Perez, care ieri s-a dus din nou să vorbească cu Arafat, în nădejdea că vor găsi totuşi o formă de compromis, şi păsării turcoaz care îmi vizitează uneori lămâiul. Şi lămâiului însuşi. Şi mai ales tăcerii deşertului chiar înainte de răsăritul soarelui, care are mai multe şi mai multe tăceri înfăşurate înăuntrul ei. Asta a fost a treia cafea a dimineții. Gata. Pun cana goală pe marginea mesei, având mare grijă să nu fac nici cel mai mic zgomot capabil să vatăme tăcerea care încă n-a dispărut. Acum o să mă aşez şi o să scriu.

40

Până în acea dimineață nu mai văzusem o astfel de casă.
Era înconjurată de un zid gros de piatră care ascundea o livadă umbroasă cu viță-de-vie şi pomi fructiferi. Ochii mei uluiți au căutat instinctiv pomul vieții şi pomul cunoaşterii. În fața casei era o fântână, aşezată pe o terasă largă, pavată cu blocuri de piatră netedă, trandafirie cu vinişoare albăstrii. O boltă de verdeață din viță groasă umbrea un colț al acestei terase. Câteva scaune din piatră şi o masă lată şi joasă te îmbiau să zăboveşti sub boltă, să te tolăneşti, să te odihneşti la umbra viței şi să asculți bâzâitul albinelor de vară, cântecul păsărilor în livadă şi susurul fântânii – pentru că la

unul din capetele boltei de verdeață era un mic bazin în formă de stea în cinci colțuri, făcut din piatră şi căptuşit cu plăci de faianță albastră împodobite cu cuvinte arăbeşti. În mijlocul bazinului o fântână gâlgâia încetişor. Grupuri de peştişori aurii înotau agale încolo şi încoace printre mănunchiuri de nuferi.

De pe terasă noi trei, tulburați, politicoşi şi modeşti, am urcat treptele de piatră către o verandă largă cu vedere către zidurile din nordul Oraşului Vechi, cu minaretele şi cupolele de dedesubt. Pe verandă erau scaune de lemn cu perne şi taburete pentru rezemat picioarele şi câteva mese acoperite cu mozaic. Şi aici, ca şi sub bolta de verdeață, simțeai nevoia să te tolăneşti cu fața către zidurile oraşului, să ațipeşti la umbra frunzişului sau să sorbi în tihnă tăcerea dealurilor şi a pietrei.

Însă n-am zăbovit în livadă, sub boltă sau pe verandă, ci am tras mânerul clopoțelului de lângă uşile duble de fier, care erau vopsite în culoarea mahonului şi erau modelate iscusit în relief cu tot felul de rodii, struguri, cârcei şerpuitori şi flori simetrice. Pe când aşteptam să se deschidă uşa, unchiul Staszek şi-a întors iar capul spre noi şi a dus încă o dată degetul la buze, ca şi cum ne-ar fi dat un ultim avertisment lui tanti Mala şi mie: Bună-cuviință! Stăpânire de sine! Diplomație!

*

De-a lungul celor patru pereți ai salonului spațios erau canapele moi, cu spătarele din lemn sculptat alăturate, atingându-se. Mobila era sculptată cu frunze, muguri şi flori, ca pentru a reprezenta înăuntrul casei grădina şi livada care o înconjurau. Canapelele erau tapițate cu diferite țesături în dungi, în nuanțe de roşu şi azuriu. Pe fiecare canapea erau o mulțime de pernițe brodate în culori vii. Pe podea erau covoare groase, unul dintre ele țesut cu păsări ale paradisului. În fața fiecărei canapele era câte o masă joasă având drept tăblie o tavă rotundă de metal, mare, şi fiecare tavă era gravată cu o mulțime de desene abstracte cu forme întrețesute care aminteau de scrierea arabă, şi de fapt se prea poate să fi fost inscripții arabe stilizate.

Pe fiecare latură a încăperii se deschideau şase sau opt uşi. Pereţii erau acoperiţi cu carpete, iar printre carpete se vedea tencuiala, care avea şi ea un model floral în culorile roz, lila şi verde-pal. Ici şi colo, sub tavanul înalt, erau atârnate arme vechi în chip de ornamente: săbii de Damasc, un iatagan, junghere şi sulițe, pistoale, muschete cu țeava lungă şi puşti cu două țevi ghintuite. Cu fața către intrare şi având de o parte o canapea cu tapițerie bordo, iar de cealaltă o canapea cu tapițerie galbenă ca lămâia, stătea un bufet imens, bogat împodobit, în stil baroc, arătând ca un mic palat, cu multe compartimente cu geam în care se aflau ceşti de porțelan, pocale de cristal, pocale de argint şi de alamă şi numeroase podoabe din sticlă de Hebron sau Sidon.

Într-o nişă adâncă din perete, între două ferestre, era cuibărită o vază verde cu intarsii de sidef din care se înălțau câteva pene de păun. Alte nişe adăposteau ulcioare mari din alamă şi cupe de sticlă sau de ceramică. Patru ventilatoare atârnau din tavan, scoțând tot timpul un bâzâit ca de viespe şi mişcând aerul încărcat de fum. Între ventilatoare răsărea din tavan un imens candelabru de alamă, splendid, cu o bogăție de ramuri, crengi, crenguțe şi lăstare, toate înflorite cu stalactite strălucitoare de cristal, şi o mulțime de becuri în formă de pară care erau toate aprinse, în ciuda luminii dimineții de vară ce intra în valuri prin ferestrele deschise. Arcurile ferestrelor erau împodobite cu vitralii reprezentând cununi de trifoi şi fiecare dădea luminii zilei altă culoare: roşu, verde, auriu şi violet.

Două colivii atârnau de cârlige pe pereți opuşi şi în ele erau o pereche de papagali solemni ale căror pene erau o dezlănțuire de portocaliu, turcoaz, galben, verde şi albastru. Din când în când unul dintre ei exclama, cu vocea răguşită a unui fumător înrăit: „*Tfaddal! S'il vous plaît!* Bucură-te!" Şi din cealaltă colivie, la celălalt capăt al încăperii, o voce ademenitoare de soprană răspundea pe dată în engleză: „Oh, ce drăguț, tare drăguț! Ce minunat!"

Deasupra tocurilor uşilor şi ferestrelor şi pe tencuiala înflorată erau scrise versete coranice sau versuri, în scrierea arabă încârligată, iar între carpetele de pe pereți erau tablouri de familie. În unele erau nişte *effendi* impunători, cu

faţa durdulie şi complet rasă, purtând fesuri roşii cu ciucuri negri şi îndesaţi în costume albastre groase, cu lanţuri de aur atârnate peste burţi şi dispărând în buzunarul vestei. Predecesorii lor erau bărbaţi mustăcioşi cu aer autoritar şi înfăţişare ursuză, învăluiţi într-un aer de responsabilitate, inspirând o teamă respectuoasă, cu o prezenţă impozantă, purtând robe brodate şi *keffiyeh*-uri strălucitor de albe prinse cu cercuri negre. Erau şi două sau trei personaje călare, bărbaţi bărboşi cu aer fioros călare pe cai magnifici, galopând atât de iute, încât *keffiyeh*-urile le fâlfâiau în spate iar coamele cailor se vălureau; aveau înfipte la cingătoare junghere lungi şi iatagane prinse la şold sau ridicate deasupra capului.

Ferestrele adânci ale acestui salon dădeau spre nord şi est, spre muntele Scopus şi Muntele Măslinilor, o pădurice de pini, coaste stâncoase, Ophel şi ospiciul Augusta Victoria, cu turnul lui încoronat, ca o cască imperială, de un acoperiş prusac cenuşiu şi înclinat. Puţin la stânga ospiciului Augusta Victoria se afla o clădire fortificată cu deschizături înguste şi acoperită cu o cupolă: era Biblioteca Naţională, unde lucra tata, iar în jurul ei erau aşezate celelalte clădiri ale Universităţii Ebraice şi ale Spitalului Hadassah. Sub linia orizontului se desluşeau nişte căsuţe din piatră împrăştiate pe coastele dealurilor, mici turme printre bolovani şi mărăcinişuri şi din loc în loc câte un măslin care părea că a părăsit de mult lumea celor vii şi a ajuns pe tărâmul celor neînsufleţite.

*

În vara lui 1947 părinţii mei s-au dus la nişte cunoştinţe din Netanya şi m-au lăsat în timpul weekendului cu unchiul Staszek şi tanti Mala, Chopin şi Schopenhauer Rudnicki. („Să te porţi cum se cuvine acolo! Fără cusur, auzi? Şi să o ajuţi pe tanti Mala la bucătărie şi să nu-l deranjezi pe unchiul Staszek, să-ţi găseşti ceva de făcut, citeşte o carte şi nu le sta în cale, şi lasă-i să doarmă mai mult sâmbătă dimineaţa! Să fii cuminte ca un îngeraş! Poţi, când vrei cu adevărat!”)

Scriitorul Hayyim Hazaz a decretat odată că unchiul Staszek trebuie să se descotorosească de numele lui polonez, „care miroase a pogromuri”, şi l-a convins să-şi ia prenumele Stav, care înseamnă în ebraică „toamnă”, pentru că sună un pic ca Staszek, dar are un iz de Cântare a Cântărilor. Şi de aceea a apărut pe uşa apartamentului lor o carte de vizită scrisă de mâna lui tanti Mala:

Malka şi Stav Rudnicki
Vă rugăm să nu bateți la uşă
în timpul orelor obişnuite de odihnă.

Unchiul Staszek era un bărbat îndesat, masiv, cu umeri puternici, cu nări păroase şi întunecate ca nişte grote şi sprâncene stufoase, una dintre ele fiind întotdeauna ridicată întrebător. Îşi pierduse unul dintre incisivi, ceea ce îi dădea uneori un aer de răufăcător, mai ales când zâmbea. Îşi câştiga pâinea la departamentul de recomandate al oficiului poştal central din Ierusalim, şi în timpul liber culegea material pe mici fişe pentru o lucrare de cercetare originală despre poetul evreu medieval Immanuel de la Roma.

Ustaz[17] Najib Mamduh al-Silwani, care locuia în Sheikh Jarrah, în nord-vestul oraşului, era un bogat om de afaceri şi agentul local al multor firme franceze mari, ale căror afaceri se extindeau până în Alexandria şi Beirut, şi de acolo se ramificau la Haifa, Nablus şi Ierusalim. S-a întâmplat ca la începutul verii să dispară un cec cu o sumă considerabilă sau o poliță, sau poate că un certificat de acțiuni. Bănuiala a căzut asupra lui Edward al-Silwani, fiul cel mare al lui *Ustaz* Najib şi partenerul său la firma Silwani şi Fiii. Tânărul a fost interogat, aşa ni s-a spus, de însuşi directorul adjunct al CID-ului, şi după aceea a fost dus la centrul pentru cercetări din Haifa pentru o interogare şi mai amănunțită. *Ustaz* Najib, după ce a încercat în diferite feluri să-şi salveze fiul, în cele din urmă, disperat, s-a adresat domnului Kenneth Orwell Knox-Guildford, directorul general al Poştei, rugându-l să caute un plic pierdut pe care, jura, îl trimisese personal în iarna dinainte, recomandat.

---

[17] În arabă, „dascăl de religie”. (N. tr.)

Din nefericire, rătăcise recipisa. A dispărut ca şi cum diavolul însuşi ar fi înghiţit-o.
În ce-l priveşte, domnul Kenneth Orwell Knox-Guildford, după ce l-a asigurat pe *Ustaz* Najib de simpatia sa, informându-l însă cu sinceritate şi tristeţe că nu prea sunt speranţe ca o astfel de cercetare să aibă vreun rezultat pozitiv, l-a însărcinat totuşi pe Staszek Rudnicki să cerceteze problema şi să descopere tot ce se poate descoperi despre soarta unei scrisori recomandate trimise cu câteva luni înainte, o scrisoare care poate că a existat sau poate că nu, care poate că s-a rătăcit sau poate că nu, o scrisoare despre care nu există vreo urmă nici la trimiţător, nici în registrul poştei.
Unchiul Staszek s-a apucat pe loc să cerceteze şi a descoperit nu numai că nu există vreo înregistrare a respectivei scrisori, dar că întreaga pagină fusese ruptă cu grijă din registru. Nu era nici urmă de ea. Pe dată Staszek a intrat la bănuieli. A făcut cercetări, a aflat care funcţionar fusese de serviciu la ghişeul de recomandate în acea vreme şi i-a întrebat şi pe ceilalţi funcţionari, până ce a descoperit când fusese văzută pentru ultima oară foaia în registru. După ce a făcut asta, n-a mai durat mult până l-a identificat pe vinovat (tânărul care a ridicat plicul în lumină şi a văzut cecul, iar tentaţia a fost prea mare).
Aşa că bunul pierdut a fost restituit posesorului, tânărul Edward al-Silwani a fost eliberat din arest preventiv, onoarea respectabilei firme Silwani şi Fiii a strălucit din nou nepătată pe antetul firmei, în vreme ce dragul domn Stav a fost invitat, cu soţia, la o cafea la vila Silwani din Sheikh Jarrah, sâmbătă dimineaţa. Cât despre dragul copil, fiul prietenilor lor care stătea la ei, pe care nu aveau cu cine să-l lase sâmbătă dimineaţa, fireşte, ce întrebare, trebuie să vină cu ei, întreaga familie Silwani arde de nerăbdare să-şi exprime recunoştinţa faţă de domnul Stav pentru eficienţa şi integritatea sa.

*

Aşadar sâmbătă, după micul dejun, chiar înainte de a porni, mi-am pus cele mai bune haine, pe care părinţii mi le

lăsaseră la tanti Mala anume pentru vizită („Arabii dau mare importanță aspectului exterior!” a stăruit tata): o cămașă strălucitor de albă, proaspăt călcată, cu mânecile răsucite în sus cu splendidă precizie; pantaloni bleumarin cu manșete și dungă bine călcată și o curea sobră de piele neagră cu o cataramă de metal strălucitoare care, cine știe de ce, avea imaginea vulturului bicefal imperial rus. În picioare aveam sandale, pe care unchiul Staszek mi le-a lustruit cu aceeași perie și aceeași cremă neagră pe care le folosise la cei mai buni pantofi ai săi și ai lui tanti Mala.
În ciuda căldurii de august, unchiul Staszek a ținut să îmbrace costumul negru de lână (era singurul lui costum), cămașa de mătase albă ca zăpada care călătorise cu el acum cincisprezece ani din casa părinților lui, din Lodz, și cravata discretă de mătase albastră pe care o purtase în ziua nunții. Cât despre tanti Mala, s-a chinuit trei sferturi de oră în fața oglinzii, și-a pus rochia de seară, s-a răzgândit, și-a pus o fustă plisată neagră cu o bluză ușoară de bumbac, iar s-a răzgândit, și s-a uitat cum îi stă în rochia tinerească de vară pe care o cumpărase de curând, cu o broșă și o eșarfă de mătase, sau cu un colier și fără broșă și eșarfă, sau cu colierul și altă broșă, dar fără eșarfă, cu sau fără cercei?
Brusc a hotărât că rochia ușoară de vară, cu broderia din jurul gâtului, era prea frivolă, prea populară pentru acea ocazie, și s-a întors la rochia de seară cu care începuse. În disperare, tanti Mala a apelat la unchiul Staszek și chiar la mine și ne-a făcut să jurăm că spunem adevărul și numai adevărul, oricât ar fi el de dureros: nu cumva veșmântul ăsta era prea elegant, prea teatral pentru o vizită neoficială într-o zi călduroasă? Nu era nepotrivit cu coafura ei? Și dacă tot ne uităm la părul ei, ce credem, cu mâna pe inimă, ar trebui să-și prindă cosițele pe cap sau să le despletească și să-și lase părul să atârne liber pe un umăr, și dacă da, pe care din ei?
În cele din urmă, călcându-și pe inimă, a ales o fustă cafenie simplă, o bluză cu mâneci lungi pusă în valoare de o broșă frumoasă cu turcoaze și cercei de care atârnau două pietre prețioase bleu, ce se potriveau cu ochii ei frumoși. Iar părul și l-a despletit și l-a lăsat să cadă liber peste amândoi umerii.

Pe drum, unchiul Stav, cu trupul lui îndesat prins ca în chingi în costumul gros, mi-a explicat unele dintre realitățile vieții care rezultă din diferențele istorice dintre culturi. Familia Silwani, a zis el, este o familie europenizată foarte respectată, ai cărei membri au fost educați în şcoli excelente din Beirut şi Liverpool şi care vorbeau cu toții bine limbi occidentale. Cât despre noi, eram fără îndoială europeni, chiar dacă poate că într-un alt sens al cuvântului. Noi, de exemplu, nu puneam mare preț pe aspectul exterior, ci doar pe valorile interioare, morale şi culturale. Chiar şi un geniu universal ca Tolstoi nu şovăise să umble îmbrăcat ca un țăran, iar un mare revoluționar ca Lenin disprețuia profund îmbrăcămintea burgheză şi prefera să poarte o scurtă de piele şi o şapcă de muncitor.

Vizita noastră la familia Silwani nu era ca atunci când Lenin vizita muncitorii sau când Tolstoi se amesteca printre oamenii de rând: era o situație specială. În ochii vecinilor noştri arabi mai respectabili şi mai luminați, care adoptau de cele mai multe ori o cultură europeană mai occidentală, a explicat unchiul Staszek, noi, evreii moderni, apăream în mod eronat ca un fel de gloată gălăgioasă de sărăntoci neciopliți, prost-crescuți şi încă nemeritând să stăm nici pe cea mai de jos treaptă a rafinamentului cultural. Chiar şi unii dintre conducătorii noştri se pare că apăreau într-o lumină negativă în ochii vecinilor noştri arabi, pentru că se îmbrăcau foarte simplu şi purtarea lor era grosolană şi familiară. De mai multe ori în timpul lucrului la poştă, atât la ghişeele publice, cât şi în culise, avusese ocazia să observe că noul stil evreiesc, sandale şi haine kaki, mâneci suflecate şi guler descheiat, pe care noi îl considerăm pionieresc, democratic şi egalitarist, era privit de englezi şi în special de arabi ca grosolan sau ca un fel de paradă vulgară, dovedind lipsă de respect față de ceilalți şi dispreț față de serviciile publice. Desigur, această impresie e fundamental greşită şi nu e nevoie să repetăm că noi credem în viața simplă, în frugalitate şi în renunțarea la tot spectacolul exterior. Însă în împrejurările de față, o vizită la vila unei familii bine-cunoscute şi foarte respectate, ca şi în alte ocazii asemănătoare, se cuvenea să ne purtăm ca şi cum am fi fost

investiți cu o misiune diplomatică. În consecință, trebuia să fim foarte atenți la înfățișarea noastră, la purtarea noastră şi la felul nostru de a vorbi.
De exemplu, a stăruit unchiul Staszek, la astfel de întruniri copiii şi chiar adolescenții nu trebuie în nici un caz să se amestece în discuția celor mari. Dacă li se vorbeşte, şi numai în acest caz, trebuie să răspundă politicos şi cât mai scurt. Dacă se servesc răcoritoare, copilul trebuie să aleagă doar lucruri care nu se varsă şi nu fac firimituri. Dacă i se oferă a doua porție trebuie să refuze foarte politicos, chiar dacă moare de dorința de a se servi. Şi pe tot parcursul vizitei copilul trebuie să binevoiască să şadă drept şi să nu se holbeze şi, mai presus de toate, nu trebuie în nici un caz să se strâmbe. O comportare nepotrivită, mai ales în societatea arabă, despre care se ştie foarte bine, ne-a asigurat el, că e foarte sensibilă, foarte susceptibilă şi înclinată să se simtă ofensată (şi chiar, tindea el să creadă, să se răzbune), ar fi nu numai nepoliticoasă şi un abuz de încredere, ci ar putea şi să deterioreze viitoarea înțelegere reciprocă dintre două popoare învecinate, exacerbând astfel – se încinsese pe tema asta – ostilitatea într-o perioadă de nelinişte legată de primejdia unui conflict sângeros între cele două națiuni.
Pe scurt, a spus unchiul Staszek, foarte mult, poate că mult mai mult decât poate duce pe umeri un copil de opt ani, depinde de tine în această dimineață, de inteligența şi de purtarea ta bună. Apropo, şi tu, Malenka dragă, ai face mai bine să nu zici nimic acolo, nimic în afară de politețurile necesare: după cum se ştie, în tradițiile vecinilor noştri arabi, aşa cum era şi la strămoşii noştri, nu se consideră acceptabil ca o femeie să deschidă brusc gura în compania bărbaților. Prin urmare, ai face bine cu această ocazie, draga mea, să-ți laşi buna-creştere înnăscută şi farmecul feminin să vorbească în locul tău.
Şi astfel mica noastră solie diplomatică a purces la ora zece dimineața, strălucitoare şi instruită aşa cum se cuvine, din apartamentul de o cameră şi jumătate al Rudnickilor, de la colțul străzii Profeților cu strada Cancelarului, chiar deasupra florăriei „Belşugul Florilor”, lăsându-i în urmă pe Chopin şi Schopenhauer, pasărea schiloadă Alma-Mirabelle

şi conul de pin pictat, şi am purces spre est, către vila Silwani din partea nordică a cartierului Sheikh Jarrah, în susul drumului către muntele Scopus.
Primul lucru pe lângă care am trecut a fost zidul casei numite Thabor, în care a locuit cândva un arhitect neamţ excentric pe nume Conrad Schick, un creştin evlavios îndrăgostit de Ierusalim. Deasupra porţii sale Conrad Schick a construit un foişor în jurul căruia ţeseam eu tot felul de poveşti pline de cavaleri şi prinţese. De acolo am mers în jos pe strada Profeţilor către Spitalul Italian, care, judecând după turnul crenelat şi cupolele acoperite cu ţiglă, era inspirat după un palat florentin.
În dreptul Spitalului Italian, fără o vorbă, am luat-o spre nord, către strada St. George, ocolind cartierul evreiesc ultraortodox Mea Shearim, intrând în lumea chiparoşilor, grilajelor, cornişelor şi zidurilor de piatră. Acesta era celălalt Ierusalim, Ierusalimul pe care nu-l cunoşteam aproape deloc, Ierusalimul abisinian, arab, pelerin, otoman, misionar, german, grec, adâncit în gânduri, armean, american, monahal, italian, rus, plin de pini, amenințător şi totuşi fascinant, cu clopotele şi farmecele lui înaripate care îţi erau interzise pentru că erau străine şi duşmănoase, un oraş aflat sub văl, care ascunde taine primejdioase, ticsit cu cruci, foişoare, moschei şi mistere, un oraş demn şi tăcut, pe străzile căruia oficianţi ai unor culte străine învăluiţi în mantii negre sau veşminte preoţeşti se mişcau fără zgomot ca nişte umbre întunecate, călugări şi călugăriţe, *kadi*-i şi muezini, oficialităţi, adoratori, pelerini, femei cu văl şi popi în sutane.
Era o dimineaţă din vara lui 1947, cu câteva luni înainte de încăierările sângeroase care au izbucnit la Ierusalim, cu mai puţin de un an înainte de plecarea englezilor, înainte de asediu, de bombardament, de tăierea apei şi de împărţirea oraşului. În sâmbăta în care am mers către casa familiei Silwani din Sheikh Jarrah, asupra acestor cartiere de la nord-est domnea încă o linişte grea. Însă în această linişte puteai percepe deja o undă de nerăbdare, o răbufnire insesizabilă de ostilitate înăbuşită. Ce caută aici trei evrei, un bărbat, o femeie şi un copil, de unde au răsărit deodată? Şi

acum, că sunteți aici, în partea asta a oraşului, ați face bine să nu zăboviți mai mult decât e nevoie. Strecurați-vă iute pe străzile astea. Cât mai e...

*

Când am ajuns noi, în încăpere erau deja vreo cincisprezece sau douăzeci de oaspeți şi membri ai familiei, care parcă pluteau pe un nor de fum de țigară, cei mai mulți dintre ei aşezați pe canapelele înşirate de-a lungul celor patru pereți, câțiva stând în picioare în grupulețe, prin colțuri. Printre ei erau domnul Cardigan, precum şi domnul Kenneth Orwell Knox-Guildford, directorul general al Poştei şi şeful unchiului Staszek, care stătea în picioare împreună cu alți domni şi l-a salutat pe unchiul Staszek ridicând un pic paharul. Cele mai multe dintre uşile care dădeau în odăile celelalte erau închise, dar printr-una care era dată de perete am zărit trei fete de vârsta mea, îmbrăcate în rochii lungi, înghesuite pe o băncuță, uitându-se la oaspeți şi şuşotind între ele.
Ustaz Najib Mamduh al-Silwani, gazda noastră, ne-a prezentat câțiva membri ai familiei şi pe câțiva dintre ceilalți oaspeți, bărbați şi femei, printre care două doamne englezoaice de vârstă mijlocie în costume cenuşii, un cărturar francez mai în vârstă şi un preot grec în sutană, cu o barbă pătrată şi cârlionțată. Gazda noastră le-a lăudat tuturor oaspetele, în engleză şi uneori în franceză, şi a explicat în vreo două fraze cum dragul domn Stav a alungat marele necaz care atârnase deasupra capului familiei Silwani timp de câteva săptămâni întunecate.
La rândul nostru, am strâns mâini, am flecărit, am zâmbit, am făcut mici plecăciuni şi am murmurat „Ce frumos!", „*Enchanté* „ şi „Îmi face plăcere să vă cunosc". I-am oferit familiei Silwani chiar şi un modest dar simbolic: o carte cu fotografii ale vieții din kibbutz, cu poze ale scenelor din viața de toate zilele din sala de mese comună, pionieri pe câmp şi la lăptărie, copii goi bălăcindu-se voioşi sub stropitori şi un țăran arab bătrân, ținând strâns frâul măgarului său în vreme ce se uită la un tractor gigantic pe şenile, care trece într-un nor de praf. Fiecare fotografie era însoțită de câteva explicații în ebraică şi engleză.

Ustaz al-Silwani a răsfoit cartea cu fotografii, zâmbind amabil şi dând de câteva ori din cap, ca şi cum ar fi înţeles în sfârşit ceea ce voiau fotografii să spună în imagini. I-a mulţumit oaspetelui pentru dar şi l-a pus într-una dintre nişe sau poate că pe un pervaz. Papagalul a intonat brusc în engleză, cu vocea lui ascuţită, din colivia sa : „Cine o să fie ursitul meu? Cine o să fie prinţul meu?", şi din celălalt capăt al încăperii papagalul răguşit a răspuns: „*Kalamat, ya sheikh! Kalamat, ya sheikh! Kalamat!*"

Două săbii încrucişate atârnau pe perete deasupra capetelor noastre, în colţul în care ne-am aşezat. Am încercat în zadar să ghicesc care sunt oaspeţii şi care sunt membrii familiei. Cei mai mulţi dintre bărbaţi aveau cincizeci sau şaizeci de ani, şi unul era un bărbat foarte bătrân, într-un costum cafeniu ros care era cam destrămat pe la mâneci. Era un bătrân zbârcit, obrajii îi erau scofâlciţi, mustaţa argintie îi era îngălbenită de tutun, aşa cum erau şi mâinile lui muncite, de zidar. Semăna bine cu unul dintre portretele atârnate pe perete, în ramele lor aurite. Să fi fost bunicul? Sau chiar străbunicul? Pentru că la stânga lui *Ustaz* al-Silwani era alt bărbat bătrân, vânos, înalt şi gârbov, arătând ca un trunchi de copac rupt, cu capul arămiu acoperit de peri ţepoşi. Era îmbrăcat neglijent, cu o cămaşă în dungi încheiată doar la jumătate din nasturi şi cu pantaloni care păreau prea mari pentru el. Mi-am amintit de bătrânul Aleluiev din povestea mamei, care se îngrijea în coliba lui de un bărbat şi mai bătrân.

Erau câţiva tineri în haine albe de tenis şi doi bărbaţi burtoşi, de patruzeci şi ceva de ani, care păreau gemeni; şedeau unul lângă altul, somnoroşi, şi unul îşi făcea de lucru cu un şirag de mătănii de chihlimbar, în vreme ce fratele lui fuma ţigară de la ţigară, aducându-şi contribuţia la vălul cenuşiu care plutea în aer. În afară de cele două doamne englezoaice mai erau câteva femei aşezate pe canapele sau plimbându-se prin încăpere, având grijă să nu se ciocnească de servitorii cu papion care duceau tăvi încărcate cu băuturi reci, dulciuri, pahare de ceai şi ceşcuţe de cafea. Care dintre femei era stăpâna casei era greu de spus: câteva dintre ele păreau să fie acasă la ele. O femeie voinică într-o rochie de

mătase înfloratã de aceeaşi culoare cu vaza în care se aflau penele de păun, ale cărei braţe cărnoase erau împodobite cu atâtea brăţări şi cercuri de argint, încât clincheteau la orice mişcare, stătea în picioare şi vorbea înflăcărat cu nişte tineri în pantaloni scurţi de tenis. Altă doamnă, într-o rochie de bumbac imprimat cu o droaie de fructe care păreau să-i accentueze rotunjimea pieptului şi a coapselor, i-a întins mâna gazdei ca să i-o sărute şi l-a răsplătit îndată cu trei pupături pe obraji, dreapta, stânga şi iar dreapta. Era şi o matroană mai bătrână, cu mustaţă cenuşie şi nările păroase umflate, precum şi câteva tinere fermecătoare, cu şolduri înguste, cu unghii roşii, şuşotind-şopăcăind fără încetare, cu coafuri elegante şi fuste de sport. Staszek Rudnicki, în costumul său negru, ca de popă, cu care emigrase din Lodz cu vreo cincisprezece ani înainte, şi soţia lui, Mala, cu fusta ei cafenie, bluza cu mâneci lungi şi cerceii de care atârnau pietre preţioase, păreau să fie persoanele cu îmbrăcămintea cea mai protocolară din încăpere (cu excepţia chelnerilor). Chiar şi directorul general al Poştei, domnul Knox-Guildford, purta o cămaşă albastră simplă, fără haină sau cravată. Deodată, papagalul care vorbea ca un fumător pătimaş a glăsuit din colivia sa de la un capăt al încăperii: „*Mais oui, mais oui, chère mademoiselle, mais oui, absolument, naturellement*.” Din capătul celălalt soprana răzgâiată i-a răspuns pe loc: „*Bas! Bas, ya eini! Bas min fadlak! Usqut! Bas wahalas!*”

Din când în când servitorii în negru, alb şi roşu se materializau din norul de fum şi încercau să ne ispitească cu bol după bol de migdale, nuci, arahide, seminţe de dovleac şi de pepene, şi tăvi încărcate de plăcinte calde, fructe, felii de pepene verde, alte ceşcuţe de cafea, pahare de ceai şi pahare înalte, cu buza îngheţată, cu sucuri de fructe şi suc de rodii cu bucăţi de gheaţă, şi castronele cu gelatină de migdale mirosind delicios a scorţişoară şi împodobită cu migdale tocate. Dar m-am mulţumit cu doi biscuiţi şi un singur pahar de suc de fructe şi am refuzat politicos, dar hotărât, toate bunătăţurile următoare, conştient de obligaţiile care decurgeau din statutul meu de tânăr diplomat care acceptă

ospitalitatea unei mari puteri ce îmi scruta cu suspiciune comportamentul.
Domnul al-Silwani s-a oprit lângă noi şi a flecărit câteva minute în engleză cu tanti Mala şi unchiul Staszek, glumind, zâmbind, poate complimentând-o pentru cercei. Apoi, pe când se scuza şi era gata să se întoarcă la ceilalți oaspeți, a şovăit, s-a întors deodată spre mine şi a spus cu un zâmbet amabil, în ebraica lui împiedicată:
— Poate că tânărului domn i-ar plăcea să iasă în grădină. Sunt nişte copii în grădină.
În afară de tata, căruia îi plăcea să-mi zică Înălțimea Voastră, nimeni nu-mi mai spusese până atunci domn. Timp de o clipă glorioasă chiar m-am văzut ca un tânăr domn evreu al cărui statut nu e cu nimic mai prejos decât cel al tinerilor domni străini care erau afară, în grădină. Când avea să se pună în sfârşit temelia statului evreiesc liber, obişnuia tata să citeze cu entuziasm din Vladimir Jabotinski, națiunea noastră va putea să se alăture comitetului națiunilor „ca un leu care înfruntă alți lei".
Aşadar, ca un leu care înfruntă alți lei am părăsit încăperea plină de fum. De pe veranda largă am cuprins cu ochii privelişte a zidurilor Oraşului Vechi, turnurile şi cupolele. Apoi, cu încetineală, autoritar, cu sentimentul puternic al conştiinței naționale, am coborât treptele de piatră şi am mers spre bolta de verdeață şi dincolo de ea, în livadă.

41

Sub bolta de verdeață erau vreo cinci-şase fete, în plină adolescență. Le-am ocolit de departe. Apoi nişte puşti gălăgioşi au trecut agale pe lângă mine. O fată şi un băiat se plimbau pe sub copaci, adânciți într-o conversație şoptită, dar fără să se atingă. La celălalt capăt al livezii, aproape de colțul zidului, în jurul trunchiului aspru al unui dud stufos, cineva înjghebase o bancă fără picioare, şi acolo şedea cu genunchii lipiți o fată cu chipul palid. Avea părul şi genele

negre, gâtul subțire, umerii firavi, şi părul ei tuns scurt cădea peste o frunte care îmi părea luminată pe dinăuntru de strălucirea curiozității şi bucuriei. Purta o bluză crem pe sub o rochie lungă bleumarin cu dungi late. Pe bluză avea o broşă de fildeş care îmi amintea de una pe care o purta bunica mea Shlomit.

La prima vedere fata aceasta părea de vârsta mea, dar după mica arcuire a bluzei şi licărul deloc copilăresc de curiozitate şi, de asemenea, de avertizare din ochii ei când i-au întâlnit pe ai mei (pentru o clipă, înainte ca ochii mei să se ferească) trebuie să fi avut cu doi-trei ani mai mult, poate unsprezece sau doisprezece. Am reuşit totuşi să văd că sprâncenele îi erau destul de groase şi îmbinate, în contrast cu delicatețea celorlalte trăsături. La picioarele ei era un copil, un băiețel de vreo trei ani, cu părul cârlionțat, care poate că îi era frate; stătea în genunchi pe pământ şi culegea, preocupat, frunzele căzute pe care le aşeza în cerc.

Cu îndrăzneală, dintr-o suflare, i-am oferit fetei un sfert din întreg vocabularul meu de cuvinte străine, poate că mai puțin ca un leu care înfruntă alți lei şi mai mult ca papagalii din încăperea aflată în susul treptelor. Fără să-mi dau seama, am făcut chiar o mică plecăciune, dornic să creez contactul şi astfel să împrăştii orice prejudecăți şi să grăbesc împăcarea dintre popoarele noastre.

— *Sabah al-heir*, domnişoară. *Ana ismi* Amos. *Wa-inti, ya bint? Votre nom s'il vous plaît, Mademoiselle?* Vă rog numele, dacă sunteți bună?

S-a uitat la mine fără să zâmbească. Sprâncenele îmbinate îi dădeau un aer sever, care îi depăşea vârsta. A dat din cap de câteva ori, ca şi cum ar fi luat o hotărâre şi era de acord cu ea însăşi, punând capăt deliberării şi confirmând constatările. Rochia ei bleumarin îi ajungea până sub genunchi, dar în spațiul dintre rochie şi pantofii cu catarame în formă de fluture am zărit pielea pulpelor ei, cafenie şi netedă, feminină, deja matură; m-am îmbujorat şi ochii mi-au fugit iar în altă parte, spre frățiorul ei, care m-a privit şi el liniştit, fără neîncredere, dar şi fără zâmbet. Dintr-odată semăna foarte mult cu ea, cu chipul lui negricios şi liniştit.

*

Tot ce auzisem de la părinți, de la vecini, de la unchiul Joseph, de la învățătorii mei, de la unchi şi mătuşi şi din zvonuri mi-a venit în minte în acel moment. Tot ce spuseseră la un pahar de ceai în curtea noastră din spate, sâmbăta sau în vreo seară de vară, despre tensiunea care creştea între arabi şi evrei, despre neîncredere şi ostilitate, rodul cel putred al intrigilor britanice şi al incitării fanaticilor musulmani, care ne arătau într-o lumină înspăimântătoare ca să-i aţâţe pe arabi să ne urască. Sarcina noastră, a spus odată domnul Rosendorff, era să înlăturăm bănuielile şi să le explicăm că suntem de fapt un popor pozitiv şi chiar blând. Pe scurt, un simț al misiunii mi-a dat curajul să mă adresez acestei fete ciudate şi să încerc să stau de vorbă cu ea: aveam de gând să-i explic în câteva cuvinte convingătoare cât de curate sunt intențiile noastre, cât de dezgustătoare e uneltirea menită să stârnească un conflict între popoarele noastre şi cât de bine va fi pentru publicul arab – în forma acestei fete cu buze arcuite grațios – să petreacă un pic de timp în compania poporului evreu politicos şi plăcut, în persoana mea, solul cel meşter la vorbă, în vârstă de opt ani şi jumătate. Aproape.

Dar nu mă gândisem dinainte ce o să fac după ce voi fi folosit cea mai mare parte din stocul meu de cuvinte străine în prima frază. Cum o voi lumina pe această fată neştiutoare şi o voi face să priceapă o dată pentru totdeauna dreptul evreilor de a se întoarce în Sion? Prin pantomimă? Prin mişcări de dans? Şi cum o fac să recunoască dreptul nostru la Țară fără să folosesc cuvinte? Cum aş putea să-i traduc fără nici un cuvânt „O, țara mea, patria mea" a lui Cernikovski? Sau „Acolo arabi, nazarineni şi noi / În bucurie-om bea pe săturate / Când malurile râului Iordan / Prin steagul nostru pur vor fi spălate" a lui Jabotinski? Într-un cuvânt, eram ca un nătărău care a învățat să mute cu două pătrate pionul din fața regelui şi a făcut asta fără şovăială, dar după aceea nu mai ştie nimic despre şah, nici măcar numele pieselor, sau cum se mişcă, sau încotro, sau de ce.

Dezorientat.

Dar fata mi-a răspuns, şi încă în ebraică, fără să se uite la mine, cu mâinile odihnindu-i-se deschise pe bancă, de-o parte şi de cealaltă a rochiei, cu ochii aţintiţi asupra fratelui ei, care punea câte o pietricică în mijlocul fiecărei frunze din cercurile lui:
— Mă cheamă Aisha. Micuţul e fratele meu. Awwad.
A mai spus:
— Eşti fiul oaspeţilor de la poştă?
Aşa că i-am explicat că nu eram deloc fiul oaspeţilor de la poştă, ci al prietenilor lor. Şi că tata era un cărturar destul de însemnat, un *ustaz*, şi că unchiul tatălui meu era un cărturar şi mai însemnat, care era chiar o celebritate mondială, şi că onorabilul ei tată, domnul al-Silwani, a fost cel care a sugerat personal să vin în grădină şi să vorbesc cu copiii din casă.
Aisha m-a corectat şi a spus că *ustaz* Najib nu e tatăl ei, ci unchiul mamei ei: ea şi familia ei nu locuiesc aici, în Sheikh Jarrah, ci în Talbieh, şi ea a luat în ultimii trei ani lecţii de pian de la o profesoară din Rehavia şi a învăţat un pic de ebraică de la profesoară şi de la ceilalţi elevi. E o limbă frumoasă, ebraica, şi Rehavia e o zonă frumoasă. Bine îngrijită. Liniştită.
Talbieh e şi ea bine îngrijită şi liniştită, m-am grăbit să răspund, răspunzând la compliment cu alt compliment. Ar vrea să stăm un pic de vorbă?
Nu vorbim deja? (Un mic zâmbet a pâlpâit o clipă pe buzele ei. Şi-a îndreptat cu amândouă mâinile tivul rochiei, şi-a descrucişat şi încrucişat iar picioarele. Şi, pentru o clipă, genunchii, genunchii unei femei mature deja, apoi rochia s-a aşezat la loc. Acum privea puţin în stânga mea, acolo unde zidul grădinii se ţea spre noi dintre copaci.)
Prin urmare am adoptat o expresie reprezentativă şi mi-am exprimat părerea că e destul loc în această ţară pentru amândouă popoarele, nu trebuie decât să aibă bunul-simţ să trăiască în pace şi respect reciproc. Cumva, din stingherealã sau îngâmfare, vorbeam cu ea nu în ebraica mea obişnuită, ci în cea a tatei şi a musafirilor săi: protocolară, îngrijită. Ca un măgar îmbrăcat în rochie de bal şi cu pantofi cu toc înalt: convins, cine ştie de ce, că acesta era singurul fel potrivit de

a vorbi cu arabii şi cu fetele. (Nu prea avusesem ocazia să vorbesc cu o fată sau cu un arab, dar îmi închipuiam că în amândouă cazurile se cere o delicateţe specială: trebuie să vorbeşti în vârful picioarelor, cum s-ar zice.)
S-a dovedit că nu avea cunoştinţe prea mari de ebraică sau poate că părerea ei era diferită de a mea. În loc să-mi răspundă la provocare, a preferat să treacă pe lângă ea: fratele ei mai mare, mi-a spus ea, e la Londra, unde învaţă ca să fie „jurisconsult şi avocat".
Umflându-mă în pene de atâta reprezentativitate, am întrebat-o ce vrea să studieze când o să fie mai mare.
S-a uitat drept în ochii mei şi, în acel moment, în loc să roşesc m-am albit. Pe dată mi-am ferit privirea şi m-am uitat în jos spre frăţiorul ei cel serios, Awwad, care deja făcuse la poalele dudului patru cercuri perfecte din frunze.
— Dar tu?
— Păi, să vezi, am zis eu, stând încă în picioare în faţa ei şi ştergându-mi pe pantalonii scurţi palmele transpirate, păi, să vezi, uite care e treaba...
— O să fii şi tu avocat. După felul în care vorbeşti.
— Ce anume te face să crezi asta?
În loc să-mi răspundă, a zis:
— O să scriu o carte.
— Tu? Ce fel de carte o să scrii?
— Poezie.
— Poezie?
— În franceză şi engleză.
— Scrii poezii?
Scria poezii şi în arabă, dar nu le-a arătat nimănui. Ebraica e şi ea o limbă frumoasă. A scris cineva vreodată poezii în ebraică?
Şocat de întrebarea ei, înfoiat de indignare şi cu simţul misiunii, i-am dat pe loc un recital pasionat de frânturi de poezie. Cernikovski. Levin Kipnes. Rahel. Vladimir Jabotinski. Şi o poezie de-a mea. Tot ce-mi venea în minte. Turbat, rotindu-mi braţele prin aer, ridicând vocea, cu simţire, gesturi şi expresii ale feţei şi câteodată chiar închizând ochii. Până şi frăţiorul ei, Awwad, şi-a ridicat capul cârlionţat şi m-a aţintit cu ochi căprui şi nevinovaţi, ca de

miel, plini de curiozitate şi cu un strop de teamă, şi deodată a declarat într-o ebraică limpede: „‘mai o clipă! Stai o clipă!” Între timp, Aisha nu zicea nimic. Brusc m-a întrebat dacă ştiu să mă caţăr în copaci.

Emoţionat cum eram, poate că un pic îndrăgostit de ea, şi totuşi cutremurat de fiorul reprezentativităţii naţionale, setos să fac tot ce voia ea, m-am transformat pe loc din Jabotinski în Tarzan. Lepădându-mi sandalele pe care unchiul Staszek le lustruise în dimineaţa aceea până ce pielea a ajuns de un negru strălucitor, uitând de hainele mele bine călcate, am făcut un salt şi m-am agăţat de o creangă joasă, am pipăit cu picioarele goale trunchiul zgrunţuros şi fără să şovăi o clipă m-am aburcat în copac, de la o cracă la alta şi în sus, către ramurile din vârf, fără să mă sinchisesc de zgârieturi, neluând în seamă vânătăile, juliturile şi petele de dude, în sus, dincolo de vârful zidului, dincolo de vârful celorlalţi copaci, afară din umbră, în sus până în creştetul copacului, până ce burta mi s-a lipit de o creangă înclinată care s-a lăsat sub greutatea mea ca un arc şi am bâjbâit cu mâinile şi am dat deodată peste un lanţ ruginit cu o bilă grea de fier, şi ea ruginită, prinsă la capătul lui, dracu’ ştie la ce slujea şi cum ajunsese în creştetul dudului. Micul Awwad s-a uitat la mine gânditor, şovăielnic, şi a zis iar: ‘mai o clipă! Stai o clipă!

Se pare că erau singurele cuvinte ebraice pe care le ştia.

M-am ţinut cu o mână de creanga mea care gemea, iar cu cealaltă, scoţând sălbatice strigăte de război, am scuturat lanţul şi am rotit bila de fier în cercuri repezi, ca şi cum aş fi ridicat în aer vreun fruct rar pentru tânăra de dedesubt. De şaizeci de generaţii încoace, după cum ni se spusese, ei ne-au considerat o naţiune jalnică de învăţăcei înghesuiţi în *yeshiva*, molii fragile care sar în sus de frică la orice umbră, *awlad al-mawt*, copii ai morţii, şi acum în sfârşit urca pe scenă iudaismul musculos, strălucitorul tânăr evreu în deplinătatea forţei lui, făcându-i pe toţi cei ce-l văd să tremure la răgetul lui: un leu printre lei.

Însă acest teribil leu de copac al cărui rol îl jucam triumfător în faţa Aishei şi a fratelui ei nu-şi dădea seama că i se apropie osânda. Era un leu orb, surd, nătărău. Avea ochi,

dar nu vedea, urechi, şi nu auzea. Nu făcea decât să învârtă lanţul, călărind pe creanga lui legănătoare, străpungând aerul cu rotiri din ce în ce mai puternice ale mărului lui de fier, ca acei cowboy viteji pe care îi văzuse la cinematograf descriind prin aer cercuri cu lasourile lor, din goana calului.
N-a văzut şi n-a auzit, nu şi-a închipuit şi nu s-a păzit, acest zelos păzitor al fraţilor, acest leu zburător, cu toate că Nemesis era deja pe drum şi totul era pregătit pentru oroarea ce avea să vină. Bila de fier ruginit din capătul lanţului se învârtejea prin aer, ameninţând să-i smulgă braţul din umăr. Îngâmfarea lui. Nesăbuinţa lui. Otrava pubertăţii. Beţia şovinismului trufaş. Ramura pe care era culcat ca să-şi facă numărul gemea deja sub greutatea lui. Iar fata delicată, gânditoare, cu sprâncenele negre şi groase, poeta, se uita în sus la el cu un zâmbet compătimitor, nu un zâmbet de admiraţie sau de veneraţie faţă de noul evreu, ci o expresie uşor dispreţuitoare, un zâmbet amuzat, îngăduitor, ca şi cum ar fi spus, asta nu e nimic, toate eforturile astea ale tale nu înseamnă nimic, am văzut noi mult mai mult decât asta, nu ne poţi impresiona cu asta, dacă chiar vrei să mă uimeşti într-o bună zi va trebui să te străduieşti de şapte ori mai mult.
(Şi din adâncurile unui puţ întunecat se poate să-i fi fluturat prin faţă, o frântură de clipă, amintirea unei păduri dese dintr-un magazin de îmbrăcăminte pentru femei, o junglă virgină prin care urmărise cândva o fetiţă, şi când a ajuns-o, în sfârşit, s-a dovedit a fi o oroare.)
Iar fratele ei era încă acolo, la poalele dudului, îşi desăvârşise misterioasele cercuri perfecte din frunze căzute şi acum, ciufulit, serios, cu un aer competent şi adorabil, umbla şovăielnic după un fluture alb, în pantalonaşii lui scurţi şi cu pantofiori roşii, când deodată, din vârful dudului, cineva i-a rostit numele cu un răcnet îngrozit, Awwad, Awwad, fugi, şi poate că n-a avut timp decât să se uite în sus în copac cu ochii lui rotunzi, poate că n-a avut timp decât să vadă mărul de fier ruginit care se desprinsese din capătul lanţului şi se năpustea spre el ca un obuz, drept spre el din ce în ce mai întunecat şi mai mare şi zburând drept către ochii copilului, şi cu siguranţă i-ar fi strivit ţeasta dacă nu ar fi trecut la un

fir de păr de capul lui şi nu i-ar fi vâjâit drept pe lângă nas, aterizând cu o bufnitură grea şi surdă şi strivindu-i picioruşul prin pantoful mic şi roşu, pantoful ca de păpuşă care s-a umplut deodată de sânge şi a început să reverse sânge prin găurile şireturilor şi să picure pe la cusături şi peste partea de sus. Atunci un singur ţipăt de durere lung, străpungător, sfâşietor s-a înălţat peste vârfurile copacilor, şi apoi întreg trupul ţi-a fost prins de tremurături ca nişte ace îngheţate şi totul a tăcut în jurul tău într-o clipă, de parcă ai fi fost închis într-un aisberg.

*

Nu-mi amintesc chipul copilului leşinat când sora lui l-a dus de acolo în braţe şi nu-mi amintesc dacă a ţipat şi ea, dacă a strigat după ajutor, dacă mi-a vorbit, şi nu-mi amintesc când sau cum am coborât din copac sau dacă am căzut cu creanga care s-a prăbuşit sub mine, nu-mi amintesc cine mi-a îngrijit tăietura de pe bărbie din care picura sânge pe cea mai bună cămaşă a mea (am până în ziua de azi semnul pe bărbie), şi nu-mi amintesc aproape nimic din cele petrecute între singurul ţipăt al băiatului rănit şi cearşafurile albe din seara aceea, încă mai tremuram din cap până-n picioare, ghemuit cu genunchii la gură, cu câteva cusături în bărbie, în patul dublu al unchiului Staszek şi al lui tanti Mala.
Dar îmi amintesc până în ziua de azi ochii ei ca doi cărbuni aprinşi, sub bordura de doliu a sprâncenelor negre îmbinate la mijloc: scârbă, disperare, groază şi fulgere de ură veneau din ochii ei, şi dincolo de scârbă şi de ură mai era un soi de clătinare mohorâtă a capului, ca şi cum ar fi fost de acord cu ea însăşi, ca şi cum ar fi spus aş fi putut ghici pe loc, chiar înainte să deschizi gura ar fi trebuit să bag de seamă, ar fi trebuit să fiu atentă, asta se simţea de departe. Ca o duhoare.
Şi îmi amintesc, vag, cum cineva, un bărbat scund şi păros, cu o mustaţă stufoasă, cu un ceas de aur pe o brăţară foarte lată, poate că era unul dintre oaspeţi sau unul dintre fiii gazdei, mă târa brutal de acolo, ţinându-mă de cămaşa ruptă, aproape de-a fuga. Şi din mers am văzut un bărbat furios care stătea lângă fântâna din mijlocul terasei pavate

lovind-o pe Aisha, nu izbind-o cu pumnii, nu plesnind-o peste obraji, ci lovind-o tare, iar şi iar, cu palma deschisă, lent, meticulos, peste cap, peste spate, peste umăr, peste faţă, nu aşa cum pedepseşti un copil, ci aşa cum îţi verşi furia pe un cal. Sau pe o cămilă încăpăţânată.

*

Desigur, părinţii mei au vrut, ca şi Staszek şi Mala, să-i contacteze şi să întrebe ce face micul Awwad şi cât de grave erau rănile lui. Desigur, voiau să găsească o modalitate de a-şi exprima regretul şi ruşinea. Poate că s-au gândit să ofere o compensaţie potrivită. Poate că era important pentru ei să le facă pe gazde să vadă cu ochii lor că nici partea noastră nu a scăpat nevătămată, ci şi-a tăiat bărbia şi a fost nevoie de două sau trei cusături. Poate că părinţii mei şi soţii Rudnicki plănuiseră chiar o vizită la vila Silwani, în care să ducă daruri pentru tânărul rănit, în vreme ce sarcina mea ar fi fost să-mi exprim umilele remuşcări prosternându-mă în prag sau acoperindu-mă cu pânză de sac şi cenuşă, ca să dovedim familiei al-Silwani în particular şi poporului arab în general cât de mâhniţi, de ruşinaţi şi de stingheriţi suntem, dar în acelaşi timp prea nobili ca să căutăm scuze sau circumstanţe atenuante şi destul de responsabili ca să purtăm pe umeri întreaga povară a stingherelii, remuşcării şi vinii.
Însă pe când se tot sfătuiau, contrazicându-se în privinţa momentului şi a modalităţii, poate că sugerând ca unchiul Staszek să meargă la şeful lui, domnul Knox-Guilford, şi să-l roage să întindă pentru noi nişte antene neoficiale şi să afle în ce ape se scaldă familia Silwani, cât de mânioşi mai sunt şi cum pot fi îmblânziţi, cât de folositoare ar fi prezentarea personală a scuzelor şi în ce spirit ar primi ei oferta noastră de a îndrepta lucrurile, pe când chibzuiau încă la planuri şi la măsuri de cercetare, au venit sărbătorile evreieşti mari. Şi chiar înainte de aceasta, în prima zi din septembrie 1947, Comitetul Special al Naţiunilor Unite pentru Palestina a prezentat Adunării Generale recomandările sale.
Şi la Ierusalim, chiar dacă încă nu izbucnise violenţa, a fost ca şi cum un muşchi invizibil s-ar fi încordat dintr-odată. Nu era o idee bună să mai calci prin acele zone.

Aşa că tata a telefonat cu vitejie la biroul firmei Silwani şi Fiii din strada Prinţesa Mary, s-a prezentat în engleză şi în franceză şi a cerut, în amândouă limbile, să fie pus în legătură cu domnul al-Silwani senior. Un secretar tânăr i-a răspuns cu politeţe rece, i-a cerut în engleză şi franceză fluentă să aibă amabilitatea de a aştepta câteva clipe şi a revenit spunând că a fost împuternicit să primească un mesaj pentru domnul Silwani. Aşa că tata a dictat un mesaj scurt despre sentimentele noastre, regretele noastre, grija noastră faţă de sănătatea dragului de copil, faptul că suntem gata să plătim toate cheltuielile medicale şi dorinţa noastră sinceră de a ne întâlni cât mai curând pentru a limpezi lucrurile şi a încerca să îndreptăm răul. (Tata vorbea engleza şi franceza cu un accent foarte rusesc. Când pronunţa *the* se auzea „zi", în vreme ce *locomotive* era „locomoţif".)

N-am primit nici un răspuns de la familia Silwani, nici direct, nici prin intermediul domnului Knox-Guilford, şeful lui Staszek Rudnicki. Oare tata s-a străduit pe alte căi să afle cât de grave erau rănile lui Awwad? Ce a spus şi ce n-a spus Aisha despre mine? Dacă o fi reuşit într-adevăr să afle ceva, mie nu mi-au spus nimic. Până în ziua în care a murit mama şi mai apoi, până în ziua morţii sale, tata şi cu mine n-am vorbit niciodată despre acea sâmbătă. Nici măcar întâmplător. Şi chiar după mulţi ani, la vreo cinci ani după Războiul de Şase Zile, la slujba de pomenire a Malei Rudnicki, când bietul Staszek a vorbit o jumătate de noapte, aşezat în fotoliul său cu rotile, şi a amintit de tot soiul de lucruri bune şi rele, n-a pomenit de acea sâmbătă de la vila Silwani.

Şi odată, în 1967, după ce cucerisem Ierusalimul de est, am fost acolo de unul singur, într-o sâmbătă de vară, destul de devreme, pe acelaşi drum pe care am mers în acea sâmbătă de demult. Erau porţi de fier noi, şi în faţa casei era parcată o maşină nemţească strălucitoare, cu perdeluţe gri. În vârful zidului care înconjura grădina erau cioburi de sticlă de care nu-mi aminteam. Vârfurile verzi ale copacilor se arătau deasupra zidului. Steagul unui consulat important flutura pe acoperiş, şi lângă porţile noi de fier erau o placă de alamă lucitoare cu numele statului respectiv, în litere arabe şi

latine, şi stema lui. Un paznic în haine civile a ieşit şi s-a uitat la mine curios. Am mormăit ceva şi mi-am continuat drumul către muntele Scopus.

*

Tăietura din bărbie s-a vindecat în câteva zile. Doctorul Hollander, pediatrul de la clinica din strada Amos, mi-a scos firele puse la camera de gardă în acea sâmbătă dimineaţă.
Din ziua în care au fost scoase firele un văl a coborât asupra întregului episod. Tanti Mala şi unchiul Staszek erau şi ei înrolaţi în acţiunea de înăbuşire a chestiunii. Nici o vorbă. Nici despre Sheikh Jarrah, nici despre copilaşi arabi, lanţuri de fier, livezi, duzi sau cicatrice pe bărbie. Tabu. Nu s-a întâmplat niciodată. Doar mama, în felul ei obişnuit, a înfruntat zidurile cenzurii. Odată, în locul nostru special, la masa din bucătărie, în momentul nostru special, când tata nu era acasă, mi-a spus o fabulă indiană:
Au fost cândva doi călugări care se supuneau la tot soiul de restricţii şi suferinţe. Printre altele, s-au hotărât să traverseze întreg subcontinentul indian pe jos. Şi au mai hotărât să facă drumul în tăcere deplină: să nu rostească un cuvinţel, nici măcar în somn. Însă odată, pe când mergeau pe malul unui râu, au auzit strigătele de ajutor ale unei femei care se îneca. Fără o vorbă, călugărul mai tânăr a sărit în apă, a dus-o pe femeie în cârcă până la mal şi a lăsat-o pe nisip fără să spună nimic. Cei doi asceţi şi-au continuat drumul în tăcere. Au trecut şase luni sau un an şi dintr-odată călugărul mai tânăr l-a întrebat pe însoţitorul său: „Spune-mi, crezi că am păcătuit ducând femeia aceea în cârcă?" Prietenul lui i-a răspuns cu o întrebare: „Cum, o mai duci încă?"
În ceea ce-l priveşte, tata s-a întors la cercetările lui. În acel moment era cufundat adânc în literaturile Orientului Apropiat antic, Akkadia şi Sumeria, Babilonia şi Asiria, descoperirile unor arhive antice în Tel el-Amarna şi Hatushash, legendara bibliotecă a regelui Assurbanipal, pe care grecii l-au numit Sardanapalius, povestirile lui Ghilgameş şi scurtul mit al lui Adapa. Monografii şi lucrări de referinţă se îngrămădeau pe biroul lui, înconjurate de armata de note şi fişe. Încerca să ne amuze pe mama şi pe

mine cu una dintre poantele lui obişnuite: Dacă furi de la un autor eşti plagiator; dacă furi din cinci cărţi eşti cărturar; dacă furi din cincizeci de cărţi eşti un mare cărturar.
Zi de zi acel muşchi invizibil de sub pielea Ierusalimului se încorda. Zvonuri nebuneşti circulau prin cartierul nostru; unele dintre ele îți înghețau sângele în vine. Unele ziceau că guvernul britanic de la Londra e pe cale să-şi retragă armata, ca să permită forțelor regulate ale statelor membre ale Ligii Arabe, care nu erau altceva decât un braț al englezilor îmbrăcat în veşminte din deşert, să-i înfrângă pe evrei, să cucerească țara şi apoi, după ce evreii vor fi plecat, să-i primească înapoi pe englezi pe uşa din dos. Ierusalimul, susțineau câțiva dintre strategii din băcănia domnului Auster, va fi curând capitala regelui Abdullah al Transiordaniei, iar noi, locuitorii evrei, vom fi urcați pe nave şi duşi în lagărele de refugiați din Cipru. Sau am putea fi împrăştiați prin lagărele pentru persoane strămutate aflate în insulele Mauritius şi Seychelles.
Alții nu pregetau să afirme că mişcările evreieşti ilegale, Irgun, Banda lui Stern şi Haganah, prin acțiunile lor sângeroase împotriva englezilor, mai ales pentru că aruncaseră în aer cartierul general britanic din hotelul Regele David, au adus asupra noastră nenorocirea. Nici un imperiu din istorie n-a fost orb la aşa provocări umilitoare, iar englezii hotărâseră deja să ne pedepsească printr-o sălbatică baie de sânge. Ofensele necugetate ale fanaticilor noştri conducători sionişti au făcut publicul englez să ne urască atât de tare, încât Londra a hotărât pur şi simplu să-i lase pe arabi să ne măcelărească până la unul: până acum forțele armate engleze au stat între noi şi un masacru general săvârşit de națiunile arabe, dar acum ei o să se dea deoparte, şi sângele nostru va cădea pe capetele noastre.
Unii spuneau că unor evrei cu relații, bogătaşi din Rehavia, antreprenori şi angrosişti care aveau legături cu englezii, slujbaşi civili de rang înalt din Administrația Mandatară, li s-a suflat la ureche că ar fi mai bine să plece în străinătate cât mai iute sau măcar să-şi trimită familiile într-un loc sigur. Ei pomeneau despre cutare şi cutare familie care a fost trimisă în America şi despre diferiți oameni de afaceri prosperi care

au părăsit peste noapte Ierusalimul şi s-au stabilit cu familiile lor la Tel Aviv. Cu siguranţă ştiu ei ceva ce noi, ceilalţi, nu putem decât să ne închipuim. Sau ei puteau să-şi închipuie ceea ce pentru noi nu era decât un coşmar.
Alţii vorbeau despre grupuri de tineri arabi care cercetau noaptea străzile noastre, înarmaţi cu cutii de vopsea şi pensule, marcând casele evreieşti şi repartizându-le dinainte. Ei afirmau că bande de arabi înarmate, sub comanda Marelui Muftiu din Ierusalim, luaseră deja în stăpânire toate dealurile din jurul oraşului, iar englezii se făceau că nu-i văd. Ziceau că forţele Legiunii Arabe Transiordaniene, sub comanda generalului de brigadă englez Sir John Glubb, Glubb-paşa, erau deja desfăşurate în diferite poziţii-cheie din ţară, astfel încât să-i poată strivi pe evrei înainte ca aceştia să poată măcar încerca să-şi ridice capetele. Şi că luptătorii din Frăţia Musulmană, cărora englezii le-au permis să vină din Egipt înarmaţi şi să-şi creeze poziţii fortificate pe dealurile din jurul Ierusalimului, se instalează în tranşee chiar peste drum de kibbutzul Ramat Rahel. Unii îşi exprimau speranţa că, atunci când englezii o să plece, preşedintele american, Truman, o să intervină, fie ce-o fi. O să-şi trimită degrabă armata, două avioane de transport americane gigantice au fost văzute deja în largul Siciliei, îndreptându-se spre est; cu siguranţă că preşedintele Truman nu va îngădui să se petreacă aici al doilea holocaust la mai puţin de trei ani după Holocaustul celor Şase Milioane. Cu siguranţă că evreii americani bogaţi şi influenţi o să-l preseze. Ei n-ar putea să stea pur şi simplu cu mâinile în sân.
După părerea unora, conştiinţa lumii civilizate sau opinia publică progresistă, ori clasa muncitoare internaţională, sau larg răspânditele sentimente de vinovăţie faţă de soarta tristă a evreilor supravieţuitori vor acţiona toate împotriva „complotului anglo-arab de a ne distruge". Unii dintre prietenii şi vecinii noştri se încurajau singuri la începutul acelei toamne ciudate, ameninţătoare, cu un gând consolator: în cel mai rău caz, chiar dacă arabii nu ne vor aici, ultimul lucru pe care şi-l doresc popoarele europene este să ne întoarcem şi să inundăm iar Europa. Şi, dat fiind că

europenii sunt mult mai puternici decât arabii, rezultă că există o şansă ca la urma urmei să fim lăsaţi aici. Ei o să-i silească pe arabi să înghită ceea ce Europa încearcă să scuipe.
Într-un fel sau altul, practic toată lumea prezicea războiul. Cei din ilegalitate difuzau pe unde scurte cântece înflăcărate. Crupele, uleiul, lumânările, zahărul, laptele praf şi făina aproape că au dispărut de pe rafturile din băcănia domnului Auster: oamenii începeau să-şi facă rezerve, pregătindu-se pentru ce avea să vină. Mama a umplut bufetul din bucătărie cu pungi de făină de grâu şi *matso*, pachete de pesmeţi, ovăz Quaker, ulei, conserve de legume şi de carne, măsline şi zahăr. Tata a cumpărat două canistre de parafină etanşate şi le-a pus sub bazinul din baie.
Tata încă mai pleca în fiecare zi, ca de obicei, la şapte şi jumătate dimineaţa, la serviciul lui de la Biblioteca Naţională de pe muntele Scopus, cu autobuzul 9, care mergea din strada Geula prin Mea Sharim şi traversa Sheikh Jarrah, nu departe de vila Silwani. Se întorcea acasă puţin înainte de cinci, cu cărţi şi articole în servieta jerpelită şi altele îndesate sub braţ. Însă mama l-a rugat de mai multe ori să nu şadă în autobuz la fereastră. Şi adăuga nişte cuvinte în rusă. Ne-am întrerupt pe moment obişnuita plimbare de sâmbătă după-masa până la unchiul Joseph şi mătuşa Zipporah.

*

Aveam abia nouă ani şi eram deja un zelos cititor de ziare. Un consumator avid al ultimelor ştiri. Un excelent comentator şi orator. Un expert politic şi militar ale cărui opinii erau preţuite de copiii vecinilor. Un strateg cu chibriturile, nasturii şi piesele de domino de pe rogojină. Trimiteam trupe, executam mişcări tactice de învăluire prin flanc, făceam alianţe cu una sau alta dintre puterile străine, adunam argumente tranşante care erau în stare să cucerească cele mai împietrite inimi britanice şi compuneam discursuri care nu numai că i-ar fi adus pe arabi la înţelegere şi împăcare şi i-ar fi făcut să ne ceară iertare, dar ar fi putut chiar să aducă în ochii lor lacrimi de simpatie pentru

suferința noastră, amestecate cu admirația profundă față de inimile noastre nobile şi măreția noastră morală.
Purtam în acea vreme discuții mândre şi totuşi pragmatice cu Downing Street, Casa Albă, Papa de la Roma, Stalin şi cârmuitorii arabi. „Stat evreu! Imigrare liberă! „ strigau demonstranții din comunitatea afiliată, în timpul marşurilor sau întrunirilor; la una sau două dintre acestea mama i-a îngăduit tatei să mă ia şi pe mine. În vreme ce în fiecare vineri mulțimi de arabi, mărşăluind furioase după ce ieşiseră din moschei, urlau „*Idbah al-Yahud!*" (Să-i măcelărim pe evrei!) şi „*Falastin hi arduna wa al-Yahud kilbuna!*" (Palestina este țara noastră, iar evreii sunt câinii noştri!) Dacă aş fi avut ocazia, i-aş fi putut convinge cu uşurință, în mod rațional, că în vreme ce lozincile noastre nu conțineau nimic care să-i vatăme, lozincile lor, strigate de gloate înfierbântate, nu erau prea amabile ori civilizate şi că de fapt ele îi puneau într-o lumină ruşinoasă pe cei care le strigau. În zilele acelea eram mai puțin copil şi mai mult un snop de argumente fariseice, un mic şovin travestit în iubitor al păcii, un naționalist fățarnic şi mieros, un propagandist sionist de nouă ani. Noi eram cei buni, noi aveam dreptate, noi eram victime nevinovate, noi eram David împotriva lui Goliat, un miel printre lupi, mielul de sacrificiu, în vreme ce ei – englezii, arabii şi toată lumea neevreiască – erau lupii, răul, lumea ipocrită întotdeauna însetată de sângele nostru; cu atât mai mult să le fie ruşine.
Când guvernatorul britanic şi-a anunțat intenția de a-şi încheia cârmuirea în Palestina şi de a returna mandatul Organizației Națiunilor Unite, ONU a creat un Comitet Special pentru Palestina (UNSCOP) care să examineze situația de aici şi, de asemenea, pe cea a sutelor de mii de evrei strămutați, supraviețuitori ai genocidului nazist, care trăiau de doi ani sau de mai multă vreme în lagărele europene pentru persoane strămutate.
La începutul lui septembrie 1947, UNSCOP şi-a dat publicității raportul majoritar, recomandând ca mandatul britanic să se încheie cât mai curând. În locul lui, Palestina să fie împărțită în două state independente, unul pentru arabi şi unul pentru evrei. Zonele alocate celor două state

erau aproape la fel de mari. Graniţa complicată, şerpuitoare, care le despărţea era trasată în general conform distribuţiei demografice a populaţiilor respective. Cele două state să aibă în comun economia, moneda etc. Comitetul recomanda ca Ierusalimul să fie un *corpus separatum* neutru, sub tutelă internaţională, cu un guvernator numit de ONU.

Aceste recomandări erau supuse aprobării Adunării Generale şi era nevoie de o majoritate de două treimi. Evreii au scrâşnit din dinţi şi au acceptat împărţirea propusă: teritoriul alocat lor nu includea Ierusalimul sau Galileea de Sus şi de Vest, şi trei sferturi din statul evreu propus era teren deşertic necultivabil. În schimb, conducerea arabilor palestinieni şi toate naţiunile Ligii Arabe au declarat pe loc că nu vor accepta nici un compromis şi că intenţionează „să se opună cu forţa transpunerii în fapt a acestor propuneri şi să înece în sânge orice încercare de a crea o entitate sionistă pe vreo palmă de pământ palestinian". Ei susţineau că întreaga Palestină a fost pământ arab de sute de ani, până ce au venit englezii şi au încurajat hoardele de străini să se răspândească peste tot, să niveleze dealurile, să scoată din rădăcini bătrânele crânguri de măslini, să cumpere pământ, parcelă cu parcelă, prin subterfugii, de la moşieri corupţi, şi să-i alunge pe ţăranii care îl cultivaseră de generaţii întregi. Dacă nu erau opriţi, şmecherii ăştia de colonişti evrei aveau să înghită întreaga ţară, ştergând orice urmă a vieţii arabe, acoperind-o cu coloniile lor europene cu acoperişuri roşii, corupând-o cu comportarea lor îngâmfată şi desfrânată, şi foarte repede vor pune mâna pe locurile sfinte ale Islamului, şi apoi se vor revărsa în ţările arabe învecinate. Cât ai bate din palme, datorită vicleniei şi superiorităţii lor tehnice şi cu sprijinul imperialismului britanic, vor face aici exact ceea ce le-au făcut albii populaţiilor indigene din America, Australia şi din alte părţi. Dacă li se îngăduie să-şi întemeieze aici un stat, chiar şi unul mic, nu încape îndoială că îl vor folosi drept cap de pod, se vor revărsa înăuntru cu milioanele lor, ca lăcustele, se vor aşeza pe orice deal şi vale, vor jefui de caracterul lor arab aceste peisaje străvechi şi vor înghiţi totul înainte ca arabii să fi avut timp să se trezească din somn.

La mijlocul lui octombrie Înaltul Comisar britanic, generalul Sir Alan Cunningham, a rostit în fața lui David Ben Gurion, care era şeful executivului din Agenția Evreiască, o amenințare voalată: „Dacă încep tulburările”, a spus el cu tristețe, „mă tem că nu vom fi în stare să vă ajutăm; nu vom fi în stare să vă apărăm”.[18]

*

Tata a zis:
— Herzl a fost profet şi o ştia. La primul Congres Sionist, în 1897, a spus că, în cinci ani sau cel mai târziu în cincizeci de ani, va exista un stat evreu în Țara Israelului. Şi acum au trecut cincizeci de ani şi statul stă literalmente în fața porții.
Mama a zis:
— Nu stă. Nu e nici o poartă. E un abis.
Dojana tatei a sunat ca o plesnitură de bici. A vorbit în rusă, ca să nu înțeleg.
Iar eu am zis, cu o bucurie pe care nu mi-o puteam ascunde:
— O să fie curând război la Ierusalim! Şi o să-i învingem pe toți!
Dar uneori, când eram singur în curte, spre amurg sau sâmbăta dimineața, când părinții mei şi toți cei din cartier dormeau încă, înghețam, înjunghiat de groază, pentru că imaginea Aishei care lua de jos copilul leşinat şi îl ducea în tăcere pe brațe semăna brusc ca un tablou creştin înspăimântător pe care tata mi l-a arătat şi mi l-a explicat în şoaptă odată, pe când vizitam o biserică.
Îmi aminteam de măslinii pe care i-am văzut de la fereastra acelei case, care părăsiseră de veacuri întregi lumea celor vii şi deveniseră o parte a tărâmului celor neînsuflețite.
‘mai o clipă stai o clipă ‘mai o stai o ‘maio staio.

*

Prin noiembrie un soi de cortină începuse să împartă Ierusalimul în două. Autobuzele încă mai mergeau acolo şi se

---

[18] Dov Joseph, *The Faithful City: the Siege of Jerusalem, 1948* (Londra, 1962), pag. 31. (N. a.)

întorceau, iar vânzătorii de fructe din satele arabe învecinate încă îşi mai făceau apariţia obişnuită pe strada noastră, cărând tăvi cu smochine, migdale şi fructe de cactus, însă unele familii de evrei se mutaseră deja din cartierele arabe, şi familiile arabe începuseră să părăsească vestul oraşului, ducându-se în părţile sudice şi estice.
Doar în gândurile mele puteam să merg uneori până la prelungirea străzii St. George către nord-est şi să mă uit cu ochii larg deschişi la celălalt Ierusalim: un oraş cu chiparoşi bătrâni, mai mult negri decât verzi, străzi cu ziduri de piatră, grilaje împletite, cornişe şi ziduri întunecate, Ierusalimul străin, tăcut, retras, înfăşurat în văluri, oraşul abisinian, musulman, pelerin, otoman, oraşul ciudat, misionar, al cruciaţilor şi templierilor, oraşul grec, armean, italian, adâncit în gânduri, anglican, greco-ortodox, oraşul monahal, copt, catolic, luteran, scoţian, sunit, şiit, sufit, alawit, străbătut de sunetele clopotelor şi de jelania muezinului, înţesat cu pini, înspăimântător şi totuşi ademenitor, cu toate farmecele lui ascunse, cu labirinturile de străduţe înguste care ne erau interzise şi ne ameninţau din întuneric, un oraş secretos, vătămător, purtând în pântece nenorocirea.

*

Întreaga familie Silwani, mi s-a spus după Războiul de Şase Zile, a părăsit Ierusalimul iordanian în anii ‘50 şi la începutul anilor ‘60. Unii au mers în Elveţia şi Canada, alţii s-au stabilit în emiratele din Golf, câţiva s-au mutat la Londra şi alţii în America Latină.
Şi ce s-a întâmplat cu papagalii lor? „Cine o să fie ursitul meu? Cine o să fie prinţul meu?”
Şi ce s-a întâmplat cu Aisha? Şi cu fratele ei olog? Unde oare cântă ea la pian, presupunând că încă mai are unul, presupunând că nu a ajuns bătrână şi stafidită printre şandramalele pline de praf şi de arşiţă din cine ştie ce tabără de refugiaţi, unde zoaiele se scurg pe străzile nepietruite.
Şi cine sunt evreii norocoşi care trăiesc acum în casa care era cândva a familiei ei, în Talbieh, un cartier construit din piatră albăstruie şi trandafirie, cu bolţi şi arcade?

*

Nu din cauza războiului care se apropia, ci din alt motiv, mai profund, aveam să fiu cuprins dintr-odată de spaimă în acele zile din toamna lui 1947 şi aveam să simt durerea tânjirii amestecate cu ruşine şi cu certitudinea pedepsei iminente şi, de asemenea, un soi de durere nu prea bine definită: un fel de dor interzis, amestecat cu vinovăţie şi mâhnire. După acea livadă. După acea fântână acoperită cu o placă de metal verde şi bazinul cu plăci de faianţă albastre, unde peştişori aurii străluceau o clipă în soare înainte să dispară în pădurea de nuferi. După pernuţele moi, bordate cu dantelă fină. După covoarele groase, dintre care unul înfăţişa păsări ale paradisului printre copaci ai paradisului. După firele de trifoi din vitralii, care colorau fiecare lumina în altă nuanţă: frunză roşie, frunză verde, frunză aurie, frunză violetă.

Şi după papagalul care vorbea ca un fumător înrăit: „*Tfaddal! S'il vous plaît! Enjoy!*" şi perechea lui soprană care răspundea cu o voce ca un clopoţel de argint: „*Mais oui, mais oui, chère mademoiselle*".

Am fost acolo cândva, în acea livadă, înainte de a fi alungat din ea în mod ruşinos, am atins-o cândva, cu vârfurile degetelor...

„*Bas! Bas, ya eini! Bas min fadlak! Usqut! Bas wahalas!*"

Dimineaţa, devreme, mă trezeam la mirosul primei raze de lumină şi zăream printre lamelele de fier ale obloanelor închise rodiul care creştea în curtea noastră. Ascunsă în acest copac, în fiecare dimineaţă, o pasăre nevăzută repeta voios şi exact primele cinci note din *Für Elise*.

Ce nătărău meşter la vorbire, ce nătărău mic şi gălăgios.

În loc să-i vorbesc aşa cum Noul Tineret Evreu i-ar vorbi Nobilului Popor Arab sau cum ar aborda un leu alţi lei, poate că aş fi putut pur şi simplu să-i vorbesc ca un băiat care îi vorbeşte unei fete. Sau n-aş fi putut?

„Uite numai cum micul nostru strateg a ocupat iar tot apartamentul. Nu te mai poți mişca pe coridor, e înțesat de fortificații şi turnuri făcute din cuburi, castele făcute din piese de domino, mine făcute din dopuri de plută şi granițe făcute din bețişoare. În odaia lui, din perete în perete, sunt câmpuri de luptă din nasturi. Nu suntem îngăduiți acolo, e interzis. E un ordin. Şi chiar şi în odaia noastră a împrăştiat cuțite şi furculițe pe toată podeaua, probabil ca să marcheze vreo Linie Maginot, nişte efective de marină sau blindate. Dacă o mai ține aşa, tu şi cu mine o să trebuiască să ne mutăm în curte. Sau pe stradă. Însă în clipa în care vine ziarul odrasla ta lasă totul baltă, probabil că a declarat un armistițiu general, se tolăneşte pe canapea şi îl citeşte de la un capăt la celălalt, chiar şi mica publicitate. Acum trage o linie telefonică din cartierul lui general din spatele şifonierului până la apartamentul din Tel Aviv, care se pare că e pe marginea căzii. Dacă nu mă înşel, tocmai se pregăteşte să se folosească de ea ca să vorbească cu Ben Gurion. La fel ca şi ieri. Să-i explice ce ar trebui să facem în acest moment şi la ce ar trebui să fim atenți. Poate că a şi început să-i dea ordine lui Ben Gurion.”

*

Într-unul dintre sertarele de jos, în biroul meu de aici, din Arad, am găsit aseară o cutie de carton ponosită, cu diferite însemnări pe care le-am făcut pe când scriam romanele scurte ce alcătuiesc *Dealul Sfatului Nelegiuit*, acum mai bine de douăzeci şi cinci de ani. Printre altele, sunt nişte însemnări încâlcite pe care le-am făcut într-o bibliotecă din Tel Aviv în 1974 sau 1975, după ziarele din septembrie 1947. Şi aşa, la Arad, într-o dimineață din vara lui 2001, ca o imagine reflectată într-o oglindă reflectată în altă oglindă, însemnările mele de acum douăzeci şi şapte de ani îmi amintesc ce anume citea „micul strateg” în ziarul din 9 septembrie 1947:

Poliția rutieră evreiască a început să acționeze în Tel Aviv cu consimțământul guvernatorului britanic. Ea e formată din opt polițişti care lucrează în două ture. O arăboaică de treisprezece ani va apărea în fața tribunalului militar,

acuzată fiind că deține o puşcă, în satul Hawara, districtul Nablus. Imigranții „ilegali” de pe *Exodus* sunt deportați la Hamburg şi spun că vor lupta până în pânzele albe ca să nu fie debarcați. Paisprezece gestapovişti au fost condamnați la moarte la Lübeck. Domnul Solomon Chmelnik din Rehovot a fost răpit şi bătut cu cruzime de o organizație extremistă, dar a fost înapoiat viu şi nevătămat. Orchestra „Vocea Ierusalimului” va fi dirijată de Hanan Schlesinger. Este a doua zi de post a lui Mahatma Gandhi. Cântărețul Edis de Philippe nu va putea cânta săptămâna aceasta la Ierusalim, iar Teatrul de Cameră a fost obligat să amâne reprezentația piesei *N-o poți lua cu tine*. În schimb, acum două zile s-a deschis noua Clădire a Colonadelor de pe Calea Jaffa, în care se află, printre alte magazine, Mikolinski, Freidmann & Bein şi cabinetul doctorului podolog Scholl. Conform conducătorului arab Musa Alami, arabii nu vor accepta niciodată împărțirea țării; la urma urmei, regele Solomon a hotărât că mama care s-a împotrivit împărțirii e mama cea adevărată, iar evreii ar trebui să recunoască semnificația parabolei. Pe de altă parte, tovarăşa Golda Myerson [ulterior Meir], din Comitetul Executiv al Agenției Evreieşti, a declarat că evreii vor lupta pentru includerea Ierusalimului în statul evreu, deoarece Țara Israelului şi Ierusalimul sunt sinonime în inimile noastre.

După câteva zile ziarul spunea:

Seara trecută, târziu, un arab a atacat două fete evreice în apropiere de Bernardiya Café, între Beit Hakerem şi Bayit Vagan. Una dintre fete a fugit, iar cealaltă a strigat după ajutor, şi unii dintre locuitorii de acolo au auzit şi au reuşit să-l împiedice pe suspect să fugă. În cursul investigațiilor făcute de agentul de poliție O’Connor a reieşit că bărbatul e angajat la Serviciul de Radiodifuzare şi se înrudeşte pe departe cu influenta familie Nashashibi. În ciuda acestui lucru, eliberarea pe cauțiune i-a fost refuzată, din cauza gravității presupusului delict. În apărarea sa, prizonierul a declarat că ieşise din cafenea beat şi a avut impresia că cele două fete se fâțâiau pe acolo în întuneric, în pielea goală.

Şi altă zi din septembrie 1947:

Locotenent-colonelul Adderley a prezidat curtea marțială care a judecat cazul lui Shlomo Mansoor Shalom, distribuitor de manifeste ilegale, care a fost declarat alienat. Judecătorul de instrucție, domnul Gardewicz, a cerut ca prizonierul să nu fie trimis la un azil de nebuni, de teamă că starea lui s-ar putea înrăutăți, şi le-a cerut în schimb judecătorilor ca el să fie izolat într-o instituție particulară, pentru ca mintea lui slabă să nu fie exploatată de fanatici în scopuri criminale. Lt.-col. Adderley a regretat că nu poate îndeplini cererea domnului Gardewicz, aceasta ieşind din competența sa; era obligat să-l pună pe nefericit în custodie, în aşteptarea unei decizii a Înaltului Comisar, care reprezintă Coroana, cu privire la o posibilă indulgență. La radio, Cilla Leibowitz va da un recital de pian, şi după ştiri ni s-a promis un comentariu făcut de domnul Goerdus; în încheierea serii, domnişoara Bracha Tsefira va oferi un buchet de melodii populare.

*

Într-o seară, tata le-a explicat prietenilor săi care veniseră la un pahar de ceai că încă de la mijlocul secolului al XVIII-lea, cu mult înainte de apariția sionismului modern şi fără legătură cu el, evreii reprezentau majoritatea netă a populației Ierusalimului. La începutul secolului XX, tot înainte de începutul imigrațiilor sioniste, Ierusalimul, sub guvernare otomană, era deja cel mai populat oraş din țară: avea cincizeci şi cinci de mii de locuitori, dintre care vreo treizeci şi cinci de mii erau evrei. Iar acum, în toamna lui 1947, trăiau la Ierusalim vreo sută de mii de evrei şi vreo şaizeci şi cinci de mii de neevrei, printre care musulmani şi arabi creştini, armeni, greci, englezi şi multe alte naționalități.
Însă la nordul, estul şi sudul oraşului erau cartierele arabe întinse, printre care Sheikh Jarrah, Colonia Americană, cartierele musulmane şi creştine din Oraşul Vechi, Colonia Germană, colonia greacă, Katamon, Bakaa şi Abu Tor. Erau şi oraşe arabe pe dealurile din jurul Ierusalimului, Ramallah şi el-Bireh, Beit Jalla şi Bethlehem, precum şi multe sate arabe: el-Azaria, Silwan, Abu-Dis, et-Tur, Isawiya, Qalandria, Bir Naballah, Nebi Samwil, Biddu, Shuafat, Lifta, Beit

Hanina, Beit Iksa, Qoloniya, Sheikh Badr, Deir Yassin (unde peste o sută de locuitori aveau să fie măcelăriți de Irgun şi Banda lui Stern în aprilie 1948), Suba, Ein Karim, Beit Mazmil, el-Maliha, Beit Safafa, Umm Tuba şi Sur Bahir.
La nordul, sudul, estul şi vestul Ierusalimului erau zone arabe şi doar câteva aşezări evreieşti erau presărate ici şi colo în jurul oraşului: Atarot şi Neve Yaakov la nord, Kalya şi Beit ha-Arava pe malul Mării Moarte, la est, Ramat Rahel şi Gush Etsion la sud şi Motsa, Kiriat Anavim şi Maale ha-Hamisha la vest. În războiul din 1948 cea mai mare parte a acestor aşezări evreieşti, împreună cu Cartierul Evreiesc dinăuntrul zidurilor Oraşului Vechi au căzut în mâinile Legiunii Arabe. Toate aşezările evreieşti capturate de arabi în timpul Războiului de Independență, fără excepție, au fost rase de pe fața pământului, iar locuitorii lor evrei au fost uciși, luați în captivitate sau au fugit, însă armatele arabe nu au permis nici unui supraviețuitor să se întoarcă acolo după război. Arabii au efectuat în teritoriile cucerite o „purificare etnică" mai intensă decât evreii: sute de mii de arabi au fugit sau au fost alungați de pe teritoriul Statului Israel în acel război, însă o sută de mii au rămas, în vreme ce în Cisiordania sau în Fâşia Gaza, în timpul guvernării iordaniene şi egiptene nu mai erau deloc evrei. Nici unul. Aşezările erau distruse, iar sinagogile şi cimitirele rase de pe fața pământului.

*

Şi în viața oamenilor, şi în cea a popoarelor, cele mai mari conflicte sunt adesea cele care izbucnesc între cei persecutați. Nu e decât o iluzie ideea că persecutații şi asupriții se unesc, din solidaritate, şi stau împreună pe baricade împotriva unui asupritor nemilos. În realitate, doi copii ai aceluiaşi tată brutal nu se solidarizează întotdeauna, uniți fiind de soarta comună. Adesea fiecare vede în celălalt nu un tovarăş de suferință, ci, în realitate, imaginea asupritorului lor comun.
Acesta ar putea fi cazul conflictului vechi de o sută de ani dintre arabi şi evrei.
Europa care i-a maltratat, umilit şi asuprit pe arabi prin imperialism, colonialism, exploatare şi represiune este

aceeaşi Europă care i-a asuprit şi persecutat pe evrei şi în cele din urmă le-a îngăduit nemţilor sau chiar i-a sprijinit să-i smulgă din rădăcini din orice colţişor al continentului şi să-i ucidă aproape pe toţi. Însă când arabii se uită la noi nu văd o ceată de supravieţuitori pe jumătate isterizaţi, ci o nouă mlădiţă a Europei, cu colonialismul, sofisticarea tehnică şi exploatarea ei, care s-a întors în mod iscusit în Orientul Mijlociu – în formă sionistă de data asta – ca să o ia de la capăt cu exploatarea, izgonirea şi asuprirea. În vreme ce, atunci când ne uităm la ei, nici noi nu vedem tot victime, fraţi în vremuri de restrişte, ci, cumva, vedem cazaci care fac pogromuri, antisemiţi însetaţi de sânge, nazişti deghizaţi, ca şi cum persecutorii noştri europeni ar fi apărut iar, aici, în Ţara Israelului, şi-ar fi pus pe cap *keffiyeh*-uri şi şi-ar fi lăsat mustăţi, dar sunt tot vechii noştri ucigaşi, care nu vor altceva decât să se distreze retezând beregate de evrei.

*

În septembrie, octombrie şi noiembrie 1947 nimeni din Kerem Avraham nu ştia dacă trebuie să se roage ca Adunarea Generală ONU să aprobe raportul majoritar al UNSCOP-ului sau mai bine să tragă nădejde că englezii n-o să ne lase în voia soartei, „singuri şi fără apărare într-o mare de arabi”. Mulţi sperau că va fi întemeiat în sfârşit un stat evreu liber, că vor fi ridicate restricţiile de imigrare impuse de englezi şi că sutelor de mii de supravieţuitori evrei, care de la prăbuşirea lui Hitler tânjeau în lagărele din Cipru pentru persoane strămutate, li se va îngădui în sfârşit să vină în ţara pe care cei mai mulţi dintre ei o considerau singura lor casă. Şi totuşi, în spatele acestor speranţe, într-un fel, se temeau (în şoaptă) că cei un milion de arabi de aici, cu ajutorul armatelor regulate ale ţărilor din Liga Arabă, s-ar putea ridica să-i omoare pe cei şase sute de mii de evrei de îndată ce se retrag englezii.
La băcănie, pe stradă, la farmacie, oamenii vorbeau în gura mare despre o mântuire iminentă, ziceau că Moshe Shertok şi Eliezer Kaplan o să devină miniştri în guvernul evreu care va fi creat de Ben Gurion la Haifa sau la Tel Aviv şi vorbeau (în şoaptă) despre faptul că generali evrei faimoşi din

străinătate, din Armata Roşie, din Aviaţia Militară Americană şi chiar din Marina Regală au fost chemaţi să ia comanda forţelor armate evreieşti care vor fi create când pleacă englezii.

Dar în taină, acasă, sub pături, după ce se stingea lumina, îşi şopteau unul altuia că, cine ştie – poate că englezii o să-şi anuleze totuşi plecarea, poate că nu aveau intenţia să plece, şi toată chestiunea nu era decât un complot viclean din partea perfidului Albion, cu scopul de a-i face pe evrei să se întoarcă ei înşişi spre englezi, când se vor confrunta cu anihilarea iminentă, şi să-i roage să nu-i lase în voia soartei. Atunci Londra ar putea cere, în schimbul menţinerii protecţiei britanice, ca evreii să înceteze orice activitate teroristă, să scoată din uz unele stocuri de arme ilegale şi să-i predea CID-ului pe conducătorii luptătorilor ilegali. Poate că englezii o să se răzgândească în ultima clipă şi n-o să ne lase pe toţi la mila cuţitelor arăbeşti. Poate că măcar aici, la Ierusalim, o să lase trupe regulate care să ne apere de pogromul arab. Sau poate că Ben Gurion şi prietenii săi de acolo, din Tel Avivul confortabil, care nu era înconjurat din toate părţile de arabi, ar putea să-şi vină în fire în ultima clipă şi să renunţe la această aventură a unui stat evreu, în favoarea unui compromis modest cu lumea arabă şi cu masele musulmane. Sau poate că Naţiunile Unite vor trimite, cât mai e timp, nişte trupe din ţări neutre să preia ştafeta de la englezi şi să apere cel puţin Oraşul Sfânt, dacă nu întreaga Ţară Sfântă, de pericolul unei băi de sânge.

*

Azzam-paşa, Secretarul General al Ligii Arabe, i-a prevenit pe evrei că, „dacă îndrăznesc să încerce să creeze o entitate sionistă pe un singur centimetru de pământ arab, arabii o să-i înece în propriul sânge”, iar Orientul Mijlociu o să vadă orori „în comparaţie cu care o să pălească atrocităţile cuceririlor mongole”. Prim-ministrul irakian, Muzahim al-Bajaji, le-a cerut evreilor din Palestina „să-şi facă bagajele şi să plece cât mai e vreme”, pentru că arabii au jurat că după victorie o să-i cruţe doar pe puţinii evrei care trăiesc în Palestina dinainte de 1917, şi chiar şi acestora „li se va

îngădui doar să se refugieze sub aripa Islamului şi vor fi toleraţi sub flamura lui cu condiţia să se trezească o dată pentru totdeauna din otrava sionismului şi să redevină o comunitate religioasă care îşi cunoaşte locul sub protecţia Islamului şi trăieşte după legile şi obiceiurile Islamului". Evreii, adăuga un predicator la marea moschee din Jaffa, nu sunt un popor şi nici nu au cu adevărat o religie: toată lumea ştie că Allah însuşi, cel îndurător, cel milos, nu-i putea suferi şi prin urmare i-a condamnat să fie blestemaţi şi disprețuiți pe veci în ţările în care s-au împrăştiat. Evreii erau cei mai încăpăţânaţi dintre încăpăţânaţi: Profetul le-a întins mâna, şi ei l-au scuipat; Issa (Isus) le-a întins mâna, şi ei l-au ucis, ba chiar i-au ucis mereu cu pietre pe profeţii propriei lor credinţe demne de dispreţ. Nu degeaba toate naţiunile Europei s-au hotărât să scape de ei o dată pentru totdeauna, şi acum Europa plănuieşte să ni-i pună pe toţi în cârcă, dar noi, arabii, nu vom îngădui europenilor să-şi arunce peste noi mizeriile. Noi, arabii, vom zădărnici cu săbiile planul drăcesc de a transforma Ţara Sfântă a Palestinei într-un morman de gunoi pentru toate rămăşiţele lumii.

Şi cum rămâne cu bărbatul din magazinul de îmbrăcăminte al lui tanti Greta? Arabul milos care m-a salvat din capcana întunecată şi m-a dus în braţe când aveam doar patru sau cinci ani. Bărbatul cu pungi mari sub ochii blânzi şi cu miros cafeniu, adormitor, cu metrul de croitorie verde şi alb petrecut pe după gât, cu capetele bălăbănindu-i-se pe piept, cu obrazul cald şi ţepii cenuşii şi plăcuţi de pe faţă, bărbatul acela somnoros şi blând, cu un zâmbet sfios care a pâlpâit o clipă şi s-a stins sub mustaţa lui cenuşie şi moale? Cu ochelarii săi de citit pătraţi, cu rame cafenii, pe care îi ţinea coborâţi până la jumătatea nasului, ca un tâmplar bătrân şi bun la inimă, un fel de Gepetto, bărbatul care mergea atât de agale, târşâindu-şi picioarele ca şi cum ar fi fost obosit, prin desişul de haine pentru femei, şi care, când m-a scos din carceră, mi-a zis cu vocea lui răguşită, o voce pe care întotdeauna o să mi-o amintesc cu dor: „Gata copil nu-i nimic copil nu-i nimic". Cum, şi el? Tocmai îşi „ascute jungherul încovoiat, dându-i la tocilă tăişul şi pregătindu-se să ne măcelărească pe toţi"? Şi el o să se furişeze pe strada

Amos în toiul nopții, ținând în dinți un cuțit lung şi încovoiat, ca să-mi reteze beregata şi beregatele părinților mei şi să „ne înece pe toți în sânge”?

*

Îmbălsămată-i noaptea-n Canaan
şi briza peste tot e revărsată.
Hiene dinspre Nil îngână
ai Siriei şacali, pe dată.
Abd el-Qadr, Spears şi Khoury
clocesc fiertura-nveninată.
Vântul de marte se-nfoaie şi urlă
cu nori cerul iar potopeşte.
Din tânărul, înarmatul şi aprigul
Tel Aviv, să zburăm viteje şte,
Manara cu fală veghează
ochiul lui Huleh n-aţipeşte...[19]

Însă Ierusalimul evreiesc nu era nici tânăr, nici înarmat şi aprig, era un oraş cehovian, derutat, îngrozit, bântuit de bârfe şi zvonuri false, gata să-şi iasă din minți, paralizat de tulburare şi groază. Pe 20 aprilie 1948, David Ben Gurion şi-a notat în jurnalul său, în urma unei discuții cu David Shealtiel, comandantul miliției Haganah din Ierusalim, impresia sa despre Ierusalimul evreiesc:

Elementele constitutive din Ierusalim: 20% oameni normali, 20% privilegiați (universitari etc.), 60% ciudați (provinciali, medievali etc.).[20]

(E greu de spus dacă Ben Gurion a zâmbit sau nu când a scris aceasta în jurnalul lui; în orice caz, Kerem Avraham nu era inclus în prima categorie, şi nici în a doua.)

La aprozar vecina noastră, doamna Lemberg, a zis:

---

[19] Natan Alterman, „Nopți în Canaan”, din *A cincea coloană*, vol. 1 (Tel Aviv, 1950), pag. 364. (N. a.)

[20] David Ben Gurion, *Jurnal de război 1948*, ed. G. Rivlin & Dr. E. Oren, vol. 1 (Tel Aviv, 1983), pag. 359. (N. a.)

— Dar deja nu mai am încredere în ei. Nu mai am încredere în nimeni. Nu e decât o mare uneltire.
Doamna Rosendorff a zis:
— În nici un caz nu trebuie să vorbeşti aşa. Îmi pare rău. Trebuie să mă ierți, rogu-te, că ți-o spun: a vorbi aşa pur şi simplu strică moralul întregii națiuni. Ce-ți închipui? Că băieții noştri o să fie de acord să meargă să lupte pentru tine, să-şi rişte viețile lor tinere, dacă zici că totul nu e decât o uneltire?
Proprietarul, domnul Babaiof, a zis:
— Nu-i invidiez pe arabii ăia. Sunt ceva evrei în America, o să ne trimită curând aici nişte bombe atomice.
Mama mea a zis:
— Ceapa asta n-arată bine. Nici castraveții.
Iar doamna Lemberg (care avea întotdeauna un iz de ouă fierte tari, transpirație şi săpun rânced) a zis:
— Totul nu e decât o mare uneltire, ascultați ce vă spun! Joacă teatru! Comedie! Ben Gurion a acceptat deja pe ascuns să vândă tot Ierusalimul muftiului, bandelor de arabi şi regelui Abdullah, şi pentru asta englezii şi arabii au acceptat poate să-i lase kibbutzurile şi Nahalalul şi Tel Avivul. Şi doar de astea le pasă! Şi ce-o să se întâmple cu noi, dacă o să ne omoare sau o să ne ardă pe toți, pe ei îi doare-n cot. La Ierusalim cel mai bine e să fie cu toții *faifen*, aşa încât apoi, în statul pe care vor să şi-l facă, să le rămână ceva mai puțini revizionişti, ceva mai puțini ultraortodocşi, ceva mai puțini *intelligentsia*.
Celelalte femei s-au grăbit să o facă să tacă: Ce te-a apucat? Doamnă Lemberg! *Şa! Bist du meshigge? Es shteit da a kind! A farshtandiker kind!* (Taci! Ai înnebunit? E un copil aici! Un copil care pricepe!)
Farshtandiker kind-ul, copilul strateg, a recitat ce auzise de la tatăl lui sau de la bunic:
— Când englezii o să plece acasă, Haganah, Irgun şi Banda lui Stern cu siguranță o să se unească şi o să înfrângă duşmanul.
Între timp, pasărea nevăzută din rodiu o ținea una şi bună: era de neclintit. „Ti-da-di-da-di.” Iar şi iar: „Ti-da-di-da-di”. Şi după un răstimp de cugetare: „Ti-da-di-da-di!”

43

În septembrie şi octombrie 1947 ziarele erau pline de estimări, analize, afirmaţii şi presupuneri. O să se voteze oare în Adunarea Generală împărţirea? O să reuşească arabii să facă să se schimbe recomandările sau să se anuleze votarea? Şi dacă se ajunge la votare, oare o să avem o majoritate de două treimi?

În fiecare seară tata şedea între mama şi mine la masa din bucătărie şi, după ce se usca muşamaua, întindea nişte fişe şi începea să calculeze, cu creionul, în lumina galbenă şi chioară, şansele de a câştiga votarea. Seară după seară moralul îi scădea. Toate calculele sale arătau o înfrângere sigură şi zdrobitoare.

— Toate cele douăsprezece state arabe şi musulmane vor vota, fireşte, împotriva noastră. Iar Biserica Catolică exercită cu siguranţă presiuni asupra statelor catolice ca să voteze împotrivă, pentru că un stat evreiesc contrazice credinţa fundamentală a Bisericii şi nimeni nu se compară cu Vaticanul când e vorba de tras sforile în culise. Aşa că probabil vom pierde toate cele douăzeci de voturi ale ţărilor din America Latină. Iar Stalin, fără îndoială, o să-şi instruiască toţi sateliţii din blocul comunist să voteze în conformitate cu atitudinea lui rigidă antisionistă, ceea ce înseamnă alte douăsprezece voturi împotriva noastră. Ca să nu mai vorbim de Anglia, care întotdeauna agită spiritele împotriva noastră peste tot şi mai ales în dominioanele ei, Canada, Australia, Noua Zeelandă şi Africa de Sud, şi o să se asocieze toate ca să zădărnicească orice şansă a unui stat evreu. Cum rămâne cu Franţa şi cu statele care o urmează? Franţa n-o să rişte niciodată să-şi atragă mânia milioanelor de musulmani din Tunisia, Algeria şi Maroc. Grecia are strânse legături comerciale cu întreaga lume arabă şi există mari comunităţi greceşti în toate ţările arabe. Iar America însăşi? Este America un sprijin pentru secvenţa finală a

planului de împărțire? Ce se întâmplă dacă uneltirile companiilor petroliere gigantice şi ale duşmanilor noştri din Ministerul Afacerilor Externe înclină balanța şi atârnă mai greu decât conştiința preşedintelui Truman?
Tata calcula iar şi iar echilibrul voturilor din Adunare. Seară după seară încerca să amortizeze lovitura, să născocească vreo coaliție de state care de obicei urmau Statele Unite, țări care ar putea avea propriile lor motive să-i ponegrească pe arabi şi țări mici şi respectabile ca Danemarca sau Olanda, care au fost martore ale ororilor genocidului poporului evreu, iar acum şi-ar putea sufleca mânecile ca să acționeze aşa cum le dictează conştiința, nu pe considerente de egoism şi petrol.

*

Oare şi cei din familia Silwani, în vila lor din Sheikh Jarrah (la numai patruzeci de minute de mers pe jos de aici), şed chiar în momentul ăsta în jurul unei bucăți de hârtie de pe masa lor din bucătărie şi fac aceleaşi socoteli, invers? Îi îngrijorează şi pe ei, ca şi pe noi, cum o să voteze Grecia şi rontăie capătul unui creion cugetând la hotărârea finală a țărilor scandinave? Îşi au şi ei optimiştii şi pesimiştii, cinicii şi profeții apocalipsei? Tremură şi ei în fiecare noapte, închipuindu-şi că urzim planuri, ațâțăm lumea, tragem cu viclenie sforile? Întreabă şi ei, cu toții, ce o să se întâmple aici, ce o să fie? Sunt şi ei la fel de speriați de noi cum suntem noi de ei?
Şi ce e cu Aisha şi cu părinții ei din Talbieh? Şade toată familia ei într-o încăpere plină de bărbați mustăcioşi şi femei care poartă bijuterii, cu fețe mânioase şi sprâncene îmbinate deasupra nasului, strânşi roată în jurul unor boluri cu coji de portocală zaharisite, şuşotind între ei şi plănuind să „ne înece în sânge”? Mai cântă uneori Aisha melodii învățate de la profesoara ei de pian evreică? Sau i s-a interzis?
Sau poate că stau într-un cerc tăcut în jurul patului băiețelului lor? Awwad. Piciorul i-a fost amputat. Din cauza mea. Sau moare de septicemie. Din cauza mea. Ochii lui curioşi şi nevinovați, ca de cățeluş, sunt închişi. Strâns închişi de durere. Fața îi e trasă şi palidă ca gheața. Fruntea

îi e scurmată de durere. Cârlionții lui drăgălaşi zac pe perna albă. ‘mai o clipă stai o clipă. Gemând şi zbuciumându-se de durere. Sau plângând încetişor, cu o voce ascuțită, de bebeluş. Şi sora lui şade lângă pat, urându-mă pentru că a fost din vina mea, totul a fost din vina mea, din vina mea a fost bătută cu atâta cruzime, atât de meticulos, iar şi iar, peste spate, peste cap, peste umerii ei firavi, nu aşa cum e bătută uneori o fată care a făcut ceva rău, ci un cal încăpățânat. A fost din vina mea.

*

Bunicul Aleksandr şi bunica Shlomit veneau uneori în acele seri din septembrie 1947 să stea cu noi şi să participe la bursa tatei de numărare a voturilor. Veneau şi Hannah şi Hayim Toren sau soții Rudnicki, tanti Mala şi unchiul Staszek, soții Abramski sau vecinii noştri, Rosendorffii şi Tosia şi Gustav Krochmal. Domnul Krochmal avea o prăvălioară cu puțini muşterii în josul străzii Geula, unde şedea toată ziua cu un şorț de piele şi ochelari cu ramă de baga, reparând păpuşi:
Tămăduitor garantat din Danzig, doctor de jucării
Odată, pe când aveam vreo cinci ani, unchiul Gustav mi-a reparat pe gratis păpuşa-balerină cu păr roşu, Tsilly, în atelierul lui miniatural. Nasul ei plin de pistrui fusese rupt. Cu îndemânare, folosind un clei special, domnul Krochmal a reparat-o atât de bine, încât cu greu puteai distinge cicatricea.
Domnul Krochmal credea în dialogul cu vecinii noştri arabi. După părerea sa, locuitorii din Kerem Avraham ar trebui să alcătuiască o delegație mică şi aleasă care să meargă să vorbească cu *mukhtar*-ii, şeicii şi alți demnitari din satele arabe cele mai apropiate. La urma urmei, am avut întotdeauna relații de bună vecinătate şi, chiar dacă restul țării îşi ieşise din minți, nu era nici un motiv rațional ca aici, în Ierusalimul de nord-vest, unde nu fusese niciodată vreun conflict sau duşmănie între cele două părți...
Dacă ar vorbi un pic de arabă sau engleză, el însuşi, Gustav Krochmal, care mulți ani la rând şi-a folosit talentul de vindecător la păpuşi arabe şi evreieşti deopotrivă, fără

osebire, şi-ar lua bastonul, ar traversa câmpul gol care ne desparte de ei, ar bate la uşile lor şi le-ar explica, în cuvinte simple, mergând din casă în casă...
Sergentul Wilk, unchiul Dudek, un bărbat chipeş care arăta ca un colonel englez dintr-un film şi chiar îi slujea pe englezi în acea vreme, ca poliţist, a venit într-o seară pe la noi şi a stat o vreme, şi ne-a adus o cutie de *langues de chat* de la o fabrică de ciocolată specială. A băut o ceaşcă de amestec de cafea şi cicoare, a mâncat vreo doi biscuiţi şi mi-a luat ochii cu uniforma sa frumoasă, neagră, cu şirul ei de nasturi argintii, cureaua de piele care îi trecea de-a curmezişul pieptului şi pistolul lui negru care se odihnea într-un toc de pe şold, ca un leu adormit (doar patul i se iţea, dându-mi fiori de câte ori mă uitam la el). Unchiul Dudek a stat cam un sfert de oră şi numai după ce părinţii mei şi musafirii lor s-au rugat de el a făcut în cele din urmă una-două aluzii voalate la ceea ce culesese din aluziile voalate ale unor ofiţeri englezi de rang înalt din poliţie, care ştiau ce spun:
— E păcat de toate calculele şi estimările voastre. N-o să fie nici o împărţire. N-o să fie două state, dat fiind care [*sic!*] întregul Negev o să rămână în mâinile englezilor, ca să-şi poată proteja bazele din Suez, şi englezii o să se agaţe şi de Haifa, atât oraşul, cât şi portul, şi de principalele aeroporturi din Lydda, Ekron şi Ramat David, şi de grupul lor de tabere militare din Sarafand. Tot restul, inclusiv Ierusalimul, o să-l ia arabii, dat fiind care America vrea ca ei să fie de acord în schimb să-i lase pe evrei să aibă un soi de buzunar între Tel Aviv şi Hadera. Evreilor o să li se permită să-şi întemeieze un canton autonom în buzunarul ăsta, un fel de Vatican evreiesc, şi treptat o să fim lăsaţi să aducem în buzunarul ăsta până la o sută sau cel mult o sută cincizeci de mii de supravieţuitori din lagărele de persoane strămutate. La nevoie, buzunarul ăsta evreiesc o să fie apărat de câteva mii de marinari americani din Flota a Şasea, de pe avioanele lor transportoare gigantice, dat fiind care ei nu cred că evreii o să fie în stare să se apere singuri în condiţiile astea.
— Dar e un ghetou! a strigat domnul Abramski cu o voce cumplită. Un domiciliu forţat! O închisoare! Carceră!

În ce-l priveşte, Gustav Krochmal a zâmbit şi a sugerat, cu amabilitate:
— Ar fi mai bine dacă americanii ar lua Lilliputul ăsta pe care vor să ni-l dea nouă şi să ne dea în loc pur şi simplu cele două avioane de transport: am fi mai în largul nostru acolo, şi mai în siguranţă. Şi un pic mai puţin înghesuiţi.
Mala Rudnicki l-a rugat pe poliţist, l-a implorat, ca şi cum ar fi pledat în faţa lui pentru vieţile noastre:
— Şi cum rămâne cu Galileea? Galileea, dragă Dudek? Şi Văile? N-o să ne dea nici măcar Văile? De ce nu ne pot lăsa cel puţin asta? De ce trebuie să-i ia săracului cea din urmă mieluşea?
Tata a observat cu tristeţe:
— Nu există aşa ceva, cea din urmă mieluşea a săracului, Mala: săracul nu avea decât o mieluşea şi au venit şi i-au luat-o.
După o scurtă pauză, bunicul Aleksandr a explodat furios, înroşindu-se la faţă, umflându-se de parcă era pe cale să dea în clocot:
— Chiar că avea dreptate, secătura aia din moscheea din Jaffa! Chiar că avea dreptate! Suntem cu adevărat nişte rahaţi! *Nu*, ce: ăsta-i sfârşitul! *Vsio! Kvatit!* Gata! Toţi antisemiţii din lume au mare dreptate. Khmelnicki avea dreptate. Petliura avea dreptate. Şi Hitler avea dreptate: *nu*, ce. Chiar că suntem blestemaţi! Dumnezeu ne urăşte cu adevărat! În ce mă priveşte, a mormăit bunicul, roşu ca racul, împroşcând firişoare de salivă în toate părţile, dând cu pumnul în masă până ce a făcut să zăngăne linguriţele în pahare, *nu*, ce, *ti skazal*, aşa cum Dumnezeu ne urăşte pe noi, şi eu îl urăsc pe el! Îl urăsc pe Dumnezeu! De-ar muri! Antisemitul de la Berlin e scrum, dar acolo sus şade alt Hitler! Mult mai rău! *Nu*, ce! Şade acolo şi râde de noi, ticălosul!
Bunica Shlomit l-a înhăţat de braţ şi a poruncit:
— Zisya! Termină! *Şto ti govoriş! Genug! Iber genug!*
Cumva, au reuşit să-l potolească. I-au turnat un pic de coniac şi i-au pus în faţă nişte biscuiţi.
Dar unchiul Dudek, sergentul Wilk, se pare că a considerat că vorbe ca acelea urlate cu atâta disperare de bunicul nu

trebuie să fie rostite în prezența poliției, așa că s-a ridicat, și-a pus splendida șapcă de polițist, cu cozoroc, și-a potrivit tocul pistolului pe șoldul stâng și, din prag, ne-a oferit o șansă de păsuire, o rază de lumină, ca și cum i-ar fi fost milă de noi și ar fi catadicsit să răspundă pozitiv jalbei noastre, cel puțin până la un punct:

— Dar mai e un ofițer, un irlandez, o mare figură, care o ține una și bună, că evreii au mai multă minte decât restul lumii la un loc și că reușesc întotdeauna să aterizeze pe picioare. Asta zice el. Problema e, pe ale cui anume picioare aterizează? Noapte bună tuturor. Trebuie să vă rog să nu spuneți nimănui ce v-am spus, dat fiind care sunt informații secrete. (Toată viața, chiar și la bătrânețe, după ce a trăit la Ierusalim șaizeci de ani, unchiul Dudek zicea întotdeauna „dat fiind care" și trei generații de fervenți apărători ai purității limbii n-au izbutit să-l învețe să spună altfel. N-au fost de folos nici măcar anii în care a fost ofițer superior de poliție și până la urmă șeful Poliției din Ierusalim, iar mai târziu director general-adjunct al Ministerului Turismului. A rămas întotdeauna exact așa cum era – „dat fiind care nu-s decât un evreu căpos!")

44

Tata a explicat la cină, într-o seară, că la Adunarea Generală a Națiunilor Unite care se va ține pe 29 noiembrie la Lake Success, aproape de New York, va fi nevoie de o majoritate de cel puțin două treimi ca să fie adoptat raportul UNSCOP, ce recomandă crearea a două state pe teritoriul Mandatului Britanic, unul evreu și celălalt arab. Cei din blocul musulman, împreună cu Anglia, vor face tot ce le stă în puteri ca să nu se ajungă la această majoritate. Ei vor ca întreg teritoriul să devină un stat arab sub protecție britanică, așa cum alte state arabe, ca Egipt, Transiordania și Irak, sunt de facto sub protecție britanică. Pe de altă parte,

preşedintele Truman acționa, împotriva propriului Minister al Afacerilor Externe, pentru acceptarea împărțirii propuse.
Uniunea Sovietică a lui Stalin se alăturase, în mod surprinzător, Statelor Unite, sprijinind şi ea întemeierea unui stat evreu alături de unul arab: poate că prevăzuse că votarea în favoarea împărțirii ar putea duce la mulți ani de conflicte sângeroase în zonă, care ar permite URSS-ului să pună piciorul în zona de influență britanică din Orientul Mijlociu, aproape de câmpurile petroliere şi de Canalul Suez. Socotelile complicate pe care şi le făceau marile puteri coincideau între ele şi se pare că se intersectau cu ambițiile religioase: Vaticanul spera să câştige o influență decisivă la Ierusalim, care în planul de împărțire trebuia să fie sub control internațional, adică nici musulman, nici evreiesc. Considerentele ținând de conştiință şi de simpatie se împleteau cu altele cinice, egoiste: câteva guverne europene căutau o cale de a compensa cumva faptul că poporul evreu îşi pierduse o treime în mâinile ucigaşilor nemți, precum şi generațiile întregi de victime ale persecuțiilor. Însă aceleaşi guverne nu erau potrivnice canalizării valului de sute de mii de evrei săraci est-europeni, strămutați, care zăceau în lagăre de la înfrângerea Germaniei încoace, cât mai departe posibil de propriul teritoriu şi, de fapt, de Europa.
Până în clipa votării efective a fost greu de prevăzut rezultatul. Presiunile şi tentațiile, amenințările şi uneltirile, chiar şi mita, au reuşit să mute într-o parte sau în alta voturile a trei-patru mici republici din America Latină şi Extremul Orient. Guvernul statului Chile, care fusese în favoarea împărțirii, a cedat presiunii arabe şi şi-a instruit reprezentantul la ONU să voteze împotrivă. Haiti şi-a anunțat intenția de a vota împotrivă. Delegația greacă avea de gând să se abțină, dar a decis şi ea în ultima clipă să sprijine poziția arabă. Reprezentantul Filipinelor a refuzat să se implice. Paraguay-ul şovăia; delegatul său la ONU, doctorul César Acosta, s-a plâns că nu a primit instrucțiuni clare de la guvernul său. În Siam fusese o lovitură de stat, iar noul guvern şi-a chemat înapoi delegația şi n-a trimis alta în loc.

Liberia a promis să sprijine propunerea. Haiti s-a răzgândit, sub presiunea americană, şi a hotărât să voteze pentru.[21] Între timp, pe strada Amos, în băcănia domnului Auster sau la domnul Caleko, cel cu presa şi papetăria, se vorbea despre un chipeş diplomat arab care şi-a exercitat farmecul asupra reprezentantei unui stat mic şi a reuşit să o determine să voteze împotriva planului de împărţire, cu toate că guvernul ei le promisese evreilor să-i sprijine. „Dar pe dată", a spus domnul Kolodni, proprietarul Tipografiei Kolodni, „au trimis un evreu isteţ care să-i vândă pontul soţului diplomatei îndrăgostite şi o evreică isteaţă care să-i vândă pontul soţiei donjuanului diplomat, iar în cazul în care asta n-ar fi mers, aranjaseră şi să..." (aici conversaţia a continuat în idiş, ca să nu pricep eu).

Sâmbătă dimineaţă, ziceau ei, Adunarea Generală avea să se întrunească într-un loc numit Lake Success şi acolo ne vor hotărî soarta. „Cine e pentru viaţă şi cine e pentru distrugere", a zis domnul Abramski. Şi doamna Tosia Krochmal a adus prelungitorul de la maşina de cusut din spitalul de păpuşi al soţului ei, ca Lembergii să poată scoate din casă aparatul lor de radio negru şi greu şi să-l pună pe masa de pe balcon. (Era singurul aparat de radio de pe strada Amos, dacă nu chiar din întregul Kerem Avraham.) O să-l dea la maximum şi noi o să ne adunăm în apartamentul Lembergilor, în curte, pe stradă, pe balconul apartamentului de deasupra şi pe balconul de peste drum, şi aşa toată strada o să poată auzi transmisia în direct şi o să afle verdictul şi ce ne rezervă viitorul („dacă o mai fi vreun viitor după această sâmbătă").

— Numele Lake Success, a observat tata, este opusul Mării Lacrimilor, care simbolizează la Bialik soarta poporului nostru. Înălţimii Voastre, a continuat el, i se va îngădui să participe la acest eveniment, întrucât se potriveşte cu noul său rol de cititor fervent al ziarelor şi de al nostru analist politic şi militar.

---

[21] Vezi Jorge García Granados, *The Birth of Israel: The Drama as I Saw It* (New York, Alfred A. Knopf, 1948). (N. a.)

Mama a spus:
— Da, dar cu un pulover pe el: e frig afară.
Dar sâmbătă dimineață s-a dovedit că fatidica ședință ce urma să aibă loc în acea după-amiază la Lake Success va începe aici de-abia seara, din cauza diferenței orare între New York și Ierusalim sau poate din cauză că Ierusalimul era un loc atât de izolat, atât de departe de lumea mare, peste dealuri și hăt departe, încât tot ce se petrece acolo nu ajunge la noi decât slab și întotdeauna cu întârziere. Votarea, au descoperit ei, se va face când va fi foarte târziu la Ierusalim, aproape de miezul nopții, oră la care copilul ăsta trebuie să fie de mult în pat, pentru că trebuie să ne trezim dimineață să mergem la școală.
Mama și tata au schimbat câteva fraze rapide, o scurtă conversație în polonă *școifien*-ică și rusă *ianihaciu*-ică, la sfârșitul căreia mama a zis:
— Poate că ar fi mai bine, la urma urmei, să mergi în seara asta la culcare ca de obicei, dar noi o să stăm afară, la gard, și o să ascultăm transmisia din balconul Lembergilor, și dacă rezultatul e pozitiv o să te trezim chiar și la miezul nopții și o să-ți spunem. Îți promitem.

*

După miezul nopții, spre sfârșitul votării, m-am trezit. Patul meu era sub fereastra care dădea spre stradă, așa că tot ce aveam de făcut era să mă ridic în genunchi și să mă uit printre lamelele obloanelor. M-am cutremurat.
Ca într-un vis de groază, mulțimi de umbre stăteau strânse laolaltă în tăcere la lumina galbenă a felinarului, în curtea noastră, în curțile învecinate, pe balcoane, pe mijlocul străzii, ca o adunare uriașă de stafii. Sute de oameni care nu scoteau nici un sunet, vecini, cunoștințe și străini, unii în hainele de culcare și alții cu haină și cravată, unii bărbați cu pălării sau șepci, unele femei cu capul descoperit, altele în capoate și cu eșarfe pe cap, unii ținând pe umeri copii somnoroși, iar la marginea mulțimii am observat ici și colo câte o femeie bătrână șezând pe un taburet sau un bărbat foarte bătrân care fusese cărat în stradă cu scaun cu tot.

Întreaga mulțime părea să fi fost prefăcută în piatră în acea tăcere înspăimântătoare a nopții, de parcă nu ar fi fost oameni adevărați, ci sute de siluete întunecate pictate pe pânza întunericului pâlpâitor. De parcă ar fi murit în picioare. Nu se auzea nici o vorbă, tuse sau pas. Nici un țânțar nu bâzâia. Doar vocea profundă, aspră, a crainicului american zbiera din radioul dat la maximum şi făcea să tremure aerul nopții sau poate că era vocea preşedintelui adunării, brazilianul Oswaldo Aranha. Unul după altul, citea numele ultimelor țări de pe listă, în ordinea alfabetică engleză, urmat imediat de răspunsul reprezentantului acestora. URSS: da. Anglia: se abține. Regatul Unit: se abține. URSS: da. USA: da. Uruguay: da. Venezuela: da. Yemen: nu. Iugoslavia: se abține.

Aici vocea s-a oprit brusc şi o tăcere ca de pe altă lume a coborât şi a înghețat întreaga scenă, o tăcere îngrozită, lugubră, o tăcere a sute de oameni care îşi țin răsuflarea, aşa cum n-am mai auzit în viața mea, nici înainte, nici de atunci încoace.

Apoi vocea profundă, un pic răguşită, s-a întors, făcând aerul să tremure în vreme ce totaliza, cu o uscăciune aspră debordând de emoție: treizeci şi trei pentru. Treisprezece împotrivă. Zece abțineri şi o țară absentă de la votare. Rezoluția este aprobată.

Vocea lui a fost înghițită de un urlet care a izbucnit din radio, revărsându-se din galeriile sălii de la Lake Success şi după vreo două clipe de şoc şi neîncredere, de buze desfăcute ca de sete şi ochi larg deschişi, strada noastră îndepărtată, de la marginea cartierului Kerem Avraham din nordul Ierusalimului, a urlat şi ea pe loc, într-un prim strigăt cumplit care şi-a croit drum prin întuneric, clădiri şi copaci, pătrunzător, nu un strigăt de bucurie, neavând nimic din strigătele spectatorilor de pe terenurile de sport sau ale mulțimilor entuziaste care se dezlănțuie, poate mai degrabă ca un țipăt de groază şi uimire, un strigăt cataclismic, un strigăt care ar fi putut muta stâncile, care-ți înghețа sângele, ca şi cum tuturor morților care au murit vreodată aici şi tuturor celor care urmează să moară li s-a oferit o scurtă ocazie să strige, şi în clipa următoare țipătul de groază a fost

înlocuit de urlete de bucurie şi de un amestec de strigăte răguşite şi „Poporul evreu trăieşte” şi cineva încerca să cânte „Hatikvah” şi femeile ţipau şi băteau din palme şi „Aici, în Ţara pe care au iubit-o strămunii noştri”, şi întreaga mulţime a început să se învârtă încet în jurul ei, ca şi cum ar fi fost într-o imensă betonieră şi nu mai existau interdicţii, şi am sărit în pantaloni, dar nu m-am mai obosit să-mi pun cămaşă sau pulover şi am ţâşnit pe uşă şi un vecin sau un străin m-a cules de jos ca să nu fiu călcat în picioare şi am fost trecut din mână în mână până ce am aterizat pe umerii tatei, aproape de poarta noastră din faţă. Tata şi mama stăteau acolo îmbrăţişaţi ca doi copii pierduţi în pădure, aşa cum nu i-am mai văzut nici înainte, nici după aceea, şi pentru o clipă am fost între ei, în îmbrăţişarea lor, şi peste o clipă eram înapoi pe umerii tatei, iar tatăl meu cel foarte cult şi politicos stătea acolo strigând cât îl ţineau bojocii, nu vorbe sau jocuri de cuvinte sau lozinci sioniste, nici măcar strigăte de bucurie, ci un singur strigăt lung şi dezgolit, ca înainte de a fi fost născocite cuvintele.

Dar ceilalţi cântau acum, toată lumea cânta, însă tata, care nu putea să cânte şi nu ştia cuvintele cântecelor îndrăgite, nu s-a oprit, ci a ţinut-o mai departe cu strigătul lui lung, până la capătul plămânilor *aaaahhh* şi când a rămas fără suflare a tras aer în piept ca un om care se îneacă şi a continuat să strige, bărbatul acesta care voia să fie un profesor faimos şi merita să ajungă aşa ceva şi acum nu mai era decât *aaahhhh*. Şi am fost surprins să văd mâna mamei mângâindu-l pe capul ud şi pe ceafă şi apoi am simţit mâna ei pe capul şi pe spatele meu, de asemenea, pentru că poate că fără să-mi dau seama îl ajutam pe tata să strige, şi mâna mamei ne mângâia pe amândoi iar şi iar, poate ca să ne aline sau poate că nu, poate că din adâncuri încerca şi ea să împărtăşească strigătul cu el şi cu mine şi cu întreaga stradă, întreg cartierul, întreg oraşul şi întreaga ţară-mama mea cea tristă încerca să participe de data aceasta – nu, cu siguranţă nu întreg oraşul, doar zonele evreieşti, pentru că Sheikh Jarrah, Katamon, Bakaa şi Talbieh trebuie să ne fi ascultat în noaptea aceea învăluite într-o tăcere ce poate că semăna cu tăcerea îngrozită aşternută peste cartierele

evreieşti înainte de anunţarea rezultatului votării. În casa Silwanilor din Sheikh Jarrah, în casa Aishei din Talbieh şi în casa bărbatului din magazinul de îmbrăcăminte, bărbatul cel drag Gepetto cu pungile de sub ochii lui milostivi, nu era sărbătoare în noaptea asta. Ei trebuie să fi auzit sunetele bucuriei de pe străzile evreieşti, poate că au stat la ferestre să vadă cele câteva focuri voioase de artificii care au sfâşiat întunericul, strângând din buze în tăcere. Chiar şi papagalii tăceau. Şi fântâna din bazinul din grădină. Chiar dacă nici Katamon, nici Talbieh sau Bakaa nu ştiau şi n-aveau cum să ştie că peste cinci luni o să cadă goale, neatinse, în mâinile evreilor şi că alţi oameni aveau să se mute în casele acelea boltite din piatră trandafirie şi în acele vile cu multele lor cornişe şi arcade.

*

Apoi au fost dansuri şi plânsete pe strada Amos, în întregul Kerem Avraham şi în toate cartierele evreieşti; au apărut steaguri şi lozinci scrise pe fâşii de pânză, claxoanele maşinilor mugeau, şi „Înalţă flamura sus către Sion” şi „Aici, în ţara pe care au iubit-o strămunii noştri”, se auzeau sunete puternice de *shofar* din toate sinagogile, iar sulurile cu Tora erau scoase din chivoturile sfinte şi se prindeau în dans, şi „Dumnezeu va reclădi Galileea” şi „Vino să vezi / ce măreaţă e această zi” şi, mai târziu, la orele mici ale dimineţii, domnul Auster şi-a deschis dintr-odată prăvălia şi toate chioşcurile de pe Strada Zephaniah şi Strada Geula şi Strada Cancelarului şi Calea Jaffa şi Calea Regele George s-au deschis şi barurile s-au deschis în tot oraşul şi au oferit răcoritoare şi gustări şi chiar băuturi alcoolice până ce s-a crăpat de ziuă, sticle cu sucuri de fructe, bere şi vin treceau din mână în mână şi de la o gură la alta, străinii se îmbrăţişau pe stradă şi se sărutau, înlăcrimaţi, şi poliţişti englezi uluiţi erau traşi şi ei în cercurile de dansatori şi îmblânziţi cu cutii de bere şi cu lichioruri dulci, şi petrecăreţi frenetici se căţărau pe maşinile blindate englezeşti şi fluturau drapelul statului ce nu se întemeiase încă, dar în noaptea asta, acolo, la Lake Success, se hotărâse că are dreptul să fie întemeiat. Şi avea să fie întemeiat după o sută şaizeci şi

şapte de zile şi nopți, vineri, 14 mai 1948, însă unul din fiecare sută de bărbați, femei, bătrâni, copii şi sugari din acele mulțimi de evrei care dansau, chefuiau, beau şi plângeau de bucurie, un întreg procent din oamenii entuziasmați care s-au revărsat pe străzi în acea noapte aveau să moară în războiul pe care arabii l-au pornit înainte de a trece şapte ore de la decizia Adunării Generale de la Lake Success – şi aveau să fie ajutați, după plecarea englezilor, de forțele armate regulate ale Ligii Arabe, coloane de infanterie, blindate, artilerie, avioane de vânătoare şi bombardiere, de la sud, de la est şi de la nord, armatele regulate din cinci state arabe care ne-au invadat cu intenția de a pune capăt noului stat în răstimp de una-două zile de la proclamarea lui.
Însă tata mi-a spus, pe când rătăceam pe acolo, în noaptea de 29 noiembrie 1947, şi eram călare pe umerii lui, printre cercurile de dansatori şi petrecăreți, nu ca şi cum mi-ar fi cerut-o, ci de parcă ar fi ştiut şi ar fi bătut în cuie ceea ce ştia, uită-te bine, copile, uită-te foarte bine, fiule, să nu-ți scape nimic, pentru că n-o să uiți noaptea asta până la ultima ta suflare şi o să le spui copiilor, nepoților şi strănepoților tăi despre noaptea asta când noi o să fim de mult duşi de pe lume.

*

Şi foarte târziu, la o oră la care copilul ăsta n-a avut niciodată voie să nu doarmă buştean în patul lui, poate la trei sau patru, m-am târât sub plătura mea pe întuneric, complet îmbrăcat. Şi după o vreme mâna tatei a ridicat plătura pe întuneric, nu ca să mă certe că am intrat în pat cu hainele pe mine, ci ca să intre şi el şi să se culce lângă mine, şi era şi el cu hainele, care erau leoarcă de sudoare din înghesuiala mulțimii, la fel ca ale mele (şi aveam o regulă de fier: niciodată, indiferent din ce motiv, să nu intri în aşternut cu hainele de stradă). Tata a stat lângă mine câteva minute şi nu a zis nimic, cu toate că în mod normal nu putea suferi tăcerea şi se grăbea să o izgonească. Însă de data asta nu s-a atins de tăcerea care era între noi, era părtaş la ea, atâta

doar că mâna lui îmi mângâia uşor părul. Ca şi cum în această beznă tata se transformase în mama.
Apoi mi-a spus în şoaptă, fără să mă numească vreodată Înălțimea Voastră sau Preacinstitul Domn, ce le-au făcut nişte huligani lui şi fratelui său, David, la Odessa, şi ce i-au făcut nişte băieți neevrei la şcoala lui poloneză din Vilna, iar fetele s-au amestecat şi ele, iar a doua zi, când tatăl său, bunicul Aleksandr, a venit la şcoală să înregistreze o plângere, brutele au refuzat să-i înapoieze pantalonii rupți şi l-au atacat pe tatăl lui, bunicul, sub ochii lui, l-au silit să se întindă pe pavaj şi i-au scos şi lui pantalonii, în mijlocul terenului de sport, iar fetele râdeau şi făceau glume neruşinate, zicând că evreii sunt aşa şi pe dincolo, în vreme ce profesorii se uitau şi nu ziceau nimic sau poate că râdeau şi ei.
Şi tot cu o voce de întuneric, cu mâna încă rătăcindu-i prin părul meu (pentru că nu era obişnuit să mă mângâie), tata mi-a spus sub pătura mea în primele ore ale lui 30 noiembrie 1947: „Brutele s-ar putea să se ia şi de tine cândva pe stradă sau la şcoală. S-ar putea să o facă tocmai pentru că eşti un pic ca mine. Însă de acum încolo, din clipa în care avem statul nostru, niciodată n-o să fii brutalizat doar pentru că eşti evreu şi pentru că evreii sunt aşa şi pe dincolo. Asta nu. N-o să se mai întâmple. Din noaptea asta s-a terminat. Pe veci".
Am întins mâna somnoros să-i ating fața, chiar sub fruntea lui înaltă, şi dintr-odată, în loc de ochelari, degetele mele au dat de lacrimi. Niciodată în viața mea, înainte sau după acea noapte, nici măcar când a murit mama, nu l-am văzut pe tata plângând. Şi, de fapt, nu l-am văzut plângând nici în noaptea aceea: era prea întuneric. Doar mâna mea stângă l-a văzut.

*

După câteva ore, la şapte, în vreme ce noi şi probabil şi toți vecinii noştri dormeam, în Sheikh Jarrah s-a tras într-o ambulanță evreiască aflată în drum spre centrul oraşului, spre spitalul Hadassah de pe muntele Scopus. În toată țara arabii au atacat autobuzele evreieşti de pe şosele, au ucis şi

au rănit pasagerii şi au tras cu arme uşoare şi cu mitraliere în suburbii şi în aşezările izolate. Comitetul Suprem Arab condus de Jamal Husseini a declarat grevă generală şi a trimis mulţimile pe străzi şi în moschei, unde conducătorii religioşi au cerut un jihad împotriva evreilor. După câteva zile, sute de arabi înarmaţi au ieşit din Oraşul Vechi, intonând cântece sângeroase, răcnind versete din Coran, urlând „*idbah al-Yahud*" (să-i măcelărim pe evrei) şi trăgând rafale în aer. Poliţia engleză îi însoţea, iar maşinile blindate englezeşti, după cum s-a spus, au condus mulţimea care a năvălit în centrul comercial evreiesc din capătul de est al străzii Mamilla şi a jefuit şi a ars toată zona. Patruzeci de magazine au ars din temelii. Soldaţii şi poliţiştii englezi au format bariere pe strada Prinţesa Mary şi au împiedicat forţele de apărare Haganah să vină în ajutorul evreilor care au fost prinşi în centrul comercial, ba chiar le-au confiscat armele şi au arestat şaisprezece dintre ei. În ziua următoare, ca represalii, organizaţia paramilitară Irgun a ars complet cinematograful Rex, al cărui proprietar se pare că era arab.

În prima săptămână a tulburărilor au fost ucişi vreo douăzeci de evrei. Până la sfârşitul celei de-a doua săptămâni au murit, în toată ţara, circa două sute de evrei şi arabi. De la începutul lui decembrie 1947 până în martie 1948 iniţiativa a fost în mâinile forţelor arabe; evreii din Ierusalim şi de prin alte părţi au fost siliţi să se mulţumească cu apărarea statică, deoarece englezii au zădărnicit încercările Haganahului de a lansa contraatacuri, i-au arestat membrii şi le-au confiscat armele. Forţele arabe semiregulate, împreună cu sute de voluntari înarmaţi din ţările arabe învecinate şi vreo două sute de soldaţi englezi care fugiseră la arabi şi luptau alături de ei, au blocat şoselele şi au redus prezenţa evreiască la un mozaic spart de aşezări asediate şi grupuri de aşezări care nu puteau fi alimentate cu hrană, combustibil şi muniţii decât prin intermediul convoaielor.

În vreme ce englezii continuau să guverneze şi îşi foloseau puterea în principal ca să-i ajute pe arabi în războiul lor şi ca să lege mâinile evreilor, Ierusalimul evreiesc era treptat despărţit de restul ţării. Singurul drum care îl lega de Tel Aviv era blocat de forţele arabe, iar convoaiele care cărau

hrană şi alte provizii nu-şi puteau croi drum decât în sus dinspre coastă, şi asta cu preţul unor pierderi grele. Pe la sfârşitul lui decembrie 1947 părţile evreieşti din Ierusalim erau asediate de facto. Forţele regulate irakiene, cărora administraţia britanică le permisese să preia controlul asupra staţiei de pompare a apei de la Rosh ha-Ayin, au aruncat în aer instalaţiile de pompare şi Ierusalimul evreiesc a rămas fără altă apă decât cea din puţuri şi rezervoare. Zonele evreieşti izolate, cum erau Cartierul Evreiesc dintre zidurile Oraşului Vechi, Yemin Moshe, Mekor Hayim şi Ramat Rahel, au suferit un asediu în interiorul asediului, fiind izolate de celelalte părţi evreieşti ale oraşului. Un „comitet de criză" creat de Agenţia Evreiască dirija raţionalizarea hranei şi cisternele care treceau pe străzi între bombardamente, distribuind o găleată de apă de persoană la două sau trei zile. Pâinea, legumele, zahărul, laptele, ouăle şi alte alimente erau raţionalizate cu stricteţe şi se distribuiau familiilor pe baza unui sistem de cupoane, până ce proviziile s-au epuizat şi primeam în loc, din când în când, raţii sărăcăcioase de lapte praf, pesmeţi şi praf de ouă cu miros ciudat. Medicamentele şi
alte articole medicale aproape că se epuizaseră. Răniţii erau uneori operaţi fără anestezie. Alimentarea cu energie electrică s-a întrerupt şi, dat fiind că era practic imposibil să faci rost de parafină, am trăit luni întregi în întuneric sau la lumina lumânărilor.

*

Apartamentul nostru înghesuit, care era ca un fel de subsol, s-a transformat într-un adăpost antiaerian pentru locuitorii din apartamentele de deasupra noastră, fiind considerat mai sigur în caz de bombardament şi focuri de armă. Toate geamurile au fost scoase şi am baricadat ferestrele cu saci cu nisip. Am trăit într-un întuneric neîntrerupt, ca de peşteră, zi şi noapte, din martie 1948 până în august sau septembrie. În acest întuneric adânc şi în aerul urât mirositor, care nu avea pe unde să iasă, ni se alăturau din când în când vreo douăzeci sau douăzeci şi cinci de persoane, vecini, străini, cunoştinţe, refugiaţi din cartierele de pe linia frontului, care

dormeau pe saltele şi pe rogojini. Printre ei erau două femei foarte bătrâne care şedeau toată ziua pe podeaua coridorului privind în gol, un bătrân pe jumătate nebun care îşi zicea profetul Ieremia şi jelea mereu distrugerea Ierusalimului şi prevestea pentru noi toţi camerele de gazare arabe de lângă Ramallah „unde au început deja să gazeze 2100 de evrei pe zi", precum şi bunicul Aleksandr, bunica Shlomit şi fratele mai mare, văduv, al bunicului Aleksandr (mătuşa Zipporah murise în 1946), unchiul Joseph însuşi – profesorul Klausner – şi cumnata sa Haya Elitsedek: cei doi au reuşit, practic în ultimul minut, să fugă din Talpiot, care fusese izolat şi încercuit, şi s-au refugiat la noi. Acum stăteau culcaţi, îmbrăcaţi complet şi încălţaţi, ba dormind, ba treji – pentru că din cauza întunericului era greu de deosebit noaptea de zi – pe podeaua bucătărioarei noastre, care era considerat locul cel mai puţin zgomotos din apartament. (Şi domnul Agnon, ni s-a spus, plecase din Talpiot împreună cu soţia sa şi stăteau în Rehavia, la nişte prieteni.)

Unchiul Joseph deplângea necontenit, cu vocea sa stridentă, aproape înlăcrimată, soarta bibliotecii şi a manuscriselor sale preţioase pe care a trebuit să le lase în urmă în Talpiot şi pe care cine ştie dacă o să le mai vadă vreodată. Cât despre Haya Elitsedek, unicul ei fiu, Ariel, se înrolase şi lupta ca să apere Talpiotul, şi multă vreme n-am ştiut dacă era viu sau mort, rănit sau prizonier.[22]

Soţii Miudovnik, al căror fiu, Grişa, era cine ştie unde, înrolat în Palmach, fugiseră din casa lor de pe linia frontului, din Beit Yisrael, aterizând şi ei în apartamentul nostru, alături de alte familii ce se înghesuiau toate în cămăruţa care înainte de război fusese odaia mea. Mă uitam la domnul Miudovnik cu veneraţie, pentru că s-a dovedit că este cel care a scris cartea verzuie pe care o foloseam cu toţii la şcoala Tachkemoni: *Aritmetica pentru clasa a treia*. Domnul Miudovnik a plecat într-o dimineaţă şi seara nu a venit înapoi. Nu s-a întors nici

---

[22] Vărul tatălui meu, Ariel Elitsedek, a scris despre cele trăite de el în Războiul de Eliberare în cartea sa *Sabia însetată* (Ierusalim, Ahiasaf, 1950). (N. a.)

a doua zi. Aşa că soția lui s-a dus la morga municipală, s-a uitat bine peste tot şi s-a întors fericită, linişitită că soțul ei nu se află printre morți.
Cum domnul Miudovnik n-a venit înapoi nici în ziua următoare, tata a început să glumească, aşa cum făcea de obicei când voia să alunge tăcerea sau să împrăştie mâhnirea. E limpede că dragul nostru Matya, a declarat el, şi-a găsit vreo frumusețe combatantă în fustă kaki şi acum e camaradul ei de trup (asta era jalnica lui încercare de a face o poantă).
Dar după un sfert de oră de veselie căznită, tata a devenit brusc serios şi s-a dus el însuşi la morgă, unde, datorită unei perechi de şosete de-ale sale pe care i le împrumutase lui Matityahu Miudovnik, a reuşit să identifice cadavrul care fusese lovit de un obuz; se pare că doamna Miudovnik nu reuşise să-l recunoască pentru că nu mai avea față.

*

În lunile de asediu, mama, tata şi eu am dormit pe o saltea la capătul coridorului, şi toată noaptea procesiuni de oameni se cățărau peste noi în drum spre closet, care puțea până la ceruri pentru că nu aveai ce apă să tragi şi pentru că fereastra era blocată cu saci de nisip. La câteva minute o dată, când cădea un obuz, se zgâlțâia tot dealul, iar casele construite din piatră se zgâlțâiau şi ele. Mă trezeau uneori strigăte înfiorătoare, când vreunul dintre cei care dormeau în apartament avea un coşmar.
Pe 1 februarie o maşină-capcană a explodat în dreptul clădirii ziarului evreiesc de limbă engleză, *Palestine Post*. Clădirea a fost distrusă în întregime şi bănuiala a căzut pe polițiştii englezi care au dezertat, trecând de partea arabilor. Pe 10 februarie, cei care apărau Yemin Moshe au reuşit să respingă un atac masiv al trupelor arabe semiregulate. Duminică 22 februarie, la zece şi şase minute dimineața, o organizație care îşi zicea „Armata Britanică Fascistă” a aruncat în aer trei camioane încărcate cu dinamită pe strada Ben Yehuda, în inima Ierusalimului evreiesc. Clădirile cu şase etaje au fost transformate în moloz şi dintr-o mare parte a străzii au mai rămas doar ruine. Cincizeci şi doi de evrei

care locuiau acolo au fost uciși în casele lor, iar circa o sută cincizeci au fost răniți.
În acea zi, tatăl meu cel miop s-a dus la cartierul general al Gărzii Naționale, care fusese amplasat pe o alee îngustă ce se desprindea din strada Zephaniah, și s-a oferit să se înroleze. A trebuit să recunoască faptul că experiența lui militară anterioară se limita la compunerea unor afișe ilegale, în engleză, pentru Irgun („Rușine perfidului Albion!”, „Jos cu represiunea britanică nazistă!” și altele asemenea).
Pe 11 martie mașina bine cunoscută a consulului general american, cu șoferul arab al consulului general la volan, a intrat în curtea clădirii Agenției Evreiești, sediul birourilor organizațiilor din Ierusalim și din întreaga țară. O parte a clădirii a fost distrusă în explozie și zeci de oameni au fost uciși sau răniți. În cea de-a treia săptămână din martie încercările de a aduce convoaie cu provizii dinspre coastă au eșuat: asediul s-a înăsprit, iar orașul era în pragul foametei, lipsit de apă și riscând epidemii.

*

Școlile din zona noastră erau închise de la jumătatea lui decembrie 1947. Noi, copiii din clasele a treia și a patra de la Tachkemoni și Casa de Educație, am fost adunați într-o dimineață într-un apartament gol din strada Malachi. Un tânăr ars de soare, îmbrăcat lejer în kaki, care fuma o țigară și care ne-a fost prezentat pe numele lui conspirativ, Garibaldi, ne-a vorbit foarte serios timp de vreo douăzeci de minute, cu un soi de neutralitate ironică, pe care n-o mai întâlnisem decât la adulți. Garibaldi ne-a dat sarcina să scotocim prin toate curțile și magaziile după saci goi („o să-i umplem cu nisip”) și după sticle („cineva știe cum să le umple cu un cocteil care o să-i pară inamicului foarte gustos”).
Am mai fost instruiți și să culegem nalbă sălbatică, pe care o știam cu toții pe numele ei arab, *hubeizeh*, de pe parcele necultivate sau din curți dosnice părăginite. Această *hubeizeh* ajuta întru câtva la îndepărtarea ororii foametei. Mamele o fierbeau sau o prăjeau și apoi făceau din ea piure sau chiftele, care erau verzi ca spanacul, dar aveau gust mult

mai rău. Mai aveam şi o misiune îndeplinită prin rotaţie: câtă vreme era lumină, doi dintre noi trebuiau să supraveghem de pe un acoperiş bine amplasat din strada Obadiah tabăra armatei engleze din Cazarma Schneller, iar din când în când unul dintre noi fugea până la centrul de operaţiuni din apartamentul de pe strada Malachi ca să-i spună lui Garibaldi sau unuia dintre adjuncţii săi cu ce se îndeletnicesc englezii şi dacă sunt semne de pregătire a plecării.

Băieţii mai mari, din clasele a patra şi a cincea, au fost instruiţi de Garibaldi să ducă mesaje între diferitele posturi ale Haganahului de la capătul străzii Zephaniah şi din jurul cartierului buharian. Mama m-a poftit să „dau dovadă de adevărată maturitate şi să mă las de jocurile astea copilăreşti", dar n-am putut să-i fac pe plac. Eram deosebit de priceput la adunarea sticlelor: într-o singură săptămână am izbutit să adun o sută patruzeci şi şase de sticle goale şi le-am cărat, în cutii şi în saci, la cartierul general. Garibaldi însuşi m-a bătut pe spate şi mi-a aruncat o căutătură piezişă. Îmi amintesc exact vorbele pe care mi le-a spus, în vreme ce îşi scărpina părul de pe piept prin cămaşa descheiată: „Foarte frumos. S-ar putea să mai auzim de tine într-o bună zi". Cuvânt cu cuvânt. Au trecut de atunci cincizeci şi trei de ani şi n-am uitat nici în ziua de azi.

45

După mulţi ani am descoperit că o femeie pe care o cunosc din copilărie, doamna Abramski, Zerta, soţia lui Yakov-David Abramski (amândoi veneau des pe la noi), a ţinut în aceste zile un jurnal. Parcă îmi amintesc că mama şedea uneori pe podea într-un ungher al coridorului, în timpul bombardamentului, cu un caiet sprijinit de o carte închisă de pe genunchii ei, scriind, ignorând obuzele care explodau şi mortierele şi rafalele de mitralieră, surdă la gălăgia hoardei de colocatari care se ciondăneau cât e ziua de lungă în

submarinul nostru întunecat şi urât mirositor, scriind în caietul ei, indiferentă la mormăielile încărcate de apocalipsă ale profetului Ieremia, jeluirile unchiului Joseph şi plânsul străpungător, ca de sugar, al unei femei bătrâne, căreia fiica ei mută îi schimba scutecele ude în faţa noastră. Nu voi şti niciodată ce scria mama: n-a ajuns la mine nici un caiet de-al ei. Poate că le-a ars pe toate înainte de a se sinucide. Nu am nici măcar o pagină întreagă scrisă de mâna ei.

În jurnalul Zertei Abramski am găsit scris, printre altele:

24 februarie 1948

Sunt obosită... atât de obosită... magazia plină de lucrurile celor ucişi şi răniţi... Nu vine aproape nimeni să ceară aceste obiecte: n-are cine să le ceară, proprietarii lor sunt ucişi sau zac răniţi în spital. A venit un bărbat care a fost rănit la cap şi la braţ, dar putea merge. Soţia i-a fost ucisă. I-a găsit lucrurile, fotografiile şi nişte rufărie... Şi lucrurile acestea care au fost cumpărate cu atâta dragoste şi *joie de vivre* sunt îngrămădite în acest subsol... Şi a venit un tânăr, G., căutându-şi lucrurile. Şi-a pierdut tatăl şi mama, cei doi fraţi şi sora în explozia maşinilor-capcană din strada Ben Yehuda. El a scăpat pentru că în noaptea aceea n-a dormit acasă, era de serviciu... Apropo: nu-l interesau atât obiectele, cât fotografiile. Printre sutele de fotografii... care au supravieţuit încerca să descopere câteva fotografii de familie.

14 aprilie 1948

În această dimineaţă au anunţat... că pentru un cupon din carnetul pentru parafină (carnetul capului de familie) poţi primi un sfert de găină de familie, la anumiţi măcelari. Unii dintre vecini m-au rugat să le iau şi raţia lor, dacă tot stau la coadă, pentru că aveau de lucru şi nu o puteau face chiar ei. Yoni, fiul meu, s-a oferit să-mi ţină loc la coadă înainte de a merge la şcoală, dar i-am spus că mă duc eu. L-am dus pe Yair la grădiniţă şi am mers la „Geula", unde era măcelarul. Am ajuns la opt fără un sfert şi am dat peste o coadă de vreo şase sute de persoane.

Ziceau că unii au venit la trei sau patru dimineaţa, pentru că zvonul că se dă carne de găină începuse să circule înainte de lăsarea serii. N-aveam nici un chef să stau la coadă, dar le

promisesem vecinilor că le aduc raţiile şi nu voiam să mă întorc acasă fără ele. M-am hotărât să „stau” ca toţi ceilalţi.
Cât eram la coadă s-a auzit că „zvonul” care circula de ieri s-a confirmat: da, o sută de evrei au fost arşi de vii ieri, lângă „Sheikh Jarrah”; erau într-un convoi care suia spre Hadassah şi Universitate. O sută de oameni. Printre ei erau distinşi oameni de ştiinţă şi cărturari, doctori şi surori, muncitori şi studenţi, funcţionari şi pacienţi.
E greu de crezut. Sunt atât de mulţi evrei în Ierusalim şi n-au fost în stare să-i salveze pe aceşti o sută de oameni care şi-au aflat moartea la o depărtare de numai un kilometru... Au zis că englezii nu i-au lăsat. Ce mai contează un sfert de găină când se petrec astfel de orori chiar în faţa ochilor tăi? Şi totuşi lumea stătea răbdătoare la coadă. Şi tot timpul nu auzi decât: „Copiii devin străvezii... n-au mai pus gura pe carne de luni de zile... nu e lapte, nu-s legume...” E greu să stai la coadă şase ore, dar merită: va fi supă pentru copii... Ceea ce s-a întâmplat la Sheikh Jarrah e cumplit, dar cine ştie ce ne aşteaptă pe noi toţi aici, la Ierusalim... Morţii sunt morţi, iar cei vii continuă să trăiască... Coada înaintează încet. „Norocoşii” pleacă acasă strângându-şi la piept sfertul de găină de familie... În cele din urmă trece pe lângă noi o înmormântare... La două după-masa mi-am primit raţia, ca şi pe cele ale vecinilor, şi m-am dus acasă.[23]

*

Tata trebuia să meargă pe muntele Scopus chiar în acel convoi, din 13 aprilie 1948, în care au fost ucişi şaptezeci şi şapte de doctori şi surori, profesori şi studenţi, mulţi dintre ei arşi de vii. Primise instrucţiuni de la Garda Naţională sau poate de la şefii săi de la Biblioteca Naţională să meargă şi să încuie anumite secţiuni ale depozitelor din subsolul bibliotecii, de vreme ce muntele Scopus era izolat de restul

---

[23] Zerta Abramski, „Extrase din jurnalul unei femei în timpul asediului Ierusalimului 1948”, în *Corespondenţa lui Yakov-David Abramski*, editată şi comentată de Shula Abranski (Tel Aviv, Sifriat Poalim, 5751/1991), pp. 288–289. (N. a.)

oraşului. Însă în seara dinaintea zilei în care trebuia să meargă a făcut temperatură şi doctorul i-a interzis cu desăvârşire să se scoale din pat. (Era miop şi firav şi ori de câte ori făcea temperatură ochii i se înceţoşau până ce ajungea aproape orb şi îşi pierdea şi echilibrul.)
La patru zile după ce Irgun şi Banda lui Stern au capturat satul arab Deir Yassin, de la vestul Ierusalimului, şi au măcelărit mulţi dintre locuitori, arabi înarmaţi au atacat convoiul care la nouă şi jumătate dimineaţa trecea prin Sheikh Jarrah, în drum spre muntele Scopus. Secretarul de stat britanic pentru colonii, Arthur Creech-Jones, îi promisese personal reprezentantului Agenţiei Evreieşti că atâta vreme cât armata britanică se află în Ierusalim va garanta programul regulat al convoaielor care să schimbe grupul minim ce păzea spitalul şi universitatea. (Spitalul Hadassah nu se ocupa doar de populaţia evreiască, ci de toţi locuitorii Ierusalimului.)
În convoi erau două ambulanţe, trei autobuze ale căror ferestre fuseseră întărite cu plăci de metal, de teama ţintaşilor de elită, câteva camioane cu provizii, inclusiv articole medicale, şi două maşini mici. La intrarea în Sheikh Jarrah era un ofiţer de poliţie englez care a semnalat convoiului, ca de obicei, că drumul e liber şi sigur. În inima Cartierului Arab, aproape la poalele vilei Marelui Muftiu Haj Amin al-Husseini – conducătorul pronazist exilat al arabilor palestinieni –, la vreo sută cincizeci de metri de vila Silwani, vehiculul din frunte a trecut peste o mină terestră. Pe dată o grindină de împuşcături a asaltat convoiul din ambele părţi ale drumului, plus grenade de mână şi cocktailuri Molotov. Împuşcăturile au continuat toată dimineaţa.
Atacul a avut loc la mai puţin de două sute de metri de postul militar britanic, al cărui rol era să asigure calea către spital. Câteva ore în şir soldaţii englezi au stat şi au privit atacul fără să mişte un deget. La 9.45 generalul Gordon H.A. MacMillan, comandantul suprem al forţelor britanice din Palestina, a trecut pe acolo cu maşina fără să oprească. (Mai târziu a susţinut, fără să clipească, că i s-a părut că atacul se terminase deja.)

La ora unu, şi din nou după o oră, câteva vehicule englezeşti au trecut pe acolo fără să oprească. Când ofiţerul de legătură al Agenţiei Evreieşti a contactat cartierul general britanic şi a cerut permisiunea să trimită Haganah ca să evacueze răniţii şi muribunzii, a fost informat că „armata controlează situaţia” şi cartierul general interzice Haganahului să intervină. Totuşi, forţele de salvare ale Haganahului au încercat să ajute convoiul prins în capcană, atât dinspre oraş, cât şi dinspre muntele Scopus. Au fost împiedicaţi să se apropie. La 13.45 rectorul Universităţii Ebraice, profesorul Judah Leon Magnes, i-a telefonat generalului MacMillan şi a cerut ajutor. Răspunsul a fost că „armata încearcă să ajungă la faţa locului, dar s-a încins o bătălie mare”.

Nu era nici o luptă. Pe la ora trei, două dintre autobuze luaseră foc şi aproape toţi pasagerii, dintre care cei mai mulţi erau deja răniţi sau pe moarte, au fost arşi de vii.

Printre cei şaptezeci şi şapte de morţi se aflau directorul Organizaţiei Medicale Hadassah, profesorul Chaim Yasski, profesorii Leonid Doljanski şi Moshe Ben-David, membri fondatori ai Facultăţii de Medicină, fizicianul doctor Guenther Wolfsohn, profesorul Enzo Bonaventura, conducătorul Facultăţii de Psihologie, doctorul Abraham Chaim Freiman, expert în dreptul ebraic, şi doctorul Binyamin Klar, lingvist.

Ulterior, Comitetul Suprem Arab a dat o declaraţie oficială în care măcelul era descris ca o faptă eroică săvârşită „sub comanda unui ofiţer irakian”. În declaraţie englezii erau criticaţi pentru intervenţia lor din ultima clipă şi se spunea: „Dacă nu s-ar fi amestecat armata, nici un pasager evreu n-ar fi rămas în viaţă”.[24] Doar printr-o coincidenţă, din cauza febrei şi poate şi pentru că mama se pricepea să-i ţină în frâu fervoarea patriotică, tata n-a fost printre cei care au murit arşi în acel convoi.

*

[24] Pe baza unor surse diferite, printre care Dov Joseph, *The Faithful City: The Siege of Jerusalem, 1948* (Londra, 1962), p. 78. (N. a.)

Nu mult după acest masacru, Haganah a lansat pentru prima oară ofensive de mare amploare în toată țara şi a amenințat că o să ridice armele împotriva armatei britanice dacă îndrăzneşte să intervină. Drumul principal de la coastă până la Ierusalim a fost deblocat printr-o ofensivă de mari proporții, apoi blocat iar, şi iar deblocat, însă asediul Ierusalimului evreiesc a fost reluat odată cu invazia armatelor arabe regulate. Din aprilie şi până la jumătatea lui mai, mari oraşe arabe şi mixte – Haifa, Jaffa, Tiberias şi Safed –, precum şi zeci de sate arabe din nord şi din sud au fost capturate de Haganah. Sute de mii de arabi şi-au pierdut casele în acele săptămâni şi au devenit refugiați. Unii dintre ei au rămas refugiați până în ziua de azi. Mulți au fugit, dar mulți au fost înlăturați cu forța. Câteva mii au fost ucişi.

Probabil că în acea vreme n-a fost nimeni în Ierusalimul asediat care să jelească soarta refugiaților palestinieni. Cartierul Evreiesc din Oraşul Vechi, în care evreii locuiau de mii de ani (cu o singură întrerupere, după ce au fost cu toții masacrați sau expulzați de cruciați, în 1099), a căzut în mâinile Legiunii Arabe Transiordaniene, toate clădirile au fost jefuite şi demolate, iar locuitorii au fost ucişi, expulzați sau luați prizonieri. Şi aşezările din blocul Etzion au fost capturate şi distruse, iar locuitorii lor au fost ucişi sau luați prizonieri. Atarot, Neve Yaakov, Kaliya şi Beit Ha-Arava au fost evacuate şi distruse. Cei o sută de mii de locuitori ai Ierusalimului se temeau că îi aşteaptă şi pe ei aceeaşi soartă. Când postul de radio Vocea Apărătorului a anunțat fuga locuitorilor arabi din Talbieh şi Katamon, nu-mi amintesc să-mi fi părut rău pentru Aisha şi fratele ei. Doar am lărgit, împreună cu tata, granița noastră din chibrituri pe harta Ierusalimului: lunile de bombardament, foame şi frică îmi înăspriseră inima. Unde s-au dus Aisha şi frățiorul ei? La Nablus? Damasc? Londra? Sau în tabăra de refugiați de la Deheisha? Astăzi, dacă mai trăieşte, Aisha este o femeie de şaizeci şi cinci de ani. Iar frățiorul ei, al cărui picior poate că l-am strivit, ar avea aproape şaizeci de ani acum. Ce-ar fi să mă apuc să-i caut? Să descopăr ce s-a întâmplat cu toate ramurile familiei Silwani, în Londra, America de Sud şi Australia?

Dar să zicem că o găsesc pe Aisha, undeva în lume, sau pe persoana care a fost cândva acel băiețel dulce: cum să mă prezint? Ce aş putea spune? Ce aş putea să explic cu adevărat? Ce aş putea oferi?
Îşi mai amintesc oare? Şi dacă da, ce îşi amintesc? Sau ororile prin care trebuie să fi trecut de atunci i-au făcut pe amândoi să uite spectacolul prostesc din pom?
N-a fost numai vina mea. Nu în întregime. N-am făcut decât să vorbesc şi să tot vorbesc. Şi Aisha e vinovată. Aisha e cea care mi-a spus, hai, să vedem cum te cațeri în copac. Dacă nu m-ar fi îmboldit nu mi-ar fi dat prin cap să mă cațăr în pom, iar fratele ei...
S-a terminat, definitiv. Nu poate fi schimbat.

*

La postul Gărzii Naționale din strada Zephaniah i-au dat tatei o puşcă foarte veche şi l-au pus de gardă în schimbul de noapte pe străzile din Kerem Avraham. Era o puşcă grea, neagră, cu tot soiul de cuvinte şi inițiale străine crestate pe patul ei ros. Tata a încercat, nerăbdător, să descifreze scrisul înainte de a se apuca să studieze puşca însăşi. Se poate să fi fost o puşcă italiană din Primul Război Mondial sau o carabină americană veche. Tata a pipăit-o peste tot, a bâjbâit, a tras şi a împins fără succes şi, în cele din urmă, a pus-o pe podea şi s-a apucat să verifice încărcătorul. Aici a avut un succes imediat şi uluitor: a izbutit să scoată gloanțele. A ridicat o mână plină de gloanțe, iar în cealaltă a luat încărcătorul gol şi le-a fluturat, jubilând, spre silueta mea firavă din prag, în vreme ce făcea un soi de glumă despre îngustimea spiritului celor care au încercat să-l stăvilească pe Napoleon Bonaparte.
Însă când a încercat să vâre gloanțele înapoi în încărcător, triumful lui s-a prefăcut într-o înfrângere totală: gloanțele prinseseră gustul libertății şi refuzau cu încăpățânare să se întoarcă în închisoare. Toate stratagemele şi linguşirile lui n-au avut nici cel mai mic efect. A încercat să le vâre în direcția corectă şi a încercat să le vâre cu spatele în față, a încercat să o facă delicat şi a încercat cu toată forța degetelor sale delicate de cărturar, ba chiar a încercat să le vâre alternativ,

unul cu fața în sus şi unul cu fața în jos şi aşa mai departe, dar totul în zadar.
Fără să se descurajeze, tata a încercat să le vrăjească să intre în încărcător recitându-le poezii cu o voce plină de patos: le-a oferit fragmente din poezia patriotică polonă, precum şi din Ovidiu, Puşkin şi Lermontov, poezii întregi de dragoste ebraice din Spania medievală – toate în limbile originale şi cu accent rusesc, şi totul fără succes. Într-un acces final de furie, a declamat din memorie fragmente din Homer în greaca veche, *Nibelungenlied* în germană, Chaucer în engleza medievală şi, din câte ştiu eu, din *Kalevala* în traducerea ebraică a lui Cernikovski, din epopeea lui Ghilgameş, în toate limbile şi dialectele posibile. Zadarnic.
Prin urmare, abătut, s-a înapoiat la postul Gărzii Naționale din strada Zephaniah, cu puşca grea într-o mână şi în cealaltă cu gloanțele prețioase puse într-o pungă brodată, care inițial era pentru sendvişuri, iar în buzunar (dea Domnul să nu-l uite acolo) cu încărcătorul gol.
La postul Gărzii Naționale s-au îndurat de el şi i-au arătat la iuțeală ce uşor e să vâri gloanțele în încărcător, dar nu i-au dat înapoi arma sau muniția. Nu în ziua aceea şi nici în zilele următoare. Niciodată. În schimb i-au dat o lanternă, un țignal şi o brasardă impresionantă cu cuvintele „Garda Națională”. Tata s-a întors acasă bucuros de nu-şi mai încăpea în piele. Mi-a explicat ce înseamnă „Garda Națională”, a aprins şi a stins lanterna, a suflat iar şi iar în țignal, până ce mama l-a atins uşor pe umăr şi a zis: Gata acum, Arieh? Te rog?

*

La miezul nopții dintre vineri 14 şi sâmbătă 15 mai 1948 şi la capătul a treizeci de ani de Mandat Britanic, s-a născut statul a cărui întemeiere o anunțase Ben Gurion la Tel Aviv cu câteva ore înainte. După o pauză de vreo nouăsprezece secole, a declarat unchiul Joseph, cârmuirea evreiască a fost statornicită încă o dată aici.
Dar la un minut după miezul nopții, fără să se fi declarat război, coloanele de infanterie, artileria şi blindatele armatelor arabe regulate s-au revărsat în țară, la sud din

Egipt, la est din Transiordania şi Irak şi la nord din Liban şi Siria. Sâmbătă dimineaţa Tel Avivul a fost bombardat de avioanele egiptene. Legiunea Arabă, armata pe jumătate engleză a regatului Transiordaniei şi trupele regulate irakiene, precum şi voluntari musulmani înarmaţi din alte câteva ţări, fuseseră cu toţii invitaţi de englezi să ocupe punctele-cheie din ţară înainte de sfârşitul oficial al Mandatului.

Laţul se strângea în jurul nostru. Legiunea Transiordaniană a capturat Cartierul Evreiesc din Oraşul Vechi, a tăiat şoseaua spre Tel Aviv şi spre câmpia de coastă cu forţe masive, a preluat controlul asupra districtelor arabe din oraş, a amplasat artilerie pe dealurile din jurul Ierusalimului şi a început un bombardament masiv al cărui scop era să producă pagube în rândul populaţiei civile, să o descurajeze şi să o facă să se supună. Regele Abdullah, protejatul Londrei, se vedea deja rege al Ierusalimului. Bateriile legiunii erau comandate de ofiţeri de artilerie englezi.

În acelaşi timp, armata egipteană a ajuns la periferia sudică a Ierusalimului şi a atacat kibbutzul Ramat Rahel, care a trecut de două ori de la o tabără la cealaltă. Avioanele egiptene aruncau asupra Ierusalimului bombe incendiare şi, printre altele, au distrus căminul de bătrâni din Romema, nu departe de noi. Mortierele egiptene s-au alăturat artileriei transiordaniene la bombardarea populaţiei civile. De pe un deal din apropierea mânăstirii Mar Elias egiptenii pisau Ierusalimul cu obuze de 4,2 ţoli. Obuzele cădeau peste zonele evreieşti în ritm de unul la două minute, iar străzile erau scurmate de împuşcături permanente. Greta Gat, cea care avea grijă de mine şi cânta la pian, care mirosea întotdeauna a lână udă şi săpun de rufe, tanti Greta, care obişnuia să mă târască după ea prin magazinele de îmbrăcăminte şi pentru care tata obişnuia să compună versuri stupide, a ieşit într-o dimineaţă pe verandă să atârne la uscat rufele spălate. Glonţul unui trăgător de elită iordanian, zicea lumea, i-a intrat prin ureche şi a ieşit prin ochi. Zipporah Yannai, Piri, prietena cea sfioasă a mamei mele, care locuia pe strada Zephaniah, a ieşit o clipă în grădină să aducă o cârpă de

şters pe jos şi o găleată şi a fost ucisă pe loc de o lovitură directă de obuz.

*

Şi aveam o broscuță țestoasă. În timpul vacanței de Paşte din 1947, cu vreo şase luni înainte de începutul războiului, tata s-a alăturat unui grup de la Universitatea Ebraică într-o excursie de o zi la Jerash, în Transiordania. A plecat dis-de-dimineață, cu o pungă de sendvişuri şi un bidon de apă din cele soldățeşti, original, pe care îl purta, mândru, atârnat de curea. S-a întors în seara aceea, plin de poveşti fericite despre excursie şi despre minunile marelui teatru roman, şi mi-a adus în dar o broscuță țestoasă pe care o găsise acolo, „la poalele unei uimitoare arcade de piatră romane".
Cu toate că nu avea simțul umorului, şi poate că n-avea o idee limpede despre ce este simțul umorului, tatei îi plăceau întotdeauna glumele, vorbele de duh şi jocurile de cuvinte şi, ori de câte ori făcea pe cineva să zâmbească cu observațiile lui, chipul i se lumina de mândrie modestă. Aşadar, a hotărât să-i dea țestoasei numele comic de Abdullah-Gershon, în onoarea regelui Transiordaniei şi a oraşului Jerash (Gerash în ebraică). Când aveam musafiri o chema solemn pe broscuță pe numele întreg, ca un maestru de ceremonii care anunță sosirea vreunui duce sau ambasador, şi era întotdeauna uluit că nimeni dintre cei de față nu se ține cu mâinile de burtă de râs. Prin urmare, simțea că e nevoie să-i lumineze în privința motivelor celor două nume. Poate trăgea nădejde că, dacă gluma nu li s-a părut amuzantă înainte de explicație, după aceea o vor considera bună. Uneori era atât de entuziast sau de neatent, că le spunea toată povestea unor musafiri care o mai auziseră de cel puțin două ori şi o ştiau de la cap la coadă şi de la coadă la cap.
Iubeam micuța țestoasă, care se târa în fiecare dimineață până la ascunzătoarea mea de sub rodiu şi mânca frunze de salată şi coji zemoase de castravete direct din mâna mea. Nu se temea de mine şi nu-şi trăgea capul în carapace, iar în vreme ce înfuleca făcea cu capul nişte mişcări amuzante, ca şi cum ți-ar fi aprobat vorbele. (Semăna cu un anumit profesor chel din Rehavia, care şi el obişnuia să dea din cap

cu entuziasm până ce terminai de vorbit, dar apoi aprobarea lui se transforma în batjocură, întrucât continua să dea din cap către tine în vreme ce îți sfâşia ideile în bucățele.)
Mângâiam capul țestoasei mele cu degetul în vreme ce mânca, uimit de asemănarea dintre orificiile nărilor şi ale urechilor ei. În adâncul adâncurilor mele şi pe ascuns de tata, îi ziceam Mimi în loc de Abdullah-Gershon.
În timpul bombardamentului nu erau castraveți sau frunze de salată şi nu mi se îngăduia să ies în curte, dar tot deschideam uneori uşa şi aruncam afară nişte resturi de mâncare pentru Mimi. Uneori o vedeam de departe şi alteori dispărea timp de mai multe zile.

*

În ziua în care au fost ucise Greta Gat şi prietena mamei, Piri Yannai, a fost ucisă şi broasca mea țestoasă, Mimi. A fost tăiată în jumătate de o bucată de şrapnel. Când l-am întrebat pe tata, plângând, dacă pot măcar să o îngrop sub rodiu şi să pun o piatră de mormânt în amintirea ei, mi-a explicat că nu se poate, în principal din motive de igienă. Mi-a spus că a îndepărtat deja rămăşițele. A refuzat să-mi spună unde le-a dus, dar a profitat ca să-mi țină o mică prelegere despre înțelesul ironiei: Abdullah-Gershon al nostru era un imigrant din Regatul Transiordaniei, aşa că era o ironie faptul că bucata de şrapnel care l-a ucis venea dintr-un obuz tras de unul dintre tunurile regelui Abdullah al Transiordaniei.
În noaptea aceea nu am putut adormi. Am stat culcat pe spate pe salteaua noastră din colțul îndepărtat al coridorului, înconjurat de sforăieli, mormăieli şi gemetele neîntrerupte ale bătrânilor. Picura sudoarea de pe mine, cum stăteam culcat între părinții mei, şi la lumina slabă şi tremurătoare a singurei lumânări din baie, în aerul împuțit, mi s-a părut dintr-odată că văd forma unei țestoase, nu Mimi, broscuța țestoasă pe care îmi plăcea să o mângâi cu degetul (nu putea fi vorba de o pisică sau de un cățel: nu-ți face iluzii!), ci o țestoasă-monstru îngrozitoare, gigantică, din care curgeau sânge şi oase zdrobite, plutind prin aer, mişcându-şi labele cu gheare ascuțite şi chicotind batjocoritor către mine de deasupra tuturor celor ce dormeau pe coridor. Fața îi era

oribilă, strivită şi sfâşiată de un glonț care intrase prin ochi şi ieşise prin locul în care până şi o țestoasă are un soi de gaură a urechii, cu toate că nu are o ureche adevărată.
Poate că am încercat să-l trezesc pe tata. Nu s-a trezit: stătea pe spate, nemişcat, respirând adânc, ca un prunc mulțumit. Însă mama mi-a luat capul şi l-a apăsat pe pieptul ei. La fel ca toți ceilalți, dormea îmbrăcată, iar nasturii bluzei ei mi-au împuns un pic obrazul. M-a îmbrățişat strâns, dar n-a încercat să mă consoleze; a suspinat împreună cu mine, înăbuşindu-şi plânsul, ca să n-o audă nimeni, şi buzele ei şopteau mereu: Piri, Piroshka, Piriii. N-am putut decât să o mângâi pe păr şi pe obraji şi să o sărut, şi era ca şi cum eu aş fi fost adultul şi ea era copilul meu, şi am şoptit: Linişteşte-te, mămico, e în ordine, sunt aici.
Apoi am mai şuşotit un pic, ea şi cu mine. Înlăcrimați. Şi mai târziu, după ce lumânarea slabă şi pâlpâitoare de la capătul coridorului s-a stins şi numai vaierele obuzelor mai spărgeau tăcerea şi dealul de pe cealaltă parte a peretelui nostru se cutremura la fiecare obuz care cădea, mama şi-a pus capul ud pe pieptul meu. În noaptea aceea am înțeles pentru prima dată că o să mor şi eu. Că toată lumea o să moară. Şi că nimic pe lume, nici chiar mama, nu mă poate salva. Şi că eu n-o pot salva. Mimi avea o carapace şi la orice semn de primejdie se retrăgea, cu mâinile, picioarele şi capul, în carapacea ei. Şi asta n-a salvat-o.

*

În septembrie, în timpul unui armistițiu care a întrerupt luptele din Ierusalim, într-o sâmbătă dimineața am avut musafiri: bunicul şi bunica, soții Abramski şi alții. Au băut ceai în curte şi au discutat despre izbânzile armatei israeliene şi cumplitele pericole ale planului de pace prezentat de mediatorul ONU, contele suedez Bernadotte, o schemă în spatele căreia pândesc, fără îndoială, englezii şi al cărei scop este să zdrobească definitiv tânărul nostru stat. Cineva adusese de la Tel Aviv o monedă nouă, destul de mare şi urâtă: era prima monedă evreiască emisă şi a trecut cu emoție din mână în mână. Era o monedă de douăzeci şi cinci de *prutot* şi avea pe ea imaginea unui ciorchine de struguri,

un motiv despre care tata a spus că a fost luat direct de pe o monedă evreiască din perioada Celui de-al Doilea Templu, şi deasupra ciorchinelui era o inscripție ebraică limpede: ISRAEL. Pentru mai multă siguranță, nu scria doar în ebraică, ci şi în engleză şi arabă.

Doamna Zerta Abramski a zis:

— Ce bine ar fi fost dacă părinții noştri răposați şi părinții lor şi toate generațiile ar fi avut privilegiul de a vedea şi de a atinge această monedă. Bani evreieşti...

Vocea i s-a înecat. Domnul Abramski a zis:

— Potrivit este să înălțăm mulțumire cu binecuvântarea de cuviință. *Binecuvântat eşti, o Doamne Dumnezeul nostru, Stăpânitorul Universului, care ne-ai dat viață, ne-ai păzit şi ne-ai îngăduit să apucăm aceste vremuri*.

Bunicul Aleksandr, elegantul, hedonistul meu bunic, atât de iubit de sexul frumos, n-a zis nimic, doar a dus la buze moneda de nichel exagerat de mare şi a sărutat-o de două ori, încetişor, şi ochii i s-au umplut de lacrimi. Apoi a dat-o mai departe. În acel moment strada a tresărit la vaietul unei ambulanțe aflate în drum spre strada Zephaniah, şi după zece minute sirena ei a urlat din nou, întorcându-se, iar tata poate că a văzut în asta un pretext ca să facă o glumă trasă de păr despre trâmbița Judecății de Apoi, sau ceva de soiul ăsta. Au discutat mai departe şi poate că au mai băut un pahar de ceai, iar după vreo jumătate de oră soții Abramski s-au ridicat să plece, urându-ne toate cele bune, şi domnul Abramski, căruia îi plăceau înfloriturile retorice, probabil că a rostit câteva fraze pompoase. Pe când stăteau încă în prag a venit un vecin şi i-a chemat cu delicatețe într-un colț al curții şi s-au grăbit atât de tare să-l urmeze, încât tanti Zerta şi-a uitat poşeta. După un sfert de oră au venit Lembergii, arătând consternați, să ne spună că, în vreme ce părinții lui erau în vizită la noi, Yonatan Abramski, Yoni cel de doisprezece ani, se juca pe strada Nehemiah, când un trăgător de elită iordanian care ataca dinspre Şcoala de Poliție l-a lovit cu un singur glonț în mijlocul frunții, şi băiatul a zăcut acolo, pe moarte, timp de cinci minute, a vomitat şi şi-a dat duhul înainte de sosirea ambulanței.

*

Am găsit aceasta în jurnalul Zertei Abramski:
23 septembrie 1948
Pe optsprezece septembrie, la zece şi un sfert, sâmbătă dimineaţa, Yoni al meu, Yoni, copilul meu, viaţa mea, a fost ucis... A fost lovit de un trăgător de elită arab, îngeraşul meu, n-a mai putut decât să zică „mămico", să fugă câţiva metri (băiatul meu minunat, nevinovat, era lângă casă) înainte să se prăbuşească... Nu i-am auzit ultimul cuvânt şi nu i-am răspuns când m-a chemat. Când m-am întors, copilul meu dulce, iubit, nu mai trăia. L-am văzut la morgă. Arăta minunat de frumos, părea că doarme. L-am îmbrăţişat şi l-am sărutat. Îi puseseră sub cap o piatră. Piatra s-a mişcat, şi capul lui, capul lui îngeresc, s-a mişcat un pic. Inima mea a zis: Nu e mort, fiul meu, se mişcă... Ochii îi erau pe jumătate închişi. Apoi au venit „ei" – cei de la morgă –, au venit şi m-au insultat şi m-au dojenit aspru şi m-au tulburat: nu aveam dreptul să-l îmbrăţişez şi să-l sărut... Am plecat.
Dar după câteva ore m-am întors. Era o „restricţie de circulaţie" (îi căutau pe ucigaşii lui Bernadotte). La fiecare colţ de stradă m-au oprit poliţiştii... Mi-au cerut permisul de a umbla pe afară în timpul restricţiei de circulaţie. El, fiul meu ucis, era singurul meu permis. Poliţiştii m-au lăsat să intru în morgă. Adusesem cu mine o perniţă. Am luat piatra şi am pus-o deoparte: nu puteam suferi să văd cum capul lui drag, minunat, se odihneşte pe o piatră. Apoi „ei" s-au întors şi au încercat să mă facă să plec. Au spus că nu trebuie să-l ating. Nu i-am băgat în seamă. Am continuat să-l îmbrăţişez şi să-l sărut, comoara mea. Ei au ameninţat că încuie uşa şi mă lasă cu el, cu miezul întregii mele vieţi. Era tot ce voiam. Apoi s-au răzgândit şi au zis că o să cheme soldaţii. Nu mi-era frică de ei... Am plecat de la morgă a doua oară. Înainte de a pleca l-am îmbrăţişat şi l-am sărutat. A doua zi dimineaţă am venit iarăşi la el, la copilul meu... L-am îmbrăţişat şi l-am sărutat încă o dată. M-am rugat încă o dată la Dumnezeu pentru răzbunare, răzbunare pentru pruncul meu, şi încă o dată m-au alungat... Şi când am venit iar copilul meu minunat, îngeraşul meu, era într-un sicriu

închis, dar tot îmi amintesc chipul lui, pe el întreg, îmi amintesc totul despre el.[25]

46

Două doamne finlandeze, misionare, locuiau într-un apartament micuț de la capătul străzii Ha-Turim din Mekor Baruh, Aili Havas şi Rauha Moisio. Tanti Aili şi tanti Rauha. Chiar şi atunci când discuția ajungea la penuria de legume ele vorbeau o ebraică pompoasă, biblică, pentru că era singura ebraică pe care o ştiau. Dacă băteam la uşa lor să cer nişte lemn pentru rugul de Lag Baomer, tanti Aili zicea cu un zâmbet blând, în vreme ce-mi înmâna o ladă veche de portocale: „Şi lumina unui foc învâlvorat în noapte!" Dacă veneau pe la noi pentru un pahar de ceai şi o conversație erudită în vreme ce eu luptam împotriva uleiului de peşte, tanti Rauha se întâmpla să zică: „Peştii din mare se vor cutremura la ivirea Lui!"

Uneori noi trei le făceam o vizită în garsoniera lor spartană, care semăna cu un pension de fete auster din secolul al XIX-lea: două paturi simple de fier stăteau față în față, de o parte şi de cealaltă a unei mese de lemn dreptunghiulare acoperite cu o față de masă albastru-închis, cu trei scaune simple de lemn. Lângă fiecare din paturile asemănătoare era o mică noptieră cu o veioză, un pahar cu apă şi câteva cărți sfinte cu coperte negre. Două perechi de papuci de casă identici se ițeau de sub paturi. În mijlocul mesei era întotdeaua o vază cu un buchet de imortele de pe câmpurile din apropiere. Un crucifix din lemn de măslin sculptat atârna în mijlocul peretelui, între cele două paturi. Iar la picioarele fiecărui pat

---

[25] Zerta Abramski, „Extrase din jurnalul unei femei în timpul asediului Ierusalimului 1948", în *Corespondența lui Yakov-David Abramski*, editată şi comentată de Shula Abranski (Tel Aviv, Sifriat Poalim, 5751/ 1991), pp. 310-311. (N. a.)

era un scrin făcut dintr-un lemn gros şi strălucitor din care nu aveam la Ierusalim, şi mama spunea că e numit stejar şi mă îndemna să îl ating cu vârfurile degetelor şi să-mi trec mâna peste el. Mama susţinea întotdeauna că nu e destul să cunoşti diferitele nume ale obiectelor, ci trebuie să le cunoşti mirosindu-le, atingându-le cu vârful limbii, pipăindu-le cu vârfurile degetelor, să le afli căldura şi netezimea, mirosul, rugozitatea şi duritatea, sunetul pe care îl scot când le loveşti uşurel, toate acele lucruri pe care ea le numea „reacţia" sau „rezistenţa". Orice material, zicea ea, orice veşmânt sau mobilă, orice unealtă, orice obiect are diferite caracteristici de reacţie şi de rezistenţă care nu sunt fixe, ci se pot schimba în funcţie de anotimp sau de momentul din zi sau din noapte, de persoana care le atinge sau le miroase, de lumină şi de umbră, şi chiar nişte înclinaţii vagi pe care noi nu avem cum să le înţelegem. Nu din întâmplare, zicea ea, limba ebraică foloseşte acelaşi cuvânt pentru un obiect neînsufleţit şi o dorinţă. Nu numai noi simţim sau nu dorinţă faţă de un lucru sau altul, obiectele neînsufleţite şi plantele au şi ele o dorinţă interioară proprie şi doar cineva care ştie cum să pipăie, să asculte, să guste şi să miroasă într-un mod lipsit de lăcomie poate uneori să o desluşească.

Tata observa, glumeţ:

— Mămica noastră merge mai departe decât regele Solomon. Legenda spune că el înţelegea limba fiecărui animal şi pasăre, dar mămica noastră stăpâneşte chiar şi limba prosoapelor, cratiţelor şi periilor.

Şi continua, zâmbind maliţios:

— Ea poate face copacii şi bolovanii să vorbească atingându-i: Atinge munţii şi ei vor fumega, după cum spun psalmii.

Tanti Rauha zicea:

— Sau, cum a spus profetul Ioil, Muntele va picura vin nou, iar dealurile vor revărsa lapte. Şi e scris în Psalmul 29: Vocea Domnului face cerboaicele să fete.

Tata zicea:

— Venind de la cineva care nu e poet, aceste vorbe sună cumva, cum să zic, împodobit. Ca şi cum ar încerca să sune foarte profund. Foarte mistic. Foarte hilozoic. A încerca să faci cerboaicele să fete. Permiteţi-mi să vă explic înţelesul

acestor cuvinte dificile, mistic şi hilozoic. În spatele ambelor e o dorinţă limpede, destul de nesănătoasă, de a înceţoşa realităţile, de a micşora lumina raţiunii, de a toci tăişul definiţiilor şi de a confunda între ele domenii distincte.
Mama zicea:
— Arieh?
Iar tata, cu un ton împăciuitor (pentru că, deşi îi plăcea să o tachineze, să o sâcâie, şi uneori asta chiar îl încânta, îi plăcea şi mai mult să se căiască, să-şi ceară iertare şi să strălucească de bunăvoinţă, întocmai ca tatăl său, bunicul Aleksandr), zicea:
— *Nu*, gata, Fanicica. Am isprăvit. Mă distram şi eu oleacă.

*

Cele două misionare n-au părăsit Ierusalimul în timpul asediului: aveau un puternic simţ al misiunii lor. Mântuitorul însuşi părea să le fi încredinţat sarcina de a le ridica moralul asediaţilor şi de a ajuta ca voluntare la îngrijirea răniţilor de la spitalul Shaarei Tsedek. Ele credeau că orice creştin are datoria de a încerca să răscumpere, mai degrabă prin fapte decât prin vorbe, ceea ce le făcuse Hitler evreilor. Considerau că întemeierea statului Israel este degetul lui Dumnezeu. Cum spunea tanti Rauha în limbajul ei biblic şi cu pronunţia ei bolovănoasă: „E ca ivirea curcubeului în nor, după potop". Iar tanti Aili, cu un zâmbet mic, nu mai mult decât o tresărire a colţurilor buzelor: „Pentru că a însemnat pocăinţa în faţa lui Dumnezeu pentru tot acel mare rău şi El nu i-a mai distrus".
Între bombardamente ele mergeau prin cartierul nostru, cu ghetele lor până la glezne şi capetele acoperite de eşarfe, cărând o geantă încăpătoare din iută cenuşie şi oferind un borcan cu castraveţi muraţi, o jumătate de ceapă, o bucată de săpun, o pereche de şosete de lână, o ridiche sau câteva boabe de piper negru oricui era pregătit să le primească de la ele. Cine ştie cum rostuiau acele comori. Unii dintre evreii ultraortodocşi respingeau dezgustaţi aceste daruri, unii le alungau cu trufie de la uşa lor pe cele două doamne, alţii primeau darurile, dar scuipau pe locul călcat de picioarele misionarelor de îndată ce acestea se întorceau cu spatele.

Ele nu se supărau. Citau mereu versete de consolare din Profeți, care ni se păreau ciudate, cu accentul lor finlandez ce suna la fel ca ghetele lor grele călcând pe pietriş. „Căci voi apăra acest oraş şi-l voi mântui." „Nici un vrăjmaş sau neprieten nu va pătrunde prin porțile acestui oraş." „Cât de frumoase sunt pe munți picioarele celui ce aduce veşti bune, ce vesteşte pacea... căci răul nu va ajunge la tine..." „Nu te teme, o, Iacov, slujitorul meu, zice Domnul: căci sunt cu tine; căci voi stârpi toate națiunile de acolo unde te-am mânat."

Uneori, una sau cealaltă din ele se oferea să stea în locul nostru la coada lungă pentru apa care se distribuia dintr-o cisternă, o jumătate de găleată de familie doar sâmbăta, marțea şi joia, cu condiția ca cisterna să nu fi fost străpunsă de un şrapnel înainte să ajungă pe strada noastră. Sau una din ele trecea prin apartamentul nostru mic şi baricadat, înmânând câte o jumătate de tabletă de „complex de vitamine" fiecărui locuitor. Copiii primeau o tabletă întreagă. De unde rostuiau misionarele aceste daruri minunate? Unde îşi umpleau la loc geanta de iută cenuşie? Unii ziceau una, alții alta, şi unii mă avertizau să nu primesc nimic de la ele pentru că singurul lor scop era să „profite de nefericirea noastră ca să convertească oamenii la acel Isus al lor".

Odată mi-am luat inima-n dinți şi am întrebat-o pe tanti Aili – chiar dacă ştiam care va fi răspunsul –: „Cine a fost Isus?" Buzele i-au tremurat uşor când a răspuns, şovăielnic, că el trăieşte încă şi că ne iubeşte pe toți, mai ales pe cei care îl batjocoresc sau îl disprețuiesc, şi că, dacă îmi umplu inima cu iubire, el o să vină să locuiască în inima mea şi să-mi aducă suferință, dar şi o mare fericire, iar fericirea va străluci din suferință.

Aceste cuvinte păreau atât de ciudate şi de pline de contradicții, încât am simțit nevoia să-l întreb şi pe tata. El m-a luat de mână şi m-a dus la salteaua din bucătărie, care era refugiul unchiului Joseph, şi l-a rugat pe celebrul autor a cărții *Isus din Nazaret* să-mi explice cine şi ce e Isus.

Unchiul Joseph stătea culcat pe salteaua lui, arătând epuizat, posomorât şi palid, cu spatele rezemat de peretele înnegrit şi cu ochelarii ridicați pe frunte. Răspunsul lui a fost foarte diferit de cel al lui tanti Aili: Isus din Nazaret a fost,

după părerea sa, unul dintre cei mai mari evrei din toate timpurile, un moralist minunat care îi dispreţuia pe cei cu inima necircumcisă şi care s-a luptat să readucă iudaismul la simplitatea sa iniţială şi să-l smulgă din ghearele rabinilor chiţibuşari.
Nu ştiam cine sunt cei cu inima necircumcisă sau rabinii chiţibuşari. Nici nu ştiam cum să-l împac pe Isus al unchiului Joseph, care dispreţuia şi lupta, cu cel al lui tanti Aili, care nici nu dispreţuia şi nici nu lupta, ci făcea taman pe dos, îi iubea şi mai mult pe păcătoşi şi pe cei ce îl dispreţuiau.

*

Într-un dosar vechi am dat peste o scrisoare pe care tanti Rauha mi-a scris-o de la Helsinki în 1979, în numele amândurora. A scris în ebraică şi, printre altele, spunea:
... Şi noi ne-am bucurat că aţi câştigat concursul Euroviziunii. Şi ce mai cântec!
Noi, credincioşii de aici, am fost bucuroşi că cei din Israel au cântat: *Aleluia!* Nu există cântec mai potrivit... Am reuşit, de asemenea, să văd filmul *Holocaustul*, care a iscat lacrimi şi mustrări de conştiinţă ţărilor ce au persecutat în aşa măsură, fără nici un scop, fără nici un rost. Ţările creştine trebuie să le ceară multă iertare evreilor. Tatăl tău zicea odată că nu poate înţelege cum Dumnezeu îngăduie astfel de lucruri cumplite... I-am spus întotdeauna că taina Domnului este în ceruri. Isus suferă şi el toate suferinţele poporului lui Israel. Cei credincioşi trebuie să-şi rabde şi ei partea din suferinţele lui Isus pe care el îi lasă să o rabde... Totuşi, ispăşirea lui Hristos pe cruce acoperă toate păcatele lumii, ale întregii omeniri. Însă asta nu se poate înţelege niciodată cu creierul... Au fost nazişti care au avut remuşcări şi s-au pocăit înainte de moarte. Însă pocăirea lor nu i-a înviat pe evreii care au murit. Isus spune: Nu te teme de cei care ucid trupul, căci ei nu sunt în stare să ucidă sufletul. Această scrisoare e de la mine şi de la tanti Aili. M-am lovit rău la spate acum şase săptămâni, cînd am căzut în autobuz, iar tanti Aili nu vede prea bine.
Cu dragoste,

Rauha Moisio

Şi odată, când am fost la Helsinki, pentru că una dintre cărţile mele a fost tradusă în finlandeză, ele au apărut deodată în cafeneaua hotelului meu, amândouă cu şaluri negre care le acopereau capul şi umerii, ca două ţărănci bătrâne. Tanti Rauha se rezema într-un baston şi ţinea cu blândeţe mâna lui tanti Aili, care era aproape oarbă. Tanti Rauha a ajutat-o să ajungă până la o masă dintr-un colţ. Amândouă mi-au cerut îngăduinţa să mă sărute şi să mă binecuvânteze. N-a fost uşor să le conving să-mi permită să le comand câte o cană de ceai, „dar nimic altceva, te rog!”

Tanti Aili a zâmbit uşor: nu era atât zâmbet, cât o mică tresărire a buzelor; era pe cale să spună ceva, s-a răzgândit, şi-a aşezat pumnul drept în mâna stângă, de parcă ar fi pus un scutec pe un prunc, a dat din cap o dată sau de două ori, ca într-o tânguire, şi în cele din urmă a zis:

— Lăudat fie Dumnezeu că ne-a îngăduit să te vedem aici, în ţara noastră, cu toate că nu pricep de ce scumpilor tăi părinţi nu le-a fost dat să fie printre cei vii. Dar cine sunt eu ca să pricep? Domnul are răspunsurile. Noi putem doar să ne întrebăm. Te rog, iartă-mă că îndrăznesc, îmi dai voie să-ţi pipăi faţa ta dragă? Asta pentru că ochii nu mă mai slujesc.

Tanti Rauha a spus despre tatăl meu: „Binecuvântată fie amintirea lui, era cel mai scump dintre oameni! Avea un spirit atât de nobil! Un spirit atât de uman!” Şi despre mama a zis: „Ce suflet chinuit, odihneasc㠖se în pace! A suferit mult, pentru că vedea în inimile oamenilor, şi ceea ce vedea nu îi era uşor să rabde. Cum spune profetul Ieremia: «Inima e cea mai înşelătoare dintre toate lucrurile şi cumplit de păcătoasă: cine o poate şti?»”.

Afară, la Helsinki, cădea lapoviţă. Lumina zilei era slabă şi mohorâtă, iar fulgii erau cenuşii şi se topeau. Cele două bătrâne purtau rochii negre aproape identice şi şosete cafenii groase, ca fetele de la un pension respectabil. Când le-am sărutat, amândouă miroseau a săpun de rufe, pâine neagră şi aşternuturi. Un îngrijitor scund a păşit iute pe lângă noi, cu un pumn de creioane şi pixuri în buzunarul salopetei. Tanti Rauha a scos dintr-o geantă mare care era sub masă un pachet înfăşurat în hârtie cafenie şi mi l-a înmânat.

Dintr-odată am recunoscut geanta: era aceeaşi geantă de iută cenuşie din care ne dădeau bucăţele de săpun, şosete de lână, biscuiţi, chibrituri, lumânări, ridichi sau un pachet preţios de lapte praf, în timpul asediului Ierusalimului, cu treizeci de ani înainte.

Am desfăcut pachetul, şi era o Biblie tipărită la Ierusalim, în ebraică şi finlandeză, pe pagini alăturate, o cutie muzicală mică, din lemn pictat, cu capac de alamă, şi mai multe flori uscate, flori finlandeze necunoscute care erau frumoase chiar şi în moarte, flori pe care nu le puteam numi şi de care nu mai văzusem până în acea dimineaţă.

— Ne-au fost foarte dragi, a spus tanti Aili, în timp ce ochii ei nevăzători îi căutau pe ai mei, părinţii tăi scumpi. Viaţa lor pe această lume nu a fost uşoară şi nu întotdeauna au fost milostivi unul cu celălalt. Uneori era multă umbră între ei. Dar acum sălăşluiesc în sfârşit în taina Atotputernicului, la adăpostul aripilor Domnului, acum cu siguranţă că între părinţii tăi există numai bunătate şi adevăr, ca doi copii nevinovaţi care nu au cunoscut nici un gând nedrept, doar lumină, iubire şi milă între ei pe veci, mâna lui stângă sub capul ei şi mâna ei dreaptă îl îmbrăţişează, şi orice umbră s-a îndepărtat de mult de ei.

În ce mă priveşte, aveam de gând să le dăruiesc două exemplare din traducerea finlandeză a cărţii mele, însă tanti Rauha a refuzat: O carte evreiască, a spus ea, o carte despre Ierusalim scrisă în oraşul Ierusalim, trebuie să o citim, rogute, în ebraică, şi nu în vreo altă limbă! Şi apoi, a spus ea cu un zâmbet de scuză, tanti Aili cu adevărat nu mai poate citi nimic, pentru că Domnul o luat la el ultima rămăşiţă de lumină din ochii ei. Îi citesc eu, dimineaţa şi seara, doar din Vechiul şi Noul Testament, din cartea noastră de rugăciuni şi din cărţile sfinţilor, cu toate că şi ochii mei slăbesc, şi în curând vom fi amândouă oarbe.

Iar când nu îi citesc şi tanti Aili nu ascultă vorbele mele, atunci şedem amândouă la fereastră şi ne uităm la copaci şi păsări, zăpadă şi vânt, dimineaţă şi seară, lumina zilei şi luminile nopţii, şi amândouă îi mulţumim cu toată smerenia bunului Dumnezeu pentru toată îndurarea Sa şi toate minunile Sale: Facă-se voia Sa precum în ceruri, aşa şi pe

pământ. Nu vezi şi tu uneori, doar atunci când eşti liniştit, cum cerul şi pământul, copacii şi pietrele, câmpurile şi pădurile sunt toate pline de mari minuni? Toate sunt luminoase şi strălucesc şi cu toate, ca o mie de martori, dovedesc măreția miracolului grației divine.

47

Iar în iarna dintre 1948 şi 1949 războiul s-a sfârşit. Israelul a semnat un acord de armistițiu cu țările învecinate, mai întâi cu Egiptul, apoi cu Transiordania şi, în cele din urmă, cu Siria şi Libanul. Irakul şi-a retras forța expediționară fără să semneze nici un document. În ciuda tuturor acestor acorduri, toate țările arabe au continuat să proclame că într-o bună zi vor porni o „a doua rundă" a războiului, ca să termine cu un stat pe care refuzau să-l recunoască; ei declarau că însăşi existența lui este un act de permanentă agresiune şi îl numeau „statul artificial", „*al-dawla al-mazuma*".

La Ierusalim, comandantul transiordanian, locotenent-colonelul Abdullah al-Tall, şi cel israelian, locotenent-colonelul Moshe Dayan, s-au întâlnit de mai multe ori pentru a trasa o linie de demarcație între cele două părți ale oraşului şi a ajunge la o înțelegere în privința trecerii convoaielor către campusul universității de pe muntele Scopus, care rămânea o enclavă israeliană în zona aflată sub controlul armatei transiordaniene. Pereți înalți de beton au fost ridicați de-a lungul liniei, pentru a bloca străzile care erau jumătate în Ierusalimul israelian şi jumătate în Ierusalimul arab. Din loc în loc au fost puse paravane din fier ruginit ca să-i ascundă pe trecătorii din Ierusalimul de Vest de trăgătorii de elită de pe acoperişurile din partea estică a oraşului. O fâşie de sârmă ghimpată, terenuri minate, poziții de tragere şi posturi de observație traversau întregul oraş, încercuind secțiunea israeliană la nord, est şi sud. Doar vestul rămăsese deschis, şi un singur drum şerpuit lega Ierusalimul de Tel Aviv şi de

restul noului stat. Dar întrucât o parte a acestui drum era încă în mâinile Legiunii Arabe, trebuia să se construiască o derivație şi să se instaleze o nouă conductă de apă de-a lungul acesteia, în locul celei instalate de englezi, care fusese parțial distrusă, şi să se înlocuiască stațiile de pompare care rămâneau sub controlul arabilor. Noul drum a fost numit Calea Burma. După un an sau doi a fost construită şi asfaltată o nouă derivație; a fost botezată Calea Eroismului.
În acele zile aproape totul din noul stat a primit numele celor care au murit în luptă sau nume legate de eroism sau de luptă, de imigrarea ilegală şi de împlinirea visului sionist. Israelienii erau foarte mândri de victoria lor şi se adăposteau în dreptatea cauzei lor şi în sentimentul superiorității lor morale. Oamenii nu stăteau să se gândească la soarta sutelor de mii de refugiați palestinieni şi de persoane strămutate, dintre care multe fugiseră şi multe altele fuseseră alungate din oraşele şi satele cucerite de armata israeliană.
Războiul era un lucru cumplit, desigur, şi plin de suferință, zicea lumea, dar cine i-a pus pe arabi să-l înceapă? La urma urmei, noi acceptasem compromisul împărțirii care a fost aprobat de ONU, şi arabii au fost cei care au respins orice compromis şi au încercat să ne măcelărească pe toți. În orice caz, se ştie bine că orice război îşi cere victimele, milioane de refugiați din cel de-al Doilea Război Mondial încă mai bântuiau prin Europa, populații întregi au fost dezrădăcinate şi altele s-au stabilit în locul lor, nou-createle state Pakistan şi India au schimbat între ele milioane de persoane, aşa cum au făcut şi Grecia, şi Turcia. Şi apoi noi am pierdut Cartierul Evreiesc din Oraşul Vechi al Ierusalimului, am pierdut aşezările din blocul Etzion, Kfar Darom, Atarot, Kalia şi Neve Yaakov, aşa cum au pierdut şi ei Jaffa, Ramla, Lifta, el-Maliha şi Ein Karim. În locul sutelor de mii de arabi strămutați au venit aici sute de mii de refugiați evrei care au fost alungați din țările arabe. Oamenii se fereau de cuvântul „expulzare". Masacrul de la Deir Yassin a fost lepădat la uşa „extremiştilor iresponsabili".
S-a lăsat o cortină de beton, care ne-a despărțit de Sheikh Jarrah şi de celelalte cartiere arabe ale Ierusalimului.

De pe acoperişul nostru puteam vedea minaretele din Shuafat, Biddu şi Ramallah, turnul singuratic de peste Nebi Samwil, Şcoala de Poliție (de unde a țintit un trăgător de elită iordanian şi l-a împuşcat pe Yoni Abramski pe când se juca în curtea casei sale), împresuratul Munte Scopus şi Muntele Măslinilor, care erau acum în mâinile Legiunii Arabe, şi acoperişurile din Sheikh Jarrah şi Colonia Americană.
Uneori îmi închipuiam că pot identifica, printre coroanele dese ale copacilor, un colț al acoperişului vilei Silwani. Credeam că o duc mult mai bine decât noi: n-au fost bombardați luni întregi, n-au suferit de foame şi de sete, n-au fost siliți să doarmă pe saltele în subsoluri urât mirositoare. Şi totuşi, adesea vorbeam cu ei în sinea mea. La fel ca domnul Gustav Krochmal, reparatorul de păpuşi din strada Geula, tânjeam să-mi pun cele mai bune haine şi să merg la ei în fruntea unei delegații de pace şi împăcare, să le dovedim că noi avem dreptate, să ne cerem iertare şi să primim scuzele lor, să fim serviți cu biscuiți şi cu coajă de portocală confiată, să le demonstrăm clemența şi mărinimia noastră, să semnăm cu ei un acord de pace, prietenie şi respect reciproc, şi poate, de asemenea, să-i conving pe Aisha şi pe fratele ei şi pe întreaga familie Silwani că accidentul nu a fost în întregime din vina mea sau nu numai din vina mea.
Uneori eram treziți dis-de-dimineață de rafale de mitralieră din direcția liniei de armistițiu, cam la un kilometru şi jumătate de casa noastră, sau de vaierul muezinului din cealaltă parte a noului hotar: ca o jelanie care îți face părul măciucă, zbieretul rugăciunii lui ne pătrundea în somn.

*

Apartamentul nostru s-a golit de toți vizitatorii care se adăpostiseră în el. Familia Rosendorff s-a înapoiat în apartamentul de deasupra noastră; bătrâna doamnă cu mintea dusă şi fiica ei şi-au împăturit aşternuturile într-un sac şi au dispărut; a plecat şi Gita Miudovnik, văduva bărbatului care a scris manualul de aritmetică şi al cărui corp mutilat a fost identificat de tatăl meu datorită şosetelor pe care i le împrumutase. Iar unchiul Joseph, împreună cu cumnata sa Haya Elitsedek, s-a întors în casa lui Klausner

din Talpiot, cu placa de alamă pe care era mottoul IUDAISM ŞI UMANISM, deasupra uşii de la intrare. Au avut destul de lucru la casă, pentru că a fost deteriorată în timpul luptelor. Câteva săptămâni profesorul şi-a jelit miile de cărți care fuseseră azvârlite de pe rafturi pe podea sau folosite pentru baricadarea ferestrelor şi construirea de adăposturi împotriva gloanțelor trase prin ferestrele casei, care deveniseră poziții de tragere. Ariel Elitsedek, fiul risipitor, a fost găsit viu şi nevătămat după război, dar se tot certa şi îl blestema pe ticălosul de Ben Gurion care ar fi putut elibera Oraşul Vechi şi Muntele Templului şi n-a făcut-o, care ar fi putut să-i mâne pe toți arabii în țările arabe şi n-a făcut-o, toate astea pentru că el şi tovarăşii lui roşii care au înşfăcat conducerea statului nostru iubit au fost pervertiți de pacifismul socialist şi vegetarianismul tolstoian. Curând, credea el, o să se ridice o nouă şi mândră conducere națională, şi forțelor noastre li se va da frâu liber să elibereze în sfârşit toate părțile patriei de sub jugul cuceritorului arab.

Însă cei mai mulți dintre locuitorii Ierusalimului nu râvneau la alt război, şi nu le păsa de soarta Zidului Plângerii şi a Mormântului Raşelei, care dispăruseră dincolo de cortina de beton şi de câmpurile de mine. Oraşul zdrobit îşi lingea rănile. În toată acea iarnă şi în primăvara şi vara următoare cozi lungi şi cenuşii se formau în fața băcăniilor, aprozarelor şi măcelăriilor. Venise regimul de austeritate. Se făceau cozi în spatele căruței omului care vindea gheață, se adunau cozi în spatele căruței omului care vindea parafină. Alimentele erau distribuite în schimbul cupoanelor din carnetele de rații. Vânzarea ouălor şi a unor bucățele de găină era limitată la copii şi la invalizii cu certificat medical. Laptele era drămuit. Rareori se vedeau fructe şi legume la Ierusalim. Uleiul, zahărul, crupele şi făina apăreau cu întreruperi, lunar sau o dată la două săptămâni. Dacă voiai să cumperi haine simple, încălțări sau mobilă trebuia să foloseşti cupoane prețioase din carnetele de rații care se topeau. Pantofii erau făcuți din imitație de piele, iar tălpile lor erau subțiri ca un carton. Mobila era proastă. În loc de cafea, lumea bea erzaț sau cicoare, iar praful de ouă şi de lapte înlocuia produsele adevărate. Şi cu toții ajunseserăm să urâm fileul de cod

congelat pe care trebuia să-l mâncăm în fiecare zi, un surplus al stocurilor norvegiene pe care noul guvern îl cumpărase la un preț derizoriu.
În primele luni de după război era nevoie de un permis special ca să pleci din Ierusalim şi să te duci la Tel Aviv şi în restul țării. Însă tot soiul de tipi isteți sau arivişti, oricine avea nişte bani şi se pricepea la bursa neagră, oricine avea pile la noua administrație, nu simțeau restricțiile. Şi unii au reuşit să înşface apartamente şi case din prosperele cartiere arăbeşti ale căror locuitori au fugit sau au fost alungați sau din zonele închise în care trăiseră înainte de război familiile englezilor din armată şi din serviciile civile: Katamon, Talbieh, Bakaa, Abu Tor şi Colonia Germană. Arabii mai săraci din Musrara, Lifta şi el-Maliha au fost înlocuiți de mii şi mii de familii de evrei săraci care au fugit sau au fost azvârlite din țările arabe. Tabere de tranzit uriaşe au fost create în Talpiot, Cazarma Allenby şi Beit Mazmil, şiruri de barăci din fier ruginit, fără energie electrică, apă curentă sau canalizare. Iarna cărările dintre barăci deveneau un terci cleios, iar frigul pătrundea până la os. Contabili din Irak, aurari din Yemen, comercianți şi prăvăliaşi din Maroc şi ceasornicari din Bucureşti erau înghesuiți în aceste colibe şi angajați, pentru o leafă de mizerie, în proiecte guvernamentale de curățare de bolovani sau reîmpădurire a dealurilor Ierusalimului.
Gata cu „anii eroici" ai celui de-al Doilea Război Mondial, genocidul evreilor europeni, înrolarea în masă în armata britanică şi Brigada Evreiască pe care o formaseră englezii pentru războiul cu nazismul, anii de luptă împotriva englezilor, imigrarea ilegală, noile aşezări săteşti „turn şi palisadă", războiul pe viață şi pe moarte cu palestinienii şi cu armatele regulate din cinci state arabe.
Acum, că se sfârşiseră anii de euforie, trăiam brusc în „dimineața de după": cenuşiu, jilav, mediocru şi meschin. (Am încercat mai târziu să-i prind aroma în romanul *Soțul meu, Michael.*) Aceştia au fost anii cu lame Okava boante, pastă de dinți Fildeş fără nici un gust, țigări Knesset puturoase, comentatorii sportivi urlători Nehemia Ben-Avraham şi Alexander Alexandroni de la Vocea Israelului, ulei

de peşte, carnete de raţii, Shmulik Rozen şi programele lui „Cine ştie câştigă”, comentatorul politic Moshe Medzini, ebraizarea patronimicelor, raţionalizarea alimentelor, proiecte de muncă guvernamentale, cozi la băcănie, cămări ascunse în zidurile bucătăriilor, sardele ieftine, conserve de carne Inkoda, Comitetul Mixt Israelo-Iordanian de Armistiţiu, infiltraţi arabi de dincolo de linia armistiţiului, companii de teatru – Ohel, Habima, Doh-Re-Mi, Chisbatron –, comicii Djigan şi Schumacher, trecerea Porţii Mandelbaum, raiduri de represalii, spălarea părului copiilor cu parafină pentru a scăpa de păduchi, „Ajutor pentru Taberele de Tranzit”, „proprietate abandonată”, Fondul de Apărare, spaţiul neutru dintre tranşeele inamice şi „Sângele nostru nu va mai fi vărsat fără pedeapsă”.

*

Şi din nou am mers la cursuri în fiecare dimineaţă la Şcoala Băieţilor Evlavioşi „Tachkemoni”, de pe strada Tachkemoni. Elevii erau copii săraci, învăţaţi cu bătăile, ai căror părinţi erau artizani, muncitori cu braţele şi mici comercianţi; veneau din familii de opt sau zece suflete, unora dintre ei le lăsa întotdeauna gura apă după sendvişurile mele; unii erau raşi în cap şi cu toţii purtam berete negre înclinate într-o parte. Se coalizau împotriva mea la robinetele din curte şi mă împroşcau cu apă, pentru că au descoperit iute că eu sunt singurul copil la părinţi, cel mai slab dintre ei, şi că sunt uşor de jignit sau de necăjit. Când săreau peste cal cu noile umilinţe pe care le născoceau pentru mine, uneori stăteam, gâfâind, în mijlocul cercului călăilor mei care râneau, bătut, plin de praf, un miel printre lupi, şi dintr-odată, spre uimirea duşmanilor mei, începeam să mă lovesc singur, să mă zgârii isteric şi să-mi muşc braţul atât de rău, încât apărea un contur ca de ceas însângerat. Aşa cum a făcut mama în prezenţa mea de două sau de trei ori, când era copleşită.
Însă uneori născoceam pentru ei povestiri cu suspans, în serial, poveşti care îi ţineau cu sufletul la gură, în spiritul filmelor de acţiune pe care le vedeam la cinematograful Edison. În aceste povestiri nu şovăiam să-l prezint pe Tarzan lui Flash Gordon sau pe Nick Carter lui Sherlock Holmes,

sau să amestec lumea indienilor şi cowboy-lor a lui Karl May şi Mayne Reid cu Ben Hur, cu misterele spațiului cosmic sau cu bande de tipi răi, „baddies” din suburbiile New Yorkului. Obişnuiam să le dau câte un episod în fiecare recreație, ca Şeherezada când îşi amâna sfârşitul cu poveştile ei, oprindu-mă întotdeauna în momentul de maximă încordare, chiar când părea că eroul e osândit şi nu mai e nici o nădejde, lăsând nemilos urmarea (pe care încă nu o născocisem) pe a doua zi.

Aşa că în recreații mă preumblam pe terenul de joacă precum Rabbi Nahman cu ceata lui de discipoli nerăbdători să-i soarbă învățăturile; o luam într-o direcție şi în alta, înconjurat de ascultătorii care se înghesuiau, trudindu-se să nu piardă nici un cuvințel, şi printre ei se aflau uneori capii persecutorilor mei, pe care de fiecare dată îi invitam cu mărinimie în cercul cel mai apropiat şi le făceam favoarea de a le oferi un indiciu prețios despre o posibilă cotitură a intrigii sau vreun eveniment care îți făcea părul măciucă, din următorul episod, transformându-l astfel pe deținător într-o figură influentă care avea puterea de a dezvălui sau de a păstra pentru sine, după bunul plac, informații neprețuite.

Primele mele povestiri erau pline de peşteri, labirinturi, catacombe, păduri, adâncuri de oceane, temnițe, câmpuri de bătălie, galaxii locuite de monştri, polițişti viteji şi războinici fără frică, conspirații, trădări groaznice însoțite de minunate acte de cavalerism şi generozitate, cotituri baroce, incredibil devotament, gesturi foarte emoționante de abnegație şi iertare. Din câte îmi amintesc, personajele din primele mele opere erau atât eroi, cât şi ticăloşi. Şi erau unii ticăloşi care se pocăiau şi îşi ispăşeau păcatele prin acte de devotament sau printr-o moarte eroică. Erau şi sadici însetați de sânge, şi tot soiul de nemernici şi de coțcari mărunți, precum şi personaje modeste care îşi jertfeau viața cu un surâs. Pe de altă parte, personajele feminine erau toate, fără excepție, nobile: iubeau în ciuda faptului că erau exploatate, sufereau, dar erau miloase, erau chinuite şi chiar umilite, însă întotdeauna mândre şi neîntinate, plăteau prețul nebuniei bărbaților, şi totuşi erau generoase şi iertătoare.

Însă dacă strângeam prea tare hățurile, sau nu destul, atunci, după câteva episoade sau la sfârşitul povestirii, în clipa în care răul era zădărnicit şi mărinimia îşi primea în sfârşit răsplata, sărmana Şeherezadă era azvârlită în cuşca leilor şi plouau asupra ei loviturile şi insultele la adresa neamului său. De ce nu era niciodată în stare să-şi țină gura?

*

Tachkemoni era şcoală de băieți. Chiar şi profesorii erau cu toții bărbați. În afară de asistenta medicală a şcolii, nu călca pe acolo picior de femeie. Băieții mai îndrăzneți se cocoțau uneori pe zidul Şcolii de Fete „Laemel", ca să arunce o privire la viața de dincolo de cortina de fier. Fetele cu fuste albastre lungi şi bluze cu mâneci scurte şi bufante, aşa umbla vorba, se plimbau în pauze pe terenul de joacă, două câte două, jucau şotron, îşi împleteau una alteia părul şi uneori se stropeau una pe alta cu apa de la robinete, întocmai cum făceam şi noi.
În afara mea, aproape toți băieții de la Tachkemoni aveau surori mai mari, cumnate şi verişoare, aşa că am fost chiar cel din urmă care a auzit şoapte despre ceea ce au fetele şi noi nu, şi invers, şi ce le fac frații mai mari prietenelor lor pe întuneric.
Acasă nu se sufla un cuvințel pe această temă. Niciodată. Poate cu excepția vreunui musafir dus de val care făcea glume legate de viața boemă sau de soții Bar-Yizhar-Itselevici, care respectau atât de scrupulos porunca de a rodi şi a te înmulți, şi era imediat amuțit de ceilalți cu dojana: *Şto s toboi?! Vidiş malcik riadom s nami!!* (Ce te-a apucat?! Nu vezi că e aici băiatul!!)
Băiatul o fi fost el acolo, dar nu pricepea o boabă. Când colegii lui îi azvârleau în față cuvântul arab pentru ceea ce au fetele, când se adunau şi treceau din mână în mână o poză cu o femeie sumar îmbrăcată sau când cineva aducea un pix în care era o fată în costum de tenis, iar când întorceai pixul cu susul în jos hainele dispăreau, chicoteau cu toții răguşit, dându-şi coate unul altuia în coaste, străduindu-se din răsputeri să sune ca frații lor mai mari, şi numai eu simțeam

o groază cumplită, ca şi cum un dezastru vag începea să ia formă departe, la orizont. Încă nu era aici, încă nu mă atingea, însă făcea deja să-mi înghețe sângele în vine, ca un foc în pădurile de pe culmile îndepărtate ale dealurilor de jur împrejur. Nimeni nu avea să scape din el nevătămat. Nimic nu avea să fie ca înainte.

Când şopteau cu răsuflarea tăiată în recreații despre o anume „Tali săracă cu duhul care locuieşte pe alee", care bântuie prin pădurile de la Tel Arza şi i-o dă oricui îi oferă o jumătate de liră, sau despre văduva grasă de la prăvălia cu ustensile de bucătărie care duce câțiva băieți din clasa a VIII-a în magazia din spatele prăvăliei ei şi le arată ce are, şi în schimb se uită la ei cum se masturbează, eu simțeam un strop de tristețe ciugulindu-mi inima, ca şi cum o mare grozăvie ne aştepta pe fiecare, bărbați şi femei de-a valma, o grozăvie crudă, răbdătoare, o grozăvie târâtoare care țesea alene o pânză de păianjen lipicioasă şi invizibilă, şi poate că eram deja infectat, fără să o ştiu.

Când am ajuns în clasa a VI-a sau a VII-a, asistenta medicală a şcolii, o femeie posacă, milităroasă, a venit brusc în clasa noastră şi a stat acolo timp de o lecție dublă, singură în fața a treizeci şi opt de băieți buimăciți, dezvăluindu-ne toate adevărurile. Fără teamă, ne-a descris organele şi funcțiile, a desenat pe tablă cu cretă colorată schemele instalației, nu ne-a cruțat de nimic: sămânță şi ouă, glande, membrane şi tuburi. Apoi a trecut la spectacolul de groază şi ne-a oferit descrierile înspăimântătoare ale celor doi monştri care pândesc la poartă, monstrul lui Frankenstein şi vârcolacul lumii sexului, calamitățile gemene ale graviditații şi infecției.

Căpiați şi copleşiți de ruşine, am plecat de la conferință şi am intrat în lumea care acum îmi părea un imens câmp minat sau o planetă asuprită de ciumă. Copilul care eram pe atunci a priceput, mai mult sau mai puțin, ce anume se presupunea că trebuie să fie împins în ce, ce anume se presupunea că trebuie să primească ce, dar nici în ruptul capului nu înțelegea de ce un bărbat sau o femeie în toate mințile ar vrea să se aventureze în acele labirintice vizuini de balauri. Asistenta îndrăzneață care n-a pregetat să dezgolească totul

în fața noastră, de la hormoni până la regulile de igienă, a uitat să pomenească, fie şi doar tangențial, că s-ar putea să fie ceva plăcere implicată în toate procedurile acelea complicate şi primejdioase, fie pentru că voia să ne apere inocența, fie pentru că pur şi simplu nu ştia.

*

Profesorii noştri de la Tachkemoni purtau în general costum cenuşiu-închis sau cafeniu, un pic ros, sau sacouri vechi şi pretindeau în permanență de la noi respect şi teamă: domnul Monzon, domnul Avisar, domnul Neimann senior şi domnul Neimann junior, domnul Alkalai, domnul Duvshani, domnul Ophir, domnul Michaeli, autoritarul domn Ilan, directorul, care purta întotdeauna un costum cu vestă, şi fratele lui, tot domnul Ilan, dar cu costum fără vestă.
Trebuia să ne ridicăm în picioare când unul dintre aceşti bărbați intra în clasă şi nu ne puteam aşeza până ce nu ne arăta el cu mărinimie că meritățm să o facem. Ne adresam profesorilor cu „domnul profesor" şi întotdeauna la persoana a treia. „Domnul profesor mi-a cerut să aduc o notă de la părinții mei, dar părinții mei au plecat la Haifa. Îmi îngăduie el să aduc nota duminică?" Sau: „Dacă îngăduie domnul profesor, nu crede el oare că el exagerează un pic aici?" (Cel de-al doilea „el" din frază nu se referea, desigur, la profesor – pe care nici unul dintre noi n-ar fi cutezat vreodată să-l acuze că exagerează un pic –, ci la profetul Ieremia sau poetul Bialik, a cărui mânie aprinsă o studiam în acel moment.)
Cât despre noi, elevii, ne pierdusem cu totul prenumele din clipa în care păşisem pragul şcolii. Profesorii ne strigau doar Bozo, Saragosti, Valero, Ribatski, Alfasi, Klausner, Hajaj, Schleifer, De La Mar, Danon, Ben-Naim, Cordovero sau Axelrod.
Aveau o droaie de pedepse, acei profesori de la şcoala Tachkemoni. O palmă peste față, o lovitură cu rigla peste mâna întinsă, scuturatul de ceafă, alungarea pe terenul de joacă, chemarea părinților la şcoală, notă proastă în carnet, copierea de douăzeci de ori a unui capitol din Biblie, să scrii de cinci sute de ori: „Nu trebuie să trăncănesc la oră" sau

„Temele pentru acasă trebuie să fie făcute la timp”. Cei care nu scriau destul de frumos erau puşi să scrie acasă pagini peste pagini cu o caligrafie „la fel de curată ca un pârâu din munți”. Cei care nu aveau unghiile tăiate, ale căror urechi nu erau imaculate sau care aveau gulerul cămăşii un pic murdar erau trimişi acasă, căzuți în dizgrație, dar nu înainte de a fi puşi să stea în fața clasei şi să recite tare şi răspicat: „Sunt băiatul cel murdar / Murdăria-i un păcat / Dacă nu am să mă spăl / La gunoi voi fi aruncat!”

În fiecare dimineață prima lecție la Tachkemoni o începeam cântând „*Modeh ani*”:

A mea mulțumire ți-am dat / O, tu, Doamne cel veşnic şi viu,
Care în mila ta sufletul mi-ai ‘napoiat: / Mare cinstire Ție.

După care scoteam triluri stridente, dar pline de entuziasm:

O, al lumii Stăpân, ce domneai / Pe când nici o făptură n-a fost...
Şi după ce toate se vor săvârşi / Doar cel temut singur va domni...

Numai după ce toate cântecele şi rugăciunile de dimineață (prescurtate) erau împlinite, ne porunceau profesorii noştri să deschidem manualele şi caietele, să ne pregătim creioanele, şi în general se lansau direct într-o dictare lungă şi plicticoasă care continua până ce răsuna clopoțelul libertății sau uneori chiar mai mult. Acasă trebuia să învățăm pe de rost: fragmente din Biblie şi în întregime poezii şi vorbele rabinilor. Până în ziua de azi pot să recit chiar şi trezit în toiul nopții replica dată de profet lui Rabshakeh, trimisul regelui Asiriei: „Fecioara, fiica Sionului / Te-a disprețuit şi ți-a râs în nas; / Fiica Ierusalimului / A scuturat din cap către tine. / Pe cine ai mustrat şi ai blestemat? / Şi împotriva cui ridicat-ai glasul?... Am să-mi pun cârligul în nasul tău, / Şi zăbala între buzele tale, / Şi am să te întorc îndărăt pe calea pe care ai venit”. Sau din *Etica Părinților*: „Pe trei lucruri se reazemă lumea... Vorbeşte puțin şi fă mult... N-am aflat nimic mai prielnic trupului ca tăcerea... Să ştii ce e deasupra ta... Nu te despărți de adunare şi nici nu te încrede în tine până în ziua morții şi nu-ți judeca tovarăşul până ce nu te-ai pus în locul lui... iară într-un loc în care nu sunt oameni străduieşte-te să fii om”.

*

La Şcoala Tachkemoni am studiat ebraica. Era ca şi cum sfredelul nimerise un filon bogat în minerale, pe care l-am atins pentru prima oară la orele şi în curtea domnişoarei învăţătoare Zelda. Eram atras puternic de expresiile solemne, de cuvintele aproape uitate, de sintaxa exotică şi ocolişurile limbii puţin călcate de picior de om de veacuri încoace şi de emoţionanta frumuseţe a limbii ebraice: „Dar când s-a făcut ziuă, iată era Lia"; „înainte să fi luat formă vreo creatură"; „cu inima necircumcisă"; „o *seah*[26] de suferinţă"; sau „Încălzeşte-te la focul înţelepţilor; dar păzeşte-te de jăraticul lor înroşit, să nu te arzi, căci muşcătura lui e muşcătura unei vulpi, iar înţepătura lui e înţepătura unui scorpion... şi toate vorbele lor sunt ca jăraticul din foc".

Aici, la Tachkemoni, am studiat Pentateuhul cu comentariul spiritual, înaripat, al lui Rashi, aici m-am îmbibat de învăţătura înţelepţilor, folclor şi legi, rugăciuni, imnuri, comentarii, supracomentarii, cărţi de rugăciuni pentru sabat şi pentru sărbători şi legile din *Masa Pusă*. Am întâlnit şi prieteni de acasă, ca războaiele macabeilor, răscoala lui Bar Kochba, istoria comunităţilor evreieşti din diaspora, vieţile marilor rabini şi povestirile hasidice cu morala ataşată. De asemenea, câte ceva din juriştii rabinici şi poezia ebraică din Spania şi Bialik şi, uneori, la lecţiile de muzică ale domnului Ophir, vreun cântec al pionierilor din Galileea şi din Văi, care era la fel de nelalocul lui la Tachkemoni ca o cămilă în zăpezile Siberiei.

Domnul Avisar, profesorul de geografie, ne lua cu el în călătorii aventuroase spre Galileea, Negev, Transiordania, Mesopotamia, piramide şi grădinile suspendate din Babilon, cu ajutorul hărţilor de pe pereţi şi din când în când al unei lanterne magice uzate. Domnul Neimann junior ne declama furia profeţilor în cascade bubuitoare, urmate pe dată de râuleţe blânde de încurajare şi consolare. Domnul Monzon, profesorul de engleză, ne bătea la cap cu eterna diferenţă

---

[26] Măsură biblică. (N. tr.)

între „I do”, „I did”, „I have done”, „I have been doing”, „I would have done”, „I should have done” şi „I should have been doing”: „Chiar şi regele Angliei în persoană!” tuna el ca Domnul pe Muntele Sinai, „chiar şi Churchill! Shakespeare! Gary Cooper! – toţi se supun acestor reguli ale limbii, fără nici o scuză şi numai tu, Onorabile, domnule Abulafia, se pare că eşti mai presus de lege! Cum, eşti mai presus de Churchill?! Eşti mai presus de Shakespeare?! Eşti mai presus de regele Angliei?! Ruşine să-ţi fie! Dezonoare! Acum observă te rog asta, atenţie toată clasa, scrieţi-o, ca să înţelegeţi bine: *Este* o ruşine, dar tu, Prea-Onorabile Domn Abulafia, *eşti* o dezonoare!!!”

Însă profesorul meu preferat dintre toţi era domnul Michaeli, Mordechai Michaeli, ale cărui mâini moi erau întotdeauna parfumate, ca ale unui dansator, şi a cărui faţă era sfioasă, ca şi cum veşnic s-ar fi ruşinat de ceva; se aşeza, îşi scotea pălăria şi o punea pe catedră, în faţa lui, îşi aranja calota micuţă şi, în loc să ne bombardeze cu cunoştinţe, petrecea ore întregi spunându-ne poveşti. De la Talmud trecea la poveşti folclorice ucrainene, iar apoi plonja brusc în mitologia greacă, povestiri beduine şi farse în idiş şi continua până ce ajungea la basmele Fraţilor Grimm şi ale lui Hans Christian Andersen şi la povestirile proprii, pe care le compunea, cum făceam şi eu, pe măsură ce le povestea.

Cei mai mulţi dintre băieţii din clasa mea profitau de firea blândă şi de neatenţia domnului Michaeli şi picoteau la orele lui, cu capul odihnindu-se pe braţele puse pe pupitru. Sau uneori îşi trimiteau bilete sau chiar aruncau o minge de hârtie printre pupitre: domnul Michaeli nu observa sau poate că nu-i păsa.

Nici mie nu-mi păsa. Se uita ţintă la mine cu ochii lui obosiţi şi blânzi şi îmi spunea doar mie poveştile lui. Sau doar la doi sau trei dintre noi, care nu ne luam ochii de la buzele lui ce păreau să creeze lumi întregi în faţa ochilor noştri.

Prietenii şi vecinii au început iar să apară în curticica noastră în serile de vară, ca să vorbească despre politică sau probleme culturale la un pahar de ceai şi o prăjitură. Mala şi Staszek Rudnicki, Hayim şi Hannah Toren, soţii Krochmal, care îşi redeschiseseră prăvălioara de pe strada Geula şi din nou reparau păpuşi şi făceau părul să crească iar pe ursuleţi ce năpârleau. Yakov-David şi Zerta Abramski erau şi ei musafiri obişnuiţi. (Amândoi încărunţiseră mult în lunile scurse de la uciderea fiului lor, Yoni. Domnul Abramski era şi mai vorbăreţ ca înainte, în vreme ce Zerta devenise foarte tăcută.) Părinţii tatei, bunicul Aleksandr şi bunica Shlomit, veneau şi ei uneori, foarte eleganţi şi înveşmântaţi în suficienţă odesită. Bunicul Aleksandr înlătura pe loc orice zicea fiul lui cu un „*Nu*, ce" şi o mişcare dispreţuitoare a mâinii, dar niciodată n-avea curaj să o contrazică pe bunica Shlomit. Bunica îmi trântea pe obraji două ţocăituri umede şi îndată îşi ştergea buzele cu un şerveţel de hârtie, şi obrajii mei cu alt şerveţel, strâmba din nas la aperitivele pregătite de mama sau la şerveţelele care nu erau împăturite cum se cuvine, ori la sacoul fiului ei, care i se părea prea ţipător şi apropiat de prostul gust oriental:

— Zău aşa, Lonia, e atât de *ieftin*! Unde ai găsit cârpa asta? În vreo prăvălie arăbească din Jaffa? Şi fără să-i acorde mamei mele măcar o ocheadă adăuga cu tristeţe: Doar în cele mai mici *ştetluri*, unde cultura era doar un pic mai mult decât un zvon, ai fi putut vedea pe cineva îmbrăcat aşa!

Şedeau cu toţii roată în jurul căruciorului negru pentru servit ceaiul, care fusese scos pe post de masă de grădină, binecuvântau unanim vânticelul de seară răcoros şi, în vreme ce beau ceai şi mâncau prăjituri, analizau ultima mişcare vicleană a lui Stalin sau hotărârea de care dădea dovadă preşedintele Truman, discutau declinul Imperiului Britanic sau împărţirea Indiei, iar de acolo conversaţia trecea la politica tânărului stat şi devenea mai animată. Staszek Rudnicki ridica vocea, în vreme ce domnul Abramski îl ridiculiza cu mişcări exuberante ale mâinii şi într-o ebraică pompoasă, biblică. Staszek credea cu tărie în kibbutzuri şi în noile ferme colective şi susţinea că guvernul ar trebui să

trimită acolo *en masse* toți noii imigranți, direct de pe vapoare, cu sau fără voia lor, ca să se vindece o dată pentru totdeauna de mentalitatea şi de complexul persecuției din diaspora; acolo, prin muncă grea la câmp, se va făuri Noul Evreu.

Tata îşi exprima resentimentul față de despotismul bolşevic al conducerii Histadrutului, care nu le permitea să muncească celor ce nu aveau cartea roşie. Domnul Gustav Krochmal afirma cu timiditate că Ben Gurion, în ciuda greşelilor lui, era eroul vremii: ne-a fost trimis în mod providențial într-o vreme în care politicarzii cu minți înguste ar fi putut fi descurajați de enormitatea acțiunii şi ar fi ratat momentul potrivit pentru întemeierea statului. „Tineretul nostru a fost acela!" a zbierat bunicul Aleksandr. „Tineretul nostru minunat a fost cel care ne-a adus victoria şi miracolul! Fără nici un Ben Gurion! Tineretul!" Drept care bunicul s-a aplecat spre mine şi m-a mângâiat de câteva ori, cu gândul în altă parte, ca şi cum ar fi răsplătit tânăra generație pentru câştigarea războiului.

Femeile nu se amestecau aproape niciodată în discuție. În vremea aceea se obişnuia să le faci femeilor complimente pentru că sunt „minunate ascultătoare", pentru prăjituri şi biscuiți sau pentru atmosfera plăcută, dar nu pentru contribuția la conversație. De exemplu, Mala Rudnicki dădea fericită din cap, aprobator, când vorbea Staszek şi clătina din cap dacă cineva îl întrerupea. Zerta Abramski îşi prindea umerii cu mâinile, de parcă i-ar fi fost frig. De la moartea lui Yoni şedea, chiar şi când era cald, cu capul înclinat, ca şi cum s-ar fi uitat la vârfurile chiparoşilor din grădina învecinată, ținându-şi umerii în palme. Bunica Shlomit, care era o femeie hotărâtă, voluntară, intervenea uneori, cu vocea ei profundă de alto: „Cât de adevărat este!" sau „E mult mai rău decât ai zis, Staszek, mult, mult mai rău!" Sau: „Nuuu! Ce vrei să zici, domnule Abramski! E pur şi simplu imposibil!"

*

Doar mama încălca uneori această regulă. Când era o clipă de tăcere, zicea ceva ce la prima vedere părea fără nici o

legătură, dar apoi se putea vedea că deplasase cu blândețe, dar total, centrul de greutate, fără să schimbe subiectul sau să-i contrazică pe cei care vorbiseră înainte, ci mai degrabă ca şi cum ar fi deschis o uşă într-un perete din spate al conversației, care până atunci nu păruse să aibă în el vreo uşă.

După ce făcea observația tăcea, zâmbind amabil şi privind triumfătoare nu la musafiri sau la tata, ci la mine. După ce vorbea mama, întreaga conversație părea că şi-a mutat greutatea de pe un picior pe celălalt. Curând după aceea, continuând să surâdă cu surâsul ei delicat care părea că se îndoieşte de ceva în vreme ce descifrează altceva, se ridica şi le oferea musafirilor săi alt pahar de ceai: Mai vrei? Cât de tare? Şi încă o bucată de prăjitură?

Pentru copilul care eram pe atunci, intervenția scurtă a mamei în conversația bărbaților era destul de neplăcută, poate pentru că percepeam o undă invizibilă de stinghereală printre vorbitori, o căutare aproape imperceptibilă a unei scăpări, ca şi cum ar fi simțit pe moment o teamă vagă că au spus sau au săvârşit din neatenție ceva ce a făcut-o pe mama să râdă pe ascuns de ei, dar nici unul nu ştia ce anume. Poate că frumusețea ei retrasă, iradiind, era cea care îi stingherea întotdeauna pe bărbații aceia inhibați şi îi făcea să se teamă că s-ar putea să nu-i placă de ei sau să-i pară un pic respingători.

Cât despre femei, intervenția mamei stârnea în ele un amestec ciudat de nelinişte şi speranță că într-o zi tot o să calce greşit şi poate că şi un dram de plăcere văzând zăpăceala bărbaților.

De exemplu, Hayim Toren, scriitorul şi scribul Uniunii Scriitorilor, zice:

— Cu siguranță toată lumea îşi dă seama că nu poți conduce un stat aşa cum ții o băcănie. Sau precum consiliul municipal al unui *ştetl* uitat de Dumnezeu.

Tata zice:

— Poate că e prea devreme ca să judecăm, dragul meu Hayim, însă oricine are ochi de văzut distinge din când în când în tânărul nostru stat motive de dezamăgire profundă.

Domnul Krochmal, doctorul păpuşilor, adaugă sfios:

— Ca să nu mai spunem că nici măcar nu repară caldarâmul. Două scrisori i-am trimis primarului şi n-am primit nici un răspuns. Nu zic asta ca să contrazic ce a spus domnul Klausner, ci în acelaşi spirit.
Tata îndrăzneşte să facă unul dintre jocurile sale de cuvinte:
— Singurele lucruri care merg în ţara asta a noastră sunt lucrările la drumuri.
Domnul Abramski citează:
— „Sângele vărsat curge peste sânge”, a spus profetul Osea, „pentru aceasta ţara e în mare jale”. Ceea ce a mai rămas din naţiunea evreiască a venit aici ca să reclădească regatul lui David şi Solomon şi am căzut cu toţii în mâinile transpirate ale diferiţilor vistiernici înfumuraţi, cu puţină credinţă, din kibbutz şi ale altor politicarzi rubiconzi cu inima necircumcisă, „a căror lume e mai îngustă decât cea a unei furnici”. Prinţi rebeli şi părtaşi de hoţi, asta sunt toţi, care îşi împart între ei parcelă cu parcelă fâşia jalnică din patrie pe care naţiunile au lăsat-o în mâinile noastre. De ei, şi nu de alţii, vorbea profetul Iezechiel când a spus: „De strigătul cârmacilor tăi se vor cutremura împrejurimile”.
Iar mama, cu zâmbetul ei care pluteşte în jurul buzelor şi abia le atinge:
— Poate că atunci când o să isprăvească de împărţit parcelele o să se apuce să repare pavajul? Şi atunci o să repare caldarâmul din faţa prăvăliei domnului Krochmal.

*

Acum, la cincizeci de ani după ce a murit, îmi închipui că aud în vocea ei, pe când rosteşte aceste vorbe sau altele de felul acesta, un amestec încordat de seriozitate, scepticism, sarcasm ascuţit, fin, şi tristeţe omniprezentă.
În anii aceia ceva a măcinat-o. În mişcările ei începuse să se facă simţită o încetineală sau ceva ce aducea cu o uşoară neatenţie. Nu mai dădea meditaţii la istorie şi literatură. Uneori, pentru o plată de mizerie, corecta gramatica şi stilul unor articole scrise, într-o ebraică nemţească schiloadă, de profesori din Rehavia şi le edita pentru publicare. Încă mai făcea singură toată treaba din casă, îndemânatică şi sprintenă: toată dimineaţa fierbea, prăjea, cocea, mergea la

cumpărături, tăia, amesteca, ştergea, curăța, freca, spăla, atârna la uscat, călca, împăturea, până ce tot locul sclipea, iar după prânz şedea într-un fotoliu şi citea.
Avea un fel ciudat de a şedea când citea: cartea era întotdeauna sprijinită de genunchi, iar spatele şi gâtul îi erau aplecate peste ea. Când şedea aşa citind arăta ca o fetişcană sfioasă care îşi apleacă ochii către genunchi. Adesea stătea la fereastră, privind îndelung strada noastră liniştită. Sau îşi scotea pantofii şi se întindea pe spate îmbrăcată, peste cuvertură, cu ochii deschişi ațintiți asupra unui punct de pe tavan. Uneori se ridica deodată, îşi punea cu înfrigurare hainele de stradă, promitea că se întoarce într-un sfert de oră, îşi îndrepta fusta, îşi netezea părul fără să se uite în oglindă, îşi punea pe umăr geanta simplă din paie şi ieşea iute, ca şi cum i-ar fi fost teamă că pierde ceva. Dacă îi ceream să merg cu ea sau dacă o întrebam unde se duce, mama zicea: „Am nevoie să fiu singură un pic. Ce-ar fi să stai şi tu singur". Şi iarăşi: „Mă întorc într-un sfert de oră".
Se ținea întotdeauna de cuvânt: se întorcea foarte repede, cu o sclipire în ochi şi cu obrajii îmbujorați, ca şi cum ar fi mers prin aer foarte rece. Ca şi cum ar fi alergat pe tot drumul. Sau ca şi cum i s-a întâmplat pe drum ceva foarte emoționant. Era mai frumoasă când se întorcea decât atunci când pleca.
Odată m-am luat după ea fără să mă vadă. Am urmărit-o de departe, furişându-mă pe lângă pereți şi tufe, aşa cum învățasem de la Sherlock Holmes şi din filme. Nu era prea rece afară şi mama nu alerga, mergea iute, de parcă îi era teamă că a întârziat. La capătul străzii Zephaniah a făcut la dreapta şi a păşit mai departe sprintenă, cu pantofii ei albi, până ce a ajuns la capătul străzii Malachi. Acolo s-a oprit lângă cutia poştală şi a şovăit. Tânărul detectiv care o urmărea a ajuns la concluzia că a ieşit să trimită pe furiş scrisori şi eram plin de curiozitate şi de o teamă nedefinită. Însă mama n-a pus nici o scrisoare. A stat un moment lângă cutia de scrisori, pierdută în gânduri, şi apoi brusc şi-a dus o mână la frunte şi s-a întors, pornind spre casă. (După ani şi ani cutia aceea de scrisori roşie era tot acolo, prinsă pe un zid de beton şi purtând literele RG, de la Regele George V.)

Aşa că am trecut printr-o curte care m-a dus la o scurtătură prin a doua curte şi am ajuns acasă cu un minut sau două înainte să apară ea, gâfâind un pic, cu obrajii îmbujorați ca şi cum ar fi mers prin zăpadă, cu un licăr ştrengar şi afectuos în ochii ei căprui pătrunzători. În acel moment mama semăna foarte mult cu tatăl său, bunicul Papa. Mi-a luat capul, l-a apăsat uşor pe burta ei şi mi-a spus cam aşa:
— Dintre toți copiii mei, tu eşti cel pe care îl iubesc cel mai mult. Poți să-mi spui, o dată pentru totdeauna, ce anume din tine mă face să te iubesc cel mai mult?
Precum şi:
— E mai ales candoarea ta. N-am mai întâlnit în viața mea candoare ca a ta. Chiar şi după ce vei fi trăit mulți ani şi vei fi avut tot felul de experiențe, candoarea n-o să te părăsească. Niciodată. Întotdeauna o să rămâi candid.
Precum şi:
— Există femei care pur şi simplu îi devorează pe candizi şi există altele, iar eu mă număr printre ele, care iubesc bărbații candizi şi simt o dorință tainică să-şi întindă asupra lor o aripă ocrotitoare.
Precum şi:
— Cred că atunci când o să creşti o să fii un fel de cățeluş flecar ca tatăl tău şi o să fii, de asemenea, un bărbat tăcut şi plin şi închis ca o fântână dintr-un sat părăsit de toți locuitorii. Ca mine. Poți fi amândouă, da. Sunt convinsă că poți. Ți-ar plăcea să ne jucăm acum de-a născocirea unei poveşti? O să povestim pe rând până facem un capitol. Încep eu? A fost odată un sat părăsit de toți locuitorii. Până şi de pisici şi câini. Până şi păsările îl părăsiseră. Aşa că satul a stat tăcut şi părăsit ani la rând. Acoperişurile de paie erau răvăşite de ploaie şi vânt, pereții colibelor erau crăpați de grindină şi zăpadă, grădinile de zarzavaturi erau năpădite de bălării, doar copacii şi tufele continuau să crească şi, cum nu era nimeni care să îndepărteze uscăturile, se îndeseau din ce în ce mai mult. Într-o seară de toamnă un călător care se rătăcise a ajuns în satul părăsit. Şovăielnic, a bătut la uşa primei colibe şi... vrei să zici tu mai departe?

*

Cam în acea vreme, în iarna dintre 1949 şi 1950, cu doi ani înainte de moarte, a început să aibă des dureri de cap. Avea adesea gripă şi durere în gât şi nici când se făcea bine nu-i treceau migrenele. Îşi ducea scaunul la fereastră şi şedea acolo ore în şir, într-un capot albastru din flanelă, privind țintă ploaia, cu cartea deschisă pusă în poală cu coperta în sus, şi, în loc să citească, tamburina cu degetele pe copertă. Şedea țeapănă o oră sau două, uitându-se la ploaie sau la vreo pasăre udă leoarcă, şi nu înceta o clipă să tamburineze pe carte cu toate cele zece degete. Ca şi cum ar fi repetat la pian aceeaşi melodie, iar şi iar.
Treptat a trebuit să renunțe la o parte din treburile casnice. Încă mai izbutea să rânduiască farfuriile, să strângă şi să arunce orice hârtiuță sau firimitură. Încă mai mătura zilnic apartamentul şi spăla podeaua o dată la două sau trei zile. Dar nu mai făcea mâncăruri complicate. Se mulțumea cu hrană simplă: cartofi fierți, ochiuri, legume crude. Din când în când bucăți de găină plutind în supă de găină. Sau orez fiert cu ton din conservă. Nu se plângea aproape niciodată de cumplitele ei dureri de cap care țineau uneori zile întregi. Tata mi-a spus de ele. Mi-a spus încetişor, nu de față cu ea, într-un soi de discuție ca de la bărbat la bărbat. Mi-a înconjurat umerii cu brațul şi m-a rugat să promit că vorbesc încet de-acum când e mama acasă. Că nu strig şi că nu fac tărăboi. Şi trebuie să promit în mod special că n-o să trântesc uşile, ferestrele sau obloanele. Trebuie să am grijă să nu scap din mână oale, conserve sau capacele cratițelor. Şi n-o să bat din palme în casă.
Am promis şi m-am ținut de cuvânt. Mi-a spus că sunt un băiat minunat şi o dată sau de două ori mi-a zis „tinere”.
Mama îmi zâmbea tandru, dar era un zâmbet fără zâmbet. În iarna aceea i s-au înmulțit ridurile de la colțul ochilor.
Aveam puțini musafiri. Lilenka – Lilia Kalish, Lea Bar-Samkha, învățătoarea care scrisese două cărți renumite despre psihologia copilului – venea uneori; şedea în fața mamei şi flecăreau în rusă sau polonă. Aveam senzația că vorbesc despre oraşul lor natal, Rovno, şi despre prietenii şi profesorii lor care au fost împuşcați de nemți în pădurea Susenki. Pentru că pomeneau uneori numele lui Issachar

Reiss, carismaticul lor director de care erau îndrăgostite toate fetele de la Tarbuth, precum şi numele altor profesori – Buslik, Berkowski, Fanka Zeidmann – şi ale unor străzi şi parcuri din copilăria lor.

Bunica Shlomit venea câteodată, inspecta răcitorul şi cămara, se strâmba, discuta un pic în şoaptă cu tata la capătul coridorului, lângă uşa băii mici care era şi closet, apoi privea pe furiş în camera în care se odihnea mama şi o întreba cu vocea mieroasă:

— Ai nevoie de ceva, draga mea?

— Nu, mulţumesc.

— Atunci de ce nu te culci?

— Mi-e bine aşa. Mulţumesc.

— Nu ţi-e frig? Să-ţi aprind radiatorul?

— Nu, mulţumesc, nu mi-e frig. Mulţumesc.

— Şi doctorul? Când a venit?

— N-am nevoie de doctor.

— Zău? *Nu*, şi cum anume ştii că nu ai nevoie de doctor?

Tata îi spunea ceva mamei lui în rusă, sfios, şi imediat îşi cerea iertare de la amândouă. Bunica îl dojenea:

— Ţine-ţi gura, Lonia. Nu te băga. Vorbesc cu ea, nu cu tine. Ce exemplu, fie-mi iertat, îi dai copilului.

Copilul se grăbea să o şteargă de acolo, însă o dată a reuşit să o audă pe bunica şoptindu-i tatei, pe când o conducea către uşă:

— Da. Teatru. Ca şi cum i s-ar cuveni luna de pe cer. Nu mă mai contrazice. S-ar zice că e singura care o duce greu aici. S-ar zice că toţi ceilalţi ne lăfăim în lux. Ar trebui să-i deschizi un pic fereastra. Poţi muri de-a binelea înăbuşit acolo.

Doctorul a fost chemat totuşi. La puţină vreme după aceea a fost chemat iar. Mama a fost trimisă la clinică pentru analize complete şi chiar a trebuit să petreacă vreo două nopţi la spitalul Hadassah, în localul lui temporar din Piaţa Davidka. Rezultatele analizelor au fost neconcludente. La două săptămâni după ce s-a întors de la spital, palidă şi abătută, doctorul nostru a fost chemat din nou. Odată a fost chemat chiar în toiul nopţii şi m-a trezit vocea lui blândă, groasă şi aspră precum cleiul de lemn, glumind cu tata pe coridor.

Lângă canapeaua care se deschidea noaptea într-un pat dublu, pe partea mamei, au apărut tot felul de cutii şi sticluţe, vitamine, pilule pentru migrenă, ceva numit APC şi flacoane de medicamente. Ea refuza să stea în pat. Şedea liniştită pe scaunul ei de lângă fereastră ore în şir şi uneori părea să fie foarte binedispusă. În iarna aceea vorbea cu tata blând şi amabil, ca şi cum el ar fi fost bolnavul, ca şi cum el ar fi fost cel care se cutremura dacă cineva ridica vocea. Se obişnuise să i se adreseze ca unui copil, cu dulceaţă, tandru, uneori chiar în limbajul copiilor. În vreme ce mie îmi vorbea aşa cum te adresezi unui confident.

— Te rog să nu te superi pe mine, Amos, zicea, străpungându-mi sufletul cu ochii ei. Nu mi-e prea uşor în acest moment. Vezi şi tu cât mă străduiesc ca totul să meargă bine.

Mă trezeam devreme şi măturam prin casă înainte de a pleca la şcoală, iar de două ori pe săptămână spălam podeaua cu apă cu săpun şi apoi o ştergeam. Am învăţat să tai legumele pentru salată, să ung pâinea cu unt, să-mi fac un ou ochi pentru cină, pentru că mama suferea în general de o uşoară greaţă seara.

Cât despre tata, în această perioadă a început dintr-odată să dea semne de voioşie, fără vreun motiv vizibil, şi se străduia din răsputeri să le ascundă. Fredona, chicotea fără motiv, şi odată, când nu m-a observat, l-am văzut sărind şi ţopăind prin curte de parcă l-ar fi înţepat ceva. Adesea ieşea seara şi nu se întorcea decât după ce adormeam. Trebuia să iasă, zicea el, pentru că la mine în cameră lumina se stingea la ora nouă, iar în odaia lor mama nu putea suporta lumina electrică. În fiecare seară ea şedea pe întuneric pe scaunul de lângă fereastră. El încerca să şadă cu ea, alături de ea, în tăcere, ca şi cum i-ar fi împărtăşit suferinţa, însă firea lui voioasă, nerăbdătoare, nu-l lăsa să stea aşa nemişcat mai mult de trei-patru minute.

La început tata se retrăgea seara în bucătărie. Încerca să citească sau să-şi împrăştie cărţile şi fişele pe muşamaua roasă şi să lucreze un pic. Dar bucătăria era prea mică şi înghesuită şi se simţea ca în cuşcă. Era un bărbat căruia îi pria anturajul, îi plăcea să se contrazică şi să glumească, iubea lumina, şi dacă era silit să şadă de unul singur seară de seară în acea bucătărie deprimantă, fără jocuri de cuvinte iscusite, fără dezbateri istorice sau politice, ochii i se înceţoşau cu un soi de îmbufnare copilărească.
Mama izbucnea în râs şi-i zicea:
— Du-te şi joacă-te un pic pe-afară.
Şi adăuga:
— Numai să ai grijă. Pe acolo sunt tot soiul de oameni. Nu toţi sunt la fel de buni la inimă şi sinceri ca tine.
— *Şto ti ponimaieş?!* exploda tati. *Ti ne normalnaia? Vidiş malcik!!*
Mama zicea:
— Scuză-mă.
El îi cerea întotdeauna voie să plece. Niciodată nu pleca înainte de a fi terminat corvezile: să pună la locul lor cumpărăturile, să spele, să atârne rufele, să strângă rufele. Apoi îşi lustruia pantofii, făcea duş, îşi dădea cu noul aftershave pe care şi-l cumpărase, lua o cămaşă curată, alegea cu grijă o cravată potrivită şi, cu sacoul încă în mână, se apleca spre mama şi zicea:
— Eşti sigură că nu te superi dacă merg la nişte prieteni? Să stăm la taclale despre politică? Să vorbim despre muncă? Spune-mi adevărul.
Mama nu se împotrivea niciodată. Dar refuza cu încăpăţânare să-l asculte când voia să-i spună unde se duce.
— Doar încearcă să nu faci prea mult zgomot când vii, Arieh.
— Bine.
— Noapte bună. Du-te.
— Chiar nu te superi dacă mă duc? N-o să întârzii mult...
— Chiar nu mă supăr. Şi poţi să vii acasă când vrei.
— Îţi mai trebuie ceva?
— Mulţumesc. Nu, nu-mi trebuie nimic. E aici Amos care să aibă grijă de mine.

— N-o să întârzii.
Şi după altă mică tăcere şovăielnică:
— Bine, atunci. E în ordine? Plec? Pe curând. Sper să te simţi mai bine. Aşază-te în pat, nu adormi pe scaun.
— Aşa o să fac.
— Atunci, noapte bună? Pe curând? Promit să nu fac nici un zgomot când vin, n-o să fie târziu.
— Du-te.
Îşi îndrepta sacoul, îşi aranja cravata şi pleca, fredonând pe când trecea pe sub fereastra mea, cu o voce caldă, dar atât de fals, că ţi se făcea părul măciucă: „Ce lungă e calea şi drumul şerpuit, tu eşti mai departe ca luna...” Sau „Ce spun ei, ochii tăi, ochii tăi, fără să rostească vreodată o vorbă...”

*

Insomnia ei venea de la migrenă. Doctorul i-a prescris tot felul de somnifere şi tranchilizante, dar nici unul n-a fost de folos. Îi era frică să se culce şi îşi petrecea nopţile pe scaun, înfăşurată într-o pătură, cu o pernă sub cap şi alta peste faţă; poate că încerca să adoarmă aşa. Cel mai mic zgomot o făcea să tresară: jelania pisicilor înamorate, împuşcăturile îndepărtate, în Sheikh Jarrah sau Isawia, chemarea muezinului în zori, de pe un minaret din Ierusalimul arab, peste graniţă. Dacă tata stingea toate luminile, îi era teamă de întuneric; dacă lăsa o lumină pe coridor, i se agrava migrena. Se pare că el se întorcea puţin înainte de miezul nopţii, binedispus, dar copleşit de ruşine, şi o găsea aşezată pe scaun, trează, aţintind cu ochii uscaţi fereastra întunecată. O întreba dacă vrea nişte ceai sau lapte cald, o ruga să încerce să se urce în pat şi să doarmă oferindu-se să şadă în locul ei pe scaun, dacă asta ar ajuta-o să doarmă un pic, în sfârşit. Uneori se simţea atât de vinovat, încât îngenunchea şi îi punea şosete de lână, dacă avea picioarele reci.
Când venea acasă în toiul nopţii probabil că făcea duş îndelung, fredonând voios, neruşinat de fals, „Am o grădină / Şi am o fântână”, dându-şi seama pe la jumătate şi amuţind pe loc, ruşinat şi zăpăcit, se dezbrăca într-o tăcere vinovată, îşi punea pijamaua cu dungi, repeta amabil oferta de ceai,

lapte sau o băutură rece, şi poate că încerca încă o dată să o facă să se culce, alături de el sau în locul lui. Şi o ruga să-şi alunge gândurile negre şi să-şi imagineze în schimb lucruri plăcute. În vreme ce se aşeza în pat şi se ghemuia sub pătură propunea tot felul de lucruri plăcute la care ea ar putea visa, şi în cele din urmă adormea ca un prunc cu toate acele gânduri plăcute. Însă îmi închipui că, fiind un bărbat plin de simțul răspunderii, se trezea de două sau de trei ori pe noapte ca să vadă ce face bolnava de pe scaun, îi aducea medicamentele şi un pahar de apă, îi aşeza pătura şi apoi adormea iar.

*

Pe la sfârşitul iernii ea a încetat aproape cu totul să mănânce. Uneori înmuia un pesmet într-un pahar cu ceai şi spunea că îi e destul, îi este un pic greață şi nu are poftă de mâncare.

— Nu-ți face griji pentru mine, Arieh, nu ies aproape deloc din casă. Dacă aş mânca aş ajunge la fel de grasă ca mama mea. Nu-ți face griji.

Tata îmi spunea, cu tristețe:

— Mami nu se simte bine şi doctorii nu pot descoperi ce are. Am vrut să chem alți doctori, dar nu mă lasă.

Şi odată mi-a spus:

— Mama ta se pedepseşte singură. Anume ca să mă pedepsească pe mine.

Bunicul Aleksandr a zis:

— *Nu, şto*. Chestiune psihică. *Melancholia*. Toane. E semn că inima e încă tânără.

Tanti Lilenka mi-a spus:

— Nu poate fi uşor nici pentru tine. Eşti un copil atât de strălucit, de simțitor. Într-o zi o să fii scriitor. Iar mama ta zice că eşti o rază de soare în viața ei. Chiar eşti o rază de soare. Nu ca o anumită persoană, căreia egoismul copilăresc îi îngăduie să iasă la cules de boboci de trandafir într-un astfel de moment, fără să-şi dea seama că nu face decât să înrăutățească lucrurile. Nu contează. Vorbeam cu mine acum, nu cu tine. Eşti un copil mai singuratic şi poate că acum eşti şi mai singuratic ca de obicei. Aşa că, de câte ori ai

nevoie să stăm de vorbă de la suflet la suflet, să nu şovăi, aminteşte-ți, te rog, că Lilia nu e doar o prietenă a mamei tale, ci, dacă îmi îngădui, şi buna ta prietenă. O prietenă care nu se uită la tine doar aşa cum se uită adulții la copii, ci este cu adevărat un spirit înrudit.
Se poate să fi înțeles că atunci când tanti Lilia a zis „să iasă la cules de boboci de trandafir" se referea la obiceiul tatei de a ieşi seara să-şi vadă prietenii, cu toate că nu vedeam ce boboci de trandafir credea ea că or creşte în apartamentul înghesuit al soților Rudnicki, cu pasărea năpârlită şi cea făcută dintr-un con de pin şi turma de animale din rafie din spatele uşilor cu geamuri ale bufetului, sau în apartamentul mizer, dărăpănat, singurul pe care şi-l puteau permite soții Abramski şi în care aproape că încetaseră să curețe şi să facă ordine de când îşi jeleau fiul. Sau poate în acei boboci de trandafir ai lui tanti Lilia ghiceam ceva imposibil. Şi poate că de aceea refuzam să înțeleg sau să fac vreo legătură cu lustruirea grijulie a pantofilor sau cu noul lui aftershave.

*

Memoria mă înşală. Tocmai mi-am amintit un lucru pe care l-am uitat cu totul după ce s-a întâmplat. Mi l-am mai amintit o dată când aveam şaisprezece ani şi l-am uitat din nou. Iar în această dimineață mi-am amintit nu evenimentul însuşi, ci amintirea anterioară, care ea însăşi a fost acum mai bine de patruzeci de ani, ca şi cum o lună de odinioară s-a oglindit într-un geam din care s-a oglindit într-un lac, de unde memoria scoate nu oglindirea însăşi, care nu mai există, ci numai oasele ei albite.
Aşadar, iată. Aici şi acum, la Arad, într-o zi de toamnă, la şase şi jumătate dimineața, pot vedea foarte clar imaginea mea şi a prietenului meu Lolik mergând pe Calea Jaffa, aproape de Piața Sion, într-o amiază noroasă din iarna lui 1950 sau 1951, şi Lolik îmi dă un pumn uşor în coaste şi şopteşte, hei, ia uită-te, nu-i tăticul tău cel care şade acolo? Hai s-o tundem până nu ne vede şi se prinde că am chiulit de la ora lui Avisar. Aşa că am şters-o, dar pe când ne îndepărtam l-am văzut pe tata prin geamul de la Sichel's Café cum şedea înăuntru, râzând, împreună cu o tânără aflată cu

spatele la geam, şi îi ţinea mâna – ea avea o brăţară – lipită de buzele lui; şi am fugit de-acolo, am fugit de Lolik, şi nici până acum nu m-am oprit de-a binelea din fugă.
Bunicul Aleksandr săruta întotdeauna mâna tuturor femeilor. Tata o făcea uneori, dar de obicei le prindea doar mâna şi se apleca să se uite la ceas şi să-l compare cu al lui, făcea asta întotdeauna, cu aproape toată lumea, ceasurile erau hobby-ul său. Aceea a fost singura dată când am chiulit şi am făcut-o atunci doar ca să văd tancul egiptean ars pe care îl expuseseră în Complexul Rusesc. Nicicând n-aveam să mai chiulesc. Niciodată.

*

L-am urât. Vreo două zile. De ruşine. Şi după două zile am început să o urăsc pe mama, cu migrenele şi teatrul ei şi şederea pe scaunul ei de la fereastră, ea era vinovata, pentru că ea l-a împins să caute semne de viaţă. Apoi m-am urât pe mine pentru că l-am lăsat pe Lolik să mă ispitească, precum vulpea şi pisica din *Pinocchio*, să chiulesc de la ora domnului Avisar. De ce n-am nici măcar un strop de tărie de caracter? De ce sunt atât de uşor de influenţat? Iar după o săptămână îmi ieşise cu totul din cap şi nu mi-am adus aminte ceea ce văzusem prin geamul din faţă de la Sichel's Café decât într-o noapte rea din kibbutzul Hulda, când aveam şaisprezece ani. Am uitat, aşa cum am uitat cu totul de dimineaţa în care m-am întors de la şcoală devreme şi am găsit-o pe mama stând liniştită în capotul ei albastru de flanelă nu pe scaunul de la geam, ci afară, în curte, pe un şezlong, sub rodiul desfrunzit, stând acolo calmă, cu o expresie care arăta a zâmbet, dar nu era; cartea îi era pusă ca de obicei în poală, cu coperta în sus, şi ploaia torenţială curgea peste ea şi trebuie să fi curs o oră sau două, pentru că atunci când am ridicat-o în picioare şi am tras-o în casă era udă până la piele şi îngheţată ca o pasăre murată care n-o să mai zboare niciodată. Am făcut-o să intre în baie şi i-am dus nişte haine uscate din şifonier şi am dojenit-o ca un adult şi i-am dat instrucţiuni prin uşa băii, şi nu mi-a răspuns, dar a făcut tot ce i-am spus să facă, numai că nu şi-a întrerupt zâmbetul acela care nu era deloc zâmbet. Nu i-am spus nimic tatei, pentru că ochii mamei m-

au rugat să păstrez secretul. Iar lui tanti Lilia i-am spus cam aşa:
— Dar te înşeli cu totul, tanti Lilia. N-o să fiu niciodată scriitor sau poet, şi nici vreun cărturar, în nici un caz n-am să fiu, pentru că n-am sentimente. Sentimentele mă scârbesc. O să fiu fermier. O să trăiesc într-un kibbutz. Sau poate că într-o zi o să fiu un otrăvitor de câini. Cu o seringă plină de arsenic.

*

Primăvara s-a simţit mai bine. În dimineaţa sărbătorii de primăvară Tu Biskvat, în ziua în care Chaim Weizmann, ca Preşedinte al Consiliului Provizoriu de Stat, a deschis şedinţa Adunării Constituante care a devenit primul Knesset, mama şi-a pus rochia albastră şi ne-a rugat pe tata şi pe mine să mergem cu ea la o mică plimbare prin pădurile de la Tel Arza. Mă gândeam că se comportă bine şi e frumoasă în rochia aceasta, iar când în cele din urmă am părăsit subsolul nostru plin de cărţi şi am ieşit în soarele de primăvară, în ochii ei s-a ivit un licăr cald de tandreţe. Tata a luat-o de braţ, iar eu am alergat înainte, la o mică distanţă de ei, ca un căţel, ca să le dau ocazia să-şi vorbească sau poate doar pentru că eram atât de fericit.
Mama făcuse câteva sendvişuri cu brânză şi felii de roşie, ou fiert tare, ardei iute şi anşoa, iar tata umpluse o ploscă cu suc călduţ de portocale pe care le storsese el însuşi. Când am ajuns în pădure am pus pe jos o bucată de prelată şi ne-am întins pe ea, trăgând în piept mirosul pinilor care băuseră pe săturate ploile de iarnă. Coaste stâncoase pe care crescuse un puf gros verde trăgeau cu ochiul la noi printre copaci. Zăream casele din satul arab Shuafat, de dincolo de hotar, şi minaretul din Nebi Samwil se desena în zare, subţire şi înalt. Tata a remarcat că acel cuvânt ebraic care înseamnă „păduri” este asemănător cuvintelor care înseamnă „surd”, „tăcut”, „industrie” şi „arând”, ceea ce a dus la o scurtă conferinţă despre farmecul limbii. Mama, dat fiind că era într-o dispoziţie atât de bună, i-a dat o listă de alte cuvinte asemănătoare.

Apoi ea ne-a povestit despre un vecin ucrainean, un băiat ager şi chipeş care putea să prezică exact ziua în care avea să răsară secara şi aveau să se ivească primele lujere de sfeclă. Toate fetele neevreice erau moarte după băiatul ăsta, Stephan, îi ziceau Stepaşa sau Stiopa, dar el era îndrăgostit până peste cap de o profesoară evreică de la şcoala Tarbuth, aşa de tare încât odată a încercat să se înece într-un vârtej din râu, însă era atât de bun înotător, încât nu s-a putut îneca, apa l-a dus până la o moşie de pe mal, iar moşiereasa l-a cucerit şi după câteva luni i-a cumpărat un han, şi probabil că e încă acolo, urât şi burtos de la atâta băutură şi umblat după fuste.
De data asta tata a uitat să o facă să tacă atunci când a folosit expresia „umblat după fuste" şi nici măcar n-a strigat „*Vidiş malcik!*". Şi-a pus capul pe genunchiul ei, s-a întins pe prelată şi a ronţăit un fir de iarbă. Am făcut şi eu la fel: m-am culcat pe prelată, mi-am pus capul pe genunchiul mamei, am ronţăit un fir de iarbă şi mi-am umplut plămânii cu aerul călduţ, ameţitor, plin de mirosuri proaspete şi de zumzetul insectelor îmbătate de primăvară şi limpezit de vântul şi ploaia din iarnă. Ce bine ar fi fost să se oprească timpul şi să se oprească şi scrierea aceasta, cu vreo doi ani înainte de moartea ei, la tabloul cu noi trei în pădurea de la Tel Arza la acea sărbătoare de primăvară: mama în rochia ei albastră, cu o eşarfă de mătase roşie legată graţios în jurul gâtului, şezând dreaptă şi arătând minunat, apoi rezemându-se cu spatele de trunchiul unui copac, cu capul tatei pe un genunchi şi al meu pe celălalt, mângâindu-ne faţa şi părul cu mâna ei răcoroasă, cu mulţimi de păsări ţipând asurzitor deasupra noastră, prin pinii dezgoliţi de primăvară.

*

Chiar s-a simţit mult mai bine în acea primăvară. Nu mai şedea ziua şi noaptea pe scaunul de la fereastră, nu se ferea de lumina electrică şi nu mai tresărea la orice zgomot. Nu mai neglija treburile casei şi orele de lectură pe care le iubea. Avea mai puţine migrene şi aproape că şi-a recăpătat pofta de mâncare. Şi din nou a fost destul să petreacă cinci minute în faţa oglinzii, un pic de pudră, o umbră de ruj şi de creion

de ochi, o periere a părului, alte câteva minute alegând cu atenție în fața uşii deschise a şifonierului, ca să ni se arate tuturor misterioasă, frumoasă şi radioasă. Musafirii obişnuiți au apărut iar în apartamentul nostru, soții Bar-Yitzahar-Itselevici, soții Abramski, revizionişti fervenți care urau guvernul laburist, Hannah şi Hayim Toren, soții Rudnicki, precum şi Tosia şi Gustav Krochmal din Danzig, care aveau „Spitalul de Păpuşi" de pe strada Geula. Bărbații îi aruncau uneori mamei o privire iute, stingheritã, după care se grăbeau să se uite în altă parte.

Şi din nou ne-am dus în serile de vineri să aprindem lumânări şi să mâncăm *gefilte fish* sau gâturi de găină umplute şi cusute la loc cu ac şi ață, la masa cea rotundă de la bunica Shlomit şi bunicul Aleksandr. Sâmbăta dimineața mergeam uneori în vizită la soții Rudnicki, iar după-masa, aproape în fiecare sâmbătă, traversam tot Ierusalimul, de la nord la sud, în pelerinajul la unchiul Joseph, în Talpiot.

Odată, după cină, mama s-a pornit dintr-odată să ne vorbească despre un lampadar care stătea lângă fotoliul din camera pe care o închiriase la Praga, pe când era studentă acolo. A doua zi, când se întorcea acasă de la lucru, tata s-a oprit la două magazine de mobilă de pe Calea Regele George V şi la un magazin de articole electrice de pe strada Ben Yehuda: a comparat, s-a întors la primul magazin şi a venit acasă cu cel mai frumos lampadar. Îl costase aproape un sfert din salariul lunar. Mami ne-a sărutat pe amândoi pe frunte şi ne-a promis, cu zâmbetul ei ciudat, că lampadarul o să ne dea lumină mult după ce ea n-o să mai fie. Tata, îmbătat de victorie, n-a auzit aceste vorbe ale ei, pentru că niciodată n-a fost un bun ascultător şi pentru că torentul lui de energie verbală îl furase deja, către rădăcina protosemitică însemnând „lumină", NWR, forma aramaică *menarta* şi echivalentul arab *manar*.

Eu am auzit, dar n-am priceput. Sau am priceput, dar n-am prins tâlcul.

Apoi ploaia s-a pornit din nou. Din nou tata cerea voie, după ce eram trimis la culcare, „să iasă să vadă nişte oameni". Promitea să nu se întoarcă prea târziu şi să nu facă nici un zgomot, îi aducea o cană de lapte cald şi ieşea, cu pantofii lui

superstrălucitori, cu un triunghi de batistă albă ițindu-se din buzunarul sacoului, la fel ca tatăl său, lăsând în urmă o aromă de aftershave. Când trecea pe sub fereastra mea îl auzeam deschizând umbrela cu un clic, în timp ce fredona fals „Ce mâini gingaşe avea / Nici un bărbat nu cuteza să o ati-i-ingă" sau „Ochii ei erau ca Steaua Polară / Dar inima îi era fierbinte ca deşe-e-ertul".

*

Însă mama şi cu mine trişam când nu ne vedea. Cu toate că era atât de ferm în privința orei mele de culcare, „nouă fix şi nici o secundă mai târziu", de cum se stingea sunetul paşilor lui pe strada udă săream din pat şi fugeam la ea, să tot ascult poveşti. Ea şedea pe scaun într-o odaie ai cărei pereți erau căptuşiți cu cărți, cu alte cărți îngrămădite pe podea, şi eu îngenuncheam pe preş la picioarele ei, în pijama, cu capul rezemat de coapsa ei caldă, ascultând cu ochii închişi. Nu era altă lumină în apartament în afara noului ei lampadar de lângă scaun. Vântul şi ploaia izbeau în obloane. Din când în când salve de tunete se rostogoleau peste Ierusalim, la mică înălțime. Tata plecase şi ne lăsase pe mama şi pe mine cu poveştile ei. Odată mi-a povestit despre apartamentul gol de deasupra camerei pe care o închiriase la Praga, când era studentă. Nimeni nu locuia acolo de doi ani, în afară de fantomele a două fetițe, după cum spuneau în şoaptă vecinii. Fusese un mare incendiu în apartament şi a fost imposibil să salveze fetițele, Emilia şi Jana. După tragedie părinții fetelor au emigrat. Apartamentul înnegrit de funingine a fost încuiat şi obloanele au fost închise. Nu a fost renovat sau închiriat din nou. Uneori, şopteau vecinii, se auzeau sunete înăbuşite de râs şi de pozne sau plânsete în toiul nopții. N-am auzit niciodată astfel de sunete, a zis mama, dar uneori eram aproape sigură că erau deschise robinetele, era mutată mobila, picioare desculțe lipăiau prin încăperi. Poate folosea cineva apartamentul drept cuib de amoruri tainice sau în alt scop dubios. Când o să creşti o să descoperi că aproape tot ce aud urechile tale noaptea poate fi interpretat în mai multe feluri. De fapt, nu numai noaptea şi nu numai urechile tale.

Şi ceea ce văd ochii tăi, chiar în plină lumină a zilei, aproape întotdeauna poate fi înţeles în mai multe feluri.
În alte nopţi mi-a povestit despre Euridice, Hades şi Orfeu. Mi-a vorbit despre fata de opt ani a unui nazist faimos, un ucigaş brutal care a fost spânzurat de aliaţi la Nürenberg după război: fetiţa a fost trimisă într-o instituţie pentru delincvenţi juvenili doar pentru că a fost surprinsă pe când punea flori la fotografia lui. Mi-a povestit despre un tânăr vânzător de lemne dintr-un sat de lângă Rovno care s-a rătăcit în pădure într-o noapte cu viscol şi a dispărut, însă după şase ani cineva a aşezat pe furiş în crucea nopţii cizmele lui scâlciate la picioarele patului văduvei. Mi-a povestit despre bătrânul Tolstoi care la capătul vieţii şi-a părăsit casa şi şi-a dat duhul în căsuţa şefului de gară de la un nod de cale ferată îndepărtat, numit Astapovo.
Mama şi cu mine eram ca Peer Gynt şi mama sa, Åse, în acele nopţi de iarnă:
Flăcăiaşul meu şi cu mine eram tovarăşi de mâhnire...
Cum şedeam aici, în casă, micul meu Peer şi cu mine –
mângâiere cătând şi binecuvântată liniştire...
Aşa porneam să toarcem tot soiul de-ntâmplări
cu prinţi şi troli şi fel de fel de dobitoace;
precum şi mirese răpite. O, dar cine ar fi crezut
că poveştile alea afurisite îi vor rămâne-n minte?[27]
În acele nopţi jucam adesea un joc, născoceam o poveste, pe rând: mama începea, eu continuam, apoi firul trecea înapoi la ea, şi iar la mine şi tot aşa. Tata se întorcea acasă puţin înainte sau după miezul nopţii şi la sunetul paşilor lui stingeam pe loc lumina, săream în paturi ca doi copii neascultători şi ne făceam că dormim buştean. Pe jumătate adormit îl auzeam mişcân-du-se prin apartamentul micuţ, dezbrăcându-se, bând lapte din răcitor, mergând la baie, deschizând robinetul, închizându-l, trăgând apa la closet, deschizând şi închizând iar robinetul, fredonând încetişor un vechi cântec de dragoste, mai bând nişte lapte şi lipăind desculţ până la odaia cu cărţi şi cu canapeaua care fusese

---

[27] Henrik Ibsen, *Peer Gynt*, actul II, scena 2. (N. a.)

desfăcută în pat dublu, probabil culcându-se lângă mama care se făcea că doarme, cotinuând să fredoneze în gând, fredonând în sine încă un minut sau două şi apoi scufundân-du-se în somn şi dormind ca un prunc până la şase dimineaţa. La şase se trezea primul, se rădea, se îmbrăca şi îşi punea şorţul mamei ca să ne stoarcă nouă portocale, şi încălzea sucul, ca întotdeauna, într-o cratiţă cu apă clocotită, pentru că se ştie că sucul rece te face să răceşti, şi apoi ne aducea fiecăruia la pat câte un pahar de suc.

*

Într-una dintre aceste nopţi mama iar n-a putut dormi. N-a răbdat să stea culcată pe canapea, lângă tata care dormea buştean, în vreme ce ochelarii lui se odihneau pe raft, lângă el, aşa că s-a ridicat şi, în loc să meargă să se aşeze pe scaunul ei de lângă fereastră sau în bucătăria sumbră, a venit în patul meu, m-a strâns în braţe şi m-a sărutat până ce m-am trezit. Apoi m-a întrebat în şoaptă, vorbindu-mi chiar în ureche, dacă n-aş vrea să şuşotim amândoi în noaptea asta. Doar noi doi. Îmi pare rău că te-am trezit, dar am cu adevărat nevoie să vorbesc cu tine în noaptea asta. Şi de data aceasta am auzit prin întuneric în vocea ei un zâmbet care era adevărat, nu umbra unui zâmbet:
Când Zeus a descoperit că Prometeu a izbutit să fure o scânteie din focul pe care el, ca pedeapsă, îl interzicea muritorilor, aproape că a explodat de furie. Rareori îl văzuseră ceilalţi zei pe regele lor aşa de ursuz şi de mânios. Zi după zi îşi lăsa tunetul să se rostogolească şi nimeni nu cuteza să se apropie de el. În turbarea lui, mâniosul părinte al zeilor s-a hotărât să aducă o mare nenorocire pe capul muritorilor, sub forma unui dar minunat. Aşa că i-a poruncit lui Hefaistos, zeul fierar, să facă din lut o femeie frumoasă. Zeiţa Atena a învăţat-o să toarcă şi să coasă şi a înveşmântat-o în haine minunate. Zeiţa Afrodita a înzestrat-o cu farmece graţioase, care îi vrăjeau pe toţi bărbaţii şi le aţâţau dorinţa. Hermes, zeul negustorilor şi al hoţilor, a învăţat-o să mintă fără să clipească, să cucerească şi să înşele. Frumoasa ademenitoare a fost numită Pandora,

însemnând „cea care are toate darurile”. Şi apoi Zeus, însetat de răzbunare, a poruncit să-i fie dată de nevastă nechibzuitului frate al lui Prometeu. În zadar l-a prevenit Prometeu pe fratele lui să se păzească de darurile zeilor. Când fratele a văzut-o pe această frumoasă între frumoase, s-a repezit fericit la Pandora, care adusese cu ea ca zestre o cutie plină cu daruri de la toți zeii din Olimp. Într-o zi Pandora a ridicat capacul cutiei şi din ea s-au revărsat boala, singurătatea, nedreptatea, cruzimea şi moartea. Iată cum au ajuns pe lumea asta toate necazurile pe care le vedem în jur. Dacă n-ai adormit, vreau să-ți spun că, după părerea mea, necazurile existau deja. Erau necazurile lui Prometeu şi ale lui Zeus, şi necazurile Pandorei înseşi, ca să nu mai vorbesc de cele ale oamenilor de rând, ca noi. Necazurile n-au venit din cutia Pandorei, cutia Pandorei a fost născocită din pricina necazurilor. Şi deschisă a fost tot din pricina necazurilor. Mâine după ore să te duci să te tunzi. Uite cum ți-a crescut părul.

50

Uneori părinții mei mă luau cu ei când mergeau „în oraş”, adică pe Calea Regele George V sau pe strada Ben Yehuda, la una dintre cele trei sau patru mari cafenele care poate că aminteau de cafenelele din Europa Centrală interbelică. În aceste cafenele, ziarele în ebraică şi în limbi străine erau la dispoziția clienților, prinse pe bețe lungi, ca şi o serie de publicații săptămânale şi lunare în diferite limbi. Sub candelabrele din alamă şi cristal un murmur străin reținut se amesteca cu fumul cenuşiu-albăstrui de țigară şi în izul de alte lumi, în care vieți liniştite de studiu şi tovărăşie se scurgeau într-un ritm paşnic.
Doamne îngrijite şi domni cu înfățişare distinsă şedeau la mese, discutând liniştiți. Chelneri şi chelnerițe cu haină albă şi şervet alb împăturit frumos pe braț pluteau printre mese, servind cafea aburindă pe care pluteau îngeri curați şi

cârlionți de frișcă, ceai de Ceylon cu esența servită separat, în ceainice de porțelan, prăjituri umplute cu lichior, *croissants*, ştrudel cu mere şi smântână, tort de ciocolată cu glazură de vanilie, vin fiert cu mirodenii în serile de iarnă şi păhărele de coniac şi de vişinată. (În 1949 şi 1950 cafeaua încă mai era erzaț, iar ciocolata şi smântâna erau probabil tot erzaț.)

În aceste cafenele părinții mei se întâlneau uneori cu un grup de cunoştințe diferit, foarte departe de cercul lor obişnuit de reparatori de păpuşi sau funcționari la poştă. Aici ne întrețineam cu importanți cunoscuți, ca domnul Pfeffermann, care era şeful tatei de la Secția de ziare a bibliotecii, publicistul Joshua Czaczik, care venea uneori de la Tel Aviv la Ierusalim cu treburi, tineri şi promițători filologi şi istorici de vârsta părinților mei, care tocmai îşi începeau cariera universitară, şi alți cărturari tineri, printre care asistenți universitari al căror viitor părea să fie asigurat. Uneori părinții mei se întâlneau cu un grup mic de scriitori din Ierusalim, pe care tata se simțea onorat să-i cunoască: Dov Kimche, Shraga Kadari, Itzhak Shenhar, Yehuda Yaari. Azi sunt aproape uitați, până şi cei mai mulți dintre cititorii lor au plecat pe drumul tuturor celor făcuți din carne, însă în vremea lor erau foarte cunoscuți, iar cărțile lor erau citite de multă lume.

Tata se pregătea pentru aceste întâlniri spălându-se pe cap, lustruindu-şi pantofii până ce sclipeau, prinzându-şi cravata preferată, cea cu dungi cenuşii şi albe, cu un ac de cravată de argint şi explicându-mi nu o dată, ci de mai multe ori regulile comportării politicoase şi datoria mea de a răspunde la orice întrebare scurt şi frumos. Uneori se rădea anume înainte de a pleca de-acasă, cu toate că o făcuse deja dimineața. Mama purta cu această ocazie colierul de coral, care îi punea în valoare perfect tenul măsliniu şi adăuga o notă exotică frumuseții ei destul de reținute, făcând-o să arate a italiancă sau grecoaică.

Faimoşii cărturari şi scriitori erau impresionați de precizia şi erudiția tatei. Ştiau că se pot baza întotdeauna pe cunoştințele lui vaste atunci când dicționarele şi lucrările lor de referință îi lăsau baltă. Dar chiar mai mult decât se

foloseau de tata şi profitau de ştiința lui, erau încântați fățiş de compania mamei mele. Atenția ei profundă, stimulatoare îi îmboldea spre neobosite tururi de forță verbale. Ceva din prezența ei meditativă, întrebările ei neaşteptate, înfățişarea ei, observațiile ei puneau într-o lumină nouă şi surprinzătoare subiectul discutat şi îi făcea să vorbească şi iar să vorbească, de parcă ar fi fost chercheliți, despre munca lor, strădaniile lor creatoare, planurile şi realizările lor. Uneori mama dădea un citat ales în mod pertinent din propriile scrieri ale vorbitorului, observând o anumită asemănare cu ideile lui Tolstoi, sau identifica o calitate stoică în ceea ce se spusese, sau observa, cu o uşoară înclinare a capului – în astfel de clipe vocea ei devenea întunecată, ca un vin –, că aici urechea ei prindea o notă aproape scandinavă în lucrarea unui scriitor dintre cei de față, un ecou al lui Hamsun sau Strindberg, sau chiar al scrierilor mistice ale lui Emmanuel Swedenborg. Cu aceasta mama îşi relua tăcerea dinainte şi atenția vie, ca un instrument bine acordat, în vreme ce ei revărsau încântați asupra ei tot ce aveau sau nu aveau în minte, întrecându-se să-i atragă atenția.

După ani de zile, când s-a întâmplat să dau nas în nas cu unul sau doi dintre ei, mi-au spus că mama a fost o femeie absolut fermecătoare şi o cititoare cu adevărat inspirată, genul de cititor la care visează orice scriitor când munceşte din greu în singurătatea biroului lui. Ce păcat că n-a lăsat scrieri proprii: s-ar putea ca moartea ei prematură să ne fi lipsit pe toți de un scriitor plin de talent, într-o vreme când femeile care scriau în ebraică puteau fi numărate pe degetele de la o mână.

Dacă aceste persoane remarcabile îl întâlneau pe tata la bibliotecă sau pe stradă, flecăreau un pic cu el despre scrisoarea ministrului educației, Dinur, către conducerea universității, sau despre încercarea lui Zalman Shneour de a deveni la bătrânețe Walt Whitman, sau cine o să ia catedra profesorului Klausner când se va pensiona, şi apoi îl băteau pe umăr şi ziceau, cu o lucire în ochi şi o expresie radioasă: Te rog să o saluți călduros pe soția ta din partea mea, ce femeie cu adevărat minunată, ce femeie cultă şi pătrunzătoare! Cu atâta gust!

În vreme ce îl băteau afectuos pe umăr, în adâncul inimii lor poate că îl invidiau pentru soție și se mirau ce-o fi găsit ea la el, pedantul ăla, chiar dacă era extraordinar de cult și de sârguincios și chiar, relativ vorbind, nu era un cărturar neînsemnat, dar, între noi fie vorba, o persoană destul de scolastică, deloc creativă.

*

Eu aveam un rol bine definit în aceste conversații de la cafenea. Întâi de toate trebuia să dau răspunsuri politicoase și inteligente, ca un adult, la întrebări atât de grele cum ar fi câți ani am, în ce clasă sunt, dacă fac colecție de timbre sau am un album cu tăieturi din presă, ce se învață în zilele noastre la geografie, ce ne învață la ebraică, dacă sunt cuminte, ce am citit de Dov Kimche (sau Yaari, sau Kadari, sau Even-Zahav, sau Shenhar), dacă îmi plac toți profesorii mei. Și, câteodată, dacă am început deja să fiu interesat de domnișoare. Și ce vreau să mă fac când o să fiu mare – tot profesor? Sau pionier? Sau feldmareșal în armata Israelului? (În acea vreme ajunsesem în adâncul inimii la concluzia că scriitorii sunt cam impostori și chiar cam ridicoli.)
În al doilea rând trebuia să nu le stau în cale.
Trebuia să fiu non-existent, invizibil.
Conversația lor de la cafenea dura cel puțin șaptezeci de ore în șir și pe toată durata acestei eternități trebuia să întrupez o prezență și mai tăcută decât a ventilatorului din tavan care zumzăia ușurel.
Pedeapsa pentru abuzul de încredere în prezența străinilor putea fi arestul complet în casă, din momentul în care ajungeam de la școală, în fiecare zi, timp de o săptămână, sau pierderea privilegiului de a mă juca cu prietenii, sau anularea dreptului de a citi în pat în următoarele douăzeci de zile.
Marele premiu pentru o sută de ore de singurătate era o înghețată. Sau chiar porumb fiert.
Aproape niciodată nu aveam voie să mănânc înghețată, căci era dăunătoare pentru gât și te făcea să răcești. Cât despre porumbul fiert, care se vindea la colțuri de stradă dintr-un vas cu apă clocotită așezat pe un primus, acel porumb

fierbinte, aromat, pe care bărbatul cel neras ți-l înfăşura într-o frunză verde şi-l presăra cu sare, nu-mi era îngăduit aproape niciodată, pentru că bărbatul cel neras arăta clar nespălat, iar prin apa lui probabil că mişunau în voie germenii. „Însă dacă Înălțimea Voastră se poartă desăvârşit azi la Café Atara, i se va îngădui să aleagă în drum spre casă: înghețată ori porumb fiert, ce preferă."

Aşa că acolo, în cafenele, pe fondul unor conversații nesfârşite între părinții mei şi prietenii lor, despre politică, istorie, filozofie şi literatură, despre luptele pentru putere dintre profesori şi intrigile redactorilor şi editorilor, conversații al căror conținut nu-l puteam înțelege, acolo am devenit treptat un mic spion.

Am creat un mic joc pe care îl puteam juca ore în şir fără să mă mişc, fără să vorbesc, fără accesorii, nici măcar creion şi hârtie. Mă uitam la străinii din cafenea şi încercam să ghicesc, după hainele şi gesturile lor, după ziarele pe care le citeau sau băuturile pe care le comandau, cine sunt, de unde vin, ce fac, ce au făcut înainte de a intra acolo şi unde se duc de acolo. Acea femeie care tocmai zâmbise singură de două ori – încercam să deduc după expresia ei la ce se gândeşte. Acel tânăr slab, cu şapcă, nu-şi lua ochii de la uşă şi era dezamăgit de câte ori intra cineva: la ce se gândeşte? Cum arată persoana pe care o aşteaptă? Îmi ciuleam urechile şi prindeam din aer frânturi din discuții. Mă aplecam şi-mi mijeam ochii să văd ce citeşte fiecare. Observam cine se grăbeşte să plece şi cine se instalează pentru multă vreme.

Pe baza unor semne exterioare nesigure, născoceam poveşti complicate, dar captivante, despre viața lor. De exemplu, acea femeie cu buze crispate de amărăciune şi rochie decoltată care şedea la o masă din colț învăluită într-un nor gros de fum de țigară: în răstimpul unei ore bătute de ceasul mare de pe peretele din spatele casei de marcat de trei ori s-a ridicat, a dispărut la toaleta doamnelor şi s-a întors să şadă în fața căniii goale, fumând țigară după țigară cu portțigaretul ei cafeniu, aruncând din când în când o privire către personajul bronzat, cu vestă, aşezat la o masă de lângă cuierul cu pălării. O dată s-a ridicat şi s-a dus la bărbatul cu vestă, s-a aplecat, i-a spus câteva cuvinte la care el a

răspuns doar înclinând capul, şi acum ea şade iar şi fumează. Câte posibilităţi există! Cât de ameţitor de bogat e caleidoscopul de intrigi şi poveşti pe care le pot ţese din aceste fragmente! Sau poate că l-a întrebat doar dacă poate să-i dea ei ziarul pe care îl citeşte, după ce termină.

Ochii mei încearcă zadarnic să se ferească de profilul pieptului bogat al femeii, dar când îi închid el se apropie, pot să-i simt căldura, aproape că îmi învăluie faţa. Genunchii încep să-mi tremure. Femeia îşi aşteaptă iubitul, care i-a promis că vine, dar a uitat, şi de aceea şade ea aici fumând cu atâta disperare ţigară după ţigară, bând şvarţ după şvarţ, ca să-i dispară nodul din gât. Dispare din când în când la toaleta doamnelor ca să-şi pudreze faţa şi să-şi ascundă urmele de lacrimi. Chelneriţa i-a adus bărbatului cu vestă o cupă de lichior, ca să-şi înece amarul pentru că nevasta l-a părăsit pentru un iubit mai tânăr. Poate că exact în acest moment perechea e îmbarcată pe un vapor al iubirii, dansând, cu obrajii lipiţi, la lumina lunii care se reflectă în ocean, la un bal dat de căpitan, muzica visătoare de la cinematograful Edison plutind în jurul lor în vreme ce dansează, în drum spre vreo staţiune scandaloasă: St. Moritz, San Marino, San Francisco, Sa~o Paulo, Sans Souci.

Îmi ţes mai departe pânza. Iubitul mai tânăr, pe care mi-l imaginez cu chipul marinarului mândru, viril, de pe pachetul de tutun Nelson Navy Cut, este de fapt bărbatul care i-a promis femeii ce fumează ţigară după ţigară că se va întâlni cu ea aici astă-seară, iar acum el e hăt departe. Ea aşteaptă în zadar. „Şi dumneavoastră, domnule, aţi fost lăsat baltă? Şi dumneavoastră, ca şi mine, aţi fost lăsat singur-singurel?" Iată cum i s-a adresat, în limbajul vechilor povestiri romantice, bărbatului cu vestă când s-a dus la masa lui, puţin mai înainte, s-a aplecat către el, iar el i-a răspuns dând din cap. În curând cei doi abandonaţi vor pleca din cafenea împreună, şi afară, pe stradă, se vor lua de braţ fără să fie nevoie de cuvinte.

Unde o să meargă împreună?

Închipuirea mea pictează bulevarde şi parcuri, o bancă luminată de lună, o alee ce duce la o căsuţă din spatele unui zid din piatră, lumina lumânărilor, obloane închise, muzică,

şi aici povestea îmi devine prea dulce şi cumplită ca să mi-o mai spun sau ca să o îndur, şi mă grăbesc să o părăsesc. În schimb îmi ațintesc privirea asupra celor doi bărbați de vârstă mijlocie, de la o masă apropiată de a noastră, care joacă şah şi vorbesc ebraică germană. Unul din ei suge şi mângâie o pipă neaprinsă din lemn roşiatic, celălalt îşi şterge din când în când transpirația invizibilă de pe fruntea înaltă cu o batistă în carouri. O chelneriță vine şi îi şopteşte ceva bărbatului cu pipa, care îi cere celuilalt scuze în ebraica lui germană, îi cere scuze şi chelneriței şi traversează localul către telefonul aflat lângă ghişeul pentru servit. Când termină de vorbit închide, stă o clipă acolo, arătând stingher şi pierdut, apoi se împleticeşte până la masa lui şi se pare că îl roagă pe partenerul de şah să-l scuze, apoi îi explică ceva, în germană de data aceasta, pune grăbit pe masă câteva monede şi se întoarce să plece; prietenul lui e supărat şi încearcă aproape cu forța să-i pună banii înapoi în buzunar, dar celălalt se împotriveşte, şi deodată monedele zăngănesc pe podea pe sub câteva mese, iar cei doi domni s-au oprit din ciorovăială şi s-au lăsat în genunchi ca să le culeagă.
Prea târziu: am hotărât deja că sunt veri, singurii supraviețuitori ai unei familii asasinate de nemți. Le-am îmbogățit deja povestea cu o moştenire enormă şi un testament excentric conform căruia câştigătorul partidei de şah va primi două treimi din moştenire, în vreme ce învinsul va trebui să se mulțumească cu o treime. Apoi introduc în poveste o orfană de vârsta mea care a fost trimisă din Europa cu Aliya Tineretului într-un kibbutz sau o instituție de învățământ, şi ea, nu jucătorii de şah, este adevărata moştenitoare. În acest punct intru eu însumi în poveste, în rolul cavalerului în armură strălucitoare, apărătorul orfanilor, care va smulge moştenirea legendară din ghearele celor ce nu au dreptul la ea şi o va înapoia posesoarei îndreptățite, nu pe degeaba, ci în schimbul iubirii. Dar când ajung la iubire ochii mi se închid iar şi simt nevoia presantă să opresc brusc povestea şi să încep să spionez altă masă. Sau pe chelnerița şchioapă cu ochii ei negri, profunzi. Şi acesta este, se pare, începutul vieții mele de scriitor: în cafenele, aşteptând înghețata sau porumbul fiert.

*

Până în ziua de azi şterpelesc aşa. Mai ales de la străini. Mai ales în locuri publice aglomerate. La coada de la clinică, de exemplu, sau în vreo sală de aşteptare de la servicii publice, în gară sau în aeroport. Uneori chiar şi când conduc maşina, într-un ambuteiaj, privind pe furiş în maşina de lângă mine. Privind pe furiş şi născocind poveşti. Privind iarăşi pe furiş şi născocind alte poveşti. De unde vine ea, după haine, expresie, gesturile cu care îşi reface machiajul? Cum arată casa ei? Cum arată soţul ei? Sau iată-l pe băiatul acela cu favoriţi demodat de lungi, care ţine telefonul mobil în mâna stângă, în vreme ce cu cealaltă mână face mişcări de tăiere, semne de exclamaţie, semnale de îngrijorare: de ce se pregăteşte să zboare mâine la Londra? Ce afacere i se prăbuşeşte? Cine îl aşteaptă acolo? Cum arată părinţii lui? De unde vin? Cum arăta când era mic? Şi cum are de gând să-şi petreacă seara şi noaptea după ce aterizează la Londra? (Acum nu mă mai opresc îngrozit la uşa dormitorului. Plutesc înăuntru, nevăzut.)

Dacă străinii îmi prind privirea cercetătoare, le zâmbesc absent, în chip de scuză, şi mă uit în altă parte. Nu vreau să-i stingheresc. Trăiesc cu teama că voi fi prins asupra faptului şi o să mi se ceară să dau explicaţii. Dar, oricum, după un minut sau două nu mai am nevoie să-i privesc pe furiş pe eroii poveştilor mele accidentale; am văzut destul. O jumătate de minut şi sunt prinşi în invizibilul meu aparat foto de paparazzi.

De exemplu, aşteptând la casa de la supermarket: femeia din faţa mea e scundă şi durdulie, la patruzeci şi ceva de ani, foarte atrăgătoare pentru că ceva din atitudinea sau din expresia ei sugerează că a încercat tot ce se poate şi acum nu mai poate fi şocată; chiar şi cea mai ciudată experienţă nu va reuşi decât să-i trezească o curiozitate amuzată. Tânărul soldat cu aer melancolic din spatele meu, care n-are decât vreo douăzeci de ani, o aţinteşte cu o privire lihnită pe femeia aceasta cunoscătoare. Fac o jumătate de pas într-o parte, ca să nu-i împiedic privirea, şi pregătesc pentru ei o odaie cu covor gros, închid obloanele, stau rezemat cu spatele de uşă, şi acum viziunea e în plină desfăşurare, cu toate amănuntele,

inclusiv nota comică a febrilității lui sfielnice şi nota înduioşătoare a generozității ei milostive. Până ce femeia de la casă trebuie să ridice vocea: Următorul, vă rog! Cu un accent care nu e de-a binelea rusesc, ci poate că vine dintr-o republică din Asia Centrală? Şi iată-mă deja la Samarkand, în minunata Bukhara: cămile bactriene, moschei din piatră trandafirie, săli de rugăciune rotunde cu cupole senzuale şi covoare mă însoțesc în stradă, cu cumpărăturile mele.

*

După ce mi-am făcut stagiul în armată, în 1961, Comitetul kibbutzului Hulda m-a trimis la Ierusalim să studiez doi ani la Universitatea Ebraică. Am studiat literatura pentru că în kibbutz era nevoie urgentă de un profesor de literatură şi am studiat filozofia pentru că am stăruit să o fac. În fiecare duminică, de la patru la şase după-masa, ne adunam o sută de studenți în marea sală din Clădirea Meiser să-l ascultăm pe profesorul Samuel Hugo Bergman ținând o prelegere despre „Filozofia în dialoguri, de la Kierkegaard la Martin Buber". Şi mama mea, Fania, a studiat filozofia cu profesorul Bergman în anii '30, când Universitatea era încă pe muntele Scopus, înainte să se mărite cu tata, şi avea amintiri dragi despre el. În 1961 Bergman se pensionase deja, era profesor emerit, dar eram fascinați de înțelepciunea lui lucidă, aprigă. Mă electriza gândul că bărbatul care stătea în fața noastră fusese coleg de şcoală cu Kafka la Praga şi, aşa cum ne-a spus odată, chiar a stat în aceeaşi bancă cu el doi ani, până ce a apărut Max Brod şi i-a luat locul lângă Kafka.
În iarna aceea Bergman ne-a invitat pe cinci sau şase dintre discipolii lui preferați sau cei mai interesanți să mergem la el acasă pentru câteva ore, după cursuri. În fiecare duminică, la ora opt, luam autobuzul 5 din campusul nou, de pe Givat Ram, până la modestul apartament din Rehavia al profesorului Bergman. Un miros plăcut de cărți vechi, pâine proaspătă şi muşcate umplea întotdeauna încăperea. Şedeam pe canapea sau pe jos, la picioarele marelui nostru maestru, prieten din copilărie cu Kafka şi Martin Buber şi autor al cărților din care am învățat istoria epistemologiei şi principiile logicii. Aşteptam în tăcere să grăiască. Samuel

Hugo Bergman era un bărbat viguros, în ciuda vârstei înaintate. Cu coama lui de păr alb, ridurile ironice, amuzate, din jurul ochilor, o privire străpungătoare care arăta sceptică şi totuşi nevinovată ca a unui copil curios, Bergman semăna izbitor cu Albert Einstein în fotografiile de la bătrâneţe. Cu accentul lui din Europa Centrală, se plimba prin limba ebraică nu cu pas firesc, ca şi cum ar fi fost în largul lui, ci cu un soi de exaltare, ca un pretendent fericit că iubita l-a acceptat în sfârşit şi hotărât să se depăşească pe sine ca să-i dovedească ei că n-a ales greşit.

Aproape unicul subiect care îl interesa pe profesorul nostru la aceste întâlniri era supravieţuirea sufletului sau şansele, dacă este vreuna, de existenţă după moarte. Despre asta ne-a vorbit în serile de duminică în toată acea iarnă, cu ploaia biciuind ferestrele şi vântul urlând în grădină. Uneori ne cerea părerea şi asculta cu atenţie, deloc ca un profesor răbdător care îndrumă paşii elevilor, ci mai curând ca un om care ascultă o anumită notă dintr-o piesă muzicală complicată, ca să hotărască dacă e corectă sau falsă.

— Nimic, ne-a spus el într-una din serile de duminică, şi eu n-am uitat, în aşa măsură încât cred că pot repeta aproape cuvânt cu cuvânt ce-a spus, nu dispare vreodată. Însuşi cuvântul „dispare” implică faptul că universul este, ca să zic aşa, finit, şi că este posibilă plecarea din el. Dar ni-i-i-mic (lungea anume cuvântul) nu poate pleca vreodată din univers. Şi nimic nu poate intra în el. Nici un firişor de praf nu poate să apară sau să dispară. Materia se transformă în energie şi energia în materie, atomii se adună şi se risipesc, totul se schimbă şi este transformat, dar ni-i-i-mic nu poate trece vreodată de la a fi la a nu fi. Nici măcar cel mai mic perişor care creşte pe coada vreunui virus. Conceptul de infinit este într-adevăr deschis, infinit de deschis, dar în acelaşi timp este şi închis, şi etanşat. Nimic nu pleacă şi nimic nu intră.

Pauză. Un surâs şiret şi inocent s-a întins ca un răsărit de soare peste peisajul încreţit al feţei lui puternice, fascinante:

— Şi atunci de ce, dacă poate cineva să-mi explice şi mie, o ţin ei morţiş că singura excepţie de la regulă, singurul lucru dintre toate care e sortit pieirii, care poate să devină nimic,

singurul lucru dintre toate care e sortit curmării, în întregul univers din care nici măcar un atom nu poate fi eliminat, este sărmanul meu suflet? Oare totul, fiece firişor de praf, fiece strop de apă o să continue să existe veşnic, chiar dacă în forme diferite, în afară de sufletul meu?

— Nimeni, a murmurat un tânăr geniu deştept dintr-un ungher al încăperii, n-a văzut vreodată sufletul.

— Nu, a fost pe dată de acord Bergman. Nici nu întâlneşti legile fizicii sau matematicii într-o cafenea. Sau înţelepciunea, sau nesăbuinţa, sau dorinţa, sau teama. Nimeni n-a luat încă un eşantion de bucurie sau de dor şi l-a pus într-o eprubetă. Dar cine este, tânărul meu prieten, cel care îţi vorbeşte în clipa asta? Sunt umorile lui Bergman? Splina lui? Poate că vorbeşte intestinul gros al lui Bergman? Cine a fost acela care, scuză-mă că spun asta, a lăţit zâmbetul acela deloc plăcut pe faţa ta? Nu era sufletul tău? Erau cartilajele tale? Sucurile tale gastrice?

Altă dată a spus:

— Ce ne aşteaptă după ce murim? Ni-i-i-meni nu ştie. În nici un caz nu ştie ceva care poate fi verificat sau demonstrat. Dacă vă spun în seara asta că aud uneori vocea morţilor şi că îmi pare mult mai limpede şi mai inteligibilă decât cele mai multe dintre vocile celor vii, sunteţi îndreptăţiţi să ziceţi că bătrânul ăsta a dat în mintea copiilor. Şi-a pierdut minţile de groaza morţii iminente. Aşadar, n-o să vă vorbesc în seara asta despre voci, în seara asta o să vorbesc despre matematică: dat fiind că ni-i-i-meni nu ştie dacă e ceva de cealaltă parte a morţii noastre sau dacă nu este nimic, putem deduce din această completă ignoranţă că şansele ca să fie ceva acolo sunt exact la fel de mari ca şansele să nu fie nimic. Cincizeci la sută pentru pieire şi cincizeci la sută pentru supravieţuire. Pentru un evreu ca mine, un evreu din Europa Centrală, din generaţia holocaustului nazist, o astfel de probabilitate a supravieţuirii nu e rea deloc.

Gershom Scholem, prietenul şi rivalul lui Bergman, a fost şi el fascinat şi poate chiar chinuit de problema vieţii de după moarte. În dimineaţa în care i-au anunţat la radio moartea, am scris:

Gershom Scholem a murit în noaptea asta. Şi acum ştie.

Şi Bergman ştie acum. Şi Kafka. La fel şi mama şi tatăl meu. Şi prietenii şi cunoştinţele lor şi cei mai mulţi dintre bărbaţii şi femeile din acele cafenele, atât cei pe care i-am folosit ca să-mi spun singur poveşti, cât şi cei uitaţi cu desăvârşire. Cu toţii ştiu acum. Într-o zi o să ştim şi noi. Iar până atunci o să continuăm să culegem mici amănunte. Pentru orice eventualitate.

51

Pe când eram în clasele a patra şi a cincea la şcoala Tachkemoni eram un copil de un naţionalism înverşunat. Am scris un roman istoric în serial intitulat *Sfârşitul domniei lui Iuda* şi câteva poezii despre cucerire şi despre măreţia naţională, care semănau cu versurile patriotice ale bunicului Aleksandr şi voiau să imite marşurile naţionaliste ale lui Vladimir Jabotinski, cum este Imnul Beitar: „... Sângele dă-ţi, şi sufletul prinos! / Sporeşte ardoarea / I-un smârc nemişcarea / Al luptei noastre ţel e luminos!” Eram influenţat şi de cântecul partizanilor evrei din Polonia şi al răsculaţilor din ghetou: „... Sângele ni-l vărsăm, ce-are-a face? / Spiritul nostru cu fapte viteze-nfloreşte!” Şi de poeziile lui Saul Cernikovski pe care mi le citea adesea tata, cu patos tremurător în voce: „...un cânt de foc şi sânge! / Deci, sus pe deal, supune valea, şi tot ce vezi cu ochii – cucereşte!” Poezia care mă entuziasma cel mai tare era *Ostaşii fără de nume*, de Avraham Stern, alias Yair, conducătorul Bandei lui Stern. O recitam cu patos, dar în şoaptă, în pat, după ce eram trimis la culcare: „Suntem fără de nume ostaşi, libertăţii deplin căuzaşi; / Împrejur umbra morţii răsare. / Pe veci ne-am angajat în asalt necurmat – / Pân’ la ultima noastră suflare... / În ziua în roşu-mbrăcată, cu sângele nostru scăldată / În a nopţii de chinuri fântână, / Peste oraşe ca şi peste sate, steagul nostru în vânt se va zbate / Căci dreptatea la luptă ne mână!”

Torentele de sânge, pământ, foc şi fier mă îmbătau. Mă închipuiam iar şi iar căzând eroic pe câmpul de luptă, îmi închipuiam tristeţea şi mândria părinţilor mei, şi în acelaşi timp, fără vreo contradicţie, după moartea mea eroică, după ce savuram înlăcrimat entuziasmantele discursuri funebre rostite de Ben Gurion, Begin şi Uri Tsvi, după ce jeleam după mine şi admiram cu emoţie şi cu un nod în gât statuile de marmură şi cântecele de laudă în memoria mea, întotdeauna mă ridicam viu şi nevătămat din moartea temporară, scăldat în autoadmiraţie, mă numeam singur comandant suprem al forţelor armate israeliene şi îmi conduceam legiunile la eliberarea prin sânge şi foc a tot ceea ce viermele lui Iacob cel efeminat şi crescut în diaspora nu cutezase să smulgă din mâinile duşmanului.

*

Menachem Begin, legendarul comandant din ilegalitate, era în acea vreme cel mai mare dintre idolii copilăriei mele. Chiar şi mai devreme, în ultimul an al Mandatului Britanic, comandantul fără nume al mişcării ilegale îmi aprinsese imaginaţia. În minte îi vedeam forma învăluită în nori de triumf biblic. Mi-l închipuiam în cartierul lui general secret din râpele sălbatice ale Deşertului Iudaic, desculţ, încins cu o curea de piele, aruncând scântei ca profetul Ilie printre stâncile Muntelui Carmel, trimiţând ordine din peştera lui retrasă prin nişte tineri cu înfăţişare nevinovată. Noapte după noapte braţul lui lung ajungea până în inima forţei britanice de ocupaţie, dinamitând cartiere generale şi instalaţii militare, trecând prin ziduri, aruncând în aer depozite de muniţii, revărsându-şi mânia asupra fortăreţelor inamicului care era numit în afişele compuse de tata „duşmanul anglo-nazist”, „Amalek”, „perfidul Albion”. (Mama a spus odată despre englezi: „Amalek sau nu, cine ştie dacă n-o să le ducem curând dorul”.)

După ce a fost întemeiat statul Israel, comandantul suprem al forţelor ilegale evreieşti şi-a părăsit în sfârşit ascunzătoarea, şi poza i-a apărut într-o zi în ziar, deasupra numelui: nu ceva eroic ca Ari Ben-Shimshon sau Ivriahu Ben-Kedumin, ci Menachem Begin. Am fost şocat: numele

Menachem Begin s-ar fi potrivit unui negustor de mărunțișuri vorbitor de idiș din strada Zephaniah sau unui tip cu dinți de aur care confecționează *sheitel*-e și corsete pe strada Geula. Mai mult, spre dezamăgirea mea, eroul copilăriei arăta în fotografia din ziar ca un bărbat șubred și slăbănog, cu ochelari mari cățărați pe fața palidă. Doar mustața stătea mărturie puterilor lui ascunse; însă după câteva luni mustața a dispărut. Chipul, vocea, accentul și dicția domnului Begin nu-mi aminteau de cuceritorii biblici ai Canaanului sau de Iuda Macabeul, ci de profesorii mei plăpânzi de la școala Tachkemoni, care erau și ei bărbați debordând de fervoare națională și de mânie dreaptă, însă din spatele eroismului lor izbucneau câteodată o ipocrizie nervoasă și o acreală tăinuită.

*

Și într-o bună zi, mulțumită lui Menachem Begin, mi-am pierdut brusc dorința de „sângele să-mi dau, și sufletul prinos" și de „să lupt pentru țelul luminos". Am abandonat ideea că „i-un smârc nemișcarea"; după o vreme am ajuns la părerea opusă.

O dată la câteva săptămâni, jumătate de Ierusalim se aduna la ora unsprezece, sâmbătă dimineața, ca să asculte discursurile înflăcărate ale lui Menachem Begin la adunările mișcării Herut din sala de conferințe Edison, care era cea mai mare sală din oraș. Pe fațada ei erau afișe mari care anunțau apariția iminentă a Operei Israelului, sub bagheta lui Fordhaus Ben-Zisi. Bunicul își punea cu această ocazie minunatul lui costum negru și o cravată de satin bleu. Un triunghi de batistă albă răsărea din buzunarul de la piept ca un fulg de zăpadă într-un val de căldură. Când am intrat în sala de conferințe, cu o jumătate de oră înainte de începerea adunării, și-a ridicat pălăria în toate direcțiile, salutând, și chiar s-a înclinat în fața prietenilor săi. Am mers alături de bunicul, solemn și frumos pieptănat, cu cămașă albă și pantofi lustruiți, până la rândul al doilea sau al treilea, unde erau rezervate locuri de onoare pentru cei ca bunicul Aleksandr, membri ai comitetului de la Ierusalim al „Mișcării Herut – fondată de Irgun, Organizația Militară Națională". Ne-

am aşezat între profesorul Yosef Yoel Rivlin şi domnul Eliahu Meridor sau între doctorul Israel Sheib-Eldad şi domnul Hanoch Kalai, sau lângă domnul Isak Remba, redactorul ziarului *Herut*.

Sala era deja plină până la refuz cu suporteri ai Irgunului şi admiratori ai legendarului Menachem Begin, aproape toţi bărbaţi, printre care părinţii multor dintre colegii mei de clasă de la Tachkemoni. Însă exista o linie fină de demarcaţie, invizibilă, între primele trei-patru rânduri, rezervate membrilor de frunte ai intelectualităţii, veteranilor din campaniile Frontului Naţional, activiştilor din mişcarea revizionistă, foştilor comandanţi ai Irgunului, care veneau mai ales din Polonia, Lituania, Rusia albă şi Ucraina, şi gloata de sefarzi, bukharieni, yemeniţi, kurzi şi evrei din Alep care umpleau restul sălii. Această gloată uşor de aţâţat umplea galeriile şi gangurile, se înghesuia în pereţi şi se revărsa în foaier şi în piaţa din faţa sălii de conferinţe. În primele rânduri vorbirea era naţionalistă, vorbire revoluţionară cu înclinaţie către victoriile glorioase, şi citau din Nietzsche şi Mazzini, dar era o atmosferă dominantă mic-burgheză de bună-creştere şi curtoazie: pălării, costume şi cravate, etichetă şi un anumit formalism de salon, plin de înfloriturі, care chiar şi atunci, la începutul anilor ‘50, avea un iz de mucegai şi naftalină.

În spatele acestui miez se întindea un ocean de credincioşi adevăraţi şi înflăcăraţi, o gloată loială, devotată, de mici comercianţi, prăvăliaşi, muncitori, mulţi dintre ei cu calote, venind direct de la sinagogă ca să-l asculte pe eroul lor, conducătorul lor, domnul Begin, evrei îmbrăcaţi sărăcăcios, care munceau din greu, vibrând de idealism, cu inima fierbinte, supărăcioşi, uşor de aţâţat şi gălăgioşi.

La începutul adunării au intonat cântece ale Beitarului şi la urmă au cântat imnul Mişcării şi imnul de stat, *Hatikva*. Scena era împodobită cu o mulţime de steaguri israeliene, o fotografie uriaşă a lui Vladimir Jabotinski, erau două rânduri perfect aliniate de membri ai Tineretului Beitar, strălucitori în uniformele lor şi cu cravate negre – tare mai râvneam să intru în rândurile lor când aveam să mă fac mai mare – şi lozinci mobilizatoare ca „Jotapata, Masada, Beitar!”, „De te-oi

uita, o, Ierusalimule, fie ca mâna mea dreaptă să sece!" şi „Prin sânge şi foc Iudeea s-a prăbuşit, prin sânge şi foc Iudeea se va înălța iarăşi!"

După câteva cuvântări „de încălzire" rostite de membrii comitetului filialei din Ierusalim, toată lumea a părăsit deodată scena. Chiar şi cei din Tineretul Beitar au mărşăluit afară. Peste sala de conferințe Edison s-a lăsat o tăcere profundă, evlavioasă, ca un foşnet uşor de aripi. Toți ochii erau ațintiți asupra scenei goale şi toate inimile erau pregătite pentru ce avea să vină. Această tăcere plină de aşteptare a durat destul de mult şi deodată ceva s-a mişcat în spatele scenei, cortina de catifea s-a despicat şi un bărbat scund şi slab, singur, a păşit grațios până la microfon şi a rămas în picioare în fața publicului, cu capul aplecat modest, ca şi cum ar fi fost copleşit de propria sfială. De-abia după câteva secunde de tăcere pătrunsă de venerație s-au înălțat din public câteva aplauze şovăielnice, ca şi cum mulțimii nu-i venea să-şi creadă ochilor, ca şi cum ar fi fost buimăciți, de fiecare dată, să descopere că Begin nu e un uriaş care aruncă pe gură flăcări, ci un bărbat firav, arătând aproape şubred. Dar pe dată au izbucnit în aplauze, iar în spate aplauzele s-au transformat rapid în urlete de afecțiune care au însoțit aproape întreg discursul lui Begin.

Câteva secunde bărbatul a stat nemişcat, cu capul aplecat, cu umerii căzuți, ca şi cum ar fi spus: „Nu merit aceste semne de aprobare", sau „Sufletul meu este înclinat până în praf sub povara iubirii voastre". Apoi şi-a întins brațele de parcă ar fi binecuvântat mulțimea, a zâmbit timid, a făcut linişte şi a început şovăielnic, ca un tânăr actor cuprins de trac:

— Sabat bun tuturor, fraților şi surorilor. Camarazilor evrei. Locuitori ai Ierusalimului, veşnicul nostru oraş sfânt.

Şi s-a oprit. Dintr-odată a spus liniştit, trist, aproape funebru:

— Fraților şi surorilor. Acestea sunt zile triste pentru iubitul nostru stat tânăr. Zile din cale-afară de grele. Zile cumplite pentru noi toți.

Încetul cu încetul şi-a învins tristețea, şi-a adunat puterile şi a continuat, încă liniştit, dar cu o forță reținută, ca şi cum

dincolo de vălul calmului pândea o ameninţare înăbuşită, dar foarte gravă:
— Din nou duşmanii noştri scrâşnesc din dinţi în întuneric şi urzesc răzbunare pentru înfrângerea ruşinoasă pe care i-am făcut să o sufere pe câmpul de luptă. Marile Puteri uneltesc iarăşi. Nu e o noutate. La fiecare generaţie sunt oameni ce se ridică împotriva noastră, să ne nimicească. Dar noi, fraţilor şi surorilor, îi vom înfrunta iarăşi. Aşa cum i-am înfruntat nu o dată sau de două ori, ci în multe rânduri în trecut. Îi vom înfrunta cu curaj şi dăruire. Cu capul sus. Niciodată, niciodată n-or să mai vadă naţiunea asta în genunchi. Niciodată! Până la ultima generaţie!
La cuvintele „Niciodată, niciodată” a ridicat vocea până la un strigăt răsunător scos din inimă, plin de vibraţii îndurerate. De data asta publicul n-a strigat, ci a urlat cu turbare şi teamă.
— Cel Veşnic al lui Israel, a spus el cu o voce liniştită, autoritară, ca şi cum tocmai s-ar fi întors de la o şedinţă operativă de la cartierul general al Celui Veşnic al lui Israel, Stânca lui Israel, se va înălţa iarăşi şi va zădărnici şi va sfărâma toate urzelile duşmanilor noştri.
Acum mulţimea era îmbătată de recunoştinţă şi de afecţiune, lucru pe care îl exprima scandând „Begin! Begin!”. Şi eu am ţâşnit în picioare şi i-am urlat numele cu toată puterea pe care am reuşit s-o adun în vocea mea, care în acea vreme era în schimbare.
— Cu o condiţie, a spus vorbitorul solemn, aproape aspru, ridicându-şi mâna, şi apoi s-a oprit, ca şi cum ar fi cântărit natura acestei condiţii şi s-ar fi întrebat dacă se cuvine sau nu să o împărtăşească publicului. O condiţie unică, crucială, vitală, fatidică.
Iar s-a oprit. Capul i s-a aplecat. Ca şi cum ar fi fost încovoiat de cumplita povară a condiţiei. Publicul asculta atât de concentrat, încât auzeam zumzetul ventilatoarelor de pe tavanul înalt al sălii.
— Cu condiţia ca în fruntea noastră, fraţilor şi surorilor, să fie o conducere naţională, şi nu o adunătură de evrei din ghetou panicaţi care se tem şi de umbra lor! Cu condiţia ca guvernul cel nevolnic – care ne face nevolnici –, înfrânt,

defetist, demn de dispreț al lui Ben Gurion să facă loc pe dată unui guvern evreiesc mândru şi cutezător, un guvern de criză care să ştie cum să-i facă pe duşmani să tremure de groază, întocmai cum armata noastră glorioasă, armata Israelului, aduce teamă şi tremur în inimile tuturor inamicilor Israelului, oriunde s-ar afla ei!
La aceste vorbe tot publicul a clocotit şi a părut că-şi sfărâmă malurile. Pomenirea „guvernului demn de dispreț al lui Ben Gurion" a stârnit fornăieli de ură şi dispreț din toate părțile. De la una dintre galerii cineva a strigat răguşit „Moarte trădătorilor!", şi din alt colț al sălii s-a înălțat scandarea sălbatică „Begin prim-ministru, Ben Gurion du-te acasă!".
Însă vorbitorul i-a făcut să tacă şi a declarat lent, calm, ca un profesor care îşi dojeneşte elevii:
— Nu, fraților şi surorilor. Nu aceasta este calea. Strigătele şi violența nu sunt calea cea dreaptă, ci alegerile paşnice, pline de respect, democratice. Nu cu metodele acelor roşii, nu cu înşelăciune şi huliganism, ci cu purtarea integră şi demnă pe care am învățat-o de la marele nostru mentor Vladimir Jabotinski. Curând o să-i vedem cum îşi iau tălpăşița, nu cu ură între frați, nu cu răzmeriță, ci cu dispreț rece. Da, o să-i facem să-şi ia tălpăşița pe toți cei care vând pământul patriei noastre şi pe cei care şi-au vândut sufletele lui Stalin. Înfumuraților ăia din kibbutzuri, şi tiranii aroganți, condescendenți, din Histadrutul bolşevic, toți Jdanovii meschini laolaltă cu tâlharii cei mari. Afară cu ei! Nu ne tot împuiază ei urechile cu munca manuală şi asanarea mlaştinilor? Păi, foarte bine. O să-i trimitem, cu ma-a-are respect, să facă nişte muncă manuală. Au uitat de mult ce înseamnă vorba „muncă". Va fi interesant să vedem dacă vreunul dintre ei mai ştie să țină o cazma! Noi, fraților şi surorilor, o să facem o treabă bună cu asanarea mlaştinilor – foarte curând, fraților şi surorilor, foarte curând, aveți un pic de răbdare –, o să asanăm o dată pentru totdeauna mlaştina acestui guvern laburist! O dată pentru totdeauna, fraților şi surorilor! O vom asana definitiv, ireversibil! Acum repetați după mine, oameni buni, ca un singur om, tare şi limpede, acest jurământ solemn: O dată pentru totdeauna! O dată

pentru totdeauna! O dată pentru totdeauna! Ireversibil! Ireversibil! Ireversibil![28]
Mulțimea a înnebunit. Şi eu. Ca şi cum am fi devenit cu toții celule ale unui singur trup uriaş, arzând de mânie, clocotind de indignare.

*

Şi acesta este punctul în care s-a întâmplat. Căderea. Izgonirea din rai. Domnul Begin a vorbit mai departe despre războiul iminent şi despre cursa înarmărilor care se desfăşura în întreg Orientul Mijlociu. Însă domnul Begin vorbea ebraica generației sale şi era evident că nu ştia de schimbările de sens. O linie de demarcație îi separa pe cei sub vârsta de aproximativ douăzeci şi cinci de ani, care crescuseră în Israel, de cei peste această vârstă sau care învățaseră ebraica din cărți. Cuvântul care pentru domnul Begin, ca şi pentru alții din generația sa, din toate partidele, însemna „armă", pentru noi ceilalți însemna organul sexual masculin şi nimic altceva. Iar verbul lui, „a înarma", însemna pentru noi acțiunea corespunzătoare.
Domnul Begin a luat câteva înghițituri de apă, a privit atent publicul, a dat din cap de câteva ori, ca şi cum şi-ar fi dat singur dreptate sau s-ar fi plâns şi, cu o voce răguşită, acuzatoare, ca un procuror care înşiră nişte acuzații incontestabile, s-a lansat în tiradă:
— Preşedintele Eisenhower i-o trage regimului Nasser!
Bulganin i-o trage lui Nasser!
Guy Mollet şi Anthony Eden i-o trag lui Nasser!
Întreaga lume le-o trage duşmanilor noştri arabi zi şi noapte!
Pauză. Vocea i s-a umplut de ură şi dispreț:
— Dar cine i-o va trage guvernului Ben Gurion?
O tăcere uluită s-a instalat în sală. Însă domnul Begin n-a observat. Şi-a înălțat vocea şi a croncănit triumfător:
— Dacă eu aş fi prim-ministru astăzi – toată lumea, toată lumea ne-ar trage-o nouă!! Toa-tă lu-mea!!

---

[28] Discursul lui Begin este reconstruit din amintire şi din experiență. (N. a.)

S-au auzit câteva aplauze slabe de la askenazii din primele rânduri. Însă restul celor din mulțimea imensă şovăiau, părând că nu-şi pot crede urechilor, sau poate că erau şocați. În acel moment de tăcere stânjenită numai un copil naționalist, un copil de doisprezece ani care era implicat politic până în vârful unghiilor, un beginit devotat cu cămaşă albă şi pantofi bine lustruiți, nu a reuşit să se abțină şi a izbucnit în râs.
Copilul încerca din răsputeri să-şi stăpânească râsul, îi venea să intre în pământ de ruşine, însă râsul lui contorsionat, isteric, era de neoprit: era un râs sugrumat, aproape cu lacrimi, un râs răguşit cu urlete stridente, un râs care semăna cu suspinul şi cu sufocarea.
Priviri îngrozite şi alarmate îl ațînteau din toate părțile. De fiecare parte sute de degete erau apăsate pe sute de buze, în vreme ce-l şâşâiau şi ştştâiau. Ruşine! Scandal! Personajele importante din jur se uitau mânioase, cu reproş, la bunicul Aleksandr care era oripilat. Copilul avea impresia că departe, în fundul sălii, un râs turbulent a răsunat ca un ecou, urmat de altul. Dar acele râsete, dacă au fost cu adevărat, izbucniseră în suburbiile îndepărtate ale națiunii, în vreme ce râsul lui explodase în mijlocul celui de-al treilea rând, care era plin de veterani din Beitar şi demnitari din Herut, cu toții personaje bine-cunoscute şi respectabile.
Şi acum vorbitorul l-a observat şi şi-a întrerupt discursul; aştepta răbdător, cu un zâmbet indulgent, plin de tact, în vreme ce bunicul Aleksandr, roşu la față şi clocotind ca un om a cărui lume s-a prăbuşit în jurul lui, a înşfăcat urechea copilului, l-a ridicat furios în picioare şi l-a târât de ureche, în fața întregului rând trei, în fața înghesuiților iubitori ai patriei din Ierusalim, zbierând disperat în vreme ce smucea şi trăgea. (Cam aşa trebuie să fi fost târât bunicul Aleksandr însuşi până la rabinul din New York de către formidabila bunică Shlomit atunci când, după ce se logodise cu ea, s-a îndrăgostit brusc de altă doamnă pe vapor, în drum către America.)
Şi după ce toți trei au ieşit din sala de conferințe Edison, cel care târa, clocotind de furie, cel care era târât, înecându-se şi râzând cu lacrimi, şi sărmana ureche care de-acum se făcuse

roşie ca sfecla, bunicul şi-a ridicat mâna dreaptă şi mi-a tras tata-marele unei palme pe obrazul drept, apoi şi-a ridicat mâna stângă şi m-a pălmuit pe celălalt obraz cu toată puterea urii lui pentru stânga şi, pentru că era atât de mult de dreapta, mi-a mai dat o palmă pe cel drept, nu o palmă diasporică slabă, slugarnică, în spiritul viermelui lui Iacob, ci o cutezătoare, şoimană, patriotică palmă, mândră, magnifică şi furioasă.

Jotapata, Masada şi Beitar pierduseră: poate că se vor înălța iar cu adevărat în glorie şi putere, însă fără mine. Cât despre Mişcarea Herut şi Partidul Likkud, au pierdut pe cineva care ar fi putut deveni un mic moştenitor al lor, un orator înflăcărat, poate că un membru elocvent al Knessetului sau chiar un ministru-adjunct fără portofoliu.

De atunci nu m-am mai amestecat niciodată cu încântare într-o mulțime extatică şi n-am mai fost o moleculă oarbă a unui trup gigantic suprauman. Dimpotrivă, am prins o frică morbidă de mulțimi. Versul „I-un smârc nemişcarea" îmi pare acum dovada unei maladii periculoase, larg răspândite. În expresia „foc şi sânge" pot simți gustul sângelui şi mirosi carnea omenească arsă. Ca pe câmpiile de la nord de Sinai în timpul Războiului de Şase Zile şi printre tancurile în flăcări de pe Înălțimile Golan în Războiul de Yom Kippur.

Autobiografia profesorului Klausner, unchiul Joseph, din care m-am inspirat pentru cele scrise aici despre istoria familiei Klausner, se numeşte *Calea mea către renaştere şi mântuire*. În acea sâmbătă, în vreme ce blândul bunic Alexandru, fratele unchiului Joseph, mă trăgea de urechi afară făcând nişte zgomote care sunau a suspine de groază şi de nebunie, se pare că am început să fug de renaştere şi de mântuire. Încă mai fug.

Însă nu era singurul lucru de care am fugit. Sufocarea vieții din acel subsol, între tata, mama, ei doi şi toate acele cărți, ambițiile, dorul reprimat, refuzat, de Rovno şi Vilna, de o Europă întrupată într-un cărucior negru pentru servit ceaiul şi şervete strălucitor de albe, povara ratării vieții lui, rănile ei, ratări pe care eu eram însărcinat tacit cu responsabilitatea de a le preface în victorii când va veni vremea, toate acestea mă apăsau atât de tare, încât aş fi vrut să fug. În alte

vremuri, tinerii părăseau casa părintească şi mergeau să se regăsească – sau să se piardă – în Eilat sau în Deşertul Sinai, mai apoi la New York sau Paris, şi mai târziu în ashramuri din India sau jungle din America de Sud, sau în Himalaya (unde merge copilul singur la părinți, Rico, din cartea mea *Aceeaşi mare*, după moartea mamei lui). Însă la începutul anilor '50 polul opus apăsării din casa părintească era kibbutzul. Acolo, departe de Ierusalim, „peste dealuri şi hăt departe", în Galileea, Sharon, Negev sau în Văi – aşa ne închipuiam la Ierusalim în acea vreme – se năştea o nouă rasă aspră de pionieri, puternici, serioşi, dar nu complicați, laconici, putând să țină un secret, în stare să se lase purtați de valul turbulent al dansului amețitor, dar putând şi să fie singuratici şi gânditori, potriviți pentru viața pe câmpuri şi sub pânza cortului: tineri şi tinere plini de forță, gata pentru orice soi de muncă grea, şi totuşi cu o viață culturală şi intelectuală bogată şi cu sentimente delicate, reținute. Voiam să fiu ca ei, ca să nu fiu ca tata sau ca mama sau ca oricare dintre acei cărturari refugiați mohorâți de care era plin Ierusalimul evreiesc. După o vreme m-am înscris în mişcarea cercetaşilor, ai cărei membri intenționau în acea vreme să se înscrie la terminarea şcolii în Nahal, formațiunea militară specializată în crearea de noi kibbutzuri de-a lungul graniței, şi să continue „munca, apărarea şi kibbutzul". Tatei nu i-a căzut bine, dar pentru că râvnea să fie un liberal adevărat s-a mulțumit să observe cu tristețe: „Mişcarea cercetaşilor. Prea bine. Aşa să fie. De ce nu. Dar kibbutzul? Kibbutzul e pentru oameni simpli şi puternici, şi tu nu eşti nici una, nici alta. Eşti un copil talentat. Şi individualist. Cu siguranță că ar fi mai bine ca atunci când vei fi mare să slujeşti țara noastră dragă cu talentele tale, nu cu muşchii. Care nu sunt prea dezvoltați".

Mama era pe atunci departe. Ne întorsese spatele.

Şi am fost de acord cu tata. De aceea m-am silit să mănânc de două ori mai mult şi să-mi întăresc muşchii nevolnici prin alergare şi gimnastică.

*

După trei sau patru ani, după moartea mamei şi recăsătorirea tatei, în kibbutzul Hulda, într-o dimineaţă de sâmbătă, la patru şi jumătate, i-am spus lui Ephraim Avneri despre Begin şi arme. Ne trezisem devreme pentru că fusesem puşi să culegem mere. Aveam cincisprezece sau şaisprezece ani. Ephraim Avneri, la fel ca ceilalţi care au fondat Hulda, avea patruzeci şi ceva de ani, dar el şi prietenii săi erau numiţi – de noi, şi îşi ziceau chiar între ei – „bătrânii".

Ephraim a ascultat istorisirea şi a zâmbit, dar timp de un minut a părut să nu priceapă care e poanta, pentru că şi el aparţinea generaţiei pentru care „înarmarea" era o chestiune cu tancuri şi puşti. După un moment a zis:

— A, da, îmi dau seama, Begin vorbea despre „înarmare" cu arme şi tu ai luat-o în sensul argoului. Chiar că e destul de hazliu. Dar ascultă aici, tinere prieten (stăteam pe scări, pe părţile opuse ale aceluiaşi copac, vorbind în vreme ce culegeam, însă frunzişul ne împiedica să ne vedem unul pe altul), mi se pare că nu te-ai prins de poanta principală. Treaba atât de hazlie cu ei, Begin şi toată gaşca lui gălăgioasă, nu este că folosesc cuvântul „armă", ci felul în care folosesc cuvintele în general. Ei împart totul în „evreiesc diasporic slugarnic", pe de o parte, şi „evreiesc viril", pe de altă parte. Nu observă cât de evreiesc diasporică este însăşi împărţirea. Toată obsesia lor copilărească a paradelor militare, a machismului găunos şi a armelor vine drept din ghetou.

Apoi a adăugat, spre marea mea surprindere:

— În esenţă e un om bun, Begin ăla. Demagog, ce-i drept, dar nu fascist sau dintre cei care aţâţă la război. Dimpotrivă, e un om mai degrabă moale. De o mie de ori mai moale ca Ben Gurion. Ben Gurion e tare ca granitul, dar Menahem Begin e făcut din carton. Şi e tare demodat, Begin. Tare anacronic. Un soi de *yeshiva bocher* perimat care crede că dacă noi, evreii, începem să strigăm cât ne ţin bojocii că nu suntem aşa cum obişnuiau să fie evreii, nu suntem turmă pentru abator, nu suntem nevolnici, ci dimpotrivă, când periculoşi, când lupi îngrozitori, atunci toate adevăratele animale de pradă o să se sperie de noi şi o să ne dea tot ce

poftim, o să ne lase nouă întreaga țară, o să ne lase să luăm toate locurile sfinte, să înghițim Transiordania, şi o să mai fim şi tratați cu respect şi admirație de întreaga lume civilizată. Ei, Begin şi fârtații lui, vorbesc de dimineața până seara despre putere, dar n-au nici cea mai mică idee ce e puterea, din ce e ea făcută, care sunt slăbiciunile ei. La urma urmei, în putere e şi ceva foarte primejdios pentru cel ce o are. N-a zis odată ticălosul ăla de Stalin [*sic*] că religia e opiul maselor? Ei pine, ascultă un pic aici la moşu': îți zic eu că puterea e opiul claselor conducătoare. Şi nu numai al claselor conducătoare. Puterea e opiul întregii omeniri. Puterea e ispita diavolului, aş zice, dacă aş crede în diavol. De fapt, chiar cred un pic în el. Ei pine, unde rămăsesem? (Ephraim şi unii dintre camarazii lui galițieni pronunțau întotdeauna „pine" în loc de „bine".) Vorbeam de Begin şi râsul tău zdravăn. Ai râs de el în ziua aceea dintr-un motiv greşit, flăcăule. Ai râs de el pentru că vorba „armă" poate fi luată în mai multe feluri. Ei pine, aşa să fie. Dar ştii de ce ar fi trebuit să râzi cu adevărat? N-ar fi trebuit să râzi de „înarmare", ci pentru că Menachem Begin chiar crede că, dacă ar fi el prim-ministru, cu toții, lumea întreagă, i-ar părăsi pe dată pe arabi şi ar trece de partea lui. De ce? De ce ar face ei asta? Pentru ce? Pentru ochii lui frumoşi? Pentru vorbirea lui şlefuită? În memoria lui Jabotinski, poate? Ar fi trebuit să te ții cu mâinile de burtă râzând de el, pentru că asta e exact politica după care se dădeau în vânt pierde-vară ăia din *ştetl*. Cât e ziulica de lungă şedeau lângă sobă în casa de învățătură şi făceau soiul ăsta de politică. Gesticulau cu degetele mari, ca învățătorii talmudici: „Mai *antâi* trimitem o delegație la Țarul Nicolae, o delegație importantă, care o să-i vorbească foarte frumos şi o să-i promită țarului că-i aranjăm ceea ce vrea Rusia mai mult ca orice, o ieşire la Mediterana. Apoi îi cerem Țarului ca în schimb să pună o vorbă bună pentru noi la prietenul său, Kaizerul Wilhelm, aşa încât Țarul să-l facă pe Kaizerul ăsta să-i spună bunului său prieten, Sultanul Turciei, să le dea evreilor pe loc, fără cârteală, întreaga Palestină, de la Eufrat la Nil. Doar apoi, când am rezolvat întreaga mântuire o dată pentru totdeauna, putem hotărî, după cum avem chef, dacă Ponia (aşa-i ziceam

noi Ţarului Nicolae) meritã sã ne ţinem de cuvânt şi sã-i dãm o ieşire la Mediterana, sau nu". Dacã ai terminat cumva acolo, ei pine, hai sã mergem amândoi sã ne golim coşurile în container şi sã trecem la pomul urmãtor. Pe drum putem vedea dacã Alec sau Alioşka şi-au amintit sã ia cu ei o carafã cu apã, ori o sã trebuiascã sã mergem sã ne plângem Ţarului Nicolae.

*

Peste un an sau doi clasa mea participa deja la gărzile de noapte în Hulda; învăţasem la antrenamentul premilitar să folosim o puşcă. Erau nopţile cu fedaini şi raiduri de represalii dinaintea campaniei din Sinai din 1956. Aproape în fiecare noapte fedainii atacau un *moshav*, un kibbutz sau suburbia unui oraş, aruncau în aer case cu oamenii dinăuntru, împuşcau sau aruncau grenade de mână prin ferestrele oamenilor şi lăsau în urma lor mine.
La zece zile o dată era rândul meu să fac de gardă de-a lungul gardului ce înconjura kibbutzul, care era la doar vreo patru kilometri de linia de armistiţiu dintre Israel şi Iordania, la Latrun. În fiecare oră mă furişam în clubul pustiu, încălcând regulamentul, ca să ascult ştirile de la radio. Retorica fariseică, eroică, a societăţii asediate domina acele transmisii, aşa cum domina educaţia noastră din kibbutz. Nimeni nu folosea în acea vreme cuvântul „palestinieni" – li se zicea „terorişti", „fedaini", „duşmanul" sau „refugiaţi arabi însetaţi de răzbunare".
Într-o seară de iarnă m-am nimerit de gardă cu Ephraim Avneri. Purtam bocanci, uniforme de camuflaj uzate şi pălării de lână aspră. Plescăiam prin noroi de-a lungul gardului din spatele magaziilor şi staulelor. O duhoare de coji de portocale care fermentau, de la siloz, se amesteca cu alte mirosuri agricole: compost, paie putrezinde, aburi calzi dinspre ţarcurile cu oi, praf cu miros de pene din cotețele de găini. L-am întrebat pe Ephraim dacă a omorât vreodată, în Războiul de Independenţă sau în timpul tulburărilor din anii '30, pe careva dintre ucigaşii ăia.

În întuneric nu puteam vedea fața lui Ephraim, dar era o limpede ironie subversivă, o ciudată tristețe sarcastică în vocea lui când a răspuns, după o scurtă tăcere meditativă:
— Ucigaşi? Dar la ce te aşteptai de la ei? Din punctul lor de vedere noi suntem extratereştri care am aterizat în țara lor şi le-am încălcat proprietatea, am pus treptat gheara pe părți din ea şi, în vreme ce le jurăm că am venit aici ca să-i scăldăm în tot soiul de bunătăți – să-i vindecăm de tenie şi trahomă, să-i eliberăm de înapoiere, ignoranță şi oprimare feudală –, am înşfăcat cu viclenie din ce în ce mai mult din țara lor. Ei pine, ce-ți închipuiai? Că o să ne pupe mâinile? Că o să ne iasă în cale cu surle şi trâmbițe? Că o să ne înmâneze cu plecăciuni cheile întregii țări doar pentru că strămoşii noştri au trăit aici cândva? E de mirare că au ridicat armele împotriva noastră? Şi acum, că am avut o victorie zdrobitoare asupra lor şi sute de mii dintre ei trăiesc în tabere de refugiați, ce, te aştepți să sărbătorească împreună cu noi şi să ne ureze noroc?
Am fost şocat. Chiar dacă mă îndepărtasem mult de retorica Herutului şi de familia Klausner, eram încă un produs conformist al unei educații sioniste. Vorbele lui Ephraim care răsunau în noapte m-au uimit şi chiar m-au înfuriat. Pe atunci acest fel de gândire era considerat trădare. Eram atât de uluit, încât l-am întrebat sarcastic:
— În cazul ăsta ce faci aici cu puşca în mână? De ce nu emigrezi? Sau să-ți iei puşca şi să lupți de partea lor?
Îl puteam auzi zâmbind în întuneric:
— De partea lor? Dar partea lor nu mă vrea. Nicăieri în lume nu mă vor. Nimeni pe lume nu mă vrea. Asta e toată problema. Se pare că sunt prea mulți ca mine în orice țară. Ăsta e singurul motiv pentru care sunt aici. Ăsta e singurul motiv pentru care am o puşcă, pentru ca să nu-mi dea un şut în spate de aici aşa cum mi-au dat şuturi în spate de peste tot. Dar n-o să mă auzi folosind cuvântul „ucigaşi” în legătură cu arabii care şi-au pierdut satele. Cel puțin, nu cu uşurință. Despre nazişti, da. Despre Stalin, la fel. Şi despre oricine fură pământul altor oameni.

— Nu reiese oare din ce spui că şi noi am furat pământul altor oameni? Dar n-am trăit noi aici acum două mii de ani? N-am fost alungaţi de aici?
— Uite cum stă treaba, a spus Ephraim. E foarte simplu. Unde e ţara evreilor, dacă nu aici? În adâncul mării? Pe lună? Sau poporul evreu o fi singurul popor de pe lume care nu merită să aibă o ţărişoară a lui?
— Şi cum rămâne cu ce am luat de la ei?
— Ei pine, poate oi fi uitat că în '48 au încercat să ne omoare pe toţi? Atunci, în '48, a fost un război cumplit şi ei înşişi au pus problema simplu, ori ei, ori noi, şi noi am câştigat şi am luat pământul de la ei. Nu-i nimic cu care să te mândreşti! Însă, dacă ne-ar fi învins în '48, am fi avut şi mai puţin de ce să ne mândrim: ei n-ar mai fi lăsat în viaţă nici un evreu. Şi e adevărat că azi nu mai e picior de evreu în sectorul lor. Dar asta e esenţa: pentru că am luat ce am luat de la ei în '48 avem ceea ce avem acum. Şi pentru că acum avem ceva, nu mai trebuie să luăm nimic de la ei. Asta e. Şi asta e întreaga diferenţă dintre mine şi domnul Begin al tău: dacă luăm şi mai mult de la ei într-o zi, acum, că avem deja ceva, va fi un mare păcat.
— Şi dacă fedainii apar aici, acum?
— Dacă apar, a oftat Ephraim, ei pine, nu ne rămâne decât să ne trântim în noroi şi să tragem. Şi o să facem pe dracu-n patru ca să tragem mai bine şi mai iute ca ei. Dar n-o să tragem în ei pentru că sunt un neam de ucigaşi, ci pentru simplul motiv că şi noi avem dreptul să trăim şi pentru simplul motiv că şi noi avem dreptul la o ţară a noastră. Nu numai ei. Şi acum, mulţumită ţie, uite-mă vorbind ca Ben Gurion. Acum, cu îngăduinţa ta, mă duc în staul să fumez în tihnă, iar tu să fii cu ochii în patru aici până mă întorc. Fii cu ochii în patru pentru amândoi.

La câțiva ani după această conversație nocturnă, cu opt sau nouă ani după ce Menachem Begin şi tabăra lui m-au pierdut în sala de conferințe Edison, l-am întâlnit pe David Ben Gurion. În vremea aceea era prim-ministru şi ministrul apărării, dar era considerat de mulți „marele om al vremii sale", fondatorul statului, marele învingător în Războiul de Independență şi în Campania Sinai. Duşmanii săi îl urau şi ridiculizau cultul personalității care îl înconjura, în vreme ce admiratorii săi îl vedeau deja ca „Părintele Neamului", un soi de amestec miraculos între regele David, Iuda Macabeul, George Washington, Garibaldi, un Churchill evreu şi chiar Mesia al lui Dumnezeu Atotputernicul.

Ben Gurion se vedea pe sine nu doar ca un om de stat, ci şi – poate că în primul rând – ca un gânditor original şi mentor intelectual. A învățat singur greaca, pentru a-l citi pe Platon în original, s-a scufundat în Hegel şi Marx, s-a interesat de budism şi de gândirea extrem-orientală şi l-a studiat pe Spinoza atât de profund, încât se considera un spinozist. (Filozoful Isaiah Berlin, un bărbat cu mintea ascuțită ca briciul, pe care Ben Gurion obişnuia să-l ia cu el când dădea iama prin librăriile din Oxford în căutare de cărți de filozofie, pe când era deja prim-ministru, mi-a spus odată: „Ben Gurion s-a dat peste cap să treacă drept intelectual. Treaba asta s-a bazat pe două greşeli. Prima, el credea, greşit, că Chaim Weizmann era intelectual. A doua, credea, de asemenea, tot greşit, că Jabotinski era intelectual". Astfel, Isaiah Berlin a ucis fără milă trei păsări de vază cu o singură piatră isteață.)

Din când în când prim-ministrul Ben Gurion umplea suplimentul de weekend al lui *Davar* cu lungi reflecții teoretice pe teme filozofice. Odată, în ianuarie 1961, a publicat un eseu în care susținea că egalitatea între oameni e imposibilă, cu toate că ei pot ajunge la un anumit grad de fraternitate.

Considerându-mă un apărător al valorilor kibbutzului, am aşternut un răspuns scurt în care am afirmat, cu modestia şi

respectul cuvenit, că tovarăşul Ben Gurion se înşală.[29] Când a apărut, articolul meu a stârnit mare mânie în kibbutzul Hulda. Membrii lui erau înfuriați de impertinența mea: „Cum cutezi să nu fii de acord cu Ben Gurion?"
Însă după numai patru zile porțile Raiului mi s-au deschis: Părintele Neamului a coborât din înălțimile lui şi a catadicsit să publice un răspuns lung şi curtenitor la articolul meu; întins pe câteva coloane ce săreau în ochi, apăra părerile „marelui om al vremii sale" împotriva criticii celui mai umil dintre umili.[30]
Aceiaşi membri ai kibbutzului, care cu doar câteva zile înainte voiau să mă trimită în vreo instituție de reeducare din cauza impertinenței mele, acum zâmbeau cu gura până la urechi şi se grăbeau să-mi strângă mâna sau să mă bată pe spate: „Ei pine, ai reuşit! Ai ajuns nemuritor! Numele tău o să fie într-o zi în indexul culegerii de scrieri ale lui Ben Gurion! Şi acolo o să fie şi numele kibbutzului Hulda, mulțumită ție!"

*

Însă Epoca Miracolelor de-abia începuse.
După câteva zile a venit convorbirea telefonică.
N-a venit la mine – nu aveam încă telefon în odăițele noastre –, ci la oficiul poştal al kibbutzului. Bella P., o membră veterană care se nimerise să fie la poştă în acel moment, a venit în goana mare la mine, palidă şi tremurând ca frunza, aşa de tulburată de parcă tocmai ar fi văzut carele zeilor învăluite în flăcări, şi mi-a spus, ca şi cum ar fi fost ultimele ei cuvinte, că secretarul prim-ministrului-şi-ministrului-apărării m-a convocat a doua zi dimineața devreme, exact la ora şase, la biroul ministrului apărării, la Tel Aviv, pentru o întâlnire personală cu prim-ministrul-şi-ministrul-apărării, la

---

[29] David Ben Gurion, „Reflecții", *Davar*, 27 ianuarie 1961; Amos Oz, „Fraternitatea nu este un înlocuitor al egalității", *Davar*, 20 februarie 1961. (N. a.)

[30] David Ben Gurion, „Alte reflecții", *Davar*, 24 februarie 1961. (N. a.)

invitația personală a lui David Ben Gurion. Pronunța cuvintele „prim-ministrul-şi-ministrul-apărării” de parcă ar fi zis „Cel Preasfânt Binecuvântat Fie El”.
Acum a fost rândul meu să pălesc. Mai întâi că eram încă în uniformă, eram soldat înrolat, sergent-major în armată, şi mă temeam un pic că încălcasem vreo normă sau regulă când mă lansasem într-o dispută ideologică în coloanele ziarului cu comandantul meu suprem. În al doilea rând, nu aveam nici o încălțăminte în afară de bocancii mei militari cu ținte. Cum să mă arăt în fața prim-ministrului-şi-ministrului-apărării? În sandale? În al treilea rând, era absolut imposibil să ajung la Tel Aviv la şase şi jumătate dimineața: primul autobuz din kibbutzul Hulda nu pornea decât la şapte şi nu ajungea la Stația Centrală de Autobuze decât la opt şi jumătate, asta dacă aveam noroc.
Aşa că am petrecut toată noaptea rugându-mă în sinea mea să vină o catastrofă: război, cutremur, atac de cord – al lui sau al meu, oricare ar fi fost bun.
Iar la patru şi jumătate mi-am lustruit pentru a treia oară bocancii cu ținte, i-am încălțat şi am legat strâns şireturile. Purtam pantaloni civili kaki bine călcați, o cămaşă albă, un pulover şi un vindiac. Am ieşit la şoseaua principală şi printr-un miracol am reuşit să găsesc o ocazie şi am ajuns, pe jumătate leşinat, la biroul ministrului apărării. Acesta nu era în monstruoasa clădire a ministerului apărării, înțesată de antene, ci într-o curte din spate, într-o cabană fermecătoare, idilică, în stil bavarez, cu două etaje, cu acoperiş de țiglă roşie şi învelită de o plantă cățărătoare verde, construită în secolul al XIX-lea de templierii germani care au fondat o colonie agricolă liniştită în nisipurile de la nord de Jaffa şi în cele din urmă au fost azvârliți din țară de englezi la începutul celui de-al Doilea Război Mondial.
Secretarul cel amabil mi-a ignorat trupul tremurător şi gâtul țeapăn; m-a instruit rapid, cu o căldură aproape intimă, de parcă ar fi uneltit cu mine în spatele divinității din odaia învecinată:
— Bătrânul, a început el, folosind porecla afectuoasă care era utilizată pe larg de când Ben Gurion avea cincizeci de ani, are în aceste zile, mă-nțelegi, cum să-i zicem, o tendință să

se lase prins în lungi conversaţii filozofice. Însă timpul lui, sunt sigur că îţi închipui, e ca praful de aur. Încă se mai ocupă el însuşi practic de toate treburile statului, de la pregătirile de război şi relaţiile cu marile puteri până la greva poştaşilor. Desigur, ai să execuţi o retragere plină de tact după douăzeci de minute, aşa încât să putem salva cumva programul lui pentru restul zilei.

Nu exista pe lume vreun lucru pe care să mi-l doresc mai aprig decât să „execut o retragere plină de tact", nu după douăzeci de minute, ci chiar atunci. Pe loc. Doar gândul că Atotputernicul însuşi era acolo, în persoană, chiar în spatele uşii aceleia cenuşii, şi că peste un minut o să fiu în puterea sa, aproape că mă făcea să leşin de venerație şi groază.

În aşa măsură, încât secretarul n-a avut de ales, a trebuit să mă împingă cu blândeţe de la spate în Sfânta Sfintelor.

Uşa s-a închis în spatele meu şi am rămas acolo, tăcut, cu spatele lipit de uşa pe care intrasem, cu genunchii tremurându-mi. Biroul regelui David era o încăpere obişnuită, cu puţină mobilă, doar un pic mai mare decât una dintre odăile noastre modeste din kibbutz. În faţa mea era o fereastră acoperită cu o perdea rustică, adăugând puţină lumină naturală celei electrice. La dreapta şi la stânga ferestrei era câte un fişier de metal. Un birou mare, acoperit cu sticlă, era în mijlocul încăperii, ocupând aproape un sfert din spaţiu; pe el se aflau trei sau patru teancuri de cărţi, reviste şi ziare, precum şi diferite hârtii şi dosare, unele deschise şi altele închise. De o parte şi de alta a biroului era câte un scaun de birou cenuşiu, din metal, din cele pe care le poţi vedea zilnic în orice birou administrativ sau militar, din cele pe al căror fund scria întotdeauna „Proprietatea Statului Israel". În încăpere nu erau alte scaune. Un perete întreg, din tavan până la podea şi de la un colţ la altul era ocupat de o hartă mare a întregului bazin mediteraneean şi a Orientului Mijlociu, de la Strâmtoarea Gibraltar până la Golful Persic. Israelul, de mărimea unui timbru, era marcat cu o linie groasă. Pe alt perete erau trei rafturi pline până la refuz cu cărţi, ca şi cum pe cineva l-ar fi putut apuca brusc o frenezie a cititului care nu îngăduia întârziere.

În această odaie spartană se afla un bărbat care se plimba încolo şi-ncoace cu paşi mici şi iuți, cu mâinile împreunate la spate şi ochii în podea, cu capul lui mare împins în față, ca pentru a izbi. Bărbatul arăta întocmai ca Ben Gurion, dar n-avea cum să fie cu adevărat Ben Gurion. În acea vreme orice copil din Israel, chiar şi de la grădiniță, ştia şi în somn cum arată Ben Gurion. Dar întrucât nu exista încă televizor, pentru mine era limpede că Părintele Neamului e un uriaş al cărui cap ajunge la nori, în vreme ce impostorul ăsta era un bărbat scund, dolofan, care nu avea nici măcar un metru şaizeci.
Eram neliniştit. Aproape ofensat.
Şi totuşi, în cele două-trei minute de tăcere neîntreruptă care au părut o eternitate, cu spatele încă lipit de uşă, îngrozit, m-am desfătat privind înfățişarea ciudată, hipnotică, a acestui bărbat mititel şi masiv, plin de forță, ceva între un muntean puternic, patriarhal, şi un pitic bătrân plin de energie, care se plimba neîncetat încolo şi-ncoace, cu mâinile la spate, cu capul împins înainte ca un berbece, cufundat în gânduri, îndepărtat, care nu catadicsea să dea nici cel mai mic semn că şi-ar fi dat seama de aterizarea bruscă în biroul său a cuiva, a ceva, a unui firişor de praf plutitor. David Ben Gurion avea la vremea aceea vreo şaptezeci şi cinci de ani, iar eu abia împlinisem douăzeci.
Avea o coamă argintie de profet care-i înconjura chelia din creştet, ca un amfiteatru. La marginea de jos a frunții lui masive erau două sprâncene cenuşii groase, stufoase, de sub care o pereche de ochi albaştri-cenuşii ascuțiți ca briciul străpungeau aerul. Avea un nas mare şi gros, un nas neruşinat de urât, un nas pornografic, ca o caricatură antisemită. În schimb, buzele sale erau subțiri şi supte, însă falca lui îmi părea falca proeminentă, sfidătoare, a unui bătrân lup de mare. Avea pielea aspră şi roşie cum e carnea crudă. Sub un gât scurt, umerii erau lați şi puternici. Pieptul era masiv. Cămaşa descheiată la gât îi dezvăluia pe o lățime de palmă pieptul păros. Burta ţuguiată neobrăzat, semănând cu cocoaşa unei balene, arăta la fel de solidă de parcă ar fi fost din beton. Însă toată această măreție se sfârşea, spre uimirea mea, cu o pereche de picioare de pitic pe care, dacă

nu ar fi fost o blasfemie, ai fi fost tentat să le numeşti aproape ridicole.
Încercam să răsuflu cât mai puțin. Poate că-l invidiam pe Gregor Samsa din *Metamorfoza* lui Kafka, cel care a reuşit să se împuțineze, prefăcându-se într-un gândac. Sângele mi-a fugit din extremități şi mi s-a adunat în ficat.
Primele cuvinte care au spart tăcerea au fost rostite de vocea străpungătoare, metalică, pe care cu toții am auzit-o practic în fiecare zi la radio şi până şi în visele noastre. Atotputernicul mi-a azvârlit o privire mânioasă şi a zis:
— *Nu!* Da' de ce nu şezi! Şezi!
M-am aşezat fulgerător pe scaunul din fața biroului. Şedeam drept ca un par, dar numai pe marginea scaunului. Nici nu putea fi vorba să mă reazem de spătar.
Tăcere. Părintele Neamului continua să se plimbe încolo şi încoace, cu paşi mici şi grăbiți, ca un leu în cuşcă sau ca o persoană hotărâtă să nu întârzie undeva. După o jumătate de eternitate a spus dintr-odată:
— Spinoza!
Şi s-a oprit. După care s-a dus până la fereastră, s-a răsucit şi a zis:
— L-ai citit pe Spinoza? L-ai citit. Dar poate că nu ai înțeles? Puțini îl înțeleg pe Spinoza. Foarte puțini.
Şi apoi, încă plimbându-se încolo şi încoace, între fereastră şi uşă, a izbucnit într-o amplă prelegere matinală despre gândirea lui Spinoza.
În toiul prelegerii uşa s-a crăpat şovăielnic şi secretarul lui şi-a vârât capul încetişor, a zâmbit şi a încercat să îngaime ceva, însă asupra lui s-a dezlănțuit răgetul unui leu rănit:
— Ieşi de-aici! Du-te! Nu ne deranja! Nu vezi că port una dintre cele mai interesante conversații pe care le-am avut de nu ştiu când? Aşa că şterge-o!
Bietul om a dispărut cât ai clipi.
Până atunci nu scosesem nici o vorbă. Nici un sunet.
Însă Ben Gurion, după cum s-a dovedit, adora să țină prelegeri despre Spinoza înainte de şapte dimineața. Şi a continuat, într-adevăr, câteva minute, fără întrerupere.
Deodată s-a oprit în mijlocul unei propoziții. Aproape că-i simțeam răsuflarea pe ceafa mea împietrită, dar n-am

cutezat să mă întorc. Am şezut mai departe țeapăn, cu genunchii strâns lipiți unul de altul în unghi drept şi coapsele în unghi drept cu spatele meu încordat. Fără vreo urmă de semn de întrebare în voce, Ben Gurion a azvârlit spre mine:

— Nu ai mâncat nimic de dimineață!

N-a aşteptat vreun răspuns. Eu n-am scos nici un sunet.

Dintr-odată, Ben Gurion s-a făcut nevăzut în spatele biroului său, ca un bolovan în apă; până şi coama lui argintie s-a făcut nevăzută.

După o clipă a revenit la suprafață, ținând într-o mână două pahare şi în cealaltă o sticlă de suc ieftin de fructe. Plin de energie, a umplut un pahar pentru el, apoi a umplut unul şi pentru mine şi a declarat:

— Bea-l!

L-am băut pe tot, dintr-o suflare. Până la ultima picătură.

Între timp, David Ben Gurion a sorbit de două ori, ca un țăran însetat, şi şi-a reluat prelegerea despre Spinoza.

— Ca spinozist îți spun fără umbră de îndoială că toată esența lui Spinoza poate fi rezumată după cum urmează. Un om trebuie să rămână întotdeauna liniştit! Nu trebuie niciodată să-şi piardă calmul! Tot restul e despicarea firului în patru şi parafrazează. Stăpânire de sine! Calm în orice situație! Iar restul – farafastâcuri! (Cu intonația lui aparte, Ben Gurion apăsa pe ultima silabă a fiecărui cuvânt cu un fel de mic răcnet.)

Dar de-acum nu mai puteam răbda terfelirea onoarei lui Spinoza. Nu puteam rămâne tăcut fără să-mi trădez filozoful preferat. Aşa că mi-am luat inima în dinți, am clipit şi prin nu ştiu ce minune am îndrăznit să deschid gura în prezența Stăpânului Întregii Creațiuni, şi chiar să chițăi uşurel:

— E adevărat că există calm şi stăpânire de sine la Spinoza, dar cu siguranță că nu e corect să zicem că aceasta este întreaga esență a gândirii lui Spinoza! Cu siguranță că mai este şi...

Atunci foc şi pucioasă şi şuvoaie de lavă topită au erupt peste mine din gura vulcanului:

— Am fost spinozist toată viața mea! Am fost spinozist încă din tinerețe! Stăpânire de sine! Calm! Asta e esența întregii

gândiri a lui Spinoza! Ăsta e miezul ei! Linişte! La bine sau la rău, în victorie sau în înfrângere, un om nu trebuie să-şi piardă niciodată liniştea sufletească! Niciodată!
Pumnii lui puternici, de tăietor de lemne, au izbit dintr-odată cu mânie sticla de pe birou, făcând cele două pahare ale noastre să sară şi să zăngăne speriate.
— Un om nu trebuie niciodată să-şi iasă din fire! (Cuvintele acestea au fost azvârlite către mine ca tunetul din ziua Judecății de Apoi.) Niciodată! Şi dacă nu eşti în stare să vezi asta, nu meriți să fii numit spinozist!
Cu asta s-a liniştit. S-a luminat la față.
S-a aşezat în fața mea şi şi-a desfăcut brațele larg pe birou, ca şi cum era pe cale să strângă la piept tot ce era acolo. O lumină plăcută, care îți încălzea inima, a radiat din el când a arborat deodată un zâmbet simplu şi fericit, şi părea că nu numai fața şi ochii îi zâmbesc, ci tot trupul lui strâns ca un pumn s-a destins şi a zâmbit odată cu el, şi întreaga încăpere a zâmbit şi ea, ba chiar şi Spinoza. Ochii lui Ben Gurion, care din cenuşiul noros deveniseră de un albastru sclipitor, mă cercetau peste tot, fără să se sinchisească de bunele maniere, ca şi cum m-ar fi pipăit cu degetele. Era ceva negustoresc în el, ceva neliniştit şi feroce. Argumentele lui erau ca loviturile de pumn. Şi totuşi, când s-a luminat brusc, pe nepusă masă, s-a transformat dintr-o zeitate răzbunătoare într-un bunic încântător, radiind sănătate şi mulțumire. O căldură cuceritoare izvora din el şi pentru o clipă şi-a arătat acea calitate fermecătoare, ca un copil obraznic cu o curiozitate nestinsă.
— Şi cum e cu tine? Scrii poezii? Da?
A făcut cu ochiul ştrengăreşte. Ca şi cum mi-ar fi întins în glumă o mică cursă. Şi câştigase jocul.
Am fost uimit din nou. Tot ce publicasem până în acel moment erau două-trei poezii nevrednice în publicații trimestriale de mâna a şaptea, editate de mişcarea kibbutzurilor (şi care sper că s-au prefăcut în praf până acum, împreună cu jalnicele mele încercări poetice). Însă Ben Gurion probabil le-a văzut. Se spunea că are obiceiul să cerceteze atent tot ce se publica: reviste lunare de grădinărit, reviste pentru iubitorii naturii sau ai şahului, studii despre

ingineria agricolă, jurnale de statistică. Curiozitatea sa nu avea margini.
De asemenea, se părea că are o memorie fotografică: atunci când vedea ceva nu mai uita niciodată.
Am mormăit ceva.
Însă prim-ministrul şi ministrul apărării nu mai era cu mine. Spiritul lui neastâmpărat trecuse deja mai departe. Acum, că explicase o dată pentru totdeauna, într-o lovitură zdrobitoare, tot ce rămăsese neexplicat din gândirea lui Spinoza, a început să-mi ţină o prelegere pasionată despre alte subiecte: scăderea fervorii sioniste în rândurile tineretului nostru sau poezia ebraică modernă, care se bălăcea prin tot soiul de experimente stranii, în loc să-şi deschidă ochii şi să cânte miracolul care se petrecea aici zilnic, în faţa ochilor noştri: renaşterea neamului, renaşterea limbii ebraice, renaşterea Deşertului Negev!

*

Şi, pe neaşteptate, din nou fără veste, în mijlocul monologului, aproape în mijlocul unei propoziţii, s-a săturat.
A sărit de pe scaun ca din puşcă, m-a pus să mă ridic şi eu şi, în vreme ce mă împingea spre uşă – mă împingea fizic, aşa cum secretarul lui mă împinsese înăuntru cu trei sferturi de oră înainte –, a spus cu căldură:
— Ce plăcut a fost să stăm de vorbă! Tare plăcut! Şi ce-ai mai citit în ultima vreme? Ce citeşte tineretul? Te rog să vii să mă vezi de câte ori eşti în oraş. Treci pur şi simplu pe-aici, nu te teme!
Şi în vreme ce mă împingea pe uşă, cu bocancii mei cu ţinte şi cu cea mai bună cămaşă a mea albă, de sabat, tot striga voios:
— Treci pe-aici! Oricând! Uşa mi-e întotdeauna deschisă!

*

Au trecut mai bine de patruzeci de ani de la acea dimineaţă spinozistă din biroul spartan al lui Ben Gurion. Am întâlnit de atunci oameni celebri, printre care şi conducători politici, personalităţi fascinante, unii dintre ei emanând mult farmec personal, însă nimeni nu mi-a lăsat o impresie atât de

limpede a prezenței sale fizice sau a voinței sale electrizante. Ben Gurion avea, cel puțin în acea dimineață, o energie hipnotică.
Isaiah Berlin avea dreptate cu observația sa crudă. Ben Gurion n-a fost intelectual, cu tot Platon şi Spinoza. Nici gând. După părerea mea, a fost un țăran vizionar. Era ceva primitiv în el, ceva ce nu ținea de vremea aceasta. Simplitatea minții lui era aproape biblică; voința lui părea o rază de laser. În tinerețea sa din *ştetlul* Plonsk, din estul Poloniei, se pare că avea două idei simple: că evreii trebuie să-şi restabilească patria în Țara Israelului şi că el era omul potrivit ca să-i conducă. Niciodată în viața lui nu s-a clintit din aceste două hotărâri din tinerețe; tot restul le era subordonat lor.
Era un om cinstit şi crud; ca toți vizionarii, nu s-a oprit să judece prețul. Ori poate că s-a oprit o clipă şi a hotărât: cu orice preț.
Dat fiind că mi-am petrecut copilăria printre Klausneri şi semenii lor antistângişti din Kerem Avraham, mi s-a spus întotdeauna că Ben Gurion e răspunzător pentru toate necazurile poporului evreu. Acolo unde am crescut el era cel rău, întruparea tuturor calamităților regimului de stânga.
Însă când am crescut m-am împotrivit lui Ben Gurion din unghiul opus, din stânga. La fel ca mulți din elita intelectualilor israelieni din vremea mea, îl consideram o personalitate aproape despotică şi disprețuiam felul dur în care se purtase cu arabii în Războiul de Independență şi în raidurile de represalii. Doar în ultimii ani am început să citesc despre el şi să mă întreb dacă nu cumva avea dreptate. Nu e simplu să-ți faci o părere despre el.
Şi, pe neaşteptate, scriind cuvintele „felul dur", revăd cu deplină limpezime felul în care Ben Gurion ținea paharul cu suc ieftin, pe care şi-l turnase mai întâi lui. Şi paharul era ieftin, era din sticlă groasă, şi degetele lui erau groase şi scurte, strângând paharul ca pe o grenadă. Eram neliniştit: dacă fac un pas greşit şi zic ceva ce i-ar declanşa mânia, Ben Gurion ar putea să-mi arunce în față conținutul paharului sau să dea cu paha-rul de perete. Sau ar putea strânge mai tare sticla, spărgând-o. Acela era felul uluitor în care ținea

paharul. Până ce s-a luminat dintr-odată şi mi-a arătat că ştie totul despre încercările mele de a scrie poezie şi a zâmbit încântat văzându-mi zăpăceala, şi pentru o clipă a arătat aproape ca un hâtru bun de glume care a jucat un mic renghi şi acum se întreabă: ce facem mai departe?

53

Toamna, spre sfârşitul lui 1951, starea mamei s-a înrăutăţit din nou. I-au revenit migrenele, precum şi insomnia. Iarăşi şedea toată ziua la fereastră numărând păsările sau norii. Şedea acolo şi noaptea, cu ochii larg deschişi.
Tata şi cu mine ne împărţeam treburile din casă. Eu curăţam legumele şi el le tăia, făcând o salată gustoasă. El tăia pâinea şi eu o ungeam cu margarină şi brânză sau margarină şi gem. Eu măturam, spălam podeaua şi ştergeam praful de peste tot, iar tata golea coşurile de gunoi şi cumpăra pentru răcitor o treime dintr-un bloc de gheaţă, o dată la două-trei zile. Eu mergeam la cumpărături la băcănie şi la aprozar, în vreme ce tata se ocupa de măcelărie şi farmacie. Amândoi adăugam lucrurile necesare pe lista de cumpărături pe care o scriam pe una dintre fişele lui de cartotecă şi o ţintuiam pe uşa bucătăriei. Pe măsură ce cumpăram lucrurile, le ştergeam de pe listă. În fiecare sâmbătă seara începeam o listă nouă:
Roşii. Castraveţi. Ceapă. Cartofi. Ridichi.
Pâine. Ouă. Brânză. Gem. Zahăr.
Să vedem dacă există clementine şi când apar portocalele.
Chibrituri. Ulei. Lumânări pentru penele de curent.
Detergent pentru vase. Săpun de rufe. Pastă de dinţi Fildeş. Parafină.
Un bec de 40 de waţi. De reparat fierul de călcat. Baterii.
Garnitură nouă pentru robinetul chiuvetei din baie. De reparat robinetul, pentru că nu se deschide complet.
Iaurt. Margarină. Măsline.
De cumpărat şosete de lână pentru mama.

În acea vreme, scrisul meu a început să semene din ce în ce mai mult cu al tatei, aşa încât era aproape imposibil să deosebeşti care din noi a scris „parafină” sau a adăugat „Avem nevoie de o nouă cârpă de spălat pe jos”. Până în ziua de azi scrisul meu arată ca al tatei: viguros, nu întotdeauna citeț, dar întotdeauna energic, ascuțit şi arătând o apăsare puternică asupra uneltei de scris, spre deosebire de scrisul mamei calm, rotunjit, cu litere ca nişte perle, uşor aplecate pe spate, precis şi plăcut la vedere, scris cu o mână uşoară şi disciplinată, literele perfecte şi cu spații egale, ca dinții ei.
Eram foarte apropiați în acea vreme, tata şi cu mine: ca o pereche de brancardieri care duc un rănit pe o pantă abruptă. Îi duceam un pahar cu apă şi o puneam să ia tranchilizantele prescrise de doi doctori. Aveam şi pentru asta una dintre micile fişe ale tatei: scriam numele fiecărui medicament şi orele la care trebuia să-l ia, le bifam pe cele luate şi puneam o cruce în dreptul celor pe care refuzase să le înghită sau pe care le vomase. De cele mai multe ori era ascultătoare şi lua medicamentul chiar când îi era greață. Uneori se silea să ne ofere un mic surâs, care era şi mai dureros decât paloarea ei sau decât semilunile întunecate care îi apăruseră sub ochi, pentru că era un surâs atât de găunos, ca şi când n-ar fi avut nimic de-a face cu ea. Şi uneori ne făcea semn să ne aplecăm şi ne mângâia amândouă capetele cu o mişcare circulară uniformă. Ne mângâia multă vreme, până ce tata îi lua blând mâna şi o aşeza pe pieptul ei. Şi eu făceam la fel.
În fiecare seară, la cină, tata şi cu mine țineam un fel de şedință de lucru în bucătărie. Îi spuneam cum a fost la şcoală şi el îmi spunea câte ceva despre lucrul lui din acea zi, la Biblioteca Națională, sau îmi descria un articol pe care voia să-l termine la timp pentru următorul număr din *Tarbiz* sau *Metsuda*.
Vorbeam despre politică, despre asasinarea regelui Abdullah sau despre Begin şi Ben Gurion. Vorbeam de la egal la egal. Inima mi se umplea de dragoste pentru acest bărbat obosit când conchidea serios:

— Se pare că au rămas zone considerabile de dezacord între noi. Aşadar, pe moment va trebui să fim de acord că nu suntem de acord.
Apoi vorbeam despre treburile casei. Notam pe una dintre micile fişe ale tatei ceea ce mai aveam de făcut şi tăiam lucrurile pe care le făcusem deja. Tata vorbea uneori cu mine chiar şi despre bani: încă două săptămâni până la leafă, şi am cheltuit deja atâta şi atâta. În fiecare seară mă întreba despre temele pentru acasă, iar eu îi înmânam lista de teme de la şcoală şi caietul în care îmi făcusem temele date, pentru comparaţie. Uneori se uita la ce scrisesem şi făcea comentariile potrivite; ştia, de fapt, mai multe despre orice subiect decât profesorii mei şi chiar decât autorii manualelor. De cele mai multe ori zicea:
— Nu-i nevoie să te verific. Ştiu că mă pot baza pe tine şi îţi pot acorda încredere absolută.
Când auzeam aceste cuvinte mă simţeam inundat de o mândrie tainică şi de recunoştinţă. Uneori simţeam şi un val de milă.
Pentru el, nu pentru mama. În acea vreme nu-mi era milă de ea: nu era decât o serie lungă de îndatoriri şi cerinţe zilnice. Şi o sursă de stinghereală şi de ruşine, pentru că trebuia să le explic cumva prietenilor de ce nu pot veni niciodată pe la mine şi trebuia să le răspund vecinilor care mă interogau mieros la băcănie de ce n-o mai văd deloc. Ce s-a întâmplat cu ea? Nici măcar unchilor şi mătuşilor, nici măcar bunicului şi bunicii tata şi cu mine nu le spuneam întregul adevăr. Minimalizam lucrurile. Ziceam că are gripă chiar şi când nu avea. Ziceam: Migrenă. Ziceam: O sensibilitate specială la lumina zilei. Uneori ziceam şi: E foarte obosită. Încercam să spunem adevărul, dar nu întregul adevăr.
Nu cunoşteam întregul adevăr. Dar ştiam, chiar şi fără să ne scriem unul altuia bilete, că nici unul dintre noi nu spune cuiva tot ce ştim amândoi; nu împărtăşeam lumii exterioare decât câteva lucruri. Noi doi nu vorbeam niciodată despre starea ei. Nu vorbeam decât despre ce avem de făcut a doua zi, împărţirea treburilor zilnice şi nevoile gospodăriei. Nici măcar o dată n-am vorbit despre ce nu era în ordine cu ea, în afară de refrenul tatei: „Doctorii ăia, habar n-au de nimic. De

nimic.” N-am vorbit nici după moartea ei. Din ziua morții mamei până în ziua morții tatei, după douăzeci de ani, n-am vorbit nici măcar o dată despre ea. Nici un cuvânt. Ca şi cum ea n-ar fi trăit niciodată. Ca şi cum viața ei ar fi fost doar o pagină cenzurată, ruptă dintr-o enciclopedie sovietică. Sau ca şi cum, la fel cu Atena, m-aş fi născut direct din capul lui Zeus. Eram un fel de Isus răsturnat: născut dintr-un bărbat virgin, prin duhul nevăzut. Şi în fiecare dimineață, la ivirea zorilor, eram trezit de glasul unei păsări din ramurile rodiului din grădină, care saluta ziua cu primele cinci note din *Für Elise* a lui Beethoven: „Ti-da-di-da-di!” Şi iar, mai emoționată: „Ti-da-di-da-di!” Şi de sub pătură o completam cu entuziasm: „da-di-da-da!” În sinea mea i-am pus păsării numele Elise.

*

În acea vreme îl compătimeam pe tata. Ca şi cum ar fi căzut victimă, cu toate că nu era vinovat cu nimic, unui soi de abuz prelungit. Ca şi cum mama se purta rău cu el dinadins. Era foarte obosit şi trist, chiar dacă se străduia, ca întotdeauna, să fie voios şi vorbăreț tot timpul. Ura dintotdeauna tăcerile şi îşi reproşa orice tăcere ivită. Ochii lui, la fel ca ai mamei, aveau dedesubt semiluni întunecate.
Uneori pleca de la lucru în timpul zilei ca să o ducă la controale. Ce controale n-au făcut în acele luni: inima, plămânii şi undele cerebrale, digestia, hormonii, nervii, problemele feminine şi circulația. Fără rost. El nu s-a uitat la bani, a chemat diferiți doctori şi a dus-o la specialişti particulari; poate că a trebuit chiar să împrumute nişte bani de la părinții săi, cu toate că nu suporta să aibă datorii şi ura felul în care mama lui, bunica Shlomit, se bucura să fie „ținută la curent” şi îşi băga nasul în căsnicia lui.
Tata se trezea în fiecare zi înainte de ivirea zorilor ca să deretice prin bucătărie, să sorteze rufele pentru spălat, să stoarcă fructe şi să ne aducă mamei şi mie sucul la temperatura camerei, ca să ne întărească, şi mai reuşea înainte de a pleca la lucru să scrie răspunsuri rapide la scrisori primite de la redactori şi de la cărturari. Apoi se grăbea spre stația de autobuz, cu o plasă de sfoară pentru cumpărături împăturită în servieta ponosită, ca să ajungă la

timp la Blocul Terra Sancta, în care a fost transferată secția de periodice de la Biblioteca Națională atunci când campusul universității de pe muntele Scopus a fost izolat de restul oraşului, în vremea Războiului de Independență.
Venea acasă la cinci, după ce se oprise pe drum la măcelărie, la magazinul cu articole electrice sau la farmacie, şi se ducea direct la mama să vadă dacă se simte mai bine, sperând că poate izbutise să pună geană pe geană cât a fost el plecat. Încerca să-i dea cu lingura un pic de piure de cartofi sau de orez fiert, pe care el şi cu mine reuşisem cumva să învățăm să-l gătim. Apoi încuia uşa pe dinăuntru, o ajuta să se schimbe şi încerca să-i vorbească. Poate chiar încerca să o distreze cu glume citite în ziar sau auzite la bibliotecă. Înainte de lăsarea întunericului se grăbea din nou să meargă la cumpărături, să rezolve diferite lucruri, fără să se odihnească, studiind prospectul vreunui medicament nou, fără să se aşeze măcar, încercând să o atragă pe mama într-o discuție despre viitorul Balcanilor.
Apoi venea în odaia mea să mă ajute să-mi schimb aşternutul sau să-mi pună naftalină în şifonier, pentru iarnă, în vreme ce fredona vreo baladă sentimentală, enervant de fals, sau încerca să mă atragă într-o dispută pe tema viitorului Balcanilor.

*

După căderea nopții ne vizita uneori tanti Lilenka – tanti Lilia, tanti Leah Kalish-Bar-Samkha –, cea mai bună prietenă a mamei, care era din acelaşi oraş, Rovno, şi a fost în aceeaşi clasă cu ea la şcoala Tarbuth, cea care scrisese două cărți despre psihologia copilului.
Tanti Lilia aducea nişte fructe şi un chec cu stafide. Tata servea ceaiul cu biscuiți şi checul ei cu stafide, în vreme ce eu spălam şi aduceam fructele, cu farfurii şi cuțite, şi apoi le lăsam singure. Tanti Lilia stătea închisă cu mama o oră sau două, şi când ieşea ochii îi erau înroşiți. Însă mama era la fel de liniştită şi senină ca întotdeauna. Tata îşi înfrâna suficient de mult antipatia față de această doamnă cât să o invite politicos să rămână la cină. Ce-ar fi să ne dai ocazia să te răsfățăm un pic? Şi asta ar bucura-o şi pe Fania. Dar ea se

scuza întotdeauna stingherită, ca şi cum i s-ar fi cerut să participe la o faptă indecentă. Nu voia să deranjeze, Doamne fereşte, şi oricum o aşteptau acasă, şi în curând ar începe să-şi facă griji pentru ea.
Uneori veneau bunicul şi bunica, îmbrăcaţi la patru ace, ca pentru bal. Bunica, în pantofi cu tocuri înalte şi rochie de catifea neagră, cu colierul ei alb, făcea un tur al bucătăriei înainte de a se aşeza lângă mama. Apoi examina pachetele de pilule şi sticluţele, îl trăgea pe tata spre ea şi se uita la interiorul gulerului lui şi se strâmba dezgustată când îmi inspecta unghiile. Găsea de cuviinţă să observe cu tristeţe că ştiinţa medicală este de-acum conştientă că majoritatea bolilor, dacă nu chiar toate, îşi au originea în minte, şi nu în trup. Între timp bunicul Aleksandr, mereu fermecător şi neastâmpărat ca un căţel jucăuş, îi săruta mâna mamei şi îi lăuda frumuseţea, „chiar şi bolnavă fiind, cu atât mai mult când o să te faci bine cu totul, mâine, dacă nu chiar în seara asta. *Nu, şto!* Deja eşti înfloritoare! Întru totul fermecătoare! *Krasavitsa!*"

*

Tata încă ţinea morţiş să mă culc la nouă fix în fiecare seară. Mergea în vârful picioarelor în cealaltă încăpere, cea cu cărţi, salon-cameră-birou-şi-dormitor, punea un şal pe umerii mamei, pentru că toamna se apropia şi nopţile se răceau, şedea lângă ea, îi lua mâna rece în mâna lui care era întotdeauna caldă şi încerca să o antreneze într-o conversaţie simplă. La fel ca prinţul din poveste, încerca să o trezească pe Frumoasa Adormită. Dar chiar dacă ar fi sărutat-o, nu o putea trezi: vraja mărului nu putea fi ruptă. Poate că nu o săruta cum trebuie sau poate că ea nu aştepta în visurile sale o moară neferecată cu ochelari, un expert în toate ramurile cunoaşterii, care tot timpul făcea glume şi îşi făcea griji pentru viitorul Balcanilor, ci cu totul alt fel de prinţ.
El îi şedea alături pe întuneric, pentru că în acea vreme ea nu suporta lumina. În fiecare dimineaţă, înainte să plece la lucru sau înainte să plec eu la şcoală, trebuia să închidem toate obloanele şi să tragem draperiile, ca şi cum mama ar fi devenit sărmana femeie îngrozitoare din pod, din *Jane Eyre*.

El şedea pe întuneric, ţinând-o pe mama de mână în tăcere, fără să se mişte. Sau poate că îi ţinea amândouă mâinile în mâna lui.
Când nu mai putea suporta întunericul şi tăcerea, îşi ducea cărţile şi nenumăratele fişe în bucătărie, îşi făcea un pic de loc pe muşama, şedea pe un taburet şi lucra un pic. Dar curând îl deprima izolarea asta singuratică în bucătăria înnegrită de funingine. Aşa că o dată sau de două ori pe săptămână se ridica, ofta, îşi punea costumul, se pieptăna, se spăla bine pe dinţi, îşi dădea cu nişte aftershave şi arunca pe furiş o privire în odaia mea, să vadă dacă dorm dus (de dragul lui mă prefăceam întotdeauna că dorm). Apoi mergea la mama, îi spunea ce-i spunea, îi promitea ce-i promitea, şi ea cu siguranţă nu-l oprea, dimpotrivă, îl mângâia pe cap şi zicea, du-te, Arieh, du-te şi joacă-te pe-afară, nu toată lumea e pe jumătate adormită, ca mine.
Când pleca, purtând o pălărie gen Humphrey Bogart şi cu o umbrelă legănându-i-se pe braţ, pentru orice eventualitate, tata trecea pe sub fereastra mea fredonând cumplit de fals şi cu un distinct accent askenaz: „Capul meu pe pieptu-ţi mi-am lăsat / Rugile mele cuibul şi-au aflat" sau „Precum două turturele ochii tăi cei minunaţi / Iară vocea ta răsu-u-u-nă ca un clo-o-o-pot!"
Nu ştiam unde se duce şi cumva ştiam fără să ştiu şi cumva nu voiam să ştiu şi cumva îl iertam pe tata. Speram că se distrează acolo un pic. Nu aveam nici un chef să-mi închipui ce se petrecea acolo, în acel „acolo" al lui, dar ceea ce nu voiam să-mi închipui venea la mine noaptea şi mă azvârlea într-o învolburare şi nu mă lăsa să dorm. Eram un băiat de doisprezece ani. Trupul meu începuse să fie un duşman necruţător.

*

Uneori aveam senzaţia că atunci când casa se golea, în fiecare dimineaţă, mama de fapt se aşeza în pat şi dormea în timpul zilei. Şi uneori se ridica şi se plimba prin casă, întotdeauna desculţă, în ciuda rugăminţilor tatei şi a papucilor de casă pe care i-i adusese: în sus şi în jos, în sus şi în jos străbătea mama coridorul care fusese adăpostul

nostru în timpul războiului şi acum era ticsit de cărţi şi, cu hărţile de pe pereţi, întruchipa centrul de operaţiuni din care tata şi cu mine supravegheam securitatea Israelului şi apărarea Lumii Libere.
Chiar şi în timpul zilei pe coridor era beznă, în afară de cazul în care aprindeai lumina. În beznă mama plutea încolo şi încoace, monoton, timp de o jumătate de oră sau o oră, aşa cum merg prizonierii în jurul curţii unei închisori. Şi uneori începea să cânte, de parcă s-ar fi luat la întrecere cu tata, dar cu mult mai puţine note false. Vocea cu care cânta era întunecată şi caldă, ca gustul vinului fiert cu mirodenii într-o seară de iarnă. Nu cânta în ebraică, ci în rusă cu sunet dulce, în polonă visătoare sau, uneori, în idişul sunând a lacrimi înăbuşite.
În nopţile în care pleca de acasă, tata se ţinea întotdeauna de cuvânt şi se întorcea înainte de miezul nopţii. Îl auzeam cum se dezbracă până la lenjeria de corp, apoi îşi face un ceai, se aşază pe un taburet din bucătărie şi îngână liniştit o melodie în vreme ce înmoaie un biscuit în ceaiul dulce. Apoi făcea un duş rece (ca să ai apă caldă trebuia să faci focul în boiler cu trei sferturi de oră înainte, cu lemne pe care trebuia să le stropeşti cu parafină). Apoi venea pâş-pâş în odaia mea ca să se asigure că dorm şi să-mi îndrepte aşternutul. Doar apoi se ducea în vârful picioarelor în camera lor. Uneori îi auzeam vorbind încetişor până ce adormeam în cele din urmă. Şi alteori era o tăcere deplină, ca şi cum n-ar fi fost nici o fiinţă acolo.
Tata a început să se teamă că el însuşi este de vină pentru insomnia mamei, pentru că stă în patul cel mare. Uneori insista să o culce pe canapeaua care se transforma în fiecare seară în pat (când eram mic noi îi ziceam „canapeaua lătrătoare", pentru că atunci când o deschideai arăta ca fălcile unui câine furios), iar el să doarmă pe scaunul ei. Zicea că ar fi cu adevărat mai bine pentru toată lumea dacă el ar dormi pe scaun şi ea în pat, pentru că el dormea buştean oriunde îl puneai, „chiar şi pe un grătar încins". De fapt, ar dormi mult mai bine pe scaun ştiind că ea doarme în pat, decât în pat ştiind că ea stă trează ore în şir pe scaun.

*

Şi odată, spre miezul nopţii, uşa camerei mele s-a deschis fără zgomot, şi silueta tatei s-a aplecat peste mine prin întuneric. Ca de obicei, m-am prefăcut la iuţeală că dorm. În loc să-mi îndrepte aşternutul l-a ridicat şi s-a aşezat în pat lângă mine. Ca atunci. Ca pe 29 noiembrie, după votul pentru crearea statului, când mâna mea i-a văzut lacrimile. M-am îngrozit şi mi-am tras repede genunchii în sus şi i-am apăsat tare pe burtă, sperând şi rugându-mă să nu-şi dea seama ce anume mă împiedicase să adorm: dacă ar fi observat, aş fi murit pe loc. Mi-a îngheţat sângele-n vine când tata s-a culcat lângă mine şi eram atât de disperat să nu mă prindă în spurcăciune, încât a trecut o vreme până am priceput, ca într-un coşmar, că silueta care se strecurase în patul meu nu era a tatei.
Ea a tras aşternutul până peste capetele noastre, m-a strâns în braţe, şi a şoptit: „Dormi mai departe”.
Iar dimineaţa nu mai era acolo. În noaptea următoare a venit iar în odaia mea, dar de data asta luase cu ea una dintre saltelele de pe „canapeaua lătrătoare” şi a dormit pe podea, la picioarele patului meu. În noaptea următoare am stăruit, străduindu-mă să imit cât mai bine stilul autoritar al tatei, ca ea să doarmă în patul meu, şi eu pe saltea, la picioarele ei. Era ca şi cum am fi jucat o variantă îmbunătăţită a scaunelor muzicale. Prima rundă: normal – amândoi părinţii mei pe patul lor dublu, şi eu în patul meu. Apoi, în runda următoare, mama dormea pe scaun, tata pe canapea, şi eu tot în patul meu. În runda a treia, mama şi cu mine eram în patul meu de o persoană, în vreme ce tata era singur în patul dublu. În runda a patra, tata era tot acolo şi eu eram iar singur în patul meu, iar mama pe saltea la picioarele mele. Apoi ea şi cu mine schimbam locurile, ea trecea sus, eu treceam jos, iar tata rămânea la locul lui.
Dar încă nu terminasem.
Pentru că după câteva nopţi în care am dormit pe saltea în camera mea, la picioarele mamei, ea m-a speriat în toiul nopţii cu nişte sunete sparte care aduceau cu o tuse, dar nu întru totul. Apoi s-a liniştit şi am adormit la loc. Dar după o noapte sau două iar m-a trezit tusea ei care nu era tuse. M-am sculat, cu ochii lipiţi, am pornit-o pe coridor buimac,

înfăşurat în pătură, şi m-am cățărat alături de tata în patul dublu. Pe dată am adormit la loc. Şi am dormit acolo şi în nopțile următoare.
Aproape până în ultimele ei zile mama a dormit în odaia mea, în patul meu, şi eu am dormit cu tata. După câteva zile toate tabletele şi sticluțele cu tranchilizante, pilule pentru migrenă şi alte medicamente s-au mutat în locul ei cel nou.
N-am scos nici o vorbă despre schimbările legate de dormit. Nici unul dintre noi nu le-a pomenit. Era ca şi cum totul se întâmplase de la sine.
Şi chiar aşa a fost. Fără vreo hotărâre luată în familie. Fără o vorbă.
Dar în săptămâna dinainte de cea din urmă, mama n-a petrecut noaptea în patul meu, ci s-a întors pe scaunul ei de la fereastră, atâta doar că scaunul fusese mutat din camera noastră – a mea şi a tatei – în odaia mea, care devenise a ei.
Nici măcar când s-a terminat totul n-am vrut să mă întorc în acea cameră. Voiam să stau cu tata. Şi când în cele din urmă m-am întors în fosta mea cameră n-am putut dormi: era ca şi cum ea ar fi fost încă acolo. Zâmbindu-mi fără zâmbet. Tuşind fără tuse. Sau ca şi cum mi-ar fi lăsat moştenire insomnia care o urmărise până la sfârşit şi acum mă urmărea pe mine. Noaptea în care m-am întors în patul meu a fost atât de rea, încât în nopțile următoare tata a trebuit să-şi aducă una dintre saltelele de pe „canapeaua lătrătoare" şi să doarmă cu mine. Timp de o săptămână sau poate două, tata a dormit la picioarele patului meu. După aceea s-a întors la locul lui şi ea, sau insomnia ei, l-a urmat.
Era ca şi cum un vârtej mare ne-ar fi supt, ne-ar fi adunat şi ne-ar fi despărțit, ne-ar fi vânturat încolo şi încoace şi ne-ar fi învălmăşit, până ce fiecare dintre noi a fost azvârlit pe un țărm care nu era al lui. Şi eram cu toții atât de osteniți, încât am acceptat în tăcere mutarea. Pentru că eram tare osteniți. Nu doar mama şi tata aveau semiluni întunecate sub ochi: în acele săptămâni le-am văzut în oglindă şi sub ochii mei.
Eram legați şi înghesuiți laolaltă în toamna aceea ca trei condamnați împărțind aceeaşi celulă. Şi totuşi fiecare dintre noi era de unul singur. Căci ce ar fi putut el sau ea să ştie despre murdăria nopților mele? Despre spurcăciunea

trupului meu hain? Cum ar fi putut părinții mei să ştie că mă avertizasem singur de nu ştiu câte ori, cu dinții încleştați de ruşine, Dacă nu termini cu asta, dacă nu te opreşti în noaptea asta, atunci jur pe viața mea că o să înghit toate pilulele mamei, şi cu asta am terminat.
Părinții mei nu bănuiau nimic. Ne despărțeau o mie de ani-lumină. Nu ani-lumină: ani-întuneric.
Dar ce ştiam eu despre cele pe care le îndurau ei?
Şi ei doi? Ce ştia tata despre chinul ei? Cât înțelegea mama din suferința lui?
O mie de ani-întuneric despărțea toată lumea. Chiar şi trei prizonieri dintr-o celulă. Chiar şi în ziua aceea la Tel Arza, în acea dimineață de duminică în care mama şedea cu spatele rezemat de copac, iar tata şi cu mine ne-am aşezat capetele pe genunchii ei, câte un cap pe fiecare genunchi, şi mama ne-a mângâiat pe amândoi, chiar şi în acea clipă, care este cel mai prețios moment din copilăria mea, ne despărțeau o mie de ani fără lumină.

54

În culegerea de poezii ale lui Jabotinski, după „Cu sânge şi sudoare / Vom înălța o rasă", „Două maluri are Iordanul" şi „Din ziua în care am fost chemat către minunatele / Beitar, Sion şi Sinai" veneau traducerile lui melodioase din poezia universală, printre care „Corbul" şi „Annabel Lee" ale lui Edgar Allan Poe, „Prințesa îndepărtată" a lui Edmond Rostand şi sfâşietorul „Cântec de toamnă" al lui Paul Verlaine.
Foarte repede am învățat pe de rost aceste poezii şi umblam cât e ziulica de mare îmbătat de nelinişstea romantică şi de chinurile macabre care o învăluiau.
Alături de versurile militar-patriotice pe care le scriam în splendida agendă neagră, un dar din partea unchiului Joseph, am început să scriu şi poezii de *Weltschmertz*, pline de furtuni, păduri şi mare. Şi unele poezii de dragoste,

înainte chiar de a şti despre ce e vorba. Sau nu înainte de a şti, dar încercam zadarnic să aflu vreo potrivire între westernurile în care cel ce ucidea cei mai mulţi indieni primea ca premiu o fată frumoasă şi jurămintele înlăcrimate făcute de Annabel Lee şi iubitul ei, şi iubirea lor de dincolo de mormânt. Nu era uşor să le împac. Şi cu atât mai greu să fac un soi de pace între ele şi labirintul de membrane-ovule-şi-tuburi-falopiene al asistentei medicale de la şcoală. Şi spurcăciunea nocturnă care mă tortura atât de crud, încât aş fi vrut să mor. Sau să fiu iar aşa cum eram înainte de a cădea în ghearele acelor cotoroanţe de noapte batjocoritoare: în fiecare noapte mă hotăram să le omor o dată pentru totdeauna şi în fiecare noapte Şeherezadele alea dezvăluiau privirii mele uimite intrigi atât de îndrăzneţe, încât cât era ziua de lungă aşteptam cu nerăbdare să ajung înapoi în pat. Uneori nu mai aveam răbdare şi mă închideam în closetul împuţit de pe terenul de joacă de la Tachkemoni sau în baia noastră de acasă şi ieşeam după câteva minute cu coada între picioare şi simţindu-mă mizerabil ca o cârpă.

Dragostea faţă de fete şi tot ce era legat de ea îmi părea o catastrofă, o cursă îngrozitoare din care nu puteai scăpa: începeai plutind visător într-un palat fermecat de cristal şi te trezeai scufundat până-n gât într-o hazna.

Am fugit şi mi-am căutat adăpost în cetatea sănătoasă a cărţilor de mister, aventuri şi bătălii: Jules Verne, Karl May, Fenimore Cooper, Mayne Reid, Sherlock Holmes, *Cei trei muşchetari*, *Căpitanul Hatteras*, *Fiica lui Montezuma*, *Prizonierul din Zenda*, *Prin foc şi sabie*, *Cuore* a lui De Amicis, *Insula comorilor*, *Douăzeci de mii de leghe sub mări*, *Prin deşert şi prin junglă*, *Aurul din Caxamalca*, *Insula misterioasă*, *Contele de Monte Cristo*, *Ultimul mohican*, *Copiii căpitanului Grant*, cele mai întunecate unghere ale Africii, grenadieri şi indieni, răufăcători, cavalerişti, hoţi de vite, jefuitori, cowboy, piraţi, arhipelaguri, hoarde de indigeni însetaţi de sânge, cu pene în păr şi vopsiţi în culorile războiului, strigăte de luptă care îţi îngheaţă sângele în vine, vrăji, cavaleri ai dragonului şi călăreţi sarazini cu iatagane, monştri, vrăjitori, împăraţi, tipi răi, stafii şi mai ales poveşti despre adolescenţi scunzi şi palizi meniţi unor fapte măreţe dacă izbutesc să-şi învingă

propria abjecție. Voiam să fiu ca ei și voiam să fiu în stare să scriu ca oamenii care i-au creat. Poate că nu făceam încă deosebirea între a scrie și a învinge.

*

Mihail Strogoff al lui Jules Verne a imprimat în mine ceva ce mă însoțește și azi. Țarul rus l-a trimis pe Strogoff într-o misiune secretă, să ducă un mesaj fatidic forțelor ruseşti asediate în adâncul Siberiei. Pe drum trebuie să treacă prin regiuni aflate sub dominația tătarilor. Mihail Strogoff e prins de străjile tătare și e dus la conducătorul lor, Marele Han, care porunceşte să fie orbit cu o sabie încinsă în foc, aşa încât să nu-și poată continua misiunea în Siberia. Strogoff învățase pe de rost mesajul fatidic, dar cum să se strecoare printre tătari și să ajungă în Siberia dacă nu mai vede? Chiar și după ce fierul strălucitor i-a atins ochii, mesagerul credincios își continuă drumul pe bâjbâite spre est, până ce, într-un moment crucial al intrigii, cititorului i se dezvăluie faptul că el nu și-a pierdut vederea, de fapt: pe când se apropia de ochi, sabia încinsă până devenise albă a fost răcită de lacrimile lui! Pentru că, în momentul crucial, Mihail Strogoff s-a gândit la familia lui iubită pe care nu avea să o mai vadă niciodată, și gândul i-a umplut ochii de lacrimi, care au răcit lama și i-au salvat vederea, precum și fatidica misiune, care a fost încununată cu izbândă și a dus la victoria țării sale asupra tuturor dușmanilor.

Aşadar, lacrimile lui Strogoff au fost cele care l-au salvat pe el și întreaga Rusie. Însă acolo unde trăiam eu bărbaților nu li se îngăduia să verse lacrimi! Lacrimile erau ruşinoase! Doar femeilor și copiilor li se permitea să plângă. Chiar și la cinci ani mi-era ruşine să plâng, iar la opt sau nouă ani am învățat să mă stăpânesc, aşa încât să pot intra în rândul bărbaților. De aceea am fost atât de mirat în noaptea de 29 noiembrie, când mâna mea stângă a atins pe întuneric obrazul ud al tatei. De aceea n-am vorbit niciodată despre asta, nici cu tata, nici cu altcineva. Și uite-l acum pe Mihail Strogoff, un erou fără prihană, un bărbat de fier care putea răbda orice greutăți sau torturi, și totuși când se gândeşte deodată la iubire nu dovedeşte nici o stăpânire de sine:

plânge. Mihail Strogoff nu plânge de teamă sau de durere, ci din cauza intensității sentimentelor sale.
Mai mult, plânsul lui Mihail Strogoff nu-l coboară la statutul de nemernic demn de milă, de femeie sau de epavă umană; el este acceptabil atât pentru autor, Jules Verne, cât şi pentru cititor. Şi, ca şi cum n-ar fi destul că dintr-odată este acceptabil ca un bărbat să plângă, şi el, şi întreaga Rusie sunt salvați de lacrimile lui. Şi astfel, acest bărbat între bărbați îşi învinge toți inamicii datorită „laturii lui feminine" care s-a ridicat din adâncurile sufletului lui în momentul crucial, fără să-i vatăme sau să-i slăbească „latura masculină" (aşa cum ne îndoctrinau să zicem în acea vreme): dimpotrivă, o completa şi făcea pace cu ea. Aşadar, poate că exista o cale onorabilă de a ieşi din dilema care mă chinuia în acele zile, alegerea între emoție şi bărbăție? (După doisprezece ani, Hannah din *Soțul meu, Michael* e şi ea fascinată de personajul Mihail Strogoff.)
Şi apoi a fost căpitanul Nemo din *Douăzeci de mii de leghe sub mări*, mândrul, viteazul indian care detesta regimurile exploatatoare şi oprimarea popoarelor şi a indivizilor de către tiranii lipsiți de inimă şi puterile egoiste. Ura lui față de condescendența arogantă a țărilor nord-occidentale aminteşte de Edward Said, dacă nu de Franz Fanon, aşa că a hotărât să se despartă de toate acestea şi să creeze o mică utopie în adâncul oceanului.
Aceasta se pare că a stârnit în mine, printre altele, o pulsație de sensibilitate sionistă. Lumea întotdeauna ne persecuta şi ne nedreptățea: de aceea ne-am retras într-o parte, să ne creăm mica bulă de aer independentă în care să putem duce „o viață de puritate şi libertate", departe de cruzimea prigonitorilor noştri. Însă, precum căpitanul Nemo, n-o să continuăm să fim victime neajutorate, ci, prin forța geniului nostru creativ, ne vom înarma *Nautilusul* cu rafinate raze ale morții. Nimeni nu va mai cuteza să unelteasă împotriva noastră. Brațul nostru lung va ajunge până la capătul lumii, dacă va fi nevoie.

*

În *Insula misterioasă* a lui Jules Verne un grup de supraviețuitori ai unui naufragiu reuşesc să creeze un petic de civilizație pe o insulă pustie şi aridă. Supraviețuitorii sunt toți europeni, bărbați, cu toții bărbați raționali şi generoşi, plini de intenții bune, cu toții axați pe tehnologie, cutezători şi inventivi: sunt însăşi imaginea felului în care secolul al XIX-lea dorea să vadă viitorul, sănătos, luminat, viril, capabil să rezolve orice problemă prin forța rațiunii şi în conformitate cu principiile noii religii a progresului. (Cruzimea, instinctele josnice şi răul se pare că au fost exilate pe altă insulă, de mai târziu: cea din *Împăratul muştelor* a lui William Golding.)

Prin hărnicie, bun-simț şi entuziasm pionieresc, grupul reuşeşte să supraviețuiască şi să construiască pe insula pustie, pornind de la zero, cu mâinile goale, o gospodărie prosperă. Asta m-a încântat, pătruns cum eram de etosul pionieresc al sionismului pe care îl moştenisem de la tata: laic, luminat, rațional, idealist, optimist militant şi progresiv.

Şi totuşi, erau momente în care pionierii din *Insula misterioasă* erau amenințați de forțele naturii cu o catastrofă, momente în care erau încolțiți şi creierele lor nu le mai erau de folos, şi în astfel de momente fatidice o mână misterioasă intervenea întotdeauna în intrigă, o providență miraculoasă, atotputernică, salvându-i iar şi iar de la pieire. „Dacă există dreptate, atunci să strălucească pe loc", a scris Bialik: în *Insula misterioasă* era dreptate, şi chiar strălucea pe loc, iute ca fulgerul, când nu mai era nici o speranță.

Însă acesta era tocmai celălalt etos, diametral opus raționalismului tatei. Era logica povestirilor pe care mi le spunea mama noaptea, poveşti cu demoni, miracole, povestea unui bătrân care adăpostea sub acoperişul lui un bărbat şi mai bătrân, poveşti despre rău, mister şi îndurare, cutia Pandorei, în care la sfârşit rămânea speranța dincolo de toată disperarea. Era şi logica plină de miracole a povestirilor hasidice în fața cărora m-a pus mai întâi domnişoara învățătoare Zelda, şi pe care profesorul meu povestitor de la Tachkemoni, Mordechai Michaeli, le-a continuat de unde le lăsase ea.

Era ca şi cum aici, în *Insula misterioasă*, ar fi avut în sfârşit loc un soi de împăcare între cele două ferestre opuse prin

care mi-a fost dezvăluită lumea, la începutul vieții mele: fereastra de bun-simț, optimistă, a tatei, opusă ferestrei mamei, care se deschidea spre peisaje sumbre, forțe supranaturale ciudate, rău, dar şi milă şi blândețe.
La sfârşitul *Insulei misterioase* se dovedeşte că forța providențială care intervenise iar şi iar ca să salveze „întreprinderea sionistă" a supraviețuitorilor naufragiului ori de câte ori erau amenințați cu pieirea a fost de fapt intervenția discretă a căpitanului Nemo, căpitanul cu ochi mânioşi din *Douăzeci de mii de leghe sub mări*. Însă aceasta n-a scăzut deloc plăcerea împăcării pe care mi-a dat-o cartea, eliminarea contradicției dintre fascinația mea copilărească față de sionism şi nu mai puțin copilăreasca mea fascinație față de gotic.
Era ca şi cum tata şi mama reuşiseră în cele din urmă să se împace şi trăiau împreună în deplină armonie. E adevărat că nu aici, la Ierusalim, ci pe o insulă pustie. Însă tot puteau să se împace.

*

Bunul domn Marcus, care vindea cărți noi şi la mâna a doua în strada Jonah, aproape de colțul cu strada Geula, avea şi o bibliotecă de împrumut, şi în cele din urmă mi-a permis să schimb cartea în fiecare zi. Uneori chiar de două ori pe zi. La început n-a crezut că am citit cu adevărat toată cartea şi când înapoiam o carte la numai câteva ore de când o luasem mă verifica punându-mi tot soiul de întrebări iscusite şi pline de chichițe. Treptat neîncrederea i s-a transformat în uluială şi, în fine, în adorație. Era convins că dotat fiind cu o astfel de memorie uimitoare şi capacitatea de a citi aşa de repede, mai ales dacă învățam şi limbile principale, într-o zi aş putea ajunge secretarul particular ideal al unuia dintre marii noştri conducători. Cine ştie, poate că aş putea ajunge secretarul lui Ben Gurion sau al lui Moshe Sharet. Prin urmare, a hotărât că merit o investiție pe termen lung, că ar trebui să-şi împrăştie pâinea deasupra apei: cine ştie, poate că va avea într-o zi nevoie de un permis, ar putea avea nevoie să nu stea la o coadă sau să ungă roțile afacerii cu editura la care plănuia să se asocieze, şi atunci cu siguranță că legăturile

sale de prietenie cu secretarul particular al unuia dintre cei mai mari din lumea mare vor valora cât greutatea lui în aur.
Uneori domnul Marcus le arăta cu mândrie unor clienți aleşi pe sprânceană fişa mea de cititor plină până la refuz, ca şi cum s-ar fi bucurat de roadele investiției sale. Ia uitați ce avem aici! Un şoarece de bibliotecă! Un fenomen! Un copil care devorează în fiecare lună nu doar cărți, ci rafturi întregi cu cărți!
Aşa că am primit permisiunea specială a domnului Marcus să mă simt ca la mine acasă în biblioteca lui. Puteam împrumuta patru cărți deodată, ca să nu flămânzesc în timpul sărbătorilor, când biblioteca era închisă. Puteam să răsfoiesc – cu grijă! – cărțile de-abia apărute, care erau la vânzare, nu la împrumut. Puteam chiar să mă uit la cărți ce nu erau de nasul cuiva de vârsta mea, cum ar fi romanele lui Somerset Maugham, O. Henry, Stefan Zweig, chiar şi picantul Maupassant.
Iarna alergam în întuneric, prin torente de ploaie pătrunzătoare şi vânt puternic, ca să ajung la prăvălia domnului Marcus înainte de închidere, la şase seara. Era foarte frig la Ierusalim în acele zile, un frig muşcător, şi urşi polari flămânzi veneau din Siberia să bântuie pe străzile din Kerem Avraham în acele nopți de la sfârşitul lui decembrie. Alergam fără palton, aşa că puloverul se făcea leorcă şi împrăştia toată seara un miros deprimant şi înțepător de lână udă.
Câteodată se întâmpla să rămân fără nimic de citit, în acele lungi sâmbete pustii când pe la zece dimineața terminasem toată muniția adusă de la bibliotecă. Înhățam frenetic tot ce-mi cădea în mână din biblioteca tatei: *Till Eulenspiegel* în traducerea lui Shlonsky, *O mie şi una de nopți* tradusă de Rivlin, cărțile lui Israel Zarchi, Mendele Mocher Sforim, Sholem Aleichem, Kafka, Berdiczewski, poeziile lui Rahel, Balzac, Knut Hamsun, Yigal Mossensohn, Feierberg, Natan Shaham, Gnessin, Brenner, Hazaz, chiar şi cărțile domnului Agnon. Nu pricepeam aproape nimic, în afară poate de ceea ce vedeam prin ochelarii tatei, adică faptul că viața în *ştetl* era vrednică de dispreț, respingătoare şi chiar ridicolă. În

inima mea nechibzuită, nu eram deloc surprins de sfârşitul ei groaznic.
Tata avea cele mai multe dintre lucrările de căpătâi ale literaturii universale în limbile originale, aşa că nu puteam nici să mă uit la ele. Dar tot ce era acolo în ebraică, dacă n-am citit de-a binelea, măcar am amuşinat. N-am lăsat nici un ungher nescormonit.

*

Desigur, am citit şi secţiunea săptămânală pentru copii din *Davar,* şi acele cărţi pentru copii care erau în meniul de desert al tuturor: poezii de Leah Goldberg şi Fania Bergstein, *Insula copiilor* de Mira Lobeh, precum şi toate cărţile lui Nahum Guttmann. Africa lui Lobengula, Parisul lui Beatrice, Tel Avivul înconjurat de dune, livezi şi mare, toate acestea au fost destinaţiile primelor mele hoinăreli hedonistice prin lume. Diferenţa dintre Ierusalim şi Tel Avivul-care-era-legat-de-restul-lumii-mari mi se părea diferenţa dintre viaţa noastră iernatică, în alb şi negru, şi o viaţă plină de culori, vară şi lumină.
O carte care mi-a captivat în mod special imaginaţia a fost *Peste ruine* de Tsvi Liebermann-Livne, pe care am citit-o şi recitit-o. Cândva, în vremea Celui de-al Doilea Templu, era un sat evreiesc îndepărtat, culcuşit în tihnă printre dealuri, văi şi podgorii. Într-o zi au venit legiunile romane, i-au măcelărit pe toţi locuitorii, bărbaţi, femei şi bătrâni, au prădat, au pus foc caselor şi şi-au văzut de drum. Dar sătenii reuşiseră înainte de masacru să-şi ascundă într-o peşteră dintre dealuri copiii mai mici, cei care nu împliniseră doisprezece ani şi nu puteau lua parte la apărarea satului.
După nenorocire copiii au ieşit din peşteră, au văzut prăpădul şi, în loc să dispere, au hotărât, într-o discuţie care semăna cu adunarea generală dintr-un kibbutz, că viaţa trebuie să continue şi că trebuie să reconstruiască satul ruinat. Aşa că au alcătuit comitete, în care erau şi fetele, pentru că aceşti copii nu erau doar curajoşi şi harnici, ci şi uimitor de progresişti şi luminaţi la minte. Treptat, muncind ca furnicile, au reuşit să recupereze vitele rămase, să repare staulele şi grajdurile, să reclădească locuinţele arse, au

cultivat din nou câmpurile şi au creat o comunitate-model a copiilor, un fel de kibbutz idilic: o comună a lui Robinson Crusoe fără vreun Vineri.
Nici un nor nu umbrea traiul în tovărăşie şi egalitate al acestor copii din vis: fără lupte pentru putere, fără rivalităţi şi invidii, fără sex scârbos sau fantome ale părinţilor morţi. Era exact opusul lucrurilor care li s-au întâmplat copiilor din *Împăratul muştelor*. Tsvi Livne a încercat, cu siguranţă, să le ofere copiilor din Israel o însufleţitoare alegorie sionistă: întreaga generaţie a sălbăticiei a murit şi în locul ei s-a înălţat generaţia Ţării, cutezătoare, ridicându-se prin propriile eforturi din catastrofă la eroism şi din întuneric la lumina mare. În versiunea mea, din Ierusalim, în urmarea pe care am compus-o în minte, copiii nu se mulţumeau să mulgă vacile şi să culeagă măsline şi struguri, ci descopereau o ascunzătoare cu arme sau, şi mai bine, reuşeau să născocească şi să construiască mitraliere, mortiere şi blindate. Sau Palmach-ul reuşea să ducă pe ascuns aceste arme cu o sută de generaţii înapoi, către mâinile întinse ale copiilor din *Peste ruine*. Înarmaţi cu toate acestea, copiii lui Tsvi Livne (şi ai mei) mergeau degrabă la Masada şi ajungeau în ultima clipă. Cu un foc de baraj devastator, din spate, cu salve lungi, de mare precizie, şi cu salve mortale de mortiere îi luau prin surprindere pe legionarii romani – tocmai legionarii care le omorâseră părinţii şi acum construiau o rampă de pe care să dea iureş asupra cetăţii de pe stânci, Masada. Şi aşa, chiar în clipa în care Eleazar Ben Yair era pe cale să-şi încheie nemuritorul discurs de adio şi ultimii apărători ai Masadei se pregăteau să se înfigă în propriile săbii, ca să nu cadă în mâinile romanilor, tinerii mei şi cu mine ne năpusteam în sus pe munte, salvându-i pe ei de la moarte şi neamul nostru de dezonoarea înfrângerii.
Apoi duceam război pe teritoriul inamicului: ne amplasam mortierele pe cele şapte dealuri ale Romei, făceam ţăndări Arcul lui Titus şi îl îngenuncheam pe împărat.

*

Poate că era ascunsă aici şi altă plăcere interzisă, una care fără îndoială că nu i-a trecut prin cap lui Tsvi Livne pe când

scria cartea, o plăcere întunecată, oedipiană. Pentru că acei copii şi-au îngropat părinţii. Pe toţi. N-a mai rămas nici un adult în tot satul. Nici o rudă, nici un învăţător, vecin, unchi, bunic, bunică, domn Krochmal, unchi Joseph, Mala şi Staszek Rudnicki, soţii Abramski, soţii Bar-Yizhar, tanti Lilia, Begin şi Ben Gurion. Şi astfel a fost îndeplinită în mod miraculos o dorinţă adânc tăinuită a etosului sionist şi a copilului care eram pe atunci: ca ei să moară. Pentru că erau atât de străini, erau o povară atât de mare. Aparţineau diasporei. Erau generaţiile sălbăticiei. Erau întotdeauna plini de pretenţii şi porunci, nu te lăsau deloc să-ţi tragi sufletul. Doar după moartea lor vom putea să le arătăm în sfârşit că putem face totul noi înşine. Tot ce voiau să facem, tot ce aşteptau de la noi, o să facem în mod strălucit: o să arăm şi o să culegem, o să construim, o să luptăm şi o să învingem, numai că fără ei, pentru că noua naţiune evreiască trebuie să se elibereze de ei. Pentru că totul aici e făcut să fie tânăr, sănătos şi dur, în vreme ce ei sunt bătrâni, hodorogiţi, complicaţi, un pic dezgustători şi mai mult decât un pic ridicoli.

Aşa că în *Peste ruine* întreaga generaţie a sălbăticiei s-a evaporat, lăsând în urmă orfani fericiţi şi sprinteni, liberi ca păsările pe cerul senin, azuriu. N-a mai rămas nimeni care să-i bată la cap cu accent din diaspora, să peroreze, să impună purtări mucegăite, să otrăvească viaţa cu tot soiul de depresii, traume, cerinţe şi ambiţii. N-a supravieţuit nici unul ca să ţină predici cât e ziua de lungă – asta-i voie, asta-i interzis, asta-i dezgustător. Doar noi. Singuri pe lume.

Moartea tuturor adulţilor ascundea o vrajă misterioasă şi puternică. Şi aşa, la vârsta de paisprezece ani şi jumătate, la vreo doi ani după moartea mamei, am omorât pe tata şi întregul Ierusalim, mi-am schimbat numele şi m-am dus de capul meu în kibbutzul Hulda, să trăiesc acolo peste ruine.

L-am omorât mai ales prin schimbarea numelui. Mulți ani tata a trăit în umbra imensă a învățatului său unchi, cu „reputația lui mondială” (un concept pe care tata îl rostea cu o voce scăzută, evlavios). Mulți ani Yehuda Arieh Klausner a visat să calce pe urmele profesorului Joseph Gedalyahu Klausner, care a scris *Isus din Nazaret*, *De la Isus la Pavel*, *O istorie a perioadei Celui de-al Doilea Templu*, *O istorie a literaturii ebraice* şi *Când un popor luptă pentru libertatea sa*. În adâncul inimii lui, tata visa chiar să fie succesorul profesorului care nu avea copii, atunci când ar fi venit vremea. De aceea a învățat la fel de multe limbi străine precum unchiul lui. De aceea şedea încovoiat peste biroul său noaptea, cu micile fişe îngrămădite în jur. Şi când a început să-şi piardă nădejdea că va ajunge într-o zi profesor celebru, poate că a început în adâncul inimii lui să se roage ca torța să-mi fie trecută mie şi ca el să fie acolo să vadă asta.

Tata se asemuia câteodată, în glumă, cu neînsemnatul Mendelssohn, bancherul Abraham Mendelssohn, a cărui soartă a fost să fie fiul celebrului filozof Moses Mendelssohn şi tatăl marelui compozitor Felix Mendelssohn-Bartholdy. („Mai întâi am fost fiul tatălui meu, apoi am devenit tatăl fiului meu”, a glumit odată Abraham Mendelssohn.)

Ca într-o farsă, ca şi cum ar fi râs de mine din cauza unor sentimente de afecțiune nedezvoltate, tata ținea morțiș să mi se adreseze încă de când eram foarte mic cu „Preacinstitul Domn” sau „Înălțimea Voastră”. De-abia după mulți ani, în noaptea zilei în care a murit, mi-a dat brusc prin cap gândul că în spatele acestei glume fixe, enervante, aproape supărătoare, poate că se ascundeau propriile ambiții zădărnicite, precum şi o tristă nevoie de a se împăca cu propria mediocritate şi dorința tainică de a-mi încredința mie misiunea să îndeplinesc, la vremea potrivită, obiectivele pe care el le-a ratat.

Mama, în singurătatea şi deprimarea ei, mi-a spus poveşti cu minuni, orori şi duhuri, care poate că nu erau prea diferite de cele pe care văduva Åse i le spunea tânărului Peer Gynt în nopțile de iarnă. Tata, în felul lui, era Jon Gynt, tatăl lui Peer, pentru mama mea – Åse, nădăjduind la „lucruri mari”.

„Kibbutzul”, a observat tata cu tristețe, „poate că nu e un fenomen nesemnificativ, însă are nevoie de muncitori manuali puternici, cu nivel de inteligență mediu. Tu ştii de-acuma că nu eşti cu siguranță de nivel mediu. Nu vreau să defăimez kibbutzul în sine, kibbutzurile au merite clare în viața statului, însă tu nu o să te poți dezvolta acolo. În consecință, mă tem că nu pot fi de acord cu asta. Sub nici o formă. Şi cu asta, basta. Am încheiat discuția.”

*

După moartea mamei şi recăsătorirea lui, cam la un an după aceea, noi doi aproape că nu mai vorbeam decât despre nevoile vieții de zi cu zi, politică, descoperiri ştiințifice sau valori şi teorii morale. (De acum locuiam în alt apartament, pe Bulevardul Ben Maimon, la numărul 28, în Rehavia, acea zonă din Ierusalim unde tânjea de ani de zile să locuiască.) Neliniştile anilor mei de adolescență, a doua lui căsătorie, sentimentele lui, sentimentele mele, ultimele zile de viață ale mamei, moartea ei, absența ei, toate acestea erau subiecte despre care nu vorbeam niciodată. Uneori ne înfruntam, cu ostilitate reciprocă politicoasă, însă foarte intensă, în privința lui Bialik, a lui Napoleon, a socialismului, care începuse să mă fascineze şi pe care tata îl considera „epidemia roşie”, şi o dată am avut o ceartă cumplită pe tema Kafka. Însă de cele mai multe ori ne purtam ca doi colocatari ai unui apartament mic. Baia e liberă. E nevoie de margarină şi de hârtie igienică. Nu ți se pare că s-a făcut cam rece? Să pornesc radiatorul?

Când am început să plec în weekend şi de sărbători în vizită la surorile mamei, Haya şi Sonia, la Tel Aviv sau la casa bunicului Papa din Kiriat Motskin, tata îmi dădea bani de drum şi adăuga câteva lire: „Ca să nu fie nevoie să ceri bani de la nimeni de-acolo”. „Şi nu uita să spui cuiva de-acolo că nu trebuie să mănânci nimic prăjit.” Sau „Te rog să nu uiți să întrebi pe cineva de acolo dacă vor să pun lucrurile din sertarul ei într-un plic, pentru data viitoare când te duci”.

Cuvântul „ea” acoperea amintirea mamei ca o piatră fără nici o inscripție. Cuvintele „cuiva de acolo” sau „cineva de acolo” semnalau ruperea tuturor legăturilor dintre el şi familia

mamei mele, care nu se mai refăcuseră. Ei îl acuzau pe el. Relațiile lui cu alte femei, așa credeau surorile mamei, la Tel Aviv, umbriseră viața surorii lor. Pe lângă toate acele nopți în care el ședea la birou, cu spatele la ea și cu mintea la cercetările lui și la fișe. Tata a fost șocat de această acuzație și rănit profund. Privea călătoriile mele la Tel Aviv și la Haifa cam așa cum statele arabe, în acele vremuri de boicot și respingere, priveau vizita în Israel a unor personalități neutre: nu vă putem opri să mergeți, duceți-vă unde poftiți, dar vă rugăm să nu rostiți în fața noastră numele acelui loc și să nu ne spuneți nimic despre el când vă întoarceți. Nici bune, nici rele. Și să nu le pomeniți de noi. Nu vrem să auzim și nu ne interesează. Și aveți grijă să nu vă pună pe pașaport vreo ștampilă nedorită.

La vreo trei luni după sinuciderea mamei a fost ziua *bar mitzvah*-ului meu. N-a fost nici o petrecere. S-au mulțumit să fiu chemat să citesc Tora sâmbătă dimineața, la sinagoga Tachkemoni, și să bolborosesc lectura acelei săptămâni. A venit întreaga familie Mussman, de la Tel Aviv și Kiriat Motskin, însă și-au găsit un colț separat în sinagogă, cât mai departe posibil de Klausneri. Cele două tabere nu au schimbat între ele nici un cuvânt. Poate că Tsvi și Buma, soții mătușilor mele, au dat din cap aproape imperceptibil. Iar eu alergam într-o parte și în alta ca un cățel zăpăcit, între cele două lagăre, încercând din răsputeri să arăt ca un băiețel fericit, vorbind fără încetare, ca o imitație a tatei, care ura întotdeauna tăcerile, dădea vina pe sine pentru orice tăcere și se simțea obligat să o împrăștie.

Numai bunicul Aleksandr a traversat fără șovăială cortina de fier, le-a sărutat pe bunica de la Haifa și pe cele două surori ale mamei pe amândoi obrajii, de trei ori, stângul dreptul stângul, în stilul rusesc, și m-a strâns lângă el, exclamând încântat: „*Nu, șto?* Nu-i așa că e un tânăr fermecător? Un tânăr *molodiets*! Și foarte talentat! Foarte, foarte talentat! Foarte!”

*

La câtva timp după ce tata s-a recăsătorit, activitatea mea școlară a intrat într-un declin atât de puternic, încât am fost

amenințat cu exmatricularea (în anul de după moartea mamei fusesem mutat de la Tachkemoni la liceul Rehavia). Tata a luat-o ca pe un afront personal şi a fost scandalizat; m-a pedepsit în diferite feluri. Treptat, în minte i-a încolțit bănuiala că aceasta era forma mea de gherilă, care nu se va opri până ce n-o să-l determin să mă lase să merg în kibbutz. A ripostat şi el: de câte ori intram în bucătărie se ridica şi pleca fără o vorbă. Însă într-o vineri şi-a dat osteneala să mă însoțească până la vechea stație a autobuzelor Egged, la mijlocul Căii Jaffa. Înainte de a mă urca în autobuzul de Tel Aviv a spus dintr-odată:

— Te rog, dacă vrei, întreabă-i pe cei de acolo ce cred despre această idee a ta cu kibbutzul. Nu mai e nevoie să spun că părerea lor nu ne obligă şi nici nu ne prea interesează, însă de data asta nu mă împotrivesc să aud ce cred ei despre această posibilitate.

Cu mult înainte de moartea mamei, de la începutul bolii ei, şi poate chiar mai devreme, mătuşile mele de la Tel Aviv îl considerau pe tata un bărbat egoist şi poate că un pic dominator; erau convinse că de la moartea ei gemeam sub jugul oprimării lui şi că, de când s-a recăsătorit, mama vitregă mă maltratează şi ea. Mereu țineam cu tot dinadinsul, de parcă voiam anume să le supăr pe mătuşi, să spun lucruri frumoase despre tata şi soția lui, cu cât devotament se îngrijesc de mine şi cum se străduiesc din răsputeri să nu duc lipsă de nimic. Mătuşile refuzau să asculte: mă priveau surprinse, erau furioase, erau jignite, ca şi cum aş fi încercat să-i ridic în slavă pe Abdel Nasser şi regimul său, sau i-aş fi apărat pe fedaini. Amândouă îmi spuneau să tac de câte ori începeam să-l preaslăvesc pe tata. Mătuşa Haya zicea:

— Gata. Te rog să termini. Mă răneşti. Se pare că-ți spală creierul foarte bine.

Mătuşa Sonia nu-mi făcea reproşuri în aceste momente: pur şi simplu izbucnea în plâns.

În ochii lor iscoditori adevărul vorbea de la sine: arătam slab ca un țâr, palid, nervos, şi nu spălat aşa cum se cuvine. Probabil că cei de acolo mă neglijează. Dacă nu mai rău. Şi ce-i cu rana aia de pe obraz? Cei de-acolo nu te trimit la doctor? Şi zdreanța aia de pulover – e singurul pe care-l ai?

Şi când ți-au cumpărat ultima oară lenjerie? Şi cum e cu banii de întoarcere? Au uitat să-ți dea? Nu? De ce eşti aşa de căpos? De ce nu ne laşi să-ți băgăm în buzunar câteva lire, pentru orice eventualitate?

De cum ajungeam la Tel Aviv mătuşile se repezeau la geanta cu lucrurile pentru weekend şi scoteau cămaşa, pijamaua, şosetele, lenjeria şi chiar batista de rezervă, se tot țâțâiau fără alte vorbe şi condamnau totul la spălare, fierbere, aerisire zdravănă câteva ore, pe balcon, călcat aprig cu fierul şi, uneori, la distrugere totală, ca şi cum ar fi eliminat riscul de ciumă sau ar fi trimis toate lucrurile mele la un curs de reeducare. Întotdeauna eram pus mai întâi să fac duş, şi în al doilea rând era: Şezi pe balcon, la soare, o jumătate de oră, eşti alb ca peretele, şi nu vrei un strugure? Un măr? Nişte morcov crud? Apoi o să mergem să-ți cumpărăm nişte lenjerie. Sau o cămaşă ca lumea. Sau nişte şosete. Amândouă încercau să mă facă să înghit ficat de pasăre, ulei de peşte, sucuri de fructe şi grămezi de legume crude. Ca şi cum aş fi venit direct din ghetou.

Cât despre a mă duce în kibbutz, mătuşa Haya a declarat pe loc:

— Da, cu siguranță. Trebuie să pleci de la ei o vreme. Într-un kibbutz o să creşti şi o să te întăreşti, şi treptat o să duci o viață mai sănătoasă.

Mătuşa Sonia a propus cu tristețe, cu brațul pe după umerii mei:

— Încearcă kibbutzul, da. Şi dacă, Doamne fereşte, o să te simți la fel de nefericit acolo, pur şi simplu mută-te aici, la noi.

*

Spre sfârşitul celui de-al nouălea an (clasa a cincea la Şcoala Rehavia) am renunțat brusc să mai merg la cercetaşi şi aproape că nu m-am mai dus nici la şcoală. Zăceam pe spate în camera mea toată ziua, doar în chiloți, devorând o carte după alta şi mormane de dulciuri, care erau aproape singurul lucru pe care puneam gura atunci. Eram deja îndrăgostit până peste urechi, cu lacrimi înăbuşite şi fără umbră de speranță, de una dintre prințesele din clasa mea:

nu iubire tinerească dulce-amară ca în cărţile pe care le citeam, în care se arăta cum sufletul suferă de durere, dar se înalţă şi înfloreşte, ci ca şi cum aş fi fost lovit în cap cu o rangă. Şi, ca să înrăutăţească şi mai tare lucrurile, trupul meu, în acea vreme, mă chinuia fără încetare noaptea şi chiar şi ziua cu spurcăciunea lui nesătulă. Voiam să mă eliberez, să scap o dată pentru totdeauna de aceşti doi duşmani, trupul şi sufletul. Voiam să fiu un nor. Să fiu o piatră de pe suprafaţa lunii.
În fiecare seară mă sculam, ieşeam din casă şi rătăceam pe străzi două-trei ore sau mă plimbam pe câmpurile pustii din afara oraşului. Uneori mă simţeam atras de gardul de sârmă ghimpată şi de zonele minate care împărţeau oraşul şi, odată, în întuneric, rătăcind poate printr-una dintre zonele neutre, am călcat din greşeală pe o cutie goală, făcând un zgomot ce s-a auzit la fel de tare ca o alunecare de teren, şi pe dată au răsunat două împuşcături destul de aproape în întuneric şi am fugit. Însă m-am întors în a doua seară şi în cele următoare la marginea zonei neutre, ca şi cum m-aş fi săturat de toate. Ba chiar am coborât în uedurile îndepărtate, până ce nu mai vedeam nici o lumină, doar silueta dealurilor şi o mână de stele, în mirosul de smochini şi de măslini, de pământ de vară însetat. Ajungeam acasă la zece, unsprezece sau la miezul nopţii, refuzând să spun unde am fost, ignorând ora de culcare, cu toate că tata o extinsese de la nouă la zece, nebăgând în seamă plângerile lui, fără să răspund la eforturile lui şovăielnice de a face din glumele lui răsuflate un pod peste tăcerea dintre noi:
— Şi pe unde oare, dacă îmi este îngăduit să întreb, şi-a petrecut Excelenţa Voastră seara până aproape de miezul nopţii? A avut un randevu? Cu o tânără frumoasă doamnă? A fost poftită Înălţimea Voastră la o orgie în palatul reginei Sheba?
Tăcerea mea îl speria chiar mai mult decât scaieţii agăţaţi de hainele mele sau faptul că nu mai învăţam. Când şi-a dat seama că mânia şi pedepsele nu aveau nici un efect, le-a înlocuit cu un sarcasm meschin. Bombănea, dând din cap: „Dacă asta vrea Înălţimea Voastră, aşa să fie”. Sau: „Când eram de vârsta ta aproape terminasem gimnaziul. Nu floare

la ureche ca şcoala ta! Gimnaziu clasic! Cu disciplină de fier, militărească! Cu lecţii de greacă veche şi latină! Îi citisem pe Euripide, Ovidiu şi Seneca în original! Şi tu ce faci? Zaci pe spate douăsprezece ore în şir citind prostii! Benzi desenate! Reviste scârboase! *Dwarf* şi *Stalag*! Zdrenţe dezgustătoare destinate scursurilor omenirii! Când te gândeşti că nepotul profesorului Klausner a ajuns un terchea-berchea! Un huligan!"

Până la urmă sarcasmul lui a fost înlocuit de tristeţe. La micul dejun se uita o clipă la mine cu ochi căprui şi trişti ca de căţel şi pe dată îşi ferea privirea şi şi-o ascundea în dosul ziarului. Ca şi când el era cel care o luase razna şi trebuia să se ruşineze.

În sfârşit, cu inima grea, tata a propus un compromis. Nişte prieteni din kibbutzul Sde Nehemia, în Galileea de Sus, erau de acord să stau acolo în lunile de vară: puteam să văd cum mă împac cu muncile agricole şi să aflu dacă mi se potriveşte sau nu viaţa printre tinerii de vârsta mea, dormind în dormitorul comun. Dacă se dovedea că experienţa din vară îmi ajunge, trebuia să îmi iau angajamentul că mă întorc la şcoală şi mă ocup de studii cu seriozitatea pe care o merită. Însă dacă până la sfârşitul verii tot nu mi-a venit mintea la cap, atunci noi doi o să şedem iar şi o să avem o discuţie de adulţi adevăraţi şi o să încercăm să găsim o soluţie acceptabilă pentru amândoi.

Unchiul Joseph însuşi, bătrânul profesor pe care partidul Herut îl numise în acea vreme candidat la preşedinţia ţării împotriva profesorului Chaim Weizmann, candidatul Centrului şi al Stângii, a auzit despre intenţia mea supărătoare de a mă alătura unui kibbutz şi s-a alarmat. El considera kibbutzurile o ameninţare la adresa etosului naţional, dacă nu chiar o extensie a ideilor lui Stalin. Aşa că m-a invitat la el acasă pentru o discuţie particulară serioasă, între patru ochi, nu într-unul dintre pelerinajele noastre de sabat, ci, pentru prima oară în viaţa mea, într-o zi de lucru. M-am pregătit pentru această întâlnire cu inima bubuindu-mi în piept, şi chiar mi-am notat trei sau patru idei principale. Aveam să-i amintesc unchiului Joseph de ceea ce proclama chiar el dintotdeauna: nevoia de a înota împotriva

curentului. Individul hotărât trebuie întotdeauna să apere cu vitejie lucrurile în care crede cu tot sufletul, chiar şi împotriva opoziției puternice a celor mai dragi ființe de pe lume. Însă unchiul Joseph a fost silit să-şi retragă invitația în ultima clipă din cauza unei chestiuni urgente care i-a stârnit indignarea profundă.

Aşa că, fără binecuvântarea lui şi fără această înfruntare dintre David şi Goliat, m-am trezit la cinci dimineața în prima zi din vacanța de vară, ca să merg la stația centrală de autobuze de pe Calea Jaffa. Tata se trezise cu o jumătate de oră înaintea mea: până când a sunat deşteptătorul meu îmi pregătise deja două sendvişuri groase cu brânză şi roşii, două cu ouă şi roşii, un castravete curățat, un măr şi o bucată de cârnat, şi le-a împachetat în hârtie cerată, plus o sticlă cu apă cu dopul strâns foarte bine, să nu curgă pe drum. Se rănise la deget tăind pâinea şi sângera, aşa că înainte de a pleca l-am bandajat. La uşă m-a îmbrățişat nehotărât, apoi m-a îmbrățişat iar, mai puternic, şi-a aplecat capul spre umărul meu şi a zis:

— Dacă te-am rănit în vreun fel în ultima vreme, te rog să mă ierți. Nici mie nu mi-a fost uşor.

Dintr-odată s-a răzgândit, şi-a pus repede un sacou şi cravată şi m-a condus până la stația de autobuz. Căram împreună sacul de voiaj, în care se aflau toate bunurile mele de pe lume, pe străzile Ierusalimului pustii înainte de ivirea zorilor. Pe tot drumul, tata n-a încetat cu glumele şi jocurile de cuvinte. A vorbit despre originile hasidice ale termenului *kibbutz*, care înseamnă „a se strânge laolaltă”, şi paralela interesantă între ideologia kibbutzului şi ideea grecească de *koinonia*, comunitate, de la *koinos*, care înseamnă „comun”. A arătat că *koinonia* era originea cuvântului ebraic *kenounia*, „ciocnire”, şi poate că şi a termenului muzical „canon”. S-a urcat cu mine în autobuzul de Haifa şi m-a contrazis în privința locului pe care ar trebui să şed, apoi şi-a luat din nou rămas-bun, şi trebuie să fi uitat că asta nu era una dintre vizitele mele de sâmbătă la mătuşile din Tel Aviv, pentru că mi-a urat sabat plăcut, cu toate că era luni. Înainte să coboare din autobuz a glumit cu şoferul şi l-a rugat să conducă deosebit de grijuliu, pentru că transportă o

mare comoară. Apoi a fugit să cumpere un ziar, s-a oprit pe peron căutându-mă cu privirea şi şi-a fluturat mâna spre alt autobuz.

56

La sfârşitul verii mi-am schimbat numele şi m-am mutat cu sacul de voiaj de la Sde Nehemia la Hulda. La început am fost un elev extern în pensiune la liceul local (care îşi zicea cu modestie „şcoală complementară"). Când am terminat cursurile, chiar înainte de a-mi începe serviciul militar, am devenit membru al kibbutzului. Hulda avea să fie casa mea din 1954 până în 1985.
Tata s-a recăsătorit cam la un an după moartea mamei mele, şi apoi, după un an, după ce m-am mutat în kibbutz, el şi soția lui s-au dus la Londra. El a trăit acolo vreo cinci ani. La Londra s-au născut sora mea Marganita şi fratele meu David, acolo a învățat tata în cele din urmă – cu imensă greutate – să şofeze, şi la Universitatea din Londra a obținut titlul de doctor în filologie cu teza „Un manuscris necunoscut al lui I.L. Peretz". Ne trimiteam periodic ilustrate. Din când în când îmi trimitea articole de-ale sale. Uneori îmi trimitea cărți şi mici obiecte care se voiau aluzii delicate la adevăratul meu destin, cum ar fi tocuri şi penare, agende frumoase şi un cuțit ornamental pentru hârtie.
În fiecare vară venea acasă în vizită, ca să vadă cum o duc cu adevărat şi dacă viața din kibbutz chiar îmi prieşte, şi în acelaşi timp să vadă starea apartamentului şi ce mai face biblioteca lui. Într-o scrisoare amănunțită tata mă anunța la începutul verii lui 1956 că
în ziua de miercuri din săptămâna viitoare, dacă nu e prea mare deranjul pentru tine, mi-am propus să vin să-ți fac o vizită la Hulda. M-am interesat şi am aflat că există un autobuz care pleacă din stația centrală de autobuze din Tel Aviv în fiecare zi la ora 12 şi ajunge la Hulda în jurul orei 13.20. Acum iată întrebările mele: 1. Poți să mă aştepți în

stația de autobuz? (Dar dacă ți-e greu – de exemplu, dacă eşti ocupat –, pot să întreb unde eşti şi să te găsesc singur.)
2. Trebuie să mănânc ceva înainte de a urca în autobuz la Tel Aviv, sau putem mânca împreună când ajung în kibbutz? Cu condiția să nu fie nici un deranj pentru tine, fireşte.
3. Am aflat că după-masa este doar un autobuz de la Hulda la Rehovot, de unde pot lua al doilea autobuz până la Tel Aviv şi apoi al treilea până la Ierusalim. Dar în cazul acesta n-o să avem la dispoziție decât vreo două ore şi jumătate. Oare o să ne ajungă? 4. Sau, altă variantă, poate că aş putea rămâne peste noapte şi să plec de la Hulda cu autobuzul de la 7 dimineața? Aceasta cu trei condiții: A. să nu-ți fie greu să-mi găseşti un loc în care să stau (un pat foarte simplu sau chiar şi o saltea ar fi de ajuns); B. ca acest lucru să nu fie văzut cu ochi răi în kibbutz; C. ca pe tine însuți să nu te deranjeze o vizită atât de lungă. Te rog, anunță-mă pe dată orice hotărăşti. 5. Ce ar trebui să iau cu mine, în afară de obiectele personale? (Prosop? Cearşafuri? N-am mai stat niciodată într-un kibbutz!) Fireşte, o să-ți spun toate noutățile (nu-s multe) când ne vedem. Şi o să-ți spun despre planurile mele, dacă te interesează. Şi dacă vrei, poți să-mi vorbeşti şi tu despre planurile tale. Sper că eşti sănătos şi în dispoziție bună (este o legătură certă între cele două!). Cât despre restul, o să vorbim foarte curând.
Cu drag,
Tata

*

În acea miercuri am terminat cursurile la unu şi am cerut să fiu scutit de cele două ore de muncă pe care trebuia să le efectuăm după prânz (în acea vreme lucram la cotețele de găini). Şi totuşi, după ultima oră de curs m-am repezit acasă să-mi pun salopeta albastră plină de praf şi bocancii grei, apoi am alergat la şopron, am găsit cheile tractorului Massey-Ferguson ascunse sub perna de pe scaun, am pornit motorul şi am huruit până la stația de autobuz, într-un nor de praf, la câteva minute după sosirea autobuzului de la Tel Aviv. Tata, pe care nu-l văzusem de mai bine de un an, era deja acolo, cu mâna streaşină la ochi, aşteptând nervos să

vadă de unde o să-i vină salvarea. Purta – spre totala mea uimire – pantaloni kaki, cămaşă bleu cu mâneci scurte şi o pălărie ca de kibbutz, fără urmă de sacou şi cravată. De la distanţă arăta aproape ca unul dintre „bătrânii" noştri. Îmi închipui că se gândise mult până să se îmbrace aşa, în semn de respect faţă de o civilizaţie pe care o stima întru câtva, chiar dacă nu se potrivea cu etosul şi cu principiile lui. Într-o mână îşi ţinea servieta ponosită, iar în cealaltă avea o batistă cu care îşi ştergea fruntea. Am huruit până la el, am frânat aproape în dreptul nasului lui şi, aplecându-mă spre el, cu o mână pe volan şi cealaltă aşezată pe aripă, cu un gest de proprietar, am zis: *Shalom*. S-a uitat în sus la mine cu ochii măriţi de ochelari, aşa încât arăta ca un copil înspăimântat, şi mi-a răspuns în grabă la salut, cu toate că nu prea ştia cine sunt. Când m-a recunoscut a părut uimit.
După o clipă a zis:
— Tu eşti?
Şi după altă clipă:
— Ai crescut atât de mult. Arăţi mai sănătos.
Şi în sfârşit, după ce şi-a revenit:
— Dă-mi voie să observ că n-a fost prea prudentă năvala asta a ta. Ai fi putut să mă calci.
L-am rugat să aştepte acolo, ferit de soare, şi am dus înapoi în şopron Massey-Fergusonul: rolul lui în dramă se încheiase. Apoi l-am dus pe tata în sala de mese, unde ne-am dat brusc seama că suntem acum la fel de înalţi; am fost amândoi stingheriţi, şi tata a glumit pe tema asta. Mi-a pipăit muşchii, curios, ca şi cum s-ar fi întrebat dacă să mă cumpere sau nu, şi a făcut altă glumă despre culoarea întunecată a pielii mele în comparaţie cu pielea lui albă: „Micuţul negru Sambo! Eşti la fel de negricios ca un yemenit!"
În sala unde se mânca, cele mai multe dintre mese fuseseră strânse; mai era doar una aşternută, şi l-am servit pe tata cu pui fiert cu morcovi şi cartofi şi cu un castron de supă de pui cu crutoane. A mâncat cu mare grijă, manierat, ignorând felul meu de a mânca dinadins zgomotos, ţărănesc. În vreme ce beam ceai din pahare de plastic, tata s-a pornit să discute politicos cu Tsvi Butnik, unul dintre cei vechi, care şedea la

masa noastră. Tati era foarte atent să nu atingă nici un subiect care ar putea degenera într-o dispută ideologică. L-a întrebat pe Butnik din ce țară vine, şi, când acesta a spus că e din România, chipul tatei s-a luminat şi a început să vorbească o română pe care, nu se ştie de ce, Tsvi n-o prea pricepea în felul în care o vorbea tata. Apoi a trecut la frumusețea peisajului şi a câmpiei litorale, la profeția biblică Hulda şi la Porțile Huldei din Templu, subiecte care probabil că i s-au părut fără nici un risc de dezacord. Însă înainte de a ne despărți de Tsvi tata n-a rezistat să nu-l întrebe cum se simt având-l printre ei pe fiul lui. Reuşea el să se adapteze? Tsvi Butnik, care habar n-avea dacă mă adaptez în Hulda şi în ce fel, a zis:

— Ce întrebare! Foarte bine!

Şi tata a răspuns:

— Ei bine, pentru aceasta vă sunt recunoscător tuturor!

În vreme ce plecam din sala de mese i-a spus lui Tsvi, fără să se sinchisească de sentimentele mele, ca atunci când iei un câine lăsat în pensiune:

— Era în stare destul de proastă din mai multe puncte de vedere când a venit, şi acum pare să fie într-o formă excelentă.

L-am târât într-un tur complet de-a lungul şi de-a latul kibbutzului. Nu m-am ostenit să-l întreb dacă n-ar vrea mai degrabă să se odihnească. Nu m-am ostenit să-i ofer un duş rece sau să-i arăt unde sunt toaletele. Ca un sergent-major de la o bază pentru recruți, l-am zorit pe bietul tata, roşu ca racul, gâfâind, ştergându-şi tot timpul fața, de la staulele oilor la cotețele de găini şi la grajduri, şi apoi la atelierul de tâmplărie şi atelierul de lăcătuşerie şi fabrica de ulei de măsline de pe culmea dealului, şi tot timpul i-am predicat despre principiile kibbutzului, economia agricolă, avantajele socialismului, contribuția kibbutzului la victoriile militare ale Israelului. Nu l-am cruțat de nici un amănunt. Eram posedat de un soi de zel didactic răzbunător prea puternic ca să-l pot reprima. Nu l-am lăsat să scoată nici un cuvânt. I-am respins încercările de a pune întrebări. Am vorbit şi-am vorbit şi-am vorbit.

De la blocul copiilor l-am târât, cu ultimele lui puteri, la locuințele veteranilor, la clinică şi la sălile de clasă, până ce în sfârşit am ajuns la căminul cultural şi la bibliotecă, unde am dat peste bibliotecarul Sheftel, tatăl lui Nily, cea care avea să-mi devină soție peste câțiva ani. Blândul şi zâmbitorul Sheftel şedea acolo, în haine albastre de lucru, fredonând abia auzit o melodie hasidică şi dactilografiind ceva cu două degete pe un şablon din hârtie cerată. Ca un peşte muribund care printr-o minune a fost aruncat înapoi în apă în ultima clipă, tata, care abia mai răsufla de căldură şi de praf şi era sufocat de mirosul bălegarului, şi-a revenit: vederea cărților şi a unui bibliotecar i-au redat viața, şi pe loc s-a pornit să reverse păreri.

Cei doi viitori cuscri au stat la taclale vreo zece minute despre lucrurile discutate între bibliotecari. Apoi sfiala lui Sheftel a învins, şi tati l-a lăsat şi s-a întors să cerceteze aşezarea bibliotecii şi toate ungherele şi cotloanele, ca un ataşat militar vigilent, care observă cu ochi de profesionist manevrele unei oştiri străine.

Apoi ne-am mai plimbat un pic, tati şi cu mine. Am primit cafea şi prăjituri acasă la Hanka şi Ozer Huldai, care se oferiseră să fie familia mea adoptivă. Aici tata şi-a desfăşurat deplin cunoştințele despre literatura polonă şi, după ce le-a cercetat un pic biblioteca, a avut chiar o conversație însuflețită cu ei în polonă: el a citat din Julian Tuwim, iar Hanka i-a răspuns citându-l pe Slovacki; el l-a pomenit pe Mickiewicz, şi ei au replicat cu Iwaszkiewicz, el a pomenit numele lui Rejmont, şi ei au răspuns cu Wyspianski. Tati părea că merge în vârful picioarelor când vorbea cu oamenii din kibbutz, ca şi cum ar fi avut mare grijă să nu lase să-i scape ceva cumplit, cu consecințe iremediabile. Le vorbea cu mare delicatețe, ca şi cum socialismul lor i s-ar fi părut o boală incurabilă ai cărei nefericiți purtători nu-şi dădeau seama cât de gravă e starea lor, iar el, vizitatorul din afară care vedea şi ştia, trebuia să aibă grijă să nu spună din greşeală ceva care ar putea să-i alerteze în privința gravității situației lor.

Aşa că a avut grijă să-şi exprime admirația față de ceea ce vedea, a arătat un interes politicos, a pus câteva întrebări

(„Culturile merg bine?”, „Cum o duc animalele?”) şi şi-a exprimat iar admiraţia. Nu i-a înecat într-o etalare a erudiţiei sale, nici n-a încercat să facă jocuri de cuvinte. S-a stăpânit. Poate că se temea să nu-mi facă mie rău.

*

Însă spre seară asupra lui a coborât un fel de melancolie, ca şi cum i se terminaseră vorbele de duh şi îi secase fântâna de anecdote. A întrebat dacă am putea şedea împreună pe o bancă umbrită din spatele căminului cultural, aşteptând apusul. Când soarele a început să apună s-a oprit din vorbit şi am şezut alături în tăcere. Antebraţul meu cafeniu, pe care răsărise deja un puf blond, se rezema de spătarul băncii aproape de braţul lui alb cu păr negru. De data aceasta tata nu mi s-a adresat cu Înălţimea Voastră sau Preacinstite Domn, nici măcar nu s-a purtat ca şi cum ar fi fost responsabil cu izgonirea oricărei tăceri. Arăta atât de stângaci şi de trist, încât eram gata-gata să-i ating umărul. Dar n-am făcut-o. M-am gândit că încearcă să-mi spună ceva, ceva important şi chiar urgent, şi nu e în stare să înceapă. Pentru prima oară în viaţa mea, tatăl meu părea să se teamă de mine. Mi-ar fi plăcut să-l ajut, chiar să încep o discuţie în locul lui, însă eram la fel de inhibat ca el. În cele din urmă a spus brusc:
— Bine, atunci.
Şi am repetat după el:
— Bine.
Şi am tăcut iar. Mi-am amintit deodată de grădina de legume pe care am încercat să o facem împreună pe pământul tare ca betonul al curţii noastre din spate în Kerem Avraham. Mi-am amintit cuţitul pentru hârtie şi ciocanul obişnuit, care îi erau uneltele agricole. Răsadurile pe care le-a adus de la Casa Femeilor Pioniere sau Ferma Femeilor Muncitoare şi le-a plantat noaptea, pe ascuns de mine, ca să compenseze eşecul semînţelor pe care le semănasem noi.

*

Tata mi-a adus în dar două dintre cărţile scrise de el. Pe prima pagină din *Romanul scurt în literatura ebraică* a scris

această dedicație: „Fiului meu crescător de găini, de la tatăl tău (fost) bibliotecar”, în vreme ce în textul de pe *Istoria literaturii* poate că era un reproş voalat care îi exprima dezamăgirea: „Fiului meu, Amos, cu nădejdea că o să-şi graveze un loc în literatura noastră”.
Am dormit într-un dormitor gol cu două paturi de copii şi un cufăr de transport cu o draperie, pentru aşezarea hainelor. Ne-am dezbrăcat şi am vorbit vreo zece minute pe întuneric. Despre alianța NATO şi Războiul Rece. Apoi ne-am spus noapte bună şi ne-am întors unul cu spatele la celălalt. Poate că, la fel ca mine, tata nu reuşea să adoarmă. Trecuseră câțiva ani de când noi doi n-am mai dormit în aceeaşi încăpere. Răsuflarea lui părea greoaie, ca şi cum n-ar fi avut destul aer sau ar fi respirat pe gură, printre dinții încleştați. N-am mai dormit în aceeaşi încăpere de la moartea mamei, din ultimele ei zile, când s-a mutat în odaia mea, iar eu am fugit şi m-am culcat alături de el, în patul dublu, şi în primele nopți după moartea ei, când el a trebuit să vină şi să doarmă pe o saltea aşezată pe podeaua camerei mele, pentru că eram îngrozit.
Şi de data aceasta a fost o clipă de groază. M-am trezit speriat spre dimineață şi mi s-a părut la lumina lunii că patul tatei e gol, că el şi-a tras fără zgomot un scaun şi şade la fereastră liniştit, nemişcat, cu ochii deschişi, privind țintă toată noaptea luna şi numărând norii care trec. Mi-a înghețat sângele în vine.
Dar, de fapt, el dormea profund şi liniştit în patul pe care i-l aşternusem, şi ceea ce arăta ca o persoană şezând tăcută pe scaun, cu ochii deschişi ațintiți spre lună, nu era tatăl meu sau vreo stafie, ci hainele lui, pantalonii kaki şi cămaşa bleu simplă, pe care le alesese cu atâta chibzuială, ca să nu pară superior membrilor kibbutzului. Ca să nu-i ofenseze, Doamne fereşte.

*

La începutul anilor ‘60 tata s-a întors de la Londra la Ierusalim, împreună cu soția şi copiii. S-au stabilit într-o suburbie numită Beit Hakerem. Din nou tata s-a dus zilnic la lucru la Biblioteca Națională, nu la secția de periodice, ci în

secția bibliografică, creată în acea vreme. Acum, că avea în fine un doctorat de la Universitatea din Londra şi o carte de vizită frumoasă, chiar dacă modestă, care atesta acest lucru, a încercat din nou să obțină un post în învățământ, dacă nu la Universitatea Ebraică din Ierusalim, domeniul răposatului său unchi, atunci poate măcar la una dintre universitățile noi: Tel Aviv, Haifa, Beersheba. Şi-a încercat norocul o dată chiar şi la universitatea religioasă, Bar Ilan, cu toate că se considera un anticlerical declarat.

În zadar.

Trecut de-acum de cincizeci de ani, era prea bătrân ca să devină asistent sau lector, şi nu suficient de apreciat pentru a aspira la o poziție academică superioară. Nu era dorit nicăieri. (Aceea era şi o perioadă în care reputația profesorului Klausner a suferit un declin dramatic. Prin anii '60 toate lucrările unchiului Joseph legate de literatura ebraică începuseră să pară depăşite şi destul de naive.) Aşa cum scrie Agnon despre unul dintre personajele sale, în povestirea „Pe vecie":

Timp de douăzeci de ani Adiel Amzeh a cercetat tainele din Gumlidatha, care a fost un mare oraş şi mândria unor neamuri puternice, până ce hoardele gotice s-au lăsat peste el şi l-au prefăcut într-un morman de praf, iar pe locuitorii lui în sclavi veşnici, şi în toți anii în care a trudit nu s-a înfățişat înțelepților din universități şi nici femeilor şi copiilor lor; acum, că venea să le ceară o favoare, ochii lor radiau atâta mânie rece, încât ochelarii lor scânteiau pe când i se adresau cu aceste cuvinte: „Cine sunteți, domnule, noi nu vă cunoaştem". Umerii i s-au lăsat în jos şi s-a despărțit de ei dezamăgit. Şi totuşi, treaba nu a fost fără folos, pentru că a învățat că, dacă doreşti să fii recunoscut de oameni, trebuie să fii apropiat de ei. Însă nu era un bărbat care să ştie cum să fie apropiat de oameni...[31]

Tata n-a învățat niciodată „cum să se apropie de oameni", cu toate că s-a străduit întotdeauna din răsputeri să o facă, prin

---

[31] S.Y. Agnon, „Pe vecie", în *Opera completă a lui S.Y. Agnon*, vol. 8 (Ierusalim/Tel Aviv, 1962), pag. 315-316. (N. a.)

glume şi vorbe de duh, o permanentă bucurie de a ajuta cu orice preţ pe oricine, etalarea erudiţiei şi jocuri de cuvinte. N-a ştiut niciodată să linguşească şi nu stăpânea arta de a se ataşa de grupuri academice influente şi de cabale; nu era sluga nimănui şi n-a scris vreodată laude despre oameni decât după moartea lor.

În cele din urmă se pare că s-a resemnat. Timp de încă vreo zece ani şi-a petrecut zilele într-o celulă fără ferestre, în secţia bibliografică din noua clădire a Bibliotecii Naţionale din Givat Ram, strângând note de subsol. Când se întorcea acasă de la lucru, se aşeza la birou şi compila articole pentru *Enciclopedia ebraică*, elaborată în acea vreme. A scris mai ales despre literatura polonă şi lituaniană. Treptat a transformat unele capitole din teza lui de doctorat despre J.L. Peretz în articole pe care le-a publicat în ziare ebraice, şi o dată sau de două ori a reuşit chiar să publice în franceză. Printre articolele tipărite separat pe care le am aici, în casa din Arad, am găsit lucrări despre Saul Cernikovski („Poetul în patria lui"), Immanuel din Roma, *Daphnis şi Chloe* a lui Longos şi un articol intitulat „Studii despre Mendele", pe care tata a scris:

În amintirea soţiei mele, o femeie cu discernământ
şi bun-gust, care m-a părăsit pe 8 Tebeth 5712[32]

*

În 1960, cu câteva zile înainte de căsătoria mea cu Nily, tata a avut primul atac de cord. Asta l-a împiedicat să asiste la ceremonia care a avut loc la Hulda, sub un baldachin sprijinit pe patru furci. (Era o tradiţie înrădăcinată la Hulda ca baldachinul mirilor să fie sprijinit pe două puşti şi două furci, simbolizând unirea dintre muncă, apărare şi kibbutz. Nily şi cu mine am stârnit un scandal cu refuzul nostru de a ne căsători la umbra puştilor. La adunarea generală a kibbutzului, Zalman P. m-a numit „suflet gingaş", în vreme ce Tsvi K. s-a interesat batjocoritor dacă în unitatea militară

[32] 6 ianuarie 1952, după calendarul gregorian. (N. a.)

în care eram mi se permitea să patrulez înarmat cu o furcă sau cu o mătură.)
Tata şi-a revenit la două-trei săptămâni după căsătorie, însă chipul lui nu mai arăta la fel: era cenuşiu şi obosit. De pe la jumătatea anilor ‘60 vioiciunea l-a părăsit treptat. Încă se mai trezea dis-de-dimineaţă plin de entuziasm şi dornic de muncă, însă după prânz capul începea să-i cadă în piept, obosit, şi pe la sfârşitul după-amiezii se aşeza în pat să se odihnească. Apoi vigoarea a început să-i scadă pe la prânz. La sfârşit nu mai avea decât primele două-trei ore ale dimineţii, după care devenea cenuşiu şi stins.
Încă îi plăceau glumele şi jocurile de cuvinte şi încă se delecta explicându-mi, de exemplu, că termenul ebraic pentru robinet, *berez*, derivă din termenul neogrec *vrisi*, „arc”, iar ebraicul *mahsan*, „prăvălie”, ca şi cuvântul *magazine* din engleză vin din arabul *mahzan*, „depozit”, care poate că derivă din rădăcina semitică *HSN*, însemnând „puternic”. Cât despre cuvântul *balagan*, „zăpăceală” sau „confuzie”, spunea el, pe care mulţi îl considerau în mod eronat cuvânt rusesc, vine de fapt din persanul *balakan*, ce desemna o verandă dosnică unde erau azvârlite cârpele netrebuincioase, din care a derivat cuvântul englez *balcony*.
Se repeta din ce în ce mai mult. În ciuda memoriei sale odinioară excelente, acum spunea de câte două ori o glumă sau o explicaţie în aceeaşi discuţie. Era obosit şi retras, şi uneori îi era greu să se concentreze. În 1968, când mi-a apărut cartea *Soţul meu, Michael*, a citit-o în câteva zile şi apoi mi-a telefonat la Hulda să-mi spună că „există nişte descrieri destul de convingătoare, dar de fapt cărţii îi lipseşte o scânteie a viziunii inspiratoare, îi lipseşte o idee principală”. Iar când i-am trimis povestirea mea „Iubire târzie”, mi-a scris o scrisoare în care îşi exprima bucuria că
fiicele tale sunt minunate şi principalul e că o să ne vedem în curând... Cât despre povestire, nu e rea. Totuşi, în afară de personajul principal, restul sunt doar caricaturi, după umila mea părere. Însă personajul principal, aşa neatrăgător şi ridicol cum este, e viu. Câteva observaţii: 1. pg. 3, „enormul fluviu al galaxiilor”: „galaxie” vine de la grecescul *gala*, „lapte”, şi înseamnă „Calea Laptelui”. Este preferabil

singularul. Din câte ştiu eu, nu există nici o bază pentru plural. 2. pg. 3 (şi în alte locuri), „Liuba Kaganov*ska*": este forma *polonă*; în rusă ar trebui să fie „Kaganov*skaia*". 3. La pg. 7 ai scris *viazhma*: ar trebui să fie *viazma* (*z*, nu *zh*!).
Şi tot aşa şi iar aşa, până la observaţia numărul 23, când nu i-a mai rămas la sfârşitul paginii decât un spaţiu mic, în care a scris: „Salutări de la noi toţi, Tati".
Însă după câţiva ani Hayim Toren mi-a spus: „Tatăl tău alerga prin camerele Bibliotecii Naţionale, radios, arătându-ne ce a scris Gershom Shaked despre cartea ta *Acolo unde urlă şacalii* şi cum a lăudat Avraham Shanaan *Altundeva, poate*. Odată mi-a explicat mânios cum s-a apucat profesorul Kurzweil să împroaşte cu noroi *Soţul meu, Michael*. Cred că l-a sunat chiar şi pe Agnon, anume ca să i se plângă de recenzia lui Kurzweil. Tatăl tău era mândru de tine în felul lui, chiar dacă era prea timid ca să ţi-o spună şi poate că se temea şi să nu ţi se urce la cap".

*

În ultimul an de viaţă umerii i s-au prăbuşit. Avea crize cumplite de furie, când azvârlea cu reproşuri şi acuzaţii în toţi cei din jur şi se închidea în biroul lui, trântind uşa. Însă după cinci sau zece minute ieşea şi îşi cerea scuze pentru izbucnire, dând vina pe sănătatea lui proastă, pe oboseală, pe nervi, şi ne ruga sfios să-l iertăm pentru că a spus lucruri atât de nedrepte şi nemeritate.
Folosea adesea cuvintele „nedrept şi nemeritat", aşa cum spunea adesea „categoric", „desigur", „fără îndoială", „cu siguranţă" şi „din mai multe puncte de vedere".
În acea vreme, când tata nu se simţea bine, bunicul Aleksandr, trecut deja de nouăzeci de ani, era încă în culmea prosperităţii lui fizice şi în plină înflorire romantică. Trandafiriu la chip ca un prunc, plin de vlagă ca un mire, se perinda pe acolo toată ziua, explodând şi exclamând: „*Nu, şto!*" sau „Ce *paskudniaks!* Ce nemernici! *Juliks!* Escroci!" sau „*Nu, davai!* Înainte, marş! *Horoşo!* Terminaţi odată!" Femeile se îmbulzeau în jurul lui. Adesea, chiar şi dimineaţa, sorbea „o picăturică de coniac" şi pe dată faţa lui trandafirie se făcea roşie ca răsăritul soarelui. Dacă tata şi bunicul

stăteau de vorbă în grădină sau se plimbau pe trotuar în faţa casei, contrazicându-se, cel puţin prin limbajul lor corporal, bunicul Aleksandr părea mult mai tânăr decât fiul lui cel mic. Avea să trăiască cu patru decenii mai mult decât fiul cel mare, David, şi decât primul nepot, Daniel Klausner, care au fost ucişi de nemţi la Vilna, cu două decenii mai mult decât soţia sa şi cu şapte ani mai mult decât ultimul fiu.

*

Într-o zi, pe 11 octombrie 1970, la vreo patru luni după cea de-a şaizecea sa aniversare, tata s-a sculat devreme, ca de obicei, cu mult înaintea celorlalţi din casă, s-a ras, şi-a dat cu nişte apă de toaletă, şi-a udat părul înainte de a-l peria pe spate, a mâncat o chiflă cu unt şi a băut două căni de ceai, a citit ziarul şi a oftat de câteva ori, a aruncat o privire spre agenda care stătea întotdeauna deschisă pe biroul lui, ca să poată tăia de pe listă ceea ce făcuse, şi-a pus un sacou şi cravată, şi-a făcut o mică listă de cumpărături şi a luat-o în jos spre Piaţa Danemarca, unde Bulevardul Beit Hakerem se întâlneşte cu Calea Herzl, ca să cumpere nişte articole de papetărie de la mica prăvălie din subsol de unde cumpăra tot ce-i trebuia pentru birou. A parcat şi a încuiat maşina, a coborât cele şase trepte, a stat la coadă şi chiar i-a cedat politicos locul unei femei în vârstă, a cumpărat tot ce era pe listă, a glumit cu proprietăreasa prăvăliei pe tema cuvântului „clamă”, care poate fi şi substantiv, şi verb[33], i-a spus ceva despre neglijenţa primăriei, a plătit, a numărat restul, şi-a luat sacoşa cu cumpărături, i-a mulţumit proprietăresei cu un zâmbet, a rugat-o să nu uite să-i transmită salutări dragului ei soţ, i-a urat o zi bună şi împlinită, a salutat doi necunoscuţi care stăteau la coadă după el, s-a întors şi a pornit spre uşă şi a căzut mort din cauza unui atac de cord. Şi-a donat trupul cercetării ştiinţifice, iar eu i-am moştenit biroul. La el sunt scrise aceste pagini, nu cu lacrimi, pentru că tata era în mod fundamental împotriva lacrimilor, în special la bărbaţi.

---

[33] Este situaţia din limba engleză (*clip*). (N. tr.)

Iată ce am găsit scris în agenda lui de pe birou: „*Papetărie: 1. Bloc de scris. 2. Carnet cu spirală. 3. Plicuri. 4. Clame. 5. Să întreb de dosare de carton*.” Toate acestea, inclusiv dosarele, se aflau în sacoşa pe care erau încă încleştate degetele lui. Aşa că atunci când am ajuns la casa tatei, în Ierusalim, la o oră sau o oră şi jumătate după ce a murit, am luat creionul lui şi am tăiat lista, aşa cum tati tăia întotdeauna lucrurile de îndată ce le îndeplinea.

57

Când am plecat de acasă şi m-am dus să trăiesc în kibbutz, la cincisprezece ani, am scris câteva hotărâri pe care le luasem, ca un test pe care trebuia cu orice preţ să-l trec. Dacă voiam cu adevărat să încep o nouă viaţă, trebuia mai întâi să mă bronzez în două săptămâni, ca să arăt ca oricare dintre ei; trebuia să mă opresc o dată pentru totdeauna din visarea cu ochii deschişi; trebuia să-mi schimb numele de familie; trebuia să fac zilnic două sau trei duşuri reci; trebuia neapărat să mă silesc să nu mai fac noaptea lucrul acela spurcat; nu mai trebuia să scriu poezii; trebuia să mă opresc din trăncănit; şi nu trebuia să spun poveşti: trebuia să apar în noua mea casă ca un bărbat tăcut.
Apoi am rupt lista. În primele patru sau cinci zile chiar am reuşit să nu fac lucrul spurcat şi să nu trăncănesc. Când eram întrebat ceva de felul „O să fie de-ajuns o pătură?” sau „Vrei să te aşezi în colţul clasei, aproape de fereastră?”, răspundeam cu o mişcare a capului, fără nici un sunet. La întrebarea dacă mă interesează politica sau dacă aş vrea să mă alătur unui cerc de lectură a ziarelor, răspundeam „Hm”. Dacă eram întrebat despre viaţa mea dinainte, de la Ierusalim, răspundeam în mai puţin de zece cuvinte, pe care le rosteam dinadins după câteva secunde, ca şi cum aş fi fost cufundat în gânduri: lasă-i să ştie că sunt un soi de bărbat rezervat, ascuns, cu viaţă interioară. Am reuşit chiar şi în privinţa duşurilor reci, cu toate că era un act de eroism să

mă despoi la duşurile băieţilor. Se părea chiar că în primele săptămâni am putut să mă opresc din scris.
Dar nu din citit.
În fiecare zi, după lucru şi şcoală, copiii din kibbutz mergeau acasă la părinţii lor, în vreme ce pensionarii externi se odihneau la club sau jucau baschet. Seara erau diferite activităţi – de exemplu, dans sau cor – pe care le evitam ca să nu par ridicol. Când toţi ceilalţi dispăreau, mă tolăneam pe jumătate gol în iarba din faţa dormitorului nostru, la soare, şi citeam până se întuneca. (Aveam mare grijă să evit să stau culcat pe patul meu în camera goală, pentru că acolo mintea mea spurcată mă aştepta plină de fantezii din lumea Şeherezadei.)

*

O dată sau de două ori pe săptămână, spre seară, îmi verificam în oglindă bronzul, înainte de a-mi pune cămaşa, apoi îmi luam inima-n dinţi şi mergeam la blocul veteranilor ca să beau un pahar de suc de fructe şi să mănânc o bucată de prăjitură cu „părinţii" mei din kibbutz, Hanka şi Oizer Huldai. Acest cuplu de dascăli, amândoi din Lodz, Polonia, prezidau an după an viaţa culturală şi educativă a kibbutzului. Hanka, învăţătoare la şcoala primară, era o femeie durdulie şi energică, întotdeauna încordată ca un arc şi înconjurată de un nimb de dăruire şi fum de ţigară. Pe umerii ei se sprijinea întreaga sarcină a organizării sărbătorilor evreieşti, nunţilor, aniversărilor, organizarea producţiilor artistice şi modelarea tradiţiei locale de viaţă proletară rustică. Această tradiţie, în viziunea Hankăi, trebuia să îmbine aroma Cântării Cântărilor cu gustul ebraic de măsline-şi-roşcove al noilor plugari biblici, melodiile hasidice din Europa de Est cu purtarea grosolană, însă energică a ţăranilor polonezi şi a altor copii ai naturii, care îşi trag inocenţa, puritatea spiritului şi mistica *joie de vivre* de-a dreptul din *Rodul pământului*, ca la Knut Hamsun, de sub picioarele lor goale.
Cât despre Ozer sau Oizer Huldai, directorul „şcolii complementare" sau al liceului, era un bărbat dur, vânos, ale cărui riduri evreieşti erau arate de suferinţă şi de o agerime a

minții plină de ironie. Uneori o scânteie ştrengărească de zburdălnicie anarhică licărea o clipă printre liniile astea chinuite. Era un bărbat uscățiv, ciolănos, scund, dar cu privire de oțel, nimicitoare, şi o prezență hipnotică. Avea darul vorbirii şi un sarcasm radioactiv. Putea emana o tandrețe a cărei căldură topea până la supunere totală pe toți cei expuşi la ea, dar era în stare şi de accese de furie vulcanice care îi puteau umple pe cei din jurul lui de groaza Judecății de Apoi.

Oizer combina ascuțimea intelectuală a cărturarului talmudic lituanian cu un extaz ditirambic hasidic, care îl putea face să-şi mijească brusc ochii şi să izbucnească într-un cântec extatic, ce încerca să se elibereze din legăturile lumii trupeşti. În altă vreme sau alt loc, Oizer Huldai ar fi putut deveni un venerat *rebbe* hasidic, un făcător de minuni charismatic, cu o ceată de admiratori fermecați înghesuindu-se în jurul lui. Ar fi putut ajunge departe dacă ar fi ales să fie politician, tribun al poporului, lăsând în urmă o dâră înspumată de admirație viscerală la unii şi de ură nu mai puțin viscerală la alții. Însă Oizer Huldai a ales să ducă o viață de director de şcoală din kibbutz. Era un bărbat puternic, cu principii de neclintit, căruia îi plăcea să lupte şi putea fi dominator şi chiar tiranic. Preda, cu acelaşi grad de competență amănunțită şi zel aproape erotic, ca un predicator rătăcitor din *ştetl*, Biblia, biologia, muzica barocă, arta Renaşterii, gândirea rabinică, principiile ideologiei socialiste, ornitologia, taxonomia, flautul şi subiecte ca „Napoleon şi reprezentarea lui în literatura şi arta din Europa secolului al XIX-lea”.

*

Inima îmi bubuia în piept când pătrundeam în căsuța cu o cameră şi jumătate, cu un mic cerdac în față, din blocul dinspre nord, la marginea locuințelor veteranilor, față în față cu aleea de chiparoşi. Pereții erau împodobiți cu reproduceri după tablouri de Modigliani şi Paul Klee şi cu un desen precis, aproape japonez, al unei flori de migdal. Între două fotolii simple, pe o măsuță de cafea, se afla o vază înaltă care aproape întotdeauna conținea nu flori, ci un aranjament

artistic din crenguțe. Perdelele luminoase, în stil rustic, erau brodate manual cu un model vag oriental, amintind de orientalismul modificat şi adaptat al cântecelor populare evreieşti scrise de compozitorii evrei germani, care încercau să încorporeze captivantul spirit arab sau biblic al Orientului Mijlociu.

Oizer, dacă nu mergea cu paşi repezi încolo şi încoace pe aleea din fața casei lui, cu mâinile la spate şi bărbia proeminentă despicând aerul, şedea în colțul lui, fumând, fredonând şi citind. Sau cerceta cu lupa vreo plantă înflorită, răsfoind manualul de botanică. Între timp, Hanka mergea energic prin cameră, cu pas milităros, îndrepta o rogojină, golea şi spăla o scrumieră, cu buzele strânse, aranja cuvertura de pe pat sau tăia forme ornamentale din hârtie colorată. Dolly mă întâmpina cu câteva lătrături, până ce Oizer o speria cu o dojană tunătoare: „Ruşine să-ți fie, Dolly! Uite la cine latri! Uite la cine cutezi să ridici glasul!" Sau uneori: „Zău aşa! Dolly! Sunt revoltat! Sunt de-a dreptul revoltat de purtarea ta! Cum cutezi?! Cum de nu-ți tremură glasul?! Nu faci decât să te înjoseşti cu acest spectacol ruşinos!"

Cățeaua, la auzul acestor torente de furie profetică, se dezumfla ca un balon, căuta cu disperare în jur un loc în care să-şi ascundă ruşinea, şi în cele din urmă se târa sub pat.

Hanka Huldai îmi zâmbea şi se adresa unui public invizibil: „Iată! Iată cine e aici! O cană de cafea? Prăjitură? Sau nişte fructe?" Nici nu apucau bine aceste opțiuni să se desprindă de pe buzele ei că, parcă la fluturarea unei baghete magice, cafeaua, prăjitura şi fructele aterizau pe masă. Ascultător, dar cu o strălucire caldă în mine, beam politicos cafeaua, mâncam nişte fructe, cu măsură, şi stăteam la taclale cu Hanka şi Oizer vreun sfert de oră despre chestiuni presante, cum ar fi pedeapsa cu moartea sau dacă natura omenească este cu adevărat bună din naştere şi este coruptă de către societate, sau instinctele noastre sunt înnăscut rele şi numai educația le-ar putea ameliora într-o anumită măsură şi în anumite condiții. Cuvintele „decadență", „rafinament", „caracter", „valori" şi „ameliorare" umpleau adesea acea

încăpere rafinată, cu rafturile ei albe pentru cărți, atât de diferite de rafturile din casa părinților mei, din Ierusalim, pentru că aici cărțile erau despărțite de fotografii, figurine, o colecție de fosile, colaje de flori sălbatice presate, ghivece cu plante bine îngrijite şi, într-un colț, un gramofon cu o grămadă de discuri.

Uneori conversația despre rafinament, corupție, valori, eliberare şi oprimare era însoțită de sunetul tânguitor al viorii sau de behăitul liniştit al unui flaut: Shai cel cârlionțat stătea acolo şi cânta, cu spatele la noi. Sau Ron îi şoptea viorii lui, Ronny cel costeliv, căruia mama lui îi zicea întotdeauna „cel mic", şi cu care era mai bine să nu încerci să vorbeşti, nici măcar ce-mai-faci-ce-se-mai-aude, pentru că era întotdeauna închis în sfiala sa zâmbitoare şi rareori îți oferea o propoziție scurtă, cum ar fi „Bine", sau una mai lungă, cum ar fi „Nu-i nimic". Aproape la fel cu cățeaua Dolly care se ascundea sub pat până ce-i trecea stăpânului mânia.[34]

Uneori îi găseam pe toți trei băieții Huldai, Oizer, Shai şi Ronny, aşezați pe iarbă sau pe treptele cerdacului din față, ca un grup klezmer din *ştetl*, stârnind aerul serii cu notele prelungi, obsedante, ale flautului, care îmi dădeau o senzație plăcută de dor amestecat cu o umbră de tristețe pentru nevrednicia mea, pentru că eram altfel, pentru faptul că nici un bronz de pe lume nu m-ar fi putut face să fiu cu adevărat unul dintre ei, întotdeauna aveam să fiu doar un cerşetor la masa lor, cineva din afară, un prâslea răzvrătit din Ierusalim, dacă nu chiar un jalnic impostor. (L-am înzestrat pe Azaria Gitlin din cartea mea *O pace deplină* cu unele dintre rămăşițele acestei senzații.)

*

La asfințit mergeam cu cartea la Casa Herzl, căminul cultural, aflat la marginea kibbutzului. Acolo era o sală cu ziare unde găseai în fiecare seară câțiva dintre burlacii mai bătrâni din kibbutz care devorau jurnalele şi săptămânalele

---

[34] Din 1998 Ron Huldai a fost primarul Tel Avivului. (N. a.)

şi se angajau în dezbateri politice înflăcărate care îmi aminteau un pic de disputele din Kerem Avraham între Staszek Rudnicki, domnul Abramski, domnul Krochmal, domnul Bar-Yizhar şi domnul Lemberg. (Când am ajuns eu acolo, „burlacii mai bătrâni din kibbutz” aveau în jur de patruzeci sau patruzeci şi cinci de ani.)
În spatele sălii cu ziare era o alta, aproape pustie, numită camera de studiu, folosită uneori pentru întruniri ale comitetelor sau pentru diferite activităţi de grup, însă de cele mai multe ori era liberă. Într-o vitrină erau rânduri peste rânduri mohorâte de exemplare ponosite, pline de praf, din *Tânărul muncitor*, *Revista lunară a femeilor muncitoare*, *Câmpul*, *Ceasul* şi *Anuarul Davar*.
Acolo mergeam în fiecare seară ca să citesc până aproape de miezul nopţii, până ce mi se lipeau pleoapele. Şi tot acolo m-am apucat iar de scris, când nu mă privea nimeni, ruşinat de mine însumi, simţindu-mă josnic şi nevrednic, dezgustat de mine: doar n-am părăsit Ierusalimul şi m-am mutat în kibbutz ca să scriu poezii şi povestiri, ci ca să renasc, să întorc spatele mormanelor de cuvinte, să mă bronzez până în măduva oaselor şi să devin agricultor, unul dintre cei ce lucrează pământul.

*

Dar curând am priceput la Hulda că până şi cel mai agricol dintre muncitorii agricoli de aici citea noaptea cărţi şi discuta despre ele cât era ziua de lungă. În vreme ce culegeau măsline se certau aprig în privinţa lui Tolstoi, Plehanov şi Bakunin, în privinţa revoluţiei permanente faţă de revoluţia într-o ţară, în privinţa social-democraţiei lui Gustav Landauer şi a veşnicei tensiuni dintre valorile egalităţii şi libertăţii şi dintre acestea două şi idealul de fraternitate. În vreme ce sortau ouă în coteţ discutau despre modalitatea de a reînsufleţi vechile sărbători evreieşti pentru a le celebra într-un cadru rural. În vreme ce curăţau rândurile de viţă-de-vie se contraziceau în privinţa artei moderne.
Unii dintre ei chiar scriau articole modeste, în ciuda faptului că se dedicaseră agriculturii şi a totalului lor devotament faţă de munca manuală. În general scriau despre aceleaşi

subiecte pe care le dezbăteau între ei toată ziua, însă în textele pe care le publicau o dată la două săptămâni în buletinul local îşi îngăduiau din când în când să dea frâu liber lirismului, între un argument zdrobitor şi un contraargument şi mai zdrobitor.
Întocmai ca acasă.
Încercasem să întorc spatele o dată pentru totdeauna lumii de erudiție şi dezbateri din care veneam şi m-am trezit sărind din lac în puț, „ca atunci când un om fuge de un leu şi dă nas în nas cu un urs". E adevărat, aici dezbătătorii erau mai bronzați decât cei care şedeau în jurul mesei de la unchiul Joseph şi tanti Zipporah, purtau şepci de pânză, salopete de lucru şi bocanci grei, şi în loc de ebraică pompoasă cu accent rusesc vorbeau o ebraică glumeață cu o aromă savuroasă de idiş galițian sau basarabean.
Bibliotecarul Sheftel, la fel ca domnul Marcus, proprietarul librăriei şi bibliotecii de împrumut de pe strada Jonah, s-a îndurat de setea mea nestinsă de cărți. Mi-a îngăduit să împrumut câte cărți voiam, mult mai multe decât permiteau regulile bibliotecii, pe care le alcătuise el însuşi şi le dactilografiase la maşina de scris a kibbutzului, cu litere de-o şchioapă, şi le țintuise în diferite puncte vizibile de pe domeniul său, al cărui miros puțin prăfos de lipici vechi şi de alge mă atrăgea cum e atrasă viespea de dulceață.
Ce n-am citit la Hulda în acea vreme? I-am devorat pe Kafka, Yigal Mossensohn, Camus, Tolstoi, Moshe Shamir, Cehov, Natan Shaham, Brenner, Faulkner, Pablo Neruda, Hayyin Guri, Alterman, Amir Gilboa, Leah Goldberg, Shlonski, O. Hillel, Yizhar, Turgheniev, Thomas Mann, Jakob Wassermann, Hemingway, *Eu, Claudius*, toate volumele din *Cel de-al Doilea Război Mondial* de Winston Churchill, Bernard Lewis despre arabi şi islam, Isaac Deutscher despre Uniunea Sovietică, Pearl Buck, *Procesul de la Nürnberg*, *Viața lui Troțki*, Stefan Zweig, istoria aşezării sioniste în Țara Israelului, saga scandinavă şi originile ei, Mark Twain, Knut Hamsun, mitologia greacă, *Memoriile lui Hadrian* şi Uri Avneri. Totul. În afară de cărțile pe care Sheftel nu m-a lăsat să le citesc, în ciuda tuturor implorărilor mele, de exemplu, *Cei goi şi cei morți* (cred că şi după ce m-am însurat Sheftel

ezita să mă lase să-i citesc pe Norman Mailer şi pe Henry Miller).

Arcul de triumf, un roman pacifist al lui Erich Maria Remarque, a cărui acțiune se petrece în anii '30, începe cu descrierea unei femei singure care se reazemă de parapetul unui pod, noaptea, pe cale să-şi ia viața sărind în râu. În ultima clipă un necunoscut se opreşte şi vorbeşte cu ea, o ia de braț, îi salvează viața şi petrece cu ea o noapte toridă. Asta era fantezia mea: aşa aveam să întâlnesc şi eu iubirea. Ea va sta singură pe un pod pustiu într-o noapte cu furtună, şi eu am să mă ivesc în ultima clipă ca să o salvez de ea însăşi şi să ucid balaurul – nu un balaur în carne şi oase ca aceia pe care îi omoram cu zecile când eram mic, ci balaurul lăuntric al disperării.

Aveam să ucid acest balaur lăuntric pentru femeia pe care o iubeam şi aveam să-mi primesc răsplata de la ea, aşa că fantezia se dezvolta în direcții prea dulci şi prea grozave ca să mă mai gândesc la ele. Nu mi-am dat seama atunci că femeia disperată de pe pod era, de fiecare dată, mama mea moartă. Cu disperarea ei. Propriul ei balaur.

Sau să luăm *Pentru cine bat clopotele* a lui Hemingway, o carte pe care am citit-o de patru sau cinci ori în acei ani, plină de *femmes fatales* şi de bărbați cu înfățişare aspră, care ascundeau un suflet poetic în spatele înfățişării lor dure. Visam că într-o zi o să fiu ca ei: un bărbat posac, viril, cu trupul unui toreador şi fața plină de dispreț şi mâhnire, poate cam ca în fotografia lui Hemingway însuşi. Şi dacă nu izbuteam să fiu ca ei într-o bună zi, cel puțin aveam să învăț şi eu să scriu despre astfel de bărbați: viteji care ştiu să zeflemisească şi să disprețuiască, sau cum să pocnească în bărbie vreo brută dacă e cazul, care ştiu exact ce să comande într-un bar şi ce să-i spună unei femei, unui rival sau unui camarad, cum să folosească o puşcă şi cum să facă dragoste minunat. Şi, de asemenea, despre femei nobile, nişte seducătoare vulnerabile şi totuşi de neatins, femei enigmatice care îşi împart cu generozitate favorurile, însă numai unor bărbați aleşi pe sprânceană, care ştiu să-şi bată joc şi să deteste, să bea whisky, să dea tare cu pumnul etc.

Filmele care ne erau date în fiecare miercuri în sala din Casa Herzl sau pe o pânză albă ridicată pe pajiştea de lângă cantină aduceau dovezi clare că lumea cea mare e populată mai ales de bărbaţi şi femei din paginile lui Hemingway sau Knut Hamsun. Acelaşi tablou răsărea şi din poveştile spuse de soldaţii cu beretă roşie din kibbutz, care veneau acasă în permisia de weekend direct din raidurile de represalii efectuate de celebra unitate 101, bărbaţi puternici şi tăcuţi, strălucitori în uniformele lor de paraşutişti, înarmaţi cu Uzi, „în veşminte de lucru, cu bocanci încălţaţi şi în roua tinereţii evreieşti îmbăiaţi".

Aproape că renunţasem, disperat: era sigur că pentru a scrie ca Remarque sau Hemingway trebuie să pleci de aici în lumea reală, să te duci în locuri în care bărbaţii sunt virili ca un pumn strâns şi femeile tandre ca noaptea, în care poduri îmbrăţişează râuri late, iar serile strălucesc de luminile barurilor în care se desfăşoară cu adevărat viaţa. Nimeni care nu are experienţa acestei lumi n-ar putea primi nici măcar jumătate dintr-un permis temporar de a scrie povestiri sau romane. Locul unui scriitor adevărat nu e aici, ci acolo, afară, în lumea cea mare. Până ce nu plec şi nu trăiesc într-un loc adevărat nu-i nici o nădejde să pot găsi ceva despre care să scriu.

Un loc adevărat: Paris, Madrid, New York, Monte Carlo, deşerturile africane sau pădurile scandinave. La nevoie, s-ar putea scrie despre un oraş provincial din Rusia sau chiar despre un *ştetl* evreiesc din Galiţia. Însă aici, în kibbutz, ce există aici? Un coteţ, un staul, casele copiilor, comitete, registrul turelor, magazioara de provizii. Femei şi bărbaţi obosiţi care se trezesc devreme în fiecare dimineaţă ca să meargă la lucru, se contrazic, fac duş, beau ceai, citesc un pic în pat şi adorm epuizaţi înainte de ora zece seara. Chiar şi în Kerem Avraham, de unde veneam, nu părea să fie nimic despre care să merite să scrii. Ce era acolo, în afară de oameni şterşi care duc vieţi cenuşii, sordide? Cam ca aici, la Hulda. Ratasem până şi Războiul de Independenţă: m-am născut prea târziu ca să capăt altceva decât firimituri jalnice, să umplu saci cu nisip, să adun sticle goale, să alerg cu

mesaje de la postul Apărării Civile la postul de veghe de pe acoperişul familiei Slonimsky şi înapoi.
E adevărat, în biblioteca kibbutzului am dat peste doi sau trei romancieri puternici care au reuşit să scrie povestiri aproape hemingway-ene despre viaţa din kibbutz: Natan Shaham, Yigal Mossensohn, Moshe Shamir. Însă ei aparţineau generaţiei care a adus în ţară pe furiş imigranţi şi arme, a aruncat în aer cartiere generale britanice şi a respins armatele arabe; povestirile lor îmi păreau învăluite în ceţuri de coniac, ţigări şi miros de praf de puşcă. Şi trăiau cu toţii la Tel Aviv, care era mai mult sau mai puţin legat de lumea adevărată, un oraş cu cafenele în care tinerii artişti şed la un pahar de lichior, un oraş cu cabarete, scandaluri, teatre şi o viaţă boemă plină de iubire interzisă şi pasiune disperată. Nu ca Ierusalimul sau Hulda.
Cine a mai văzut coniac la Hulda? Cine a mai auzit aici de femei îndrăzneţe sau de iubire sublimă?
Dacă voiam să scriu ca acei scriitori trebuia mai întâi să ajung la Londra sau la Milano. Dar cum? Fermierii de rând din kibbutzuri nu merg dintr-odată la Londra sau la Milano ca să se inspire pentru scrisul lor creativ. Dacă voiam să am o şansă să ajung la Paris sau la Roma trebuia mai întâi să fiu celebru. Trebuia să scriu o carte de succes, ca unul dintre acei scriitori. Însă înainte de a putea să scriu cartea de succes trebuia să locuiesc la Londra sau la New York. Un cerc vicios.

*

Sherwood Anderson a fost cel care m-a scos din cercul vicios şi „mi-a eliberat mâna care scrie". Îi voi fi veşnic recunoscător.
În septembrie 1959 Editura Am Oved a scos, în colecţia „Biblioteca pentru toţi", o traducere ebraică a cărţii lui Anderson *Winesburg, Ohio*, făcută de Aharon Amir. Înainte de a citi această carte nu ştiam că Winesburg există şi nu auzisem niciodată de Ohio. Sau poate că îmi aminteam vag de el din *Tom Sawyer* şi *Huckleberry Finn*. Apoi a apărut această carte modestă şi m-a entuziasmat până în străfunduri: aproape o întreagă noapte de vară, până la trei

şi jumătate dimineaţa, m-am plimbat pe aleile kibbutzului ca beat, vorbind singur, tremurând ca un flăcău pălit de iubire, cântând şi ţopăind, suspinând de atâta bucurie pătrunsă de venerație şi de atâta extaz: Evrika!
La trei şi jumătate dimineaţa mi-am pus hainele de lucru şi bocancii, am alergat la şopronul tractorului cu care ne-am dus la un câmp numit Mansura să plivim bumbacul, am înhăţat o săpăligă din grămadă şi până la prânz m-am năpustit printre rândurile de bumbac, depăşindu-i pe ceilalţi de parcă mi-ar fi crescut aripi, ameţit de fericire, alergând şi dând cu săpăliga şi vociferând, alergând şi dând cu săpăliga şi predicându-mi mie şi dealurilor şi adierii, dând cu săpăliga şi făcând jurăminte, alergând, aţâţat şi înlăcrimat.
Întreg *Winesburg, Ohio* este un şirag de povestiri şi episoade care cresc unul din celălalt şi sunt legate între ele, în primul rând pentru că toate se petrec într-un singur oraş de provincie sărac, uitat de Dumnezeu. Este plin de oameni neînsemnaţi: un tâmplar bătrân, un tânăr distrat, un proprietar de hotel şi o slujnică. Povestirile sunt legate între ele şi pentru că personajele alunecă dintr-una în alta: cele care au fost personaje principale într-o poveste reapar în alta ca personaje secundare, de decor.
Toate povestirile din *Winesburg, Ohio* se învârtesc în jurul unor întâmplări banale, de zi cu zi, bazate pe frânturi de bârfă locală sau pe visuri neîmplinite. Un tâmplar bătrân şi un scriitor bătrân discută despre facerea unui pat, în vreme ce un tânăr visător pe nume George Willard, care lucrează ca reporter novice la ziarul local, îi ascultă gândindu-se la ale lui. Şi există un bătrân excentric pe nume Biddlebaum, poreclit „Aripă” Biddlebaum. Şi o femeie înaltă cu părul negru care dintr-un motiv oarecare se mărită cu un bărbat numit doctorul Reefy, dar moare peste un an. Apoi sunt Abner Groff, brutarul oraşului, şi doctorul Percival, „un bărbat mare cu gura fleşcăită acoperită de o mustaţă galbenă. Purta veşnic o vestă albă din buzunarele căreia se iţeau multe trabucuri dintre cele negre, numite *stogies*[35] „, şi

---

35 Un fel de havane ieftine. (N. tr.)

alte personaje de acelaşi soi, indivizi care până în noaptea aceea presupuneam că nu-şi au locul în literatură, în afară de cazul în care sunt personaje de decor care le oferă cititorilor în cel mai bun caz o jumătate de minut de zeflemea amestecată cu milă. Iar aici, în *Winesburg, Ohio*, evenimente şi persoane despre care eram sigur că nu sunt nici pe departe demne de literatură, cu mult sub pragul ei de acceptare, ocupă centrul scenei. Femeile lui Sherwood Anderson n-au nimic îndrăzneţ, nu sunt nişte seducătoare misterioase. Iar bărbaţii lui nu sunt tipi puternici şi tăcuţi, învăluiţi în fum de ţigară şi mâhnire bărbătească.

*

Aşa încât povestirile lui Sherwood Anderson au adus înapoi ceea ce lăsasem în urmă când am plecat din Ierusalim sau mai degrabă pământul pe care au călcat picioarele mele pe toată durata copilăriei şi spre care nu mă ostenisem nicicând să mă aplec ca să-l ating. Caracterul sordid al vieţii părinţilor mei. Izul de pastă de făină şi apă şi de hering murat care plutea întotdeauna în jurul soţilor Krochmal, cuplul care dregea păpuşi şi alte jucării stricate. Apartamentul sărăcăcios şi cafeniu al domnişoarei învăţătoare Zelda, cu servanta ei de pe care se cojea lacul. Domnul Zarchi, scriitorul bolnav de inimă, şi soţia lui care avea veşnice migrene. Bucătăria plină de funingine a Zertei Abramski şi cele două păsări pe care le ţineau în colivie Staszek şi Mala Rudnicki, cea bătrână şi năpârlită şi cealaltă, făcută dintr-un con de pin. Şi casa plină de pisici a doamnei învăţătoare Isabella Nahlieli şi soţul ei Getzel, casierul cu gura căscată din prăvălia cooperativei. Şi Stakh, bătrânul câine trist al bunicii Shlomit, cu ochii lui melancolici din nasturi, pe care îl îndopau cu naftalină şi îl băteau cu cruzime ca să scape de praf, până ce într-o zi ea nu l-a mai vrut, l-a înfăşurat într-un ziar vechi şi l-a aruncat în coşul de gunoi.
Am înţeles de unde veneam: dintr-o încâlceală mohorâtă de tristeţe şi amăgire, de tânjire, absurditate, inferioritate şi fudulie provincială, educaţie sentimentală şi idealuri anacronice, traume reprimate, resemnare şi disperare. Disperare din soiul acru, casnic, în care mincinoşi mărunţi

pretind că sunt terorişti periculoşi şi luptători pentru libertate plini de eroism, în care legători de cărţi nefericiţi născocesc formula pentru mântuirea universală, în care dentişti le spun în mare taină tuturor vecinilor despre îndelungata lor corespondenţă personală cu Stalin, în care profesoare de pian, educatoare şi casnice se foiesc în pat toată noaptea, înlăcrimate, din cauza tânjirii înăbuşite după o viaţă artistică plină de emoţie, în care scriitori compulsivi aştern nesfârşite scrisori pline de iritare către redactorul de la *Davar*, în care brutari în vârstă îi văd în vis pe Maimonides şi pe Baal Shem Tov, în care sindicalişti înfipţi şi farisei supraveghează cu ochi de *apparatcik* restul localnicilor, în care casieri de la cinematograf sau de la prăvălia cooperativei scriu noaptea poezii şi pamflete.

Şi aici, în kibbutzul Hulda, trăiau un văcar expert în mişcarea anarhistă din Rusia, un învăţător care fusese pus cândva pe locul optzeci şi patru de pe lista candidaţilor laburişti la alegerile pentru Al Doilea Knesset, precum şi o cusătoreasă nurlie îndrăgostită de muzica clasică şi care îşi petrecea serile desenând peisajul satului ei natal din Basarabia, aşa cum şi-l amintea, înainte să fie distrus. Mai era şi un burlac bătrâior căruia îi plăcea să şadă singur pe o bancă în răcoarea serii şi să se uite la copilițe, un şofer de camion cu voce plăcută de bariton care visa în taină să ajungă cântăreţ de operă, doi ideologi aprigi care se copleşeau reciproc cu batjocuri şi dispreţ, prin viu grai şi în tipărituri, de douăzeci şi cinci de ani încoace, o femeie care fusese cea mai frumoasă fată din clasa ei pe când era în Polonia şi chiar a apărut odată într-un film mut, iar acum şedea în fiecare zi pe un taburet grosolan în partea din spate a magaziei de alimente, cu un şorţ pătat, grasă, roşie la faţă şi şleampătă, curăţând mormane de legume şi ştergându-şi din când în când faţa cu şorţul – o lacrimă, transpiraţia sau amândouă.

Winesburg, Ohio mi-a arătat cum era lumea în viziunea lui Cehov înainte ca eu să fi dat peste Cehov însuşi: nu mai era lumea lui Dostoievski, Kafka sau Knut Hamsun, nici cea a lui Hemingway sau Yigal Mossensohn. Fără femei misterioase, poduri sau bărbaţi cu gulerul ridicat în baruri pline de fum.

Această carte modestă m-a izbit ca o revoluție copernicană inversată. În vreme ce Copernic a arătat că lumea noastră nu este centrul universului, ci doar o planetă printre celelalte din sistemul solar, Sherwood Anderson mi-a deschis ochii ca să scriu despre ceea ce este în jurul meu. Mulțumită lui am înțeles dintr-odată că lumea scrisă nu depinde de Milano sau de Londra, ci se roteşte întotdeauna în jurul mâinii care scrie, oriunde se întâmplă să scrie: acolo unde eşti este centrul universului.[36]

Aşa că mi-am ales o masă din colțul camerei de studiu pustii şi aici, în fiecare seară, deschideam caietul şcolăresc cafeniu, pe care scria „maculator" şi „patruzeci de pagini". Alături de el aşezam un pix marca Globus, un creion cu gumă, pe care era gravat numele unui magazin sindical şi o cană de plastic cu apă de la robinet.

Şi acesta era centrul universului.

*

În sala ziarelor, de cealaltă parte a zidului subțire, Moishe Kalker, Alioşka şi Alec au o dispută furibundă în privința discursului lui Moshe Dayan, care a „aruncat o piatră pe fereastra de la etajul cinci" din Blocul Sindicatelor, unde se întruneşte Comitetul Central. Trei bărbați, nici unul chipeş sau măcar tânăr, care se ceartă psalmodiind ca studenții la *yeshiva*. Alec, un bărbat viguros, energic, încearcă întotdeauna să joace rolul tipului cumsecade căruia îi place

---

[36] După ani de zile am reuşit să plătesc câțiva bănuți din datorie. În America, minunatul Sherwood Anderson, prieten şi contemporan cu William Faulkner, era aproape uitat; doar într-o mână de catedre de limba engleză încă mai trăiau o parte din poveştile lui. Apoi am primit într-o zi o scrisoare de la editorii lui (Norton), care scoteau din nou o ediție a povestirilor lui, intitulată *Moarte în pădure şi alte povestiri*, şi auziseră că sunt un admirator al lui: aş avea oare amabilitatea să scriu câteva cuvinte de laudă pentru coperta din spate a cărții? M-am simțit ca un umil violonist dintr-un restaurant care e întrebat dintr-odată dacă ar vrea să accepte să-i fie folosit numele pentru a promova muzica lui Bach. (N. a.)

să spună lucrurilor pe nume. Soția lui, Zuşka, nu se simte bine, dar el îşi petrece cele mai multe seri cu burlacii. Încearcă zadarnic să se bage în vorbă între Alioşka şi Moishe Kalker: „Staţi o clipă, vă înşelaţi amândoi", sau: „Daţi-mi doar un minut să vă zic ceva ce o să rezolve disputa voastră". Alioşka şi Moishe Kalker sunt amândoi burlaci, au concepții opuse în aproape toate privințele şi totuşi aproape întotdeauna sunt împreună seara: întotdeauna mănâncă împreună la cantină, apoi se plimbă împreună şi merg împreună în sala ziarelor. Alioşka, timid ca un băiețel, e un bărbat modest şi cumsecade, cu o față rotundă şi zâmbitoare, însă ochii lui nedumeriți sunt întotdeauna abătuți, de parcă viața însăşi ar fi ceva ruşinos şi umilitor. Însă atunci când discută se aprinde uneori şi începe să arunce scântei, iar ochii aproape că îi ies din orbite. Atunci chipul lui blând şi copilăros nu arată atât mânios, cât speriat şi ofensat, ca şi cum s-ar simți umilit din pricina propriilor păreri.

Pe de altă parte, Moishe Kalker, electricianul, este un bărbat subțire, vânos, sardonic şi când se prinde într-o dispută se strâmbă şi aproape că îți trage o ocheadă lubrică, îți zâmbeşte cu un aer malițios şi mulțumit de sine şi iar face cu ochiul, cu veselie mefistofelică, de parcă ar fi descoperit în sfârşit ceea ce căuta în toți aceşti ani, locul unui smârc pe care ai izbutit să-l ascunzi de lume, dar nu-l poți ascunde de acei ochi ai lui, care îți străpung masca şi se bucură tocmai de smârcul pe care l-au descoperit în tine: toată lumea te crede un om atât de rezonabil, de respectabil, cu o imagine atât de pozitivă, însă amândoi cunoaştem adevărul dezgustător, chiar dacă în cea mai mare parte a timpului reuşeşti să-l acoperi cu şaptezeci şi şapte de văluri. Le văd pe toate, frățâne, chiar şi firea ta ticăloasă, totul se arată ochilor mei, şi asta nu-mi aduce decât desfătare.

Alec încearcă, amabil, să stingă cearta dintre Alioşka şi Moishe Kalker, însă cei doi adversari se aliază împotriva lui şi amândoi strigă la el, pentru că după părerea lor el nici măcar n-a început să priceapă despre ce e vorba.

Alioşka zice:

— Scuză-mă, Alec, dar pur şi simplu nu te rogi după aceeaşi carte de rugăciuni ca noi.
Moishe Kalker zice:
— Alec, când toată lumea mănâncă borş, tu cânți imnul de stat; când toată lumea posteşte de Tisha Be-Av, tu sărbătoreşti Purimul.
Alec, jignit, se ridică să plece, însă cei doi burlaci, ca de obicei, stăruie să-l însoțească până la uşa casei lui, în vreme ce continuă să discute, iar el, ca de obicei, îi pofteşte să intre, De ce nu, Zuşka o să fie încântată şi o să bem nişte ceai, însă ei refuză politicos. Refuză întotdeauna. De ani de zile el îi invită pe amândoi la ceai acasă la el, după sala ziarelor, Intrați, intrați un pic, o să bem un pahar de ceai, de ce nu, Zuşka o să fie încântată, însă an după an ei îi refuză întotdeauna invitația, politicos. Până într-o zi...
Iată, aşa am să scriu povestirile.
Şi pentru că afară e noapte şi şacalii urlă flămânzi foarte aproape de gardul din jurul kibbutzului, am să-i bag şi pe ei în poveste. De ce nu. Lasă-i să jelească pe sub ferestre. Şi pe paznicul de noapte, care şi-a pierdut fiul într-un raid de represalii. Şi pe văduva bârfitoare căreia i se zice pe la spate Văduva Neagră. Şi câinii care latră şi mişcarea chiparoşilor care tremură uşor în adiere, în întuneric, ceea ce mă face deodată să mă gândesc la ei ca la un şir de oameni care se roagă murmurând.

58

Şi era la Hulda o educatoare sau învățătoare pe care am să o numesc Orna, o învățătoare de vreo treizeci şi cinci de ani, angajată de altundeva, care locuia în ultima cameră într-unul dintre blocurile vechi. În fiecare joi pleca la soțul ei şi se întorcea duminică dis-de-dimineață. Într-o seară m-a invitat împreună cu câteva fete din clasa mea în odaia ei, să vorbim despre o carte de poezii a lui Natan Alterman, *Stele afară*, şi să ascultăm concertul de vioară de Mendelssohn şi octetul de

Schubert. Gramofonul stătea pe un taburet de răchită într-un colț al odăii în care mai erau un pat, o masă, două scaune, o cafetieră electrică, un şifonier acoperit cu o draperie înfloratăşi un tub de obuz în chip de vază, din care izbucnea un aranjament de ciulini purpurii.
Orna împodobise pereții camerei cu două reproduceri după tablourile lui Gauguin, cu tahitiene dolofane, somnoroase, pe jumătate dezbrăcate, şi câteva desene în creion făcute de ea, pe care le înrămase singură. Poate că sub influența lui Gauguin desenase şi ea femei goale cu trup plin, culcate sau rezemate pe spate. Toate femeile, ale lui Gauguin şi ale ei, arătau satisfăcute şi destinse, ca şi cum tocmai ar fi făcut dragoste. Şi totuşi, atitudinea lor îmbietoare sugera că erau dornice să mai dea multă plăcere oricui nu se săturase încă.
Pe etajera cu cărți de la capul patului Ornei am descoperit *Rubaiatele* lui Omar Khayyam, *Ciuma* lui Camus, *Peer Gynt*, Hemingway, Kafka, poezii de Alterman, Rahel, Shlonski, Leah Goldberg, Hayyim Guri, Natan Yonatan şi Zerubbabel Gilead, povestirile scurte ale lui S. Yizhar, *Calea unui bărbat* de Yigal Mossensohn, *Poemele zorilor* de Amir Gilboa, *Țara amiezii* de O. Hillel şi două cărți de Rabindranath Tagore. (După câteva săptămâni i-am cumpărat *Licuricii* lui din banii mei de buzunar, şi pe foaia albă i-am scris o dedicație sentimentală care includea cuvântul „emoționat”.)
Orna avea ochi verzi, gât suplu, voce mângâietoare, melodioasă, mâini mici cu degete delicate, însă pieptul îi era plin şi tare, iar coapsele puternice. Fața ei de obicei liniştită şi serioasă se schimba atunci când zâmbea: avea un zâmbet cuceritor, aproape sugestiv, ca şi cum ar fi putut privi în cele mai tainice unghere ale minții tale, dar te ierta. Subsuorile îi erau rase, dar inegal, ca şi cum şi-ar fi umbrit una dintre ele cu creionul de desen. Când stătea în picioare, de obicei se lăsa pe piciorul stâng, astfel încât îşi arcuia inconştient coapsa dreaptă. Îi plăcea să-şi exprime părerile despre artă şi inspirație şi a găsit în mine un ascultător devotat.

*

După câteva zile mi-am luat inima-n dinți şi m-am înarmat cu *Fire de iarbă* a lui Walt Whitman, în traducerea lui Halkin

(despre care îi spusesem în prima seară), şi am bătut la uşa ei seara – de data aceasta singur. Era exact felul în care alergam acasă la domnişoara învăţătoare Zelda cu zece ani înainte. Orna purta o rochie lungă, încheiată în faţă cu un şir de nasturi mari. Rochia era de culoare crem, însă lumina electrică filtrată printr-un abajur din rafie portocalie îi dădea o nuanţă roşiatică. Când a stat între mine şi lampă, prin ţesătură s-a desenat linia coapselor şi a chiloţilor ei. De data aceasta pusese la gramofon *Peer Gynt*. S-a aşezat lângă mine pe patul cu cuvertura lui tipică din Orientul Mijlociu şi mi-a explicat sentimentele evocate de fiecare dintre părţi. Cât despre mine, i-am citit din *Fire de iarbă* şi m-am lansat într-o ipoteză privind influenţa lui Walt Whitman asupra poeziei lui O. Hillel. Orna mi-a curăţat mandarine, mi-a turnat apă rece dintr-un urcior de lut acoperit cu o bucată de muselină, şi-a pus mâna pe genunchiul meu ca să mă opresc din vorbit un moment şi mi-a citit o poezie morbidă de Uri Tsvi Greenberg, nu din antologia *Străzile râului*, din care îi plăcea tatei să recite, ci dintr-un volum subţire, necunoscut mie, cu titlul ciudat *Anacreon la Polul Tristeţii*. Apoi mi-a cerut să-i spun câte ceva despre mine, şi n-am ştiut ce şi am zis tot soiul de lucruri încâlcite despre ideea de frumuseţe, până ce Orna şi-a aşezat palma pe ceafa mea şi a spus: E destul, ce-ar fi să şedem un pic în tăcere? La zece şi jumătate m-am ridicat, am spus noapte bună şi m-am dus să mă plimb la lumina stelelor printre staule şi cotețe de găini, plin de fericire pentru că Orna mă invitase să o vizitez iar într-o seară, poimâine, chiar mâine.

Într-o săptămână sau două s-a dus vestea în tot kibbutzul şi mi se spunea de-acum „noul tăuraş al Ornei”. Avea în kibbutz mai mulţi adoratori sau parteneri de conversaţie, dar nici unul dintre ei nu avea doar şaisprezece ani şi nici unul dintre ei nu putea recita pe de rost poezii de Natan Alterman sau de Leah Goldberg, ca mine.

Din când în când unul dintre ei pândea în întuneric lângă eucalipţii din faţa casei ei, aşteptând să plec. Gelozia mă făcea să zăbovesc pe la gard şi reuşeam să-l văd intrând în odaia în care ea tocmai îmi făcuse cafea arăbească groasă, îmi spusese că sunt „remarcabil” şi îmi îngăduise să fumez o

țigară împreună cu ea, cu toate că încă nu eram decât un mic palavragiu din clasa a XI-a. Stăteam acolo cam un sfert de oră, o siluetă umbroasă între umbre, până ce stingeau lumina.

*

Odată, în acea toamnă, m-am dus acasă la Orna la opt, dar nu era acolo. Întrucât lumina slabă, portocalie, a lămpii ei se revărsa printre draperiile trase şi întrucât uşa nu era încuiată, am intrat şi m-am întins pe preş ca să o aştept. Am aşteptat mult, până ce vocile bărbaților şi femeilor de pe verande s-au stins şi au fost înlocuite de sunetele nopții, urletul şacalilor, lătratul câinilor, mugetul vacilor în depărtare, *ceac-ceac*-ul aspersoarelor şi coruri de broaşte şi greieri. Două molii se zbăteau între bec şi abajurul portocaliu. Ciulinii din vaza făcută dintr-un tub de obuz aruncau un fel de umbră strivită pe plăcile de gresie şi pe preş. Femeile lui Gauguin de pe pereți şi schițele în creion de nuduri ale Ornei mi-au dat brusc o idee vagă despre cum ar arăta trupul ei gol sub duş sau în acest pat, noaptea, după ce plec eu, nu singură, poate cu Yoav sau Mendi, cu toate că avea pe undeva un soț, ofițer de carieră.
Fără să mă scol de pe preş am ridicat draperia din fața şifonierului ei şi am văzut lenjerie albă şi colorată şi o cămaşă de noapte ca piersica, aproape transparentă. Cum eram întins pe spate pe preş, degetele au bâjbâit după această piersică a ei, iar cealaltă mână a trebuit să caute ridicătura din pantalonii mei şi ochii mi s-au închis şi ştiam că ar trebui să mă opresc, trebuie să mă opresc, dar nu chiar acum, încă un pic numai. În cele din urmă, la limită, m-am oprit şi, fără să-mi desprind degetele de pe piersică sau mâna de pe ridicătura din pantaloni, am deschis ochii şi am văzut că Orna se întorsese fără să-mi dau seama şi stătea la marginea preşului, uitându-se la mine, cu greutatea lăsată pe piciorul stâng, astfel încât şoldul ei drept era puțin ridicat, şi cu o mână rezemată pe acest şold, în vreme ce cu cealaltă îşi mângâia uşor umărul, pe sub părul lăsat liber. Aşadar stătea şi se uita la mine cu zâmbetul cald şi malițios pe buze şi râsul din ochii ei verzi, ca şi cum ar fi spus: Ştiu, ştiu că ai

vrea să mori pe loc, ştiu că ai fi mai puţin speriat dacă ar sta aici un hoţ cu o mitralieră aţintită spre tine, ştiu că din cauza mea te simţi cum nu se poate mai nenorocit, dar de ce ar trebui să te simţi nenorocit? Uită-te la mine, nu sunt deloc şocată, aşa că n-ar mai trebui să te simţi nenorocit.
Eram atât de îngrozit şi disperat, încât am închis ochii şi m-am făcut că dorm, ca Orna să-şi poată închipui că nu s-a întâmplat nimic sau că, dacă s-a întâmplat, a fost doar în vis, caz în care eram într-adevăr vinovat şi dezgustător, însă mult mai puţin decât dacă aş fi făcut-o treaz.
Orna a zis: Te-am întrerupt. Nu râdea când a spus asta, dar a continuat zicând: Îmi pare rău, şi apoi a executat un soi de dans complicat din şolduri şi a spus voioasă că nu, de fapt nu-i pare chiar rău, i-a plăcut să se uite la mine, pentru că faţa mea arăta chinuită şi iluminată în acelaşi timp. Apoi n-a mai zis nimic, a început să-şi descheie rochia, de la nasturele de sus către talie, şi stătea în faţa mea ca să pot vedea şi să continui. Dar cum aş fi putut? Am închis ochii strâns şi apoi am clipit şi apoi m-am uitat pe furiş la ea şi zâmbetul ei încântat mă ruga să nu mă tem, nu-i nimic rău, totul e în ordine, iar sânii ei tari păreau şi ei să mă roage. Şi apoi a îngenuncheat pe preş la dreapta mea şi mi-a luat mâna de pe ridicătura din pantaloni şi a pus în loc mâna ei şi apoi a desfăcut şi a eliberat şi o dâră de scântei dure, ca o ploaie deasă de meteoriţi, mi-a trecut prin tot trupul şi am închis iar ochii, dar nu înainte de a o vedea cum se ridică şi se ghemuieşte, şi apoi s-a culcat peste mine şi s-a încovoiat şi mi-a luat mâinile şi le-a îndrumat, acolo şi acolo, şi buzele ei mi-au atins fruntea şi mi-au atins ochii închişi şi apoi a dus mâna în jos şi m-a făcut să intru cu totul şi pe dată m-au străbătut câteva tunete blânde urmate de fulgere străpungătoare şi pentru că pereţii din carton erau atât de subţiri a trebuit să-şi apese mâna tare pe gura mea şi când a crezut că s-a terminat şi şi-a ridicat degetele ca să pot răsufla a trebuit să le pună la loc iute pentru că nu se terminase. Şi după aceea a râs şi m-a mângâiat ca pe un băieţel şi m-a sărutat iar pe frunte şi mi-a înfăşurat capul în părul ei şi eu cu lacrimi în ochi am început să presar sărutări sfioase de recunoştinţă pe faţa ei pe părul ei pe dosul mâinii ei şi voiam

să spun ceva, dar nu m-a lăsat şi mi-a acoperit iar gura cu mâna ei până ce am renunțat.
După o oră sau două m-a trezit şi trupul meu i-a cerut mai mult şi eram plin de ruşine şi stinghereală, dar ea nu m-a cruțat, mi-a şoptit ca şi cum ar fi zâmbit: Vino, ia, şi a şoptit: Uite ce sălbăticuț, şi picioarele îi erau cafenii-gălbui şi pe coapsele ei era un pufuşor auriu aproape invizibil, şi după ce mi-a înăbuşit iar cu mâna strigătele țâşniturii m-a tras în picioare şi m-a ajutat să-mi închei hainele şi mi-a turnat apă rece din urciorul ei de lut cu acoperământul lui de muselină albă, şi m-a mângâiat pe cap şi mi l-a apăsat pe sânii ei, m-a mai sărutat o dată pe vârful nasului şi m-a trimis afară în înghețul tăcerii groase de la ora trei dintr-o dimineață de toamnă. Însă când m-am întors a doua zi ca să spun că îmi pare rău, sau ca să mă rog să se repete minunea, a spus: Uite la el, e alb ca varul. Ce-i cu tine, uite, ia un pahar cu apă. Şi m-a aşezat pe un scaun şi a spus ceva de genul: Uite, nu-i nici o supărare, dar de acum încolo vreau ca totul să fie ca înainte de ieri, bine?
Îmi era greu să-i fac pe voie şi Orna trebuie să fi simțit şi ea asta, aşa că serile noastre de poezie însoțită de muzica lui Schubert, Grieg sau Brahms la gramofon s-au veştejit, şi după vreo două încercări au încetat, iar surâsul ei mă ațintea doar de departe, când ne încrucişam drumurile, un zâmbet care radia bucurie, mândrie şi afecțiune, nu ca o binefăcătoare care îi zâmbeşte cuiva căruia i-a dat ceva, ci mai degrabă ca o artistă privind tabloul pe care l-a pictat, şi cu toate că a trecut mai departe la alte tablouri încă e mulțumită de munca ei, e mândră să i se amintească de el şi bucuroasă să se uite iar la el, de departe.

*

Şi de atunci încoace m-am simțit bine în compania femeilor. La fel ca bunicul meu Aleksandr. Şi chiar dacă, în timp, am învățat unul sau două lucruri şi uneori mi-am ars degetele, încă am senzația – ca în acea seară din odaia Ornei – că femeile dețin cheile desfătării. Expresia „ea i-a acordat favorurile” pare mai corectă, pare să fie mai pertinentă decât celelalte. Favorurile femeilor stârnesc în mine nu doar

dorință şi minunare, ci şi o recunoştință copilărească şi dorința de a mă înclina adânc în fața lor: nu sunt demn de aceste minuni; aş fi recunoscător şi pentru un strop, darmite pentru oceanul acesta. Şi întotdeauna mă simt ca un cerşetor la poartă: doar o femeie are puterea de a alege să acorde sau nu.
Mai poate fi şi o urmă de gelozie față de sexualitatea feminină: o femeie e infinit mai bogată, mai blândă, mai subtilă, ca diferența dintre o vioară şi o tobă, sau poate fi un ecou al unei amintiri de la începutul însuşi al vieții mele: un sân față de un cuțit. De cum am venit pe lume era acolo o femeie care mă aştepta şi, cu toate că i-am produs o durere cumplită, ea m-a răsplătit cu blândețe şi mi-a dat sânul ei. Pe de altă parte, sexul masculin aştepta deja, cu mâna încleştată pe cuțitul de circumcizie.

*

În acea noapte Orna avea vreo treizeci şi cinci de ani, mai mult decât încă o dată vârsta mea. A presărat un întreg râu de purpură, carmin şi azur şi o puzderie de perle în fața unui purceluş care n-a ştiut să facă cu ele altceva decât să înşface şi să înghită pe nemestecate, încât aproape că m-am sufocat. După câteva luni ea a renunțat la postul din kibbutz. N-am ştiut unde s-a dus. După câțiva ani am auzit că a divorțat şi s-a recăsătorit, iar o vreme a avut o rubrică într-o revistă pentru femei. Nu demult, în America, după o conferință, înainte de recepție, dintr-o masă de oameni care întrebau şi discutau dintr-odată a strălucit spre mine Orna, cu ochii ei verzi, luminată, doar un pic mai bătrână decât atunci când eram adolescent, într-o rochie deschisă la culoare cu nasturi, cu ochii scânteind de zâmbetul ei ştiutor, seducător, milostiv, zâmbetul din acea noapte, şi ca într-o vrajă m-am oprit la mijlocul unei fraze, mi-am croit drum către ea prin îmbulzeală, împingându-i pe toți din cale, chiar şi pe bătrâna cu fața inexpresivă din scaunul cu rotile pe care îl împingea Orna, şi am prins-o, am strâns-o în brațe, i-am rostit de două ori numele şi am sărutat-o cu căldură pe buze. Ea s-a desprins uşurel şi, fără să stingă acel zâmbet care vorbea de favoruri şi care m-a făcut să roşesc ca un adolescent, a

arătat spre scaunul cu rotile şi a spus în engleză: Ea e Orna. Eu nu sunt decât fiica ei. Din nefericire, mama nu mai poate vorbi. Şi aproape că nu mai recunoaşte pe nimeni.

59

Cu vreo săptămână înainte de moarte, mama s-a simțit deodată mult mai bine. Un nou somnifer prescris de un nou doctor a făcut peste noapte minuni. A luat două pastile seara, a adormit complet îmbrăcată la şapte şi jumătate, pe patul meu care devenise patul ei, şi a dormit aproape douăzeci şi patru de ore, până a doua zi la cinci după-amiaza, când s-a sculat, a făcut duş, a băut un pic de ceai şi trebuie să fi luat altă pastilă sau poate două, pentru că a adormit iar la şapte şi jumătate şi a dormit până dimineața, iar când tata s-a trezit, s-a ras şi a stors două pahare de suc de portocale şi le-a încălzit până la temperatura camerei, mama s-a sculat şi ea, şi-a pus un capot şi un şorț, s-a pieptănat şi ne-a pregătit un mic dejun adevărat, ca înainte de a se îmbolnăvi, cu ochiurile făcute pe amândouă părțile, salată, pahare de iaurt şi felii de pâine pe care mama ştia să le taie mult mai fin decât „scândurile" tatei, cum le numea ea tandru.

Aşa că am şezut din nou la şapte dimineața pe cele trei taburete de răchită la masa din bucătărie cu muşamaua ei înflorată şi mama ne-a spus o poveste despre un blănar bogat care trăise în oraşul ei natal, Rovno, un evreu curtenitor care era vizitat de cumpărători chiar şi de la Paris şi Roma, datorită blănurilor lui rare de vulpe argintie, care scânteiau precum chiciura la lumina lunii.

Într-o bună zi acest blănar s-a lepădat de carne şi a devenit vegetarian. A lăsat întreaga afacere, cu toate filialele ei, în mâinile socrului său, care îi era partener. După o vreme şi-a construit o colibă în pădure şi s-a mutat acolo, pentru că îi părea rău de miile de vulpi pe care vânătorii lui le omorâseră pentru el. În cele din urmă bărbatul a dispărut şi n-a mai

fost văzut niciodată. Şi, a spus ea, când surorile mele şi cu mine voiam să ne speriem una pe alta stăteam culcate pe podea pe întuneric şi povesteam pe rând cum blănarul cel odată bogat bântuie gol prin pădure, poate că bolnav de turbare, scoţând prin tufişuri urlete de vulpe care îngheaţă sângele în vine, şi, dacă cineva are ghinionul să dea în pădure peste bărbatul-vulpe, părul îi încărunţeşte pe loc de groază.
Tata, căruia nu-i plăceau deloc astfel de poveşti, s-a strâmbat şi a zis:
— Scuză-mă, ce-ar vrea să fie asta? O alegorie? O superstiţie? Un fel de *bubbe-meiseh*?
Însă era atât de mulţumit să o vadă pe mama arătând mult mai bine, încât a adăugat:
— N-are importanţă.
Mama ne-a grăbit să plecăm, ca tata să nu întârzie la lucru şi eu să nu întârzii la şcoală. La uşă, pe când tata îşi trăgea galoşii peste pantofi şi eu mă încălţam cu cizmele de cauciuc, am scos brusc un urlet lung, din cele care îngheaţă sângele în vine, care l-a făcut să tresară şi să se cutremure de spaimă, iar când şi-a revenit, tocmai era pe cale să-mi tragă una când mama s-a aşezat între noi, m-a strâns la piept şi ne-a liniştit pe amândoi, spunând, „Asta e din cauza mea. Îmi pare rău”. Atunci m-a strâns în braţe pentru ultima oară.
Am plecat de acasă pe la şapte şi jumătate, tata şi cu mine, fără să ne vorbim, pentru că era încă supărat pe mine din cauza urletului de vulpe turbată. La poarta din faţă el a luat-o la stânga, spre Blocul Terra Sancta, iar eu la dreapta, spre şcoala Tachkemoni.

*

Când m-am întors de la şcoală am găsit-o pe mama îmbrăcată cu fusta ei uşoară, cu două rânduri de nasturi şi puloverul marinăresc. Era frumoasă şi copilăroasă. Faţa îi arăta bine, ca şi cum toate lunile de boală ar fi dispărut peste noapte. Mi-a spus să-mi las jos ghiozdanul, dar să rămân cu haina pe mine, şi-a pus şi ea trenciul, avea o surpriză pentru mine:

— Azi nu mâncăm acasă. Am hotărât să-i duc pe cei doi bărbaţi ai vieţii mele să prânzească la restaurant. Dar tata nu ştie încă nimic. Ce zici, să-i facem o surpriză? Hai să facem o plimbare prin oraş şi apoi ne ducem la Blocul Terra Sancta şi-l scoatem cu forţa de-acolo, ca pe o molie cu ochii mijiţi dintr-un morman de praf de pe cărţi, iar apoi mergem cu toţii să mâncăm într-un loc pe care nu ţi-l spun nici ţie, ca să ai şi tu parte de un pic de suspans.
N-o mai recunoşteam pe mama. Vocea nu îi era cea obişnuită, era solemnă şi puternică, de parcă ar fi rostit o replică dintr-o piesă de la şcoală; era plină de lumină şi căldură când a zis „hai să facem o plimbare”, dar a tremurat un pic la cuvintele „molie cu ochii mijiţi” şi „praf de pe cărţi”; o clipă m-a făcut să simt o teamă nedesluşită, care a făcut loc pe dată fericirii pentru surpriză, pentru veselia mamei, pentru bucuria întoarcerii ei la noi.

*

Părinţii mei nu mâncau aproape niciodată în oraş, cu toate că ne întâlneam adesea cu prietenii lor în cafenele de pe Calea Jaffa sau de pe Calea Regele George V.
O dată, în 1950 sau 1951, când noi trei am fost la mătuşile de la Tel Aviv, în ultima zi, literalmente înainte de a pleca la Ierusalim, tata, contrar firii lui, s-a declarat „baronul Rothschild din acea zi” şi a invitat pe toată lumea, surorile mamei cu soţii respectivi şi fiii lor unici, să ia masa de prânz la restaurantul Hamozeg de pe strada Ben Yehuda, colţ cu strada Sholem Aleichem. A fost aranjată o masă pentru toţi nouă. Tata şedea în capul mesei, între cele două cumnate, şi ne aşezase în aşa fel încât nici una dintre surori nu şedea lângă soţul ei şi nici unul dintre copii nu şedea între părinţii săi: ca şi cum şi-ar fi pus în cap să amestece toate cărţile. Unchiul Tsvi şi unchiul Buma erau un pic bănuitori, pentru că nu pricepeau ce urmăreşte, şi au refuzat cu hotărâre să bea cu el un pahar de bere, întrucât nu erau obişnuiţi cu băutura. Au preferat să nu vorbească şi i-au lăsat scena tatei, care se pare că a considerat că subiectul cel mai presant şi interesant trebuie să fie Manuscrisele de la Marea Moartă care fuseseră găsite în Deşertul Iudaic. Aşa că s-a

lansat într-o prelegere amănunțită care a ținut cât am mâncat supa şi felul doi, despre semnificația manuscriselor găsite în nişte peşteri de lângă Qumran şi posibilitatea ca alte şi alte nepreţuite comori ascunse să aştepte să fie descoperite printre râpele din deşert. În cele din urmă mama, care şedea între unchiul Tsvi şi unchiul Buma, a spus uşurel:
— Poate că e destul, Arieh?
Tata a priceput şi s-a oprit, şi până la sfârşitul mesei conversația s-a împărțit în discuții separate. Vărul meu mai mare, Yigal, a întrebat dacă poate merge cu vărul meu mai mic, Ephraim, pe plaja din apropiere. După câteva minute am hotărât şi eu că mi-a ajuns tovărăşia adulților şi am plecat din restaurantul Hamozeg să caut plaja.

*

Dar cine şi-ar fi închipuit că mama o să hotărască deodată să ne scoată în oraş la prânz? Prea ne obişnuisem să o vedem şezând zi şi noapte cu privirea ațintită pe fereastră, fără să se mişte. Doar cu câteva zile mai devreme renunțasem la dormitorul meu şi fugisem de tăcerea ei ca să dorm cu tata în patul cel dublu de pe canapea. Ea arăta aşa de frumoasă şi de elegantă cu jerseul ei marinăresc şi fusta uşoară, cu ciorapii ei de nailon cu dungă şi pantofii cu toc înalt, încât necunoscuții se întorceau să se uite după ea. Îşi ținea pe un braț trenciul şi cu celălalt ținea brațul meu în vreme ce mergeam:
— Azi o să fii cavalerul meu.
Şi, ca şi cum ar fi adoptat şi rolul normal al tatei, a adăugat:
— Un cavaler este un călăreț: *cheval* înseamnă în franceză cal, iar *chevalier* înseamnă călăreț sau cavaler.
Apoi a zis:
— Sunt o mulțime de femei atrase de bărbați tiranici. Ca moliile de o flacără. Şi există femei care nu au nevoie de un erou şi nici măcar de un iubit furtunos, ci de un prieten. Aminteşte-ți când o să fii mare. Fereşte-te de iubitoarele de tirani şi încearcă să le găseşti pe cele care caută un bărbat ca prieten nu pentru că ele însele se simt goale pe dinăuntru, ci pentru că le place să te facă să te simți şi tu plin. Şi aminteşte-ți că prietenia dintre o femeie şi un bărbat este

ceva mult mai prețios şi mai rar decât iubirea: iubirea este în realitate ceva destul de grosolan şi chiar stângaci în comparație cu prietenia. În prietenie există o doză de sensibilitate, atenție, generozitate şi un foarte fin simț al măsurii.

— Bine, am zis eu, pentru că voiam să nu mai vorbească despre lucruri care nu aveau nimic de-a face cu mine şi să vorbească mai bine despre altceva.

Nu vorbisem de săptămâni întregi şi era păcat să irosim timpul acestei plimbări, care era doar al ei şi al meu. Pe când ne apropiam de centrul oraşului şi-a strecurat iar brațul pe sub al meu, a râs uşurel şi a întrebat deodată:

— Ti-ai dori un frățior? Sau o surioară?

Şi, fără să aştepte răspunsul, a adăugat, cu un fel de tristețe glumeață, sau mai curând o tristețe învăluită într-un zâmbet pe care nu-l puteam vedea, însă îl auzeam în vocea ei când a spus:

— Într-o zi, cînd o să te însori şi o să ai o familie a ta, sper din tot sufletul să nu ne iei pe mine şi pe tatăl tău ca exemplu de cum ar trebui să fie viața conjugală.

Nu creez din nou aceste cuvinte din amintire, aşa cum am făcut cu vreo zece rânduri mai sus în privința vorbelor ei despre iubire şi prietenie, pentru că îmi amintesc această implorare a ei, să nu iau ca exemplu căsătoria părinților mei, exact aşa cum mi-a fost adresată, cuvând cu cuvânt. Şi îmi amintesc exact şi vocea ei plină de zâmbet. Eram pe Calea Regele George V, mama şi cu mine, trecând braț la braț pe lângă clădirea numită Talitha Kumi, în drum spre Blocul Terra Sancta ca să-l luăm pe tata de la lucru. Era unu şi jumătate după-amiază. Un vânt rece amestecat cu stropi mărunți de ploaie sufla dinspre apus. Era destul de puternic ca să-i facă pe trecători să-şi închidă umbrelele, care altfel s-ar fi dat peste cap. Noi nici măcar n-am încercat să le deschidem pe ale noastre. Braț la braț, mămica şi cu mine treceam prin ploaie pe lângă Talitha Kumi şi Blocul Frumin, care era sediul temporar al Knessetului, şi apoi am trecut de clădirea Hamaalot. Era începutul primei săptămâni din ianuarie 1952. Cu cinci sau patru zile înainte de moartea ei.

*

Şi, cum ploaia se tot întețea, mama a zis, pe un ton aproape amuzat:
— Ce-ar fi să stăm un pic într-o cafenea? Tăticul nostru n-o să fugă nicăieri.
Am şezut vreo jumătate de oră într-o cafenea germano-evreiască de la intrarea în Rehavia, pe strada JNF, peste drum de clădirea Agenției Evreieşti, unde se afla în acea vreme biroul prim-ministrului. Până s-a oprit ploaia. Între timp mămica a scos din poşetă o pudrieră mică şi un pieptene şi a reparat stricăciunile produse părului şi feței ei. Simțeam un amestec de emoții: mândrie față de înfățişarea ei, bucurie că îi este mai bine, responsabilitatea de a o apăra de o umbră a cărei existență nu puteam decât să o ghicesc. De fapt nu ghiceam, doar simțeam pe jumătate o uşoară nelinişte, ciudată, la nivelul pielii. Aşa cum un copil pricepe fără să priceapă cu adevărat lucrurile care îi depăşesc înțelegerea, le simte şi e neliniştit fără să ştie de ce:
— Te simți bine, mămico?
A comandat o cafea tare şi neagră pentru ea şi o cafea cu lapte pentru mine, cu toate că n-aveam voie niciodată, cafeaua-nu-i-pentru-copii, şi o înghețată de ciocolată, cu toate că ştiam cu toții prea bine că înghețata îți dă dureri de gât, mai ales într-o zi friguroasă de iarnă. Ca să nu mai vorbim că era înainte de masa de prânz. Simțul răspunderii m-a silit să iau doar două sau trei lingurițe de înghețată şi să o întreb pe mama dacă nu îi este frig aşezată acolo. Dacă nu e obosită. Sau amețită. La urma urmei, de-abia îşi revenise dintr-o boală. Şi ai grijă, mămico, atunci când mergi la toaletă, e întuneric şi sunt două trepte. Inima îmi era plină de mândrie, sinceritate şi nelinişte. Ca şi cum câtă vreme noi doi şedeam aici, la cafeneaua Rosh-Rehavia, rolul ei era să fie o fată neajutorată care are nevoie de un prieten generos, iar eu eram cavalerul ei. Sau poate că tatăl ei:
— Te simți bine, mămico?

*

Când am ajuns la Blocul Terra Sancta, unde au fost mutate câteva dintre facultățile Universității Ebraice după ce drumul către campusul de pe muntele Scopus a fost blocat, în

Războiul de Independență, am întrebat unde este secția de periodice şi am urcat scările către etajul doi. (Într-o zi de iarnă ca aceasta Hannah din *Soțul meu, Michael* alunecă tocmai pe aceste trepte, şi şi-ar fi putut scrânti glezna, iar studentul Michael Gonen o prinde de cot şi deodată zice că îi place cuvântul „gleznă". Mama şi cu mine am fi putut foarte bine să trecem pe lângă Michael şi Hannah fără să-i observăm. Treisprezece ani despărțeau ziua de iarnă în care am fost cu mama în Blocul Terra Sancta de ziua de iarnă în care am început să scriu *Soțul meu, Michael.*)

Când am intrat în secția de periodice l-am văzut cu fața spre noi pe director, blândul, amabilul Doctor Pfeffermann, care şi-a ridicat privirea peste vraful de hârtii de pe birou, a zâmbit şi ne-a făcut semn cu amândouă mâinile să intrăm. L-am văzut şi pe tata, din spate. A trecut destul de mult până să-l recunoaştem, pentru că purta un halat cenuşiu de bibliotecar ca să-şi protejeze hainele de praf. Stătea în picioare pe o scăriță, cu spatele la noi şi cu toată atenția concentrată asupra sertarelor mari cu fişe pe care le scotea dintr-un raft de sus, scotocea printr-unul şi-l punea la loc, apoi lua altul şi altul, pentru că se pare că nu reuşea să găsească ceea ce căuta.

În toată această vreme blândul Doctor Pfeffermann n-a scos o vorbă, ci a rămas aşezat comod pe scaunul lui, în spatele biroului mare, cu zâmbetul amabil din ce în ce mai larg, într-un fel amuzat, şi două sau trei alte persoane care lucrau în acea secție s-au oprit din lucru şi au rânjit uitându-se la noi şi la spatele tatei, fără să zică nimic, ca şi cum s-ar fi prins în jocul Doctorului Pfeffermann şi aşteptau cu o curiozitate amuzată să vadă când o să-şi observe omul vizitatorii care stăteau răbdători în prag, privindu-i spatele, femeia cea frumoasă cu mâna rezemată pe umărul băiețelului.

De acolo de unde stătea, pe ultima treaptă a scării, tata s-a răsucit către şeful lui şi a zis, „Scuzați-mă, domnule Doctor Pfeffermann, cred că aici e ceva...", şi deodată a observat zâmbetul larg al directorului – şi poate că s-a neliniştit, pentru că nu pricepea ce anume îl face să zâmbească – şi ochii Doctorului Pfeffermann au călăuzit privirea ascunsă după ochelari a tatei de la birou la uşă. Şi când ne-a văzut

cred că s-a albit la față. A pus sertarul mare cu fişe pe care îl ținea cu amândouă mâinile la locul lui, pe ultimul raft de sus, şi a coborât cu atenție scara, s-a uitat în jur şi a văzut că toți ceilalți angajați zâmbesc şi, ca şi când n-ar fi avut de ales, şi-a amintit să zâmbească şi el şi ne-a spus: „Ce surpriză! Ce mare surpriză!", şi cu o voce mai scăzută a întrebat dacă totul e în ordine, dacă, Doamne fereşte, s-a întâmplat ceva.
Fața îi era la fel de crispată şi de neliniştită ca a unui copil care în toiul unui joc de-a sărutatul de la o petrecere cu alți copii se uită în sus şi-şi vede părinții stând țepeni în uşă; şi cine ştie de câtă vreme or sta acolo în linişte, uitându-se, sau ce or fi văzut.
Mai întâi a încercat să ne împingă uşurel afară, cu ambele mâini, spre coridor, şi privind înapoi a spus către întreaga secție, şi în special către Doctorul Pfeffermann: „Vă rog să mă scuzați câteva minute".
Însă după o clipă s-a răzgândit, nu ne-a mai îndepărtat, ci ne-a tras înapoi înăuntru, în biroul directorului, şi a început să ne prezinte, după care şi-a amintit şi a spus: „Domnule Doctor Pfeffermann, îmi cunoaşteți deja soția şi fiul". Şi apoi ne-a răsucit şi ne-a prezentat oficial restului angajaților din secția de periodice, cu cuvintele: „Aş dori să vi-i prezint pe soția mea, Fania, şi pe fiul meu, Amos. Elev. În vârstă de doisprezece ani şi jumătate".
Când am ieşit cu toții pe coridor, tata a întrebat îngrijorat şi cu o urmă de reproş:
— Ce s-a întâmplat? Părinții mei sunt bine? Şi părinții tăi? Toată lumea e bine?
Mama l-a liniştit. Însă ideea de a merge la restaurant l-a tulburat: la urma urmei, doar nu e azi ziua de naştere a nimănui. A şovăit, a pornit să zică ceva, s-a răzgândit, şi după o vreme a zis:
— Desigur. Desigur. De ce nu. O să mergem să sărbătorim vindecarea ta, Fania, sau, în orice caz, această clară şi bruscă ameliorare a stării tale. Da. Cu siguranță trebuie să sărbătorim.
Însă expresia lui, în vreme ce vorbea, era mai degrabă neliniştită decât sărbătorească.

Dar apoi tata s-a înveselit brusc şi, aprins de entuziasm, ne-a luat pe amândoi pe după umeri, a obținut permisiunea Doctorului Pfeffermann să plece de la lucru puțin mai devreme, şi-a luat rămas-bun de la colegi, şi-a scos halatul cenuşiu şi ne-a oferit un tur amănunțit al câtorva secții ale bibliotecii, subsolul, secția manuscriselor rare, ne-a arătat până şi noua maşină de fotocopiat şi ne-a explicat cum funcționează, şi ne-a prezentat cu mândrie tuturor celor pe care îi întâlneam, entuziasmat ca un adolescent care îşi prezintă părinții cei faimoşi profesorilor de la şcoala sa.
Restaurantul era un loc plăcut, aproape gol, retras pe o străduță îngustă dintre strada Ben Yehuda şi strada Shammai sau Hillel. Ploaia s-a pornit iar în clipa în care am ajuns, lucru pe care tata l-a considerat semn bun, ca şi când ar fi aşteptat să ajungem noi la restaurant. Ca şi cum astăzi cerul ne-ar fi zâmbit.
S-a corectat imediat:
— Adică asta aş spune dacă aş crede în semne sau dacă aş crede că cerul se sinchiseşte de noi. În afară de *homo sapiens*, întregul univers este indiferent. Cei mai mulți oameni sunt şi ei indiferenți, că veni vorba. Cred că indiferența este cea mai proeminentă trăsătură a întregii realități.
S-a corectat din nou:
— Şi, în orice caz, cum aş putea spune că cerul ne zâmbeşte când e atât de întunecat şi jos, şi plouă cu găleata?
Mama a zis:
— Nu, voi doi comandați primii, pentru că azi eu fac cinste. Şi o să fiu foarte mulțumită dacă alegeți cele mai scumpe feluri din meniu.
Însă meniul era modest, potrivit cu acei ani de lipsuri şi de austeritate. Tata şi cu mine am comandat ciorbă de legume şi chiftele de pui cu pireu. Ca un conspirator, m-am abținut să-i spun tatei că pe drumul spre Terra Sancta mi s-a îngăduit să gust pentru prima oară cafeaua. Şi să mănânc înghețată de ciocolată înainte de masă, cu toate că era iarnă.
Mama s-a uitat multă vreme la meniu şi apoi l-a aşezat cu fața în jos pe masă şi numai după ce tata i-a amintit iar a comandat în cele din urmă un bol de orez fiert fără nimic

altceva. Tata s-a scuzat amabil față de chelneriță şi a explicat că aşa şi pe dincolo şi că mama încă nu şi-a revenit pe de-a-ntregul. În vreme ce tata şi cu mine ne-am înfipt cu poftă în mâncare, mama a ciugulit un pic din orez, ca şi cum s-ar fi forțat să mănânce, după care s-a oprit şi a comandat o cafea neagră şi tare.

— Te simți bine, mămico?

Chelnerița s-a întors cu o ceaşcă de cafea pentru mama şi un pahar de ceai pentru tata şi mi-a pus în față un bol cu un jeleu galben tremurător. Pe dată tata şi-a scos nerăbdător portofelul din buzunarul interior al sacoului. Însă mama şi-a apărat drepturile. Pune-l la loc, te rog. Azi sunteți amândoi oaspeții mei. Iar tata s-a supus, nu înainte de a face o glumă trasă de păr despre cum a moştenit ea, se pare, un puț de petrol, ceea ce îi explica noua bogăție şi extravaganța. Am aşteptat să se mai domolească ploaia. Tata şi cu mine şedeam cu fața spre bucătărie, iar chipul mamei, aşezată în fața noastră, privea printre umerii noştri la ploaia încăpățânată, prin fereastra care dădea spre stradă. Nu-mi amintesc despre ce am vorbit, dar probabil tata a alungat orice tăcere. Poate că ne-a vorbit despre relațiile Bisericii Creştine cu poporul evreu sau ne-a oferit o trecere în revistă a istoriei aprigei dispute care a izbucnit la mijlocul secolului al XVIII-lea între Rabbi Jacob Emden şi adepții lui Shabbetai Tsvi, în special Rabbi Jonathan Eybeschütz, care era suspectat de înclinații sabbatiene.

Singurii clienți care mai erau în restaurant în acea amiază ploioasă erau două doamne în vârstă care vorbeau o germană foarte rafinată, cu voci scăzute, bine educate. Arătau la fel, cu păr cenuşiu ca oțelul şi trăsături ca de pasăre accentuate de mărul lui Adam proeminent. Cea mai bătrână dintre ele arăta de peste optzeci de ani, şi după ce m-am uitat mai bine am presupus că este mama celeilalte. Şi am hotărât că mama şi fiica sunt amândouă văduve şi locuiesc împreună, pentru că nu mai au pe nimeni altcineva pe lume. În gând le-am numit doamna Gertrude şi doamna Magda şi am încercat să-mi imaginez apartamentul lor micuț, strălucind de curățenie, aflat poate pe undeva prin această parte a oraşului, să zicem în fața hotelului Eden.

Dintr-odată una dintre ele, doamna Magda, cea mai puțin bătrână dintre ele, a ridicat vocea şi a azvârlit spre bătrâna din fața ei un singur cuvânt în germană. L-a pronunțat cu furie veninoasă, străpungătoare, ca un vultur care se năpusteşte asupra prăzii, după care a dat cu ceaşca de perete.

În liniile adânc săpate pe obrajii femeii mai bătrâne, pe care o numisem Gertrude, au început să curgă lacrimi. Plângea fără sunet şi fără să se schimonosească. Plângea cu chipul neclintit. Chelnerița s-a aplecat şi a adunat în tăcere cioburile ceştii. Când a terminat s-a făcut nevăzută. Nu s-a mai rostit nici un cuvânt după strigăt. Cele două femei au şezut în continuare față în față fără să scoată un sunet. Amândouă erau foarte slabe şi amândouă aveau păr cenuşiu cârlionțat care începea foarte sus pe frunte, ca la un bărbat care cheleşte. Cea mai bătrână dintre văduve încă mai plângea, fără să-şi boțească fața, cu lacrimi tăcute; i se scurgeau în jos până la bărbia ascuțită de unde picurau pe piept ca stalactitele dintr-o peşteră. N-a încercat să-şi stăpânească plânsul sau să-şi şteargă lacrimile. Cu toate că fiica ei, cu o expresie crudă, i-a întins în tăcere o batistă albă frumos călcată. Dacă o fi fost într-adevăr fiica ei. Nu şi-a retras mâna, care stătea întinsă pe masă în fața ei, cu batista frumos călcată pusă deasupra. Întreaga imagine a stat încremenită multă vreme de parcă mama şi fiica nu erau decât o fotografie sepia veche şi ştearsă dintr-un album prăfuit. Deodată am întrebat:

— Te simți bine, mămico?

Asta pentru că mama, nesocotind regulile de bună purtare, îşi răsucise puțin scaunul şi se uita țintă la cele două femei. În acel moment m-a izbit faptul că fața mamei devenise iar foarte palidă, ca în toată vremea când a fost bolnavă. Puțin mai târziu a zis că îi pare foarte rău, se simte un pic obosită şi vrea să meargă acasă şi să se culce puțin. Tata a dat din cap, s-a ridicat, a întrebat chelnerița unde este cea mai apropiată cabină telefonică şi s-a dus să cheme un taxi. Când am ieşit din restaurant, mama a trebuit să se sprijine pe brațul şi pe umărul tatei; eu le-am ținut uşa deschisă, le-am atras atenția asupra treptei şi le-am deschis portiera

taxiului. După ce am aşezat-o pe mama pe bancheta din spate, tata s-a întors în restaurant ca să achite nota. Ea a şezut în taxi foarte dreaptă şi cu ochii ei căprui larg deschişi. Prea larg.

*

În seara aceea a fost chemat doctorul cel nou şi când a plecat tata a trimis şi după cel vechi. Nu era nici un dezacord între ei: amândoi doctorii au prescris odihnă totală. În consecinţă, tata a culcat-o pe mama în patul meu, care devenise patul ei, i-a dus un pahar de lapte cald cu miere şi a implorat-o să ia câteva înghiţituri împreună cu noile ei somnifere. A întrebat-o câte lumini vrea să fie lăsate aprinse. După un sfert de oră am fost trimis să trag cu ochiul prin crăpătura uşii şi am văzut că doarme. A dormit până a doua zi dimineaţa, când iarăşi s-a trezit devreme şi s-a sculat să ne ajute pe tata şi pe mine la diferitele treburi de dimineaţă. Ne-a făcut iar ochiuri, în vreme ce eu am pus masa, iar tata a tăiat foarte mărunt diferite legume pentru salată. Când a venit vremea să plecăm, tata la Terra Sancta, iar eu la şcoala Tachkemoni, mama s-a hotărât brusc să iasă şi ea şi să mă conducă până la şcoală, pentru că prietena ei bună Lilenka, Lilia Bar-Samkha, locuia aproape de Tachkemoni.
Mai târziu am aflat că Lilenka nu era acasă, aşa că s-a dus la altă prietenă, Fania Weissmann, şi ea fostă colegă de la şcoala Tarbuth din Rovno. De la Fania Weissmann s-a dus aproape de amiază la staţia centrală a autobuzelor Egged, la jumătatea Căii Jaffa, şi s-a urcat într-un autobuz spre Tel Aviv, ca să-şi vadă surorile, sau poate că voia să ia alt autobuz la Tel Aviv şi să se ducă la Haifa şi Kiriat Motskin, la coliba părinţilor ei. Însă când a ajuns la staţia centrală de autobuze din Tel Aviv mama se pare că s-a răzgândit: a băut o cafea neagră într-o cafenea şi s-a întors la Ierusalim spre sfârşitul după-amiezii.
Când a ajuns acasă s-a plâns că este foarte obosită. A mai luat două sau trei din noile somnifere. Sau poate că a încercat să se întoarcă la cele vechi. Însă în noaptea aceea n-a putut să adoarmă, i-a revenit migrena şi a şezut la fereastră, complet îmbrăcată. La două noaptea mama s-a

hotărât să calce. A aprins lumina în odaia mea, care devenise odaia ei, a aşezat scândura de călcat, a umplut o sticlă cu apă ca să stropească hainele şi a călcat câteva ore în şir, până ce s-a crăpat de ziuă. Când a terminat hainele a luat lenjeria de pat din dulap şi a călcat-o din nou. Când a terminat şi cu asta a călcat până şi cuvertura de pe patul meu, însă era atât de obosită sau de slăbită, încât a ars-o; mirosul de ars l-a trezit pe tata care m-a trezit şi pe mine şi amândoi am constatat cu uimire că mama călcase fiecare şosetă, batistă, şervet şi față de masă din casă. Ne-am repezit să ducem cuvertura cuprinsă de flăcări în baie şi apoi am aşezat-o pe mama la loc pe scaunul ei şi am îngenuncheat ca să-i scoatem pantofii: tata i-a scos unul, iar eu i l-am scos pe celălalt. Apoi tata mi-a spus să plec din cameră câteva minute şi m-a rugat să închid uşa după mine. Am închis uşa, dar de data asta m-am lipit de uşă pentru că voiam să aud. Au vorbit între ei o jumătate de oră în limba rusă. Apoi tata m-a rugat să am grijă de mama câteva minute şi s-a dus la farmacie să cumpere nişte pastile sau sirop, şi de acolo l-a sunat pe unchiul Tsvi la biroul lui de la spitalul Tsahalon din Jaffa şi l-a sunat şi pe unchiul Buma la lucru, la clinica Zamenhof din Tel Aviv. După aceste telefoane tata şi mama au căzut de acord ca ea să plece la Tel Aviv chiar în dimineața aceea, joi, ca să stea la una dintre surorile ei, să se odihnească un pic şi să schimbe aerul şi mediul. Putea sta cât de mult dorea, până duminică sau chiar până luni dimineața, pentru că luni după-masa Lilia Bar-Samkha reuşise să-i aranjeze o consultație pentru un test la spitalul Hadassah de pe strada Heneviim, consultație pentru care fără legăturile speciale ale lui tanti Lilenka ar fi trebuit să aşteptăm câteva luni.

Şi, pentru că mama se simțea slăbită şi se plângea de amețeli, tata a insistat ca de data aceasta să nu călătorească singură până la Tel Aviv, ci să meargă el cu ea şi să o ducă până la mătuşica Haya şi unchiul Tsvi, şi ar putea sta chiar şi peste noapte: dacă ia primul autobuz înapoi a doua zi de dimineață, vineri, ar putea reuşi să ajungă la serviciu pentru câteva ore măcar. N-a ținut seama de protestele mamei că nu e nevoie să meargă cu ea şi să lipsească o zi de la lucru, că e

perfect capabilă să ia singură autobuzul până la Tel Aviv şi să ajungă acasă la sora ei. N-o să se rătăcească.
Însă tata nu voia să asculte. De data aceasta era posomorât şi încăpăţânat, şi nu s-a dat bătut. I-am promis că după ore mă duc direct la bunica Shlomit şi bunicul Aleksandr, pe Aleea Praga, le explic ce s-a întâmplat şi rămân la ei peste noapte, până ce se întoarce tăticul. Da' să nu fii pacoste pe capul bunicii şi bunicului, să-i ajuţi frumos, să strângi masa după cină şi să te oferi să duci afară gunoiul. Şi fă-ţi toate temele: nu lăsa nici una pentru weekend. Mi-a zis că sunt un fiu deştept. Poate că mi-a zis chiar tinere. Şi de afară ni s-a alăturat în acel moment pasărea Elise, care a trilurit frântura ei matinală din Beethoven de trei sau patru ori, cu voioşie luminoasă şi limpede: „Ti-da-di-da-di..." Pasărea cânta cu uimire, venerație, recunoştinţă, exaltare, de parcă niciodată până atunci nu s-ar mai fi sfârşit vreo noapte, ca şi cum dimineaţa aceasta era prima dimineaţă din univers şi lumina ei era o lumină minunată, aşa cum nu mai izbucnise vreuna până acum, traversând imensa întindere a întunericului.

60

Aveam vreo cincisprezece ani când m-am dus la Hulda, la doi ani şi jumătate după moartea mamei: o faţă palidă printre cei arşi de soare, un tânăr costeliv printre uriaşi bine clădiţi, un palavragiu neobosit printre taciturni, un versificator printre muncitorii agricoli. Toţi noii mei colegi de clasă aveau minte sănătoasă în trup sănătos, numai eu aveam o minte visătoare într-un trup aproape străveziu. Ba mai rău: m-au prins de câteva ori şezând prin unghere retrase ale kibbutzului şi încercând să pictez acuarele. Sau pitindu-mă în sala de studiu din spatele sălii ziarelor de la parterul Casei Herzl şi mâzgălind de zor. În curând s-a răspândit o rumoare mccarthiană că sunt legat cumva de partidul Herut, că am crescut într-o familie revizionistă şi am fost suspectat de legături cu detestatul demagog Menachem Begin, duşmanul

de moarte al mişcării laburiste. Pe scurt: o educație deformată şi gene corupte iremediabil.
Faptul că venisem la Hulda pentru că m-am răsculat împotriva tatălui meu şi a familiei lui nu mi-a fost de nici un folos. Nu mi s-a acordat încredere pentru că eram un renegat al Herutului şi nici pentru râsul meu imposibil de stăpânit în timpul discursului lui Begin din sala de conferințe Edison: tocmai viteazul băiețel din „Hainele noi ale împăratului" era bănuit aici, la Hulda, că e în slujba croitorilor escroci.
Degeaba m-am străduit să fiu bun la munca în fermă şi să eşuez la şcoală. Degeaba m-am prăjit ca un biftec în efortul de a deveni la fel de cafeniu ca toți ceilalți. Degeaba în Grupul de Discuții despre Treburile Curente m-am dovedit cel mai socialist socialist din Hulda, dacă nu din întreaga clasă muncitoare. Nimic nu mi-a fost de folos: pentru ei eram un soi de extraterestru, astfel încât colegii mei de clasă mă hărțuiau fără milă ca să mă facă să renunț la comportamentul meu ciudat şi să devin o persoană normală, ca ei. O dată m-au trimis în goana mare la staul cu o lanternă, în toiul nopții, ca să verific şi să raportez dacă vreuna dintre vaci e în călduri şi necesită atenția urgentă a taurului. Altă dată m-au înscris la curățarea prin rotație a closetelor. Iar altă dată am fost trimis la ferma copiilor ca să triez bobocii după sex. Nu cumva, Doamne fereşte, să uit de unde am venit sau să-mi fac idei greşite despre locul în care am aterizat.
În ce mă priveşte, am răbdat totul cu umilință, pentru că ştiam că procesul de eliminare a Ierusalimului din mine şi zvârcolirile renaşterii pricinuiesc pe drept suferințe. Consideram justificate farsele şi umilința nu pentru că aş fi suferit de vreun complex de inferioritate, ci pentru că eram cu adevărat inferior. Ei, băieții aceia voinici pârjoliți de soare şi de praf şi fetele acelea cu pas mândru, erau sarea pământului, stăpânii creațiunii. La fel de chipeşi ca nişte semizei, la fel de frumoase ca nopțile din Canaan.
Toți, în afară de mine.
Nimeni nu se lăsa păcălit de bronzul meu: cu toții ştiau prea bine – o ştiam eu însumi – că, în ciuda faptului că în cele din urmă pielea mea a prins un bronz cafeniu-închis, pe

dinăuntru rămâneam palid. Cu toate că m-am silit să învăț cum să întind furtunuri de irigație prin fânețe, să conduc un tractor, să nimeresc ținta la poligon cu o puşcă cehoslovacă veche, încă nu reuşisem să mă curăț de pete: prin toate plasele de camuflaj cu care mă acopeream încă se vedea băiatul acela de la oraş, nevolnic, milos, flecar, care îşi lăsa fantezia să zburde şi născocea tot soiul de povestiri ciudate care nu s-ar fi putut întâmpla niciodată şi nu interesau pe nimeni.
În vreme ce ei îmi păreau magnifici: băieții aceia zdraveni care puteau să bage un gol de la douăzeci de metri cu stângul, să frângă fără clipire gâtul unei găini, să spargă noaptea magaziile ca să şterpelească provizii pentru un ospăț nocturn, şi fetele acelea îndrăznețe care puteau face un drum de cincisprezece kilometri cărând în spate o povară de peste treizeci de kilograme şi încă le mai rămânea destulă vigoare ca să danseze până noaptea târziu, cu fustele lor albastre rotindu-se ca şi cum forța de gravitație ar fi fost anulată în cinstea lor, apoi să şadă în cerc cu noi până în zori şi să ne cânte sub cerul înstelat, să cânte melodii sfâşietoare, în canon, să cânte rezemate spate în spate, să cânte în vreme ce radiază o strălucire nevinovată care îți taie picioarele tocmai pentru că e atât de nevinovată, atât de cerească, la fel de pură cum sunt corurile îngerilor.

*

Da, într-adevăr: îmi cunoşteam lungul nasului. Nu te întinde mai mult decât ți-e plapuma. Nu-ți face gânduri mai presus de tine. Nu-ți băga nasul în ceea ce este destinat celor mai buni ca tine. E adevărat, toți oamenii se nasc egali, acesta este principiul fundamental al kibbutzului, însă domeniul dragostei ține de tărâmul naturii, nu de Comitetul Egalitarist. Şi domeniul dragostei aparține cedrilor puternici, nu buruienilor firave.
Totuşi, până şi o pisică se poate uita la un rege, cum zice proverbul. Aşa că mă uitam la ei cât e ziua de lungă, şi noaptea, în pat, când ochii îmi erau închişi, nu încetam niciodată să le contemplu, frumusețile acelea cu părul înfoiat. Şi mai ales mă uitam la fete. Cum mă mai uitam! Îmi

aţinteam asupra lor ochii înfierbântaţi. Chiar şi în somn îmi întorceam cu disperare spre ele ochii de viţel melancolic. Nu că aş fi nutrit vreo nădejde falsă: ştiam că nu sunt pentru mine. Băieţii aceia erau cerbi superbi, iar eu eram un vierme jalnic. Fetele erau gazele graţioase, iar eu eram un şacal vagabond care urlă dincolo de gard. Şi printre ele – perla coroanei – era Nily.

Toate fetele acelea erau strălucitoare ca soarele. Fiecare dintre ele. Însă Nily – ea era înconjurată întotdeauna de un cerc fremătător de bucurie. Nily cânta întotdeauna când mergea, pe cărare, pe pajişte, în pădure, între straturile de flori, cânta singură mergând. Şi chiar şi când mergea fără să cânte arăta de parcă ar fi cântat. Ce-i cu ea, mă întrebam uneori din adâncurile celor şaisprezece ani ai mei chinuiţi, de ce cântă tot timpul? Ce-o fi atât de grozav în lumea asta? Cum poate cineva să scoată „Din astă soartă crudă / Din lipsuri şi-ntristare / Dintr-un ieri necunoscut / Şi-un mâine fără zare" o asemenea *joie de vivre*? N-a auzit ea oare că „Munţilor lui Ephraim, iată / Din nou tânără jertfă le-a fost dată / ...Şi ca tine-ntocmai ne vom da / De dragul ţării ale noastre vieţi"?

Era o minune. Aproape că mă scotea din sărite, dar mă fascina: ca un licurici.

*

Kibbutzul Hulda era înconjurat de întuneric adânc. În fiecare noapte un abis negru începea la câţiva metri dincolo de cercurile galbene de lumină ale lămpilor de pe gardul înconjurător şi continua până la capetele nopţii, până la stelele depărtate de pe cer. Dincolo de gardul cu sârmă ghimpată pândeau câmpuri pustii, livezi părăsite, dealuri fără suflare de om, plantaţii abandonate vântului nopţii, ruine ale satelor arăbeşti – nu ca astăzi, când vezi peste tot în jur blocuri dense de lumină. În anii '50 noaptea în exteriorul Huldei era complet pustie. Şi în această mare pustietate agenţi infiltraţi, fedaini, se strecurau în inima nopţii. Şi în această mare pustietate erau pădurea de pe deal, crângul de măslini, lanurile, printre care bântuiau şacali cu balele curgând, ale căror urlete lunatice, care îngheaţă sângele în

vine, pătrundeau în somnul nostru şi ne îngheţau spre dimineaţă.
Chiar şi înăuntrul complexului kibbutzului, înconjurat cu gard şi păzit, nu era prea multă lumină noaptea. Din loc în loc câte o lampă slabă arunca o baltă de lumină săracă, şi apoi întunericul dens domnea până la următoarea lampă. Paznicii de noapte înfofoliţi îşi făceau rondul printre coteţele de găini şi staule, şi la fiecare jumătate de oră sau oră femeia de gardă din sectorul copiilor mici îşi lăsa lucrul de mână şi făcea o tură de la creşă până la locuinţele copiilor şi înapoi.
Trebuia să facem zgomot în fiecare seară ca să nu cădem în ghearele pustietăţii şi tristeţii. În fiecare seară ne adunam şi făceam ceva zgomotos, aproape sălbatic, până la miezul nopţii sau mai târziu, ca să împiedicăm întunericul să se furişeze în odăile noastre şi în oasele noastre şi să ne stingă sufletele. Cântam, strigam, ne îndopam, ne certam, înjuram, bârfeam, glumeam, toate astea ca să alungăm întunericul, tăcerea şi urletul şacalilor. În vremea aceea nu era televizor, nu era video, nu erau casetofoane, nu erau internet sau jocuri pe calculator, nu erau nici măcar discoteci şi baruri şi nu era muzică disco; era doar un film la Casa Herzl sau pe pajiştea principală o dată pe săptămână, miercurea.
În fiecare seară trebuia să ne strângem laolaltă şi să încercăm să ne creăm singuri nişte lumină şi distracţie.
Printre membrii mai vechi ai kibbutzului, cărora le ziceam bătrânii, cu toate că majoritatea de-abia împliniseră patruzeci de ani, erau câţiva a căror lumină interioară pălise de la prea multe sarcini, angajamente, dezamăgiri, şedinţe, comitete, amănunte ale culesului fructelor, discuţii, registre ale turelor, zile de studiu şi activităţi de partid, prea mult culturalism şi uzura rutinei zilnice. Câţiva dintre ei erau deja stinşi. La nouă şi jumătate sau zece fără un sfert luminile chioare se stingeau una după alta la ferestrele apartamentelor minuscule din sectorul veteranilor: a doua zi iar se sculau la patru şi jumătate ca să culeagă fructe, să mulgă vacile, să muncească pe câmp sau la bucătăriile comunale. În acele nopţi lumina era la Hulda un produs rar şi preţios.

Iar Nily era un licurici. Mai mult decât un licurici: un generator, o întreagă centrală electrică.

*

Nily emitea un fel de *joie de vivre* îmbelşugată. Bucuria ei era nemărginită şi neînfrânată, exista pur şi simplu, fără motiv, nu era nevoie să se întâmple ceva anume ca ea să fie plină ochi de veselie. Desigur, o vedeam uneori tristă, plângând fără să se ascundă atunci când credea, pe drept cuvânt sau nu, că fusese nedreptăţită sau jignită, sau suspinând fără jenă la un film trist, sau plângând la o pagină dureroasă dintr-un roman. Însă tristeţea ei era întotdeauna bine închisă într-o parantează de *joie de vivre* puternică, la fel ca un izvor de apă fierbinte pe care nici zăpada, nici gheaţa nu-l pot răci, pentru că fierbinţeala i se trage de-a dreptul din miezul pământului.
Se prea poate ca asta să-i fi venit de la părinţi. Mama, Riva, auzea muzică în mintea ei chiar şi atunci când nu era muzică în jur. Iar Sheftel, bibliotecarul, cânta în vreme ce umbla prin kibbutz în tricoul lui cenuşiu, cânta muncind în grădină, cânta săltând saci grei pe umăr, şi, când îţi spunea „O să fie bine”, întotdeauna credea că este adevărat, fără umbră de îndoială sau de reţinere: „Nu-ţi face griji, curând o să fie bine”.
Ca intern de cincisprezece sau şaisprezece ani la şcoala din kibbutz, mă uitam la bucuria care radia din Nily aşa cum priveşti luna plină: depărtată, de neatins, dar fascinantă şi încântătoare.
Desigur, numai de la distanţă. Eram nevrednic. Celor de soiul meu nu li se îngăduia decât să privească la aşa lumini strălucitoare. În ultimii doi ani de şcoală şi pe perioada serviciului militar am avut o prietenă din afara Huldei, în vreme ce Nily avea un şirag strălucitor de adoratori princiari, şi în jurul lor avea al doilea cerc, o suită de admiratori năuciţi, vrăjiţi, şi apoi al treilea cerc de adoratori blânzi, umili, şi al patrulea cerc de admiratori de la distanţă, iar în cercurile cinci şi şase intram şi eu, o buruiană firavă care era atinsă uneori, pe neaşteptate, de o unică rază somptuoasă, care nu-şi putea închipui ce a făcut atingerea ei trecătoare.

*

Când am fost prins mâzgălind poezii în odaia sărăcăcioasă şi dosnică a căminului cultural din Hulda, a fost limpede în sfârşit pentru toată lumea că n-o să iasă niciodată ceva bun din mine. Şi totuşi, ca să scoată un folos chiar şi din pacoste, au hotărât să-mi dea sarcina să compun versuri potrivite pentru diferite ocazii: festivităţi, sărbători familiale, cununii şi sărbători religioase şi, la nevoie, elogii funebre şi texte pentru broşuri comemorative. Cât despre poeziile sentimentale, izbuteam să le ascund (adânc, în paiele unei saltele vechi), însă uneori nu mă puteam abţine şi i le arătam lui Nily.

De ce tocmai Nily?

Poate că simţeam nevoia să văd dacă poeziile mele de întuneric o să se facă mici fărâme în clipa în care o să fie înfăţişate razelor soarelui şi dacă o să supravieţuiască ceva. Până în ziua de azi Nily este primul meu cititor. Când găseşte într-o ciornă ceva greşit zice: Asta nu merge. Taie. Aşază-te şi scrie din nou. Sau: Am mai auzit asta. Ai scris-o deja altundeva. Nu-i nevoie să te repeţi. Însă când îi place ceva ridică ochii de pe foaie şi îmi aruncă o anumită privire, şi camera se face mai mare. Iar când apare ceva trist zice: Mi-au dat lacrimile la pasajul acesta. Sau dacă e ceva amuzant râde în hohote. După ea citesc fiicele şi fiul meu: toţi au ochi ageri şi ureche bună. După o vreme, câţiva prieteni citesc ce am scris, şi apoi cititorii, şi după ei vin experţii literari, cărturarii, criticii şi plutoanele de execuţie. Dar atunci eu deja nu mai sunt acolo.

*

În anii aceia Nily umbla cu stăpânii creaţiunii, iar eu nu ţinteam sus: dacă prinţesa, înconjurată de un roi de adoratori, trecea pe lângă coliba unui rob, el nu putea decât cel mult să se uite în sus la ea o clipă, să fie năucit şi să înalţe rugi de mulţumire pentru acest noroc. De aceea s-a stârnit vâlvă în Hulda şi chiar şi în satele din jur atunci când s-a dovedit într-o zi că soarele a luminat dintr-odată faţa întunecată a lunii. În acea zi la Hulda vacile au făcut ouă, din ugerele oilor a ieşit vin iar eucalipţii au revărsat lapte şi

miere. Urşi polari s-au arătat de după ţarcul oilor, împăratul Japoniei a fost văzut preumblându-se pe lângă spălătorie şi recitând din operele lui A.D. Gordon, munţii au picurat vin, iar dealurile s-au topit. Soarele a stat neclintit şaptezeci şi şapte de ceasuri deasupra chiparoşilor şi a refuzat să apună. Iar eu m-am dus la duşurile băieţilor, care erau pustii, m-am încuiat înăuntru, m-am aşezat în faţa oglinzii şi am întrebat cu glas tare: Oglindă-oglinjoară, spune-mi cum s-a întâmplat asta? Ce am făcut ca să o merit?

61

Mama avea treizeci şi opt de ani când a murit. La vârsta mea de acum aş fi putut să fiu tatăl ei.
După înmormântarea ei tata şi cu mine am stat câteva zile acasă. El nu s-a dus la lucru şi eu nu m-am dus la şcoală. Uşa apartamentului era deschisă toată ziua. Era o perindare continuă de vecini, cunoştinţe şi neamuri. Vecinii cumsecade aveau grijă să fie răcoritoare pentru toţi vizitatorii şi cafea, prăjituri şi ceai. Din când în când eram chemat acasă la ei ca să mănânc ceva cald. Înghiţeam politicos o lingură de supă şi o jumătate de chiftea, apoi fugeam înapoi la tata. Nu voiam să-l las acolo singur. Nu că ar fi fost singur. De dimineaţă până la zece sau zece şi jumătate seara apartamentul nostru era ticsit de consolatori. Vecinii au făcut rost de nişte scaune şi le-au aşezat roată de-a lungul pereţilor din camera cu cărţi. Mormane de paltoane străine zăceau cât e ziua de mare pe patul părinţilor mei.
Bunicul şi bunica erau exilaţi în cealaltă odaie în cea mai mare parte a zilei, la cererea tatei, pentru că prezenţa lor i se părea prea greu de suportat. Bunicul Aleksandr izbucnea într-un plâns rusesc zgomotos, întrerupt de sughiţuri, în vreme ce bunica Shlomit tot timpul fugea încolo şi încoace printre vizitatori, aproape că le smulgea din mâini ceştile şi farfuriile de desert, le spăla straşnic cu detergent de vase, le clătea bine, le usca şi le punea în bufet. Orice linguriţă care

nu era spălată imediat după folosire îi părea bunicii Shlomit un agent periculos al forțelor care ne aduseseră pe cap nenorocirea.
Aşa încât bunicul şi bunica stăteau în cealaltă odaie cu aceia dintre vizitatori care stătuseră destul cu tata şi cu mine, însă simțeau că se cuvine să mai stea un pic. Bunicul Aleksandr, care îşi iubise nora şi întotdeauna s-a temut de tristețea ei, păşea încolo şi încoace prin cameră, dând din cap cu un fel de ironie furioasă, şi din când în când izbucnea în vaiete puternice:
— De ce?! Of, de ce?! Aşa de frumoasă! Aşa de tânără! Şi aşa de talentată! Aşa de înzestrată! De ce?! Spuneți-mi şi mie, de ce?!
Şi stătea într-un colț, cu spatele spre cameră, suspinând tare, ca şi cum ar fi sughițat, cu umerii cutremurându-i-se puternic.
Bunica îl dojenea:
— Zusia, încetează, te rog. Gata. Lonia şi copilul nu suportă să te porți aşa. Termină! Stăpâneşte-te! Zău aşa! Învață de la Lonia şi de la copil cum să te porți! Zău aşa!
Bunicul îi dădea pe loc ascultare, se aşeza şi-şi îngropa fața în mâini. Dar după un sfert de oră alt răcnet disperat izvora din inima lui:
— Aşa de tânără! Aşa de frumoasă! Ca un înger! Aşa de tânără! Aşa de talentată! De ce?! Spuneți-mi şi mie, de ce?!

*

Au venit prietenele mamei: Lilia Bar-Samkha, Ruchele Engel, Esterka Weiner, Fania Weissmann şi încă o femeie sau două, prietene din copilărie, de la şcoala Tarbuth. Au băut ceai şi au vorbit despre şcoala lor. Şi-au amintit de mama când era copilă, de directorul lor charismatic, Issachar Reiss, de care fuseseră îndrăgostite în taină toate fetele, şi de căsnicia lui destul de nereuşită. Au vorbit şi despre alți profesori. Apoi tanti Lilenka s-a gândit un pic şi l-a întrebat pe tata cu delicatețe dacă îl supără că ele vorbesc aşa, amintindu-şi, povestind. Ar prefera oare să vorbească despre altceva?

Însă tata, care şedea toată ziua, arătând obosit, neras, pe scaunul pe care îşi petrecuse mama nopţile fără somn, a dat doar din cap, apatic, şi le-a făcut semn să continue.
Tanti Lilia, Doctor Lilia Bar-Samkha, a stăruit ca ea şi cu mine să avem o discuţie de la suflet la suflet, cu toate că am încercat să scap în mod politicos. Dat fiind că odaia cealaltă era ocupată de bunicul şi bunica şi de alţi membri ai familiei tatei, iar bucătăria era plină de vecinii cumsecade şi bunica Shlomit era într-un veşnic du-te-vino, ca să cureţe orice bol şi linguriţă, tanti Lilia m-a luat de mână, m-a dus în baie şi a încuiat uşa în urma noastră. Mi s-a părut ciudat şi destul de dezgustător să fiu zăvorât împreună cu femeia asta în baie. Însă tanti Lilia mi-a zâmbit, s-a aşezat pe capacul closetului şi m-a aşezat în faţa ei, pe marginea căzii. M-a privit în tăcere un minut sau două, cu milă, cu lacrimi izvorându-i din ochi, şi apoi a început să vorbească, nu despre mama sau despre şcoala din Rovno, ci despre marea putere a artei şi legătura dintre artă şi viaţa interioară a sufletului. Ceea ce spunea ea mă făcea să mă crispez.
Apoi, cu altă voce, mi-a vorbit despre noua mea răspundere de adult, să am grijă de acum încolo de tata, să aduc nişte lumină în viaţa lui întunecată şi să-i dau un pic de mulţumire – de exemplu, învăţând foarte bine. Apoi a trecut la sentimentele mele: trebuia să ştie ce am gândit când am aflat ce s-a întâmplat. Ce simţeam în acest moment? Ce simţeam acum? Ca să mă ajute, a început să enumere diferite sentimente, ca şi cum m-ar fi invitat să aleg sau să le tai pe cele care nu se potriveau. Tristeţe? Teamă? Nelinişte? Dor? Un pic de mânie, poate? Surpriză? Vinovăţie? Pentru că ai auzit poate sau ai citit că, în astfel de cazuri, pot să apară uneori sentimente de vinovăţie? Nu? Dar poate o senzaţie de neîncredere? Durere? Sau refuzul de a accepta noua realitate?
Am spus frumos că îmi pare rău şi m-am ridicat să plec. O clipă m-am îngrozit la gândul că atunci când a încuiat uşa ar fi putut să ascundă cheia în buzunar şi n-o să mi se îngăduie să plec decât după ce voi fi răspuns la toate întrebările ei, una câte una. Dar cheia era în broască. Plecând îi auzeam încă în urma mea vocea îngrijorată:

— Poate că această conversație are loc puțin prea devreme pentru tine. Ține minte doar că în clipa în care hotărăşti că eşti pregătit pentru ea nu mai trebuie să şovăi, vino la mine şi o să vorbim. Cred că Fania, sărmana ta mamă, ar fi vrut foarte mult să rămână între tine şi mine o legătură profundă.
Am fugit.

*

Trei sau patru personaje bine-cunoscute ale partidului Herut din Ierusalim stăteau cu tata, se întâlniseră mai înainte cu soțiile lor într-o cafenea şi au venit împreună, ca o mică delegație, să-şi prezinte condoleanțele. Stabiliseră dinainte să încerce să-i abată tatei gândurile cu discuții despre politică: în acea vreme Knessetul era pe cale să dezbată acordul de compensare a daunelor pe care prim-ministrul Ben Gurion îl semnase cu Cancelarul Adenauer al Germaniei Federale, acord pe care partidul Herut îl considera o ruşine şi o mârşăvie, o terfelire a amintirii victimelor nazismului şi o pată de neşters pe conştiința tânărului stat. Unii dintre consolatorii noştri susțineau ideea că e de datoria noastră să contracarăm cu orice preț acest acord, chiar dacă asta ar însemna vărsare de sânge.
Tata n-a participat aproape deloc la conversație, doar a dat din cap de câteva ori, însă eu am găsit curajul să le spun câteva fraze acestor granguri de la Ierusalim, ca să mai elimin din suferința pe care mi-o provocase discuția din baie: vorbele lui tanti Lilia încă mă zgâriau pe dinăuntru precum o cretă tabla. Mulți ani după aceea fața mi se crispa involuntar ori de câte ori îmi aminteam de acea discuție din baie. Până şi în ziua de azi când mi-o amintesc mă simt de parcă aş fi muşcat dintr-un fruct putred.
Apoi şefii Herutului s-au dus în cealaltă odaie, ca să-i aducă alinare bunicului Aleksandr cu indignarea lor în privința acordului de compensare a daunelor. M-am dus cu ei, pentru că voiam să particip în continuare la discutarea planurilor unei lovituri care să combată aceast acord abominabil cu ucigaşii noştri şi, în cele din urmă, să răstoarne regimul roşu al lui Ben Gurion. Şi mai era un motiv pentru care i-am însoțit: tanti Lilia venise din baie şi îl sfătuia pe tata să ia un

sedativ excelent pe care îl adusese cu ea, asta o să-l facă să se simtă mult mai bine. Tata s-a strâmbat şi a refuzat. De data asta a uitat până şi să-i mulţumească.

*

Au venit soţii Toren şi Lembergii, şi familiile Rosendorff şi Bar-Yizhar, au venit Getzel şi Isabella Nahlieli de la „Tărâmul Copiilor", şi alte cunoştinţe şi vecini din Kerem Avraham, unchiul Dudek, şeful poliţiei, a venit împreună cu prietenoasa lui soţie Tosia, a venit Doctorul Pfeffermann, împreună cu personalul din secţia de periodice, au venit şi alţi bibliotecari, din toate secţiile Bibliotecii Naţionale. Au venit Staszek şi Mala Rudnicki şi tot soiul de cărturari şi librari, şi domnul Joshua Czeczik, editorul de la Tel Aviv al tatei. Chiar şi unchiul Joseph, profesorul Klausner, a venit într-o seară, foarte mâhnit şi tulburat; a lăcrimat bătrâneşte, în tăcere, pe umărul tatei şi a murmurat nişte condoleanţe oficiale. Au venit cunoştinţele noastre din cafenele şi scriitorii din Ierusalim, Yehuda Yaari, Shraga Kadari, Dov Kimche şi Itzhak Shenhar, şi profesorul Halkin cu soţia, şi profesorul Bennet, specialistul în istoria islamică, şi profesorul Itzhak (Fritz) Baer, specialistul în istoria evreilor din Spania creştină. Au venit şi trei sau patru conferenţiari tineri, stele în ascensiune pe firmamentul universităţii. Au venit doi dintre profesorii mei de la Şcoala Tachkemoni şi câţiva dintre colegii mei de clasă, şi soţii Krochmal, Tosia şi Gustav, reparatorii de păpuşi şi de alte jucării, a căror prăvălioară fusese rebotezată „Spitalul de Păpuşi". Au venit Zerta şi Yakov-David Abramski: cei al căror fiu mai mare, Yonatan, fusese ucis de un trăgător de elită iordanian la sfârşitul Războiului de Independenţă. Glonţul trăgătorului de elită l-a nimerit în frunte pe Yoni cel de doisprezece ani pe când se juca în curtea lor, în acea dimineaţă de sâmbătă de acum câţiva ani, şi în acel moment părinţii lui erau la noi, bând ceai şi mâncând prăjituri. Şi ambulanţa a trecut urlând pe strada noastră ca să-l ia, şi după câteva minute a trecut înapoi cu sirena văicărindu-se, spre spital, şi când mama a auzit sirena a zis: Ne petrecem toată vremea făcând planuri şi totuşi e cineva acolo, în întuneric, care râde de noi şi de

planurile noastre. Şi Zerta Abramski a zis: E adevărat, aşa e viaţa, şi totuşi oamenii o să-şi facă întotdeauna planuri, pentru că altfel ne-ar copleşi disperarea. După zece minute a venit un vecin şi i-a chemat cu delicateţe pe soţii Abramski şi nu le-a spus întregul adevăr, iar ei s-au grăbit atât de tare să alerge după el, încât tanti Zerta şi-a uitat poşeta cu portofelul şi toate actele. Când ne-am dus la ei a doua zi ca să le prezentăm condoleanţe, tata i-a înmânat în tăcere poşeta, după ce i-a îmbrăţişat pe ea şi pe domnul Abramski. Acum ei ne-au îmbrăţişat înlăcrimaţi pe tata şi pe mine, dar nu ne-au adus o poşetă.
Tata îşi reţinea lacrimile. În orice caz, n-a plâns niciodată în faţa mea. Era ferm convins că lacrimile sunt potrivite pentru femei, dar nu şi pentru bărbaţi. Şedea cât e ziua de mare pe scaunul vechi al mamei, cu faţa din ce în ce mai întunecată, dat fiind că nu se mai rădea, în semn de doliu, şi îşi saluta vizitatorii cu o plecăciune a capului, şi dădea din nou din cap către ei când plecau. În acele zile nu a vorbit aproape deloc, ca şi cum moartea mamei l-ar fi vindecat de obiceiul de a rupe orice tăcere. Acum şedea tăcut zile în şir, lăsându-i pe ceilalţi să vorbească, despre mama, despre cărţi şi cronici ale cărţilor, despre meandrele politicii. Mă străduiam să şed în faţa lui: nu-mi luam aproape deloc ochii de la el toată ziua. Şi de câte ori treceam pe lângă el mă mângâia ostenit, o dată sau de două ori, pe braţ sau pe spate. Nu erau decât aceste atingeri, nu ne vorbeam.

*

Părinţii mamei şi surorile ei nu au venit la Ierusalim în perioada de doliu şi în zilele ce au urmat: stăteau şi jeleau separat, în apartamentul din Tel Aviv al mătuşii Haya, pentru că îl învinuiau pe tata pentru cele petrecute şi nu suportau să-l vadă. Chiar şi la înmormântare, după cum mi s-a spus, tata a mers împreună cu părinţii lui, în vreme ce surorile mamei au mers cu părinţii lor, iar cele două tabere nu au schimbat nici un cuvânt.
Nu am fost la înmormântarea mamei: tanti Lilia, Leah-Kalish-Bar-Samcha, care era considerată specialistă în sentimente în general şi în creşterea copiilor în special, se

temea că înmormântarea ar putea avea un efect negativ asupra psihicului copilului. Şi de atunci Mussmanii n-au mai pus piciorul în casa noastră din Ierusalim, iar tata, în ce-l priveşte, nu s-a dus să-i vadă şi nu i-a contactat în nici un fel, pentru că era rănit profund de bănuielile lor. Ani de zile eu am fost mijlocitorul. În prima săptămână chiar am dus mesaje indirecte în legătură cu lucrurile mamei, şi de câteva ori am transportat acele lucruri. În anii următori mătuşile mă întrebau prudent despre viaţa de zi cu zi de acasă, despre sănătatea tatei şi a bunicilor, despre noua soţie a tatei şi chiar despre starea noastră materială, însă de fiecare dată îmi retezau răspunsurile cu: Nu mă interesează să aflu. Sau: E destul; ceea ce am auzit deja ajunge şi prisoseşte.
Şi tata, pe partea lui, îmi punea uneori una sau două întrebări vagi despre mătuşi, familiile lor sau bunicii din Kiriat Motskin, însă la două minute după ce începusem să răspund faţa i se îngălbenea de durere şi îmi făcea semn să mă opresc şi să nu intru în amănunte. Când a murit bunica Shlomit, în 1958, mătuşile mele şi bunicii din partea mamei mi-au cerut să-i transmit condoleanţe bunicului Aleksandr, pe care Mussmanii îl considerau singurul membru al familiei Klausner care are inima cu adevărat caldă. Şi după cincisprezece ani, când i-am spus bunicului Aleksandr de moartea celuilalt bunic, şi-a frânt mâinile şi apoi şi-a astupat cu ele urechile şi a ridicat glasul, mai mult cu mânie decât cu tristeţe, şi a zis: „*Boje moi!* Era încă atât de tânăr! Un bărbat simplu, dar interesant! Profund! Iar tu să le spui tuturor că inima mea plânge pentru el! Ai grijă să le spui chiar cu vorbele astea: inima lui Aleksandr Klausner plânge la moartea prea timpurie a dragului domn Hertz Mussman!”

*

Chiar şi după ce s-a încheiat perioada de doliu, când apartamentul s-a golit în sfârşit, iar tata şi cu mine am încuiat uşa şi am rămas singuri, nu vorbeam între noi aproape deloc. Doar despre lucrurile absolut esenţiale. S-a înţepenit uşa bucătăriei. Azi n-au venit scrisori. Baia e liberă, dar nu este hârtie igienică. Ne feream şi să ne privim în ochi, ca şi cum am fi fost ruşinaţi de ceva ce făcusem amândoi şi

ar fi fost mai bine să n-o fi făcut, şi ar fi fost mai bine dacă măcar am fi putut cel puţin să fim ruşinaţi în linişte, fără un partener care să ştie despre tine tot ce ştii tu despre el.
Nu am vorbit niciodată despre mama. Nici un cuvânt. Sau despre noi. Sau despre orice avea cât de cât de-a face cu emoţiile. Vorbeam despre Războiul Rece. Vorbeam despre asasinarea regelui Abdullah şi ameninţarea unei a doua runde de lupte. Tata îmi explica diferenţa dintre un simbol, o parabolă şi o alegorie, şi diferenţa dintre o saga şi o legendă. Îmi oferea, de asemenea, o prezentare limpede şi exactă a diferenţei dintre liberalism şi democraţie socială. Şi în fiecare dimineaţă, chiar şi în acele dimineţi de ianuarie cenuşii, umede, ceţoase, la prima rază de lumină venea întotdeauna dinspre crengile îmbibate cu apă şi golaşe de afară ciripitul jalnic al păsării rebegite, Elise: „Ti-da-di-da-di...” dar în toiul iernii nu relua cântecul de câteva ori, aşa cum o făcuse vara, ci spunea ce avea de spus o dată şi tăcea. N-am vorbit aproape deloc despre mama până acum, până ce am ajuns să scriu aceste pagini. Nici cu tata, nici cu soţia mea, nici cu copiii mei sau cu altcineva. După ce a murit tata n-am vorbit aproape deloc nici despre el. De parcă aş fi fost un copil de pripas.

*

În primele săptămâni de după nenorocire casa a fost lăsată în paragină. Nici tata, nici eu nu curăţam resturile de mâncare de pe masa din bucătărie acoperită cu muşama, nu ne atingeam de farfuriile pe care le scufundam în apa întunecată din chiuvetă, până ce nu mai rămânea nici una curată şi trebuia să pescuim câteva farfurii, furculiţe şi cuţite şi să le clătim la robinet, şi după ce le foloseam le puneam înapoi pe teancul de farfurii care începuse să duhnească. Coşul de gunoi dădea pe dinafară şi puţea, pentru că nici unul dintre noi nu voia să-l golească. Ne aruncam hainele pe cel mai apropiat scaun şi dacă aveam nevoie de un scaun pur şi simplu azvârleam tot ce era pe el pe podeaua care era acoperită cu un strat gros de cărţi şi hârtii şi coji de fructe şi batiste murdare şi ziare îngălbenite. Ghemotoace cenuşii de praf se rostogoleau pe podea. Chiar şi când se înfunda

closetul nici unul dintre noi nu mişca un deget. Mormane de rufărie murdară se revărsau din baie pe coridor, unde se uneau cu o harababură de sticle goale, cutii de carton, plicuri folosite şi hârtie de împachetat. (Cam aşa descriu apartamentul Fimei din *Fima*.)

Şi totuşi, în tot haosul, un respect reciproc profund predomina în casa noastră tăcută. Tata a renunţat în sfârşit la ora mea de culcare fixă şi m-a lăsat să hotărăsc când sting lumina. În ce mă priveşte, când mă întorceam de la şcoală în apartamentul gol şi neîngrijit, îmi făceam ceva simplu de mâncare: un ou fiert tare, brânză, legume şi nişte sardele sau ton din conservă. Şi pregăteam câteva felii de pâine cu ou şi roşii şi pentru tata, chiar dacă el de obicei mâncase câte ceva, mai devreme, la cantina de la Terra Sancta.

În ciuda tăcerii şi ruşinii, tăticul şi cu mine eram apropiaţi în acea vreme, aşa cum fusesem în iarna cealaltă, cu un an şi o lună înainte, când starea mamei s-a înrăutăţit, iar el şi cu mine eram ca o pereche de brancardieri care duc un rănit în sus pe un drum foarte înclinat.

De data asta ne duceam unul pe celălalt.

Toată acea iarnă n-am deschis niciodată vreo fereastră. Ca şi cum ne-am fi temut că pierdem mirosul special al apartamentului. Ca şi cum fiecare dintre noi s-ar fi simţit bine cu mirosurile celuilalt. Chiar şi atunci când deveneau foarte grele şi intense. Sub ochii tatei au apărut semiluni întunecate, ca acelea ale mamei când nu putea să doarmă. Mă trezeam noaptea speriat şi trăgeam cu ochiul în odaia lui ca să văd dacă şade ca ea, cu privirea tristă aţintită pe fereastră. Însă tata nu şedea la fereastră privind fix norii sau luna. Şi-a cumpărat un mic radio Philips fără antenă, cu un ochi verde, l-a pus lângă pat, şi stătea culcat pe întuneric ascultând tot. La miezul nopţii, când Vocea Israelului îşi încheia emisia, înlocuită de un bâzâit monoton, întindea mâna şi căuta BBC World Service de la Londra.

*

Într-o după-amiază, târziu, s-a ivit brusc bunica Shlomit cu două farfurii cu mâncare pe care o făcuse pentru noi. În clipa în care am deschis uşa s-a îngrozit de ceea ce i-au văzut

ochii sau de duhoarea care i-a asaltat nările. Aproape fără o vorbă s-a răsucit şi a fugit mâncând pământul. Însă a doua zi dimineaţă la şapte era înapoi, de data asta înarmată cu două femei de serviciu şi un întreg arsenal de articole pentru curăţenie şi dezinfectante. Şi-a stabilit cartierul general tactic pe o bancă din curtea aflată în faţa uşii principale, de unde dirija operaţiunile de dereticare ce au durat trei zile.
Aşa că apartamentul a fost pus în ordine, iar tata şi cu mine n-am mai neglijat treburile gospodăreşti. Una dintre femeile de serviciu a fost angajată să vină de două ori pe săptămână. Apartamentul a fost aerisit şi curăţat cum se cuvine, iar după câteva luni am hotărât chiar să zugrăvim.
Însă de la acele săptămâni de haos sufăr de o dorinţă compulsivă de ordine, care face un iad viaţa celor din jurul meu. Orice bucăţică de hârtie care nu e la locul ei, orice ziar care nu e bine împăturit sau ceaşcă nespălată îmi ameninţă seninătatea, dacă nu chiar sănătatea mintală. Până în ziua de azi, ca un soi de poliţist din forţele secrete sau ca monstrul lui Frankenstein, sau cu ceva din obsesia bunicii Shlomit faţă de curăţenie şi rânduială, cutreier casa o dată la câteva ore şi exilez fără milă în fundul Siberiei orice biet obiect care are ghinionul să se afle pe o suprafaţă, sau ascund în vreun sertar uitat de Dumnezeu orice scrisoare sau broşură pe care a lăsat-o cineva pe masă pentru că a fost chemat la telefon, şi golesc, clătesc şi pun cu gura în jos în maşina de spălat vase o ceaşcă cu cafea pe care una dintre victimele mele a lăsat-o să se răcească un pic, curăţ fără cruţare masa de chei, ochelari, note, medicamente, o bucată de prăjitură de la care cineva a fost destul de neînţelept încât să-şi ia ochii o clipă: toate cad între fălcile acestui monstru lacom, aşa încât să fie în sfârşit un pic de rânduială în casa asta cu fundul în sus. Aşa încât să nu fie nici măcar o aluzie la felul în care tata şi cu mine am trăit în acea vreme în care am căzut tacit de acord că ar trebui să şedem în cenuşă şi să ne scărpinăm cu un ciob, aşa încât ea să ştie.

*

Şi apoi într-o zi tata a atacat furios sertarele mamei şi partea ei din şifonier: singurele lucruri care au supravieţuit mâniei

sale au fost câteva lucruri pe care surorile şi părinţii ei le ceruseră ca amintire, prin mine, şi chiar le-am luat cu mine într-una dintre călătoriile mele la Tel Aviv, într-o cutie de carton legată cu o sfoară zdravănă. Pe toate celelalte, rochii, fuste, pantofi, lenjerie de corp, agende, ciorapi, eşarfe, baticuri şi chiar plicuri pline cu fotografii din copilăria ei, le-a îndesat în saci impermeabili pe care i-a adus de la Biblioteca Naţională. L-am însoţit ca un căţel din odaie în odaie şi m-am uitat la activitatea lui frenetică: nici nu l-am ajutat, nici nu i-am stat în cale. Fără să scot un sunet, mă uitam la tata cum trage furios sertarul noptierei ei şi goleşte tot conţinutul, bijuterii ieftine, agende, cutii cu medicamente, o carte, o batistă, farduri şi nişte mărunţiş împrăştiat, într-unul din sacii lui. N-am spus nimic. Şi cutia cu pudră a mamei, şi peria de cap, şi lucrurile ei de toaletă şi periuţa ei de dinţi. Totul. Mă rezemam, amuţit şi îngrozit, de tocul uşii şi mă uitam cum tata îi smulge capotul albastru din cârligul din baie, cu un sunet de sfâşiere, şi îl îndeasă într-unul dintre saci. Oare aşa stăteau vecinii creştini şi priveau, consternaţi, neştiind ce simt cu adevărat din cauza emoţiilor care se băteau cap în cap, cum vecinii lor evrei sunt luaţi cu forţa şi înghesuiţi în camioane pentru vite? Unde a dus sacii, dacă a dat totul oamenilor sărmani din lagărele de tranzit sau victimelor inundaţiilor din acea iarnă, nu mi-a spus. Până seara nu a mai rămas nici o urmă a ei. Însă după un an, când s-a instalat la noi noua soţie a tatei, a apărut un pachet cu şase ace de păr simple, care reuşise să supravieţuiască un an întreg ascuns într-o crăpătură mică dintre noptieră şi latura şifonierului. Tata s-a strâmbat şi l-a aruncat şi pe acesta.

*

La câteva săptămâni după ce au venit femeile de serviciu şi apartamentul a fost curăţat, tata şi cu mine am reînceput treptat să ţinem un soi de consiliu zilnic în bucătărie, seara. Începeam eu, spunându-i pe scurt despre cele petrecute la şcoală. El îmi povestea despre conversaţia interesantă pe care a avut-o în acea zi, în picioare printre rafturile cu cărţi, cu profesorul Goitein sau cu Doctorul Rotenstreich. Ne

împărtăşeam părerile despre situaţia politică, despre Begin şi Ben Gurion sau despre lovitura militară a generalului Neguib din Egipt. Din nou atârnam în bucătărie o fişă şi notam, cu scrisurile noastre care nu mai erau identice, ce trebuie să cumpărăm de la băcănie sau de la aprozar şi că trebuie să mergem amândoi să ne tundem luni după-masa sau să cumpărăm un mic cadou pentru tanti Lilenka, pentru diploma ei, sau pentru ziua bunicii Shlomit, a cărei vârstă era un secret bine păzit.
După alte câteva luni tata iar a început să-şi lustruiască pantofii până străluceau atunci când ajungea la ei lumina electrică, să se radă la şapte seara, să-şi pună o cămaşă apretată şi o cravată de mătase, să-şi umezească părul înainte de a-l peria pe spate, să-şi dea cu aftershave şi să iasă „să stea la taclale cu prietenii" sau „la o discuţie despre muncă".
Rămâneam singur acasă, să citesc, să visez, să scriu şi să rescriu. Sau mă duceam să bântui prin ueduri, verificând starea gardurilor din jurul teritoriului neutru şi al câmpurilor de mine de-a lungul liniei de încetare a focului care împărţea Ierusalimul între Israel şi Iordania. În vreme ce mergeam prin întuneric îngânam Ti-da-di-da-di. Nu mai tânjeam „să mor sau să cuceresc muntele". Voiam să se termine totul. Sau cel puţin voiam să plec de-acasă şi să plec din Ierusalim pentru totdeauna şi să trăiesc într-un kibbutz: să las în urmă toate cărţile şi sentimentele şi să duc o viaţă sătească simplă, o viaţă de frăţie şi de muncă manuală.

62

Mama şi-a pus capăt vieţii în apartamentul surorii ei, pe strada Ben Yehuda, la Tel Aviv, în noaptea dintre sâmbătă şi duminică, pe 6 ianuarie 1952. În acel moment în ţară era o dispută isterică, dacă trebuie sau nu ca Israelul să ceară şi să accepte despăgubiri din partea Germaniei în privinţa proprietăţilor evreilor ucişi în vremea lui Hitler. Unii erau de

acord cu Ben Gurion că nu trebuie să li se îngăduie ucigaşilor să moştenească proprietatea jefuită de la evrei şi că valoarea în bani trebuie cu siguranţă să fie returnată Israelului, pentru a ajuta la absorbirea supravieţuitorilor. Alţii, conduşi de liderul opoziţiei, Menahem Begin, declarau cu durere şi mânie că este imoral şi o pângărire a memoriei celor ucişi ca propria ţară a victimelor să-i vândă Germaniei o iertare lesnicioasă în schimbul unui câştig spurcat.
În acea iarnă 1951-1952 a plouat cu găleata peste întreg Israelul, aproape fără întrerupere. Râul Ayyalon, Wadi Musrara, şi-a ieşit din matcă şi a inundat cartierul Montefiore din Tel Aviv ameninţând să inunde şi alte cartiere. Inundaţiile mari au provocat pagube serioase în lagărele de tranzit cu corturile şi colibele din fier ruginit sau din pânză, unde erau înghesuiţi sute de mii de refugiaţi evrei care fugiseră din ţările arabe, lăsând în urmă tot ce aveau, şi cei care fugiseră de Hitler din Europa de Est şi din Balcani. Unele lagăre de tranzit erau izolate de către ape şi exista pericolul de foamete şi de epidemii. Statul Israel încă nu împlinise patru ani şi trăiau în el puţin peste un milion de cetăţeni; aproape o treime dintre ei erau refugiaţi fără un ban în buzunar. Din cauza cheltuielilor mari pentru apărare şi absorbţia imigranţilor, ca şi din cauza excesului de birocraţie şi a administrării nepricepute, vistieria statului era goală, iar educaţia, sănătatea şi serviciile sociale erau pe punctul de a se prăbuşi. La începutul acelei săptămâni, Daniel Horowitz, directorul-general al Trezoreriei, a luat avionul spre America, în misiune de urgenţă, să obţină într-o zi sau două un credit pe termen scurt de vreo zece milioane de dolari ca să prevină dezastrul. Tata şi cu mine am vorbit despre toate astea când s-a întors de la Tel Aviv. O dusese joi pe mama la mătuşica Haya şi unchiul Tsvi şi dormise acolo, iar când s-a întors, vineri, aflase de la bunica Shlomit şi bunicul Aleksandr că eu păream să fi răcit, dar am ţinut morţiş să mă scol şi să mă duc la şcoală. Bunica ne-a propus să stăm şi să petrecem cu ei sabatul: i se părea că amândoi arătam ca şi cum am fi luat oarece virus. Însă noi am preferat să mergem acasă. Pe când ne întorceam de la casa lor de pe aleea Praga, tata a găsit de cuviinţă să-mi povestească sincer, ca între adulţi, că atunci

când au ajuns la mătuşica Haya starea de spirit a mamei s-a îmbunătăţit pe dată: toţi patru s-au dus joi seara la o cafenea micuţă de la colţul străzilor Dizengoff şi Jabotinski, la o azvârlitură de băţ de locuinţa lui Haya şi Tsvi. Intenţia lor era să stea doar un pic, dar iată că au rămas până aproape de ora închiderii, vorbind despre oameni şi cărţi. Tsvi a povestit tot soiul de lucruri interesante despre viaţa de la spital, iar mama arăta bine şi participa la conversaţie, şi în noaptea aceea a dormit câteva ore bune, cu toate că se pare că s-a sculat spre dimineaţă şi s-a dus în bucătărie, ca să nu deranjeze pe nimeni. Dis-de-dimineaţă, când tata a plecat de acolo ca să ajungă la Ierusalim la timp pentru câteva ore de lucru, mama l-a asigurat că nu trebuie să-şi facă griji pentru ea, ce-a fost mai rău a trecut, şi l-a rugat să aibă mare grijă de copil: cu o zi înainte, când au plecat la Tel Aviv, avusese impresia că l-a prins o răceală.

Tata a zis:

— Mama ta a avut dreptate cu răceala, aşa că să sperăm că a avut dreptate şi când a zis că ceea ce a fost mai rău a trecut.

Eu am zis:

— Mi-au mai rămas doar puţine teme de făcut. După ce termin ai timp să lipim în album câteva dintre timbrele noi?

Sâmbătă a plouat aproape toată ziua. A plouat şi a tot plouat. Nu se mai oprea. Tata şi cu mine am petrecut câteva ore cercetând colecţia mea de timbre. Uneori capetele ni se atingeau. Comparam fiecare timbru cu imaginea lui din catalogul englezesc gros, iar tata îi găsea locul potrivit în album, fie într-o serie pe care o începusem deja, fie pe o pagină nouă. Sâmbătă după-masa ne-am culcat amândoi, el în patul lui şi eu în patul care devenise de curând patul de boală al mamei. După odihnă eram invitaţi din nou la bunica şi bunicul să mâncăm peşte *gefilte* într-un sos auriu, înconjurat de felii de morcov fiert, însă cum eram deja amândoi răciţi zdravăn şi tuşeam, iar afară încă ploua, am hotărât că ar fi mai bine să stăm acasă. Cerul era atât de întunecat, încât la ora patru a trebuit să aprindem lumina. Tata s-a aşezat la biroul lui şi a lucrat câteva ore la un articol la care prelungise deja de două ori termenul de predare, cu ochelarii alunecându-i pe nas, încovoiat peste cărţile şi fişele

lui. În vreme ce lucra eu stăteam culcat pe covor la picioarele lui citind o carte. Mai târziu am jucat dame: tata m-a bătut o dată, eu am câştigat o dată, iar a treia oară am făcut remiză. E greu de spus dacă el a făcut să iasă aşa sau a fost pură întâmplare. Am mâncat ceva uşor şi am băut ceai fierbinte şi am luat amândoi câteva tablete de Palgin sau APC din colecţia de pilule a mamei. Ca să ne ajute să învingem răceala. Apoi m-am dus la culcare şi amândoi ne-am sculat la şase dimineaţa, iar la şapte, Tsippi, fiica farmacistului, a venit să ne spună că tocmai ne-au căutat la telefon de la Tel Aviv şi o să sune iar în zece minute, domnul Klausner trebuie să meargă imediat la farmacie, şi tatăl ei a zis că e foarte urgent, vă rog.

*

Mătuşica Haya mi-a spus că vineri unchiul Tsvi, care era directorul administrativ al spitalului Tsahalon, chemase un specialist, care s-a oferit să treacă pe la ei după lucru. Specialistul a consultat-o pe mama cu de-amănuntul, fără grabă, oprindu-se ca să stea la taifas cu ea şi continuând apoi consultaţia, iar când a isprăvit a spus că e obosită, tensionată şi la capătul puterilor. În afară de insomnie nu i-a găsit nici o problemă. Adesea sufletul este cel mai mare duşman al trupului: nu lasă trupul să trăiască, nu-l lasă să se simtă bine atunci când ar vrea sau să se bucure de odihna de care are mare nevoie. De-am putea măcar să-l scoatem, aşa cum scoatem amigdalele sau apendicele, am duce cu toţii vieţi sănătoase şi mulţumite până la o sută de ani. Credea că nu prea are rost să facă luni acele teste la spitalul Hadassah din Ierusalim, dar n-au ce să strice. I-a recomandat repaus total şi evitarea oricărei emoţii. Era deosebit de important, a spus el, ca pacienta să iasă din casă cel puţin o oră sau chiar două ore în fiecare zi, s-ar putea îmbrăca gros şi să ia o umbrelă şi pur şi simplu să se plimbe prin oraş, uitându-se la vitrine sau la tinerii chipeşi, n-are importanţă, lucrul esenţial era să iasă la aer. De asemenea, i-a scris o reţetă pentru nişte somnifere noi, foarte puternice, care se pare că erau chiar mai noi şi mai puternice decât noile pilule pe care i le prescrisese noul doctor din Ierusalim. Unchiul Tsvi s-a

repezit la farmacia de serviciu de pe strada Bugrashov ca să cumpere pilulele, pentru că era vineri după-masa şi toate celelalte farmacii se închiseseră deja pentru sabat.
Vineri seara au venit mătuşica Sonia şi unchiul Buma cu o oală cu mâner în care era supă pentru toată lumea şi un compot ca desert. Cele trei surori s-au înghesuit în bucătărioară vreo oră, pregătind cina. Mătuşica Sonia a propus ca mama să stea la ea, pe strada Wessely, ca Haya să se poată odihni un pic, dar mătuşica Haya nici n-a vrut să audă şi chiar a dojenit-o pe sora ei mai mică pentru această propunere ciudată. Mătuşica Sonia a fost jignită de perdaful ăsta, dar n-a zis nimic. La cina de sabat atmosfera a fost un pic umbrită de îmbufnarea Soniei. Mama se pare că a preluat rolul obişnuit al tatei şi a încercat să mențină cu orice preț conversația. La sfârşitul serii s-a plâns că se simte obosită şi le-a cerut iertare lui Haya şi Tsvi că nu se simte în stare să-i ajute să strângă masa şi să spele vasele. A luat noile tablete pe care i le prescrisese specialistul de la Tel Aviv şi, pentru orice eventualitate, a luat şi câteva dintre noile tablete pe care i le dăduse specialistul de la Ierusalim. La ora zece a căzut într-un somn adânc, dar s-a trezit după câteva ore şi şi-a făcut o cafea tare şi a petrecut restul nopții aşezată pe un taburet din bucătărie. Puțin înainte de Războiul de Independență camera în care stătea mama a fost închiriată şefului serviciului de informații din Haganah, Yigael Yadin, care mai târziu, când s-a creat statul, a devenit generalul Yigael Yadin, adjunctul şefului de stat-major şi şeful operațiunilor din noua armată a Israelului, dar a continuat să stea acolo cu chirie. Prin urmare, bucătăria în care a stat mama în noaptea aceea, ca şi în noaptea dinainte, era o bucătărie istorică, deoarece în timpul războiului s-au ținut acolo câteva întruniri care au influențat în mod crucial cursul conflictului. Nu se poate şti dacă mama s-a gândit sau nu la asta în noaptea aceea, între o cafea tare şi alta, însă dacă a făcut-o nu e sigur că i s-a părut interesant.

*

Sâmbătă dimineața le-a spus Hayei şi lui Tsvi că s-a hotărât să urmeze sfatul specialistului şi să meargă la plimbare şi să

se uite la tinerii chipeşi, aşa cum sunau recomandările doctorului. A împrumutat de la sora ei o umbrelă şi o pereche de cizme de cauciuc căptuşite şi s-a dus să se plimbe prin ploaie. Nu puteau fi prea mulţi oameni pe străzile din nordul Tel Avivului în acea dimineaţă de sâmbătă cu ploaie şi vânt. În acea dimineaţă, pe 5 ianuarie 1952, temperatura la Tel Aviv era de cinci sau şase grade Celsius. Mama a plecat din apartamentul surorii ei, de pe strada Ben Yehuda, numărul 175, pe la opt sau opt şi jumătate. Poate că a traversat strada Ben Yehuda şi a luat-o spre stânga, sau spre nord, către Bulevardul Nordau. A trecut pe lângă puţine vitrine în drumul ei, în afară de vitrina neluminată de la Lăptăria Tnuva, în care un afiş verzui prins pe dinăuntrul geamului cu patru fâşii de hârtie de lipit cafenie înfăţişa o tânără săteancă durdulie pe un fundal de pajişti verzi, iar deasupra capului ei, pe cerul de un albastru strălucitor, o legendă voioasă declara: „Lapte-n fiecare dimineaţă, lapte seara la culcare / Atunci o să ai în viaţă sănătate, desfătare”. În iarna aceea mai erau printre clădirile de pe strada Ben Yehuda multe spaţii goale, rămăşiţele dunelor, pline de ciulini morţi şi ceapă-de-mare, năpădite de melci albi şi fier vechi şi gunoaie îmbibate de ploaie. Mama a văzut şirurile de clădiri tencuite care, la trei-patru ani după construire, dădeau deja semne de deteriorare: vopsea care se cojeşte, tencuială care se sfărâmă şi se înverzeşte de la igrasie, balustrade de fier care ruginesc în aerul sărat al mării, balcoane închise cu panouri din lemn sau placaj, ca într-o tabără de refugiaţi, firme de prăvălii scoase din balamale, prin grădini copaci muribunzi din lipsa îngrijirii iubitoare, magazii dărăpănate printre clădiri, făcute din scânduri refolosite, tablă ruginită şi pânză gudronată. Şiruri de lăzi de gunoi, unele dintre ele răsturnate de pisicile vagaboande, cu conţinutul revărsat pe dalele din beton cenuşiu. Sârme de rufe întinse peste stradă, de la un balcon la altul. Ici şi colo rufe albe şi colorate se răsuceau deznădăjduit pe sârme în rafalele de vânt. Mama era foarte obosită în dimineaţa aceea şi capul trebuie să-i fi fost greu de la lipsa de somn, foame şi toată acea cafea tare şi somnifere, aşa încât mergea încet, ca somnambulii. Poate că a părăsit strada Ben Yehuda înainte

de a ajunge la bulevardul Nordau şi a cotit la dreapta, pe aleea Belvedere, care în ciuda numelui ei nu are nici o privelişte, ci clădiri tencuite joase, din blocuri de ciment, cu balustrade ruginite, şi această alee a dus-o pe bulevardul Motskin, care nu era deloc un bulevard, ci o stradă scurtă, lată şi goală, doar pe jumătate construită şi în parte nepavată, şi de la bulevardul Motskin picioarele ei obosite au purtat-o spre Calea Tahon şi strada Dizengoff, unde a început să plouă cu găleata, dar ea a uitat de umbrela care îi atârna pe braţ şi a mers prin ploaie cu capul gol, cu poşeta ei frumoasă atârnată pe umărul impermeabilului, şi a traversat strada Dizengoff şi s-a dus încotro au purtat-o picioarele, poate pe strada Zangwill şi apoi pe aleea Zangwill, şi acum se rătăcise de-a binelea, nu mai avea nici cea mai mică idee cum să se întoarcă acasă la sora ei sau de ce trebuia să se întoarcă şi nu ştia de ce ieşise din casă, în afară de nevoia de a urma recomandările specialistului care îi spusese să se plimbe pe străzile Tel Avivului ca să se uite la tinerii chipeşi. Dar nu erau tineri chipeşi în această dimineaţă ploioasă de sâmbătă nici pe strada Zangwill sau pe aleea Zangwill sau pe strada Sokolov din care a ajuns pe strada Basle, şi nici pe strada Basle sau altundeva. Poate că s-a gândit la livada deasă şi umbroasă din spatele casei părinteşti de la Rovno sau la Ira Steletskaya, soţia inginerului din Rovno care şi-a dat foc în coliba părăsită a lui Anton, fiul vizitiului Phillip. Sau la şcoala Tarbuth şi la priveliştile cu râu şi pădure. Sau la străduţele din vechea Pragă şi la zilele ei de studenţie de acolo şi la cineva despre care se pare că mama nu ne-a vorbit niciodată nouă, nici surorilor, nici celei mai bune prietene, Lilenka. Din când în când trecea în fugă cineva pe lângă ea, grăbit să scape de ploaie. Din când în când trecea câte o pisică şi mama o chema, încercând să întrebe ceva, să schimbe păreri, sau sentimente, să ceară vreun sfat felin simplu, dar toate pisicile cărora li se adresa fugeau de ea speriate, ca şi cum ar fi mirosit chiar şi de departe că e osândită.

*

Pe la prânz s-a întors acasă la sora ei, unde au fost şocaţi văzând cum arată, pentru că era îngheţată şi udă până la piele, şi pentru că s-a plâns în glumă că nu era nici un tânăr chipeş pe străzile Tel Avivului: dacă ar fi dat peste unul poate că ar fi încercat să-l seducă, bărbaţii se uitau întotdeauna la ea cu ochii plini de dorinţă, dar curând, foarte curând, nu va mai rămâne nimic de dorit. Sora ei Haya s-a grăbit să-i pregătească o baie fierbinte, şi mama a intrat în cadă; a refuzat să pună gura pe mâncare, pentru că orice mâncare o îngreţoşa; a dormit câteva ore şi spre sfârşitul după-amiezii s-a îmbrăcat, şi-a pus impermeabilul ud şi cizmele care erau încă umede şi reci de la plimbarea de dimineaţă şi a ieşit iar, pentru că doctorul i-a prescris să caute pe străzile Tel Avivului tineri chipeşi. Şi în această după-amiază, pentru că ploaia a mai slăbit, străzile nu mai erau aşa de goale, şi mama n-a mai umblat fără ţintă, a reuşit să ajungă la colţul străzii Dizengoff cu Bulevardul JNF şi de acolo a mers în jos pe strada Dizengoff dincolo de intersecţiile cu strada Gordon şi cu strada Frishman, cu frumoasa ei poşetă neagră atârnată pe umărul impermeabilului, uitându-se la vitrinele minunate ale magazinelor şi la cafenele şi făcându-şi o idee despre ceea ce Tel Avivul considera viaţă boemă, cu toate că în ochii ei se arăta atât de ţipătoare şi ieftină, ca imitaţia unei imitaţii a ceva, care îi părea jalnică. Toate astea păreau să merite şi să aibă nevoie de milă, însă mila ei se isprăvise. Spre seară s-a întors acasă, a refuzat iar să mănânce, a băut o ceaşcă de cafea neagră şi apoi încă una şi s-a aşezat să se uite la o carte care a căzut cu faţa în jos la picioarele ei când i s-au închis ochii, şi timp de vreo zece minute mătuşicii Haya şi unchiului Tsvi li s-a părut că aud un sforăit uşor, neregulat. Apoi s-a trezit şi a spus că are nevoie de odihnă, că simte că specialistul a avut mare dreptate când i-a spus să se plimbe prin oraş câteva ore în fiecare zi şi că simte că în noaptea asta o să adoarmă curând şi o să reuşească în sfârşit să doarmă foarte adânc. Pe la opt şi jumătate sora ei i-a făcut din nou patul, cu cearşafuri curate, şi a pus sub pătură o sticlă cu apă caldă, pentru că nopţile erau reci şi ploaia tocmai se pornise iar şi izbea în obloane. Mama s-a hotărât să doarmă complet îmbrăcată şi, ca să se asigure că

nu se mai trezeşte iar ca să petreacă o noapte chinuită în bucătărie, şi-a turnat un pahar de ceai din termosul pe care sora ei i-l lăsase lângă pat, a aşteptat să se răcească un pic, şi când l-a băut a luat somniferele. Dacă aş fi fost în acel moment acolo cu ea, în acea odaie care dădea spre curtea din spate a apartamentului lui Haya şi Tsvi, la opt şi jumătate sau la nouă fără un sfert, în acea seară de sâmbătă, cu siguranţă că aş fi încercat din răsputeri să-i explic de ce nu trebuie să o facă. Şi, dacă nu aş fi reuşit, aş fi făcut tot posibilul ca să-i stârnesc mila, să o fac să se îndure de unicul ei copil. Aş fi plâns şi aş fi implorat-o fără nici o ruşine şi i-aş fi îmbrăţişat genunchii, poate m-aş fi făcut chiar că leşin sau m-aş fi lovit şi zgâriat până îmi dădea sângele, aşa cum am văzut-o pe ea făcând în clipele de disperare. Sau aş fi atacat-o ca un ucigaş, i-aş fi spart în cap o vază fără şovăială. Sau aş fi lovit-o cu fierul de călcat care stătea pe un raft în colţul odăii. Sau aş fi profitat de slăbiciunea ei ca să mă culc peste ea şi să-i leg mâinile la spate şi aş fi luat pilulele şi tabletele şi punguţele şi soluţiile şi poţiunile şi siropurile alea ale ei şi le-aş fi distrus pe toate. Dar nu mi s-a îngăduit să fiu acolo. Nu mi s-a îngăduit nici măcar să merg la înmormântarea ei. Mama a adormit şi de data asta a dormit fără coşmaruri, n-a avut insomnie, spre dimineaţă a vomitat şi a adormit iar, tot îmbrăcată, şi, pentru că Tsvi şi Haya au început să bănuiască ceva, au chemat o ambulanţă puţin înainte de ivirea zorilor şi doi brancardieri au purtat-o cu grijă, ca şi cum nu voiau să-i tulbure somnul, şi la spital ea n-a vrut să-i asculte nici pe cei de acolo şi, cu toate că au încercat prin diferite metode să-i tulbure somnul cel bun, ea nu i-a băgat în seamă, şi nici pe specialistul de la care auzise că sufletul e cel mai mare duşman al trupului, şi nu s-a trezit nici dimineaţa, şi nici când s-a luminat mai tare, şi din crengile ficusului din grădina spitalului pasărea Elise a chemat-o cu uimire, şi a chemat-o iar şi iar zadarnic, şi totuşi a continuat să o tot cheme iar şi iar, şi încă mai încearcă uneori.

Arad, decembrie 2001